

*Присвячую своїй родині —
Неллі Корнієнко
й Оксані Панюк*

Лесь ТАНЮК

ТВОРИ
ЩОДЕННИКИ
без купюр

в 60-ти томах

XX том

Довідковий

Київ
Альтерпрес
2012

ББК 84.44

Т18

Танюк Л. С.

Т18 ТВОРИ. Щоденники без купюр. В 60-и томах. Том 20 (довідковий). — К. : «Альтерпрес», 2012. — 582 с.

ISBN 966-542-189-1 (серія)

ISBN 978-966-542-504-5 (т. XX)

20 том «Щоденників без купюр» Леся Танюка — традиційно довідковий (як і т. 10-й), тобто узагальнює й уточнює іменні покажчики за попередні 10 томів.

Замість передмови подаємо есей С. Соложенкіної, друкований у ж. «Радуга», №7-8 2011, ст. 182-186.

Крім того, шанувальники театру знайдуть тут недруковану раніше статтю режисера «Березоля» і журналістки Ганни Бегічевої про Леся Курбаса, а також раритет — ксерокопію монографії Михайла Чехова «Шлях актора» (1928) з коментарем до неї.

ББК 84.44

ISBN 966-542-189-1 (серія)

ISBN 978-966-542-504-5 (Т. XX)

© Танюк Л. С., 2012

© «Альтерпрес», 2012

Від редакції

Х, ХХ, ХХХ і т.д т.т. виходять як довідкові, тобто з іменними покажчиками за попередні 9 томів, в даному разі — за ХІ-ХІХ т.т. Назагал — це понад одинадцять тисяч прізвищ. Нагадуємо, що за українським звичаєм подаємо лише прізвища та імена, без «по-батькові». Винятки зроблено лише там, де є кілька людей з однаковими іменами й прізвищами. Всі випадки репресій чи насильницької смерті зазначено окремо. І вже зовсім в окремих випадках автор подає до окремих прізвищ деякі додаткові коментарі. Залишається в силі й наше звернення до читачів доповнювати й уточнювати ті чи інші дані, зокрема, поповнювати «Список репресованих» — В наступних томах ми ці доповнення врахуємо.

В попередніх томах ми вже подавали деякі відгуки на «Щоденники без купюр». Так, ХІІІ том з підсумками народження й погрому шістдесятництва відкривався розлогою вступною статтею філософа Олеся Зарецького. ХХ том починається відгуком-рецензією відомої поетеси і літературного критика Світлани Соложенкіної, яка ділиться своїми враженнями від попередніх випусків «Щоденників без купюр».

Продовжено також розділи «З листування», «До архіву» та «Додатки». Зокрема, подано унікальні спогади Ганни Бегічевої про Леся Курбаса, написані нею для московського видання «Леся Курбас» й вилучені звітти з тодішніх цензурних причин. Друкуються вперше.

Подаємо на прохання автора й раритетну книжку з бібліотеки Леся Курбаса авторства актора Михайла Чехова, якої, як виявилось, нема в жодній українській книгозбірні.

Светлана СОЛОЖЕНКИНА

Народилась у м. Златоуст Челябінської області 1940 року
Поетеса, літературний критик, автор семи поетичних книг.
Кандидат філологічних наук (1971). Закінчила Літератур-
ний інститут і аспірантуру при ньому (1962)

НИ ДНЯ БЕЗ СТРОЧКИ

Леся Танюк. ЩОДЕННИКИ БЕЗ КУПЮР.
В 60-ти томах. Тт. 18-19 – 1967-1968 гг.
На русском и украинском языках.
Киев. – Альтерпресс – 2011

«Слова улетают, написанное остается». Конечно, запись записи – рознь. Когда гоголевский помещик Иван Иванович съев дыню, заворачивал ее семечки в бумажку и аккуратно надписывал «Сия дыня съедена такого-то числа», – радости от этого никому никакой. Иное дело, когда Пимен оканчивал свой «труд, завещанный от Бога».

Я далека от того, чтобы уподобить Леся Танюка почтенному летописцу. Зачем быть экс-Пимену тому, кто сам – Леся Танюк. Он – из тех, кто по чужой дорожке не ходит и пьет всегда из своего стакана.

Однако, задуманная и осуществляемая им культурная акция беспримерна. Пожалуй, ей нет аналогов в мире. Только что вышли еще два тома его ЩОДЕННИКІВ БЕЗ КУПЮР, охватывающие события 1967-1968 гг. – а ведь все собрание его трудов – мыслится в 60-ти томах. Я не сомневаюсь, что знаменательный день, когда выйдет 60-й завершающий том, – безусловно наступит. (Как тут не вздохнуть с легкой печалью: «Жаль только, жить в эту пору прекрасную уж не придется ни мне ни тебе!»). Но как знать?! Может, и доживем! Поручкой тому – неиссякаемое трудолюбие Леся Танюка и его поистине вулканическая энергия. Тем более, что дневники не пересочиняются заново, как это делают иные мемуаристы, а стоят, переплетенные, на полках и ждут своей очереди. Леся Танюк продолжает их и сегодня – «ни дня без строчки – и никак иначе!», – но это будет уже за пределами 60-го тома.

Каждый из вышедших томов заслуживает отдельной рецензии, да они и были уже. И будут. При этом рецензентам не грозит опасность повториться, так как бесконечно многообразен сам Танюк. На-

чиная с портретов на титуле: в предыдущем, 18-м томе, он элегантно-артистичен, в современном вельветовом пиджачке. А в 19-м томе он же – в роли Валера («Тартюф»), парик, шляпа, жабо – весь в чем-то старинном, узнаваемый и неузнаваемый.

Другое дело – эклибрис работы талантливого Богдана Сороки: он перекочевывает из тома в том, изящно значимый и привлекательный. Рождественская звезда? Вертеп? Вернее всего, по Шекспиру: «Весь мир – театр»! И так интересно приглядываться к этим графически лаконичным силуэтам королей, ангелов, казаков... Когда-то, в далекие теперь уже шестидесятые, Лесь Танюк мечтал: «Я хотел бы иметь свой собственный театр, сотворенный из моего Я, с людьми моей крови, где все могли бы не так ставить, как жить...».

Он его и создал – свой театр, свой мир. Не в одночасье! На это ушли годы и годы непрерывного творческого горения и борьбы с рутинной, с «патологической нормальностью» – всего этого предостаточно было – куда не кинь взгляд, от Киева до Москвы, – везде он, «Тот, кто в скале сидит»...

Иногда о действительности больше всего говорят ...сны. Если действительность химерна, то и сны – химерны. Вот один такой, сохраненный в Щоденниках (т. 18) – фантастически точный сон, который «срежиссировало» ночное подсознание Леся Танюка:

«...Драч вилами кидает в огонь какую-то бумагу – точь-в-точь как Лютер, сжигающий буллу папы Льва Десятого, и мы все присягаем отдать Богу богово, а кесарю – кесарево, при условии, что никто не должен стоять между нами и Богом; долой любых владык, что посягнут на нашу душу; «Художнику не треба скутих норм / Він норма сам, він сам – в своєму стилі!...». Тут были и Крэг с его привидениями и идолами, и таинства нераскрытых земных чудес, и Рерихи, и расстрелянные Гумилев-Курбас-Мейерхольд-Зеров, и жуткие парады на сталинских красных площадях с фараонами в мавзолеях...». И все это надо было пережить – как во сне, так и наяву! Невольно я задумываюсь порой: может быть, астма, которая, я знаю, доставляет немало хлопот Лесю, тоже... из этого сна?.. Всем нам тогда так нехватало воздуха!

И все-таки: сколько же сделал этот человек, сам, как вольный ветер, ворвавшийся в душные – и душацие! – цитадели серой посредственности, бдительно ловающей черную кошку в черной комнате! Масштабность его мышления, размах его творческих замыслов впечатляет. Ему близок завет Леся Курбаса: «Режиссер должен быть ультракультурным человеком. Философия – это глубина его духа, искусство, мастерство – основа его творчества.» От Леся Курбаса же – с юности укоренились в нем непризнание самовлюбленности, отторже-

ние от тех, кто настроженным ухом ловит даже самые жидкие, как благотворительная похлебка, аплодисменты – ему чужды и смешны эти «маленькие души, больные рецензией...».

(Замечу, кстати: то, что я сейчас пишу о Щоденниках, рецензией ни в коей мере не является. Это скорее – эссе о Художнике и Времени... А «рецензией», я знаю, как таковой, богатая и сосредоточенно-скромная душа автора Щоденників не «больна!»)

Лесь Танюк определенно был задуман самой Природой как человек ренессансный. Он привык жить, «стихийно чуждой, запредельной, стремясь хоть каплю зачерпнуть». О нем не скажешь: «Что ему Гекуба?» Вот именно Гекуба-то ему и нужна! Он и сам в этом признается: «Иногда так жалею, что не обучен – так хочется написать музыку!.. Смешно?.. До всего мне есть дело, ко всему тянет – ну просто сил нет! Если чего-то не осилю – так становится скверно...»

Блестящий режиссер, мечтающий еще и «написать музыку»... А сколько он отдал сил переводам? И здесь широта интересов впечатляющая: Аполлинер, Рабиндранат Тагор, Шекспир, Расин, Пиранделло, Мрожек, Орхан Вели... У последнего, кстати, он перевел с турецкого стихотворение «Ренессанс» – причудливое, неожиданное. Обычно приходят на пристань встречать родных, друзей – а тут поэт намеревается прийти на причал в радостном предчувствии, что с корабля сойдет... сам Ренессанс! Вот так гость заморский! Как он будет выглядеть, в каком обличье предстанет? Поэту видится он то «министром с портфелем», то «кочегаром с серьгой в ухе», то тихим монахом, то «занозистым денди»... Обличья не столь важны, – главное, есть шанс, что с корабля сойдет долгожданное Возрождение – Ренессанс, необходимый, как Ангел, возмущающий душу!

Случайно ли Лесь Танюк выбрал это стихотворение для перевода? Уверена – нет! Тут сработало, опять-таки, подсознание ренессансного творца... Ибо Лесь Танюк – из тех, кто способствует возрождению человека – в человеке. Именно так он формулирует свою творческую задачу: «Мои переводы – попытка выхода из лабиринта... Это аналогично тому, что я делаю в театре – порыв к свету, приобщение других к тайне, которую разгадал я. Что в театре – «образне перетворення», т.е. преобразование, то в переводе – пересоздание, перевыражение жизни». И еще: «Режиссер и актер друг друга взаиморождают». Все это и есть ренессансность, и как программа, и как основа души.

Материалы, собранные в дневниках, чрезвычайно разнообразны. Тут и ежедневные рефлексии, и письма, и фотографии, и самиздатные материалы, и плакаты, и рисунки (в том числе детские...), анкеты, пригласительные билеты, стихотворные подборки – мед собранный с

многоцветных лугов периодики, как переводные, так и оригинальные, статьи, статьи из журналов и газет, отечественных и закордонных, интервью с видными деятелями культуры и отверженными властью талантами, протесты правозащитников, протоколы и отзвуки судебных процессов, неуклонно ведущийся список жертв тоталитарного режима (фотография, краткие сведения – когда расстрелян, согласен, доведен до самоубийства – поистине «никто не забыт и ничто не забыто»)… Бесценные извлечения из архивов… Карикатуры, шаржи, эпиграммы… Даже добросовестный ответ-раздумье на вопрос какой-то пытливей журналистки: «Какой Ваш любимый цветок?» (Помните, у Булгакова: «Какие папиросы предпочитаете в это время дня?» – заданный любезным Воландом ошеломленному Ивану на скамейке у Патриарших прудов? Кстати, Танюк первым переводит главы из «Мастера и Маргариты» на украинский!). Поколебавшись между сиренью, фиалками и подсолнухом, Лесь Танюк отдал предпочтение все-таки розам и барвинку. И это узнать читателю тоже – небезинтересно! Не без юмора сам Танюк замечает: «Для нормального человека в моих Щоденниках будет много лишнего. Но как сказал Михаил Светлов, я смогу спокойно обойтись без необходимого. А без «лишнего» – прожить не могу». За этими, на первый взгляд, «лишними» деталями – полнота жизни. И потом – кто знает, что посчитает лишним, а что необходимым по истечении лет – само Время? Что такое мушка, сама по себе? Так, мимолетное ничто! Но попавшая в янтарь – она становится раритетно бесценной…

Весомую часть книги составляют материалы о Лесе Курбасе, о «Березиле» и березильцах. Статьи 20-х годов, извлеченные из архивов, живо передают атмосферу тех буревых лет. Горячие литературные и театральные споры, в которых далеко не всегда рождалась истина… Это было время, когда собственное мнение могло быть опасно, как отвесно накрененная ваза на картине Карла Брюллова «Последний день Помпеи»… Большинство ведь всегда склонно придерживаться не точки зрения, а «кочки» зрения, резонно полагая, что так оно спокойнее будет… Потревожь-ка болотный обывательский мирок – тут не безобидный лягушонок, а такая кикимора выскочит, что не обрадуешься! Курбас с горечью приводит слова Мейерхольда: «Даже наипростейшие вещи, которые я утверждаю, почему-то кажутся парадоксами или ересью. Если завтра я скажу, что Волга впадает в Каспийское море, то послезавтра от меня потребуют признания моих ошибок, какие есть в этом утверждении.»

И даже под таким гнетом официозного террора Лесю Курбасу удалось создать театр мысли, сильных чувств, высокого искусства!

Однако... и его приверженцу и последователю Лесю Танюку тоже внове приходилось разбираться с Волгой, впадающей в Каспийское море, и с лошадьми, кушающими овес с постоянством английских лордов. Поистине, терниста дорога от Лесья – до Лесья! Неоценимы усилия по возрождению интеллектуального театра и Лесья Курбаса, которые приложили Лесь Танюк и Нелли Корниенко. Материалы, собранные в дневниках, – живое и очень зримое свидетельство того, как происходил этот мучительный и живительный процесс «возвращения на круги своя», какого здоровья и усилий это требовало от них как от первопроходцев – в годы, когда и говорить о Курбасе было крамоллой.

Воспоминания о Курбасе его современников, друзей, соратников, учеников – настоящий словесный памятник этому великому режиссеру, давшему украинскому театру масштаб и мощь.

Прекрасно, что в дневники включена инсценировка Лесья Курбаса шевченковских «Гайдамаков» (поэма в трех картинах) 1926 года, ныне – уже легендарная. Вещь эта производит сильное впечатление даже просто – в прочтении. А увидеть бы ее сейчас – не только на украинской, но и на московской сцене?! Кому-то может показаться неуместной и несбыточной эта мечта: до того ли сейчас, когда без конца кипят политические баталии, продолжают блуждания в трех соснах, спор острокопачников и тупоконечников, и тому подобные «страсти роковые»?

Но ведь «в толпе все кто-нибудь поет», и в пустыне любого сумасшествия всегда спокойно шагает хотя бы один здравомыслящий верблюд... В конце концов, как справедливо замечает Лесь Танюк в своих Щоденниках, «нельзя натягивать струну в один бок, она звенит лишь тогда, когда ее отпустят». Мне представляется чрезвычайно ценным естественное умение Танюка быть «далеко в человечестве» (Джон Китс). В любую культуру – он ныряет бесстрашно, как в океан, и выныривает неизменно с еще одной жемчужиной. «Украину просто необходимо провести сквозь Шекспира» – записывает он, например, после беседы с Полом Скофилдом. Речь идет не просто о доскональном изучении шекспировских текстов, о расширении актерских, режиссерских связей – главное, считает Л.Танюк, нужно научиться так «переживать жизнь». Т.е., забота его – опять же о масштабах, о глубине, о мощи...

Узость, однобокость – неизменно находят в Л.Танюке непримиримого противника. «Хорошо, что мы прошли такую дистанцию – и научились оценивать людей, не сообразуясь со схемами и не наклеивая на них ярлыков».

Не терпя ни тени неправды, – Танюк вместе с тем четко проводит разграничительную линию между политиком и проповедником.

Проповедники требуют от грешных людей совершенства, которого в природу нет и не бывает, болезненно реагируя на малейшее отступление от своих догматов. Действительности это все равно, а проповедники впадают в неистовство, уподобляясь расстроенному органу Увы! Что до политиков, то им нет дела до абстрактного совершенства, они преследуют совершенно конкретные корыстные цели: сначала, как водится, сулят простакам «золотые горы, а потом, едва достигнув власти – тут же объявляют очередной дефолт. Политика оборачивается политиканством, политиканство же для искусства – синильная кислота. Голая публицистика ничем не лучше голого короля, и такая публицистика никогда не привлекала Леся Танюка, Какие бы бури в стакане воды ни бушевали – он ни на секунду не забывал о художественной стороне дела. Вот он пишет о Рафаэле Альберти: «Главное – он никакой не поэт-публицист, каким его стараются представить. Хочу перевести его офорт «Картины музея Прадо под бомбами...» – даже в таком сюжете публицистики мало, есть высокая поэзия». (подчеркнутой – С.С.)

Или вот что обращает на себя его внимание в «Записных книжках» Андрея Платонова: «Истина – тайна, всегда тайна. Очевидных истин нет». И еще: «Искусство заключается в том, чтобы посредством наипростейших средств выразить непостижимое. Оно – высшая форма экономии».

Собственно, если присмотреться к режиссерскому почерку Леся Танюка – явственно видишь, что именно эта таинственная многомерность мира, выраженная с предельно выразительной простотой – и есть основа его творческой лаборатории.

Об этом очень точно сказал Александр Иосифович Дейч после просмотра постановок Леся Танюка («Мир без меня» Ю. Эдлеса в театре Охлопкова и «Сказки Пушкина» в ЦДТ): «Оказалось, что театральность не только там, где пышные декорации и нарядные костюмы, но и там, где Мейерхольд обнажил сцену до последнего кирпичика и где Танюк с удивительной простотой создал подлинную театральность нашего великого и стремительного, дерзкого и страшного, всепроникающего времени. Выяснилось, что современный спектакль не может жить без мысли, и замена плоскостного натурализма большой мыслью, над всем возвышающейся, требуют новых форм воплощения».

Нужно ли говорить, что эта проблема актуальна и сегодня. В поисках «новых форм» иные режиссеры сейчас просто... разбивают всякую форму, как глиняный горшок, на черепки – и каждый актер носит со своим черепком по сцене, бессвязно крича что-то там, где лучше бы прибегнуть к сердечному шепоту, – полагая, что именно его

черепок и есть целое... Опять – голая публицистика теснит пластическую красоту...

Между прочим, читая помещенные в дневниках «Пушкинские сказки» в инсценировке Танюка – невольно поддаешься под очарование именно пластической красоты. Здесь все подчинено особому ритму, каждое движение осмысленно: «В оркестре приближающиеся раскаты бури. Упал Старик на колени – на авансцене лицом к зрителю, сжался. Набегают на него сзади полотнища-волны и сердито ложатся рядом. Молит о прощении Старик, протягивая руки вслед исчезнувшей Рыбке. Ропща и негодуя, разбежались в разные стороны Девушки и Скоморохи (Девушки – влево, Скоморохи – направо)». Не покидает ощущение, что это – балет, а не просто ремарка. Музыка, живопись, ритмика – все здесь слилось воедино. Ренессансность дарования Л. Танюка и аналитична, и синкретична одновременно. И сколько свежей новизны во всем этом! Это – не может устареть...

Вот еще одна из удивительных находок – а их в спектаклях Танюка немало: «Высокого Сашу Лазарева я поставил в центр круга, сделал – светом – так, чтобы он отбрасывал две тени, короткую и длинную. Фонари незаметно для публики двигались». Это стало стрелками часов, которые отсчитывали время жизни главного героя, прототипом которого был знаменитый Ландау... Удивительно емкая сценическая метафора. А что, если тень от человека – и есть самое точное время? Мысль, уводящая далеко и глубоко...

И почему-то, по ассоциации, вспоминается тень человека на камнях Хиросимы. Какое же это время? Апокалипсическое?

Но нет, нет еще...

Я переворачиваю страницу – и читаю запись, сделанную в дневниках после встречи с архитектором Константином Мельниковым, чей знаменитый дом в Плотниковом переулке до сих пор вызывает неугасающий интерес. Какая-то таинственная башня с окнами-«сотами», ни на что не похожая, воплощенная, явленная тайна. Вот что сказал архитектор Лесю Танюку: «Знаете, что самое странное? Во время войны все здания рядом вдребезги... А мой дом выстоял... Наверное, потому что есть в этом мире Высшая Сила».

Да, конечно. Высшая Сила – есть. Искусство – такой же таинственный и неуничтожимый дом. И 60 томов Леса Танюка тоже послужат его укреплению. «Ни дня без строчки». По кирпичику... по кирпичику...

Август 2011, Москва

Соложенкина Светлана Львовна
Адрес: 111531, Москва, Шоссе энтузиастов,
дом 94, корпус 2, кв. 206
Тел.: (495) 300-15-32

ДЕЙЧ-МАЛКІНА Євгенія КУЗЬМІВНА (1919 р.н.)

ФІЛОЛОГ, ЛІТЕРАТОР, ДОСЛІДНИЦЯ МИСТЕЦТВ, ПЕРЕКЛАДАЧКА. ДОКТОР ХІМІЧНИХ (1954) ТА ФІЛОЛОПІЧНИХ (1964) НАУК ДРУЖИНА ОЛЕКСАНДРА ДЕЙЧА. ВИДАВЕЦЬ І СПІВАВТОР ЙОГО ТВОРІВ ТА СПОГАДІВ ПРО НЬОГО. ЗНАВЕЦЬ І ПРОПАГАНДИСТ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА, ЗОКРЕМА, ПЕРЕКЛАДАЛА РОС. МОВОЮ НИЗКУ ТВОРІВ Ю. ФЕДЬКОВИЧА, М. КОЦЮБІНСЬКОГО, С. ВАСИЛЬЧЕНКА, Г. КОСИНКИ, БРАЛА УЧАСТЬ У ПІДГОТОВЦІ Й ВИДАННЯХ ЗБІРАННЯ ТВОРІВ Т. ШЕВЧЕНКА, ЛЕСІ УКРАЇНКИ, П. МИРНОГО, КОЦЮБІНСЬКОГО ТА ІН. КЛАСИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. ПОМЕШКАННЯ ДЕЙЧИВ У МОСКВІ УПРОДОВЖ ПІВСТОЛІТТЯ БУЛО І Є ПО ДОСІ СВОЄРИДНИМ «УКРАЇНСЬКИМ КЛУБОМ».

ЛИСТ від Є. ДЕЙЧ

Москва, 16 серпня 2011 року

Любі мої, унікальні НЛО!

Як же я за вами сумую, як мені кортить поговорити з вами на різні теми. Ось ми – зринає в пам'яті – затишно сидимо з вами у великій кімнаті, а Лесь приносить нам щось нівроку смачне – й бесіда триває. Я давно б приїхала (бодай ненадовго до вас). Але директор Музею Рильського обіцяла бути в мене в липні – і кудись пропала. Не можу з нею з'єднатися. І все одно сподіваюсь у вересні приїхати і попрацювати з нею. Між нами кажучи, вони (співробітники музею) зробили в коментарях силу-силенну непросвіщених помилок. Плутають усіх Полякових, Кольцових, на одну людину дають коментар на дві-три сторінки тощо. Одне слово, між нами кажучи, цілковите невігластво...

Проте листування – чудо! Так відбито час, як Лесь робив це колись у своїх «Щоденниках». Мені назагал дуже хочеться почитати вам цитати, стосовні Леся й тих часів... Ви мені напишіть, як плануєте вересень, чи можу я приїхати до своїх любих на ваші голови. Хоч я, мабуть, частіше буду в Голосіїві (вдень).

Та ось однак не втрималась – надішлю відповідь Максима Тадейовича на прохання Олександра Йосиповича допомогти Лесю Танюку. Максим Тадейович пише:

«Танюк – милый энтузиаст, но он с потрясающей быстротой сумел настроить против себя руководящих украинских товарищей, и вряд ли при данном положении вещей можно ему помочь поставить что-либо на Украине. Недавно на совещании по драматургии (и театру) при министерстве культуры, с участием Скабы и Кондуфора Йосипенко выступил с огромным докладом, в котором, кажется, и Танюку досталось за постановку, если не ошибаюсь, «Шельменко-денщик» В разговоре со мной он, во всяком случае, всячески хулил Танюка. Вот если бы Танюк поставил «Маклену Грасу» или «Патетическую сонату»

ту» в «Современнике», если бы он перестал заявлять «urbi et orbi» о своем преклонении перед Курбасом, то, может быть, в будущем и возможна была бы та помощь ему, о которой Вы пишете»...

Словом, і далі, за якийсь час, знову виникає ім'я Лесь Танюк. А коли вже після кончини і М.Т. і Ол. Йос. я була з родиною Богдана у Прохорівці, на березі Дніпра (ми жили в наметах) раптом ні сіло ні впало з'явився без запрошення Йосипенко. Андрійко Рильський раптом і каже: «А давайте покатаємось на човні!». Почали розсаджуватися – Андрійко саджає Йосипенка на самісінський край човна і посередині Дніпра якось рвучко й круто (звісно, з умислом – потім мені признався) вивертає човна – і Йосипенко бабах у воду! «Потопаю!» – несамовитим голосом волає Йосипенко. На що Андрійко – поважно: «Бо заслужили!... Але нам доведеться його врятувати». Він (Йосипенко) того ж вечора залишив наш табір.

Потім М.Т. Лесеві допомагав, це є в листуванні... Захищав як депутат (Лесь був у нього на прийомі!) Лесеве відновлення українського тексту «Маклени Граси» М. Куліша, домігся видання цього тексту й зняття опали з його вистави..

У листуванні дуже опукло відбито час і всі тогочасні події, навколо яких тоді буквально точилися бої... Особливо, коли Олександр. Йосипович з Максимом Тадейовичем зробили збірку О. Олеса російською. Боже, скільки разів її, вже готову, вилучали з плану! І все одно збірка вийшла – а от із Зеровим було гірше, його постійно забороняли до друку.

А в «Щоденниках» так відбито події тих часів, ніби це було вчора! Настрій, атмосфера, деталі, факти... Лесь геніально відбирає матеріал. Йому ще з тамтих часів вдавалась якась афористична ємкість, приціл на головне, що конденсує в собі ЧАС!

У нього завжди щедре джерело мудрості й гострозорої проникливості. Вітаю з останніми томами. З 1956 по 67-й – чималий шмат життя, і воно все тут, як на долон – без купюр і пізніших переосмислень, що так дратує в мемуарах, яких я зараз багато читаю. Багато хто з мемуаристів «крепок задним умом» – не знаю, як ця ідіома українською Коли я читаю у Віталія Коротича, якого продовжую вважати одним з найздібніших поетів-шістдесятників, що він в окупованому Києві пробирався на німецькі збройні склади і набирав повну пазуху патронів, кладучи туди ще й дві мінометні міни, то розумію, що для п'ятирічного малюка це річ неймовірна. А за такими деталями й до іншого починаєш ставитися з підозрою...

З Лесевим літописанням справа цілком інша. Мені воно цікаве саме як щоденник, як одномоментні фіксації тодішніх переживань. Можна було б говорити про певний натуралізм стилю, якби філологи на обекривили цього терміну, – отож скажу інакше – про натуральність, правдивість відтворених картинок минулого. Важливо мені й інше – за тими картинками постає безперервний процес пошуку смислу й сенсу

життя, від філософської рефлексії до постійної самоіронії, яка гречно заземляє юнацький романтизм – і багато в чому саме тому робить тогочасного «літописця» нашим сучасником. За уважного читання в цих «Щоденниках» – величезна кількість прозрінь і прогностного чуття, властивого дуже обдарованим натурам, які вміють відчувати, вгадувати майбутнє. Я помічала це у Олександра Йосиповича, у Максима Тадейовича, я читала це у Платонова і в поезіях Мандельштама, у Бердяєва й віршах Драча й Стуса, не кажучи вже про геніальну Ліну Костенко...

Перепрошую – захопилась. Вітаю ще раз з цими останніми томами. Окремо – спасибі за Віктора Некрасова у 18-му томі і за п'єсу О. Олеся. Це ж Ви, Леся, уже виконуете те, що мали б робити українські видавництва, друкуючи такі раритети. Їм, на жаль, не до того.

Шкода мені й того, що сучасники якимось ще не зрозуміли феномену ваших щоденників. Я і про розголос, і про кошти на видання, і про архівну вартість документалістики. Втім, знаю людей, яким це дуже цікаво. Одна з них – Світлана Соложенкіна, яка написала свій есей буквально сидючи на валізах – написала емоційно, правдиво, від душі. Поїхала вона в свій Урал – на два місяці – й допитувалась, коли вийдуть наступні томи. Отож поспішіть. На Уралі в неї залишилась минула юність і численна рідня, яка зустрічає її величезним дружнім гуртом: її там дуже шанують. Я теж вважаю її дуже обдаровано поетесою і першорядним критиком, яка реагує лише на явища видатні й по-своєму неповторні...

Передаю Вам з Тетяною Рогозовською цього листа і книжечку. Її зробили мені в подарунок мої славні дівчата з Асоціації Б.К. Зайцева, котру я багато років очолюю. Пробили 11 томів видання і багато іншого – конференції, зустрічі в його рідному місті Орлі та ін. Це мене умовили родичі письменника, особливо дочка (вона померла 2007 року в Парижі). Та залишились двоє синів і численні правнуки...

А дівчата самі зробили цю книжечку, бо мені було прикро, що в багатьох авторів рецензій були скорочення. От вони й узяли ті рецензії, де в газетах і журналах були скорочення, Леся згадують 18 разів, Неллю – як ведучу вечора. Я дивилась, як дівчата працюють – дивляться на мене, а пальці бігають по клавішах – майстерність вражаюча. Разом біля 30 рецензій на книжку спогадів було – взяли 20 – де скорочення.

Сподіваюсь, Таня Рогозовська доведе мої каракулі (листа) й книжечку. Даруйте, якщо не завжди в мене гаразд з українською – але, як бачите, – виходить.

Обіймаю. Не втрачаю надії на приїзд до Києва. Бажаю Неллочці вдалої операції і спокою душевного, так необхідного у перед – і післяопераційний період.

Ваша Івга Кузьмівна

P.S. О. Мандельштам називав серпень «містом цезарів та усмішок». Я цього чомусь не помітила. Але вересневі самоцвіти — це ж від бабінного літа? До зустрічі!.

Є. Дейч

ПОКАЖЧИК

А

- Абакумов Віктор** (1908-1954), начальник управління особливих відділів НКВД, **розстріляний** XV – 584; XVI – 515
- Абалкін Микола** (1906 р.н.), театральний критик XII – 101; XIII – 312, 484
- Абашидзе Іраклій** (1909-1992), письменник XIV – 247, 248; XV – 29
- Абеляр П'єр** (1079-1142), філософ і поет XVII – 144
- Абель Рудольф (Фішер Вільям)** (1903-1971), радянський розвідник-нелегал, полковник, працював в США, був **заарештований**, у 1962 р. обмінений на пілота Ф. Пауерса XIII – 404
- Абиякий Федір** (1885-1938), механік з відділу НКВД, **розстріляний** X – 442
- Абрамович Дмитро** (1873-1955), історик X – 385
- Абрикосов Андрій** (1906-1973), актор XI – 100, 211
- Аваліані Ной** (1922-2010), балетмейстер XI – 121, 595; XII – 197, 239; XIII – 128, 351, 575; XIV – 327, 344, 626, 636, 409, 411, 420, 577, 578, 579; XV – 47
- Аванесов Микола** (1906-1978), актор з Луцька XIV – 157
- Аввакум** (1620-1682), протопіп, письменник XI – 390; XII – 259
- Августин Блаженний Аврелій** (354-430), єпископ XI – 692
- Авдикович Орест** (1877-1918), педагог і письменник XIV – 646; XV – 583
- Авдієва Ірина** (1904-1984), актриса театру Курбаса, художниця XI – 758, 759; XIV – 333, 550; XV – 91, 425, 490, 530; XVI – 31, 55, 56, 319, 320, 585; XVII – 157, 259, 435, 478, 539-544, 606, 615, 659-666; XVIII – 56, 57, 90, 253, 330, 331, 357; XIX – 377, 378
- Авдієнко (Аведіков) Петро** (1899-1972), актор XIV – 579
- Авдієнко Тетяна (Аведикова-Авдієнко)** (1938 р.н.), актриса XIII – 556, 565; XIV – 579
- Авдюшко Олександр** (1908-1996), директор Жовтневого палацу XVI – 90
- Аве Нінкі** (1915-1997), актриса трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 443, 444
- Авенаріус Ріхард** (1843-1896), філософ XII – 474; XV – 154
- Аверін Юрій** (1914-1990), актор театру ім О. Пушкіна XIII – 631
- Аверченко Аркадій** (1881-1925), письменник-гуморист,

- драматург, театральний критик XVII – 44-47; XVIII – 63
- Авзоній Децій** (309-392), римський поет XVI – 275
- Авіцена** (*Ібн-Сіна*) (бл. 980-1037), вчений, філософ, лікар, музикант XI – 691; XIX – 252
- Авраменко Василь** (1939 р.н.) художник XII – 212, 213
- Аврелій Марк** (121-180), римський імператор XV – 546;
- Аврон Філіпп** (1928-2010), кіноактор XI – 728;
- Агол Ізраїль** (1891-1937), генетик, розстріляний XVI – 447
- Агості Ектор** (1911-1984), аргентинський філософ XI – 349
- Агранов Яків** (*Шевелев-Шмаєв Янкель*) (1893-1938), чекіст розстріляний XI – 554
- Адам Отто** (1928 р.н.), режисер, керівник театру ім І. Мадача XIII – 608
- Адамов Артюр** (1908-1970), драматург XVII – 382
- Адамович Йосиф** (1896-1937), білоруський революціонер, репресований XI – 451
- Адамович Сергій** (1922-1998) художник XII – 212
- Адамян** (*Адамова*) **Нора** (1910 р.н.), письменниця XI – 312
- Адан Поль** (1862-1920), письменник XII – 217; XIV – 301
- Адельгейм Євген** (1907-1982), літературознавець XIV – 197
- Адельгейм Рафаїл** (1861-1938), актор XI – 744
- Адельгейм Роберт** (1860-1934), актор XI – 744
- Аденауер Конрад** (1876-1967) XV – 431
- Адоскін Анатолій** (1928 р.н.), актор, режисер XIV – 495
- Адріанова-Перетц Варвара** (1888-1972), історик літератури і театру X – 391, 392
- Азеф Євно** (1869-1918), агент охоранки, есер XII – 506
- Азимов Айзек** (1920-1922), письменник-фантаст XI – 717
- Азізян Марина** (*Людмила*) (1938 р.н.), театральна художниця XIII – 106
- Азнавур Шарль** (1924 р.н.), шансоньє, композитор XI – 557
- Аїтова Марі** (*Marie Aitoff*), княжна, емігрантка XI – 620; XII – 45, 69, 171, 186, 189, 306, 308, 472; XIII – 581; XIV – 683; XV – 40; XVII – 104, 328, 430, 617; XIX – 350
- Айбек** (*Муса Ташмухамедов*) (1904-1968), письменник XIII – 719
- Айвазовський Іван** (*Ованес Айвазян*) (1817-1900), живописець-мариніст XII – 308; XVI – 523
- Айзенштадт** (*Ніколаєв*) **Валерій** (1926-1999), театральний критик XI – 26, 121; XIV – 488; XVII – 403, 681-685

- Айзеншток Ярема (Ієремія)** (1900-1980), літературознавець X – 386, 387, 393, 394, 396, 405, 425; XI – 682
- Айтаков Надирбай (Недирбай)** (1894-1938), громадський діяч, репресований XI – 359
- Айтматов Чингіз** (1928-2008), письменник XI – 629; XII – 368; XIII – 369; XV – 204, 261, 579; XVII – 286; XVIII – 168-170, 528
- Айхенвальд Юлій** (1872-1928), критик, висланий за кордон X – 414; XVI – 89-91, 93; XVII – 457
- Айхенвальд Юрій** (1928-1993), перекладач XI – 98; XII – 356
- Акимов Микола** (1901-1968), режисер, художник XI – 101, 111, 173, 185, 298, 351, 508, 513, 554, 600; XII – 97, 347, 351; XIII – 62, 63, 71, 249, 518; XIV – 23; XV – 192, 200; XVI – 101, 102, 147; XVIII – 25, 134, 557
- Аккерман Яніс** (1897-1972), російсько-американський авіаконструктор, громадський діяч XIII – 171
- Акоста Уріель** (1585-1640), філософ XIX – 376, 675, 681;
- Аксаков Костянтин** (1817-1860), письменник-слов'янофіл XIII – 222
- Аксаков Сергій** (1791-1859), письменник XI – 659
- Аксер Ервін** (1917 р.н.), польський режисер XII – 426; XIX – 173, 355
- Аксьонов Андрій** (1910-1932), страчений за рішенням «трійки» як харбінець X – 442
- Аксьонов Василь** (1932-2009), письменник XIII – 623; XIV – 31, 32, 53, 54, 55, 147, 486; XV – 527, 710; XVI – 538
- Аксьонов Іван** (1889-1954), арештований як харбінець, репресований X – 442
- Аксьонов Іван** (1884-1935), поет, перекладач, критик XVI – 538; XVII – 67
- Аксьонов Юрій** (1932 р.н.), учень і асистент Г. Товстоногова, режисер XIII – 63; XVI – 538
- Александров (Мормоненко) Григорій** (1903-1983), кінорежисер XVII – 19, 410, 431; XVIII – 153
- Александров Вадим**, актор ЦДТ (1939 р.н.), кіноактор XI – 278, 565; XIV – 625; XV – 456; XVI – 432
- Александров Георгій** (1908-1961), філософ, міністр культури СРСР XIII – 662; XVIII – 560
- Александрова (Чащина) Лідія** (1942 р.н.), кіноактриса XII – 319
- Александрова Тетяна**, актриса ЦДТ XI – 381, 389; XIV – 344, 345; XVIII – 304
- Александровський Ізмаїл** (50-і роки XIX ст. – 20-і роки XX ст.), критик XIV – 29, 31
- Алексєєв (Ліфшиц) Олексій** (1887-1985), артист естради,

- режисер, конферансьє XVII – 115-117
- Алексеев Михайло** (1896-1981), академік, літературознавець XII – 179, 365; XIII – 581, 611; XIV – 38, 341, 383, 642, 661; XVI – 470; XIX – 151
- Алексеев Михайло** (1857-1918), генерал Білої армії XIV – 722
- Алексеева Єлена** (1949 р.н.), театральний критик XIII – 65, 69
- Алексеева Людмила** (1927 р.н.), дисидентка XII – 414, 437; XVII – 321
- Алексідзе Дмитро** (1910-1984), режисер XI – 69, 98, 643; XII – 227; XIII – 167, 228, 250, 391, 392, 394, 596, 401-403, 490, 492, 499; XIV – 13, 16-18, 143, 178, 225, 569; XV – 87, 518; XVII – 81, 685; XVIII – 164
- Алексін (Гоберман) Анатолій** (1924 р.н.), письменник, емігрував до Ізраїлю XIX – 406
- Алендорф Міхаель**, актор «Коміше опер» XII – 254
- Алешко Василь** (1889 р.н., зник безвісті 1942 р.), письменник XII – 589; XIX – 284
- Алимов Сергій** (1938 р.н.) художник анімаційного кіно, графік XIII – 73
- Алігер Маргарита** (1915-1992), поетеса XIV – 710; XVI – 94
- Алісова Ніна** (1920-1996), кіноактриса XI – 335
- Алксей** (VII-VI ст. до н.е.), давньогрецький поет XIX – 27
- Алксніс Віктор** (1950 р.н.), політик XVI – 325
- Алле Альфонс** (1854-1905), письменник XI – 730
- Аллілуєва (Джугашвілі) Надія** (1901-1932), дружина Сталіна, покінчила життя самогубством XVIII – 145-147, 466, 468
- Аллілуєва Анна** (1896-1964), вдова Станіслава Реденса, сестра дружини Сталіна, репресована XVI – 60
- Аллілуєва Світлана (Лана Пітерс)** (1926 р.н.), дочка Й. Сталіна і Н. Аллілуєвої, мемуаристка, політемігрант XV – 508, 579, 656; XVIII – 145-147, 206
- Алов (Лінскер) Олександр** (1923-1983), кінорежисер XIV – 649; XVIII – 536; XIX – 29
- Алонсо Дамасо** (1898-1990), поет XIX – 187
- Алперс Борис** (1894-1974), театрознавець XVII – 37; XVIII – 366
- Алперс Сергій** (1896-1931), піаніст XVII – 37
- Алчевська Христина** (1892-1931), письменниця XII – 588; XVII – 688, 701
- Алчевський Василь** (1904-1975), актор XI – 379
- Алянський Самуїл** (1891-1974), видавець, письменник XVI – 543

- Альбані Ельза** (1921-2001), актриса «Труппа молодих» XIV – 441
- Альберес** (*Рене Моріль*) (1921-1982), письменник XIX – 446, 447
- Альберті Рафаель** (1902-1999), поет XII – 263; XVIII – 17, 20; XIX – 184, 206
- Альварес**, письменник з Британії, один з авторів листа на підтримку Ю. Данієля і А. Синявського XIII – 262
- Аль-Мааррі Абу-ль Алла** (973-1057), поет-мислитель XIX – 252
- Альошин** (*Котляр*) **Самуїл** (1913-2009), драматург XI – 98; XII – 97; XIII – 487
- Альошин Павло** (1881-1961), архітектор XVIII – 375
- Альтенберг Петер** (1859-1919), письменник-імпресіоніст XI – 482; XVII – 445-470
- Альтман Володимир** (1891-1938), керівник Мосавтотресту репресований XI – 317
- Альф'єрі Віторіо** (1749-1803), граф, італійський драматург XIII – 359
- Амаглобелі Сергій** (1899-1946), драматург, театрознавець, директор Малого театру, репресований XII – 567-569; XV – 633
- Амальрик Андрій** (1938-1980), письменник, дисидент, загинув в автокатастрофі XIX – 153
- Амбіцькі, брати-різьбярі, Юрій** (1927-2000), і **Мирон** (1928 р.н.) XVII – 597
- Амброджі Сільвано** (1929 р.н.), драматург XVIII – 432, 433
- Аміхай Іегуда** (*Ізраїль*) (1924-2000), поет XVIII – 19
- Амосов Микола** (1913-2002) Хірург XI – 294, 303; XII – 212, 255-257, 263; XIV – 475
- Амп** (*Бурільон*) **П'єр** (1876-1862), письменник XVIII – 685
- Анакреон** (бл. 570 до н.е. XII – 487 до н.е.), давньогрецький поет XII – 259
- Анастас'єв Аркадій** (1914-1980), театрознавець XIII – 162, 409, 722; XIV – 17, 675; XV – 48, 370, 432, 433; XVI – 55; XVII – 426, 473; XVIII – 211, 212, 262, 295, 308, 309, 369; XIX – 406, 413
- Андай Меліх Джевдет** (1915-2002), турецький поет XVII – 667; XVIII – 56, 267, 275, 276, 298
- Андер Антс** (1931 р.н.), актор театру «Ванемуйне» XVI – 105
- Андерсен Ганс Христіан** (1805-1875), письменник XII – 502; XIII – 556; XIV – 168, 546; XV – 144; XVIII – 381
- Анджапарідзе Веріко** (1900-1987), актриса XI – 298
- Андрейко Орися**, актриса «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226; XVIII – 116
- Андр'єєв Борис** (1915-1982), кіноактор XI – 411; XII – 366

- Андреев Вадим** (1902-1976), письменник, син Леоніда Андреева XIV – 664
- Андреев Володимир** (1930 р.н.), актор, режисер, керівник театру ім. Єрмолової XIV – 312; XVII – 479, 480
- Андреев Даниїл** (1906-1959), філософ, син Л. Андреева, репресований XVI – 363
- Андреев Леонід Григорович** (1922-2001), філолог, професор МГУ, автор листа проти Данієля і Синявського XIII – 276
- Андреев Леонід Миколайович** (1871-1919), письменник XIII – 237, 393, 566, 681; XVII – 22, 454; XVIII – 585, 618, 629; XIX – 11
- Андреева (Юрковська) Марія** (1868-1953), актриса, громадянська дружина М. Горького XVII – 391-393;
- Андріанова (Гордієнко-Андріанова) Надія** (1921-1998), перекладач XIII – 369;
- Андрієвич Маргарита** (1912-1992), драматург XVII – 603
- Андрієвська Ольга** (1876-1937), громадська діячка, розстріляна XVI – 400
- Андрієвський Леонід** (1942 р.н.) художник XII – 214
- Андрієвський Олександр** (1900-1976), фізик, доктор наук, професор XV – 716
- Андрійчук Михайло**, графік (1927 р.н.) XII – 214
- Андріянова Емілія**, сестра дружини Власа Чубаря, арештована 1938 р. XIX – 453
- Андріяшик Роман** (1933-2000), письменник XII – 494; XIV – 700; XVI – 538
- Андроніков Іраклій** (1908-1990), літературознавець XI – 375; XV – 27-30; XVII – 158
- Андропов Юрій** (1914-1984), партійний діяч XII – 366; XVIII – 291, 467; XIX – 112
- Андросов Михайло** (1916-1998), актор ЦДТ XI – 136, 278, 566, 567; XIII – 520, 574; XIV – 578, 600, 632, 638, 706, 707; XV – 8, 47, 557; XVI – 351, 432; XVII – 417; XIX – 30, 432
- Андрощук Володимир** (1938-2004), кінорежисер XI – 276
- Андрусишен Костянтин-Генрі** (1907-1983), канадський професор, перекладач, завідувач відділення славістики в Саскачеванському університеті XVI – 47-54
- Андрушкевич Валентина** (1926-1970), педагог ЦДТ XI – 109, 122, 265, 294, 298, 327, 342, 343, 357, 422, 548, 587, 589-591, 593, 596, 614, 618-620, 622-624, 625, 630, 636, 642, 643, 644, 661, 669, 671, 752; XII – 46, 49, 83, 84, 88, 97, 180, 182, 184, 207, 220, 281, 344, 358, 384, 399,

- 414, 437, 442, 443, 455, 473; XIII – 47, 55, 204, 226, 305, 306, 492; XIV – 20, 23, 47, 48, 87, 277, 459, 473, 507, 577, 666, 667, 678, 693; XV – 8, 48, 183, 419, 527; XVI – 59, 88, 99, 103, 443, 446; XVII – 201, 315; XIX – 15, 93, 109, 126, 127, 231, 258, 273, 288, 307, 355, 392, 410, 434
- Андрушкевич Лариса** (1941-1972), лікар XI – 587, 614, 619, 622, 624, 630, 642, 643, 665; XII – 358, 442; XV – 24, 50, 322
- Андрушкевич Михайло** (1906-?), авіатор, чоловік В. Андрушкевич XI – 396, 587, 590, 593, 596, 614, 619, 622, 629, 630, 644, 648, 649, 662; XII – 55, 180, 182, 282, 344, 442, 473; XIII – 305, 306, 404; XIV – 409; XVI – 7, 99; XVII – 427-430; XIX – 424, 427, 428
- Андрушкевичі** XIII – 17, 591; XIV – 454; XVI – 129
- Анисько Володимир** (1938-2005), актор театру ім. К. Станіславського XIII – 487
- Ані Ендель** (1925-1985), співак (тенор) XVI – 123
- Анікст Олександр** (1910-1988), літературознавець, історик театру XI – 375, 376, 380, 514, 518-524, 616; XII – 77, 91, 199-201, 461, 462, 486, 490, 493; XIII – 335, 338, 409, 722; XIV – 675; XV – 48, 289-308, 602; XVI – 463, 559; XIX – 406
- Анісімова-Вульф Ірина** (1906-1972), театральний режисер, актриса, педагог XIII – 70, 354, 355, 508; XV – 414, 415; XIX – 397
- Аннапольський Григорій** (1923-1986), актор і режисер XII – 159
- Анненський Інокентій** (1856-1909), поет, драматург, критик, перекладач XVII – 102
- Аннинський Лев** (1934 р.н.), письменник, критик XIII – 409, 722
- Анні Анна**, художник по костюмах трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 444
- Аннуціо де, Габріель** (1863-1938), поет, політик XII – 260, 267
- Анохін Сергій** (1910-1986), льотчик-випробовувач XIII – 306
- Анпілов Віктор** (1945 р.н.), політичний діяч XVI – 329
- Ансимов Георгій** (1922 р.н.), режисер XI – 283, 376, 513, 522, 524; XII – 46, 49, 152, 180, 305, 422; XIV – 682; XVIII – 293
- Антара Ібн Шаддад** (525-615), поет XIX – 252
- Антипов Микола** (1894-1938), репресований XI – 359
- Антків Богдан** (1915-1998), актор, диригент XVII – 604; XVIII – 439
- Антокольський Павло** (1896-1978), поет, перекладач XII – 91, 94; XIII – 409, 644, 722; XIV – 163, 164; XV – 28; XVI – 160, 163

- Антоненко Борис** (1912-2010), прокурор Львівської області з 1963 по 1983 р XIV – 424, 436, 720, 739
- Антоненко-Давидович (Давидов) Борис** (1899-1984), письменник, репресований XI – 443, 574, 578; XII – 166, 278, 544; XIII – 367, 369, 477; XIV – 254, 324, 357, 675; XV – 44, 81, 143, 655, 691, 709, 730; XVII – 281, 283-285, 303, 312, 494; XVIII – 10, 70, 567, 654; XIX – 270, 287, 306
- Антонич Богдан-Ігор** (1909-1937), поет XII – 21; XIV – 493, 684; XV – 367; XVI – 264, 574; XVIII – 13, 547; XIX – 177, 192, 249, 273
- Антонів Олена** (1937-1986) дисидентка, дружина В. Чорновола, трагічно загинула XVII – 321, 326, 354; XVIII – 312
- Антоній Печерський** (983-1073), єпископ, засновник Києво-Печерської лаври XI – 687; XVII – 134, 135
- Антоніоні Мікеланджело** (1912-2007), кінорежисер XIII – 356, 359-361; XIV – 705; XV – 268; XVII – 575, 584
- Антонов Олег** (1906-1984), авіаконструктор XIII – 121, 212; XIV – 475, 716; XV – 405, 748
- Антонов Сергій** (1915-1995), письменник, кіносценарист XIII – 730
- Антонова-Овсієнко Софія** (1898-1938), репресована XI – 317
- Антонович Володимир** (1834-1908), історик, археолог XII – 679, 680; XIII – 122; XVI – 537; XVII – 405, 531
- Антонович Дмитро** (1877-1945), громадський діяч, театрознавець XII – 513, 521; XVI – 537; XVII – 209; XVIII – 537
- Антонович-Будько Данило** (1889-1975), актор «Березоля» XIV – 18, 334, 400, 645, 693, 694; XV – 81, 91, 273; XVII – 588; XVIII – 100, 368, 473; XIX – 12, 545, 688
- Антонов-Овсієнко Володимир** (1884-1939), військовий діяч, нарком юстиції, розстріляний XI – 317, 359; XII – 239, 240
- Антонов-Саратовський Володимир** (1884-1965), партійний діяч XII – 689
- Антончик Михайло** (1921-1998) Художник XVII – 709
- Антремон Філіпп** (1934 р.н.), піаніст XI – 675
- Антуан Андре** (1858-1943), театральний діяч XV – 630; XVIII – 143
- Ануй Жан** (1910-1987), драматург XI – 512-514, 641, 690; XII – 355; XV – 78; XVII – 355-358, 382; XVIII – 69; XIX – 33-38, 156, 437
- Анук Еме (Франсуаз Жюдін Сорія)** (1932 р.н.), актриса XVI – 257, 339

- Ануров (Онуров) Олександр** (1914-1995), актор XIV – 94
- Анцута Йосип** (1892-1938), поляк, арештований і розстріляний у Києві X – 439
- Анчаров Михайло** (1923-1990), письменник XIV – 312; XV – 527; XVI – 538
- Апдайк Джон** (1932 р.н.), письменник XIV – 706; XV – 368, 370
- Аполлінер Гійом** (1880-1918), поет XI – 639, 640, 755; XII – 244, 306; XIII – 585; XIV – 210, 292, 642; XV – 78, 252, 282, 341, 425; XVI – 8, 441, 563, 571; XVII – 184, 249, 263, 324, 350, 394, 553, 667; XVIII – 7, 26, 56, 69, 74, 143, 165, 298, 432, 433; XIX – 69, 129, 155, 169, 178, 289, 362, 373, 392, 393, 447, 451
- Апостол Микола, репресований** 1961 року XVI – 380
- Аппія Адольф** (1862-1928) художник театру XVIII – 109
- Апресян Грант** (1903-1982), доктор філософських наук XIII – 721
- Апресян Зорій** (1926 р.н.), його син, філософ XI – 312
- Апт Соломон** (1921-2010), літературознавець, перекладач XIV – 102
- Апулей Луцій** (бл. 124 р.н-?), письменник, філософ XII – 217
- Апухтін Олексій** (1840-1893), поет XI – 579, 580; XVII – 94
- Апушкін Яків** (1899-1989), драматург XVI – 164
- Арагон Луї** (1897-1982), поет XI – 640, 755; XII – 263; XIII – 181, 290, 291, 345, 656, 724; XVI – 317, 458; XVII – 27, 183, 350; XVIII – 7, 8, 26, 68, 194, 267, 298; XIX – 116, 383, 442, 443, 448-450
- Аралова (Аралова-Петерсон) Віра** (1911-після 1988 р. в США) художник театру Завадського XIII – 470; XIV – 8; XVII – 431
- Арана Луїс** (1862-1951), психолог XIX – 220
- Арбузов Олексій** (1908-1986), драматург XI – 71, 87, 466, 721; XII – 77, 374, 467; XIII – 71; XIV – 147, 160; XV – 346; XVII – 603, 606; XVIII – 340; XIX – 171, 173, 176, 249
- Арбузов Сергій** (1849-1904), слуга у Толстих XVIII – 506, 576
- Аргезі Тудор (Йон Теодореску)** (1880-1967), поет XVII – 238
- Арден Джон** (1930 р.н.), драматург XII – 73, 76, 541
- Ардов Віктор** (1900-1976), письменник XII – 321; XVII – 160; XIX – 405
- Ардова (Кисельова) Міка** (1940 р.н.), актриса МТЮЗу XII – 159
- Арендт Ганна** (1906-1975), американський психолог, філософ, соціолог XIII – 262

- Аржанов Петро** (1901-1978), актор театру ім. В. Маяковського XV – 343, 370; XVI – 349
- Ардіс Омеро**, мексиканський поет XVIII – 19
- Арісменді Родней** (1913-1989), генсек ЦК КП Уругваю XVIII – 403
- Арісте Пауль** (1905-1990), професор Тартуського університету, лінгвіст, етнограф XVII – 527
- Арістотель** (384-322 р. до н.е.), давньогрецький філософ, X – 397; XI – 229; XII – 266, 360; XIII – 159; XIV – 246, 248; XV – 292, 389; XVI – 164; XVII – 580; XVIII – 554, 559
- Арістофан** (бл. 450-385 до н.е.), давньогрецький драматург XIII – 391; XIV – 522; XVI – 629; XVII – 176, 382
- Аркадьєв (Кудерко) Аркадій** (1907-1993), режисер XVII – 604; XIX – 438
- Аркас Микола** (1852-1909), композитор, діяч культури XIV – 720, 746; XVII – 601
- Арконада Сесар Муньос** (1898-1964), письменник XIX – 207
- Аркушенко Володимир** (1925-1977), актор XVII – 679; XIX – 436
- Армстронг Луї** (1901-1971), джазист XII – 468
- Арнаудов Іван** (1932-1962), поет XVIII – 298
- Ардт Ернст** (1769-1860), письменник XI – 278
- Арнічес-і-Баррера Карлос** (1866-1943), драматург XII – 379
- Арнштам Лев** (1905-1969), кінорежисер XVII – 41
- Аронов Гелій** (1932 р.н.), письменник XIV – 570
- Аросєв Олександр** (1890-1938), політичний діяч, **розстріляний** XI – 359
- Аросєва Ольга** (1925 р.н.), актриса, дочка Олександра Аросєва XI – 382; XIII – 198, 554; XIV – 273, 565
- Аросєєва Гертруда** (1901-1937), дружина О. Аросєва, **розстріляна** XI – 360
- Арсєнич Дмитро** (1938 р.н.), рецензент XI – 751
- Арсєнич Петро** (1934 р.н.), історик, етнограф XIV – 652; XV – 725
- Арський Павло** (1886-1967), письменник XV – 237; XVIII – 129
- Артем (Сергєєв Федір)** (1883-1921), більшовик XII – 81, 689; XIII – 556; XIV – 580; XVIII – 418
- Артеменко Володимир** (1936 р.н.), режисер XVIII – 474
- Аругюнов Григорій** (1900-1957), перший секретар ЦК КП Вірменії з 1937 по 1953 рр. XI – 311
- Архипенко Олександр** (1887-1964), скульптор XI – 560, 561,

- 755; XII – 185, 399, 400, 406;
XIV – 139; XV – 555; XVI – 449
- Архімед** (287 до н.е.-212 до н.е.),
давньогрецький математик
XI – 161, 717
- Арцеулов Костянтин** (1891-
1980), льотчик, планерист
XV – 565
- Арцеулов Олег** (1927-2001),
журналіст, кінооператор XV –
473
- Арцибашев Михайло** (1878-
1927), письменник XII – 581,
689; XIII – 231
- Асанідзе Аміран** (1943 р.н.), пе-
рекладач XI – 710
- Асаркан Олександр** (1930-
2004), театральний критик XI –
711, 712, 715; XII – 329; XIII – 54,
73-79; XIX – 406
- Асеев Микола** (1889-1963), поет
XVI – 297; XVIII – 528
- Асеев Юрій** (1917-2005), історик,
мистецтвознавець, професор
XVI – 165
- Асенкова Варвара** (1817-1841),
актриса XVI – 494
- Асенов Драгомир** (справжн.
Жак Нисим Меламед) (1926-
1981), болгарський письмен-
ник, драматург XVI – 455
- Аскольдов Олексій** (1932 р.н.),
кінорежисер XI – 278; XVII –
182, 642; XVIII – 292
- Аскоченський Віктор** (1820-
1879), письменник XIV – 382,
384, 386, 388
- Асмус Рудольф** (1921-2000), со-
ліст «Коміше опер» XII – 254
- Астангов (Ружников), Ми-
хайло** (1900-1965), актор XI –
308; XII – 45, 472;
- Астауров Борис** (1904-1974),
академік, біолог XV – 94
- Атаманюк (Яблуненко) Ва-
силь** (1887-1937), поет, **роз-
стріляний** XV – 44; XVIII – 663;
XIX – 287
- Атлантов Володимир** (1939
р.н.), оперний співак (тенор)
XIII – 69
- Аттіла** (?-453), вождь гунів XVI –
161
- Аттіліо Дузе**, актор трупи Фр. Дзе-
фіреллі XIV – 443, 444
- Аугсткалне Майя**, кінокритик
XIII – 92, 105-108
- Ауезов Мухтар** (1897-1961),
письменник XII – 438; XVIII –
528
- Ауссем Володимир**, держав-
ний та військовий діяч, **ре-
пресований, покінчив жит-
тя самогубством** (1879-1936)
XI – 451; XVI – 348
- Афанасьєв Микола**, компози-
тор, скрипаль (1821-?) XI – 585
- Афіногенов Олександр**, дра-
матург (1904-1941) XIV – 145;
XV – 237; XVI – 302
- Афонін Микола** (1936-2008),
актор театру Ю. Завадського
XII – 412; XIV – 9

- Ахвледіані Єлена** (1901-1975)
художник театру XII – 411; XV – 79
- Ахеджакова Лія** (1938 р.н.), актриса XII – 152, 159
- Ахмадуліна Белла** (1937-2010), поетеса XI – 322, 323; XII – 221; XIII – 222, 409, 644, 722; XIV – 641; XVII – 422, 552; XVIII – 84; XIX – 414
- Ахманова Ольга** (1908-1991), професор-лексиколог, автор листа проти Данієля і Синявського XIII – 276
- Ахматов Лев** (1899-1937), лівий есер, після убивства Кірова перейшов до НКВД, прокурор України, **розстріляний** X – 442
- Ахматова (Горенко) Анна** (1889-1966), поетеса XI – 20, 25, 83, 683; XII – 198, 212, 261, 555; XIII – 347, 351, 356, 440, 478, 504, 648, 709; XIV – 254-257, 715; XV – 54, 93, 94, 151, 240, 547; XVI – 440, 470, 513; XVII – 117, 358, 359; XVIII – 555
- Ахметелі (Ахметелашвілі) Сандро (Олександр)** (1886-1937), режисер, **розстріляний** XI – 25, 164, 165; XIII – 327, 371; XV – 174, 633; XVI – 584; XVII – 446, 477; XVIII – 367
- Ахмет-Хан Султан** (1920-1971), льотчик-випробувач, підполковник XIII – 306
- Ахундов Рухулла** (1897-1938), партійний діяч, нарком освіти, **розстріляний** XVIII – 506
- Аш Шолом** (1880-1957), письменник XII – 669
- Ашкеназі Людвік** (1921-1986), чеський письменник і журналіст XIV – 414, 415
- Ашока**, імператор Індії 250-230 до н.е. XII – 498-500

Б

- Б'єрнсон Б'єрнстерне** (1832-1910), письменник XVII – 121, 287, 567; XVIII – 63
- Б'янкіні Альфредо**, актор, XIV – 441, 442, 449
- Баб Юліус** (1880-1995), театрознавець XVI – 621
- Баба Гендхи**, йог XVI – 490
- Бабаєвський Семен** (1909-2000), письменник XIII – 666, 669, 670
- Бабанова Марія** (1900-1983), актриса XI – 125; XVII – 59, 70, 362
- Бабель Ісаак** (1894-1940), письменник, **розстріляний** XI – 539; XII – 425; XIII – 138, 263, 576, 645, 711, 729; XIV – 455, 495; XV – 577; XVI – 514; XVII – 406; XVIII – 34, 685; XIX – 63, 171
- Бабенишева Сара** (1910-2007), літературний критик, правозахисниця, **дисидентка**, емігрувала XIII – 409, 722

- Бабич Сергій** (1939 р.н.), **дисидент, репресований** XVI – 18
- Бабишкін Олег** (1918-1991), літературознавець XIII – 221, 529; XIV – 755, 757
- Бабіївна Ганна** (1897-1979), актриса «Березоля», **репресована** XV – 434; XVI – 277; XVII – 26, 257, 326; XVIII – 386; XIX – 237, 243, 688
- Бабій Борис** (1914-1993), академік АН УРСР, правознавець XV – 727
- Бабій Олесь** (1897-1975), письменник, літературознавець XIII – 569
- Бабійчук Ростислав** (1911 р.н.), міністр культури України XI – 70, 88-92, 95, 96, 140, 148, 150, 151, 599, 673, 720, 721; XII – 15-17, 50, 56, 57, 80-82, 87, 101-103, 416, 467, 469; XIII – 148, 324; XIV – 671, 687; XV – 103, 189, 537, 669, 694, 746; XVI – 493, 504-506; XVII – 73, 380, 434, 631, 632; XVIII – 17, 298; XIX – 14, 163, 231
- Бабочкін Борис** (1904-1975), актор Малого Театру XIII – 64, 67-69
- Бабрій** (*Валеріус Бабрій*) давньогрецький поет-байкар II ст. н.е. XIII – 160
- Бабурін Сергій** (1959 р.н.), політик XVI – 325
- Багалій Дмитро** (1857-1932), історик, педагог, громадський діяч XIX – 252
- Багашвілі Спартак** (1914-1977), кіноактор XI – 335, 724
- Багмут Йосип** (1905-1968), мовознавець, перекладач XIII – 366
- Багрицький** (*Дзюбін*) **Едуард** (1895-1934), поет XI – 615; XIII – 666, 682; XV – 747; XVI – 287; XVII – 196, 406, 645
- Багрицький Всеволод** (1922-1942), поет XV – 101
- Багрій Олександр** (1891-1949), історик літератури, бібліограф X – 394, 396
- Багрянний Іван** (1907-1963) письменник XII – 18, 191, 192
- Бадаєв Григорій** (1909-1950), другий секретар ленінградського обкому ВКП (б), **розстріляний** XV – 585
- Бадан-Яворенко Олександр** (1894-1937), історик, політичний діяч, секретар М. Скрипника, **розстріляний** XII – 705
- Бадзьо Юрій** (1936 р.н.), філолог, **дисидент** (КТМ) XII – 54, 70, 496
- Бадлідзе Лалі** (1940 р.н.), театрознавець XIX – 231
- Баез Джоан** (1941 р.н.), американська поетеса й композитор, гітаристка і співачка, політична активістка XIV – 296
- Бажан** (*Лаур*) **Ніна** (1911-2006), дружина М. Бажана XIII – 413
- Бажан Микола** (1904-1983), поет, академік XI – 20, 26 256, 282, 423, 430, 431, 434, 639, 683,

695, 706; XII – 22, 119-121, 574, 589; XIII – 133, 134, 172, 277, 308, 365-367, 413; XIV – 218, 249, 369, 335, 408, 473, 475, 642, 700; XV – 131, 161, 192, 227, 229-231, 428, 529, 661, 674, 702, 709, 712, 713, 733, 739, 740; XVI – 221, 228, 244, 246, 267, 305, 319, 419; XVII – 135, 157, 284, 330, 494, 606, 610, 635, 675; XVIII – 16, 58-60, 70, 134, 342, 346, 349, 435, 449, 467, 501, 535, 541, 547, 548; XIX – 113, 127, 133, 155, 168-170, 176, 259, 287, 288, 294, 315, 413, 462; XX – 341

Бажан Платон, батько М. Бажа-на (?-1966) XIV – 473

Бажанський Порфирій (1836-1920), священик, композитор, письменник XIX – 161

Баженов Павло (1904-1941) ху-дожник з Палеха XVIII – 324

Базилевич Анатолій (1926-2005) художник XII – 214

Байбакова Кіра (1927-2004), актриса XIX – 438

Байда-Суховій Дмитро (1882-після 1970), режисер, актор, бандурист XVI – 315

Байдуков Георгій (1907-1994), льотчик, генерал-полковник авіації XIV – 349

Байєр Ернст фон (Київ, Бабин Яр), генерал-майор XIV – 351

Байко – сестри, тріо сестер-бан-дуристок: Данила (1929 р.н.), Марія (1931 р.н.), Ніна (1933 р.н.) XVII – 599

Байрон Джордж Георг (1788-1824) XI – 652; XII – 231, 260; XIII – 278, 366; XV – 192, 326, 624; XVI – 82, 305, 631; XVII – 35, 97, 460; XVIII – 54, 63, 172, 309, 530; XIX – 51

Бак Тим (1891-1973), голова ЦК Комуністичної партії Канади XV – 658, 691, 694, 695, 698, 699, 701, 709, 711-713, 715, 716, 719, 721, 723, 735, 736, 738, 739, 740, 742, 743, 748, 754; XVI – 256

Бакст (Розенберг) Лев (1866-1924) художник театру XII – 440; XVII – 22; XVIII – 19

Бакунін Михайло (1814-1876), анархіст XI – 449; XVII – 108

Бакутов Олександр (1885-1938), **репресований** XI – 360

Балабан (Владимирська) Слава (?-1987), донька Б. Ба-лабана XVIII – 523

Балабан Борис (1906-1959), актор, режисер театру Л. Кур-баса XII – 197; XIII – 79, 89; XV – 181; XVI – 300, 301; XVII – 257; XVIII – 56, 57, 340, 363, 473, 523, 696; XIX – 688, 696

Балабанов Боян (1912-1994), письменник XVII – 331

Балабуха Федір (1926-1990), ак-тор з Луцького театру XI – 29; XIV – 157, 158

Балакін Борис (1913-1964), кі-ноактор XII – 322

- Балатова Наталя** (1941 р.н.), історик театру XI – 710
- Балацький Дмитро** (1902-1981), хоровий диригент XV – 461
- Балей Степан** (1885-1952), психолог X – 401
- Балестріні Нанні** (1935 р.н.), італійський поет XVI – 404
- Балицький Всеволод** (1882-1937), чекіст, **розстріляний** XI – 364, 394
- Балієв Євген** (1912-2006), актор XIII – 232
- Балієв Нікіта** (1877-1936), актор XVII – 116
- Балмусов Юльєн** (1940 р.н.), актор ЦДТ XI – 277, 565; XIII – 307; XIV – 578, 600; XV – 8, 423; XVI – 351, 432
- Балтер Борис** (1919-1974), письменник XII – 368-372; XIV – 173; XV – 363; XVI – 54, 77, 78, 149; XVII – 517, 553, 711; XIX – 268
- Балтрушайтіс Юргіс** (1873-1944), поет XIII – 93
- Бальзак Оноре де** (1799-1850), письменник XIII – 258, 344, 656, 688; XIV – 170, 300, 700; XVI – 225; XVII – 101; XVIII – 63, 553, 658, 660
- Бальмонт Костянтин** (1867-1942), поет XI – 20, 745, 746, 777, 778
- Бамдасов (Бамдас) Володимир** (1922 р.н.), актор XI – 309
- Банвіль Теодор де** (1823-1891), письменник XIX – 399
- Бандаранайке Сірімаво** (1916-2000), прем'єр-міністр Шрі-Ланка XI – 178
- Бандера Степан**, провідник ОУН (1909-1959), **вбитий** агентом КДБ XI – 23; XII – 314; XIII – 45, 461, 478, 560, 561, 563; XIV – 266, 614, 620, 752; XIX – 428
- Бандрівська Одарка** (1902-1981), співачка (сопрано), піаністка XVII – 599
- Баніоніс Донатас** (1924 р.н.), кіноактор XIII – 227; XVII – 426
- Банніков Микола** (1914-2004), партійний діяч, секретар обкому Караганди XIV – 298
- Банов Олексій** (1901-1936), декан Горьківського педінституту, **розстріляний** XIV – 594-595
- Бантиш-Каменський Микола** (1737-1814), історик XV – 459
- Бар Герман** (1863-1934), письменник, драматург, режисер XVI – 610
- Барабан Леонід** (1929 р.н.), театральний критик XI – 604, 605; XV – 276; XVI – 287
- Барабаш Іван** (1912-1973), письменник, драматург XI – 119; XII – 100; XIV – 665
- Барабаш Юрій** (1931 р.н.), літературознавець XIV – 178-191; XVIII – 569

- Барандій Марія** (1945 р.н.), поетеса XIII – 516
- Баранович Лазар** (бл. 1620-1693), церковний діяч XI – 682
- Баранович Олексій** (1892-1961), історик XVII – 691
- Баранович Юрій** (1940 р.н.), театрознавець XIV – 671; XVI – 287
- Баранцев Анатолій** (1926-1992), актор театру Ю. Завадського XV – 357
- Баратинський Євген** (1800-1844), поет X – 399, 415; XVIII – 530
- Барб'є Анрим-Огюст** (1805-1882), поет XVII – 142
- Барбер Семюел** (1910-1981), композитор XI – 314; XIV – 440
- Барберіні** (1318-1389), кардинал, майбутній папа Урбан VIII XV – 609
- Барбюс Анрі** (1873-1935), письменник XI – 539; XIV – 412; XVII – 124; XVIII – 26, 417, 489, 490
- Барвінок Інна** (1930-1992), журналіст XVIII – 221
- Барвінська Феодосія** (1899-1966), актриса XVIII – 473; XIX – 549
- Барвінський Олександр** (1847-1926), педагог, громадський діяч X – 408
- Барвінський Павло** (псевдонім Ізраїльтенко) (1862-1908), автор п'єси «Жертва» про гайдомаччину XVII – 449; XIX – 542
- Баргеловська Барбара** (1939 р.н.), польська актриса XVII – 51
- Бардо Бриджіт** (1934 р.н.), кіноактриса XVIII – 33
- Барінова-Кулеба Віра** (1938 р.н.) художниця XII – 214
- Барич Срджан** (1927-2005), композитор (Белград) XII – 393
- Барка Василь** (1909-2002), письменник, емігрант XI – 683, 689, 694, 695; XII – 17, 22
- Баркан Семен** (1916-2010), театральний режисер XIII – 308; XV – 550
- Баркашов Олександр**¹ (1953 р.н.), російський фашист XVI – 329
- Барклай де Толлі Михайло** (1761-1818), князь, фельдмаршал XIV – 497
- Барлах Ернст** (1870-1938), скульптор, художник, письменник XVIII – 238

¹ Тренер з карате, має 3-й дан. Один із засновників «Пам'яті», а потім руху «Русское Национальное Единство». У серпні 1991 р. підтримав ГКЧП. У 1993 р. біля Білого Дому було 168 озброєних членів РНЕ. Після втечі з Білого Дому жив нелегально, поранений, арештований у лікарні, вийшов із слідчого ізолятора Лефортово в лютому 1994 р. В листопаді 2005 року прийняв чернечий постриг під ім'ям Михаїл в Істинно православної церкві. У 2009 році разом з головою «Союза десантников России» Владиславом Ачаловим і лідером «Союза советских офицеров» Станіславом Тереховим заснував рух «Союз защитников России XVI – Октябрь-93».

- Барновські Віктор** (1875-1952), режисер XVIII – 243
- Барнум Финеас Тейлор** (1810-1891), антрепренер, засновник цирку його імені XVII – 69
- Баронселлі де Жан**, кінокритик, син відомого режисера Жака Баронселлі XIII – 584
- Барр де ля, шевальє²** (1746-1766), **страчений** за доносом у святотатстві за «Філософський словник» Вольтера XIII – 427
- Баррі Джеймс Метью** (1860-1937), письменник XVIII – 305, 378, 516; XIX – 405
- Барро Жан-Луї** (1910-1994), актор, режисер XII – 417, 466, 479, 486; XV – 633; XIX – 100
- Барсак Андре** (1909-1973), режисер XI – 512, 513, 517, 602; XII – 417, 419
- Барсегян Олександр** (1929-2011), режисер XI – 183, 461; XIII – 93, 236, 568, 597; XIV – 172; XV – 201, 346; XVI – 506; XVIII – 510, 511
- Барсова (Владимирова) Валерія** (1892-1967), співачка, з 1957 р. диктор на телебаченні XVI – 112
- Барська Маргарита** (1903-1937), актриса, режисер, **репресована, покінчила життя самогубством** XVII – 116
- Барський (Григорович-Барський) Василь** (1701-1747), мандрівник XI – 682
- Барт Лайонел** (1930-1999), композитор XI – 713
- Барто Агнія** (1906-1981), поетеса XIII – 730
- Барток Белла** (1881-1945), композитор XI – 314
- Бартольд Василь** (1869-1930), орієнталіст XIX – 253
- Бартон Річард (Дженкінс)** (1925-1984), кіноактор XIV – 441
- Баруздін Сергій** (1926-1991), письменник, головний редактор журналу «Дружба народів» XIV – 706; XV – 187, 534; XVII – 187; XVIII – 85
- Бархін Михайло** (1906-1988), театральний художник-постановник, архітектор XIII – 501; XIV – 527; XVII – 418, 421
- Басилов Микола** (1907-1961), режисер, композитор XVII – 271
- Басов Михайло** (1902-1950), голова Держплану РСФСР, **розстріляний** XV – 585

² Жертва релігійної ненависті, підліток Шевальє де ля Бор зламав розп'яття. Де Ла Барра було страчено у жахливий спосіб: йому вирвали язика, відрізали вуха і праву руку, повісили, перерубали мотузку, поки він був ще живий, і після цього відрубали голову. Інквізиція спочатку мала намір спалити Де Ла Барра живцем, але після того, як у справу втрутився Вольтер, і історія дійшла до короля, вирок було замінено більш «милостивим» - тортурами з відрубанням голови.

- Басс Іван** (1907-1984), літературознавець XI – 682
- Бассерман Альберт** (1874-1948), актор XVIII – 238
- Баталов Олексій** (1928 р.н.), кіноактор XII – 367
- Батейко Валерій** (1937-2009), актор московської оперети XIV – 551
- Батий** (*Бату-хан*) (1205-1255), полководець, хан Золотої Орди X – 392; XIII – 680
- Батіста Рубен Фюлькенсіо** (1901-1973), диктатор Куби XIV – 229
- Баткін Леонід** (1932 р.н.), історик культури XI – 26; XII – 260, 266; XVI – 88
- Баторій Стефан** (1533-1586), король Польський XV – 321
- Багурина Надія** (1928 р.н.), актриса XIII – 224
- Батюк Віктор** (1939-1996), другий секретар МЗС, перекладач, **загинув** в авткатастрофі XV – 722, 723, 729, 743, 745
- Бать Лідія** (1900-1980), письменниця XIII – 198
- Бауер Володимир**, соліст «Коміше опер», баритон XII – 245
- Баукін Геннадій** (1931 р.н.), артист балету XI – 292
- Бауман Зігмунт** (1925 р.н.), соціолог, професор, **дисидент** XIX – 426
- Бах Йоган Себастьян** (1685-1750), композитор XI – 584; XII – 45, 215, 509; XIII – 378, 381; XIV – 101; XVI – 91, 182; XVII – 576, 653; XVIII – 19; XIX – 185
- Бах-Зелевський Еріх фон дем** (1899-1972), генерал СС XV – 408
- Бахман Інгеборг** (1926-1973), письменниця XVIII – 19
- Бахрушин Олексій** (1865-1929), діяч театру XIII – 601; XVI – 507; XVII – 609, 656
- Бахтін Михайло** (1895-1975), літературознавець, **репресований** XII – 448, 545; XIII – 147, 387, 642, 692; XVI – 528, 548, 549, 558; XV – 146, 255, 256, 289-308, 577
- Бачко Броніслав** (1924 р.н.), філософ, історик, **дисидент** XIX – 426
- Баш** (*Башимак*) (1908-1986), **Яків**, письменник XV – 713
- Башкірцева Марія** (1860-1884), художник XV – 353
- Бган Ольга**, кіноактриса, **покінула життя самогубством** (1936-1978) XV – 184, 578
- Беатріче Портінарі** (1265-1290), кохана Данте XI – 422, 446; XII – 260, 266; XIII – 58, 680; XVIII – 342-344
- Бебутов Валерій** (1885-1961), театральний діяч XVII – 33, 36
- Бегічева Ганна** (1899-1984), актриса і режисер театру Л. Курбаса, журналістка XII – 709; XIV – 324; XV – 565; XVI – 160; XIX – 668-697; XX – 3, 337-366

- Бедіні Доменіко**, співак-кастрат (сопрано) XIV – 385
- Бедрій-Антей Анатоль** (1931-1996), історик, громадський діяч XVIII – 430
- Бедьє Жозеф** (1864-1938), медієвіст XI – 695
- Бєєр-Гофманн Ріхард** (1866-1945), письменник XVIII – 242
- Бєжар Арманда** (1645-1700), актриса XI – 171
- Бєжар Мадден** (1618-1672), актриса XI – 171
- Бєзбородько Г.**, автор п'єси XIII – 219, 221
- Бєзвєрхова-Блюхєр Глафіра** (1916-1997), дружина В. Блюхєра, **репрєсована** XVI – 350
- Бєзгін Ігор** (1936 р.н.), діяч театру XI – 132, 184, 286, 461; XIV – 161; XVII – 399, 631, 632, 656, 666; XVIII – 69, 125, 136, 143, 298, 358, 378, 379, 413, 433, 434, 458, 511, 549; XIX – 28, 124, 131, 231, 245, 249
- Бєздомний Кузьма** (*Пєлєхатий К.М.*) (1886-1952), публіцист XVII – 178
- Бєзимєнський Олександр** (1898-1973), поет XVIII – 559, 651
- Бєзніско Євген** (1937 р.н.) художник XII – 213; XIV – 669
- Бєзноєук Борис** (1938 р.н.), студент XVII – 633
- Бєзруч Пєтр** (1867-1958), поет XVIII – 182
- Бєзсмертнова Наталія** (1941-2008), балєрина XIII – 72; XVIII – 366
- Бєзугла Марія** (1924 р.н.), героїня соціалістичної праці XVII – 600, 607
- Бєйлїс Володимир** (1938 р.н.), режисєр XIX – 404
- Бєйлїс Мєнахєм Мєндєль** (1874-1934), прикажчик цєгельного заводу, звинувачений у «справі Бєйлїса» XII – 57-62
- Бєй-Орловський Фєдір** (1899-1938), член ЦК КПЗУ XI – 318
- Бєк Єнріхє**, перекладач (нім.) XIX – 186
- Бєкасов Олександр**, драматург XIII – 50-55, 60; XVII – 353, 354, 389-393
- Бєккет Сємюєл** (1906-1989), драматург XI – 300, 561; XII – 204; XIII – 344; XIV – 546; XVII – 382; XVIII – 194
- Бєкман Яків** (1836-1863), рєволюціонер, помер на засланні XVII – 426
- Бєкон Фрєнсїс** (1561-1626), філософ XIX – 22
- Бєлєвська-Бойко Рона** (1901-1937), **репрєсована**, швачка з Великого Театру XI – 318
- Бєліков Михайло** (1940 р.н.), оператор, потім кінорежисєр, голова Спїлки XIV – 149
- Бєлінков Аркадій** (1921-1970), історик літератури XII – 90; XVIII – 125

- Белінський Віссаріон** (1811-1848), літературний критик, публіцист XI – 343, 706, 734; XII – 115, 270; XIII – 280, 281, 337, 350; XIV – 299, 301, 356; XV – 418, 458, 463; XVI – 634; XVIII – 186, 315; 560, 645, 651, 655, 667, 678
- Белічко Юрій** (1932 р.н.), мистецтвознавець XVIII – 414
- Белл Джозефіна** (*Дорис Белл*) (1897-1987), поетеса XV – 405
- Беллоу Сол** (1915-2005), письменник, лауреат Нобелівської премії XIII – 262
- Бель Генріх** (1917-1985), письменник XV – 153; XVII – 147, 315; XVIII – 194; XIX – 396, 397
- Белович Мирослав** (1927-2005), режисер, поет XII – 393
- Белявський Олександр** (1932 р.н.), актор кіно XVII – 574
- Беляєв Володимир** (1907-1990), письменник XVII – 594
- Беляков Валерій** (1941-2009), актор XI – 121, 210, 595, 747; XVI – 430
- Беляков Олексій** (1901-1995), заступник завідуючого закордонним відділом ЦК КПРС XV – 743, 744, 746, 752
- Бельцов Георгій** (1920-2009), художник XVII – 709
- Бельшевіц Візма** (1931-2005), поетеса XIII – 365
- Беме Яков** (1575-1624), теософ, мистик XII – 334; XVII – 227, 234
- Бен** (*Бендюженко*) **Степан** (1900-1939), поет, **розстріляний** XV – 44
- Бенавенте-і-Мартинес Хасінто** (1866-1954), драматург XII – 379; XIV – 63
- Бенедиктов Володимир** (1807-1873), поет XVII – 94
- Бенедиктович Федір** (1911-1933), вчитель, **розстріляний** XVII – 313
- Бенеш Едуард** (1884-1048), президент Чехословаччини XI – 607
- Бенкендорф Олександр** (1783-1844), російський військовий діяч, шеф Третього відділення, граф XIV – 349, 464, 469; XVI – 315
- Бенуа Олександр** (1870-1960) художник XII – 440; XVI – 576
- Бенцаль Микола** (1891-1938), актор, режисер XV – 49; XVI – 23
- Беньямін Вальтер** (1892-1940), німецький філософ-марксист³, **покінчив життя самогубством** XIV – 128
- Беньяш Раїса** (1914-1986), театрознавець, критик XII – 164; XVII – 426
- Беранже П'єр Жан** (1780-1857), поет XIII – 224, 334, 335; XV – 153, 484; XVII – 657; XIX – 389

³ Естетик, історик фотографії, літературний критик, письменник і перекладач, приятель Брехта і один з перших його дослідників.

- Бербедж Річард** (1567-1619), актор XII – 11
- Берг Федір** (1793-1874), граф XI – 511
- Берггольц Ольга** (1910-1975), поетеса XI – 616; XII – 344
- Бергельсон Давид** (1884-1952), письменник, **розстріляний** XVI – 597
- Бергем Ніколас** (1620-1683) художник XI – 235
- Бергман Ингмар** (1918-2007), кінорежисер XII – 465; XVII – 575; XVIII – 432
- Бергнер Елізабет** (*Етель*) (1897-1986), актриса, родом з Дрогобича XII – 10; XVIII – 244
- Бергсон Анрі** (1859-1941), філософ XI – 491, 691; XII – 454, 493, 494; XIV – 487, 550; XVII – 445; XVIII – 632
- Бердзенішвілі Мераб** (1929 р.н.), скульптор XIV – 642
- Бердичевський Яків** (1932 р.н.), бібліофіл, колекціонер XII – 100; XIV – 665
- Бердник Мирослава** (1960 р.н.), журналістка, письменниця, дочка О. Бердника XVIII – 542
- Бердник Олесь** (1927-2003), письменник, **репресований** XI – 761; XVIII – 449, 452-456, 542
- Бердяев Микола** (1874-1948), філософ XII – 448; XIV – 487, 695; XVII – 31, 51; XVIII – 181, 500
- Бережний Кость** (1889-1960), режисер XIX – 417, 675, 676, 681
- Березинський Антін** (*Біленький-Березинський*) (1897-?), директор видавництва «Рух», **арештований** 1933 року, після співпраці з ГПУ – звільнений 1934 року, провокатор, очевидно, пізніше **розстріляний** XII – 587; XVIII – 372, 373
- Березинський Віталій** (1937-2011), поет XIII – 183
- Березін Юхим** (*Штенсель*) (1919-2004), артист естради XI – 467; XIII – 369
- Березовський Максим** (1745-1777), композитор XIV – 37-41, 381-390; XVI – 527
- Берестов Валентин** (1928-1998), дитячий поет, письменник, перекладач XIII – 409, 722
- Берестовський Леонід**, лейтенант КДБ XII – 152; XIII – 121, 123, 596
- Бержерак Сірано де** (1619-1655), драматург, поет XI – 28, 29, 30, 32, 33, 34, 87, 88, 98, 119, 211, 512; XII – 355; XIII – 590; XIV – 56; XV – 548; XVI – 90
- Берзін Ян** (*Кюзіс Петеріс*) (1889-1938), більшовик, чекіст, **розстріляний** XVIII – 419
- Беринда Памво**, письменник (1555/60-1632) XI – 682

- Берімен Джон**, американець, поет, **покінчив життя самогубством** 1971 чи 1972 року XVIII – 19
- Берія Лаврентій** (1899-1953), політичний діяч, **розстріляний** XI – 452, 541, 544; XII – 198, 336, 420, 507; XIII – 305, 306; XIV – 432, 657; XVI – 30, 60, 61, 262, 281, 390, 515; XVII – 279, 296, 498; XVIII – 68, 209, 318, 340; XIX – 15, 138, 427, 428
- Берланга Луїс** (1621-1668), кіно-режисер XI – 668
- Берман Борис**⁴ (1897-1939), секретар обкому, **розстріляний** XVI – 347
- Берман Матвій**⁵ (1898-1939), **розстріляний** XVI – 347
- Берман Мойсей** (1901-?), старший лейтенант, працював в управлінні НКВД XVI – 347
- Берман Олександр** (1903-1937), народжений в Одесі, місце дії Київ і Харків, де й **розстріляний** (очевидно, Биківня),
- арештований** як господарник НКВД XVI – 347
- Бернанос Жорж** (1888-1948) XI – 691, 713, 714
- Бернар Сара** (1844-1923), актриса XIII – 512, 522; XIV – 326
- Бернауер Рудольф**, директор театру (1880-1953) XVIII – 235, 243
- Бернацька Римма**, театрознавець (1923-1997) XV – 276
- Берндл Кріста** (1932 р.н.), актриса «Мюнхен Каммершпіле» XV – 524
- Берне Ерік** (*Леонард Бернстайн*) (1910-1970), психолог і психіатр XII – 348
- Бернес Марк** (1911-1969), кіно-актор, співак XIV – 648, 649; XVII – 593
- Бернс Роберт** (1759-1796), поет XIII – 365, 393; XV – 323, 324; XVI – 78, 79, 173
- Бернстайн Леонард** (1918-1990), композитор XI – 713
- Бернштейн Самуїл** (1911-1997), лінгвіст XI – 682
- Бероєв Вадим** (1937-1972), актор XIII – 355
- Берр**, професор, хімік (Франція) XII – 666
- Берроуз Едгар** (1875-1950), письменник XII – 602
- Берснев** (*Павлицhev*) **Іван** (1889-1951), актор XIX – 275
- Бертело** (*барон де Бе*) **Амур-Огюст-Луї-Жозеф** (1853-

⁴ Комісар III рангу, в 1937 р. – нарком НКВД Білорусії. Перед арештом його «кинули» на транспортне управління НКВД, позаяк тривала саме «транспортна» кампанія.

⁵ Комісар III рангу. Керував ГУЛАГом. Потім «пішов угору» – призначений заступником наркома внутрішніх справ. У грудні 1938 року – арешт і розстріл. Про Матвія Бермана треба написати окрему книгу. Його доля – дзеркало всієї системи, її моралі й чину. Роман у стилі Едгара По, братів Вайнерів і «Як гартувалась сталь Островського».

- 1931), археолог, етнограф XIX – 383
- Бертенсон М.В.**, театральний критик XIV – 10, 11
- Бертолуччі Аттіліо**, поет, кінокритик, професор історії мистецтв, батько кінорежисера Бернарда Бертолуччі XVI – 408
- Бертъе Жак** (1923-1994), актор театру Жана Вілара XV – 436
- Берут Болеслав** (1892-1956), президент Польщі, генсек ЦК ПОРП XII – 170
- Бесараб Валерій** (1944 р.н.), актор XI – 276, 751; XIV – 229
- Бестаєва Тетяна** (1937 р.н.), актриса XI – 335, 724
- Бестужев Микола** (1791-1855), декабрист XVII – 565
- Бестужев Олександр** (1797-1837), письменник, декабрист XVIII – 191, 192; XIX – 422, 426
- Бестужев-Рюмін Михайло** (1803-1826), декабрист, **страчений** XVII – 565
- Беттінееллі Саверіо** (1718-1808), письменник XII – 260
- Бетховен Людвіг Ван** (1770-1827) XI – 65, 161, 279, 432, 460, 584, 628; XII – 215, 221, 234, 330, 354, 378; XIII – 359, 489, 571; XIV – 12, 101, 300, 301, 369, 389; XV – 130, 239; XVI – 182, 631; XVII – 142, 243; XVIII – 132, 172, 265
- Бехер Йоганнес** (1891-1958), письменник XIV – 112; XVI – 467; XVII – 450; XIX – 218
- Бехтерев Володимир** (1857-1927), психіатр, лікар Сталіна, **отруєний** XII – 449, 452; XIX – 225
- Бєдний (Юхим Придворов) Дем'ян** (1883-1945), байкар XI – 347, 660; XII – 425; XIII – 671; XIV – 190, 199, 529; XVIII – 290, 291, 324-328
- Белая Галина** (1931-2004), доктор філологічних наук XIII – 641, 644, 645
- Белій Андрій (Бугаєв Борис)** (1880-1934), письменник X – 398; XI – 20, 777; XIV – 493; XV – 542; XVI – 427; XVII – 114
- Белінков Аркадій** (1921-1970), літературознавець XIII – 322
- Беліцер Володимир** (1906-1988), доктор біологічних наук, академік XIV – 475
- Беляєв Павло** (1925-1970), космонавт XI – 210, 747
- Бельський Ігор** (1925 р.н.), хореограф XI – 731
- Бжезинський Збігнев** (1928 р.н.), політичний діяч XIX – 134
- Биков Василь** (1924-2003), письменник XIII – 160; XIV – 85, 695 XV – 734; XVI – 538; XVII – 286;
- Биков Микола** (1909-1945), кінооператор-документаліст XII – 150;
- Биков Ролан** (1929-1998), кіноактор XI – 590; XII – 54; XIII – 221, 222, 227; XIV – 417; XVI – 340,

- 556; XVII – 182, 359, 416, 423-425, 643; XVIII – 189, 500
- Бикова Римма** (1926-2008), актриса XIII – 487, 591
- Биковець Михайло** (1924-1976), викладач у театральному інституті XI – 265; XII – 573
- Биковський Валерій** (1934 р.н.), космонавт XVI – 312
- Бичко Валентин** (1912-1994), поет XV – 723; XVII – 532
- Біба Петро** (1913-2002), письменник, редактор XV – 184
- Бібіков Сергій** (1908-1988), директор інституту археології АН УРСР XV – 727
- Біджаретті Ліберо** (1906-1993), італійський письменник XIII – 252
- Бієн Брендан** (1923-1964), драматург XII – 363, 393
- Бізе Жорж** (1838-1975), композитор XIV – 301; XVII – 601
- Біла-Криниця Ф.**, письменник, **репресований** XV – 44
- Білас Михайло** (1924 р.н.), художник XII – 214
- Білаш Олександр** (1931-2003), композитор XI – 64; XIII – 568; XVI – 452, 453, 463, 475
- Біленький Григорій** (1885-1938), більшовик, **репресований** XI – 360, 364
- Білецька Віра** (1894-1933), етнограф, історик, фольклорист X – 395
- Білецький Андрій** (1911-1995), античник, мовознавець XIII – 228-230, 369; XIV – 475; XVI – 410-414; XVIII – 449, 450, 457
- Білецький Антін** (*Ентін*) (1914 р.н.), громадський діяч з Вінніпегу XV – 652, 656, 657, 658, 691, 694, 700-702, 708, 710, 712, 714, 715, 718-721, 723, 727, 733, 734, 736, 739, 740, 743, 744, 748, 751, 752; XVI – 256; XVIII – 564, 568, 569
- Білецький Леонід** (1882-1955), літературознавець X – 380, 384, 392, 395, 408, 410, 412, 414; XIV – 645, 646
- Білецький Михайло** (1910-1998), письменник XVII – 604, 607
- Білецький Олександр** (1884-1961), літературознавець, академік, батько Андрія Білецького X – 391, 394; XI – 40, 41, 43; XII – 259, 557, 588; XIII – 411; XIV – 29, 647; XV – 12, 65, 625; XVI – 292; XVII – 702; XVIII – 501, 542, 555, 556, 660, 684; XIX – 255
- Білецький Платон** (1922-1998), художник, мистецтвознавець XVIII – 414
- Білецький-Носенко Павло** (1774-1856), поет, етнограф XV – 455; XVII – 688, 691
- Білик Іван** (*Рудченко*) (1845-1905), етнограф, письменник X – 387, 388, 419

- Білик Михайло** (1889-1970), літературознавець, перекладач, зокрема з Вергілія та Горация XIII – 159
- Білиловський Цезар** (1856-1934), лікар, перекладач XVII – 689, 700
- Билинkevич Петро** (1915-1941), редактор львівської ради, **репресований** XI – 318
- Билинський Мирон** (1904-1966), кінорежисер XII – 365
- Білібін Іван** (1876-1942), художник XIV – 679; XVI – 576
- Білобородов Олександр** (1891-1938), троцькіст **репресований** XI – 360
- Білодід Іван** (1906-1981), мовознавець, академік XI – 225-241; XII – 208; XIII – 619, 623; XV – 678, 679, 725-729, 737
- Білокінь Сергій** (1948 р.н.), науковець (КТМ) XIII – 610; XIV – 262; XVI – 344, 441, 574-578; XVII – 352, 488, 494, 617, 618; XVIII – 26, 27, 123, 247-249, 306-308, 330, 331, 356, 412, 413, 459, 462, 501-503; XIX – 28, 133, 231, 273, 316, 344, 363, 364, 379
- Білокур Катерина** (1900-1961), художниця XI – 742
- Білоус Володимир**, начальник київського міського управління культури в 60-і роки XI – 223, 256, 265, 294, 406, 627; XIV – 315
- Білоцерківський Лев** (1886-1966), суфлер, актор XI – 759; XIII – 362, 570
- Біляшівський Борис** (1947-1994), КТМ, дипломат XVIII – 153
- Біляшівський Микола Миколайович** (1914-1980), син директора музею XVIII – 153
- Біляшівський Микола** (1867-1926), етнограф, археолог, директор українського музею у Києві, батько М. Біляшівського XII – 676; XVIII – 153
- Біль-Білоцерківський Володимир** (1884-1970), драматург XIV – 563; XVII – 315
- Біняшевський Ераст** (1928-1996), лікар, фольклорист (КТМ) XIII – 469; XIV – 263
- Бірман Серафима** (1890-1976), актриса XIII – 510; XV – 63, 415; XVIII – 257; XIX – 271
- Бірс Амброз** (1842-1914), письменник XVIII – 109
- Бірюков (Бірюк) Михайло** (1903-1966), письменник XVII – 383, 603
- Бісмарк Отто фон** (1815-1898), канцлер XVII – 299; XIX – 21, 57
- Бічуя Ніна** (1937 р.н.), письменниця XV – 481
- Блавацький Володимир** (1900-1953), актор, режисер XI – 164, 553; XII – 533; XIV – 572; XVI – 580; XVIII – 117; XIX – 246

- Благов Юрій** (1913-2003), письменник XVII – 395-398
- Блажек Вратислав** (1925-1973), чеський драматург XIX – 268
- Блакитний (Елман) Василь** (1894-1925), поет XI – 37, 430-434, 706; XII – 109-112, 114-116, 124, 126, 127, 130, 571, 574, 577; XIV – 176-208, 333; XV – 555; XVI – 226, 235, 238, 241, 243, 244, 296, 297; XVII – 135; XVIII – 10; XIX – 689
- Блан Луї** (1811-1882), утопіст XIV – 169
- Бланк Борис** (1938 р.н.) художник театру і кіно XI – 106, 126, 129, 130, 131, 133, 145, 158-160, 166, 167, 177, 193, 215, 275, 282, 289, 299, 301, 324, 327, 335, 338, 358, 390, 437, 442, 444, 503, 506, 509, 543, 558-560, 566, 590; XII – 14, 53, 184, 220, 317, 325; XIII – 72, 186, 226, 356, 575; XIV – 31, 409; XV – 400; XVI – 156; XVII – 31; XVIII – 323; XIX – 404
- Бланшо Моріс** (1907-2003), французький письменник, мислитель-есеїст XIII – 262
- Бласберг Еріх**, соліст «Коміше опер» XII – 245, 254
- Блейк Вільям** (1757-1827), поет і художник XI – 674; XVIII – 177, 323
- Близнець Віктор** (1933-1981), письменник XVII – 499, 500
- Блінніков Сергій** (1901-1969), актор XV – 332
- Блок Володимир** (1918 р.н.), театрознавець XVIII – 366, 367; XIX – 125, 380
- Блок Жан-Рішар** (1884-1947), письменник XI – 538
- Блок Олександр** (1880-1921), поет XI – 20, 334, 383, 665; XII – 261; XIII – 674-676, 680, 688; XIV – 190, 493; XV – 21, 545, 370; XVI – 438; XVII – 22, 23, 94, 98, 111-114; XVIII – 196-206, 673, 677; XIX – 8, 210, 216
- Блондес Давид** («Справа Блондеса» 1901 р.), перукар, звинувачений у замаху на ритуальне вбивство XII – 59, 62
- Блох Єлена (Елеонора)**, школярка, автор листа про «Гусаче перо» XIV – 456, 457
- Блохин (Бойко) Юрій** (1909-2002), літературознавець XIV – 648; XVIII – 621-640
- Блудов Дмитро** (1785-1864), декабрист XVII – 564
- Блюм Володимир** (псевдонім Садко) (1877-1941), театральний і музичний критик XVII – 191
- Блюмкін Яків** (1898-1929), есер, чекіст, **розстріляний** XI – 356
- Блюмредер**, полковник жандармерії розвідувальної групи «Північна Україна» XIV – 268
- Блюхер Василь** (1890-1938), маршал, **розстріляний** XI – 608; XIII – 711; XVI – 96, 350; XIX – 269

- Бляхін Павло** (1886-1961), кіно-сценарист XIII – 106
- Бобинський Василь** (1898-1938), поет, **розстріляний** XIII – 364; XV – 44; XVII – 537
- Бобир Дмитро** (*Діодор*) (1907-1980), перекладач XIII – 367, 368; XVI – 317
- Боборикін Петро** (1836-1921), письменник XIV – 29
- Бобошко Юрій** (1925-1988), театрознавець XVI – 523, 528-532; XVIII – 499
- Бобровський Стефан** (1841-1863), польський повстанець XI – 506
- Бобурчак Григорій**, член ОУН XIII – 561
- Бовдій Сергій**, з референтури ЗЧ ОУН XIII – 561
- Богатиков Юрій** (1932-2002), співак (баритон) XIII – 556
- Богатирчук Федір** (1892-1984), громадський діяч в діаспорі, шахіст XII – 192
- Богатирьов Костянтин** (1925-1976), поет, перекладач, **вбитий** XIII – 409, 722; XIV – 57
- Богачевська Марта** (1938 р.н.), публіцист, громадська діячка XVIII – 34
- Богачов Вячеслав** (1937-2000), актор московської оперети XIV – 551, 681
- Богдан Костянтин** (1911-1969), кінооператор XII – 150
- Богданов** (*Малиновський*) **Олександр** (1873-1928), філософ, медик XV – 636; XVII – 390-393
- Богданов Петро** (1882-1938), більшовик з 1905 року **репресований** XI – 360
- Богданов Юрій** (1923 р.н.), актор Московського театру оперети XIV – 551, 681; XV – 264
- Богданова Наталя**, актриса театру Ю.Завадського, дружина Б. Іванова XII – 412; XIV – 9
- Богданович Галина**, мистецтвознавець XII – 214
- Богданович Любомир**, актор (Белград) XII – 388, 394
- Богданович Максим** (1891-1917), поет, літературознавець XIII – 327; XIX – 399
- Богдашевський Юрій** (1938 р.н.), театрознавець, редактор журналу «Український театр» XIV – 92, XV – 85-90, 362, 363; XVI – 287; XVII – 435, 350; XVIII – 478, 479; 93-95
- Богін Михайло** (1936 р.н.), кіно-режисер, сценарист XI – 668; XII – 221; XIII – 356; XVII – 51
- Боголюб Петро**, літературознавець XIV – 155
- Боголюбов Микола** (1899-1980), актор XVII – 419, 359
- Боголюбов Микола** (1909-1992), математик, академік XII – 695

- Богомазов Олександр** (1880-1930), художник XIII – 363, 376-382
- Богомолець Олександр** (1881-1946), патофізіолог, президент АН УРСР XII – 677; XIX – 315
- Богораз Володимир** (1865-1936), етнограф XI – 679
- Богораз-Брухман Лариса** (1929-2004), лінгвіст, правозахисниця, **дисидентка, репресована** XIII – 652, 718; XVIII – 412; XIX – 110
- Богослов Григорій** (329-389), християнський богослов XVII – 176
- Богун Іван** (?-1664), полковник козацького війська XI – 140, 148, 464; XIX – 514
- Богуславська Зоя** (1929 р.н.), літературний критик XIII – 409, 722
- Богуславський Михайло**, політичний діяч, голова Малого Совнаркому, **репресований** (1886-1937) XI – 361
- Богуславський С.**, історик, літературознавець X – 392
- Богущкий Вацлав** (1884-1934) XI – 361
- Бодик Лазар**, кінорежисер (1903-1976) XII – 138, 144
- Бодлер Шарль** (1821-1867), поет, критик XII – 217, 244, 306; XIV – 85, 664, 683; XV – 10; XVIII – 137, 149, 177, 182, 186, 313-315; XIX – 326-340, 399, 401, 447
- Бодуен де Куртене**, етнолог (1885-1967) XI – 227
- Божек Юлій**, актор (1915-1994) XVI – 477
- Боженко Василь** (1871-1919), більшовик XIII – 132
- Божій Святослав** (1938-1998), художник, син М. Божія XI – 737; XVII – 709
- Божко Людмила**, актриса XIII – 568
- Божко Ніна** (1928 р.н.), художник XI – 329
- Божко Сава** (1901-1947), письменник XII – 559, 589
- Бойко Василь** (1893-1938), літературознавець, **розстріляний** X – 382, 393
- Бойко Іван** (1908-1970), бібліограф XIV – 561
- Бойко Леонід** (1928 р.н.), критик XIII – 364
- Бойто Арріго** (1842-1918), композитор, поет, лібретист XII – 245, 248-250
- Бойчук Богдан** (1927 р.н.), поет XI – 685, 691; XII – 537; XV – 227
- Бойчук Іван** XVIII ст., опришок XVIII – 381
- Бойчук Михайло** (1882-1939), художник, **розстріляний** XII – 39, 597; XVI – 449, 578; XVII – 433, 459, 618; XVIII – 585; XIX – 453
- Бойчук Тимофій** (1898-1922), художник XVI – 449; XIX – 453

- Бокань Юрій** (1945 р.н.), з ЦК комсомолу, доктор філософських наук XVI – 59
- Бокар П'єк** (1799-1862), актор XII – 597
- Боккаччо Джованні** (1313-1357), письменник XI – 299; XV – 305; XVIII – 63
- Бокшай Йосип** (батько) (1891-1975), художник XVII – 596
- Бокшанська Ольга** (1891-1948), актриса МХАТу XII – 334
- Болгарин Ігор** (1929 р.н.), сценарист XVII – 709
- Болл Джон** (1330-1381), англійський проповідник, один з вождів повстання Уота Тайлера, **страчений** XVI – 289
- Болобан (Серговський) Леонід** (1893-1979), актор, драматург XV – 97; XVI – 311; XVII – 468; XVIII – 156, 448, 449; XIX – 674
- Болотніков Іван** (?-1608), провідник повстання XII – 687
- Болт Роберт** (1924-1995), драматург XV – 448-451
- Большов Дмитро**, головний редактор «Советской культуры», раніше секретар ЦК ВЛКСМ Білорусії XIV – 310, 311; XVI – 280
- Бомарше П'єр Огюстен Арон де** (1732-1799), драматург XVI – 495-497, 635; XVII – 382, 604; XIX – 682
- Бонавентура** (1221-1274), францисканський чернець, філософ XVIII – 679, 682
- Бонафіна Федеріко**, консул Уругваю в Гватемалі XVI – 442
- Бондаренко (Литвин) Римма** (1937 р.н.), режисер XIII – 325, 326, 481; XV – 52, 187; XVI – 345, 358, 360, 506; XVII – 384, 400, 434; XVIII – 510-512; XIX – 125, 247, 249, 342, 344, 378, 381, 384-389
- Бондаренко В.А.**, один із засновників Молодого театру XVIII – 609
- Бондаренко Євген** (1905-1977), актор XI – 74, 115, 116, 121, 131, 140, 143, 147, 148, 151, 410, 411; XVII – 124, 531
- Бондаренко Іван** (1955 р.н.), сходознавець XIX – 242, 257
- Бондаренко М.**, актор XVI – 537
- Бондаренко Надія**, сходознавець XIX – 242, 257
- Бондаренко Олександр** (1883-1941), академік XI – 318
- Бондарчук Петро**, актор театру ім. І. Франка XIV – 14
- Бондарчук Сергій** (1920-1994), кінорежисер XI – 329, 646, 660, 661; XII – 367; XIX – 29
- Бондарчук Степан** (1886-1970), режисер Молодого театру XI – 758; XII – 518; XIII – 79; XIV – 649; XVI – 100; XVII – 444, 453, 461, 462, 465, 469, 486; XVIII –

154, 399, 472, 486, 493, 585, 591, 609-617, 624, 625, 627, 636, 637; XIX – 459, 460, 462, 474, 688-691

Бонді Сергій (1891-1983), літературознавець, професор МГУ XII – 165; XIII – 276; XIV – 341

Бонді Юрій (1889-1926), театральний режисер, художник театру XVII – 32, 33, 40, 41

Бондін Іван (1911 р.н.), сценарист XVII – 711

Боніфаций VIII (бл. 1235-1303), папа римський XII – 261

Бонч-Бруєвич Володимир (1873-1955), партійний діяч XIII – 53

Бонч-Томашевський Михайло (1887-1939), режисер, журналіст XIV – 594

Бор Нільс Хенрік Давід (1885-1962), датський фізик, один з засновників сучасної фізики XII – 667; XIII – 201; XIV – 90; XV – 269; XVI – 438, XVII – 648; XVIII – 129; XIX – 17

Бораківський Григорій (1846-1890), драматург, автор п'єси про Марусю Чурай XV – 456, 461

Борджія Лукреція (1480-1519), герцогиня XI – 541; XIX – 20, 682

Борджія Олександр VI (1431-1503), Папа XIV – 170; XVII – 290, 298

Бордуков Олександр (1946 р.н.), актор ЦДТ XVIII – 508

Борєв Юрій (1925 р.н.), літературознавець, доктор філологічних наук, академік і президент Незалежної Академії естетики і вільних мистецтв XIII – 409, 726

Борзенко Сергій (1909-1972), письменник XII – 575; XV – 232, 233, 239

Борзяк Дмитро (1897-1939), письменник, **розстріляний** XV – 44

Борисенко Валентин (1929-1990), скульптор XVII – 597, 709

Борисенко Микола (1919-2008), актор XI – 116

Борисенок Степан (1891-1937), історик українського і білоруського звичаєвого права, доцент Київського інституту народного господарства, **розстріляний** XVI – 100

Борисова Юлія (1925 р.н.), актриса театру Вахтангова XII – 410, 599; XIV – 455, 567-569, 574, 642; XV – 285, 286, 345; XVII – 423; XVIII – 50

Борисоглібська Ганна (1867-1939), актриса XI – 123, 125; XV – 188; XVIII – 472

Борищенко Віктор (1914-1996), співак XIV – 225

Борканюк Олекса (1901-1942), журналіст, політичний діяч, **закатований гестапо** XV – 153

- Борман Мартин** (1900-1945), керівник партканцелярії Гітлера XV – 430; XVI – 441, 442; XVII – 92-93, 439
- Боровик Генріх** (1929 р.н.), журналіст, публіцист XI – 605; XIV – 706
- Боровик Леонід** (1900-1943), актор XVII – 602
- Боровницький Йосип** (1932 р.н.), юрист, **репресований** XVI – 14, 365, 370, 375, 388
- Боровський Генрік** (1910-1991), актор XIX – 173
- Боровський Давид** (1934-2006), театральний художник XI – 498, 501, 502; XII – 214; XIII – 224, 225, 233, 235, 402-405, 626; XIV – 172, 568, 678, 695; XV – 343, 416, 548, 557; XVI – 354, 462, 523; XVII – 16, 248, 259, 260, 274, 273, 276, 314, 322, 355, 474, 475, 550, 552, 571, 586, 640, 642; XVIII – 25, 26, 30, 122, 139, 189, 358, 431, 432, 498, 524, 525; XIX – 372
- Бородай Василь** (1917-2001), скульптор XV – 746
- Бородай Михайло** (1853-1929), антрепренер XVII – 19
- Борданков Олександр** (1920 р.н.), доктор юридичних наук XIII – 163
- Бородін Олександр** (1833-1887), композитор XI – 585; XVIII – 324, 325
- Бортко Володимир** (1924-1983), режисер XI – 90; XIII – 256; XV – 206
- Бортник Іван** (1939 р.н.), актор Театру на Таганці XVI – 300, 430
- Бортник Януарій** (1897-1938), режисер театру Л. Курбаса, **розстріляний** XI – 553; XII – 517; XIII – 88; XV – 161; XVI – 300; XVII – 484; XVIII – 382, 698, 712; XIX – 66, 237, 243, 282
- Бортников Геннадій** (1939-2007), актор XIII – 70, 72, 358; XIV – 22; XVIII – 396; XIX – 396, 397
- Бортняк Анатолій** (1938 р.н.), поет XIII – 567
- Бортнянський Дмитро** (1751-1825), композитор, диригент, педагог XIV – 41, 381-383, 389, 390; XVI – 527
- Борхерт Вольфганг** (1921-1947), драматург XVII – 426
- Борщаківський Олександр** (1913-2006), письменник XIV – 487, 489, 709; XV – 467, 468; XIX – 541
- Борщак (Баршак) Ілько** (1892-1959), історик, літературознавець XIX – 176
- Босенко Ганна** (1915-2006), актриса XI – 60, 97; XVII – 679
- Босій Володимир** (1899-1979), редактор «Українського робітника» в Канаді XII – 191
- Босх Ієронімус** (1460-1516), художник XIII – 73

- Ботвин Олександр** (1918-1998), партійний діяч XV – 694
- Ботнарєв Сергій**, драматург XII – 91, 205
- Боттічеллі Сандро** (1445-1510), живописець XII – 264
- Боцюрків Богдан-Ростислав** (1925-1998), професор з Альберти XIX – 134
- Бочаров Єфрем** (1903-1936), викладач Горьківського педінституту, **розстріляний** XIV – 594-595
- Бочкарєва Марія** (1889-1920), командир жіночого «батальйону смерті», який у 1917 р. охороняв Зимовий палац, вислана до Сибіру, **розстріляна** XIII – 53
- Бош Євгенія** (1879-1925), партійний діяч XI – 405
- Бошно Валентина** (див. Заболотна, Бжеська) (1940 р.н.), театрознавець XVI – 287
- Бояджієв Григорій** (1909-1974), театрознавець XIV – 446-454, 630-632, 641, 662, 671, 679, 682, 687, 693, 711-714; XV – 48, 93, 95; XVI – 556, 559; XVIII – 494-497; XIX – 17, 178, 406
- Боярський Арон** (1906-1985), економіст-статистик XIII – 209
- Боярський Михайло** (1949 р.н.), актор XVI – 99
- Брагінський Еміль** (1921-1998), кінодраматург XIV – 97, 227, 273
- Брайант Луїза** (1890-1936), письменниця XV – 404
- Брайчевський Михайло** (1924-2001), історик, **дисидент** XI – 721; XIII – 601; XV – 401; XVII – 270; XIX – 92
- Брайченко Михайло**, мистецтвознавець XI – 737
- Брак Жорж** (1882-1963), художник XII – 256
- Брам Отто** (1856-1912), режисер XV – 629; XVII – 442; XVIII – 231, 246
- Брамс Йоганнес** (1833-1897), композитор XVII – 243; XVIII – 445; XIX – 185
- Брандес Георг** (1842-1927), літературознавець XVIII – 653, 662
- Брандо Марлон** (1924-2004), актор XVII – 522-524
- Брандт** (XVII ст.), алхімік XI – 8
- Браницька Олександра** (1754-1839), графиня, з роду Енгельгардів, відома як «Сонечко»⁶ XVIII – 666
- Браславський Даниїл**, музикант XI – 378
- Братунь Ростислав** (1927-1995), поет XIII – 574; XIV – 669; XV –

⁶ Коханка гр. Потьомкіна, жінка чарівної краси, високого смаку й освіти, відома, крім усього іншого, і як засновниця Олександрійського дендропарку в Білій Церкві (1793) одного з кращих парків Європи. Прізвище Браницької стало прозивним у 20-і, коли громили й ламали панські маєтки. Згадаймо у Косинки в новелі «Голова Ході»: «Хіба графиня Браницька думала, що я її письма куритиму?!»

- 262, 718, 735, 746; XVII – 50; XVIII – 543, 544, 547; XIX – 14
- Братцев Володя** (1927 р.н.)
XIII – 586
- Браун Джон** (1800-1859), борець за свободу негрів XI – 388
- Браун Єва Анна Паула** (1912-1945), дружина А. Гітлера XI – 609; XV – 429; XVII – 52
- Браун Микола** (1902-1975), поет, перекладач XII – 257
- Браунерт Бернд**, зав. пост. частиною «Коміше опер» XII – 246, 254
- Браунінг Роберт** (1812-1889), поет XI – 375
- Бреаль Мішель Жюлю Альфред** (1832-1915), філолог, соціолог XVI – 396
- Брегман Сарра** (1919-2000), актриса театру Ю. Завадського XII – 411; XIII – 49, 127, 303, 486; XIV – 9, 495; XV – 357
- Бредбері Рей Дуглас** (1920 р.н.), письменник-фантаст XI – 761; XIII – 731; XIX – 339
- Брежнев Леонід** (1906-1982) XI – 176, 210, 329, 628, 759; XII – 82, 153, 241, 338, 366, 429; XIII – 307, 407, 567, 580, 721; XIV – 402, 423, 688; XV – 96, 216, 288, 482, 704, 733; XVI – 13, 24, 25, 46, 281, 357, 364, 510-512; XVII – 281, 608; XVIII – 76, 193, 466, 467, 507, 565; XIX – 14, 111, 289, 347
- Брель Жак** (1929-1978), співак XII – 226, 227
- Брем Альфред** (1829-1884), зоолог, письменник XIX – 11
- Бременер Макс** (1926-1983), письменник XII – 152, 159
- Бретон Анрі** (1896-1966), письменник XII – 493; XIII – 170, 178, 262
- Брехт Бертольт** (1898-1956), драматург XI – 34, 129, 154, 163, 164, 168, 169, 442, 510, 601, 602, 644, 713; XII – 13, 63, 64, 180, 263, 364, 462, 538; XIII – 69, 70, 98, 103, 345, 353, 387, 393, 394, 487, 602, 614-617, 631, 633, 642; XIV – 57, 58, 84, 86-93, 99-102, 109-114, 121-134, 139, 144, 147, 173, 242, 258, 412, 416, 461, 490, 543, 544, 546, 642, 713; XV – 33, 41, 49, 93, 101, 157, 181, 197, 198, 311, 368, 481, 485, 549, 605-609, 612, 613, 633, 642; XVI – 504; XVII – 130, 330, 379, 381, 382, 450, 512; XVIII – 72, 101, 110, 125, 153, 154, 182, 238, 246, 323, 427; XIX – 81, 193, 194, 196, 202, 204, 206, 237, 263, 269, 301, 314, 376, 436
- Бриж Теодозія (Фаня)** (1929-1999), скульптор XI – 560, 755; XII – 184, 185, 212-214; XV – 154-156, 353; XVII – 597
- Брик (Каган)** (1891-1978), Ліля, літератор, актриса XI – 554; XIV – 112; XVI – 183; XVII – 42; XIX – 269

- Брик (Меєрович) Осип** (1888-1945), письменник XI – 554; XVI – 180-183; XVII – 42
- Брик Іван** (1879-1947), філолог, педагог X – 393
- Брилинський Юрій** (1942 р.н.), актор XVIII – 438, 498; XIX – 237, 240, 311, 436
- Бриль Янка** (1917-2006), письменник XIII – 365; XV – 734, 735
- Брись Олекса** курінний УПА (псевдо «Остап»), **репресований** XI – 499
- Брієдіс Пеєтер**, актор театру Ванемуйне XVI – 105
- Бріттен Бенджамін** (1913-1976), композитор XI – 314, 592, 615; XII – 7-12, 253
- Бровченко Іван** (1925-1996), актор, режисер, драматург XV – 531-533
- Брод Макс** (1884-1968), письменник XIII – 323
- Бродський Володимир** (1937 р.н.), актор XIX – 308
- Бродський Ісаак** (1883-1939), художник XV – 407
- Бродський Йосиф** (1940-1996), поет XII – 99; XIII – 349, 645, 727; XIV – 748; XV – 480
- Бродський Лев** (1852-1923), цукрозаводчик XII – 689
- Брокгауз Фрідріх-Арнольд** (1772-1823), німецький видавець, типограф, книгопродавець, засновник відомої видавничої фірми XIV – 38, 388, 462, 463, 470, 525; XV – 508; XVIII – 18, 192; XIX – 59
- Брондуков Борислав** (1938-2004), кіноактор XI – 276, 727
- Броневої Леонід** (1928 р.н.), актор XVIII – 370
- Броннен Арнольд** (1895-1959), драматург XVIII – 238
- Бронська Ванда**, журналістка (Мюнхен) XIX – 348
- Брук Джеральд** (1938 р.н.), **політ'язень**⁷ XIX – 346
- Брук Пітер** (1925 р.н.), режисер XIV – 543, 669; XV – 98, 181, 409, 410; XVII – 379
- Брумель Ігор** (1952 р.н.), політик, член ЛППВ XVI – 331
- Бруні Тетяна** (1902-2001), художник XI – 379
- Бруно Джордано** (1548-1600), філософ, поет XII – 263; XIV – 91; XV – 481
- Брус Сейбін Альберт** (1906-1993), лікар-вірусолог XIX – 426
- Брусилов Олексій** (1853-1926), царський генерал, перейшов до більшовиків XVII – 70
- Бруснігіна Валентина** (1921-1975), актриса ЦДТ XI – 269, 277, 381, 389; XV – 358, 361, 422, 492, 557; XVI – 351; XVII – 401; XIX – 258

⁷ Англієць. Викладав російську мову в Лондоні. Арештований 1965 р. у Москві як емісар НТС. Засуджений на 5 років. Два роки сидів у Мордовії. У 1969 р. його обміняли на радянських шпигунів подружжя Крогерів.

- Бруст Герберт** (1900-1968), композитор XVIII – 238
- Брут Марк Юній** (85-42 до н.е.), римський політичний діяч XII–410; XIV – 462; XIX – 26, 27
- Брюгген Володимир** (1932 р.н.), критик XII – 403
- Брюсов Валерій** (1873-1924), поет XI – 20, 777, 778; XII – 261, 273, 306, 308; XIV – 292, 684; XVII – 94, 96; XIX – 340
- Брюсов Олександр** (1885-1966), археолог, брат В. Брюсова, доктор історичних наук XIV – 684
- Брюханов Микола** (1878-1938), **репресований** XI – 361
- Брюховецький Іван** (?-1668), гетьман Лівобережної України XII – 228, 229
- Брюшольрі де Моніка** (1915-1972), піаністка XI – 675
- Брянцев Олександр** (1883-1961), режисер дитячого театру XIV – 582, 583
- Буало-Депрео Ніколо** (1636-1711), поет, критик XVIII – 559
- Бубнов Андрій** (1894-1938), партійний діяч, **розстріляний** XI – 361; XII – 568, 569; XVIII – 418
- Будагов Рубен**, доктор філологічних наук, автор листа проти Даніеля і Синявського (1910-2001) XIII – 276
- Будда** (бл. 560-480 р. до н.е.) XII – 509
- Будевська Адріана** (1878-1955), актриса XVI – 457, 522
- Будневич Віктор** (1891-1957), співак (баритон) XIII – 90
- Будський Йозеф** (1911-1989), словацький режисер, постановник XVII – 640
- Будьонна (Калаш'ян) Ірина (Наїрі)** (1941 р.н.), актриса XIII – 556; XVI – 450, 451
- Будьонний Семен** (1883-1973), маршал XV – 61, 63; XVI – 94, 150, 232
- Буєвський Борис** (1935 р.н.), композитор XV – 327; XVI – 82
- Бузескул Владислав** (1858-1931), історик XIX – 253
- Бузоні Ферручіо** (1866-1924), піаніст, композитор XIV – 101
- Бузько Дмитро** (1891-1937), письменник, **розстріляний** XII – 563, 566, 567, 590; XVI – 418
- Буковський Володимир** (1942 р.н.), **дисидент** XII – 400; XVII – 498
- Булава Тамара**, актриса театру ім. Т. Шевченка (Харків) XI – 75, 103, 116, 128, 140, 144; XII – 180
- Булаєнко Володимир** (1918-1944), поет XIV – 216
- Булатов Олександр** (1793-1826), декабрист, покінчив самогубством XVII – 566
- Булатова Лідія** (1919 р.н.), лінгвіст, виступила на захист Даніеля і Синявського XIII – 721

- Булаховський Леонід** (1888-1961), мовознавець, академік X – 383
- Булгаков Михайло** (1891-1940), письменник XI – 170, 215; XIII – 650, 731; XIV – 473, 496, 507-541, 594; XV – 183, 255, 256; XVI – 131-146, 149, 262, 361, 440, 513, 514, 591; XVII – 361, 382, 410, 479; XVIII – 125, 326; XIX – 314
- Булгакова Єлена** (1893-1970), дружина М. Булгакова XIV – 532, 536, 537, 540, 541
- Булгакова Ніна**, літературознавець XVIII – 531
- Булганін Микола** (1895-1975), партійний діяч XIV – 658; XVIII – 419
- Булига Олександр** (1938-1966), поет (КТМ) XIII – 326, 346, 500, 501, 594; XIV – 230, 231, 262; XVI – 282, 505
- Булич Карл**, актор, художник-гример (Белград) XII – 388, 389, 393, 394
- Буль Павло** (?-2003), професор-терапевт, фахівець з питань гіпнозу XVI – 491
- Бульба-Боровець Тарас** (1908-1981), один з керівників українського повстанського руху, генерал-хорунжий УПА XVII – 279
- Бульбинський Борис** (1933 р.н.), дисидент, репресований XVI – 18
- Бунін Іван** (1870-1953), письменник XV – 367, 527, 541-547, 577, 747; XVI – 513; XVII – 406, 407; XVIII – 395
- Бунюель Луїс** (1900-1983), кіно-режисер XII – 380
- Бурачек Микола** (1871-1942), театральний художник XIII – 383; XIV – 493; XVII – 459; XVIII – 584
- Бурбони**, королівська династія у Франції в 1589-1792, 1814-1830 XIV – 654
- Бурвіль (Андре Ренбур)** (1917-1970), комік XI – 668
- Бурджалов (Бурджалян) Георгій** (1869-1924), актор XVII – 19
- Бурдученко (Кирилюк) Інна** (1939-1960), кіноактриса, трагічно **загинула** під час пожежі на зйомках XI – 727
- Буревій (Сопляков) Кость** (1888-1934), письменник, **розстріляний** XII – 573; XV – 44; XIX – 548
- Бурий Станіслав-Едвард** (1910-2000), критик, перекладач XII – 220, 510; XVII – 666
- Бурков Георгій** (1933-1990), актор XII – 196, 322; XIII – 488
- Бурлак Микола (Ніклас)** (1924 р.н.), драматург XIII – 291, 297, 485, 486; XIV – 220, 257, 260, 311, 312, 501, 696; XV – 532
- Бурлацький Федір** (1927 р.н.), філософ, політолог XVII – 315, 716

- Бурлюк Давид** (1882-1967), художник, поет XIX – 270
- Бурлай Юрій** (1918-1998), критик XVII – 713
- Бурмистенко Михайло** (1902-1941), партійний діяч XVI – 261
- Бурмистренко Світлана** (1936 р.н.), театрознавець XV – 276
- Буромська-Морозова Євгенія**, зав. літчастиною театру Ю. Завадського XV – 60, 61, 250, 253; XVII – 538
- Бурсейє Антуан** (1930 р.н.), актор, режисер XII – 466
- Буряк Борис** (1913-1993), критик XI – 37; XV – 46, 181, 733
- Буряківський Юрій** (1914-1973), драматург XII – 416
- Бурячок Андрій** (1925-2008), мовознавець XI – 232, 233
- Бурячок Іван** (1877-1936), художник театру XIII – 384
- Бурячок Микола** (1911-1977), художник, архітектор XVI – 473
- Буслаєв Леонід**, актор Театру на Таганці XII – 14
- Буссе Карл** (1872-1918), поет XI – 681
- Бусхак** (?-1424 чи 1427), перський поет XI – 681
- Бутенко Вячеслав** (1942 р.н.), актор у театрі Ю. Завадського XII – 412; XIII – 128, 355; XIV – 9; XIX – 396
- Бутенко Едуард** (1938-2007), режисер XI – 470; XVII – 434; XIX – 309
- Буткеєв Борис**, актор Театру на Таганці XI – 121, 595
- Бутник-Сіверський Борис** (1901-1983), мистецтвознавець XI – 210
- Бутовський Семен** (1886-1967), актор, співак XVII – 611; XIX – 463
- Буторін Микола** (1893-1961), актор, режисер XIX – 678, 681
- Бутурин Степан** (1912 р.н.), бухгалтер, **репресований** XVI – 27
- Бухарін Микола** (1888-1938), політичний діяч, **розстріляний** XI – 362, 403, 405, 539, 545, 546, 681; XII – 55, 240, 263, 336, 415, 424, 507, 508; XIII – 237, 307, 511; XIV – 458; XVI – 96, 285, 356; XVIII – 76, 418, 419, 441-443, 505, 506; XIX – 352, 354, 557
- Бухвальд Арт** (1925-2007), американський журналіст і письменник-сатирик XIII – 303-305, 696
- Буценко Афанасій (Панас)** (1889-1965), радянський державний діяч XVIII – 290
- Буцко Юрій** (1938 р.н.), композитор театру на Таганці XVIII – 444
- Буцький Анатолій** (1892-1965), композитор XVIII – 485
- Бучма Амвросій** (1891-1848), актор «Березоля» XI – 14, 123, 124, 148, 606; XII – 116, 367; XIII – 80, 85-88, 231, 362, 384; XIV –

399, 402, 437, 545, 642, 703; XV – 46, 161, 192, 353, 399, 466; XVI – 24, 254, 259, 279, 300, 301, 304, 305, 537, 582; XVII – 77, 80, 124, 209, 270, 380, 403, 433, 448, 477, 531, 538, 569, 588, 661, 662, 684; XVIII – 51, 100, 364, 368, 386, 472, 473, 482, 487; XIX – 66, 70-72, 244, 282, 545-547; XX – 343

Буш Ернст (1900-1980), актор «Берлінер-ансамблю» XIII – 615; XIV – 129; XV – 613

Бюнуель Луїс (1900-1983), режисер XIX – 188

Бюхман Георг (1822-1884), афорист XI – 343

Бюхнер Георг (1813-1837), письменник XI – 552; XIV – 111, 493

Бьоль (Бель) Генріх (1917-1985), письменник XI – 665

В

Вавілов Микола (1887-1943), академік, генетик, **репресований**, рік в камері смертників, **помер у тюремній лікарні** XI – 546; XVI – 340, 341, 438, 444-447; XIX – 315, 368

Ваган'ян (Тер-Ваганьян) Вагаршак (1893-1936), більшовик, прихильник Троцького, **розстріляний**⁸ XVIII – 677

⁸ У червні 1933 р. у Харкові відбулися збори під назвою «Нещадно викривати й викорінювати наслідки шкідництва та націонал-опортуністичних перекурчень

на мовному фронті». Доповідач А. Хвиля був непримиренний:

«Питання мовного фронту, що їх ми тут обговорюємо, зв'язані з питаннями школи, науки, літератури, всього культурного будівництва на Україні. Шкідництво на цій ділянці - зв'язано з загальними намаганнями наших запеклих ворогів відірвати Україну від Радянського Союзу.

Шкідники на мовному фронті поставили собі завдання штучно віддаляти українську культуру від братерської російської, створити штучну відчуженість між ними.

Інститут наукової мови при ВУАН в якому діяли контрреволюціонери, саме на це спрямував свою роботу. Він давав інструкцію своїм кореспондентам вигадувати нові терміни, замість спільних слів у російській мові. І вигадували назвати фільтр «цідилом», вертикаль - «сторчем», арку - «луком» і т. інш. Можна навести ще сотні таких прикладів. І не дарма, звичайно, інститут української наукової мови заслужив похвалу від петлюрівського емігранта Огієнка, який писав: «інститут української наукової мови - це надзвичайно корисна наукова інституція при київській академії наук».

Протягом кількох років інститут наукової мови при ВУАН провадив свою корисну для петлюрівців і шкідливу для українських робітників і селян контрреволюційну діяльність. А наш Наркомос не тільки не викрив шкідництва, а навпаки - потурав шкідницьким елементам. Це гірше, що сам нарком освіти тов. Скрипник давав змогу цим елементам прикриватися його виступами в питаннях мовознавства. В одній із своїх доповідей тов. Скрипник сказав;

«Були такі, які говорили, що треба, мовляв, вести лінію на інтернаціоналізацію української мови, не брати старих термінів, а коли є хороші російські - навіть інші шукати. Це вже з євангелії апостола Ваганьяна, і на мою думку так і треба їх оцінювати».

Ваганьян - це вигнаний з партії троцькіст, російський великодержавний шовініст. Отже, за тов. Скрипником виходить, що вживати російські терміни в українській мові - це великодержавний російський шовінізм. Таку саму лінію провадить тов. Скрипник і в дальших своїх виступах, зокрема в промові на кафедрі нацпитання при УІМЛ «До питання боротьби за марксо-ленінське мовознавство». Такі виступи тов. Скрипника були, звичайно, на руку буржуазним націоналістам. Водночас українські націоналісти добивалися відірвати будову української мови від живої мови українських мас. Знайшлися відповідні теоретики, як приміром, Курило, що закликає «навчитися думати по-українському й не збиватися на чуже», чи Смеречанський, який рекомендує будувати українську фразу за «Слово о полку Ігореве». Смеречанський у запалі боротьби проти культури російських робітників пропонує викинути з української мови такі звороти, як «після закінчення», чи «для забезпечення» і замість цього писати «закінчивши», «щоб забезпечити». Смеречанський винайшов оригінальний «український» спосіб рахувати на сотні й копи: замість «двіста» - чотири копи, замість «п'ять тисяч» - сто кіп, замість «п'ятдесят тисяч» - «стонадцять крот кіп», «десять мільйонів» - це вже на мові Смеречанського - «сто-сот-надцять-крот-кіп». Отак намагалися шкідники забруднювати українську мову, відірвати її від живої мови українських робітників і селян, відірвати її штучно, від братерської російської мови. А Наркомос потурав цьому. 1925 року Раднарком ухвалив скласти український стабільний правопис. Створена була спеціальна комісія при Наркомосі, потім було видано проект українського правопису, його довго обговорювали і в травні 1927 року була скликана всеукраїнська правописна конференція за головуванням тов. Скрипника.

- Вагнер Ріхард** (1813-1883), німецький композитор-драматург, диригент XIV – 369, 376; XV – 130, 139, 282; XVIII – 236, 715
- Вайгель Гелена** (1900-1971), актриса XI – 288; XIII – 354; XIV – 112, 574
- Вайда Анджей** (1926 р.н.), кінорежисер XII – 368
- Вайзенборн Гюнтер** (1902-1969), письменник XIX – 155

Там боролися два погляди. Один погляд обстоював потребу створити такий правопис, який служив би розвиткові української радянської культури, а другий погляд виходив із потреби зробити поступки націоналістичним елементам і будувати правопис на базі тієї мови, що її творять буржуазні націоналісти з Галичини. Більшість конференції підтримала другий, хибний, шкідливий погляд. [...] Ворожі елементи відразу реагували на розпочате очищення української мови від контрреволюційного моллоху. Петлюрівська наволоч сичить про те, що, мовляв, «нищать українську культуру». Дехто договорюється до того, що «давайте говорити й писати російською мовою, щоб не робити ніяких ухилів». Таке єднання українських і російських шовіністів не нове. [...] Боротьба українського пролетаріату завжди проходила в тісному єднанні з боротьбою російського пролетаріату. Ми й українську культуру, національну форму й соціалістичну змістом, будемо й будуватимемо далі в єднанні з братерською російською. І щодалі, то більше зміцнюватимемо радянську Україну й увесь Радянський Союз за проводом нашої всесоюзної комуністичної партії, на чолі з вождем світового пролетаріату - тов. Сталінін. (Тривалі оплески)».

- Вайль Курт** (1900-1950), композитор XI – 713; XIV – 101, 109
- Вайнбавм Марк** (1890-1937), журналіст XII – 192
- Вайнштейн Арон** (1877-1938), член Колегії наркомфіну, **репресований**, покінчив самогубством у тюрмі XVII – 360
- Вайс (Вейс) Петер** (1916-1982), німецький письменник, художник, драматург XIII – 207; XV – 184, 409; XVIII – 50, 51
- Вайс Ернст** (1882-1940), австрійський письменник, **покінчив життя самогубством** XIV – 128
- Вайян-Кутюр'є Поль** (1892-1937), письменник XVIII – 26
- Вакенродер Вільгельм** (1773-1798), письменник XIV – 369; XV – 130
- Вакуленко Дія** (1933 р.н.), мистецтвознавець, дочка Г. Бабіївни і Я. Бортника XVII – 257
- Валаєв Ростислав** (1903-1938), письменник, сидів на Соловках з Курбасом, **розстріляний** XVI – 440
- Валеев Діас** (1938 р.н.), драматург XVI – 543
- Валлі Алід** (1922-2006), актор, XIV – 441
- Валуєв Петро** (1815-1890), граф, міністр внутрішніх справ Росії XVI – 369
- Вальдбріль (Вальдбрюль) Вільгельм** (1803-1869), поет, перекладач XV – 453
- Вальє Елен (Міліца де Полякова-Байдєрова)** (1932-1988), актриса XI – 517
- Вальзер Мартін** (1927 р.н.), німецький письменник XIII – 207, 252
- Вальо Марія** (1925-2012), бібліограф, літературознавець XV – 481; XIV – 139; XIX – 314, 434-438
- Вальцель Оскар** (1896-1944), історик і літературознавець X – 406
- Ван Гог Вінсент** (1853-1890), художник XII – 439; XV – 527, 528; XVIII – 172
- Ван дер Любе Маріус** (?-1934), безробітний, голандець, звинувачений у підпалі рейхстагу, **страчений** XIV – 133
- Ван Кліберн (Кляйберн Гарві Лаван)** (1934 р.н.), піаніст XVII – 241, 244
- Ван-Дейк Антоніс** (1599-1641), художник XI – 235
- Ванін Василь** (1898-1951), актор XIII – 69; XIX – 180-182
- Вантух Мирослав** (1939 р.н.), хореограф XVII – 572
- Ванченко (Писанецький) Костянтин** (1863-1978), актор, драматург XVII – 303
- Ваншенкін Костянтин** (1925 р.н.), поет XIV – 292
- Ванштейн Арон** (1877-1938), меншовик, бундівець, **репресований** XI – 362

Варавва (Кобець) Олекса (1882-1967), письменник XVI – 228

Варавва Григорій (1884-1937), поет XII – 573

Варавва Іван (1925-2005), письменник XII – 185

Варецька Валентина (1900-1981), актриса, дружина Марка Терещенка XVIII – 472

Варенцова Ольга (1862-1950), більшовичка XI – 359

Баркі Бенедетто (1503-1565), письменник XIX – 23, 24

Варламов Олександр (1801-1848), композитор XVII – 194

Барлей Наталія (1947 р.н.), актриса XV – 400, 401

Варпаховський Леонід (1908-1976), режисер, **репресований** XI – 739; XII – 438; XIII – 235, 392; XIV – 496, 563, 564, 569; XV – 87, 468, 518, 549; XVI – 553, 560; XVII – 41, 409-411; XVIII – 121; XIX – 406, 407

Вартанян Мушег (?-1966), громадський діяч XIII – 566

Васадзе Акакій (1899-1978), актор XIV – 402

Василевська Ванда (1905-1964), письменниця XII – 587

Василенко Анатолій (1938 р.н.), графік XIV – 652

Василенко Василь (В. Десняк) (1897-1938), критик-марксист, **розстріляний** X – 406

Василенко Віктор (1905-1991), поет, мистецтвознавець, **репресований** з 1947 по 1956 рр. XVII – 358, 359, 709

Василенко Володимир (1925-1997), художник XI – 737

Василенко Кирило (псевдонім *Драгоманова*) XVII – 178

Василенко Микола (1877-1935), правознавець, академік XII – 688, 690

Василенко Микола⁹ (1866-1935), **репресований** XVI – 346

Васильєв (Хвастунов) Михайло¹⁰ (1920-1976), письменник, журналіст XIII – 529

⁹ Поправка: він справді був засуджений у справі «Центру дій», як і його брат Костянтин, на 10 років. Але Миколу Василенка звільнили в листопаді 1935 року XVI – катованого, хворого, змученого голодовою. Він помер «на волі» 3 жовтня 1935 року, тобто за 10 днів після «звільнення».

¹⁰ За освітою XIII – інженер. Один з небагатьох журналістів які дісталися «до тіла» відомого телепатя Мессінга. За свідченнями Ю. Зверева, Васильєв зробив красиву фальшивку про Мессінга, нібито домовившись з ним про гонорар за книгу 80%. Книга не вийшла, а шматки з неї Васильєв розпихав по різних газетах. В кінці 50-х рр. відділ науки «Комсомольської правди» очолив Михайло Васильович Хвастунов, дуже швидко зібрав навколо себе невеличку, але сильну групу молодих журналістів. Серه них були нині широко відомі письменники Дмитро Біленкін, Ярослав Голованов, Володимир Губарев. Вони називали М. Васильєва Учителем, а в журналістських колах Москви XIII – Міх-Васом.

- Васильєв Анатолій** (1934 р.н.), актор Театру на Таганці XI – 121, 595; XII – 14; XVI – 548
- Васильєв Аркадій**¹¹ (1907-1972), письменник XIII – 252, 264-268, 277, 303, 305, 334, 725; XIV – 472; XV – 526, 527; XIX – 108
- Васильєв Борис**, завідуючий електроцехом у Молодому театрі, брат Валерія Васильєва XVIII – 582-584
- Васильєв Валерій**, актор і режисер Молодого Театру XVIII – 156, 582-584, 591, 609
- Васильєв Володимир** (1940 р.н.), соліст балета XII – 197
- Васильєв Ігор** (1938-2007), актор «Современника» XVII – 567
- Васильєв Леонід** (1892-1966), психолог, професор XII – 242, 448-454
- Васильєв Олександр** (1911-1990), художник театру XII – 305, 412; XIII – 44, 128, 355, 473, 499, 502, 627; XIV – 8, 11, 224, 495; XVII – 131, 419, 431
- Васильєв Павло** (1910-1937), поет, **розстріляний** X – 440; XIX – 216
- Васильєв Петро** (1908-?), режисер XI – 310; XII – 154
- Васильєва Віра** (1925 р.н.), актриса XVII – 512
- Васильківська Женя** (1929 р.н.), перекладачка з діаспори XI – 690, 695; XII – 18
- Василько (Миляєв) Василь** (1893-1972), актор, режисер XI – 90, 169, 256, 720, 733; XII – 341; XIII – 55, 85, 89, 167, 168, 236, 249, 250, 324, 403, 569; XIV – 328, 329, 333, 336; XV – 43, 44, 59, 89, 91, 102, 161, 181, 272, 274, 425, 434, 435, 525, 529, 551; XVI – 8, 32, 56, 57, 107, 174, 320, 537, 582-588, 590; XVII – 157, 182, 209, 250, 317, 380, 447, 448, 465, 466, 468, 469, 478, 485, 486, 490, 492, 531, 539-544, 547, 548, 588, 606, 610, 612-615, 660, 662, 664, 673; XVIII – 59, 255, 302, 331, 358, 368, 399, 400, 473, 486, 492, 493, 523, 640, 712; XIX – 169, 271, 271, 345, 417, 456, 459, 465, 470, 472-474, 494, 535, 545, 549, 560, 674, 681, 688
- Васильченко (Панасенко) Степан** (1878-1932), письменник X – 406; XIV – 504, 573; XVII – 287; XVIII – 650
- Васильчиков Іларіон** (1777-1847), князь, командир гвардійського корпусу XIV – 462
- Васіна-Гросман Віра** (1908-1990), музикознавець XIV – 382

¹¹ Починав, як працівник ОГПУ. Після виступу громадським звинувачем на процесі Синявського і Данієля впав у громадську неславу. Вмер після невдало проведеної операції. За словами його доньки, письменниці Дарії Донцової, його просто «зарізали» у «Кремлівці».

- Васнецов Віктор** (1848-1926), художник XV – 383; XVI – 152
- Вассор Сесиль**, актриса театру Жана Вілара XV – 436
- Васькович Григорій** (1919-2008), доктор наук, діяч ЗЧ ОУН XIII – 561
- Ватуля Олексій** (1891-1955), актор XI – 123; XV – 517; XVI – 427; XVII – 444, 453; XVIII – 473, 585; XIX – 549
- Ватутін Микола** (1901-1944), військовий діяч XV – 552; XVI – 279, 309; XVII – 280, 285
- Ватченко Олексій** (1914-1984), партійний діяч XIII – 149; XVIII – 467
- Вахняк Сергій** (1912-1998), диригент, композитор, співак XVII – 599
- Вахтанг VI** (1703-1724), цар Картлі XIV – 249
- Вахтангов Євгеній** (1883-1922), режисер XI – 23, 101, 101, 125, 164, 288, 335, 600; XII – 41, 374, 462, 598; XIII – 77, 102-104, 334, 410; XIV – 18, 22, 519, 61, 63, 64, 70, 71, 74, 75, 338, 543, 642; XV – 54, 174, 286, 311, 312, 603, 605, 633; XVI – 23, 163, 282, 304, 307, 534; XVII – 16, 69, 120, 134, 161, 162, 171, 174, 361, 379, 417, 446, 447, 529; XVIII – 257
- Вахтангов Сергій** (1907-1987), архітектор, син Є. Вахтангова XIII – 501; XIV – 527; XVII – 272, 418, 421
- Вацетіс Яким** (1873-1938), командарм, **розстріляний** XI – 362
- Ваціетіс Ояр** (1933 р.н.), поет XII – 408; XIV – 359; XV – 130
- Ващенко Василь** (1905-1993), лінгвіст, шевченкознавець XI – 225-241
- Ващенко Наталя** (1905-1986), актриса театру Курбаса XVI – 363
- Ващук (Волгін) Сергій** (1884-1962), актор XVI – 368, 372, 384
- Ващук, репресований** в 60-і роки XII – 457; XVI – 368, 384
- Введенський Микола** (1852-1922), фізіолог XII – 449
- Вебер Карл** (1786-1826), композитор XVII – 601
- Вега де Лопе** (1562-1635), драматург XVII – 79, 604, 683
- Вегенер Пауль** (1874-1948), актор XVIII – 238, 242
- Ведекінд Франк** (1864-1918), драматург XI – 482; XIV – 86; XVI – 610; XVII – 24, 382, 445; XVIII – 235, 242
- Ведель Артемій** (1767-1808), композитор XIV – 40, 382, 389; XVI – 527
- Веерт Георг** (1822-1856), письменник XV – 305
- Вежинський Казимеж** (1894-1969), поет XIX – 423
- Вейган Максим** (1867-1965), генерал XVII – 294

- Вейзенборн Гюнтер** (1902-1969), письменник XVII – 382
- Вейль Жорж** (1847-1906), письменник XIX – 383
- Вейнберг Петро** (1830-1908), поет, перекладач XI – 83
- Вейхерт Ріхард** (1880-1961), німецький режисер XVIII – 233
- Вейцман Хаїм** (1874-1952), прем'єр Ізраїлю XII – 510
- Велехова (Канненберг) Ніна** (1918-2007), критик XII – 463, 464, 467, 469, 471; XVI – 545-556, 559-561; XVIII – 365
- Величко Самійло** (нар. бл. 1670 р. - помер після 1728 р.), козацький літописець XI – 682
- Величко Юрій** (1903-1979), радіотехнік, доктор наук, професор XV – 716
- Величковський Іоан** (між 1640-1650 - 1701), поет, драматург XI – 682
- Велі Орхан Каник** (1914-1950), турецький поет XVIII – 56, 266-274, 313
- Велігоцька Ніна** (1935 р.н.), мистецтвознавець XI – 740
- Венгренівська Галина**, критик, перекладач XI – 640; XVI – 400; XIX – 288, 289, 326-339, 342, 343, 378
- Венедиктов Лев** (1924 р.н.), хоровий диригент XV – 364
- Вер (Черевко) Віктор** (1901-1944), письменник XII – 432
- Верба Джованні** (1870-1922), письменник XIV – 437, 441, 451, 452
- Вербицький (Козак) Степан** (1937 р.н.), літературознавець XII – 212, 214
- Вербицький Олександр** (1904-1950), другий секретар Мурманського обкому, **розстріляний** XV – 585
- Вервес Григорій** (1920-2001), літературознавець XI – 682; XVIII – 323
- Вергілій Публій** (70 до н.е.-19 до н.е.), давньоримський поет XII – 260, 265-267; XIII – 159; XV – 45; XVI – 275, 465, 466
- Верговський Сергій**, музейний працівник XI – 721
- Вергун Самад (Векилов)** (1906-1956), поет XVIII – 528
- Верді Джузеппе** (1813-1901), композитор XI – 521; XII – 245, 248-250; XIV – 101, 226, 317, 390; XVII – 601
- Вересаєв Вікентій** (1867-1945), письменник XII – 16
- Верещагін Федір** (1910-1996), режисер XI – 175; XIV – 548; XV – 76, 195; XVI – 506, 517; XVIII – 474
- Верещагіна Елеонора** (1938-1994), актриса XIII – 556
- Верещак Ярослав** (1938 р.н.), драматург XI – 128; XIV – 671
- Веригіна Валентина** (1882-1974), актриса, режисер XVII – 20, 31

- Верлен Поль** (1844-1896), поет
XI – 28, 272; XII – 118, 217, 244,
306-308; XIV – 85; XVIII – 26; XIX –
69, 72, 188, 399
- Вермішев Олександр** (1879-
1919), драматург XVIII – 129
- Вернадський Володимир**
(1863-1945), філософ, учений
XVI – 262, 284; XVII – 386, 402,
630, 673; XIX – 225
- Вернер Краус** (1884-1959), ак-
тор XVIII – 238
- Вернивода Тодось** (псевдо-
нім Бориса Тена), перекладач
XVII – 682
- Вероккіо Андреа** (1436-1488),
скульптор, художник XV – 563
- Веронезе Паоло** (1528-1588),
художник XVIII – 173
- Веронський Олександр** (1884-
1943), письменник, **розстрі-**
ляний XIII – 729
- Верстюк Владислав** (1949 р.н.),
історик XII – 437
- Версуа Оділь** (*Полякова Те-*
тяна, в шлюбі – графиня
Поццо ді Борго) (1930-
1980) XI – 517
- Вертинська Анастасія** (1944
р.н.), кіноактриса XVII – 407
- Вертинський Олександр**
(1889-1957), поет, актор, шан-
соньє XI – 629; XIV – 483; XVI –
469
- Верфель Франц** (1890-1945),
письменник XVII – 450
- Верхарн Еміль** (1855-1916),
поет, драматург XIII – 365;
XVII – 53 XVIII – 27, 529, 533;
XIX – 682
- Верхацький Михайло** (1904-
1973), режисер школи Леся
Курбаса, педагог XI – 92; XIII –
499, 569; XIV – 225, 331, 333,
334; XV – 96, 424, 490, 553; XVI –
56, 108, 585; XVII – 63, 157, 184,
383, 435, 478, 489, 490, 492, 494,
539, 542, 544, 545, 606, 612-
615; XVIII – 16, 98, 150, 151, 164,
170-177, 187, 250, 357; XIX –
231, 343, 246, 249, 380, 391,
464, 465, 476
- Верхацький Сергій** (1907-
1998), актор XI – 75, 116
- Верховинець** (*Костів*) **Ва-**
силь (1880-1938), компо-
зитор, диригент, хореограф
X – 422; XV – 386; XIX – 681
- Верхратський Іван** (1846-
1919), природознавець, філо-
лог XVII – 696
- Верченко Юрій** (1930-1994), се-
кретар Спілки письменників
СРСР XVI – 452
- Вершилов Борис** (1896-1957),
режисер XVI – 164
- Верьовка Григорій** (1895-1964),
диригент, композитор XV – 740;
XVIII – 529
- Веселий Артем** (1899-1939),
прозаїк, **репресований** XVI –
514

- Веселий Індра**, міністр безпеки в Чехосл., **покінчив життя са-могубством** 1964 року XIX – 403
- Веселинович Бранка** (1918 р.н.), актриса (Белград) XII – 394
- Веселинович Младжа** (*Міо-драг Владя Веселинович*) (1915 р.н.), її чоловік, актор (Белград) XII – 388
- Веселовський Олександр** (1838-1906), літературозна-вець, академік X – 381-383, 393, 398, 399, 413
- Вескляров Петро** (1911-1994), актор театру і кіно XI – 99; XV – 81
- Весна Іван** (1909-1985), скульп-птор XVII – 597
- Ветвинський Леонід** (1900-1980), адвокат XIX – 139
- Ветвинський Леонід** (1900-1980), адвокат XVIII – 319, 468
- Ветемаа Енн** (1936 р.н.), пись-менник XIV – 25
- Ветторі П'єтро** (1499-1585), учений і дипломат XIX – 24
- Ветухів Михайло** (1902-1959), генетик, громадський діяч у США XII – 183
- Ветухов Олекса** (1867-1941), мовознавець, етнограф, учень Потебні X – 381
- Вечерський Василь** (1927-2003), художник XII – 214
- Веснік Євгеній** (1923-2009), ак-тор XV – 468
- Ветров А.** (*Давид Аркін*) (1899-1957), мистецтвознавець XVI – 164
- Ветров Ігор** (1929-1998), кіноре-жисер XVII – 709
- Вигодський Станіслав** (1907-1992), письменник XVIII – 206
- Виготський Лев** (1896-1934), психолог XIII – 642, 692; XV – 378; XVI – 88
- Вилчев Дмитрій** (1929-1995), композитор XVI – 474
- Винниченко Володимир** (1880-1951), письменник, дра-матург XI – 123, 182, 482; XII – 524, 550, 555, 690, 705; XIII – 569; XIV – 332, 333, 336, 572, 706; XV – 14, 104, 187, 287, 367, 534, 747, 750; XVI – 440, 462, 530; XVII – 394, 444, 445, 452, 454; XVIII – 395, 420, 527, 537, 549, 584, 625, 658, 666, 667; XIX – 673, 676, 682
- Виноградов Віктор** (1894-1969), академік, мовознавець, академік, експерт-обвинувач Данієля й Синявського X – 401; XII – 221, 226, 273, 274, 276, 278; XIII – 241, 648, 723, 730; XIV – 253; XIX – 11, 212, 214, 219, 259, 582
- Виноградов Ілля** (1906-1978), генерал XII – 148
- Виноградов Олег** (1937 р.н.), балетмейстер XI – 731

- Виноградов Юрій** (1927 р.н.), драматург XVIII – 68
- Винокуров Євгеній** (1925-1993), поет XIII – 130; XVII – 178; XVIII – 18, 258-262
- Винокуров Семен** (1936 р.н.), режисер XVII – 74
- Вирган (*Вергун*) Іван** (1908-1975), поет XVII – 387
- Висоцька Станіслава** (1878-1941), актриса XI – 632, 633, 710
- Висоцький Володимир** (1938-1980), бард, актор Театру на Таганці XI – 121, 122, 595, 616, 629; XII – 14, 90, 228, 344, 434; XIII – 352, 598, 615; XIV – 27, 87-91; XV – 41, 102, 190, 313, 469; XVI – 430; XVIII – 166, 443; XIX – 264, 267, 306
- Виспянський Станіслав** (1869-1907), драматург XI – 119; XVII – 433; XVIII – 309
- Вишенський Іван** (між 1545/50 після 1620), письменник X – 391; XI – 682; XII – 545; XIII – 530
- Вишеславський Леонід** (1914-2002), поет XVII – 331
- Вишиваний Василь (*Габсбург Вільгельм*)** (1895-1951), австрійський архикнязь, **репресований** XIV – 195
- Вишинський Андрій** (1883-1954), юрист XII – 232, 509; XIII – 519; XIV – 431, 432, 488; XVI – 15; XIX – 93
- Вишнева Тамара**, артистка балету московської оперети, дружина кінорежисера В. Котьночкіна XIV – 552
- Вишневецька Софія** (1899-1962), театральний художник, дружина В. Вишневецького XVII – 359
- Вишневецький Дмитро**, князь, один з засновників Запорізької Січі, за легендою Байда, **страчений** у Стамбулі 1653 року XV – 321
- Вишневецька Галина** (1926 р.н.), співачка XV – 428; XVI – 58, 98, 99
- Вишневецька Інна** (1925 р.н.), театральний критик XII – 375; XIII – 487; XIV – 87-89, 92; XVI – 361; XVII – 478; XVIII – 375
- Вишневецький Всеволод** (1900-1951), драматург XII – 467; XIII – 666; XV – 237, 238, 468; XVII – 359, 603, 606, 684
- Вишня Остап (*Павло Губенко*)** (1889-1956), письменник-гуморист, **репресований** XI – 123, 493; XII – 23, 166, 420; XIII – 82, 347, 362, 363, 412; XIV – 199, 212, 458, 616, 652, 762; XV – 161, 190, 236; XVI – 23, 222, 228, 237, 243, 246, 252, 321, 578, 635; XVII – 178, 447, 470; XIX – 153, 389, 478
- Вів'єн Леонід** (1887-1966), режисер XI – 600; XIV – 258
- Вівальді Антоніо** (1678-1741), композитор XV – 436

- Вігдорова Фріда**¹² (1915-1966), письменниця XIII – 343, 645
- Вігель Пилип** (1786-1856), автор спогадів XIV – 464, 469
- Вігореллі Джанкарло** (1913-2005), італійський письменник, генеральний секретар Європейської спілки письменників XIII – 252, 310
- Візбор Юрій** (1934-1984), кіноактор, журналіст, поет, бард XV – 41; XVII – 576, 583
- Візенталь Симон** (1908-2005), дослідник Голокосту XVII – 92
- Візір Микола** (1924-?), зав. відділом рукописів ЦНБ АН УРСР XV – 709
- Війон Франсуа** (1431 – після 1463), поет XIII – 480; XIV – 85, 111; XVII – 269
- Вікенден Вільям**, професор Канадського інституту інженерної технології XII – 666
- Віккерс Роберт** (1931-2000), сценарист, сатирик XVII – 630
- Вікландт Ольга** (1911-1995), актриса XIII – 630
- Віклеф Джон** (1324-1384), богослов XI – 235
- Віктюк Роман** (1936 р.н.), режисер XI – 184; XIV – 161; XV – 362, 363; XIX – 437
- Вілар Жан** (1912-1971), актор, режисер XII – 417; XIII – 345; XIV – 543; XV – 174, 181, 345, 346, 435, 436, 466, 633; XVI – 305; XVIII – 487; XIX – 195
- Віленська Емілія** (1938-1941), кандидат історичних наук, виступила на захист Данієля й Синявського, **репресована** XIII – 721
- Віленський-Сибіряков** (1888-1943), професійний революціонер XI – 356
- Вільгельм II Гогенцоллерн** (1859-1941), кайзер XII – 678; XIII – 552; XVIII – 242
- Вільдан Роман (Ромуальд)** (1937-2009), актор театру ім. Пушкіна XIII – 630
- Вільде Ірина (Дарина Полотнюк, Дарина Дроб'язко)** (1907-1982), письменниця XI – 498; XIII – 123, 127, 150, 184, 205, 277-280, 546, 551; XIV – 669, 704; XV – 262, 555; XVI – 27, 334; XVII – 114; XIX – 177, 437
- Вільдебранд Вільгельм** (1848-1915), філософ XVIII – 664

¹² Дружина письменника-сатирика Олександра Раскіна. Як журналістка виступала в пресі з педагогічними темами. Взяла участь у захисті Й. Бродського. Записала для самвидаву процес. Ол. Гінзбург присвятив їй «Білу книгу» про Данієля й Синявського. Ол. Галич написав на смерть Ф. Вігдорової пісню: Не дарите мне беду, словно сдачу, Словно сдачу, словно гривеник стертый! Я ведь все равно по мертвым не плачу - Я не знаю, кто живой, а кто мертвый. Уходят, уходят, уходят друзья, Одни - в никуда, а другие - в князья.

- Вільдрак (Мессате) Шарль** (1882-1971), поет, драматург XVIII – 26
- Вільє де Ліль Адан** (1838-1889), письменник XII – 216, 217
- Вільсон Томас Вудро** (1869-1959), американський президент XI – 311
- Вільямс Петро** (1902-1947), театральний художник XIV – 519, 535
- Він Захарій** (1898-1973), режисер XVII – 41
- Вінграновський Микола** (1936-2004), поет, кінорежисер (КТМ) XI – 20, 24, 29, 30, 345, 466, 546, 699, 700, 706, 707, 755; XII – 41, 210, 365, 546; XIII – 281, 483, 501, 573, 582; XIV – 25, 213, 217, 248, 364, 562, 701, 754; XV – 53, 126, 467, 483, 519, 595, 705; XVI – 9, 78, 173, 441, 449, 462; XVII – 50, 400, 710, 711; XVIII – 13, 24, 34, 166, 542, 547; XIX – 177
- Вінер Норберт** (1894-1964), кібернетик XVI – 563
- Вінер Олександр** (1896-1984), режисер XVII – 41, 42
- Вінник Юрій** (1930 р.н.), звуко-режисер XIV – 147
- Вінницька Елла** (1938 р.н.), дружина Л. Вінницького XIII – 480
- Вінницький Леонід** (1937 р.н.), лікар, доктор медичних наук, професор XI – 644, 648; XIII – 357, 358, 480
- Вінс Яків** (1906-1938), розстріляний XVIII – 137
- Вінсент з Бове** (1190-1264), філософ, богослов XII – 231
- Вінтоняк Олекса** (1915-2011), історик XII – 28
- Вінцетіус**, алхімік XIII ст. XIV – 166
- Вінчі Леонардо да** (1452-1519), художник, скульптор, поет XII – 257, 261; XIV – 390, 554; XV – 564
- Вінні Альфред Віктор де** (1797-1863), поет XI – 729
- Вір (Вив'юрський) Джон (Іван)** (1906-1983), письменник XV – 712, 746
- Вірина (Сапожникова) Лідія** (1927-1999), журналістка, критик XII – 484; XVI – 579, 580
- Вірський Павло** (1905-1975), балетмейстер XI – 684; XV – 748, 749; XVII – 572
- Вірта Микола** (1906-1976), письменник XII – 569; XIII – 669; XIV – 563; XVIII – 560
- Вірун Степан** (1932 р.н.), **дисидент, репресований** («справа юристів») XII – 457; XV – 540; XVI – 14, 364-375, 381, 384, 389, 399
- Вірхов Рудольф** (1821-1902), патолог XII – 668
- Вірченко Ніна** (1930 р.н.), математик **репресована** (КТМ) XVIII – 123

- Вісконті Лукіно** (1906-1976), режисер, сценарист XIII – 207, 356; XIV – 440; XVII – 199
- Вітик Семен** (1876-1937), галицький політик і профспілковий діяч, **розстріляний** XV – 188
- Вітошинський Ярослав** (1919-2001), культурний діяч XVIII – 478, 479; XIX – 311
- Вігті Мошка** (*Чечарелі Марія Луїза*) (1931 р.н.), кіноактриса XIII – 359
- Вітлінгер Карл**, драматург XI – 99
- Віцін Георгій** (1917-2001), актор XVI – 361; XVII – 479
- Вішакхадатта** (V-VI ст. н.е.), драматург XI – 262
- Владикін Григорій** (1909-1963), заступник міністра культури XI – 219
- Владимиров Ігор** (1919-1999), режисер XI – 466
- Владимирова** (*Фельдман*) **Зоя** (1917-1991), театральний критик XIII – 631; XVIII – 370
- Владимирська Жанна**, актриса, емігрувала у США XVII – 355-358; XIX – 33-38, 155, 156
- Владимов** (*Волосевич*) **Георгій** (1931-2003), письменник, **дисидент** XVI – 499, 590-593; XVII – 182
- Владиславський Володимир** (1891-1970), актор Малого театру XIII – 579
- Владі** (*Полякова-Байдарова*) **Марина** (1938 р.н.), кіноактриса XI – 517, 621, 669
- Владко Володимир** (1901-1974), письменник XI – 464
- Власенко Параска** (1900-1960), художниця XI – 210
- Власов Юрій** (1935 р.н.), спортсмен, чемпіон світу XVII – 473
- Власова Ольга** (1906-1993), актриса московської оперети XIV – 552; XV – 264
- Власюк Дмитро** (1902-1994), театральний художник, ректор інституту XIV – 333; XVI – 56; XVII – 542
- Влизько Олекса** (1908-1934), поет XII – 166, 405; XV – 44; XVI – 415-428; XVII – 143; XVIII – 35
- Во Жень**, манчжурський діяч, помер 1671 р. XV – 262
- Воблій Костянтин** (1876-1947), статистик, академік XII – 690
- Вовк** (*Селянська*) **Віра** (1926 р.н.), поетеса, перекладач XI – 210, 640, 684, 689; XII – 21; XIII – 171, 173; XVII – 640, 671; XVIII – 150, 182, 398, 457, 491, 539-548; XIX – 472
- Вовк Федір** (1847-1918), етнограф XI – 679; XVII – 178; XIX – 382
- Вовсі Аркадій** (1900-1971), актор XI – 708; XII – 315, 372, 375, 476
- Вовчик-Блакитна Лідія** (1900-1979), громадська діячка, дру-

- жина В. Елана-Блакитного, **репресована** XIV – 178; XIX – 691
- Вовчик-Блакитна Майя** (1923 р.н.), донька Лідії Вовчик XIV – 178
- Вовчок (Віллінська) Марко** (1834-1907), письменниця XI – 733
- Водяний Тома (Хома)**, товариш Л. Курбаса за молодих літ (1886-1970) XIV – 329, 333-336; XVI – 320; XVII – 541, 544, 667; XVIII – 61-67, 400
- Водяной Михайло** (1924-1987), актор оперети XI – 715; XIV – 110
- Возіян Людмила** (1939-1973), актриса Театру на Таганці XI – 121, 595; XII – 14
- Вознесенська Анастасія** (1943 р.н.), актриса «Современника», дружина актора А. Мягкова XV – 447; XVI – 494
- Вознесенський (Бродський) Олександр** (1880-1939), письменник XVI – 617; XVII – 179, 180
- Вознесенський Андрій** (1933-2010), поет XI – 20, 120, 122, 212, 595; XIII – 485, 501; XIV – 365; XV – 127, 264, 335, 369, 710; XVI – 94, 269; XVIII – 84, 412; XIX – 81, 84, 414
- Вознесенський Микола** (1903-1950), академік, партійний діяч, **розстріляний** XV – 584
- Вознюк Борис** (1943 р.н.), актор XIII – 373
- Возняк Михайло** (1881-1954), літературознавець, історик театру, академік X – 386, 412; XIV – 155, 645; XV – 463; XVII – 701
- Войнич Етель-Ліліан** (1864-1960), письменниця, перекладач XI – 357; XVI – 53
- Войнович Володимир** (1932 р.н.), письменник, **дисидент** XIII – 104, 409, 722; XV – 94, 95, 259-261; XIX – 62
- Войтенко (Хейвед) Емма** (1913-1989), актриса XIV – 157, 159
- Войцеховський Йосип, репресований** в 60-х роках XVI – 378, 379
- Волинський Кость** (1922-2007), літературознавець XIII – 207
- Волинський Петро** (1893-1982), професор, зав. кафедрою української літератури, Київ, педінститут XIV – 756; XIII – 207
- Волинський-Боброк Дмитрій** (до 1356-після 1389), московський воєвода, князь XIII – 162
- Волинцев Юрій** (1932-1999), актор XI – 211
- Волиняк (Чечет) Петро** (1907-1969), журналіст, видавець XII – 190-192, 194, 212
- Волін-Вернер, розстріляний** у «Польській справі» 1934 р. XVI – 346

- Волков (Зимнюков) Леонід** (1893-1976), режисер XI – 524
- Волков Федір** (1729-1763), актор XIII – 165
- Волконський Андрій** (1933-2008), композитор, клавесиніст, керівник ансамблю «Мадригал» XVII – 642
- Волконський Михайло** (1713-1786), московський генерал-губернатор XIV – 285-287
- Волконський Сергій** (1860-1937), князь, театрознавець XVIII – 587
- Волован Михайло** (1910-1973), диригент XI – 378
- Воловик Григорій** (1902-1967), режисер XVII – 405
- Володимир Великий** (958-1015), князь X – 385; XII – 41; XIX – 478
- Володимир Хреститель І** (1053-1125), Мономах, князь Київський XIV – 349; XV – 315
- Володін Олександр** (1919-2001), драматург XI – 29, 465, 708; XII – 77, 317, 368, 463, 467, 468-472; XIII – 234; XIV – 173, 546; XV – 169, 447; XVI – 501, 502, 580; XVII – 382, 407, 585, 633
- Володіна Тамара** (1938 р.н.), актриса Московського театру оперети XIV – 551; XV – 264
- Волошин (Кирієнко-Волошин)** (1877-1932), Максиміліан, поет XI – 368, 683; XIII – 155, 677; XVII – 94, 199
- Волошин Іван** (1908-1993), театрознавець XI – 299, 599, 735, 753, 755; XIII – 168, 481, 539; XV – 276; XVI – 257, 258, 260, 286, 513, 532; XVIII – 143, 517; XIX – 230, 245, 535, 541
- Волховської Володимир**, театральний критик XVI – 24, 301
- Волчек Галина** (1933 р.н.), режисер, актриса XI – 284; XV – 447; XVIII – 68, 353
- Волчек Яків** (1912-1988), драматург XIV – 173; XVI – 280
- Волькенштейн Володимир** (1883-1974), драматург XVIII – 555, 556, 559
- Вольпе Гальвано делла** (1895-1968), теоретик марксизму XIII – 310
- Вольтер Франсуа Марі Аруе** (1694-1778), письменник, філософ XI – 8, 9, 113, 730, 755; XII – 260; XIII – 427, 496; XIV – 123, 170, 387, 469; XV – 604; XVI – 225, 496; XVII – 177; XIX – 25
- Вольф Карл Фридріх Отто** (1900-1984), оберстгруппенфюрер СС XVII – 439
- Вольф Кріста** (1929 р.н.), письменниця XVIII – 265
- Вольф Фрідріх** (1888-1953), драматург XII – 63, 233, 234; XIII – 401, 631; XVI – 232, 233
- Ворвулев Микола** (1917-1967), співак (баритон) XVII – 479
- Вордсворт Вільям** (1770-1850), поет XI – 375

- Воробйов Микола** (1941 р.н.), поет XI – 252; XVI – 400; XVII – 50, 82, 86, 87, 628, 630; XVIII – 435, 502, 548, 584, 622
- Воробйов Олекса, репресований** 1962 року XVI – 18
- Воровський Вацлав** (1871-1923), партійний діяч XI – 535, 536; XIII – 631
- Ворона Олександр** (1925 р.н.), графік, монументаліст XII – 189
- Вороневич Орест**, актор «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 227
- Вороний Марко** (1904-1937), поет, син Миколи Вороного, **розстріляний** XV – 44
- Вороний Микола** (1871-1938), поет, **розстріляний** XI – 352; XII – 405, 562; XIV – 29-31; XV – 44, 463-464; XVI – 243; XVIII – 584, 622; XIX – 681
- Воронков С.В.**, червоноармієць, втікач з СРСР, рокований заочно до розстрілу 1934 р. XIII – 727
- Воронов Геннадій** (1910-1994), член Політбюро XVIII – 565
- Воронов Іван** (1915-2004), актор ЦДТ XI – 136, 269, 554, 566, 570; XIII – 558; XIV – 327, 578, 632, 638, 706, 707, 709; XV – 8, 47; XVI – 352, 432; XVIII – 215, 527; XIX – 18, 69, 307, 318, 432, 404
- Воронович Ірина** (1907-1985), дружина Г. Кочура, **репресована** XI – 499; XVIII – 28, 29, 53
- Воронський Олександр** (1884-1943), письменник XI – 359; XIII – 729
- Воронцов Михайло** (1782-1856), граф XIV – 495
- Воронько Платон** (1913-1988), поет XV – 713, 747; XVI – 400; XVII – 86, 87, 525
- Воропай Олекса** (1913-1968), фольклорист, етнограф XII – 20
- Ворошилов Климент** (1881-1969), маршал XI – 415, 416, 451, 544; XV – 585; XVI – 94; XVIII – 442
- Вортінгтон Пітер**, журналіст XIX – 80, 134, 162
- Врабель Олександр** (1931-2002), співак (баритон) XVII – 599
- Вражливий (Штанько) Василь** (1903-1937), письменник, **розстріляний** XII – 587; XV – 44; XVI – 221; XVIII – 652
- Врона Іван** (1887-1970), мистецтвознавець, професор, ректор Київського художнього інституту, **репресований** XII – 188, 189; XVIII – 414, 415
- Вронський Вахтанг (Надірадзе)** (1905-1988), балетмейстер XI – 731
- Врубель Михайло** (1856-1910), художник XIV – 354, 362, 372, 452; XV – 122, 134
- Всеволодов Володимир** (1907-1981), актор XI – 708; XII – 372

- Вульф Павла** (1878-1961), актриса XV – 63
- Вульфович Теодор** (1923-2004), кінорежисер, сценарист XV – 100
- Вуолійокі Хелла Марія** (1886-1954), драматург XIV – 127; XVII – 382
- Вухналь (Ковтун) Юрій** (1906-1937), письменник XII – 577; XV – 44; XVI – 244; XVII – 646
- Вяземський Олександр** (1727-1793), князь, генерал-прокурор Сенату XIV – 288
- Вяземський Петро** (1792-1878), поет, князь XIV – 522
-
- Г**
- Габашвілі Тимоте** (?-1764), письменник, дипломат XV-29
- Габелко Федір** (1918-?), театральний діяч XIX – 550
- Габер Фріц** (1868-1934), хімік XII – 669
- Габрилович Євгеній** (1899-1993), драматург, сценарист XVII – 135, 419, 420
- Габсбурги**, монарша династія, якій поклав початок Рудольф Габсбург, що був римським імператором з 1273 по 1291 рр. XIX – 274
- Гавел Вацлав** (1936 р.н.), драматург, **дисидент**, потім президент Чехії XVIII – 466
- Гавлічек-Боровський Карел** (1821-1856), поет, політичний діяч XI – 731
- Гавриленко Алла** (1934 р.н.), артистка балету XI – 292;
- Гавриленко Григорій** (1927-1984), художник XII – 212, 213; XIV – 675
- Гаврилов Федір** (1874-1919), літературознавець XI – 681
- Гаврилова Тетяна** (1939-2000), актриса XIV – 228; XVI – 99
- Гаврилук Олександр** (1911-1941), письменник XIII – 446
- Гавришкевич Іван** (1827-1908), перекладач Гете, етнограф і москвофіл XVII – 689, 690, 691, 697
- Гавронські Анджей** (1885-1927), професор Львівського університету XVII – 527
- Гаврук Юрій** (1905-1979), перекладач XI – 709
- Гаганова Валентина** (1932 р.н.), прядильниця XVI – 560
- Гагарін Іван** (1814-1882), князь, ієзуїт XIV – 467
- Гагарін Юрій** (1934-1968), перший космонавт XI – 210; XVI – 417, 439; XVIII – 530; XIX – 428, 429, 433, 434
- Гадзинський Володимир** (1888-1932), письменник X – 381; XII – 573

- Гаєвський Вадим** (1928 р.н.), театральний критик XIII – 72
- Гаєвський Валентин**
(*В. Глушко*) (1902-?), письменник XII – 513-520; XVII – 662
- Гаєвський Степан** (*Сильвестр*) (1876-1795), україніст, архієпископ УАПЦ X – 383, 389, 405, 411
- Гаєнко** (*Омельченко*) **Фаїна** (1900-1965), актриса XVII – 603, 604
- Газдик Василь** (1927 р.н.), кераміст XVII – 597
- Газенклевер Вальтер** (1890-1940), драматург, **покінчив життя самогубством** XIV – 128; XVIII – 233, 234, 238
- Гай Олександр** (1914-2000), актор XI – 29, 33, 88, 500, 727; XVII – 604; XIX – 263, 438
- Гайдаєнко Іван** (1914-1994), письменник XV – 735
- Гайдай Зоя** (1902-1965), співачка XI – 307; XIII – 90; XIV – 225; XVIII – 473
- Гайдай Леонід** (1923-1993), кінорежисер XII – 419; XV – 401
- Гайдар** (*Голіков*) **Аркадій** (1904-1941), письменник XII – 439; XIII – 68, 515; XIV – 162, 649; XV – 250, 252, 420, 578; XVI – 54; XVII – 416
- Гайдебуров Павло** (1877-1960), актор і режисер XI – 744
- Гайденков Микола** (1901-?), професор, філолог, **репресований** XIII – 276
- Гайдн Франц Йозеф** (1732-1809), композитор XII – 242; XVIII – 132
- Гайерманс** (*Гейерманс*) **Герман** (1864-1924), драматург XV – 625; XVIII – 618
- Гайліт Ян** (1894-1937), комкор, командувач Військами Сибірського військового округу, **розстріляний** XIV – 25
- Гайова** (*Крітенко*) **Лідія** (1942 р.н.), артистка балету, актриса театру ім. І. Франка, дружина Ю. Крітенка XIII – 347
- Гайовий Григорій** (1937 р.н.), філософ, **репресований** XVI – 18
- Гаккебуш Валентин** (1881-1931), професор психології, брат Л. Гаккебуш XIII – 76
- Гаккебуш Валерій** (1912-1984), мистецтвознавець XIV – 420; XVIII – 436, 440, 447, 473
- Гаккебуш Любов** (1888-1947), актриса XIII – 76, 79, 85; XVII – 209, 274, 275, 588, 660, 661; XVIII – 59, 100, 486; XIX – 673, 674
- Галаган Григорій** (1819-1888), український діяч, меценат, засновник Колегії Павла Галагана XII – 515
- Галан Ярослав** (1902-1949), письменник і публіцист XI – 49, 50; XIII – 445, 461, 478; XIV –

- 156, 265, 405; XV – 718, 748; XVI – 358; XVII – 280, 437, 594, 603, 606; XVIII – 128, 221
- Галансков Юрій** (1939-1972), поет, **репресований, помер у таборі** після невдалої операції XII – 399, 407; XV – 482; XIII – 723; XIX – 60, 74-79, 93, 95-97, 99, 100-104, 108, 321-326
- Галас Михайло** (1921-1993), кераміст XVII – 597
- Галич (Гінзбург) Олександр**, поет, актор, режисер (1918-1977) XVII – 540
- Галіат-Валаєв Рустем** (1900-1977), письменник, **репресований** XIII – 410; XIV – 593, 594; XVI – 440
- Галілей Галілео** (1564-1642) XI – 174, 717; XIII – 614-617; XIV – 26, 87-93, 253; XV – 41, 101, 190, 310, 313, 485, 607, 609-611, 613; XVI – 263, 492; XVII – 382, 422, 666; XVIII – 132; XIX – 11, 263; XX – 347
- Галімурка Микола**, член ЗЧ ОУН XIII – 561
- Галліс Леонід** (1912-1977), актор театру ім. Єрмолової XVI – 361; XVII – 479
- Галль Франц-Йосиф** (1758-1828), анатом, френолог XIV – 555
- Галуппі Бальдассаре** (1706-1785), композитор XIV – 388
- Галушко Тетяна** (1939-1988), поетеса XVI – 452, 453, 457
- Галь І.М.**, народний засідатель у справі Масютка XIII – 548
- Гальбе Макс** (1865-1964), драматург XI – 182, 482; XII – 518; XV – 59; XVII – 452; XVIII – 585
- Гальперін Самсон** (1906-1962), головний диригент ансамблю танцю СРСР XIII – 588
- Гальський (Дмитрук) Климент**, майор, слідчий УКДБ XII – 458; XV – 540; XVI – 16, 371, 373, 382, 385; XVIII – 319; XIX – 140
- Гамарник Ян** (1894-1937), партійний діяч, **покінчив життя самогубством** XI – 414; XIII – 711; XVI – 350, 377
- Гамарра П'єр** (1919-2009), письменник XV – 550
- Гамзатов Расул** (1923-2003), поет XVII – 579; XVIII – 298, 528; XIX – 222, 223
- Гамкало Іван** (1939 р.н.), диригент (КТМ) XV – 364
- Гаморак Юрій (Стефанік Юрій)** (1909-1985), літературознавець, громадсько-політичний діяч і письменник, журналіст, редактор, син письменника В. Стефаніка XIV – 646
- Гамреклідзе Іраклій** (?-2011), актор Московської оперети, XIV – 551; XV – 264
- Гамсахурдія Галина**, дружина К. Гамсахурдія XI – 508; XII –

- 365, 414, 473; XIII – 580, 611; XIX – 29, 106, 350
- Гамсахурдіа Костянтин** (?-1968 р.), **репресований** XI – 97, 273, 324, 508, 544; XII – 365, 414, 473; XIII – 322, 580, 611, 628, 629; XIV – 20, 51, 327, 640; XV – 102; XVI – 7; XIX – 106
- Гамсун Кнут** (1859-1952), письменник XVIII – 63
- Ган (Каган) Яків** (1900-1968), рецензент XIV – 566; XV – 276
- Гангеблов Олександр** (1801-1880), декабрист XVII – 566
- Ганді Індіра** (1917-1984), прем'єр-міністр Індії XIV – 224; XV – 216
- Ганді Махатма** (1869-1948) XI – 687; XIII – 520
- Ганецький (Фірстенберг) Яків** (1879-1937), революційний діяч, **розстріляний** XI – 362
- Ганецький Станіслав** (1913-1938), студент, син Я. Ганецького, **розстріляний** XI – 362
- Ганіна Майя** (1927 р.н.), письменниця XIII – 487
- Ганусець Олександр** (1923-1985), перекладач XVIII – 269-274
- Ганушкевич Адам** (1924 р.н.), актор, режисер XIX – 355
- Ганф Юлій** (1898-1973), карикатурист XVIII – 247
- Ганшин Віктор** (1903-1959), актор Камерного театру XII – 233, 372
- Ганяк Іван**, член ЗЧ ОУН XIII – 561, 563
- Гапон Георгій** (1870-1906), священник, агент охоранки, **страчений** XVIII – 696
- Гапріндашвілі Валеріан** (1889-1941), поет XV – 28
- Гарай Нестор** (1931-2003), актор трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 443, 444
- Гарасим Василь** (1924 р.н.), член ЦК КП Канади, діяч ТОУК XV – 658, 691, 698, 712, 720, 721, 724, 734, 735, 739, 741, 744, 748, 751; XVI – 256
- Гарбо (Густафсон) Грета** (1905-1990), кіноактриса XII – 115; XVII – 70
- Гардін Володимир** (1877-1965), актор, режисер XII – 115
- Гари Ромен (Роман Кацев)** (1914-1980), письменник XII – 490
- Гарібальді Джузеппе** (1807-1882), народний герой Італії XIII – 359, 400; XIX – 11
- Гарін Ераст** (1902-1980), актор XIII – 509; XVI – 550; XVII – 41, 191, 193, 362
- Гароді Роже де** (1913 р.н.), письменник XII – 440, 493, 494; XVI – 437; XVII – 214
- Гарон Лана (Світлана)** (1941 р.н.), театральний критик XIII – 92, 97-101
- Гаррік Дейвід** (1717-1779), актор XIV – 163

- Гаррінгтон Майкл** (1928-1989), соціолог США XIII – 262
- Гаррісон Джим** (1921-1992), прокурор (Новий-Орлеан) XVI – 380
- Гарсія Лорка Федеріко** (1898-1936), поет, **розстріляний** XI – 34, 684, 695; XII – 34, 39, 329, 376-381; XIII – 128, 365, 566; XIV – 239, 313, 314, 546; XV – 367, 508, 549, 561, 567; XVI – 271; XVIII – 44, 182, 529, 530, 543; XIX – 182-210, 386
- Гарфілд Джон Джеймс** (1831-1881), 20-й президент США XIV – 108
- Гаско Мечислав (Майор Ефаймович)** (1907-1996), поет, **репресований** XIV – 562; XV – 44
- Гасман Вікторіо** (1922-2000), кіноактор XIII – 359
- Гастелло Микола** (1908-1941), льотчик XVIII – 558
- Гастев Олексій** (1882-1939), поет XI – 362; XII – 470
- Гасюк Ярослав** (1926 р.н.), поет, **репресований** XVI – 17
- Гатов Олександр** (1899-1972), поет XVIII – 684, 685
- Гатто Альфонсо** (1909-1976), поет XVIII – 20
- Гатто Ло** (1890-1983), поет, літературознавець XVI – 404
- Гауптман Герард** (1862-1946), драматург XI – 182; XV – 629; XVII – 382, 445, 446, 465; XVIII – 114, 231, 234, 240, 631
- Гаусс Карл Фрідріх** (1777-1855), німецький математик, фізик XII – 215; XIX – 314
- Гафіз (Хафіз, Гафез, Гафез Ширазький)** (справж. *Мохаммед Шамседдін* або *Шамс ад-дін Мухаммад*) (бл.1325-1389/90), перський і таджицький поет, народний співець XVI – 173; XIX – 191, 252
- Гафт Валентин**, актор (1935 р.н.) XV – 465
- Гафурі Мажит (Габдулмажит)** (1880-1934), поет XVIII – 528
- Гашек Богуслав** (1886-?), брат Я. Гашека XVIII – 336
- Гашек Ярослав** (1883-1923), письменник XI – 731; XIII – 387; XIV – 100, 128; XV – 303; XVIII – 333-339
- Гашекова-Львова Олександра** (1898-1965), дружина Я. Гашека XVIII – 333-339
- Гашинський Аркадій** (1920-1991), актор XI – 643; XII – 227; XIII – 229, 373, 393; XIV – 18; XV – 518
- Гвардіні Романо** (1885-1968), релігійний діяч XI – 691
- Гвінцеллі Гвідо** (1230/40-бл. 1276), вчений-юрист, поет XVIII – 344
- Гдянь Тельман** (1940 р.н.), слідчий, державний діяч XIII – 640

- Гейбель Фридріх Хрiстiан** (1813-1863), драматург XIV – 86
- Гейбельс Пауль Йозеф** (1897-1945), лiдер фашизму XI – 538; XII – 670
- Гейдовська Наталiя** (1910-2004), актриса XII – 421
- Гейбус-Баранецька Стефанiя** (1905-1985), художниця XVII – 597
- Геврик Софiя**, дружина Т. Геврика, працює в українському музеї Нью-Йорку XVIII – 398, 491; XIX – 472, 478
- Геврик Тит** (1936 р.н.), мистецтвознавець XVIII – 539; XIX – 7, 163
- Геврич Ярослав** (1937 р.н.), студент, **арештований** 1965 р. XII – 70; XIV – 716, 718-720, 728, 729, 731, 732, 734, 737, 740, 741, 748, 750, 751, 753, 754; XVI – 26; XIII – 156-158, 213, 431, 432, 433, 476
- Гегель Георг** (1770-1831), фiлософ X – 413; XI – 174; XIII – 387; XIV – 704, 705; XV – 314; XIX – 23, 26
- Гедзь (Савицький) Юхим** (1896-1937), письменник, **розстріляний** XII – 577; XV – 44
- Гей Джон** (1887-1968), поет, письменник XII – 10; XIV – 102
- Гейден Петро** (1840-1907), граф, октябрист XII – 504
- Гейдріх Рейнхард** (1904-1942), шеф гестапо XI – 607, 608; XVII – 291
- Гейзе Пауль** (1830-1914), письменник, лауреат Нобелівської премії XVIII – 648
- Гейзенберг (Хайзенберг) Вернер** (1901-1976), фiзик XVIII – 129
- Гейне Генріх** (1797-1856), поет XIII – 366; XIV – 111; XV – 636; XVI – 423, 483; XVII – 305; XVIII – 63, 125, 130; XIX – 129
- Геккель Ернст** (1834-1919), бiолог, Нiмеччина XII – 668
- Гекслі Томас Генрі** (1825-1890), бiолог XII – 667
- Геляс Майя** (1939 р.н.), актриса XIII – 223
- Геляс Ярослав** (1916-1992), актор, режисер школи М. Крушельницького XI – 500; XII – 535; XIII – 49, 223, 281; XIV – 146; XV – 90, 198, 199; XVI – 109, 332, 579, 580; XVII – 602, 603, 604; XVIII – 164, 449, 474, 498
- Гель Іван** (1937-2011), **дисидент, репресований** XII – 70; XIII – 127, 389, 476, 543; XIV – 740, 743, 750, 751; XV – 538-540; XVI – 26; XVIII – 167
- Гельдерод Мішель де** (1898-1919), драматург XVIII – 167
- Гельмгольц Герман Людвіг** (1821-1894), фiзик, фiзіолог XII – 243

- Гендель Георг** (1685-1759), композитор XIV – 102; XV – 629
- Генесін Олексій** (1933-2004), актор ЦДТ XI – 269, 278; XIV – 632; XV – 423; XVI – 351, 432; XVIII – 304
- Геник Анна** (1913-1937), дружина Я. Галана, **розстріляна** XVIII – 55
- Геник-Березовська Зіна** (1928-1995), літературознавець XIX – 345
- Генін Юрій** (1917-2008), режисер оперети XI – 521
- Генрі Ернст** (*Ростовський Семен*, насправді – *Хентов Леонід*) (1900-1990), працівник Комінтерну, журналіст XI – 67, 68; XIV – 489; XV – 432; XVII – 287-302
- Генріх VII** (1457-1509), король Англії XII – 255
- Генріх I Птахолов** (876-936), імператор XIV – 86
- Генріх Рудольф**, художник «Коміше опер» XI – 593; XII – 245, 254
- Георг I** (1660-1727), англійський король XIII – 552
- Георге Генріх** (1893-1946), актор XVIII – 238
- Георге Стефан** (1868-1933), поет XIV – 112
- Георгієв Любен** (1933-2001), театральний критик XV – 354, 355; XVI – 59, 507; XVII – 117, 118, 185, 550, 551; XVIII – 307
- Георгій III Лев'яче Серце** (1156-1180), батько цариці Тамар XIV – 245
- Георгіу-Деж Георге** (1901-1965), діяч румунського робітничого руху XIV – 659
- Герага Павло** (1892-1969), актор XIV – 252
- Геракліт** (бл. 520-бл. 460 до н.е.), давньогрецький філософ XIII – 159
- Герасименко Володимир** (1895-1984), літературознавець X – 405, 422
- Герасименко Марина** (1941-2003), актриса XI – 643; XII – 227; XIII – 325, 401, 491; XIV – 18, 574; XV – 518; XVI – 339; XVII – 79, 80, 103, 322; XVIII – 494; XIX – 308, 376, 378
- Герасимов Сергій** (1906-1985), кінорежисер XI – 443; XIII – 356; XIV – 413
- Герасимовський**, уповноважений ОУН XIV – 266, 270, 271
- Герасимчук** (*Насушкін*) **Лесь** (1944 р.н.), літературний критик XI – 14, 242, 473, 640; XII – 151, 189, 431; XIII – 332, 362; XIV – 27, 44, 155, 262, 263, 476, 611; XV – 426, 427, 552; XVI – 400; XVIII – 182-186, 137, 313-315; XIX – 168, 288, 333, 335, 339, 340
- Герасимчук Лідія** (1922-1958), балерина, мати Лєся Герасимчука XIV – 263

- Гербек Роберт** (1907-1994), балетмейстер XI – 378
- Гербурт Алла** (псевдонім – *Алла Гейбович*) художниця, дружина М. Йогансена XII – 597
- Гердер Йоганн Готфрід** (1744-1803), критик, філософ XII – 331, 362
- Гердт Зіновій** (1916-1996), актор XIII – 566
- Гере Ерне** (товариш *Педро*) (1898-1980), угорський сталініст після Ракоші XIV – 654-656
- Герета Ігор** (1938-2002), мистецтвознавець, археолог, поет, **репресований** (КТМ) XII – 70; XIV – 731, 739, 740, 747, 751, 752; XIII – 388, 441, 442, 452-455, 463, 464, 513
- Герета Петро** (*Олесь*) (1902-1974), священик, поет і композитор, батько І. Герети XIII – 442; XIV – 731, 738
- Герінг Герман** (1893-1946), один з керівників фашистської Німеччини, **покінчив життя самогубством** XII – 335, 336; XIV – 133; XV – 407, 432
- Герінг Емма** (1893-1973), дружина Г. Герінга, актриса XV – 408
- Герінг Петро** (1888-1938), селянин, **розстріляний** XIV – 640
- Герінг Рейнгардт** (1887-1936), драматург XIV – 86; XVIII – 233
- Гермайзе Осип** (1892-1958), історик, громадський діяч, був **репресований** у справі СВУ X – 418; XIV – 647, 762
- Герман Юрій** (1910-1967), письменник XI – 191; XVII – 363-366, 408
- Германюк Богдан** (1931 р.н.), учасник українського національного руху, **політв'язень** XVIII – 208
- Геродот** (бл. 490-480 – 425 до н.е.), історик XII – 15
- Геронський** (*Янов*) Геннадій, журналіст, редактор, двічі **репресований** XVI – 163
- Герт Валеска** (1892-1978), німецька актриса XIII – 357
- Герцен Олександр** (1812-1870), письменник, філософ XI – 320, 328, 329, 403, 449, 510, 535; XII – 275, 520; XIII – 242, 280, 350, 621, 624; XIV – 348, 463, 509, 510; XV – 198; XVII – 450; XVIII – 180, 181; XIX – 370
- Герцль Теодор** (1860-1904), громадський діяч XVI – 450
- Герчук Юрій** (1926 р.н.), мистецтвознавець XIII – 652
- Гершвін Джордж** (1898-1937), композитор XVII – 69
- Гершензон Михайло** (1908-1942), письменник, **загинув** на фронті XVIII – 225-246
- Гесс Рудольф Вернер Ріхард** (1894-1987), партійний заступник Гітлера XI – 190
- Гесті Сільвія** (1934 р.н.), співачка, солістка «Коміше опер» XI – 593; XII – 253

- Гете Йоган Вольфганг** (1749-1832) XI – 81, 83, 719; XII – 260, 261, 329, 330-333, 335, 337-339, 361-363; XIII – 127, 412, 585; XIV – 109, 128, 170, 683, 684, 546; XV – 10, 25, 78, 85, 107, 148, 192, 267, 305, 484, 485; XVI – 6, 132, 440, 571, 595; XVII – 98, 99, 377, 382, 408, 409, 422, 492, 547, 648, 677, 688-704; XVIII – 7, 12, 18, 63, 128, 172, 182, 186, 298, 315, 342, 651; XIX – 11, 289, 299
- Гжицький Володимир** (1895-1973), письменник, **репресований** XI – 493; XII – 166; XV – 44, 481; XVI – 228, 237, 243; XVIII – 382
- Ґацінтова Софія** (1895-1982), актриса XI – 708; XII – 315, 316, 373, 374, 476; XIX – 271
- Ґібсон Уільям** (1914-1987), драматург XIII – 94
- Ґігошвілі Іза** (1938-2003), актриса XIII – 101
- Ґідоні Олександр** (1885-1931), критик, драматург XI – 457
- Ґізе Тереза** (1898-1975), актриса «Мюнхен Каммершпіле» XV – 524
- Ґізенга Антуан** (1925 р.н.), конголезький політик XVI – 380
- Ґізза Баян** (1918-1991), театрознавець XVIII – 369
- Ґілгуд Джон Артур** (1904-2000), актор XIV – 440; XVIII – 494
- Ґіляровський Михайло** (1934 р.н.), режисер XIII – 250; XIV – 160; XV – 187, 205, 365; XVIII – 439, 480; XIX – 311, 437
- Ґіль Рене** (1862-1925), поет XVII – 179
- Ґільбер Іветт** (1867-1944), естрадна співачка XVII – 69
- Ґільвік Ежен** (1907-1997), поет XIX – 383, 448
- Ґільєн Ніколас** (1902-1989), поет XII – 376
- Ґільєн Хорхе** (1893-1984), поет XIX – 187, 189
- Ґінденбург Пауль фон** (1847-1934), генерал-фельдмаршал XIV – 133; XVIII – 242
- Ґінзбург (Ґаліч) Олександр** (1918-1977), поет XIX – 60, 74-79, 93, 95-97, 99-102, 108, 321-326
- Ґінзбург Аллен** (1926-1997), поет XVIII – 17, 19-22, 24
- Ґінзбург Віталій** (1916-2009), академік, фізик-теоретик XV – 94
- Ґінзбург Євгенія** (1904-1977), письменниця, **репресована** XIV – 479, 486; XV – 94, 95
- Ґінзбург Лев** (1921-1980), поет, перекладач XVIII – 51, 125
- Ґінзбург Олександр** (1936-2002), журналіст, правозахисник XII – 53, 437; XIII – 641, 652, 718, 723; XV – 482; XVI – 327
- Ґіппіус Зінаїда** (1869-1945), письменниця XVI – 440; XVII – 111, 114
- Ґіппократ** (460 до н.е. – між 377 і 359 н.е.), лікар XIX – 266

- Гірняк Йосип** (1895-1989), актор «Березоля», учень і одиодумець Курбаса, **репресований**, емігрував до США XI – 59, 123, 148, 164, 552; XII – 187-194, 212, 521-537; XIII – 255; XIV – 56, 642, 651, 652, 694; XV – 81, 241, 242, 426, 466; XVI – 24, 220, 223, 228, 235, 259, 277-301, 306, 316, 471-473; XVII – 25, 88-90, 185, 249, 252, 284, 317, 321, 326, 380, 399, 433, 464-470, 477, 478, 484-488, 492, 494-496, 545, 548, 564, 593, 605, 606-611, 662, 672-674, 677; XVIII – 51, 116, 117, 142, 149-152, 177, 186-189, 249-258, 296-302, 332, 357, 358, 362, 364, 374, 397-401, 413, 460, 475-477, 487, 491-494, 550, 696; XIX – 30-32, 66, 105, 131, 133, 169, 238, 246, 260, 273, 282, 288, 343, 344, 377, 379, 381, 398, 439, 454-481, 547, 669, 684, 688, 696; XX – 3387, 341
- Гіршман Леонард** (1839-1921), лікар-офтальмолог XIII – 292, 263
- Гітлер (Шікльгрубер) Адольф** (1889-1945), **покінчив життя самогубством** XI – 67, 180, 190, 348, 444, 538, 539, 556, 557, 607-610; XII – 46, 65, 225, 336, 344, 364, 400, 480, 503, 507, 508, 602; XIII – 144, 186, 210, 343, 461, 478, 624; XIV – 86, 99, 100, 126, 128, 133, 265, 266, 317, 350, 480, 502, 641; XV – 408, 428-432, 536; XVI – 59, 332, 360, 598; XVII – 52, 92, 273, 278, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 302, 409; XVIII – 68, 126, 430; XIX – 15, 19, 20, 58, 60, 97, 292
- Гітович Олександр** (1909-1966), перекладач XIV – 297
- Гіш Ліліан** (1896-1993), кіноактриса XII – 115
- Гіша Леон** (1903-1991), художник по костюмах у театрі Жана Вілара XV – 436
- Главак Тамара** (1938 р.н.), громадський діяч, секретар ЦК ЛКСМУ XI – 128, 135, 290, 439; XIV – 263; XVII – 434, 477; XVIII – 136, 165, 510; XIX – 13
- Глаголев Н.А.**, професор, автор листа проти Данієля і Синявського XIII – 276
- Глаголев Олександр**, протоієрей, настоятель храму Миколи Доброго в Києві, **розстріляний** 1937 р. в Лук'янівській тюрмі XIV – 710
- Глаголін (Гусев) Борис** (1879-1948), режисер XVI – 430; XVII – 189, 190; XIX – 553
- Гладка Лідія** (1918-?), мистецтвознавець, секретар обкому КПУ в Одесі XIII – 482
- Гладкий Володимир** (1929 р.н.), художник XVII – 597
- Гладков Олександр** (1913-1976), драматург, критик XVII – 411

- Гладков Теодор (1932 р.н.), філ-
фак МДУ (ЖЗЛ) XV – 369, 402-407
- Гладков Федір (1883-1958),
письменник XVIII – 684
- Гладстерн Олександр (1887-
1937), юрист, **розстріляний**
XIX – 254
- Глаз Лія (1918 р.н.), актриса,
1977 р. емігрувала до США XI –
739
- Глазирін Олексій (1922-1971),
актор XI – 157, 606; XII – 42; XIII –
615
- Глазунов Ілля (1930 р.н.), худож-
ник XVII – 186; XVIII – 83, 84
- Глазунов Олександр (1865-
1936), композитор, диригент
XVII – 62
- Гласс Віктор (1904-1937), кіноо-
ператор, **репресований** XV –
83
- Глебка Петрусь (1905-1969),
поет XIV – 650
- Глебов-Авілов Микола (1887-
1942), більшовик з 1904 року,
розстріляний XI – 363
- Глезер Ернст (1902-1963), пись-
менник XIV – 114
- Глезос Маноліс (1922 р.н.), ком-
позитор, **репресований** XVI –
350, 379; XVII – 90; XVIII – 208
- Глінка Михайло (1804-1857),
композитор XIV – 382; XVII –
194, 309
- Глинський Іван (1923-1983), лі-
тературознавець, перекладач
XIII – 366; XV – 555
- Глібов Леонід (1827-1893), поет,
байкар X – 387, 405; XIX – 268
- Глієр Рейнгольд (1875-1956),
композитор XIV – 594; XV – 59
- Глізер Юдіфь (1904-1968),
актриса театру ім. В. Маяков-
ського XIII – 353; XIX – 62
- Глобенко (*Оглоблин*) Мико-
ла (1902-1957), літературозна-
вець, професор УВУ XIV – 648;
- Глубоковський Борис¹³ (1895-
1937), актор Театру Таїрова,
в'язень Соловків, покінчив
життя самогубством XVI –
163; XVII – 60
- Глух Федір (1912-1984), прокурор
УРСР XIII – 431, 476; XIV – 458
- Глухий Володимир (1938-1988),
актор XI – 167, 276; XIV – 643,
671; XV – 52, 84, 149, 537; XVII –
679; XVIII – 436-439, 477-481;
XIX – 10, 177, 311-313, 237, 242,
263, 436
- Глушков Віктор (1923-1982), кі-
бернетик, академік XII – 212;
XIV – 475
- Глущенко Микола (1901-1977),
художник XVIII – 414
- Глущенко Пелагея (1908-1983),
народний майстер XI – 210

¹³ На Соловках редагує журнал «Соловец-
кие острова» і працює в театрі СЛОН, ав-
тор книги «Материалы и впечатления» о.
Соловки, 1926 р., арештований 1924 р, в
кінці 20-х звільнений, за одними даними,
після Соловків пішов до Сибіру, де покін-
чив життя самогубством 1937 р.

- Глушук Федір** (1925 р.н.), художник XII – 212, 213
- Глюк Крістоф** (1714-1787), композитор XVII – 10; XIX – 185
- Гмиря Борис** (1903-1969), співак (бас) XIII – 90; XIV – 165
- Гнатишак Микола** (1903-1973), історик XIV – 645
- Гнатюк Володимир** (1871-1926), фольклорист, академік XVIII – 380, 381
- Гнатюк Дмитро** (1925 р.н.), співак, тенор XII – 529; XV – 747
- Гнатюк Ніна** (1947 р.н.), поетеса XVI – 505
- Гнедич Микола** (1784-1833), поет, перекладач XII – 16
- Гнедич Тетяна** (1907-1976), перекладач XVI – 465-469
- Гнесін Михайло** (1883-1957), композитор, мистецтвознавець XVII – 194
- Гнидюк Микола** (1918-1976), письменник XV – 716
- Гнилова Людмила** (1944 р.н.), актриса ЦДТ XI – 125, 265; XIII – 575; XIV – 578, 627, 632, 638, 639; XV – 47; XVI – 351, 432; XIX – 307
- Гніздовський Яків** (1915-1985) художник XII – 39, 215; XVII – 270;
- Гнот Володимир, репресований** у 60-х роках XVI – 16;
- Гоббс Томас** (1588-1679) філософ XIX – 56
- Говдя Петро** (1922-?) мистецтвознавець XII – 188, 189
- Говоні Коррадо** (1884-1965) поет XVI – 402
- Говорова Тетяна** (1940 р.н.) актриса театру Ермолової XI – 309; XIV – 312
- Гоген Поль** (1848-1903) художник XII – 439; XVII – 148; XVIII – 172
- Гогенштауфени** (1138-1268) династія германських королів, один з яких Фрідріх I Барбаросса XI – 692
- Гоголь Микола** (1809-1852) X – 387, 396; XI – 117, 130, 131, 227, 130, 131, 691, 694; XII – 355, 471, 485, 491; XIII – 55, 280, 284, 337, 338, 344, 387, 403, 480, 519, 577, 649, 654, 692, 701, 730, 731; XIV – 25, 63, 74, 299, 522, 524-526, 528, 529, 546, 589, 593, 665; XV – 204, 238, 240, 241, 273, 276, 299, 457, 458, 548, 622, 625, 668; XVI – 58, 283, 310, 469, 597; XVII – 18, 101, 111, 131, 199, 330, 352, 360, 381, 382, 441, 588; XVIII – 63, 103, 125, 169, 267, 618, 645, 669; XIX – 11, 115, 191, 537, 682; XX – 339
- Гогусь Богдан, репресований** XVI – 18, 380
- Года Габор** (1911-1996) письменник XVII – 624
- Годвін (Годуїн) Едвард** (1833-1886) архітектор, театральний діяч, батько Г. Крера XV – 627

- Годзяцький Віталій** (1936 р.н.) композитор XVII – 642, 712
- Годунов Борис** (1551-1605) цар XI – 584, 585; XIV – 589, 593; XV – 319, 385; XVII – 409-413, 419, 420
- Гозенпуд Абрам** (1908-2004) мистецтвознавець XIX – 69
- Гозенпуд Анна** (1917-2004) театрознавець XVIII – 369; XIX – 69
- Гойя Франсіско Хосе де** (1746-1828) художник XII – 264; XIII – 485, 690; XVII – 23; XIX – 185, 195
- Гокусаї (Хокусаї) Кацусіка** (1760-1849) художник XVI – 576
- Голдаєв Борис** (1937 р.н.) актор Театру на Таганці XII – 13
- Голдобін**, працівник міністерства культури СРСР XI – 722; XIV – 577
- Голейзовський Касьян** (1892-1970) балетмейстер XI – 731; XII – 196, 329; XIV – 344, 579, 594; XV – 466; XVI – 163
- Голембієвська Тетяна** (1936 р.н.) художник XII – 214; XIII – 566, 568
- Голишева Олена** (1906-1984) перекладач XV – 66
- Голіков Филип** (1900-1980) маршал XIII – 210
- Голіцин Микола** (1836-1893) бібліограф, автор «Библиографического словаря русских писательниц» (1889) XV – 460
- Голіцин Петро** (1738-1775) князь, оборонець Татіщевської фортеці XIV – 283, 284
- Голл Іван** (1891-1950) письменник XI – 684; XII – 29
- Голь Шарль де** (1890-1970) президент Франції XII – 510 XIV – 432
- Голобородько Василь** (1945 р.н.) поет XI – 445; XVII – 394, 501-503, 630; XVIII – 542; XIX – 82, 211
- Голобородько Володимир** (1945 р.н.) літератор, гуморист XII – 229; XIV – 26, 701
- Голобородько Олександр** (1938 р.н.) актор XIII – 556
- Голованівський Сава** (1910-1989) письменник XI – 258, 683; XII – 586; XV – 101, 553; XIX – 268
- Головатюк Борис** (1936-1970) режисер школи М. Крушельницького, **покінчив життя самогубством** (КТМ) XI – 29, 30; XIII – 49, 281, 630; XIV – 146; XV – 53, 183, 184, 242, 364, 578, 595; XVI – 9, 22, 108, 506, 543, 579, 580; XVII – 275; XVIII – 436, 446, 447
- Головацький Іван**, журналіст, перекладач (1814-1899) XVII – 694
- Головащенко Юрій** (1910-1976) критик XIII – 39, 71
- Головинський Петро**, з референтури ЗЧ ОУН XIII – 561
- Головін Іван** (1816-1883) письменник XIX – 382

- Головін Олександр** (1863-1930) театральний художник XVII – 32, 36
- Головко Андрій** (1897-1972) письменник XI – 760; XII – 570 XIII – 369; XIV – 702; XVIII – 659, 685
- Головко Галина** (1919-1924) дочка А. Головка, **застрелена** ним XIV – 702
- Головко Тетяна** (1897-1924) дружина А. Головка, **застрелена** ним XIV – 702
- Головненков Валерій** (1941 р.н.) актор ЦДТ XV – 423
- Головня Анатолій** (1900-1982) кінооператор (КТМ) XII – 368
- Головченко Іван** (1918-1992) міністр охорони громадського порядку з 1962 по 1982 р., письменник XVI – 47, 511; XIX – 10
- Голозубов Володимир** (1925 р.н.) художник дитячої книги XII – 215
- Голомшток Ігор** (1929 р.н.) мистецтвознавець, **репресований**, емігрував XIII – 652, 695, 704
- Голота (Мельник) Петро** (1902-1949) письменник, **репресований** XII – 567
- Голсуорсі Джон** (1867-1933) письменник XVIII – 557
- Голубенцев Микола** (1900-1978) актор театру Меєрхольда, потім працював на естраді XVII – 42
- Голубев Ігор** (1930-2000) перекладач з китайської XV – 262, 263
- Голубев Павло** (1883-1966) співак XI – 359
- Голубничий Всеволод** (1928-1977) професор (США) XIV – 704
- Голубович Всеволод** (1885-1939) політичний і державний діяч XIV – 195
- Гольденвейзер Лев** (1883-1959) драматург, кіносценарист, перекладач, **репресований** XV – 83
- Гольдман Олександр** (1884-1971) фізик, академік XII – 677, 695
- Гольдоні Карло** (1707-1793) драматург XII – 468; XV – 194, 630; XVII – 81, 383, 604; XIX – 481, 676, 682
- Гольдштейн Ізраїль** (1918-2003) кінооператор XII – 150
- Гомер** (між XII і VII ст. до н.е.) давньогрецький поет X – 402; XII – 15, 16, 264, 332, 354; XIII – 159, 365, 538; XIV – 243, 246, 248; XV – 305, 576; XVI – 288, 441; XVII – 677
- Гомоляка Вадим** (1914-1980) композитор XI – 732; XVII – 108
- Гомулка Владислав** (1905-1982) польський політичний діяч XII – 165; XIX – 33, 111, 414, 419-427
- Гонгора-і-Арготе Луїс де** (1561-1627) поет XIX – 185, 187

- Гонкур де Едмонд** (1822-1896)
письменник XII – 356
- Гонта Іван** (?-1768) козацький сотник, один з вождів Коліївщини, **страчений** XI – 64; XII – 687; XV – 217, 567, 572; XIX – 496, 509, 515, 520, 521-525, 529-533, 544, 549; XX – 339
- Гончар Іван** (1912-1993) скульптор, етнограф, громадський діяч XI – 716, 721; XII – 332; XVI – 24; XVII – 526;
- Гончар Олесь** (1918-1995) письменник XI – 119, 529; XII – 97, 340, 429; XIII – 133, 149, 221, 308, 499, 530, 531; XIV – 216, 263, 410, 685, 700-705; XV – 45, 81, 353, 367, 368, 370, 666, 684, 710, 711, 749; XVI – 24, 31, 364-375, 397, 439; XVII – 286, 707; XVIII – 70, 134, 286, 462-466, 482, 528, 548; XIX – 92, 105, 106, 112-124, 131, 133, 176, 413-415
- Гончаров Андрій** (1918-2001) режисер XI – 604; XIII – 631, 633; XVI – 360-362, 399, 579; XVII – 479; XVIII – 139, 190, 211, 212, 214, 262, 295, 352, 353, 432, 525, 526; XIX – 8, 13, 29, 61
- Гончаров Іван** (1812-1891) письменник XVIII – 684
- Гончарова Наталя** (1881-1962) художниця XII – 440
- Гопкінс Гаррі** (1890-1946) політичний діяч XI – 539
- Гопнер Серафима** (1880-1966) політичний діяч, доктор історичних наук, дружина Е. Квірінга XVI – 500
- Горацій Флакк Квінт** (65-8 до н.е.) поет XV – 6, 305; XVI – 275, 466; XVIII – 559, 560
- Горбаневська Наталя** (1936 р.н.) поет, перекладач, правозахисник, **репресована** XV – 284; XVII – 355-358, 642; XVIII – 125
- Горбань Микола** (1899-1973) письменник, **арештований** 1931 р. і вдруге 1934 р. XV – 44
- Горбатов Олександр** (1891-1973) генерал, **репресований** XI – 26, 90
- Горбач Ганна-Галя** (1924-2011) письменниця XII – 20; XIV – 363; XV – 124
- Горбач Л.**, свідок у справі М. Осадчого XIV – 732;
- Горбачов Дмитро** (1937 р.н.) мистецтвознавець XI – 551; XII – 215; XVIII – 414
- Горбенко Анатолій** (1923-1995) зав. літ. частиною XII – 180
- Горбенко Олександр** (1938 р.н.) режисер XI – 109, 152, 154, 246, 250; XV – 89, 187; XVI – 499
- Горбов Анатолій**, студент театрального інституту XIV – 225
- Горбовий Володимир** (1898-1984) адвокат **репресований** XVI – 22

- Горбунов Юрій (Георгій)** старший (1896-1967) XII – 187; XVII – 619; XIX – 350
- Горбунов Юрій** молодший (1939 р.н.) XII – 186, 187; XIII – 580; XIV – 662
- Горбунова (Алексеева) Нагалья** (1898-1998) художник театру і кіно XI – 15, 97, 132, 254, 273, 324, 325, 329; 508, 516, 620; XII – 182, 186, 365, 473; XIII – 351, 475, 580, 582, 610, 611, XIV – 20, 52, 662, 679, 680, 682, 683; XV – 580; XVII – 104, 617, 619, 620; XVIII – 538; XIX – 106, 175, 260, 350, 374
- Горбунова Галина** (1939 р.н.) дружина Ю. Горбунова XIII – 580
- Горбунова Тата** (1935 р.н.) XII – 187
- Гордасевич Богдан** (1961 р.н.) син Г. Гордасевич XVIII – 33
- Гордасевич Галина** (1935-2001) поетеса, **репресована** (КТМ) XIII – 516; XVIII – 33
- Гординський Єжи** (1919 р.н.) польський поет, родом зі Львова XVIII – 23, 24
- Гординський Святослав** (1906-1993) художник, мистецтвознавець, поет, перекладач XVII – 268, 639, 692
- Гордієнко Дмитро** (1901-1974) письменник, **репресований** XII – 110, 111, 114; XVIII – 684
- Гордієнко Кость** (1899-1988) письменник XII – 562; XIV – 192, 206
- Гордійчук Микола** (1919-1995) музикознавець XV – 735
- Гордін Яків** (1853-1909) драматург XVIII – 387
- Гордон Джеральд**, письменник ПАР XV – 440
- Горині, брати, дисиденти**, громадські діячі, Михайло (1930 р.н.) і Богдан (1936 р.н.) XIII – 389, 513, 537; XIV – 423-426, 431, 433, 435, 436, 474, 670, 716, 718, 726, 728, 739, 741, 743, 744, 748, 755; XVII – 115
- Горинь Богдан** (1936 р.н.) мистецтвознавець, **дисидент, репресований** (КТМ) XI – 86, 276, 702, 706; XII – 23, 27, 30, 53, 70, 208, 546, 547; XIII – 121, 127, 213, 476, 515, 523, 539-547, 596, 626; XIV – 427, 431, 432, 434, 718, 719, 723, 731, 748-751; XV – 540; XVI – 27; XVIII – 321; XIX – 65, 143, 270
- Горинь Михайло** (1930 р.н.) правозахисник, **дисидент, репресований** XII – 23, 27, 30, 53, 70; XIII – 121, 213, 476, 515, 523, 539-547, 596, 626, 619-625; XIV – 427, 430, 433, 458, 720, 726, 732, 733, 748-751; XV – 151, 540; XVI – 26, 40; XVIII – 26, 40, 207-209, 321; XIX – 143

- Горинь Ольга (Мацелюк)** (1930 р.н.) філолог, вчителька, дружина М. Гориня, **репресована** 1950 р., амністована 1956 р. XIV – 731, 733, 744, 749, 751
- Горін Григорій** (1940-2000) письменник XVII – 633
- Горін-Горайнов Борис** (1883-1944) актор XVII – 42
- Горкін Олександр** (1897-1988) Голова Верховного Суду СРСР XIII – 243
- Горленко Василь** (1853-1907) критик, мистецтвознавець X – 421; XVII – 690
- Горленко Ніна** (1895-1964) актриса, дружина **репресованого** Марка Петлішенка XVII – 319
- Горленко-Морозова Марія** (1898-1969) актриса Луцького театру XVII – 604
- Горобець Юрій** (1932 р.н.) актор XIII – 630
- Горов (Горовчак) Павел** (1914-1975) словацький поет XIII – 365
- Городиська Ольга**, актриса Молодого Театру XVIII – 156
- Горохов О.**, викладач вищої математики, **репресований** XVI – 43
- Гороцький Омелян**, перекладач Гете XVII – 689, 695
- Горпенко Володимир** (1941 р.н.) кінорежисер XI – 276
- Горська Алла** (1929-1970) художниця (КТМ) **вбита** за гадкових обставин XI – 22, 29, 89, 100, 176, 191, 246, 429, 558, 561, 563, 650, 732, 759; XII – 53, 70, 187, 208, 209, 213, 214, 305, 412, 437, 511; XIII – 148, 149, 155-160, 163, 333, 415, 431, 432, 518, 563; XIV – 23, 210, 262, 327, 475, 493, 686, 718, 729, 737, 753; XV – 359, 362, 419, 596; XVI – 9, 60, 90, 91, 260, 349, 449, 463; XVII – 222; XVIII – 315, 322, 618, 678, 679; XIX – 13, 140, 165, 166, 312, 437, 465, 466; XIX – 14, 163, 249, 300, 418
- Горський Вілен** (1931-2007) доктор філософських наук XIII – 721; XIV – 544
- Горський Олександр** (1871-1924) балетмейстер XII – 196
- Горський Олександр** (1898-1983) кінодіяч XII – 278, 297
- Горчаков Микола** (1898-1958) актор, режисер МХАТу, педагог XIV – 513-515; XV – 415
- Горшкова Клавдія** (1922-2002) філолог, професор МГУ, автор листа проти Даніеля і Синявсько-го XIII – 276
- Горюн**, працівник львівського КДБ XII – 458; XVI – 16, 373, 385
- Горюнов (Бендель) Анатолій** (1902-1956) актор МХАТ XV – 518
- Горький Максим (Олексій Пешков)** (1868-1936) XI – 86,

- 123, 417, 453, 458, 535, 542, 745, 710; XII – 58, 183, 236, 307, 509; XIII – 139, 160, 207, 249, 252, 264, 296, 308, 585, 602, 636, 645, 655, 666, 668, 669, 672, 677, 678, 680, 681, 684, 703, 707, 732; XIV – 12, 37, 112, 160, 161, 272, 512, 515, 569, 606, 609, 713; XV – 194, 200, 379, 406, 588-595, 604, 637-650; XVI – 93, 95, 96, 151, 280, 297, 461; XVII – 315, 325, 411, 442, 446, 447, 589, 606, 633, 363, 365, 389, 390, 391, 392, 393, 604; XVIII – 292, 385, 445, 528, 553-555, 560, 684; XIX – 8, 18, 19, 104, 114, 171, 224, 225, 268, 324, 405, 435, 437, 602
- Готьє Теофіль** (1811-1872) поет
XI – 730; XVIII – 658; XIX – 340, 399
- Гофман Ернст Теодор Амадсї** (1776-1882) письменник
X – 399; XIII – 387, 649, 654, 690; XIV – 523; XVI – 145, 163; XVII – 68
- Гофмансталь Гуго фон** (1874-1929) письменник-драматург
XI – 691; XVI – 610; XVII – 446
- Гоцці Карло** (1720-1806) поет,
драматург XVII – 68, 382, 447
- Граббе Христїан Дїтріх** (1801-1836) драматург XVIII – 238; XIX – 238
- Грабовський Борис** (1901-1966) фізик, син П. Грабовського XIX – 315
- Грабовський Ігор** (1934-1992) кїнорежисер (КТМ) XIII – 59, 568; XIV – 264
- Грабовський Леонїд** (1935 р.н.) композитор XI – 53, 315; XIII – 574; XIV – 149; XVI – 9, 463; XVII – 642, 712; XVIII – 138
- Грабовський Павло** (1864-1902) поет, **репресований**
XII – 306; XVII – 689, 690, 692, 698; XVIII – 63
- Граве Володимир** (1934-1982) актор XI – 278; XVI – 432
- Граве Дмитро** (1863-1939) математик, академік XII – 677, 709
- Грамші Антонїо** (1891-1937) політичний діяч, генсек ІКП XVI – 402
- Гранах Олександр** (1893-1945) актор XVIII – 238
- Гранїн (Герман) Даниїл** (1918 р.н.) письменник XVII – 474
- Грановська (Азарх) Олександра** (1892-1980) актриса, режисер XVI – 163
- Грановський Олексїй (Аврахам Азар)** (1890-1937) режисер XII – 156; XI – 357; XX – 350
- Грановський Тимофїй** (1813-1855) історик XII – 164
- Грасс Гюнтєр** (1927 р.н.) німецький письменник, скульптор, художник XIII – 252
- Грассо Джованні** (1873-1930) актор XVII – 191
- Граціозї Паоло** (1940 р.н.) актор трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 442, 447

- Гребінка Євген** (1812-1848) письменник XI – 233
- Гребінка Леонід** (1909-1941) поет, перекладач XII – 432
- Гребнев Анатолій** (1923-2002) кінорежисер XVII – 576, 582, 583
- Грегорійчук Петро** (1914-1990) художник XVII – 597
- Грек Марк**, автор трактату XIII ст. XIV – 166
- Гремиславський Іван** (1886-1954) театральний діяч XVIII – 178
- Гресько Михайло** (1913-1989) бібліограф XIX – 383
- Греченко Василь** (1906-1967) театральний художник XI – 74, 115, 117, 141, 148; XIII – 392; XVI – 310; XVII – 609
- Гречко Андрій** (1903-1976) державний діяч, Маршал СРСР XVI – 106, 156
- Грибачов Микола** (1910-1992) поет XII – 198, 273; XIII – 666, 669; XV – 710; XVI – 559; XVIII – 436
- Грибов Олексій** (1902-1977) актор МХАТ XV – 332; XVII – 426
- Грибоедов Олександр** (1795-1829) драматург XIV – 535, 546, 548, 750; XV – 276, 743; XVI – 628; XVII – 382, 604; XVIII – 122; XIX – 403
- Грибунін Володимир** (1873-1933) актор XVII – 19
- Григор'єв Григорій** (1898-1971) письменник, **репресований** XI – 256, 759; XII – 207, 208; XIII – 570
- Григор'єва Галина** (1917-1969) актриса театру ім. В. Маяковського XV – 343, 362; XVIII – 97
- Григоренко Петро** (1907-1987) генерал, **дисидент, репресований** XI – 158; XVII – 497
- Григорович Дмитро** (1822-1899) письменник XIX – 219
- Григорук Євген**, поет (1898-1922) X – 398, 422
- Григорчуки, Пилип і Дженні** (туристи з США) XIII – 384
- Григор'єв Борис** (1886-1939) художник XVII – 157
- Гримич Віль** (1925 р.н.) перекладач XIV – 179
- Гриневич Ніна** (1899-1941) **репресована**, дружина маршала Тухачевського XI – 396
- Гриневичева (Гриневич) Катря** (1875-1945) письменниця XV – 583
- Гринишин Михайло** (1921 р.н.) композитор XVII – 601
- Гринь Микола** (1928 р.н.) **репресований** XIV – 733, 751
- Гринько Григорій** (1890-1938) нарком освіти, голова Держплану, **розстріляний** XVIII – 289
- Гринько Олександр** (1919 р.н.) актор, Львів XI – 499, 605

- Гриньох Іван** (1907-1994) священик, політичний діяч XII – 314
- Грипич Володимир** (1923-2005) режисер школи М. Крушельницького XI – 605; XII – 15, 49; XIV – 630; XVI – 332, 475, 476, 477, 480
- Грипич Олексій** (1891-1983) режисер XVII – 39, 40
- Грицай Геннадій** (1936-1990) філолог XI – 382, 389, 409, 445, 510, 525, 547; XII – 44, 49, 434, 436, 437; XIII – 516; XIV – 409, 571; XV – 487
- Гриценко Микола** (1912-1979) актор театру ім. Є. Вахтангова X – 100; XI – 211, 501; XII – 410, 599; XVIII – 366
- Грицина Богдан** (1938-1961) **дисидент, розстріляний** XII – 460; XVI – 16, 17, 376, 379, 385
- Грицюк Іван**, ректор Київського технологічного інституту харчової промисловості XV – 711
- Грицюк Михайло** (1929-1979) скульптор XII – 213
- Грицютенко Іван** (1914-1995) кандидат філологічних наук XIII – 204, 207, 523, 525, 527; XIV – 755
- Гришавілі** (*Мамулеввілі*) **Йосиф** (1889-1965) поет-академік XVII – 683
- Гришин Віктор** (1914-1992) партійний діяч XVIII – 467; XIX – 152, 290
- Гришко Михайло** (1901-1973) співак (баритон) XIII – 90, 531; XIV – 225
- Гришокіна Валентина** (1944 р.н.) актриса XVIII – 438
- Гріг Едвард** (1843-1907) композитор XI – 432
- Грільпарцер Франц** (1791-1872) драматург XI – 482, 551; XVII – 382, 452, 456, 460, 568; XVIII – 157, 631, 635
- Грімм, брати Якоб** (1785-1863) і **Вільгельм**, (1786-1859) XVII – 570
- Гриммельсгаузен Ганс Якоб Кристоффель фон** (1622-1676) письменник XVII – 227
- Грін** (*Гриневський*) **Олександр** (1880-1932) письменник XIV – 411; XVI – 514
- Грін Грем** (1904-1991) письменник XIII – 262
- Грінгоф Христофор** (1884-1938) політкаторжанин XI – 354
- Грінченко Борис** (1863-1910) письменник XI – 457; XIII – 122; XIV – 504, 645; XV – 370; XVII – 90, 689, 690, 694, 697; XVIII – 63; XIX – 10, 11, 455
- Грінченко Микола** (1888-1942) музикознавець, фольклорист, директор театрального інституту в Києві, **репресований** XIV – 383, 389; XV – 535

- Грінченко Настя** (1884-1909) громадська діячка, донька Б. Грінченка XIX – 11
- Грісс В'рджіл Айвен** (1926-1967) полковник, космонавт, **загинув** під час вибуху «Аполлона» XV – 556
- Гріффіт Девід** (1875-1948) кінорежисер XI – 661, 729; XIV – 229
- Гроза Олександр Кароль Гріссом** (1807-1875) польський письменник XV – 455
- Гром Лаврентій** (1914-1975) скульптор XVII – 597
- Громико Андрій** (1909-1989) міністр XIV – 650
- Громів (Тарнарутський) Оесь** (1902-?) письменник XII – 584; XVI – 221, 228; XVIII – 650, 662
- Громов Віктор** (1899-1975) актор XVII – 410
- Громов Олексій**, режисер, театральний критик XIV – 688
- Громова Аріадна** (1916-1981) письменниця, літературний критик XV – 370
- Грос Пітер**, журналіст, професор XIX – 263, 264, 347
- Гросман Василь** (1905-1964) письменник XVII – 643
- Гросс Георг (Жорж)** (1893-1953) графік, маляр XVI – 624; XVIII – 127, 308
- Гроссман Василь** (1905-1964) письменник XIV – 710; XVI – 514
- Гротовський Єжі** (1933-1999) режисер XVIII – 24, 308, 309, 370
- Грубник Павло** (1927 р.н.) актор театру ім. І. Франка XIII – 50, 401; XIV – 15; XV – 266
- Грудина Дмитро** (1898-?) театрознавець, **репресований** XVII – 316; XIX – 674
- Грузенберг Оскар** (1866-1940) адвокат XI – 762; XII – 57
- Грундтвіг Нікола Фредерік Северин** (1783-1872) філософ, мораліст, пастор XII – 502
- Грушевська Катерина** (1900-1943) дочка М. Грушевського, **арештована** в 1938 р., 8 років таборів X – 421; XIII – 387, 601; XIX – 453
- Грушевська Марія** (1860-1953) дружина М. Грушевського XVII – 689, 700, 704
- Грушевський Михайло** (1866-1934) політик, історик, **репресований** X – 391, 392, 402, 414, 415; XII – 578, 678-683, 697, 705, 709; XIV – 350, 484, 561, 562, 645-647; XV – 14, 144; XVI – 396; XVIII – 446, 537, 569; XIX – 11, 25
- Грушевський Олександр** (1877-1943) літературознавець, історик, брат М. Грушевського, **розстріляний** XIV – 646, 647; XVI – 396; XVII – 405
- Грушецький Іван** (1904-1982) партійний діяч XII – 429; XVIII – 569

- Гуарнієрі Анна-Марія** (1933 р.н.) актриса трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 441, 443, 444, 448-450, 453
- Губа Володимир** (1938 р.н.) композитор (КТМ) XIV – 149; XVII – 642
- Губайдуліна Софія** (1930 р.н.) композитор XII – 317; XVIII – 138
- Губаренко Віталій** (1934-2000) композитор XI – 315; XIII – 568; XIV – 554; XVI – 499; XVII – 533, 708
- Губенко Кость** (1909-1982) брат О. Вишні, актор XVIII – 438
- Губенко Микола** (1941 р.н.) актор Театру на Таганці XI – 442, 444; XII – 13, 385, 434; XV – 313; XVIII – 444
- Губенко Яків**, режисер, актор, емігрував до США XIII – 355; XIV – 566; XVI – 179, 557
- Губерман Ігор** (1936 р.н.) письменник, поет XVI – 479-492
- Губіна Раїса** (1927-1978) актриса XI – 309; XII – 154
- Губка Іван** (1932 р.н.) письменник, громадський діяч, **репресований** (1948-1957 і 1967-1978) XIX – 10
- Губчак Михайло** (1866-1926) громадський діяч XVIII – 383
- Гуго Фрідріх** (1904-1978) професор, романської філології у Фрайбурзі XVI – 401, 402
- Гудзенко Семен** (1922-1953) письменник XI – 615; XV – 750
- Гудзій Микола** (1887-1965) літературознавець, академік X – 385; XI – 682; XII – 259
- Гуеррієрі Джерардо**, перекладач XIV – 442
- Гужон Жан** (1510-1568) скульптор XI – 758
- Гуз Володимир** (1904-2004) різьбяр XVII – 597
- Гузар Ірина** (1905-2008) літературознавець, **репресована** XVII – 689, 701
- Гузарова з Дітройту**, родичка Федорцевих XVIII – 187, 301, 491; XIX – 467, 468, 471, 472
- Гулак-Артемовський Петро** (1790-1865) поет XIII – 537; XVII – 688, 691, 694, 703
- Гулак-Артемовський Семен** (1813-1873) актор, композитор X – 387, 405; XVII – 601
- Гулевич Тетяна** (1924-2003) актриса XVI – 351
- Гуляєв Юрій** (1930-2000) співак (ліричний баритон) XIV – 325, 554
- Гулям (Гулямов) Гафур** (1903-1966) узбецький письменник XIII – 719
- Гумільов Лев** (1912-1992) філософ, етнолог, син А. Ахматової, **репресований** XV – 370; XVI – 513; XVII – 109, 273, 274; XVIII – 167

- Гумільов Микола** (1886-1921) поет, батько Л. Гумільова, **розстріляний** XII – 202, 329; XIII – 729; XV – 578
- Гундоров Олександр** (1895-1973) генерал, голова Сло-в'янського комітету СРСР XV – 713, 742
- Гуно Шарль** (1818-1893) компо-зитор XVII – 601
- Гунст Євгеній** (1901-1993) мис-тецтвознавець XVIII – 54, 55
- Гур'єв Валерій** (1938 р.н.) режи-сер (КТМ) XI – 308, 374
- Гурамішвілі Давид** (1705-1792) поет XVI – 289; XVII – 330, 331
- Гуревич Семен**, учитель, бать-ко актриси Анни Каменкової, блискучий літератор-полеміст XI – 566, 567; XIV – 276, 582; XVII – 417
- Гуржій Іван** (1915-1971) секре-тар відділу економіки, історії, філософії та права АН УРСР XV – 727
- Гурильов Олександр** (1803-1858) композитор XVII – 194
- Гурний Роман** (1936 р.н.) **ре-пресований** XVI – 16, 378, 385, 358
- Гурський Костянтин** (1922-1985) функціонер мінкультури України XI – 10, 11, 95, 96, 102, 104, 128, 214, 216, 219, 220, 223, 248, 249, 253, 265, 268, 290, 640, 641; XII – 101; XIII – 155, 325; XVII – 434; XVIII – 511, 512; XIX – 124, 131, 231
- Гуртовенко Валерія** (1925-1997) письменниця XI – 93
- Гурченко Людмила** (1935-2011) актриса XI – 284
- Гус Іван (Ян)** (1371-1415) про-повідник, мислитель X – 393; XI – 235, 388; XV – 59; XVI – 51; XVII – 463, 568; XVIII – 101, 638; XIX – 11, 550
- Гусєв Віктор** (1909-1944) пись-менник XI – 751; XII – 569; XVII – 603, 606
- Гуслистый Кость** (1902-1973) історик, етнограф XV – 735
- Гуторов Іван** (1911-1998) худож-ник XVII – 597
- Гуттузо Ренато** (1912-1987) іта-лійський художник XIII – 207
- Гуцало Євген** (1937-1995) пись-менник (КТМ) XI – 71, 252; XIII – 567; XIV – 212, 213; XV – 153; XVI – 29, 263, 538; XVII – 710; XVIII – 286, 288, 536, 542
- Гуцало Олександр** (?-1919) мис-тецтвознавець X – 424
- Гуцалюк Любослав** (1923-2003) художник XII – 214, 215; XVIII – 539
- Гуцков Карл** (1811-1878) пись-менник XI – 744; XIX – 435, 675;
- Гучков Олександр** (1862-1936) лідер октябристів XII – 660
- Гушалеви́ч Іван** (1823-1903) письменник XVII – 689

- Гушанський Семен (1904-1981)
актор XVI – 360, 362
- Гюго Віктор (1802-1885) XI – 417;
XII – 264, 516; XV – 583; XIV – 300,
544, 546; XVI – 225; XVII – 604,
606; XVIII – 63, 553, 659, 696;
XIX – 444, 682
- Гюїсманс Жоріс Карл (1848-
1907) письменник XII – 216,
217
- Гюнтер Йоганнес фон (1886-
1973) критик XII – 21, 22
-
- Д**
- Д'Авріль Адольф (1822-1904)
барон, французький дипро-
мат XIX – 383
- Д'Аннуціо Габріеле (1863-1938)
письменник XII – 260; XVI – 401
- Д'Арк Жанна (1412-1431) Орле-
анська діва XI – 592; XII – 255;
XVI – 15
- Давид IV Будівельник (1073-
1125) цар Грузії XIV – 244, 250;
- Давиденко Олексій, актор теа-
тру ім. Франка XII – 227; XIV –
13
- Давидов Володимир (*Горелов
Іван*) (1849-1925) актор XVII –
62, 116
- Давидов Денис (1784-1839)
письменник, військовий XIV –
342, 343, 355
- Давидова Ірина (1921-2002)
театрознавець XI – 467, 605;
XIII – 56; XV – 516, 517; XVIII –
134, 181, 182; XIX – 405
- Давидсон Самуїл (1897-1987)
кінооператор XII – 150
- Даві Жан (1911-2001) актор XI –
516
- Дадабаєв Бутабай (1889-1938)
репресований XI – 451
- Даденков Юрій (1911-1991) мі-
ністр вищої і спеціальної шко-
ли XI – 494-497, 499; XII – 167;
XV – 668, 711, 712; XVIII – 17
- Дайреджієва Нінель (1926
р.н.) редактор XIX – 440
- Далавурак Степан (1926-1995)
журналіст XVIII – 58-60
- Даладьє Едуард (1884-1970) по-
літичний діяч XI – 538
- Далека Лідія (*Чорнобицька
Олена*, псевдонім також –
Ольга Чорнобривець) (1889-
1983) поетеса з Австралії XI –
689; XII – 21
- Далі Сальвадор (1904-1989)
художник XII – 381; XVII – 594-
607; XIX – 188
- Даллес Аллен Уелш (1893-1969)
директор ЦРУ XIV – 650
- Далматов (*Лучич*) Василь
(1852-1912) актор XIII – 383
- Даль Володимир (1801-1872)
письменник, етнограф XII –
275-277

- Даль Олег** (1941-1981) актор театру і кіно XI – 284; XIV – 31, 55; XVII – 564, 593
- Далькроз (Жак-Далькроз)** (1865-1950) композитор, педагог XIII – 499; XX – 342, 345
- Дальський (Неєлов) Мамонт** (1865-1918) актор XI – 744; XIV – 580; XVI – 316; XVII – 34, 35, 93, 104-109
- Дальський (Нестеренко Василь) Володимир** (1912-1998) актор театру ім. І. Франка XIII – 59, 325, 400, 491, 573; XIV – 15, 17; XV – 279, 517; XVI – 316; XVIII – 143, 328; XIX – 124
- Дан (Гурвич) Федір** (1871-1947) лідер меншовизму, **репресований**, висланий до Німеччини XIII – 51
- Даниїл Заточник**, автор (?) «Слова...» (XII ст.) X – 388
- Данилейко Семен** (1927-1981) поет XI – 35, 36
- Данило Галицький** (1201-1264) князь XV – 359
- Даніель (Меєрович) Марк** (1900-1940) письменник, батько Юлія XII – 228
- Даніель Юлій** (1925-1988) письменник, перекладач, **репресований** XI – 339; XII – 44, 50, 49, 55, 57, 72, 99, 228, 344, 399, 402, 406, 414, 472, 496; XIII – 46, 133, 137-148, 160, 164, 189-198, 207, 236, 241-254, 261-271, 333, 336, 341, 345, 361, 376, 385-389, 403-407, 413, 427, 468, 516, 518, 519, 539, 568, 572-574, 582, 616, 630, 631, 634-638, 640; XIV – 55, 422, 461, 472, 571, 675, 684, 688, 732, 741; XV – 93, 94, 401, 480, 485, 526, 745; XVI – 43, 285, 348, 357; XVII – 181, 185, 186, 276, 497, 513; XVIII – 82, 412; XIX – 7, 14, 93, 108, 109, 134, 264, 274, 319, 346-348, 423
- Даніельша** (див. Богораз Лариса) (1929-2004) мистецтвознавець XVIII – 56
- Данкман Інна** (1911-1991) режисер Театру Завадського XIII – 613; XVII – 315
- Данте Аліґ'єрі** (1265-1321) XI – 421-426, 446, 497, 692; XII – 11, 31, 259-268, 355, 356, 497, 509; XIII – 365, 680; XIV – 243, 390, 714; XVI – 467; XVII – 177; XVIII – 341-351, 375, 376; XIX – 27
- Дантес Жорж** (1812-1895) авантюрист XI – 659; XIV – 84
- Дантон Жорж Жак** (1759-1794) революціонер XI – 280; XVI – 301
- Данченко Володимир** (1914-1967) актор XI – 605; XVII – 604; XVIII – 439; XIX – 435, 549
- Данченко Олександр** (1926-1993) графік XII – 212, 213; XIV – 327; XVII – 649
- Данченко Сергій** (1937-2001) режисер XI – 751; XIV – 160; XV – 362, 363; XVIII – 437, 443, 478,

- 480; XIX – 10, 237, 238, 240, 311, 436, 437
- Данькевич Кость** (1903-1984) композитор XI – 731; XVI – 309; XVII – 601
- Данько М.** (Троцький Микола) (1883-1971) публіцист XIV – 647
- Дарвін Чарльз Роберт** (1809-1882) природознавець XI – 561, 562; XII – 452, 481, 668; XV – 282; XVIII – 385
- Даргомижський Олександр** (1813-1869) композитор XV – 384; XVII – 194
- Дарій I** (*Дар'явауш*) (522-486 до н.е.) перський цар XV – 395
- Даріо Рубен** (1867-1916) драматург XII – 378; XIX – 187
- Дармограй**, Кобзар, псевдоніми Т. Шевченка, якими він підписував свої твори із заслання X – 389
- Дарре Вальтер** (1895-1953) рейхсляйтер, керівник Центрального управління сільськогосподарської політики НСДАП XIII – 238
- Даценко Борис** (1924 р.н.) театрознавець XVI – 289
- Даценко Ольга** (*Леся*) (1903-1993) актриса «Березоля», **репресована** XVIII – 97
- Дашак Зенон** (1928-1993) ректор консерваторії XVII – 599
- Дашенко Василь** (1916-1985) актор театру ім. І. Франка XIII – 401
- Дашичева Олександра** (1925 р.н.) критик XI – 498, 500-503
- Дашкевич Всеволод** (1907-1988) журналіст, етнограф XVIII – 444-446
- Дашкевич Микола** (1852-1908) літературознавець, академік X – 407; XI – 39
- Двигубський** (1936 р.н.) художник театру XV – 548, 550
- Дворко Генріх** (1931 р.н.) хімік, **дисидент**, КТМ XII – 70
- Де Сантіс Джузеппе** (1917-1997) кінорежисер XI – 163
- Де Сіка Вітторіо** (1901-1974) кінорежисер XI – 174, 216, 670; XIII – 207
- Де Філіппо Едуардо** (*Пассареллі*) (1900-1984) драматург XI – 90, 670
- Дебець Георг** (1905-1969) антрополог, доктор наук XIII – 721
- Дебрицький Роман** (*Гнип'юк Михайло*) (1924-1993) член ЗЧ ОУН XIII – 561
- Дебюссі Клод** (1862-1918) композитор XII – 378; XVII – 243
- Дега Едгар** (1834-1917) художник XVII – 272
- Деймек Казимеж** (1924-2002) режисер XIX – 420-422
- Дейч Ернст** (1896-1969) актор XVIII – 238
- Дейч Олександр** (1893-1972) літературознавець, театрознавець, перекладач, письменник XI – 68, 473; XII – 62, 216,

- 217, 231-237, 416; XIII – 127, 150, 154, 198, 207, 364, 367, 384, 401, 538, 568, 569, 627; XIV – 32-36, 114, 316, 324, 341, 410, 561, 668, 710, 765, 766; XV – 81, 242, 480, 488, 625-628; XVI – 55, 88, 259, 283, 267-297, 321-324, 350, 398, 437, 440, 469, 536; XVII – 33, 93, 104, 157, 273, 494, 497, 530; XVIII – 13, 29, 30, 54, 70, 73, 101, 128, 140, 144, 324, 370, 374, 396, 467, 535, 549, 556; XIX – 7-12, 17, 18, 66, 129, 132, 133, 155, 163, 167, 176-178, 259, 363, 364, 440
- Дейч Яків** (1900-1941 р.) брат О. Дейча XI – 68
- Дейч-Малкіна Євгенія** (1919 р.н.) літературознавець, дружина О. Дейча XIII – 48, 133; XVI – 465; XVIII – 70, 549; XIX – 8, 10-13, 27, 178, 363, 364
- Деканозов Володимир** (1898-1953) державний діяч, один з керівників КДБ, **розстріляний** з Берією XIII – 210; XVII – 296, 297
- Декарт Рене** (1596-1650) французький вчений, філософ XI – 279; XIII – 134, 414, 415
- Декстер Джон** (1925-1990) режисер XII – 201
- Делакруа Ежен** (1798-1863) художник XI – 257; XVII – 142
- Деланж Рене**, журналіст, автор першої (1946) книги про Сент-Екзюпері XI – 756
- Делані (Ділані) Шейла** (1939 р.н.) драматург XIX – 392
- Делоне Робер** (1885-1941) художник XVII – 498
- Дельгадо Хосе** (1915 р.н.) нейрофізіолог XIV – 556, 557
- Дем'янчук Григорій** (1936-2001) журналіст XI – 34, 36
- Дембовський Едуард** (1822-1846) письменник XVIII – 153
- Демидова Алла** (1936 р.н.) актриса Театру на Таганці XI – 121, 595; XII – 13
- Демінський Іпполіт** (1864-1912) російський епідеміолог, **загинув** від чуми під час експерименту XIII – 59
- Демічев Петро** (1918-2010) політичний діяч XI – 217; XII – 161, XIII – 484; 366; XIV – 414
- Демків Борис** (1936-2001) поет, публіцист, перекладач, журналіст XIII – 131
- Демна** (справді *Темна*) племінник Георгія III Лев'яче Серце, осліплений ним, відсторонений від престолу XIV – 245
- Демокріт** (бл. 460-370 рр. до н.е.) давньогрецький філософ XII – 259; XIII – 159; XIV – 364; XV – 125
- Демосфен** (384-322 до н.е.) оратор XIII – 160; XV – 282
- Демуцький Данило** (1893-1954) кінооператор XI – 412; XII – 138;
- Демченко Микола** (1896-1937) нарком радгоспів СРСР, **розстріляний** XIV – 586

- Демчук Теофіл (1896-1992) актор XVIII – 382
- Ден Сяо Пін (*Ден Сяопін, Ден Сяньпен*) (1904-1997) китайський державний діяч XVI – 59, 165
- Денев (*Дорлеак*) Катрін (1943 р.н.) актриса XVI – 523
- Денисенко Володимир (1930-1984) кінорежисер, сценарист, **репресований** XI – 13, 64; XIII – 415; XIV – 339, 406; XVI – 261, 332
- Денисенко Григорій (1919-1998) ректор Львівського Політехнічного інституту, електроенергетик XV – 716
- Денисенко Юрій, актор «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226; XVIII – 116
- Денисов Василь (1862-1922) художник XVII – 24
- Денисов Едісон (1929-1996) композитор XII – 317; XVI – 383, 391, 430; XVII – 642; XVIII – 138
- Денисов, працівник львівського КДБ XII – 457, 458; XVI – 16, 371-373, 383, 385, 390, 391, 393
- Дені (*Денісов*) Віктор (1893-1946) художник-графік XVI – 426
- Дені Моріс (1870-1943) французький художник-символіст XIII – 383
- Денікін Антон (1872-1947) військовий діяч XIV – 231, 722; XVI – 211, 262; XIX – 674
- Деніц Карл (1891-1981) гросс-адмірал Третього рейху XI – 190
- Дергачов Анатолій, актор, співак, музикант театру «Синт» XIV – 415
- Дерев'янка Максим (1900-1937) голова колгоспу, **розстріляний** XVII – 313
- Дерегус Михайло (1904-1997) художник XI – 721, 741; XVIII – 415
- Державін Гаврило (1743-1816) поет XIII – 679-681; XV – 567; XIX – 314
- Державін Костянтин (1903-1956) літературознавець, сценарист XVII – 40; XVIII – 257
- Державін Михайло (1936 р.н.) актор XVI – 261, 501; XVIII – 137
- Деркач Георгій (1846-1900) актор, антрепренер XIV – 28; XIX – 542
- Деркач Іван (1921-1998) мистецтвознавець XV – 715; XVIII – 564
- Дерябіна Зоя (1925-1976) театрознавець, працівник УТТ XI – 105, 128, 183, 461; XIV – 249; XV – 84; XIX – 105, 124-126
- Деснос Робер (1900-1945) поет, **загинув** у концтаборі XIX – 448
- Десняк В. (див. Василенко Василь) (1897-1938) критик-марксист, **розстріляний** X – 406, 419
- Дессау Пауль (1894-1979) композитор XIV – 128

- Дефо Даніель** (1660-1731) письменник XVIII – 577
- Дехтярова Зінаїда** (1927-2004) актриса XIX – 437
- Дечермич Стоян** (1931-1992) актор XII – 394
- Дешамп Юбер** (1923-1998) актор театру Жана Вілара XV – 436
- Дещерієв Юнус** (1918-2005) філолог XIII – 619, 622
- Джабраїлов Расмі** (*Рамзес*) (1932 р.н.) актор XVI – 430
- Джаліль** (*Залілов*) **Муса** (1906-1944) поет, драматург XII – 386; XV – 100; XVIII – 528
- Джамі Абдурахман** (1414-1492) персидський поет XVI – 173
- Джанелідзе Дмитро** (1906-2004) театрознавець XVIII – 369
- Джанніні Жанкарло** (1942 р.н.) актор трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 441, 442, 444, 447, 448
- Джафаров Джафар Гашум Огли** (1914-1973) театрознавець XVIII – 369
- Джеймс Генрі** (1843-1916) письменник XII – 7
- Джексон Магалія** (1911-1972) співачка, яка відспівувала Кеннеді 1962 року XVII – 525
- Дживелегов Олексій** (1875-1952) мистецтвознавець XI – 302; XIV – 641; XIX – 23-25
- Джигарханян Армен** (1935 р.н.) кіноактор XIII – 227; XVI – 261
- Джимбінова Світлана** (1940 р.н.) режисер і теоретик театру, дружина Рубена Симонова XIII – 93
- Джилас Мілован** (1911-1995) філософ XIX – 295
- Джойс Джеймс Огастин** (1882-1941) письменник XII – 35; XV – 303, 304; XVII – 342; XVIII – 194, 195
- Джолсон Ол** (*Джозеф Розенблатт*) (1883-1950) актор, джазмен XVII – 69
- Джонсон Альвін** (*Елвін*) (1874-1971) соціолог, США XII – 665
- Джонсон Бен** (1573-1637) драматург XII – 12
- Джонсон Ліндон** (1908-1973) 36-й президент США XIV – 644; XV – 281; XVIII – 21, 408, 409
- Джонсон Полін Емілі** (1861-1913) канадська поетеса і новелістка XIII – 365
- Джотто ді Бондоне** (1267-1337) художник XI – 424; XII – 260, 266; XVIII – 22
- Джугало Казимир-Степан** (1908-?) колишній член ЗЧ ОУН XIII – 556-564, 566
- Джуліані Альфредо** (1924 р.н.) XVI – 404
- Дзаппулі Чезаре**, журналіст XIII – 310, 314, 317;
- Дзвонарчук Агнеса** (1941 р.н.) актриса XI – 75, 116, 141, 628; XIV – 398, 666, 667; XV – 53

- Дзеніс Освальд** (1896-1937) історик, член-кореспондент АНУ, **розстріляний** XVIII – 28, 29, 53
- Дзено Ніколо, Дзено Антоніо**, мандрівники, предки Ніколо Дзено XIII – 334
- Дзено Ніколо**, нащадок венеціанських мореплавців братів Ніколо і Антоніо Дзено, дослідник, член Ради десяти XVI ст. XIII – 334
- Дзержинська Софія** (1882-1968), дружина Ф. Дзержинського XIV – 345
- Дзержинський Іван** (1909-1978), композитор XI – 313, 315
- Дзержинський Фелікс** (1877-1926), більшовик, чекіст XI – 415; XII – 123, 240; XIII – 51, 53, 54, 285; XIV – 56, 345; XVI – 61; XVII – 108; XVIII – 419
- Дзефіреллі Франко** (1923 р.н.), кінорежисер XIV – 439-444, 446-454
- Дзиндра Євген** (1913-1983), скульптор XII – 215; XVII – 597
- Дзурліні Валеріо** (1926-1982), кінорежисер XI – 621, 668
- Дзюб Іван** (1934 р.н.), науковець, перекладач XIII – 516
- Дзюба Іван** (1931 р.н.) літературознавець, **дисидент, репресований** (КТМ) XI – 65, 66, 75-83, 96, 174, 272, 335, 336, 345, 445, 561, 697, 699, 755; XII – 23-26, 51, 53, 55, 70, 78, 168, 184, 208, 212, 429, 437, 496, 552; XIII – 133, 134, 149, 153, 154, 159, 202, 221, 277, 388, 438, 477, 478, 565, 573, 574; XIV – 262, 264, 502-506, 571, 613, 652, 670, 675, 685, 710; XV – 94, 142-144, 272, 278, 467, 484, 655, 691, 725, 730, 735; XVI – 9, 10, 263, 605; XVII – 282, 284, 400, 478, 606, 710, 711, 715; XVIII – 10, 291, 312, 340, 462-466, 541, 542, 567; XIX – 68, 83, 109, 135, 151, 211, 272, 300, 342, 404
- Дзюбан Іван** (1923-2009), художник XII – 188, 189
- Дибенко Павло** (1889-1938) військовий діяч, **розстріляний** XI – 363; XVI – 15; XIX – 269
- Дикий Антін** (1900-1954), письменник XII – 116, 192, 557, 592; XV – 44; XVI – 228, 241; XVII – 645
- Дикий Олексій** (1889-1949), актор, режисер XIV – 639-641, 679; XVIII – 324; XX – 338
- Дилецький Микола** (1650-1723) композитор XIX – 155, 157-161
- Димитров Георгій** (1882-1949), діяч комуністичного руху XIV – 121
- Димитрова Блага** (1922-2003), письменниця XV – 184
- Димшиц Ніна** (1948 р.н.), кінокритик XIII – 631
- Димшиц Олександр** (1910-1975), літературознавець XIII – 133, 241, 276, 631, 648, 730; XIV – 461

- Димшиц Олена** (1937 р.н.), редактор, перекладач, дружина П. Мовчана XIII – 631
- Динамов Сергій** (1901-1938), літературознавець, **репресований** XI – 155
- Диптан Ольга** (1912 р.н.), ланкова XI – 329
- Диченко Ігор** (1946 р.н.), мистецтвознавець, колекціонер XVII – 618
- Дичко Людмила** (1939 р.н.), композитор XIII – 568; XVIII – 165
- Дібровенко Микола** (1901-1988), театрознавець XV – 276
- Діденко Ольга** (1907-2010) історик, етнограф, поет X – 395
- Дідицький Богдан** (1827-1908), письменник XVII – 689, 690, 691, 694, 695
- Дідро Дені** (1713-1784), філософ XI – 65; XIII – 426-428; XIV – 170, 387; XV – 357
- Дідушок Василь** (1889-1937), **розстріляний** XVIII – 118
- Дідушок Володимир** (1897-1937), **розстріляний** XVIII – 118
- Дідушок-Гельмер Петро** (1889-1937), дипломат і журналіст, **арештований** у «справі Косинки-Фальківського» 1934 р., **розстріляний** в Сандармоху XVIII – 118
- Діккенс Чарлз** (1812-1870) письменник XI – 329, 713; XIII – 369; XVIII – 54, 63, 530; XIX – 11
- Ділан Боб (Роберт Аллен Циммерман)** (1941 р.н.) американський автор-виконавець пісень XIV – 296
- Дімаров Анатолій** (1922 р.н.), письменник XV – 733
- Дімітріаді Одисей Ахілесович** (1908-2005) диригент XIV – 224
- Діоген Сінопський** (бл. 400-325 до н.е.), філософ з бочки XV – 387-399; XVII – 284, 342; XVIII – 19, 23
- Дірак Поль Аурієн Моріс** (1902-1984), фізик-теоретик XII – 659; XVI – 438
- Дісней Волт** (1901-1966), режисер-мультиплікатор XIV – 344
- Дістервег Фрідріх Адольф Вільгельм** (1790-1866), німецький педагог-демократ XIII – 155
- Дітріх Марлен** (1901-1992), кіноактриса XIII – 400; XIV – 326; XVI – 150; XVII – 70; XVIII – 213
- Дітріхштейн Володимир** (1891-1951), поет XV – 543
- Дмитерко Любомир** (1911-1985) письменник, драматург XI – 38, 48, 622, 510, 605; XIII – 224; XIV – 362, 417-420, 566, 567; XV – 122, 123, 552; XVI – 257, 309, 531; XVIII – 69, 74; XIX – 114

- Дмитрієв Валентин**¹⁴ (1904-1987) поет XIV – 341
- Дмитрієв Володимир** (1900-1948), театральний художник XIV – 530, 535, 539; XVII – 13
- Дмитрієв Олександр**, політка-торжанин XI – 352
- Дмитрієв Юрій** (1911-2006) театрознавець XI – 467; XV – 48; XVI – 88; XVII – 158, 472, 478, 538; XIX – 107, 413
- Дмитрієва Антоніна** (1929 р.н.), актриса XII – 315, 375
- Дмитрієнко Марія** (1935 р.н.), історик XVII – 524
- Дмитрій Донской** (1350-1389), московський князь XIII – 161, 162
- Дмитрова Людмила** (1890-1986) театрознавець XVII – 348; XVIII – 560; XIX – 132
- Дніпрова Чайка (Людмила Василевська)** (1861-1927) письменниця і поетеса XIX – 284
- Дніпровський (Шевченко) Іван** (1895-1934) письменник XI – 552; XII – 166, 516, 553; XIII – 258; XIV – 206, 766, 773; XV – 161, 236, 237; XVI – 195, 216, 219, 220-223, 228, 233, 234, 243, 244, 530; XVII – 437; XVIII – 101, 473, 490, 661, 712; XIX – 682
- Добжинський Шарль** (1929 р.н.), поет XVIII – 26
- Добіна Галина** (1928-2005), актриса ТЮГу в Києві XV – 363
- Добржанська Любов** (1908-1980) актриса XI – 98, 99, 629, 710; XIII – 592; XIV – 97; XIX – 392
- Добровольська Галина** (1927 р.н.) архітектор XIX – 395
- Добровольська Олімпія** (1892-1990) актриса, дружина Й. Гірняка XI – 164; XII – 194, 530, 533, 536; XVI – 471-473; XVII – 26, 90, 249, 251-253, 255, 257, 316-321, 444, 452, 464-470, 489, 547-550, 610, 611, 671; XVIII – 90-97, 116, 117, 148-152, 154, 186-189, 249-258, 299, 301, 358, 373, 374, 397-401, 475-477, 491-494, 518-523, 585, 609, 625; XIX – 31, 454-481
- Добровольський Анатолій** (1910-1988) архітектор, учень Василя Кричевського XIX – 395
- Добровольський Аркадій** (1911-1969), сценарист, чоловік Ліни Костенко, **репресований** XIV – 150
- Добровольський Віктор** (1906-1984) актор XI – 123; XIII – 167; XIV – 92-95; XVI – 472; XVIII – 328, 458, 461; XIX – 439, 457

¹⁴ Поет з Одеси, перекладав Ежена Потьє, доводячи, що в «Інтернаціоналі» - в оригіналі – «Весь мир насилья мы разруем», а не «разрушим», як і «это будет последний» замість «есть наш».

- Добровольський Олексій**¹⁵ (1938 р.н.) громадський діяч, **дисидент, репресований** (табори і каральна психіатрія) XIII – 723; XV – 482; XIX – 60, 74-79, 94-97, 99, 101-104, 108, 321-326
- Добровольський Спиридон** (1894-1977), письменник XV – 44
- Доброджану-Геря Костянтин** (*Соломон Кац*) (1855-1920) письменник XIX – 382
- Добролюбов Микола** (1836-1861), публіцист XI – 734; XIII – 68, 350, 621, 624; XIV – 229, 302; XVIII – 553, 560, 564, 670
- Добронравов Борис** (1896-1949), актор МХАТу XIV – 512; XV – 332
- Добужинський Мстислав** (1875-1957), художник XII – 440
- Довбищенко Галина** (1938-1999) театральний критик XIX – 537, 540, 541
- Довбуш Олекса** (1700-1745), опришок XII – 40; XIV – 494; XV – 615, 616, 618; XVII – 602; XVIII – 381
- Довга Марина** (1939-2006), редактор XI – 128; XVII – 399, 435
- Довгань Борис** (1928 р.н.), скульптор XII – 214
- Довгань Володимир** (1929 р.н.), кінорежисер XII – 90; XVII – 709
- Довгань Кость** (1902-?), бібліотекар, книговидавець, **арештований** у 1935 р. X – 402
- Довгань Рита** (1930 р.н.), журналістка, **дисидентка** XIII – 216
- Довголевський Митрофан**, український письменник XVIII ст. X – 395
- Довженко Олександр** (1894-1956) кінорежисер XI – 30, 49, 76, 93, 117, 154, 174, 409, 410, 412, 413, 466, 661, 722, 737, 749; XII – 108-150, 365, 367, 368, 412, 519, 590; XIII – 132, 574; XIV – 162, 182, 183, 198, 212, 216, 229, 364, 648; XV – 12, 46, 126, 209, 696, 705; XVI – 221, 374, 434, 435, 506, 580; XVII – 137, 150, 404, 437, 438, 570, 580, 661, 708, XVIII – 164, 448, 449, 528, 530, 536, 542; XIX – 29, 70, 221
- Догадов Олександр** (1888-1937), партійний діяч, **репресований** XI – 363, 364
- Доде Альфонс** (1840-1897), письменник XVIII – 63

¹⁵ Тут доречно розповісти його подальшу історію. Сьогодні Добровольський Олексій Олександрович (Доброслав) XIII – Волхв Товариства охорони природи «Стріли Ярила», ідеолог неоязичницького націонал-соціалізму. У березні 2002 р. отримав вирок у справі про розпалювання міжнаціональної ворожнечі, засуджений до 2 років умовно. Автор чисельних статей і брошур у т.ч. «Природные корни Русского Национального Социализма» і програмового для неоязичників тексту «Стрелы Ярилы».

- Додіна Тетяна (1939-1998), актриса Театру на Таганці XI – 121, 595; XII – 14; XVI – 430
- Дойнов Крися (1923-1985), режисер, директор театру в Бургасі XVI – 523; XVIII – 305
- Дочучаєв Василь (1846-1903), природознавець XI – 495
- Долгіна Олена (1941 р.н.) режисер XI – 503
- Доленго (Клоков) Михайло (1896-1981), письменник, ботанік X – 381; XII – 571, 572; XVI – 228; XVIII – 680, 681; XIX – 286
- Должанов Петро (1906-1986) актор ЦДТ XI – 277, 565
- Долина (Попиков) Павло (1888-1955) актор, режисер театру Л. Курбаса XIII – 85; XIV – 168; XVIII – 156; 486; XIX – 674, 688
- Долинін Олександр (1895-1929), актор театру Л. Курбаса XI – 553; XIV – 168; XVIII – 100
- Долиніна Наталя (1928-1979), драматург XIV – 312, 474, 587, 591; XVIII – 392
- Долматовський Євгеній (1915-1994), поет XIII – 647; XIV – 21, 22
- Дольд-Михайлик Юрій (1903-1966), письменник XI – 760; XIII – 627; XVII – 543
- Дольфус Енгельберт (1892-1934) австрійський бундесканцлер і міністр закордонних справ. **Вбитий** нацистами під час путчу у Відні XIV – 133
- Дом'є Оноре (1808-1879), художник XI – 512
- Доманицький Василь (1877-1910), історик, літературознавець X – 386
- Домбровський Володимир (1883-1925) лінгвіст X – 383
- Домбровський Юрій (1909-1978), письменник, **репресований** XIII – 409, 722; XV – 94
- Домбровський Ярослав (1836-1871), польський повстанець XI – 506, 508, 511
- Домич Святослав, автор «Скоропадщини» (Варшава-1934) XII – 546
- Домінчен Климентій (1907-1993), композитор XI – 314; XVII – 708
- Доммер фон Аррей (1828-1905), письменник, історик музичного мистецтва XIV – 41
- Домненко Федір (1890-1938), політкаторжанин, **розстріляний** XI – 355
- Дом'є Оноре (1808-1879), художник XVII – 272
- Донаньї Ерне (1877-1960), композитор XVII – 21
- Донателло (1386-1466), скульптор XV – 563
- Донськ Михайло (1883-1941), співак (бас) **репресований** XVII – 76; XVIII – 473

- Донської Марк** (1901-1981), кінорежисер XII – 195, 319-322; XIII – 356
- Донцов Дмитро** (1883-1973) журналіст, ідеолог українського націоналізму XII – 192, 671, 698; XV – 481; XIV – 646, 266; XVIII – 651; XIX – 27
- Дончак Віктор** (1907-1989) директор бібліотеки XII – 207, 208
- Донченко Олень** (1902-1954) письменник XIX – 287
- Дончук Зосим** (1903-1973) письменник XII – 18, 19
- Доорохольський Йосип** (1874-1900), письменник XVII – 689, 690, 692, 699
- Дорваль (Делоне) Марі** (1798-1849) французька актриса XII – 419
- Дорер Р.А.Д.**, канадський посол 60-х років у Москві XVIII – 355
- Дорлеак Франсуаз** (1942-1967), французька кіноактриса, **загинула** в автокатастрофі XVI – 523
- Дороніна Тетяна** (1933 р.н.), артистка XIII – 69, 71; XV – 581
- Дорофеев Віктор** (1900-1972) літературознавець XVI – 177
- Дорош Юхим** (1908-1972), письменник XIII – 409, 722; XV – 534, 579
- Дорошевич Влас** (1864-1922), письменник, фейлетоніст XVIII – 375
- Дорошенко Володимир** (1879-1963), бібліограф, літературознавець X – 387, 395, 423, 425; XIV – 646, 647, 648; XVII – 687, 703, 704
- Дорошенко Дмитро** (1882-1951) історик, публіцист X – 412, 425; XII – 542; XIV – 645; XIX – 11
- Дорошенко Іван**, літературний критик XIII – 124-126
- Дорошенко Михайло** (?-1628), гетьман реєстрових козаків XII – 229; XIV – 573
- Дорошенко Петро** (1627-1698), гетьман України XV – 382; XVI – 580; XVII – 184
- Дорошенкова (Дорошенко Наталія)** (1888-1980) його дружина XIX – 673
- Дорошина Ніна** (1934 р.н.), актриса «Современника» XI – 284; XV – 447; XVI – 353
- Дорошкевич Олександр** (1889-1946) критик X – 387, 392, 399, 404, 408, 415, 418-421, 423; XIV – 645; XVIII – 665; XIX – 556
- Досвітній (Скрипаль-Мищенко) Олень** (1891-1934), письменник, **розстріляний** XI – 493; XIII – 411; XV – 44, 161, 236; XVI – 219, 221, 223, 228, 229, 237, 243, 246; XVIII – 654, 662, 663
- Досвітня Зоря**, дружина Досвітнього Оленя XVI – 312
- Досенко Микола** (1921-2006), актор театру ім. І. Франка XIII – 399, 490; XIV – 14, 17

- Достоевський Федір** (1821-1881) письменник XI – 9, 29, 78, 328, 334, 358, 546, 692, 739; XII – 262, 265; XIII – 72, 193, 194, 222, 223, 316, 387, 486, 507, 509, 519, 637, 654, 673, 678-692, 701, 706, 730, 731; XIV – 85, 123, 440, 546; XV – 237, 240, 414, 415, 545; XVI – 513, 528; XVII – 237, 366, 382; XVIII – 63, 125, 133, 265, 530, 549; XIX – 63, 177, 219, 220, 418
- Дотлібов Михайло** (1927 р.н.) режисер оперети XI – 522;
- Доценко Надія** (1913-1994), актриса театру ім. М. Заньковецької XVII – 603, 604; XVIII – 438
- Доценко Ростислав** (1931 р.н.), перекладач, **репресований** (КТМ) XI – 66; XIII – 369; XV – 186; XVIII – 123
- Драгоманов Михайло** (1841-1895) письменник, фольклорист, історик, філософ, громадський діяч X – 421; XIII – 540; XIV – 155, 484; XVI – 396, 449, 535; XVII – 177, 178, 476; XVIII – 385, 657, 675; XIX – 382
- Драгунський Віктор** (1913-1972), письменник XV – 206
- Драйзер Теодор** (1871-1945), письменник XI – 652
- Драй-Хмара Михайло** (1889-1938) поет, перекладач, **репресований** X – 404; XIV – 646; XV – 44, 555; XVI – 268; XVIII – 660; XIX – 144, 399-402
- Драк Аркадій (Бума)** (1925-2002) мистецтвознавець XVII – 489, 546
- Драк Матвій** (1887-1963), художник театру XVII – 434; XVIII – 473
- Драч Іван** (1936 р.н.), поет (КТМ) XI – 9, 12-14, 19, 20, 28, 53, 64, 119, 122, 180, 263, 265, 272, 291, 335, 339, 345, 421, 422, 446, 461, 594, 598, 615, 640, 699, 706, 707, 755; XII – 210, 260, 267, 400-406, 545; XIII – 60, 121, 171-176, 182, 212, 278, 366, 438, 477, 485, 501, 558-560, 565, 573, 582; XIV – 25, 147, 210-218, 224, 251, 253, 263, 264, 271, 359-380, 410, 701, 704-706, 716, 754, 763; XV – 53, 95, 119-142, 151, 169, 192, 216-226, 241, 365, 467, 483, 519, 553, 555, 560, 561, 565-576, 596, 657, 733-735; XVI – 9, 78, 91, 271, 272, 303, 400, 439, 440, 449, 463, 504, 505; XVII – 48, 50, 51, 179-181, 195, 202, 261, 264, 282-284, 379, 399, 434, 525, 553, 606, 633, 647-657, 710, 711, 715; XVIII – 8, 13, 17-24, 34, 69, 74, 75, 84, 109, 125, 136, 143, 166, 182, 304, 330, 340, 342, 346, 351, 358, 459, 460, 462, 468, 541-543, 546, 547, 569; XIX – 27, 83, 84, 155, 168, 182-193, 280, 301, 386, 414, 439, 457
- Драч Максим** (1965-2009), лікар, син І. Драча XVIII – 541

- Драч Федір** (1888-1968) батько Івана Драча XIX – 155, 168
- Драда Ян** (1915-1970) письменник XIX – 163, 418
- Дрейден Симон** (1905-1991), театрознавець XVII – 155, 156
- Дрейсіх Іван** (1791-1888), актор XII – 522
- Дрейфус Альфред** (1859-1935), капітан французького генштабу XIII – 636
- Дрепер Джон-Вільям** (1811-1882), американський фізик, хімік та історик XVIII – 385
- Дріо Едуард**, історик, дослідник наполеонівської доби XIX – 383
- Дроб'язко Євген** (1898-1980), перекладач, син А. Дроб'язка XIII – 292
- Дробніс Яків** (1890-1937), **репресований** XI – 363
- Дрогобич Юрій** (бл. 1450-1494), вчений, доктор медицини, ректор Болонського університету XVIII – 23
- Дрозд Володимир** (1939-2003) письменник XIII – 168, 169; XV – 257, 261, 370; XVIII – 286; XIX – 288, 320, 375, 376, 384, 387-390, 392, 416, 418
- Дрозденко Василь** (1924-1982), партійний діяч, секретар ЦК КПУ XV – 693, 739
- Дронь Федір** (*Теодор*) (1929 р.н.) **репресований** XVI – 17
- Дружинін Микола** (1886-1986), історик, академік XIV – 459, 460, 486, 487
- Друй Хайм** (1909-1970) актор XVI – 105, 112
- Друце Іон** (1928 р.н.) драматург XI – 91
- Дубасов Герман** (1927-2008) театрознавець XVII – 426
- Дубина Кузьма** (1906-1967) історик XIX – 231, 232, 243
- Дубинський Ілля** (1898-1989) комбриг, **репресований** XIII – 406; XV – 369, 370, 709, 710
- Дубовий Іван** (1896-1938) командарм, **розстріляний** XVI – 241
- Дубовик Лесь** (*Леонтій*) (1902-1952) актор, режисер театру Курбаса XIII – 384; XV – 170; XVII – 469, 588; XVIII – 253, 256, 473; XIX – 543
- Дубовка Володимир** (1900-1976) перекладач XI – 709; XV – 326; XVI – 81
- Дубровський Віктор** (1928-2003) театрознавець, зав. літ. частиною театру ім. Маяковського XVIII – 142
- Дубровський Віктор** (1876-1937) філолог, **розстріляний** XIV – 47
- Дубчек Олександр** (1921-1992) політичний діяч, **репресований, загинув** в автокатастрофі XIX – 353, 403, 439

- Дувакін Віктор** (1909-1982)
літературознавець, архівіст
XIII – 652, 704, 720, 725
- Дугачов Михайло** (1899-1943)
більшовик, **репресований** XI – 359
- Дударев Дмитро** (1890-1960)
актор XVII – 603, 604
- Дудикевич Богдан** (1907-1972)
директор Музею Леніна у Львові XV – 704, 716, 717
- Дудич Іван** (1899-?) актор, **репресований** XVII – 602
- Дудін Володимир** (1909-1982)
режисер XI – 524; XII – 346, 422; XIII – 515; XIV – 495, 695; XV – 149; XVIII – 340, 353; XIX – 319, 434
- Дудінцев Володимир** (1918-1998) письменник XIII – 690; XIV – 297, 298; XV – 526; XIX – 291
- Дузе Елеонора** (1858-1924)
актриса XIV – 326; XV – 629; XVII – 33; XVIII – 51
- Дузь Іван** (1919-1994) літературознавець XIII – 411
- Дукін Микола** (1905-1943)
письменник, **репресований** XV – 44; XVIII – 650
- Думбадзе Нодар** (1928-1924)
письменник XI – 98; XIII – 597
- Думитрашко Костянтин** (1814-1886) письменник XVII – 689, 691
- Дунаєвська (Селявко) Людмила (Люся)** (1944 р.н.) науковець, кузина Н. Корнієнко XVI – 204; XVII – 570
- Дунаєвський Вадим** (1937 р.н.) студент XVII – 75
- Дундич (Тома) Олеко** (1896-1920) герой громадянської війни XV – 287
- Дункан Айседора** (1877-1927) балерина XI – 458; XV – 632
- Дупак Микола** (1921 р.н.) директор Театру на Таганці XIX – 267
- Дурнев Ігор**, критик XVI – 204
- Дурново** (1834-1903) міністр внутрішніх справ Росії XVII – 366
- Дуров Захар** (?-1886) історик музики XIV – 41
- Дутка Іван** (1899-1940) актор XVII – 602
- Духінський Францішек** (1817-1893) публіцист, етнограф XIX – 382
- Дю Белле Жоакем** (1522-1560) поет XVIII – 390
- Дюбуа Марі** (1937 р.н.) кіноактриса XI – 728
- Дюбуа-Реймон Еміль** (1818-1896) фізіолог, Німеччина XII – 668
- Дюллен Шарль** (1885-1949) режисер XI – 513
- Дюма Олександр** (батько) (1802-1870) XI – 473; XII – 417; XIV – 342; XVIII – 63, 559
- Дюма Олександр** (син) (1824-1895) XI – 521, 612; XV – 189; XVII – 404, 685

Дюран Еміль (1838-1903) французький літературознавець
XIX – 383

Дюрер Альбрехт (1471-1528)
художник XVI – 576;

Дюрінг Карл Євгеній (1833-1921)
філософ XVI – 11, 13

Дюрренматт Фрідріх (1921-1990)
швейцарський письменник XIII – 631; XIV – 546;
XVI – 593; XVII – 382; XVIII – 194;
XIX – 355

Дягілев Сергій (1872-1929)
театральний діяч XV – 630

Дятленко Михайло (1914-1996)
історик, перекладач XIII – 366

Дятлов Петро (1883-1937)
перекладач, редактор, **розстріляний** XV – 187

Дятловська Галина (1926 р.н.)
актриса театру Ю.Завадського
XII – 411; XIII – 49, 203; XIV – 9

Дяченко Олександр (1919-1984)
літературознавець, перекладач XV – 713

Дьєркс Леон (1838-1912)
поет XIX – 399

Дьомін Володимир, актор театру Ю.Завадського XII – 411, 585; XIV – 9

Дьяконова Зінаїда (ЗінГо)
(1903-1988) театрознавець
XI – 732-734; XIII – 187, 233;
XIV – 110, 224, 241; XVI – 263

Е

Ебан Абба (1915-2002)
міністр закордонних справ Ізраїля
XVI – 498

Ебергард, генерал-майор, комендант Києва під час окупації
XIV – 351, 354

Евердінг Август (1928-1999)
інтендант театру «Мюнхен Каммершпіле» XV – 522

Евклід, давньогрецький математик, філософ III ст. до н.е.
XVII – 607

Еврипід (бл. 480-406 до н.е.)
драматург XII – 522; XIII – 391; XV – 234, 254; XVII – 308, 356, 677

Егадзе Едгар (1938-2008)
режисер XIX – 385, 386

Еддінгтон Артур Стенлі
(1882-1944)
фізик, астроном XII – 667

Еддіс Юліу (1929 р.н.)
драматург XI – 751; XIII – 222; XV – 50, 158, 250-252, 264, 343, 362, 420, 557; XVI – 54, 256; XVII – 551, 552, 571, 585, 586; XVIII – 98, 139, 141, 190, 211, 214, 305, 307, 353, 378, 516, 525; XIX – 9, 13, 15, 16;

Едшмід Казимир (1890-1966)
письменник XI – 684; XII – 19, 40

Есельмяє Лембіт (1927-2009)
актор театру «Ванемуйне» XVI – 123

- Езоп** (VI ст. до н.е.) байкар XI – 385; XII – 355; XIII – 159; XV – 617
- Ейбоженко Олексій** (1934-1980) актор театру ім. В. Маяковського XII – 13; XV – 251, 343; XVIII – 98
- Ейзенхауер Дуайт** (1890-1989) президент США XIII – 435, 436, 443, 597; XIV – 432, 658, 731, 737, 752
- Ейзенштейн Сергій** (1898-1948) режисер XI – 539, 661, 749; XII – 367, 368; XIII – 82; XIV – 694; XV – 273, 311, 312; XVII – 41, 65, 360, 410, 504, 505, 607; XVIII – 129
- Ейнштейн (Айніштайн) Альберт** (1879-1955) фізик-теоретик XI – 172; XII – 111, 244, 668, 669; XIII – 520, 522; XIV – 90, 99, 229, 359, 710; XV – 190, 269, 282, 371; XVI – 439, 450; XVIII – 125, 129, 139; XIX – 286
- Ейсман Микола** (1891-1935) **репресований** XI – 450
- Ейснер (Космоновський) Курт** (1867-1919) діяч Баварської республіки, **вбитий** у травні графом Арко 1919 р. XIV – 99
- Ейфель Гюстав** (1832-1923) інженер XI – 758
- Ейхгорн Герман** (1948-1918) фон, німецький генерал, жертва терористичного акту XII – 421
- Ейхе Роберт** (1890-1940) воєначальник, історик, **розстріляний** XVII – 200
- Ейхенбаум Борис** (1896-1952) літературознавець X – 482; XI – 693; XII – 270; XIII – 692; XVIII – 125, 686
- Ейхман Карл** (1906-1962) нацист, **страчений** XIV – 317
- Екзюпері (Сент Екзюпері) Антуан де** (1900-1944) письменник XV – 33, 578
- Екімян (Екімов) Рафік** (1914-1987) директор театру ім. В. Маяковського XII – 279; XV – 343; XVII – 87, 103, 110; XVIII – 98
- Екк (Івакин) Микола** (1902-1976) кінорежисер XVII – 41
- Еко Умберто** (1932 р.н.) науковець, письменник XII – 35
- Екстер Олександра** (1882-1949) художниця XIX – 270
- Еліава Шалва** (1883-1937) партійний діяч, **розстріляний** XI – 450
- Еліот Томас Стернз** (1888-1965) поет, критик XI – 119, 690-692; XII – 21; XIII – 344; XIX – 187
- Еллан-Блакитний (Елланський) Василь** (1894-1925) поет X – 423; XIV – 176-208, 333; XV – 636; XVII – 580; XIX – 285
- Елпатієвський Сергій** (1854-1933) письменник XVII – 325, 352
- Елюар (Грендель) Поль** (1895-1952) поет XI – 538, 594, 639,

755; XII – 263; XIII – 144, 170-181; XV – 367; XVIII – 26, 182, 267; XIX – 442, 443, 448

Ель Греко (*Доменіко Теотокотупі*) (1541-1614) художник XIX – 185

Ельвіра Кортеше, актриса трупи
Фр. Дзефіреллі XIV – 443, 444

Ельвісте Херта, актриса театру
«Ванемуйне» (1923 р.н.) XVI – 105, 112

Ельсберг Яків (1901-1972) літературознавець XIX – 211

Ельстер (*Elster*) **Ернст** (1860-1940) літературознавець X – 401

Ельсхаймер Адам (1578-1610) художник XIII – 377

Еманюель П'єр (1916-1984) поет, критик XIX – 448

Еме Анук (*Франсуа Сорія*) (1932 р.н.) актриса XVI – 256, 339

Емерсон Ральф (1803-1882) поет, есеїст XIV – 369; XV – 130; XVII – 517

Емманюель П'єр (1916-1984) поет XI – 640

Енгельгардт Володимир (1894-1984) академік, біохімік XV – 94

Енгельман Гарольд, соліст «Коміше опер» XI – 593; XII – 253

Енгельс Фрідріх (1820-1895) X – 413, 418; XI – 392; XII – 508, 668, 695; XIII – 217, 551; XIV – 155, 168, 169-171, 178, 351, 549; XV – 305, 740; XVI – 10, 11, 12, 21; XVII – 234, 527, 607, 608;

XVIII – 127, 326, 385, 557, 558, 671; XIX – 23, 571

Ендерс Вернер, соліст «Коміше опер» XII – 254

Еней Тактик, 350 р. до н.е. XIV – 165

Енке Володимир (1908-1987) композитор XIX – 310

Ентін Марк (?-2006) один із засновників театру «СИНТ» XIV – 412

Енценсбергер Ганс Магнус (1929 р.н.) письменник XIII – 207, 252

Епік Григорій (1901-1937) письменник, **розстріляний** XV – 44, 161; XVI – 221, 228, 237, 239, 241, 243, 246; XVIII – 650, 661

Епштейн Едвард Джей, автор книги про вбивство Дж. Кеннеді XIV – 643, 644

Епштейн Юрій, кіноактор, сценарист XIII – 72;

Ер Ши Хуанді (229-207 до н.е.)¹⁶, імператор Китаю XII – 499

Ерастов Степан (1856-1933) громадський діяч на Кубані XIV – 30

Ерделі Адальберт (1891-1955) художник XVII – 596

Ердман Борис (1899-1960) театральний художник XIV – 535-540; XVI – 431, 440; XVII – 158, 382

¹⁶ Ерші Хуан, буквально «другий імператор». В китайській культурі це образ розбещеної, аморальної дитини вельможних батьків.

- Ердман Микола** (1902-1967) драматург **репресований** XI – 119; XII – 414; XIV – 540; XV – 102; XVI – 431, 440; XVII – 382
- Еренбург Ілля** (1891-1967) письменник XI – 443, 544, 545; XII – 259, 263, 267, 507; XIII – 387, 409, 644, 656, 687, 722; XIV – 594, 710; XVII – 93, 94, 195-198, 235, 237, 287-302, 312, 335, 496-498, 504, 524, 681; XVIII – 84, 153; XX – 339
- Еренфест Пауль** (1880-1933) фізик XVI – 438
- Ерік Гупсон**, легат папського престолу XII – 231
- Еріксон Лейф Щасливий** (1970-1020) скандинавський Колумб¹⁷ XII – 230
- Ерін Борис** (1921-2008) режисер XV – 200
- Ермлер Фрідріх** (1898-1967) кінорежисер XII – 367
- Ерн Володимир** (1881-1917) філософ XIX – 315
- Ернандес Мігель** (1910-1942) поет XI – 538
- Ернст Федір** (1891-1942) мистецтвознавець, **розстріляний** XVI – 578
- Ерріо Едуар** (1872-1957) політичний діяч, прем'єр-міністр Франції, письменник XII – 673; XIII – 143, 144
- Ескін Олександр** (1901-1985) директор Дому Актора в Москві XVIII – 148
- Ескола Антс** (1908-1989) естонський актор і співак XVI – 70; XVII – 426
- Есслін Мартін** (1918-2002) критик XII – 73, 76, 538, 603
- Есхіл** (бл. 525-456 до н.е.) трагік XII – 522; XIII – 365, 391; XVII – 382, 677; XVIII – 121, 179, 189, 190, 234, 554, 664
- Еткінд Єфім** (1918-1999) літературознавець, емігрант XIV – 114, 127, 129
- Етінген Марія**, актриса театру Ю. Завадського XII – 412; XIV – 9
- Еуінг (Евінг) Альфред**¹⁸ (1855-1935) фізик XII – 671;
- Ефрон Ілля** (1847-1917) книговидавець XIX – 59
- Ефрос Абрам** (1888-1954) критик XIII – 684
- Ефрос Анатолій** (1925-1987) режисер XI – 95-98, 102, 109, 110, 133, 159, 170-173, 180,

¹⁷ Син вікінга Еріка Рудого. Перший європеєць, який відвідав Північну Америку за 500 р. до Колумба. 9 жовтня в США щороку святкують День Екрісона.

¹⁸ «Отже не дивно, що старій формації буржуазний учений, англійський фізик Альфред Еуінг свою вступну промову на відкритті X з'їзду «Британської асоціації сприяння науці» закінчив словами, що він щасливий тим, що вчені до цього часу не розв'язали завдання виділення із атома хоч би частинки захованої в ньому енергії. Він сказав: «Слава богу, ми далекі від цього, інакше бо всякий дурень або божевільний міг би одного прекрасного дня знищити не тільки нас, а й саму земну кулю» (з доповіді В. Затонського 1934 року).

181, 264, 271, 333, 340, 381, 465, 466, 560, 572, 589, 600, 601, 625, 629, 644, 703, 708, 709, 721, 722; XII – 55, 256, 315, 318, 375, 432, 434, 462, 467, 475, 476, 495 XIII – 166, 235, 305;; XIV – 172-176, 312, 344, 459, 473, 548, 587, 588, 591, 640, 679; XV – 62, 169, 183, 200, 354, 355, 419, 428, 465, 469, 480, 508, 557, 579, 596; XVI – 92, 503, 557, 559; XVIII – 31, 374, 480; XIX – 93, 128

Ефрос Наталія (1892-1989) перекладач XIV – 10

Є

Євреїнов Микола (1879-1953) теоретик театру, драматург, режисер XII – 356; XIII – 82; XV – 546, 627; XVII – 21, 39, 457; XIX – 128

Євсєєв Федір (?-1966) начальник управління мінкультури РСФСР XI – 92, 101, 548, 554, 590, 616, 644, 673, 752; XII – 42-45, 49, 50, 97, 195, 220, 344; XIII – 577

Євстигнєєв Євгеній (1926-1992) актор XI – 284, 338; XII – 328; XIII – 590, 592; XIV – 31, 55; XV – 447, 559; XVI – 353, 354; XVII – 426

Євтиф'єв Леонід (1938 р.н.) актор театру Ю. Завадського XII – 412; XIII – 128; XIV – 9

Євтушенко Дмитро (1898-1938) секретар Київського обкому партії, **розстріляний** XVII – 29

Євтушенко Євгеній (1933 р.н.) поет XI – 20, 212, 290, 344, 350, 382, 387, 390, 394, 395, 439, 636, 637; XII – 385, 386; XIII – 352; XIV – 254-257, 264, 292-297, 365, 420, 474, 690, 706, 754; XV – 127, 525, 526, 710; XVI – 94, 390; XVIII – 18, 84, 292, 320, 340, 530; XIX – 141, 414

Євшан (Федюшка) Микола (1889-1919) літературний критик XIV – 646-648; XVII – 270

Єгоричев Микола (1920-2005) партійний діяч XVIII – 467

Єгорова Тетяна (1944 р.н.) актриса XVII – 512

Єжов Валентин (1921-2004) кінодраматург XVII – 553; XVIII – 263-265, 340, 396; XIX – 63

Єжов Микола (1895-1940) нарком НКВД, **розстріляний** XI – 406, 419, 435, 451, 538; XVI – 60, 61, 88, 515; XVIII – 209; XIX – 352, 403

Єзєпов Вячеслав (1941 р.н.) актор XII – 484; XIII – 224, 232, 614; XIV – 172, 568

Єланська Катерина (1929 р.н.) режисер XV – 184

Єлева Костянтин (1897-1950) художник XIX – 681

- Єлизавета I Тюдор** (1533-1603)
королева Англії XI – 676; XVIII – 489
- Єлизавета II** (1926 р.н.) англійська королева XV – 634
- Єлизавета Петрівна** (1709-1761) імператриця XIV – 38
- Єлизавета Федорівна** (1864-1918) велика княгиня, **розстріляна** XVI – 470, 508
- Єлисеєв Олексій** (1934 р.н.) космонавт XVI – 313
- Єлисеєва Антоніна** (1917-1984)
актриса ЦДТ XI – 136, 277, 565, 566, 573; XIII – 119, 558, 612; XIV – 578, 627, 632, 638, 708; XV – 8, 47, 361, 557; XVII – 417; XVIII – 215
- Єльцин Борис** (1931-2007) Президент Росії XVI – 327, 331
- Ємельянов Василь** (1901-1988)
металург XV – 258, 369
- Ємець Василь** (1890-1982) кобзар XII – 542
- Єнгібаров Леонід** (1935-1972)
артист цирку, клоун-мім XI – 335; XII – 206; XIV – 604; XV – 39; XVIII – 31, 32
- Єнсен Альфред** (1859-1921)
шведський славіст, д. чл. НТШ X – 428
- Єнукідзе Абель** (1977-1937) політичний діяч, **розстріляний** XI – 363, 364; XVIII – 442
- Єпіфанцев Георгій** (1931-1992)
актор XI – 727
- Єпішев Олександр** (1908-1985)
генерал армії, ідеолог XIX – 289
- Єпішин Геннадій** (1928 р.н.) художник XV – 559
- Єремєєв Сергій** (1943 р.н.) актор XV – 198
- Єремєєва (Bimpix) Тетяна** (1913-?) актриса Малого театру, дружина І. Ільїнського (1913 р.н.) XIII – 579
- Єременко Андрій** (1892-1970)
маршал СРСР XV – 700
- Єременко Юрій** (1938 р.н.) актор (Львів) XV – 84
- Єресько Віктор** (1942 р.н.) піаніст XVII – 598
- Єрмаков Володимир** (1944-1993) **загинув** біля Білого Дому XVI – 212, 213
- Єрмилов Василь** (1894-1967)
художник XII – 570, 573
- Єрмілов Володимир** (1904-1965) літературознавець XII – 569, 570; XVI – 177
- Єрмолинський Сергій** (1900-1984) письменник XIV – 496, 507-541
- Єрмолова Марія** (1853-1928)
актриса XI – 137, 463, 469, 509, 516, 525, 531, 547; XII – 145, 149; XIV – 174, 582-584, 606; XV – 88; XVI – 159; XVII – 62; XVIII – 178
- Єрофеїв Іван** (1882-1953) етнограф, дослідник мистецтва X – 391, 421, 422
- Єршов Петро** (1910-1994) театральний діяч, викладач XVI – 597

- Єршова Євгенія** (1925-2009) балерина XI – 732
- Єршомін Дмитро** (1904-1993) письменник, літературознавець XIII – 137-147, 241-243, 385, 386, 646
- Єршомін Ігор** (1904-1963) літературознавець X – 386, 388
- Єсенін Сергій** (1895-1925) поет, за офіційною версією, **покінчив життя самогубством** XI – 20, 408, 555, 667; XIII – 387; XIV – 493, 664; XV – 102; XVI – 513; XVIII – 135, 513, 653
- Єсенін-Вольпін Олександр** (1924 р.н.) математик, **дисидент**, син С. Єсеніна XII – 407; XIII – 727
- Єсипенко Роман** (1936 р.н.) театрознавець XIV – 542; XV – 399, 400; XIX – 177
- Єсснер (Йеснер) Леонард** (1878-1945) режисер XVIII – 236-238
- Єфимов І.**, казанський священник доби Пугачова XIV – 281
- Єфімов (Фрідлянд) Борис** (1900-2008) художник XVIII – 128
- Єфременко Валентин (Вілен)** (1925-1994) заступник міністра культури України XI – 641, 720; XII – 101, 102; XV – 746; XVI – 359; XVII – 631
- Єфремов Іван** (1907-1972) письменник-фантаст XI – 761
- Єфремов Олег** (1927-2000) актор, режисер XI – 95, 98, 173, 264, 300, 506, 509, 516, 517, 589, 590, 600, 660, 703; XII – 55, 434; XIII – 64, 166, 305, 589, 592; XIV – 31, 32, 55, 97, 98, 174, 228, 273, 437, 473, 483, 581, 587, 591, 640; XV – 25, 49, 62, 181, 419, 428, 447, 548; XVI – 353, 354, 431, 493, 494, 556-558; XVII – 182, 533, 379, 407, 417, 534, 564; XVIII – 137, 179, 525, 526; XIX – 8, 14, 24, 128, 174, 248, 265, 266, 320
- Єфремов Сергій** (1876-1939) літературознавець, академік, **репресований** X – 386, 387, 389, 404, 408-412, 422; XIV – 645-648, 762; XVII – 10; XVIII – 647, 652; XIX – 541

Ж

- Жаботинський Володимир** (1880-1940) громадський діяч, письменник XIV – 504
- Жакоб Макс** (1876-1944) поет XIX – 447, 448
- Жакова Віра** (1914-1937) письменниця XIV – 37, 383, 385, 386, 388, 389
- Жалакявічюс Вітаутас** (1930-1996) кінорежисер XIII – 226, 356, 360, 370, 597; XIV – 103, 106, 107, 165
- Жар Моріс** (1924-2009) композитор XV – 436

- Жаров Михайло** (1900-1981) актор XI – 59, 71, 125; XII – 195; XIII – 396, 509; XV – 61, 63; XVI – 550
- Жаров Сергій** (1896-1985) диригент XVIII – 201
- Жаррі Альфред** (1873-1907) драматург XI – 730
- Жаткін Віктор**, купець, який побудував у Харкові в 1909 р. «Віллу Жаткіна» - Малий театр XII – 572
- Жванія Андро** (1907 р.н.) поет, драматург XV – 49;
- Жгенті Суліко** (1925-2000) сценарист XI – 670; XIII – 327
- Жданов Андрій** (1896-1948) партійний діяч XII – 579; XIII – 349, 351, 361, 655, 661; XV – 585, 708; XVIII – 554, 555, 558-560
- Жевченко-Яновська Тамара** (1904-1958) актриса «Березоля», дружина Ю. Яновського XVI – 363; XVIII – 300; XIX – 470
- Жегіс Валентин** (1923-2009) письменник, журналіст XI – 637
- Жезмер Григорій** (1935 р.н.) режисер XI – 71
- Железняк (Железняков) Анатолій** (1895-1919) анархіст, перекинувся до більшовиків XIV – 231
- Желябужський Олексій** (1884-1970) драматург XII – 239
- Жем'є Фірмен** (1869-1933) режисер XI – 602;
- Жемчужина Поліна (Перл Семенівна Карповська)** (1897-1970) дружина В. Молотова, репресована XII – 164-165
- Жене Жан** (1910-1986) драматург XII – 601-604; XIII – 344
- Жженов Георгій** (1915-2005) актор театру і кіно, репресований XIII – 592
- Живлюк Юрій** (1936 р.н.) доктор наук, громадський діяч XV – 424, 482, 509-513, 536, 537, 556; XVI – 103; XVII – 675; XVIII – 34; XIX – 7, 152
- Жигулін Анатолій** (1930-2000) поет XIII – 409, 722
- Жиленко Ірина** (1941 р.н.) поетеса XI – 265, 751; XII – 210, 472; XIII – 129-13, 1, 516, 573; XIV – 116-121, 701; XV – 370, 372; XVIII – 542; XIX – 83, 376, 389
- Жиліна Людмила** (1938-2011) театрознавець XIV – 415
- Жилкіна Людмила** (1928 р.н.) оперна співачка (сопрано) XVII – 599
- Жилко Федот** (1908-1995) професор, мовознавець XIII – 477
- Жинкин Микола** (1883-1979) професор, психолог-лінгвіст XVIII – 684
- Жириновський Володимир** (1946 р.н.) політичний блазень XVI – 327, 329
- Жирмунський Віктор** (1891-1971) філолог, академік X – 398

- Жироду Жан** (1882-1944) драматург XI – 729; XVIII – 69
- Житецький Ігнат** (1866-1929) літературознавець X – 404; XVI – 396
- Житецький Павло** (1837-1911) філолог XIII – 629; XVI – 396
- Житник Володимир** (1938-2010) поет XI – 423, 636, 640; XIII – 366, 367; XVII – 261; XVIII – 342, 346, 349, 350, 531
- Жихарев Степан** (1787-1860) автор записок XIV – 462, 464
- Жід Андре** (1869-1951) письменник XI – 730; XII – 493; XIX – 6, 225-229
- Жолкевський Станіслав** (1547-1620) канцлер Польщі XII – 426
- Жомнір Олександр**, перекладач (Мілтон, Сомерсет Моем, Діккенсон) викладав історію англійської мови в Ніжині XVI – 47-54
- Жорданія Ной** (1869-1953) меншовик XII – 509
- Жорес Жан** (1859-1914) політичний діяч XVII – 332
- Жотев (Димитров) Добрі** (1921-1997) поет, драматург XVII – 331, 367-376
- Жув П'єр Жан** (1887-1976) письменник XIX – 442
- Жуве Луї** (1887-1953) режисер XV – 633
- Жук Борис** (1878-1960-ті рр.) археолог XII – 691
- Жук Михайло** (1883-1964) художник і поет XI – 352; XIV – 491; XV – 634-637; XVII – 433; XIX – 284
- Жук Сергій** (1885-?) різьбяр і письменник, помер після 1950 р. в Німеччині XVII – 283
- Жуков Георгій** (1908-1974) маршал XII – 227; XIII – 306; XIV – 658; XVI – 309; XVIII – 23
- Жуков Юрій** (1908-1990) журналіст XIII – 374; XVII – 498
- Жукова (Клименко) Віра** (1921 р.н.) художниця XI – 210
- Жукова Лідія** (1905-1985) критик XI – 711
- Жукова Тетяна** (1939 р.н.) актриса Театру на Таганці XI – 121, 595; XVI – 430
- Жуковський Василій** (1783-1852) поет XI – 343; XII – 16; XIII – 322; XIV – 37, 42, 471; XVI – 272; XVII – 694
- Жуковський Герман** (1913-1976) композитор XVII – 708
- Жулавський Єжи** (1874-1915) драматург XI – 482; XII – 518; XVII – 452, 456; XVIII – 585, 629
- Журавель Володимир** (1930 р.н.) художник XVII – 709
- Журба (Домбровська) Галина** (1888-1979) письменниця XV – 635
- Журлива (Котова) Олена** (1898-1971) письменниця, репресована XVI – 579; XVIII – 650
- Жуссен Андре** (1880-1969) філософ, психолог XVII – 643

Жуховицький Леонід

(1932 р.н.) письменник XIII – 96

Жученко Михайло (1840-1880)

громадський діяч X – 393

З

Забашта Любов (1918-1990) по-

етеса XIV – 743; XVIII – 542

Забіла Наталя (1903-1985) по-

етеса XIV – 161; XVI – 154-156,
228; XVII – 468, 646, 669

Заболотний (1892-1922) отаман

XII – 563, 566

Заболоцький Микола (1903-

1958) поет, **репресований** з
1938 по 1944 XII – 261; XIII –
690; XIV – 520, 521; XVI – 514,
515

Заборовський Рафаїл (1676-

1747) київський митрополит
XVI – 267

Забужко Степан (1926-1983)

викладач інституту XI – 702

Завадський Євгеній (1926-

2006) режисер, син Ю. Завад-
ського XIII – 355, 487; XV – 78-
80, 249, 253

Завадський Юрій (1894-1977)

режисер XI – 288, 298, 618, 623,
626, 630, 665, 752; XII – 49, 55, 72,
91, 256, 333, 411, 422, 434, 472,
495; XIII – 46, 49, 133, 137, 147,
185, 211, 236, 240, 241, 243,
277, 312, 313, 345, 353, 471,

486, 502, 504, 508, 511, 512,
514, 516, 555, 598; XIV – 9, 17,
22, 25, 57, 143, 144, 257, 317,
358, 545, 563, 566, 574, 648,
687, 689, 700, 767; XV – 10, 25,
53, 75-78, 181, 286, 354, 414,
415, 467, 480, 507, 528, 549,
576, 577; XVI – 9, 54, 92, 147,
204, 260, 307, 493, 551, 557;
XVII – 31, 315, 133, 135, 157,
315, 380, 431, 494, 675; XVIII –
14, 33, 134, 170, 328, 395, 396,
462, 537, 549, 550; XIX – 8, 13,
14, 127, 155, 172, 177, 180, 263,
271, 274-277, 320, 393, 396, 397,
429, 405, 406, 433

Завіна Олександр (1906-1995)

театральний діяч XVIII – 515

Загаров (Фесінг) Олександр

(1877-1941) актор, режисер
XIV – 402, 404, 405; XV – 188;
XVIII – 472, 484, 611, 639; XIX –
673-675, 681

Загоруйко (Болденкова) Галя

(1956 р.н.) XIII – 322, 481

Загоруйко (Чукардіна) Емма

(1930 р.н.) редактор БСЕ, дру-
жина Володимира Загоруйка
XIII – 587; XIV – 23, 241, 474, 507,
678; XV – 8, 50, 268, 323, 419,
427, 469, 476; XVI – 103, 108,
XVII – 305, 323, 324, 327, 496;
XVIII – 14, 15, 124, 141, 143, 527;
XIX – 154, 273

Загоруйко Анна (1902-1975)

XI – 90, 91, 301; XV – 186, 477

- Загоруйко Василь** (1901-1975)
історик XI – 14, 89-92, 343, 351-353; XIII – 481; XIV – 37, 42, 146, 176, 210, 249; XV – 476, 477; XVII – 203, 304
- Загоруйко Володимир** (1932 р.н.) режисер XI – 14, 34, 56, 57, 71, 90, 91, 97, 101, 102, 104, 112-117, 123, 125, 127, 131, 132, 140, 141, 147-149, 168-170, 211-215, 223, 254, 283, 296, 299-301, 306, 308, 332, 337, 407, 408, 418, 429, 430, 453, 456, 473, 503, 510, 525, 547, 587-590, 596-599, 618, 624, 634, 635, 645, 652, 655, 656, 664, 665; XII – 45, 47, 48, 84, 85, 88, 152, 160, 180, 256, 305, 358, 359, 366, 437, 442; XIII – 47, 49, 185, 186, 263, 292, 322, 325, 363, 415, 426, 481, 483, 492, 565, 566, 587, 629; XIV – 19-21, 23, 47, 51, 210, 241, 252, 315, 324, 339, 410, 454, 474, 479, 494, 506, 507, 551, 604, 648, 665-667, 678, 704; XV – 8, 50, 53, 54, 84, 91, 89, 95, 184, 189, 202, 268, 279, 323, 343, 361, 419, 420, 469, 476, 580, 586, 587; XVI – 103, 108, 128, 204, 276, 345, 451; XVII – 74, 304, 324, 394, 400, 430, 436, 439, 517, 586, 633, 666, 667; XVIII – 15, 30, 33, 68, 134, 190, 123-125, 211, 295, 512, 524, 526, 527; XIX – 8, 109, 126, 231, 176, 178, 246, 249, 271, 310, 392, 411, 431
- Загоруйко Кирило** (1967 р.н.)
XV – 422, 469, 478; XVII – 323, 324, 394, 439; XVIII – 125; XIX – 310
- Загоруйко Майя** (1927 р.н.)
XIII – 326, 481
- Загоруйко Олександр**
(1953 р.н.) XIII – 322
- Загорулько Борис** (1927-1985)
письменник XIII – 168
- Загорулько Олексій** (1897-1935) професор Промакадемії, **розстріляний** XIV – 594
- Загребельний Павло Архипович** (1924-2009) письменник XII – 309-311, 416, 484; XIII – 166, 231; XIV – 146, 416; XV – 205
- Загребельний Павло Іванович** (1934-1997) актор, режисер Тернопільського театру XIII – 281
- Загул Дмитро** (1890-1938) письменник, **розстріляний, загинув** за нез'ясованих обставин X – 383, 392, 399; XII – 166; XIII – 365; XV – 44, 635, 636; XVII – 689, 690, 701, 703, 704; XVIII – 218; XIX – 285, 682
- Задніпровський Михайло**
(1924-1980) актор театру ім. Франка XIII – 397, 491; XIV – 14
- Задорожна Надія**, художниця, **дисидентка**, дружина І.В. Задорожного (КТМ) XII – 257
- Задорожний Іван-Валентин**
(1921-1988) художник (КТМ) XI – 737, 741, 742; XII – 215, 257
- Задорожний Михайло**, російський шовініст з Грозного,

- арештований** після закликів «бити чеченців» 1958 р. XVI – 21
- Задорожний Яків** (1890-1966) режисер, лауреат сталінської премії, **репресований** XV – 83
- Зайденберг Борис** (1929-2000) актор XIII – 576
- Зайцев Павло** (1886-1965) літературознавець, громадський діяч X – 389, 393, 412; XIV – 645
- Зайчиков Василь** (1888-1947) актор XVII – 59, 362
- Зайчук Володимир** (1921-1995) Голова Верховного суду УРСР XV – 539-540
- Зак Авраам** (1919-1974) драматург XIII – 409, 722; XVIII – 413
- Зак Віталій** (1899-?) драматург, лібретист XI – 377; XVI – 163
- Закаріадзе Серго** (1909-1971) кіноактор XI – 99, 670; XII – 438; XIII – 327
- Заклинський Ростислав** (1887-1974) літературознавець, був **репресований** X – 386, 419
- Заклунна Валерія** (1942 р.н.) актриса XV – 364
- Заковський (Штубіс) Леонід (Генріх)** (1894-1938) чекіст, **розстріляний** X – 439, XV – 83
- Залеський Юзеф Богдан** (1802-1886) польський поет, окремі твори писав українською XV – 454; XIX – 382
- Заливаха Панас** (1925-2007) художник, **дисидент, репресований** (КТМ) XI – 176; XII – 23, 24, 27, 52, 70, 185, 187, 208, 209, 213; XIII – 121, 183, 213, 389, 459, 476, 513; XIV – 326, 430, 431, 458, 474, 490, 718, 719, 720, 723, 740, 741, 750, 751; XVI – 27, 333-337, 361; XIX – 153
- Заливін Валентин** (1923-1969) актор ЦДТ XI – 134, 278; XIV – 626; XV – 557; XVI – 351
- Залигін Сергій** (1913-2000) письменник XIII – 214; XIV – 729; XVI – 538-543
- Залізняк Андрій** (1935 р.н.) викладач МДУ XVII – 527
- Залізняк Максим** (бл. 1740 – після 1768) керівник гайдамацького повстання (1768-1769) відомого під назвою Коліївщина, козацький отаман, гетьман України, **ув'язнений** XI – 64; XII – 687; XIX – 496, 509, 511-517, 520, 521, 525, 529, 531, 542, 546, 549
- Заманський Володимир** (1928 р.н.) актор XI – 284;
- Замаревич М.**, композитор XVII ст. XIX – 159
- Замичковський Іван** (1868-1931) актор XVII – 209; XVIII – 472; XIX – 673
- Замков Лідія** (1918-1982) актриса, режисер XIX – 171
- Замойська (Пелтьє) Елен** (1924 р.н.) французька славістка XIII – 252, 253, 698, 707

- Замора Федір** (1887-1937) громадський діяч, педагог, **розстріляний** XVIII – 66
- Зам'ятін Євгеній** (1884-1937) письменник XIII – 141, 388, 650, 651; XIV – 320; XV – 255; XVI – 513
- Занд Жорж** (*Санд-Аврора Дюдеван*) (1804-1876) письменниця XVIII – 655
- Заньковецька** (*Адасовська*)
Марія (1860-1934) актриса XI – 124; XII – 522; XIII – 565; XIV – 30, 160, 703; XV – 86, 88, 353, 363, 383; XVI – 307, 473, 537; XVII – 126, 307, 469, 531, 603, 604, 665, 666, 679, 708; XVIII – 160, 162, 369, 472, 482, 514, 703, 704; XIX – 71, 239, 318, 435, 537, 541; XX – 341
- Запольська Габрієля** (1857-1921) драматург XI – 739; XII – 468
- Запорожець Олександр** (1905-1981) психолог, академік, учень О. Курбаса XIV – 276-278
- Запотоцький Антонін** (1884-1957) політичний діяч XVIII – 335
- Зарецький Віктор** (1925-1990) художник, КТМ XI – 308, 312, 472; XII – 25, 53, 185, 213, 278, 279, 305, 496; XIV – 327, 490, 686; XVI – 9, 576; XVII – 711; XIX – 247
- Зарецький Олексій** (1954 р.н.) філософ, науковець, син А. Горської та В. Зарецького XII – 279, 305; XX – 3
- Зарницька Єфросинія** (*Згуріді*) Зінаїда (1867-1936) актриса XV – 432, 433
- Зарудний Микола** (1921-1991) письменник, драматург, сценарист XI – 38, 50, 91, 121; XII – 469; XIII – 219; XIV – 161, 496, 546, 630, 670, 704; XV – 79, 85, 194, 195, 208, 242, 517, 525, 526, 555, 694; XVI – 154, 155, 506, 580; XVII – 377, 382, 383, 437, 603, 606, 707; XVIII – 134, 135; XIX – 127, 179, 311, 312
- Засенко Олексій** (1907-1993) літературознавець XI – 682
- Засенко Петро** (1936 р.н.) поет XIII – 567
- Заславський** (1875-1938) політкаторжанин XI – 355
- Застирець Осип** (1873-1943) священник, письменник XVIII – 383
- Засулич Віра** (1849-1919) народниця XI – 332; XVI – 387;
- Засядько Олександр** (1910-1963) державний діяч XIX – 314
- Затварський Володимир** (1931 р.н.) **репресований** в 60-і роки XVI – 17
- Затикян Степан** (1946-1979) **дисидент, страчений** XI – 312, 313
- Затиркевич-Карпинська Галина** (1855-1921) актриса XVIII – 470, 472
- Затонський Володимир** (1888-1938) партійний діяч, **роз-**

- стріляний** XI – 380, 394, 451; XII – 166, 647-701, 704, 708; XIV – 180; XVII – 201; XIX – 689, 691
- Затонський Дмитро** (1922-2009) літературознавець, академік XII – 494; XVIII – 193, 194
- Затравкін Юрій** (1943 р.н.) актор XVIII – 191
- Захава Борис** (1896-1976) режисер, актор XI – 661; XVII – 161-171; XVIII – 328
- Захаров (Ширінкін) Марк** (1933 р.н.) режисер XIII – 92, 93, 102-104, 236; XIV – 129, 130; XVI – 559; XVII – 327-330, 402, 512, 513, 559, 656; XVIII – 353, 374
- Захаров В.О.**, директор театрального інституту в Києві, **репресований** XV – 535
- Захарчшин Ярослав** (1927 р.н.) художник XVII – 597
- Заходер Борис** (1918-2000) письменник XVIII – 211, 370; XIX – 271, 316, 405, 407
- Защипіна Наталя** (1939 р.н.) актриса XVII – 512
- Збанацький Юрій** (1913-1994) письменник XI – 15; XV – 733; XVII – 713
- Збарбаро Камілло** (1888-1967) поет XVI – 404
- Збруєв Олександр** (1938 р.н.) актор XI – 466, 708; XIII – 71, 72
- Зваричевська Мирослава** (1938 р.н.) **дисидентка** XII – 70; XIII – 476, 596; XIV – 423, 427, 432, 434, 436, 718, 733, 739, 743, 748, 751, 755
- Зверева Наталя** (1937 р.н.) режисер, дочка режисера Олексія Попова, сестра актора Андрія Попова, професор, викладач акторської майстерності (викладач метода М. Чехова) XIX – 68
- Згарський Євген** (1834-1892) поет, перекладач, педагог XVII – 689, 691, 696
- Згуріді Олександр** (1904-1998) кінорежисер XII – 368
- Здровега Володимир** (1930-2006) публіцист XIII – 204, 206, 523, 525, 527; XIV – 755; XIX – 14
- Зегерс Анна** (1900-1983) письменниця XVIII – 153
- Зеленський Ісаак** (1890-1938) партійний діяч XI – 364
- Зелінський Корнелій** (1896-1970) літературознавець XV – 717
- Зелінський Фаддей** (1859-1944) філолог XI – 691, 693; XVII – 460
- Зелінський, розстріляний** 1934р. у «Польській справі» XVI – 346
- Зельдович Яків** (1914-1987) академік, фізик-теоретик XV – 94
- Зельман Григорій, репресований** XVI – 16
- Зельман Олекса, репресований** XVI – 16
- Земка Тарасій** (?-1632) ігумен Братського монастиря у Ки-

- єві, ректор братської школи та керівник друкарні Києво-Печерської Лаври X – 399
- Земляк Василь** (1923-1977) письменник XI – 64, 93
- Землянікін Володимир** (1933 р.н.) актор «Современника» XI – 284; XVII – 567
- Зенкевич Євгенія** (1919 р.н.) XIV – 324, 768-772; XIX – 345, 412
- Зенкевич Павло** (1886-1942) перекладач, **розстріляний** XII – 63, 236, 558; XIV – 115, 674, 766-774; XVI – 226, 232, 240; XVIII – 11
- Зеркалова Дарія** (1901-1982) актриса XVIII – 702
- Зеров Микола** (1890-1937) поет-неокласик, перекладач, **розстріляний** X – 387, 394, 403-406, 411, 417, 422; XI – 443, 755; XII – 16, 166, 405, 421; XIII – 364, 366, 372, 412; XIV – 155, 645-648; XV – 11, 44, 81, 555, 635; XVI – 264-276, 282, 284, 465-468, 475, 476, 536; XVII – 137, 175, 201, 422, 530, 636, 691, 695, 701; XVIII – 167; XIX – 69, 158, 286, 399
- Зизаній-Густановський Стефан**, церковний діяч, православний просвітитель, помер на поч XVII ст. XVII – 177
- Зимін Михайло** (1930-1991) актор МХАТу XIII – 575
- Зимня Валентина** (1928 р.н.) актриса XV – 198
- Зів Михайло** (1921-1994) композитор XIV – 551, 680, 682; XV – 264
- Зігфельд Флоренц** (1867-1932) антерпретер, театральний діяч XVII – 69
- Зієдоніс Імант** (1933 р.н.) латвійський письменник XIII – 365
- Зій Халід** (насправді *Халіді Юсеф Зєя-Ад-Дін*) (1829-1906) письменник XIX – 252
- Зілов Михайло** (1912-1997) актор, режисер, педагог, XVIII – 75
- Зінгерман Борис** (1927-2000) театрознавець XIII – 345, 487; XV – 99
- Зінов'єв (Радомисльський) Григорій** (1883-1936) партійний діяч, **розстріляний** XIV – 121, 122; XV – 106; XVI – 60, 61, 183, 285; XVIII – 76, 418, 505; XIX – 600
- Зінов'єв Григорій** (1883-1936) XI – 364, 446, 452; XII – 55, 239, 336, 240, 506
- Зісман Марко**, перекладач (1909-1985) XI – 169; XIII – 393; XVIII – 69
- Златоуст Іван** (бл. 347-407) архієпископ Константинопольський XVII – 176
- Златоустовський Володимир** (1939 р.н.) актор, режисер XI – 278
- Злидень Юрій** (1925 р.н.) художник XII – 214

- Злотников Натан** (1934-2006)
поет XVI – 340
- Змій Володимир** (1922 р.н.) актор XII – 194; XV – 226; XVIII – 116
- Змойро Едуард** (1925-1984) художник театру, режисер XI – 163; XII – 239; XIII – 116, 514; XIV – 52, 578, 588, 591, 626, 631, 636, 637, 706, 707; XV – 47, 515; XIX – 272, 405, 407
- Знакоков Юрій** (1926-1998)
композитор XI – 100
- Зноба Валентин** (1929-2006)
скульптор XII – 213, 214; XIII – 568
- Зозуля Михайло** (1904-1983)
літературознавець XIII – 207; XIX – 13
- Зозуля Юхим** (1891-1941) письменник XIV – 765
- Золотова Євгенія** (1928 р.н.) режисер, емігрувала до Ізраїлю XIII – 393; XIV – 144; XV – 90, 197
- Золотуський Ігор** (1930 р.н.) письменник XI – 636
- Золотухін Валерій** (1941 р.н.) актор Театру на Таганці XI – 121, 595; XV – 313; XIX – 264, 265
- Золя Еміль** (1840-1902) письменник X – 409; XI – 188; XII – 217, 356, 417; XIII – 636; XIV – 170; XVI – 269; XVIII – 63; XIX – 682
- Зон Борис** (1898-1966) режисер XI – 600
- Зонін Олександр** (1901-1962)
літературознавець, письменник XIII – 409
- Зоніна Леніна** (1922-1985) літературознавець, перекладач XIII – 722
- Зонов Аркадій** (1875-1922) режисер XIII – 82
- Зонтаг (Розенблат) С'юзен** (1933-2004) критик XII – 601
- Зорге Ріхард** (1895-1944) розвідник XI – 635; XIII – 404, 405, 478; XVII – 29
- Зорін Леонід** (1924 р.н.) драматург XI – 465, 590; XII – 42, 195, 196, 316, 409, 411, 467, 600; XIII – 105, 109, 189, 313, 334, 409, 499, 518, 722; XIV – 417, 473, 546; XV – 189, 285, 344; XVI – 58; XVII – 181, 382, 406, 533; XVIII – 51, 263
- Зоркая Нея** (1925-2006) кінознавець XIII – 409, 722
- Зоф Вячеслав** (1889-1937) **розстріляний** XI – 364
- Зоценко Михайло** (1895-1958)
письменник XI – 25; XII – 425; XIII – 284, 709; XVII – 158, 315; XVIII – 555
- Зуб Іван** (1929-2005) письменник XI – 704; XV – 713
- Зубарев Віктор** (1932-1991) актор, (КТМ) XI – 183; XIII – 568
- Зубков Сергій** (1919 р.н.) літературознавець XII – 53
- Зубков Юрій** (1914-1982) театрознавець XI – 465, 590, 600;

XII – 97, 220, 329; XIII – 356;
XIV – 422, 566; XV – 99-102, 308-
314, 416, 601-614; XVI – 559;
XVII – 426

Зубченко Галина (1929-2000)
художниця (КТМ) XII – 214
XIII – 333; XIV – 327, 475

Зуєвський Олег (1920-1996)
поет у Канаді XI – 689; XII – 39

Зульфія (Ісраїлова) (1915-1996)
узбецька поетеса XIII – 719

Зуммер В.М. (1885-1970) тюрко-
лог, синолог, монголознавець
XIX – 254

Зускін Веніамін (1899-1952)
актор, **розстріляний** XI – 25,
333; XVI – 597

Зюзка Іван, композитор XVII ст.,
автор «Пісень Мойсейових»
XIX – 159

I

Ібсен Генрік (1828-1906) драма-
тург XI – 14, 34; XII – 379; XIV –
546; XV – 628; XVII – 21, 64, 70,
321, 382, 433, 444, 456, 553;
XVIII – 63, 114, 179, 557, 631;
XIX – 675, 676, 682

Івакін Юрій (1917-1983) нау-
ковець, художник XIII – 122,
150, 184, 233, 277-281, 558;
XVI – 259, 306-311, 528; XVII –
114; XVIII – 546;

Іван IV Грозний (1530-1584)
московський цар XI – 539; XII –

505; XIII – 667; XIV – 288, 420-
422, 439, 480, 564, 713; XV –
314-321, 419, 536, 596; XVI – 179;
XVII – 31, 196, 505; XVIII – 558,
559; XIX – 265

Іваненко (Бараба) Григорій
(1893-1938) останній генсек
КПЗУ, **розстріляний** XVI – 500

Іваненко Тетяна (1941 р.н.) ак-
триса Театру на Таганці XI –
121, 595; XVI – 430

Іванисенко Віктор (1927-1997)
критик, **дисидент** (КТМ) XIII –
181; XVII – 288; XVIII – 13, 541;
XIX – 211

Іваницька Анастасія (1905-
1984) тітка Л. Танюка XII – 171;
XIII – 307; XIV – 139, 274; XV – 26

Іваницький Сергій (1900-1979)
чоловік А. Іваницької XII – 171;
XIV – 275

Іваничук Роман (1929 р.н.) пись-
менник XIII – 567; XV – 262;
XVII – 604; 479

Іванишин Володимир (1939-
1985) літературний критик
XIV – 720, 751

**Іванов (Безпощадний) Пав-
ло**¹⁹ (1895-1968) письменник,
репресований XVI – 221, 228;
XVIII – 652

Іванов Андрій (1888-1927) біль-
шовик XI – 611; XV – 13, 332;
XIX – 390, 540

¹⁹ Про нього є у Ю. Смолича, див. «Що-
денники» т. 12, ст. 579 (Л.Т.)

- Іванов Борис** (1920-2002) актор театру і кіно XII – 305, 411; XIII – 49, 303, 486, 498, 502, 555; XIV – 9, 495; XV – 76, 356
- Іванов Віктор** (1909-1981) режисер XIX – 404
- Іванов Всеволод** (1892-1963) письменник XII – 565; XIII – 387, 687
- Іванов Вячеслав** (1929 р.н.) сесіотик, перекладач, доктор філологічних наук, син Вс. Іванова XIII – 644, 652, 654, 691-695, 725; XIX – 340
- Іванов Євген** (1879-1942) письменник XVIII – 196-206
- Іванов Іван** (1862-кінець 20-х років) театрознавець XI – 591
- Іванов Ігор** (1937 р.н.) художник театру XIII – 72
- Іванов Олександр** (1935-1995) пародист XIV – 570
- Іванов Олександр** (1806-1858) художник XI – 153, 269
- Іванов Павло**, письменник, **репресований** XII – 579; XV – 44; XVI – 350
- Іванов Святослав** (1918-1984) міністр кінематографії України XI – 29, 748; XII – 70, 365, 366; XIV – 153, 705; XV – 696, 705
- Іванова Антоніна** (1893-1972) художник XVII – 617
- Іванова Галина** (1928-2008) актриса ЦДТ XI – 622; XII – 281, 282; XIV – 344, 578, 600, 632, 707, 714; XV – 96; XVI – 103, 443; XVIII – 211; XIX – 30, 307, 392, 432
- Іванова Людмила** (1933 р.н.) актриса театру «Современник» XVI – 353
- Іванова Марина**, театрознавець, директор Музею МХАТ XVI – 507; XVII – 303, 304, 305, 538
- Іванова Тетяна** (1926 р.н.) кінокритик XII – 317, 318; XIII – 409, 722
- Іванович Володимир** (1905-1985) письменник XI – 768
- Іванов-Козельський Митрофан** (1850-1898) актор XVII – 106
- Іванов-Разумник** (*Разумнік Іванов*) (1878-1946) літературознавець XI – 442, 443
- Івахненко Олександр** (1931 р.н.) графік XII – 215
- Івашева Валентина** (1908-1991) професор МГУ, літературознавець XIII – 276
- Івашкевич Ярослав** (1894-1980) письменник XI – 632, 633, 710; XVI – 529
- Іващенко Дмитро** (1918-2004) викладач, правозахисник, **репресований** XI – 702; XII – 70; XIV – 719, 737, 750; XVI – 27; XIII – 121, 184, 476
- Іващенко Ольга** (1906-1990) партійний діяч XI – 126
- Івері Петро**, філософ V ст. XIV – 244, 248

- Івницький Михайло** (1926-1996) театральний художник XVI – 478
- Івченко Валерій** (1939 р.н.) актор XI – 21, 29, 71, 74, 95, 114-117, 119, 140-148, 150, 167, 276; XII – 255; XIII – 390; XIV – 398, 417, 479, 580, 604; XV – 52-54, 186-189; XVI – 76, 130, 131, 363; XVIII – 181; XIX – 263, 267-269, 405
- Івченко Віктор** (1912-1972) кінорежисер XII – 365; XIII – 576; XV – 509, 705; XVII – 709
- Івченко Михайло** (1890-1939) письменник, засуджений у справі СВУ, **репресований** XV – 637; XVIII – 659; XIX – 285
- Ігітян Генріх** (1932-2009) мистецтвознавець XI – 371, 604; XVI – 452, 453
- Ігнатенко Людмила** (1942 р.н.) актриса ТЮГу (КТМ) XIX – 308
- Ігнатов Сергій** (1887-1959) театрознавець XVI – 163
- Ігнатович (Балинський) Гнат** (1898-1978) актор, режисер школи Л. Курбаса XIII – 79; XIV – 765; XV – 535; XVI – 56, 320, 333, 583; XVII – 27, 255, 465, 490, 540, 542, 544, 613, 659-666; XVIII – 100, 331, 472, 512, 513; XIX – 456, 543, 546
- Ігор** (?-945) князь київський X – 385, 388, 390-392, 399; XII – 28; XIV – 153, 723; XV – 30; XVI – 289, 465, 468; XVII – 670; XVIII – 529, 553
- Ігумнов Костянтин** (1873-1948) піаніст XI – 370
- Іден Ентоні** (1897-1977) лорд Ейвон, прем'єр Англії XIV – 653
- Ізаков Борис** (1903-1988) публіцист, перекладач XV – 66
- Ізарський (Мальченко) Олекса** (1919-2007) письменник, США XI – 689; XII – 18
- Ізерлі Клод Роберт**, полковник ВПС США, льотчик, який скинув атомну бомбу на Хіросіму, закінчив життя у божевільні²⁰ XVIII – 293
- Ікрамов Акмаль** (1898-1938) партійний діяч, **розстріляний** XVIII – 506
- Іларіон** (1051-1054) письменник, київський митрополит автор «Слова о законі й благодаті» X – 392
- Ілевич-Дерлиця Анна** (?-1981) актриса «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226; XVIII – 116
- Ілєнко Юрій** (1936-2010) кінорежисер (КТМ) XI – 53, 335, 727, 729; XII – 368; XIII – 59, 60; XIV – 705; XVII – 709; XVIII – 536
- Іллічов Леонід** (1906-1990) партійний діяч XI – 126, 216; XII – 221; XV – 131

²⁰ За іншими даними, бомбу скинув Полл Тіббетс, який дожив до 92 років без жодних мук сумління (Л.Т.).

- Ілляшенко Василь** (1935 р.н.) кінорежисер XIV – 150
- Ільїн Віктор** (1904-1990) секретар СП СРСР, генерал-майор, **репресований** XIII – 312
- Ільїнський Григорій** (1876-1937) філолог, **розстріляний** X – 385
- Ільїнський Ігор** (1901-1987) актор XI – 125, 288, 298; XIII – 509, 567, 577-579; XIV – 323, 336, 337; XVI – 23, 550; XVII – 55, 59, 63, 70, 156, 157, 362, 416; XVIII – 15, 69, 143, 366
- Ільницький Микола** (1934 р.н.) критик XI – 704; XVII – 201
- Ільф (Файнзільберг) Ілля** (1897-1937) письменник XII – 19; XIII – 284, 387, 709; XIV – 509, 531; XV – 299, 546
- Ільченко Олександр** (1909-1994) письменник XI – 66; XII – 340, 416; XIII – 203; XIV – 411, 546, 669, 700; XV – 733; XVI – 439; XIX – 112
- Інбер Віра** (1890-1972) поетеса XI – 377; XIV – 710; XV – 368
- Інгульський Петро** (1912-1976) письменник XV – 715
- Інкіжінов Валерій** (1895-1973) актор, режисер XII – 517; XVI – 277; XVII – 40, 255, 326, 487; XVIII – 252, 699, 700, 712; XIX – 133, 457, 460; XX – 338, 357
- Іноземцев Артем** (1929-2001) актор XVI – 99
- Іоанн ХХІІІ** (1881-1963) папа Римський, кардинал Анджело Ронкаллі XVI – 333; XVII – 218
- Іоанн**, католикос Грузії часів Руставелі XIV – 246
- Іонеско (Йонеско) Ежен** (1912-1994) драматург XII – 13, 72, 204, 241, 478-494; XIII – 335-344, 493, 495, 496; XIV – 546; XV – 581; XVI – 456; XVII – 382; XVIII – 167, 194
- Іоффе Адольф** (1883-1927) більшовик, **покінчив життя самогубством** XVIII – 419
- Іоффе Борис**, театральний критик, XIV – 357, 358
- Іоффе Зінаїда** (1901-?) перекладач XII – 241
- Ірвінг (Бродрібб) Генрі** (1838-1905) актор, режисер, театральний діяч XV – 628
- Ірд Каарел** (1909-1986) режисер XVI – 103, 112, 113, 123, 126, 123;
- Ірлявський (Рошко) Іван** (1919-1942) поет, **страчений** гестапо XV – 45
- Ірчан Мирослав (Андрій Баб'юк)** (1897-1937) письменник **розстріляний** XI – 46; XII – 166, 516, 564; XV – 44, 188, 236; XVII – 188, 437, 603, 606; XVIII – 101; XIX – 286
- Ісаакян Аветік** (1845-1957) поет XVIII – 528
- Ісаєв Єгор** (1926 р.н.) поет XI – 61; XIII – 138

Ісаєвич Ярослав (1936 р.н.) історик культури XI – 707

Ісаковський Михайло (1900-1973) поет XIII – 671; XV – 100

Іскандер Фазіль (1929 р.н.) письменник XIII – 222; XIV – 292; XVII – 286, 312

Іскендеров Аділь Рза огли (1912-1978) режисер XVII – 477

Істрин Віктор (1906-1967) філолог, книгознавець X – 390

Іщук Арсен (1908-1982) письменник, **репресований** XV – 733

Й

Йерінг Герберт (1888-1977) драматург, критик XVIII – 228, 239

Йесснер (Єснер) Леонард (1878-1945) режисер XVII – 450; XVIII – 234

Йованович Любіша (1908-1971) актор XII – 388

Йовенко Світлана (1945 р.н.) поетеса XI – 640; XII – 543

Йовчик Мирослав, репресований XVI – 16, 17, 379

Йогананда (Мукунда Лал Гхош) Парамоханса (1893-1952) послідовник індуїстської філософії XVI – 491

Йогансен Майк (1895-1937) письменник, **розстріляний** X – 402; XII – 553, 559, 563, 575, 586, 597; XIII – 273, 411, 412; XV – 44; XVI – 184, 229, 237, 363,

440; XVII – 285, 497, 646; XVIII – 101, 654; XIX – 286

Йогансон Борис (1893-1973) художник XII – 273

Йокаї Мор (1825-1904) письменник XVIII – 63

Йолкін (Елкін Анатолій) (1929-1975) журналіст, зав. відділом літератури в «Комсомольській правді» XVIII – 128

Йонг Кін Унг (1964 р.н.) корейський хлопчик, вундеркінд XVII – 528

Йонникій (Волкович) священик, автор виданого у Львові 1631 р. поетичного трактату «О муце Христовій» X – 386

Йорданов Недялко (1941 р.н.) поет, драматург XVI – 457, 463; XVII – 117, 118, 355, 551-553, 358, 562; XVIII – 69, 298, 304, 306, 307, 462, 500; XIX – 127, 144, 246, 372, 433

Йориш Володимир (1899-1945) композитор, диригент XIX – 681

Йосипенко Микола (1912-1983) театрознавець XI – 122-124, 299, 734-736, 753-755; XII – 334; XIII – 168, 250, 324, 390-394, 569; XIV – 32; XV – 46, 76; XVI – 289, 308, 448, 504, 532; XVII – 435, 447-449, 492, 539, 540; XVIII – 16, 143, 149, 332, 366-369, 514, 516; XIX – 125, 126, 179, 230, 245, 312, 380, 413, 480, 541

Йосифович Дмитро (1867-1942) поет, перекладач XVII – 662, 669, 697, 689, 690, 700, 703

Йоффе Адольф (1883-1927) радянський дипломат XI – 364

К

Каарма Еллен (1928-1973) актриса театру Ванемуйне XVI – 105, 112

Кабалевський Дмитрій, композитор (1904-1987) XIV – 642

Кабалій, репресований XVI – 40

Кабалюк Микола (1937-2009) перекладач (КТМ) XV – 347; XVII – 400

Кабічек Ярослав (1931 р.н.) перекладач XIII – 366

Кабо Любов (1917-2007) письменниця XIII – 409, 722

Кавалерідзе Іван (1887-1978) скульптор-монументаліст і кінорежисер XIII – 281; XIV – 146; XV – 204, 208; XVI – 174, 451; XVII – 312

Кавальканті Гвідо (1255-1300) поет XVIII – 344

Каванах Патрік (1904-1967) поет XVIII – 19

Каверін (Зільбер) Веніамін (1902-1989) письменник XIII – 409, 492-497, 643, 644, 606; XIV – 522; XV – 94; XVIII – 125

Каверін Федір (1897-1957) режисер XII – 567-569

Кавсадзе Кахі (1935 р.н.) актор XIII – 99

Кавтарадзе Георгі (1940 р.н.) актор XIII – 99

Каганович Лазар (1893-1991) партійний діяч XI – 415, 416, 451; XV – 62, 63; XVI – 60, 94; XVII – 278, 285, 498; XVIII – 288, 289, 419, 442, 506, 507, 554; XIX – 110, 689, 690

Кадар Янош (1912-1989) політичний діяч XII – 368; XIV – 653; XIX – 111

Кадилова Лариса (1943 р.н.) актриса XVIII – 437

Кадочникова Лариса (1937 р.н.) актриса XI – 335, 724, 727, 729, 748, 749; XIV – 569

Каду Рене Гі (1920-1951) поет XVII – 264; XIX – 448

Кадук Освальд, обершарфюрер, наглядач в Освенцимі, засуджений на довічне ув'язнення XIII – 238

Каждан Олександр (1922-1997) доктор історичних наук, **дисидент**, емігрував XIII – 317, 721

Казакевич Еммануїл (1913-1962) письменник XI – 616; XII – 142; XIV – 85; XVI – 94

Казаків Юрій (1927-1982) письменник XIV – 459

Казальс Пабло (1876-1973) віолончеліст XV – 473

Казанова Джованні Джакомо (1725-1798) авантюрист XVII – 97

- Казанцев Олексій** (1945-2007) актор, потім драматург XVIII – 508, 509
- Казанцев Олексій** (1906-2002) письменник-фантаст XI – 761
- Казарес Марія** (1922-1996) актриса XIV – 451; XVII – 357
- Казка Аркадій** (1890-1929) поет, **репресований, покінчив життя самогубством** XV – 44; XIX – 284
- Казнадій Іван** (1925-2006) режисер XIII – 49; XIV – 339; XV – 90, 92; XVI – 332; XVII – 74, 75
- Казневський Михайло** (1900-1984) режисер, театральний діяч XVI – 109
- Кайзер Георг** (1878-1945) драматург XII – 515; XIII – 77; XVII – 123, 450, 529, 685; XVIII – 232-234, 238, 242, 641; XIX – 287, 687
- Кайко Такесі** (1930-1989) японський письменник XIII – 162
- Кайнц Йозеф** (1858-1910) актор XII – 518
- Калачевська Любов** (1919-1995) актриса XIX – 438
- Калаш'ян (Будьонна) Наїрі (Ірина)** актриса, дружина режисера М. Мерзлікіна XVI – 400, 451
- Калашников Юрій** (1910-1988) театрознавець XIV – 494, 495; XVII – 473
- Калашников**, майор КДБ XII – 542, 547
- Каледін Сергій** (1949 р.н.) письменник XIII – 654
- Калин Володимир** (1896-1923) актор, один з основоположників «Молодого театру» XV – 434; XVII – 433; XVIII – 156, 625; XIX – 69, 71, 72, 244, 546, 674
- Калинець Ігор**, поет (1939 р.н.) **репресований** XIII – 573; XVIII – 13, 543
- Калинович Іван** (1884-1977) бібліотекар XVII – 662
- Калиновська Валентина** (1938 р.н.) артистка балету XI – 292
- Калиновський Кость** (1838-1864) польський повстанець XI – 506, 544
- Калита Іван (Іван І Данилович)** (?-1340) князь Московський XIV – 722
- Калитовська Марта** (1916-1990) французька поетеса XI – 689; XII – 21, 39
- Калігула** (12-41) римський імператор XIX – 20
- Калідаса**, індійський драматичний письменник XI ст. XVIII – 309
- Каліко**, майор КДБ XII – 542, 547, 548, 550
- Калінін Михайло** (1875-1946) «всеросійський староста» XI – 343, 374, 415; XIV – 180; XVI – 415; XVIII – 442
- Калласс Марія (Марія Анна Софія Цецилія Кароге-лотулу)** (1923-1977) співачка (сопрано) XIV – 440

- Каллінікос** з Геліополіса, механік 1673 р. до н.е. XIV – 166
- Калмиков Володимир** (1927 р.н.) актор, парторг ЦДТ XI – 134, 269, 277, 566; XII – 71; XIII – 558; XIV – 600; XIX – 306
- Калнишевський Петро** (1690-1803) останній кошовий Запоріжжя, **в'язень** Соловків XI – 64; XIV – 250
- Калоянчев Георгі** (1925 р.н.) актор XVI – 455, 457, 474; XVIII – 17; XIX – 305
- Калужський Євгеній** (1896-1966) актор МХАТу XII – 334
- Калюжний (Шайтельман) Наум** (1885-1937) письменник, посол у Празі, **розстріляний** XII – 585
- Калягін Олександр** (1942 р.н.) актор XIII – 615; XVI – 430
- Каляєв Іван** (1877-1905) революціонер, терорист, есер, поет, **страчений** XVII – 270
- Калянник (Калянников) Іван** (1911-1937) письменник, **розстріляний** XV – 44, 232, 239
- Кальвіно Італо** (1923-1985) італійський письменник XIII – 252
- Кальдерон де ля Барка Педро** (1600-1681) драматург XII – 380, 468; XIV – 157; XVII – 33, 68; XVIII – 24, 309; XIX – 191
- Кальницький Яків**, письменник (1895-1949) XII – 561
- Кальченко Галина** (1926-1975) скульптор XII – 215
- Каманін Іван** (1850-1921) видавець, історик XVII – 698, 702
- Камбурова Єлена**, (1941 р.н.) актриса, співачка XIII – 72
- Каменев Лев** (1883-1936) більшовик, **розстріляний** XI – 307, 365, 394, 446; XII – 239, 506; XIV – 121, 122; XVI – 60, 61, 96, 183; XVIII – 418, 505; XIX – 21, 22
- Каменкович** (справж. *Хачатурян*) **Златослава** (1915-1989) письменниця XVII – 604
- Каммарі Михайло** (1898-1965) філолог, академік АН СРСР XIII – 619, 622
- Каммінгс Едуард** (1894-1963) поет XI – 691
- Каморний Юрій** (1944-1981) кіноактор XVII – 51
- Кампана Діно** (1885-1932) поет XVI – 403
- Кампанелла Томмазо** (1568-1639) філософ XI – 692
- Камшалов Олександр** (1932 р.н.) секретар ЦК ВЛКСМ, з 1970 р. завідуючий сектором кінематографії відділу культури ЦК КПРС XVI – 59, 340
- Камю Альбер** (1913-1960) письменник XII – 480, 481; XIII – 344; XV – 12; XVI – 146; XVII – 270; XVIII – 89, 194; XIX – 442
- Кан Максиміліан**, літературний критик XVI – 607-620
- Канаріс Фрідріх** (1887-1945) адмірал XI – 607

- Кандиба Іван** (1930-2002) юрист, **дисидент, репресований** XII – 457; XV – 540; XVI – 14, 43, 365, 368, 372, 375, 384, 389; XIX – 346, 348
- Кандинський Василь** (1866-1944) художник XII – 440
- Каневський Леонід** (1939 р.н.) актор XVI – 451
- Каневський Олександр** (1933 р.н.) письменник-сатирик, драматург, сценарист XIII – 167, 370; XVII – 630
- Каник Орхан Велі** (1914-1950) турецький поет XVII – 667; XVIII – 298, 433
- Канишевська Галина** (1915-1997) актриса, дружина Г. Канишевського XIV – 157, 159
- Канишевський Григорій** (1912-1991) актор Луцького облдрамтеатру XIV – 157, 630; XV – 81
- Канівець Володимир** (1923 р.н.) прозаїк, драматург XI – 622; XIX – 127
- Кант Іммануїл** (1724-1804) філософ XVI – 138, 139, 483
- Кантор Олександр** (1899-1936) **розстріляний** XIV – 594-595;
- Капабланка Хосе Рауль** (1888-1942) шахіст XI – 260, 265; XVII – 408
- Капелінський Ілля** (1894-1937) нарком УРСР, **репресований** XVI – 500
- Капельгородська (Мєфодієва) Ніна** (1914-1976) XII – 182
- Капельгородський Пилип** (1882-1942) письменник, **розстріляний** XVI – 500
- Капітоненко Володимир, репресований** у 60-х роках XVI – 17
- Капіца Петро** (1894-1984) фізик, академік XVI – 174; XIX – 17
- Капка (Капкунов) Дмитро** (1898-1977) кіноактор XIV – 162
- Каплан Фанні (Ройдман Фейга)** (1887-1922) учасниця революційного руху XI – 27; XVIII – 290
- Каплер Олексій** (1904-1979) кінорежисер XI – 499; XII – 144, 368
- Капоне Аль (Альфонсо)** (1899-1947) гангстер XIV – 134
- Капралов Георгій** (1921-2010) кінокритик, сценарист XIII – 357; XVII – 426
- Капроні Джорджіо** (1912-1990) поет XVI – 404
- Капустін Яків Ф.** (1904-1950) **розстріляний** XV – 584
- Капустянський Іван** (1894-1939) літературознавець, **розстріляний** X – 387, 405
- Кар Лукрецій** (бл. 99-55 до н.е.) поет, філософ XVI – 269; XVII – 178
- Карабутенко Іван** (1921-1999) критик, перекладач XIV – 418, 669; XV – 352, 353, 579, 693; XVIII – 569

- Карабчевський Микола**
(1851-1925) адвокат XI – 762
- Караваєв Валерій** (1938-2007)
актор БДТ XV – 93
- Каравай Олександр**, художник
XIII – 333
- Караванська (Строката) Ніна** (1926-1998) **дисидентка, репресована** XIV – 139; XV – 288
- Караванський Святослав**
(1920 р.н.) філолог, **дисидент, репресований** XI – 494-497, 499; XII – 157, 165-170, 384, 546; XIII – 159, 438; XIV – 139, 751, 757-760, 718; XV – 288; XVI – 30; XVIII – 318; XIX – 80, 81, 135, 138, 152, 153
- Караганов Олександр** (1915-2007) літературознавець XII – 360; XIII – 361; XVI – 439
- Кара-Караєв Абульфаз Огли**
(1918-1982) композитор XIII – 164
- Караманліс Константінос**
(1907-1998) політичний діяч
XVI – 412
- Карамзін Микола** (1766-1826)
письменник, історик X – 399, 415; XIII – 427; XIV – 462
- Карасик Юлій** (1923-2005) кіно-режисер XVI – 156
- Каратигін Василь** (1802-1853)
актор XV – 384
- Караффа-Корбут Софія**
(1924-1996) художник XI – 86, 176; XII – 213; XIII – 56-58, 278; XIV – 475
- Карахан (Карахян) Лев**
(1889-1937) радянський дипломат, **розстріляний** XI – 365
- Караян Герберт фон** (1908-1989) диригент XIV – 440
- Карбишев Дмитро** (1880-1945)
генерал-лейтенант, закатований в Маутхаузені XI – 608, 612; XIV – 642; XV – 100
- Карваш Петер** (1920-1999) словацький письменник XIV – 760; XVII – 640
- Карвер Девід**, член міжнародного комітету «Письменники в тюрмах», генеральний секретар міжнародного ПЕН-клубу XIII – 262
- Каргальський (Слинько) Сергій** (1889-1938) актор, режисер, **розстріляний** XIII – 79, 85
- Кардареллі Вінченцо** (1887-1959) XVI – 405
- Кардинале Клавдія** (1939 р.н.) кіноактриса XIII – 358
- Карелін (Кац) Лазар** (1920-2005) письменник XIII – 111
- Каріаєва Тамара** (1915-1989)
театрознавець, актриса XVIII – 369
- Карім (Карімов) Мустай**
(1919-2005) письменник XIII – 613
- Каркляліс Мамертас**, литовський режисер XIII – 92, 93, 109-111

- Карл Великий** (742-814) король франків і лангобардів, імператор Заходу XVII – 225
- Карл XII** (1697-1718) король Швеції XIII – 592; XV – 229
- Карлейль Томас** (1795-1881) філософ, публіцист, історик XIV – 170, 171
- Карлоні Альберто**, актор трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 442, 443, 444
- Карлоні Марчелло**, актор трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 443
- Карлсон Карл** (1888-1938) комісар держбезпеки 2-го рангу, **розстріляний** XVI – 500
- Кармалюк (Кармелюк) Устим** (1787-1835) український народний герой XIV – 573
- Кармалюк Павло** (1908-1986) співак (баритон) XVII – 604
- Карманський Петро** (1878-1956) поет XII – 267; XVIII – 387, 622
- Кармен Роман** (1906-1978) кінорежисер XIII – 186
- Кармінський Марко** (1930-1995) композитор XI – 158
- Карнаухов Євген** (1917-1984) актор театру ім. В. Маяковського XV – 343, 370
- Карне Марсель** (1909-1996) кінорежисер XV – 35, 40; XVI – 58
- Карнера Прімо** (1906-1967) боксер XVII – 69
- Каролінги** (751-980) королівська династія від Карла Великого XI – 692
- Карпенко Олександр** (1921 р.н.) історик, професор XV – 718;
- Карпенко-Карий (Тобілевич) Іван** (1845-1907) драматург X – 395, 408, 419; XI – 92, 93, 498; XIV – 29, 544; XV – 79, 106; XVI – 257, 530; XVII – 81, 178, 307, 381, 382, 383, 604; XVIII – 103, 162, 385, 433, 434, 471, 513, 682; XIX – 317, 435, 450
- Карпинський Вячеслав** (1880-1965) публіцист, член партії з 1898 р. XVII – 315
- Карпинський Лен** (1929-1995) його син, публіцист, громадський діяч, філософ, **дисидент** XVI – 327; XVII – 203, 315
- Карпов Алан** (1927 р.н.) один з авторів перших хепенінгів у 60-і роки XIX – 375
- Карпов Євтихій** (1857-1926) режисер XVII – 39
- Карпова Тетяна** (1916 р.н.) актриса театру ім. В. Маяковського, починала у Л. Курбаса, потім вчилася у М. Бабанової XV – 343, 361
- Карпович Лонгін** (1580-1620) першодрукар XVII – 177
- Карсавіна Тамара** (1885-1978) балерина XVII – 69
- Карсов Ніна**, перекладач, польська правозахисниця («Про-

- цес 1966» над нею у Варшаві)
XIX – 349
- Карташова Ірина** (1922 р.н.)
актриса театру Ю. Завадського
XII – 305, 313, 411; XIII – 46, 49, 498,
502, 555; XIV – 9, 495; XV – 356
- Карякін Юрій** (1930 р.н.) письменник XVI – 327
- Касіян Василь** (1896-1976) художник XI – 741; XIV – 313; XV – 188, 736, 749; XVIII – 303, 414, 462-466
- Касона Алехандро** (1903-1965) драматург XIV – 103
- Каспришин Антон, репресований** у 60-і роки XVI – 16
- Каспрук Арсен** (1919-1982) літературознавець XV – 735
- Кассель Жан-П'єр** (1932 р.н.) кіноактор XI – 728
- Кассіль Лев** (1905-1970) письменник XIII – 567
- Кассу Жан** (1897-1986) французький письменник XIII – 262
- Каст П'єр** (1920-1984) режисер XI – 749
- Кастро Рус Фідель** (1926 р.н.) XI – 636; XIV – 229, 481; XVIII – 402-405
- Касьяненко Євген** (1889-1937) головний редактор «Вісті ВУЦВК», політичний діяч, **розстріляний** XII – 130, 574; XVIII – 290
- Катаєв Валентин** (1897-1986) письменник XIV – 297, 298, 312, 509, 531; XV – 527, 541-547, 576, 578; XVI – 146-149; XVII – 406, 407
- Катаєв Іван** (1902-1939) письменник, **розстріляний** XIII – 482, 645, 711
- Катанян Василь** (1902-1980) письменник, літературознавець XIII – 721
- Каташева Наталія** (1927 р.н.) актриса театру «Современник» XV – 447
- Катерина II** (1729-1796) російська імператриця XIII – 679 XIV – 281-291, 284, 386, 387; XV – 476; XVI – 495, 498, 508; XVII – 186; XVIII – 444; XIX – 543
- Катон-молодший** (95-46 до н.е.) республіканець, противник Цезаря XII – 266; XIII – 160
- Катриченко Б.**, тюремний псевдонім Б. Антоненка-Давидовича XII – 544
- Катрушенко Іван** (1925 р.н.) графік XII – 213, 214; XVII – 597
- Каутський Карл** (1854-1938) теоретик соціал-демократії XIII – 519, 732; XIV – 114; XVI – 12, 21
- Кауфман Леонід** (1907-1973) музикознавець, композитор XII – 429, 431; XV – 461, 462; XVI – 559
- Кауфман Михайло** (1897-1980) кінорежисер, кінооператор XII – 144, 145
- Кафанов Олексій** (1924 р.н.) поет, перекладач XVI – 169

- Кафка Франц** (1883-1924) письменник XI – 300; XII – 244, 466, 469, 471, 480, 481; XIII – 194, 323, 344, 731 XIV – 127; XV – 367; XVI – 147; XVII – 199, 231, 342
- Каховський Петро** (1797-1843) декабрист, **страчений** XVII – 565
- Кац Адам** (1923-1984) художник XVII – 709
- Кациров Юхим** (1937 р.н.) актор московської оперети XIV – 552;
- Кацнельсон Абрам** (1914-2003) поет XI – 93; XVII – 545
- Качайло Омелько** (1893-1943) поет XIX – 285
- Качалов (Шверубович) Василій** (1875-1948) актор XII – 469; XV – 332; XVI – 163, 280; XVII – 19, 116, 409; XVIII – 180
- Каченовський Михайло** (1775-1842) журналіст, професор, редактор-видавець «Вестника Европы» XVII – 688
- Качуровський Ігор** (псевдонім - *Хведосій Чичка*) (1918 р.н.) поет, перекладач XI – 689, 694; XII – 15, 19, 38; 39
- Каширін Микола** (1941-2005) актор ЦДТ XIV – 600, 632; XV – 422
- Кашперов Володимир** (1827-1894) композитор XI – 585
- Каштан Уільям** (1909-1993) секретар ЦК КП Канади XV – 744
- Кашуба Іван**, керівник служби безпеки ОУН XIII – 561
- Кашшай Антон** (1921-1991) художник XVII – 596
- Кащенко Петро** (1858-1920) психіатр XIII – 319
- Квазімодо Сальваторе** (1901-1968) італійський письменник, поет, перекладач XIII – 310; XV – 529; XVI – 399, 401, 403, 404, 451; XVII – 553; XVIII – 298; XIX – 362, 451
- Квас Валерій** (1936 р.н.) оператор XI – 466
- Кваша Ігор** (1933 р.н.) актор театру «Современник» XI – 98, 284; XIII – 566, 590; XIV – 169; XV – 447; XVII – 564, 567
- Квірінг Еммануїл** (1888-1937) доктор економічних наук, **розстріляний** XI – 365; XVI – 500
- Квітка Климент** (1880-1953) музичний етнограф, чоловік Лесі Українки, **репресований** X – 423
- Квітка-Основ'яненко Григорій** (1778-1843) письменник X – 389, 395, 411, 423; XI – 233; XII – 355, 469, 522; XIV – 500; XV – 103, 459, 462; XVII – 14, 339, 604, 682; XVIII – 346, 383, 514; XIX – 11
- Квітко Лейб (Лев)** (1890-1952) письменник, **розстріляний** XII – 584, 585; XIII – 711; XVI – 221, 597

- Кедріна Зоя** (1904-1998) письменниця, літературознавець, обвинувач на процесі Даніеля і Синявського XIII – 184, 189-198, 252, 265, 269, 277, 304, 305, 385, 646, 658, 696, 698, 707, 709, 711-715, 725, 728, 730; XIX – 108
- Кедров Михайло** (1894-1972) актор і режисер XI – 463; XVII – 361
- Кедров Михайло** (1878-1941) більшовик, **репресований** XI – 394
- Кейдж Джон Мільтон** (1912-1992) письменник XIX – 375
- Келдиш Людмила** (1904-1976) доктор наук, математик XIX – 152, 289
- Келдиш Юрій** (1907-1995) музикознавець XIV – 384, 388
- Кеммер Віллібальд**, художник по світлу в «Коміше опер» XII – 246, 254
- Кемпбел Патрік** (1865-1940) актриса XVII – 431
- Кемпе (Найковська) Мірза** (1907-1974) поетеса XVII – 201
- Кеневич Ієронім** (1834-1864) польський повстанець XI – 506
- Кенігсберг Максим** (1900-1924) філолог XI – 682
- Кенігсфест Микола** (1873-1937) юрист, дід автора, **розстріляний** XIV – 51, 640; XV – 52; XVI – 282
- Кеннеді Джон Фіцджеральд** (1917-1963) 35-й президент США, **вбитий** XIII – 432; XIV – 643, 644; XV – 280, 281, 409; XVI – 380; XVII – 21, 218, 525
- Кеннеді Жаклін** (1929-1994) дружина Джона Ф. Кеннеді XV – 281
- Керенський Олександр** (1881-1970) громадський і політичний діяч XI – 308; XII – 192, 239, 509; XIII – 51, 53, 145, 511, 524, 530; XV – 404; XVII – 504; XVIII – 135
- Керженцев (Лебедєв Платон)** (1881-1940) театрознавець XI – 68, 403; XII – 334; XVII – 420, 421; XVIII – 326, 327, 366
- Кернер Григорій** (псевдонім – *Грицько Кернеренко*) (1863-?) письменник X – 393
- Керр (Кемпнер) Альфред** (1867-1948) критик XV – 522; XVIII – 221-224, 228, 239, 246
- Керцеллі Михайло**, композитор кінця XVII ст. XIV – 388
- Кестлер Артур** (1905-1983) письменник XIX – 355
- Кестльрі Роберт Стюарт** (1762-1822) англійський політичний діяч XVIII – 421, 422
- Кеттл Арнольд**, англійський літературознавець XII – 540
- Кецало Зиновій** (1919-2010) художник XVII – 597
- Кибальчич Микола** (1853-1881) народник, винахідник, **страчений** XIII – 529

- Кибальчич Надія**, викладач факультету журналістики ЛДУ XIV – 200, 755
- Кизя Лука** (1912-1974) партизан, історик XVII – 195
- Київський П. (П'ятаков Юрій)** (1890-1937) політичний діяч, **розстріляний** XVI – 12
- Килимник Олег** (1913-2001) літературознавець XI – 66
- Килпатрик Джеймс**, редактор газети «Річмонд ньюс лідер» XIII – 248
- Кипоренко-Доманський Юрій** (1888-1955) оперний співак (драматичний тенор) XIII – 90; XIV – 225; XVIII – 473
- Кипріян Мирон** (1930 р.н.) театральний художник XIV – 160; XV – 548; XVI – 91, 92; XVIII – 437; XIX – 237, 240, 436
- Кир'ян Надія** (1946 р.н.) поетеса XVI – 400, 405; XVIII – 501; XIX – 27, 39, 42-54, 316
- Кирейко Віталій** (1926 р.н.) композитор XI – 731; XIII – 59, 121; XIV – 716; XVIII – 165
- Кириленко Андрій** (1912-1996) актор театру ім. Заньковецької XII – 366; XIV – 422; XV – 742; XVIII – 438
- Кириленко Іван** (1902-1939) письменник, **розстріляний** XII – 565, 584; XV – 44; XVI – 228; XVII – 646; XVIII – 650
- Кирило** (827-869) та **Мефодій**, (815-885) брати-просвітителі XII – 686, 687; XIX – 56
- Кирилов Петро**, художник театру XIV – 31, 55
- Кирилова Есфірь** (1903-1978) актриса театру ім. Єрмолової XI – 309; XII – 91, 154, 155, 220; XIV – 582, 583
- Кирилова Світлана**, заступник міністра культури України, потім директор музею Леніна в Києві XI – 294; XII – 103; XVIII – 510
- Кирилюк Євген** (1902-1989) літературознавець XII – 578; XIII – 127; XIV – 484, 561, 562; XV – 9, 45, 46, 60, 61, 81, 364, 365, 585; XVII – 187
- Кириченко Григорій** (1939 р.н.) поет XIII – 131, 573
- Кириченко Микола** (1923 р.н.) партійний діяч XIV – 423; XVII – 76
- Кириченко Олена** (1937-2004) художниця, член КТМ XI – 650; XII – 214; XV – 362; XVI – 90; XIX – 418
- Кириченко Ольга**, актриса «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226; XVIII – 113
- Кириченко Степан** (1911-1988) художник XII – 213; XIV – 327
- Кириєнко Зінаїда** (1933 р.н.) актриса XI – 411, 412
- Кирсанов Семен** (1906-1972) поет XIV – 87; XVI – 431; XVIII – 12, 13
- Киселевський Стефан** (1911-1991) публіцист, **дисидент** XIX – 422, 423, 426

- Кисельов Віктор** (1896-1984) художник театру XVII – 131
- Кисельов Йосип** (1905-1980) театральний критик XI – 17, 26, 49, 466, 467, 554, 760; XII – 416; XIII – 372, 373; XIV – 12, 144-147; XV – 9, 46, 186, 193-211, 264, 625-628; XVI – 309, 584; XVII – 426, 437, 438; XVIII – 164; XIX – 410
- Кисельов Олексій** (1879-1937) **репресований** XI – 366, 595
- Кисельова Іветта** (1927 р.н.) актриса театру ім. Єрмолової XI – 309; XII – 157
- Кисельова Меланія** (1911-2000) актриса Одеського драмтеатру XVI – 478
- Кисенишський Марк** (1923 р.н.) адвокат XIII – 698, 715
- Кисев Здравко** (1937 р.н.) поет XVII – 559
- Кисіль (Киселев) Олександр** (1889-1942) театрознавець, **розстріляний** XVII – 665; XVIII – 637
- Китаєв Март** (1925 р.н.) театральний художник XIII – 106-108
- Кичак Ігор**, історик, **репресований** XVI – 18
- Кишилов Н.Б.**, художник-реставратор, мистецтвознавець XIII – 652
- Кишка**, старший лейтенант в.о. начальника табору № 17-А у Мордовії XVIII – 207
- Кияниця Петро** (?-1933) історик, **розстріляний** X – 42
- Кід Томас** (1558-1594) драматург XI – 677
- Кілті Джером** (1922 р.н.) актор, журналіст, драматург XVII – 431
- Кін Едмунд** (1787-1933) актор XIV – 163; XVII – 34
- Кін Цецилія** (1905-1992) літературний критик, публіцист XIII – 409, 722
- Кінг Мартин Лютер** (1929-1968) пастор XVI – 155
- Кінгіссеп Віктор** (1888-1922) діяч революційного руху XII – 644; XIII – 345; XIV – 7, 26
- Кінтеро, брати Серафін** (1871-1938) і Хоакін (1873-1944) комедіографи XII – 379
- Кіншина Єлизавета** (1911-1986) режисер XI – 34
- Кіпиш Іван**, працівник органів міліції, **репресований** XVI – 14, 43, 365, 375
- Кіплінг Редьярд** (1865-1936) письменник XI – 22; XIV – 85; XV – 404; XVI – 426
- Кіпхардт Хейнар** (1922-1982) драматург XV – 409
- Кіріна Римма** (1921 р.н.) актриса XI – 101, 103, 128
- Кіркїж Купріян** (1886-1932) член Політбюро ЦК КПУ, латиш, **загинув** в автокатастрофі XVIII – 288
- Кірконнелл Уотсон** (1895-1977) канадський професор, перекладач XVI – 47-54

- Кіров (Костриков) Сергій** (1886-1934) більшовик, **застрелений** XI – 86, 364, 366; XII – 708; XIII – 410, 726; XIV – 762; XV – 258, 535, 727; XVI – 92, 243, 347; XVII – 313; XVIII – 442
- Кіршон Володимир** (1902-1938) драматург, **розстріляний** XVII – 360
- Кісін Віктор** (1933-1997) режисер XI – 99, 174, 249; XIII – 228, 231, 234, 235; XIV – 671; XVIII – 478; XIX – 386
- Кіссінджер Генрі** (1923 р.н.) політичний діяч XVIII – 420-426, 428-430
- Кістяківська Наталія** (1889-1955) літературознавець XII – 691
- Кітон (Френсіс Джозеф) Бестер** (1896-1966) кіноактор XII – 115
- Кітс Джон** (1795-1821) поет XVI – 173
- Кіх Марія** (1914-1979) депутат Верховної Ради УРСР XV – 714; XVIII – 462-465
- Кічура Мелетій** (1881-1939) юрист, письменник, **репресований** XV – 44; XVI – 597
- Кіщак** батько й син, різьбяр²¹ XVII – 597
- Клавдій Клавдіан** (375-після 404) римський поет XVI – 275
- Клавель Моріс** (1920-1979) філософ, письменник XII – 416
- Кларк Артур Чарлз** (1917 р.н.) письменник XI – 760
- Клебанов Дмитро** (1907-1987) композитор XV – 731; XVII – 708; XVIII – 292
- Клейнер Ісидор** (1893-1971) театрознавець XI – 457
- Клейст (Кляйст) Генріх фон** (1771-1811) письменник XII – 31; XIX – 8
- Клемансо Жорж** (1841-1929) прем'єр-міністр Франції XII – 510
- Клеменс Самосуд Клара** (1874-1962) дочка Марка Твена XI – 7
- Клен Юрій (Бургардт Освальд)** (1891-1947) поет-неокласик, перекладач XII – 16, 35; XIV – 648; XVIII – 537
- Клепфер Еуген** (1886-1950) актор XVIII – 238
- Клер Рене** (1898-1981) кінорежисер XI – 650, 728, 732; XII – 37; XV – 35
- Клименко** з львівського КГБ XIX – 140, 142
- Клименко Леся** (1934 р.н.) поетеса XIII – 586
- Клименко Марія** (1924-2000) актриса XIII – 281; XIV – 146; XVI – 580

²¹ Мабуць, тут знову у Мельничук-Лучко наплутано. Є Василь Іванович Кищак (1930-1962) і Степан Іванович Кищак (1928 р.н.), різьбярі, але не «батько й син». Є родина різьбярів Кищуків XVII – Василь (1904-1977) і Микола (1910-1993) Федоровичі; але теж не батько й син (Л.Т.)

- Клименко**, капітан, слідчий УКДБ
XII – 542, 547; XIII – 543, 597;
XIV – 424, 730, 731, 733; XV –
540; XVIII – 319, 321
- Климентьев Володимир** (1939
р.н.) актор Театру на Таганці
XII – 13
- Климкович Ксенофонт**
(1835-1881) письменник, поет-
перекладач XVII— 689, 690,
695, 702
- Климов Елем** (1933 р.н.) кіноре-
жисер XI – 101, 136, 137, 159,
338, 558; XII – 317, 325-329
- Климовський Семен**, поет-
пісняр II половини XVII ст. XV –
463
- Климушко Борис** (1931-1991)
скульптор XVI – 257
- Климчак Богдан** (1937 р.н.) **ре-**
пресований XVI – 16
- Клинков Микола** (?-1937) **роз-**
стріляний у «справі комсомо-
лу» XVI – 597
- Кліщеїв Леонід** (1871-1935) ре-
жисер XIX – 681
- Клодель Поль** (1868-1955) дра-
матург XI – 690; XIX – 224, 329
- Клашин Олександр**, кіберне-
тик (КТМ) XVI – 90
- Клюєв Микола** (1984-1937) поет
XI – 20; XIV – 493; XVI – 438, 513
- Ключевський Василь** (1841-
1911) історик XI – 551
- Ключников Леонід** (1939-1993)
полковник у відставці, **загинув**
біля Білого Дому XVI – 330
- Клявін (Визиренко) Роберт**
(1929-2002) балетмейстер XI –
292, 732
- Кнебель Йосип** (1854-1926)
книговидавець XVIII – 306;
XIX – 128
- Кнебель Карл Людвиг** (1744-
1834) офіцер, товариш Гете
XII – 353, 362
- Кнебель Марія** (1898-1985) ре-
жисер XI – 157, 269; XII – 462; XIII –
67, 92-97, 109, 111, 201, 567; XIV –
56, 343, 345, 459, 577, 609, 640,
641, 678, 686; XV – 8, 25, 52, 76,
78, 254, 358, 481, 548, 557-560;
XVI – 349, 443, 453; XVII – 276,
326, 401, 416, 417, 421, 422,
438; XVIII – 31, 134, 140, 144,
179, 247, 306; XIX – 15, 29, 30,
68, 128, 133, 231, 245, 266, 318,
319, 372, 392, 404, 432
- Кніппер-Чехова Ольга** (1868-
1959) актриса МХАТу XIV – 568,
569; XV – 332; XVII – 20
- Кнорозов Юрій** (1922-1999)
етнограф XVII – 426
- Кнунянц Іван** (1906-1990) хімік
XV – 94
- Кобзон Йосип** (1937 р.н.) співак
XIII – 566
- Кобилецький Юрій** (1905-
1987) літературознавець XI –
636; XIII – 207; XIV – 646
- Кобилецький Ярослав, ре-**
пресований XVI – 17
- Кобилиця Лук'ян** (1812-1851)
провідник селянського руху
на Буковині XVII – 603

- Кобилянська Ольга** (1863-1942) письменниця X – 393, 406; XI – 154; XII – 212, 510; XIV – 572; XV – 456, 620; XVII – 602, 695; XVIII – 63, 113
- Кобилянський Антін** (1837-1910) лікар, громадський діяч XVII – 689
- Кобилянський Броніслав** (1896-1986) доктор філологічних наук XIII – 529; XIV – 755
- Кобилянський Володимир** (1895-1919) поет, перекладач XV – 636; XIX – 285
- Кобів Йосип** (1910-2001) професор класичної філології, перекладач XIII – 159, 160
- Кобо Абе** (справжнє ім'я – *Абе Кіміфуса*) (1924-1993) японський письменник XV – 353; XVII – 49, 50
- Кобржицький Владислав** (1939-2005) актор XI – 29
- Кобринська Наталя** (1855-1920) письменниця, організаторка феміністичного руху в Україні XIII – 122; XVII – 698
- Кобринський Ілля** (1904-1979) режисер XV – 92
- Коваленко Борис** (1903-1938) критик, **розстріляний** XIV – 177; XVIII – 650, 665, 668, 669
- Коваленко Гаїна** (1905-?) актриса, перекладач XVII – 565
- Коваленко Леонід** (1913-1983) літературознавець XV – 97; XVIII – 449; XIX – 211
- Коваленко Михайло**, режисер XI – 64; XII – 227
- Коваленко Олексій** (1880-1927) перекладач, поет, **репресований** XV – 147; XVI – 597
- Коваленко Петро** (1888-1936) інженер, **розстріляний** XIV – 586
- Коваленко Прохір** (1884-1963) актор театру Садовського, громадський і театральний діяч XIV – 254; XVIII – 58-60, 162
- Коваленко-Горлач Леонід** (1941 р.н.) письменник XIX – 280
- Ковалик Іван** (1907-1989) доктор філологічних наук, зав. кафедри української мови ЛДУ XIV – 756
- Ковалів Левко** (*Харків*) (1890-1937) боротьбист, **розстріляний** XII – 558, 560, 581, 597; XVI – 428
- Ковалів Пантелеймон** (1898-?) філолог, богослов XVII – 270
- Ковалівський Андрій** (1895-1969) історик, етнограф X – 381, 417, 421; XIX – 253
- Коваль Іван** (?-1962) **дисидент, розстріляний** XII – 460; XVI – 16, 17, 376, 379, 385
- Коваль, слідчий УКДБ** XIII – 156, 432; XIV – 732, 761
- Ковальова Галина** (1932 р.н.) актриса, співачка (колоратурне сопрано) XIII – 69

- Ковальчук Дмитро, репресований** XVI – 18
- Ковальчук Яків**, письменник, **репресований** XV – 44
- Ковганюк Степан** (1902-1982) перекладач XI – 299; XIII – 367, 368
- Ковжун Павло** (1896-1939) графік, мистецтвознавець **розстріляний** XVI – 332
- Ковпак Сидір** (1887-1967) партизанський ватажок XVIII – 467
- Ковтун (Вухналь) Іван** (1906-1937) письменник XII – 554, 557
- Коган Павло** (1918-1942) поет XI – 615; XII – 344, 369; XV – 101
- Коган Семен**, артист оркестру з Одеси XVI – 228
- Когоут Павел** (1929 р.н.) драматург XIV – 546
- Кожевников Вадим** (1909-1984) письменник XVIII – 557, 558
- Кожин Вадим** (1930-2001) письменник XVI – 327
- Кожич Володимир** (1896-1955) актор, режисер XIV – 520
- Кожушний Марко** (1904-1937) поет, журналіст, в 1938 р. отримав 5 років таборів, потім **розстріляний** XVIII – 650, 651
- Козак Богдан** (1940 р.н.) актор XV – 488, 489; XVIII – 313, 438, 478, 480; XIX – 237, 240, 311, 436
- Козак Євген** (1907-1988) композитор, педагог XVII – 598, 600
- Козак Сергій** (1921-1993) композитор, співак (баритон) XIV – 226
- Козак Степан (Вербицький Степан)** (1937 р.н.) літературознавець XV – 488, 489, 555
- Козаков Михайло** (1934-2011) актор «Современника» XI – 284; XIV – 31, 54-56, 346; XV – 508; XVII – 472, 534; XVIII – 134
- Козаченко Василь** (1913-1995) письменник XI – 639, 741, 755; XII – 53; XIV – 651; XV – 525, 673, 693, 713; XVI – 221; XVIII – 69, 134
- Козаченко Григорій** (1900-1970) актор XI – 115, 116, 131
- Козачковський Даміан** (1896-1967) актор «Березоля» і театру ім. Заньковецької XI – 168, 553; XIV – 333, 671; XV – 81, 346, 537; XVII – 157, 333, 604, 679; XVIII – 151, 437, 473; XIX – 111, 465, 549
- Козирева Євгенія** (1920-1992) актриса, театр ім. В. Маяковського XIV – 711
- Козицький Пилип** (1893-1960) композитор XIV – 186; XVI – 228
- Козінцев Григорій** (1905-1973) кінорежисер XII – 126, 367; XIV – 99, 228; XV – 578; XVI – 61; XVII – 78
- Козланюк Петро** (1904-1965) письменник XII – 574; XIII – 461
- Козлов Валентин** (1932-1998) актор театру Маяковського XV – 362
- Козлов Ян** (1923 р.н.) актор актор театру ім. І. Франка XIV – 15; XV – 578

- Козловська Валерія** (1889-1956) історик XII – 691
- Козловський Іван** (1900-1993) співак (тенор) XI – 500; XIII – 90; XIV – 325, 326; XV – 334, 382-387, 534, 535, 579; XVI – 150-153, 259, 556, 581; XVII – 479, 494; XVIII – 134, 136, 213, 366
- Козловський Яків** (1921-2001) перекладач XIX – 222
- Козоріс Михайло** (1882-1937) письменник, **розстріляний** XII – 691, 692; XV – 44
- Козуб Сергій** (1897-1937) літературознавець, **розстріляний** X – 387, 388, 394, 422
- Коклен Бенуа Констан** (1841-1909) актор і теоретик театру XI – 29
- Коковцов Павло** (1861-1942) академік, семітолог XII – 61
- Кокто Жан** (1889-1963) письменник XVIII – 133
- Колаковський Лешек** (1927 р.н.) політолог, **дисидент** XIX – 352, 426
- Коларж Збінек**, театральний художник XVII – 640
- Колас (Мицкевич) Якуб** (1882-1956) письменник, драматург XIV – 171; XVIII – 528
- Колдуел Ерскін** (1903-1987) письменник XIX – 62
- Колєватов Анатолій** (1920-1997) заступник директора Малого театру XVI – 31, 54, 78; XVII – 324, 325, 331, 401, 471, 517
- Колєсаєв Валентин** (1903-1966) режисер ЦДТ XI – 136, 278, 566; XIII – 558; XV – 30; XVIII – 31, 211
- Колєсса Микола** (1903-2006) професор, композитор XVII – 594, 598, 599, 600, 607
- Колєсса Філарет** (1871-1947) фольклорист, музикознавець, академік XII – 685
- Колієнда (Колядник Іван, Коляда, Коленда)** композитор VII ст. XIX – 159-162
- Коліцці Піно** (1937 р.н.) актор XIV – 442, 444
- Коллонтай Олександра** (1872-1952) партійна діячка XI – 539; XVII – 409
- Колмановський Едуард** (1923-1994) композитор XI – 284; XII – 159
- Колоджей Мар'ян**, польський театральний художник, пройшов через Бухенвальд та Освенцім XIX – 172
- Колокольников Арнольд** (1937 р.н.) актор Театру на Танганці XII – 13; XVI – 430
- Коломієць Володимир** (1935 р.н.) поет XI – 93; XIV – 701; XV – 153; XVII – 382, 532; XVIII – 298, 299, 379; XIX – 272, 288, 362, 411
- Коломієць Олекса** (1919-1994) драматург XI – 93, 605, 698;

- XII – 416, 469; XIII – 326, 372, 392; XIV – 160, 496, 546, 643; XV – 79, 208, 287; XVI – 439, 531; XVII – 383, 437, 707; XIX – 127
- Коломієць Ростислав** (1942 р.н.) театрознавець XI – 751
- Коломієць Тамара** (1935 р.н.) поетеса XVII – 201
- Колонтай Олександра** (1872-1952) державний діяч XVII – 409; XVIII – 418
- Колос Сергій** (1888-1969) художник, мистецтвознавець, починав у Молодому театрі XVIII – 437, 502
- Колосова Катерина**, голова президії УТД КЗ XV – 694, 703, 735, 740-742; XVII – 195
- Колосова Рея** (*Рита*) (1924-2008) актриса XI – 114, 116, 141, 473
- Колофідін Никифор** (1902-1975) актор XIV – 422
- Колпакова Ірина** (1933 р.н.) актриса XIII – 69
- Колумб Христофор** (1451-1506) XI – 145; XII – 230, 231; XIV – 553; XV – 632; XVI – 160, 534; XVII – 529; XVIII – 129; XIX – 25, 417
- Колчак Олександр** (1871-1920) військовий діяч, вчений XI – 23; XVIII – 333
- Коляда Володимир, заарештований** біля пам'ятника Шевченку XVI – 47, 511;
- Коляда Гео** (*Грицько*) (1904-1941) письменник, **репресований** X – 406; XV – 44; XVI – 221
- Коляда Микола** (1907-1935) композитор XV – 238
- Коляска Іван** (1915-1997) історик, публіцист (Канада) XII – 167; XV – 656, 750; XVIII – 568
- Коль Йоган Георг** (1808-1878) географ XVII – 270
- Кольвіц Кете** (1867-1945) графік, скульптор XII – 109; XVIII – 125-128
- Кольман Ернст** (*Арношт*) (1892-1979) чеський академік, доктор філософських наук, **репресований** XIII – 238, 240
- Кольцов (Фрідланд) Михайло** (1898-1940) журналіст, **розстріляний** XIII – 711; XIX – 402
- Кольцов Микола** (1872-1940) академік, біолог, **репресований** XVI – 447
- Кольцов Олексій** (1809-1842) поет XIII – 164
- Комаров Володимир** (1927-1967) космонавт, **загинув** XVI – 260, 312, 313
- Комаров Михайло** (1844-1913) бібліограф, фольклорист XV – 276, 460
- Комаровська Людмила** (1937 р.н.) актриса Театру на Таганці XI – 121, 595; XII – 14; XVI – 430
- Коменчіні Луїджі** (1916-2007) італійський режисер, сценарист XIII – 356, 361

- Комілевська Діма (Діамара)**
дитяча письменниця і драматург, дочка акторів Наталі Пилипенко і Олекси Ходимчука XVII – 89, 90, 259, 318, 466, 467, 549; XVIII – 152, 258; XIX – 455
- Комісаржевська Віра** (1864-1910) актриса XIII – 383; XIV – 174; XVII – 10, 22, 24, 310
- Комісаржевський Віктор** (1912-1981) режисер театру Єрмолової XI – 174, 310; XII – 154; XIV – 312, 582
- Комісаржевський Федір** (1882-1954) режисер XI – 549; XIII – 82; XVII – 22
- Комісаров Олександр** (1944 р.н.) актор ЦДТ XVIII – 508
- Комітас (Соґомонян)** (1869-1935) композитор XI – 557
- Комратов Володимир** (1934 р.н.) актор театру ім. В. Маяковського XVIII – 97, 139; XV – 343; XIX – 224
- Кон Лідія** (1896-?) літературознавець XIII – 599
- Кон Міліца** (1915-1994) театрознавець XVIII – 191
- Конашевич Володимир**, тоді редактор ж-лу «Дніпро» XVIII – 413; XIX – 513
- Конґрів Уільям** (1670-1729) драматург XII – 203
- Кондратов Олександр** (1937-1993) лінгвіст, біолог, журналіст, поет, автор статті про се-міотику XVII – 426
- Кондратюк Юрій** (1897-1942) піонер ракетної техніки XIX – 315
- Кондуфор Юрій** (1922-1997) історик, заввідділом ЦК КПУ XI – 305, 306, 759; XIII – 133, 396; XIV – 264, 702; XV – 694, 706, 710, 725, 727, 729, 732, 736, 738, 740, 741; XVII – 631, 632, 706-715; XVIII – 70; XIX – 245
- Конев Іван** (1897-1973) маршал XVI – 309
- Коненков Сергій** (1874-1971) скульптор XIII – 203, 204; XVIII – 674
- Коник Клим** (1888-1937) керівник Головнауки НКО **розстріляний** XII – 674, 692
- Кониський Олександр** (1836-1900) письменник, громадський діяч X – 421; XIV – 645; XVII – 699
- Коннелі Джон Б.** (1917-1993) губернатор Техасу XIV – 644; XV – 281
- Коновалець Євген** (1891-1938) голова Проводу ОУН, **вбитий** в Роттердамі агентом НКВД П. Судоплатовим XII – 705; XIV – 195, 266
- Коновніцин Петро** (1803-1830) декабрист, розжалуваний у солдати XVIII – 191
- Кононенко Григорій** (1938-2005) режисер XI – 34, 473;

- XIV – 146, 416; XV – 365-367;
XVI – 130, 131, 451, 506; XVIII –
136
- Кононенко Митрофан** (1900-
1965) актор XVII – 257
- Кононенко Мусій** (1864-1922)
письменник X – 389
- Кононенко Петро** (1931 р.н.)
літературознавець XV – 735
- Кононков Микола** (1892-1938)
розстріляний як «шкідник»
та «учасник диверсійної групи
на залізниці» X – 439
- Кононович-Горбацький
Осип** (?-1653) філософ, бого-
слов XVI – 396
- Конрад Микола** (1891-1970)
академік, сходознавець XVII –
212, 213, 219, 223, 224, 241, 242;
XVIII – 247, 306; XIX – 224, 225
- Константинов Борис** (1910-
1969) академік, фізик XVI – 447
- Константинов Володимир**
(1956 р.н.) політик XVI – 329
- Конторин О.П.**, письменник,
репресований XVIII – 650
- Конфуцій** (бл. 551-479 до н.е.)
філософ XI – 348; XV – 271;
XVII – 232
- Концевич Євген** (1935 р.н.)
письменник XI – 529, 530, 558;
XII – 366; XIV – 725, 726, 732
- Кончак** (2-а половина XII ст.) по-
ловецький хан XI – 604
- Кончаловська Наталя** (1903-
1988) письменниця XI – 375
- Кончаловський Петро** (1876-
1956) художник XIII – 378; XVI –
164; XVII – 42
- Коонен Аліса** (1889-1974) актри-
са Камерного театру XI – 334,
606; XII – 232, 329, 465; XIII – 396,
627; XIV – 402, 574, 607; XV – 49,
61, 62, 239, 287; XVI – 163, 587;
XVII – 663; XVIII – 328, 427; XIX –
128, 223-225, 405
- Копелев Лев** (1912-1997) пись-
менник, філолог, правозахис-
ник, **дисидент** XI – 528, 529,
547, 549, 553, 560, 590; XII – 227,
228, 414; XIII – 138, 153-159,
277, 385, 409, 466, 652, 722, 725;
XIV – 47, 57, 90, 84, 108, 324,
459, 461, 564, 586, 649, 675; XV –
82, 93, 94, 240, 480, 481, 485;
XVI – 10, 60, 61, 88, 437, 463;
XVII – 322, 358, 359, 387, 358, 359,
524; XVIII – 125, 468; XIX – 152
- Копержинська Нонна** (1920-
1999) актриса театру ім. І. Фран-
ка XIII – 397, 491; XIV – 15, 438;
XV – 518; XVI – 108
- Копержинський Кость** (1894-
1953) літературознавець, ет-
нограф X – 392, 425
- Коперницький Ізидор** (1825-
1891) польський антрополог,
етнограф XIX – 382
- Копиленко Олександр** (1900-
1958) письменник XI – 258; XII –
561, 572, 573; XVI – 221, 228,
229; XVIII – 101, 653, 654, 681

- Копиця Давид** (1906-1965) літературознавець XII – 582
- Копков Олександр** (1907-1942) драматург XI – 19
- Копнін Павло** (1922-1971) філософ, директор інституту філософії АН УРСР XI – 604; XIV – 475; XV – 154, 727, 729; XVII – 303
- Копо Жак** (1879-1949) режисер XV – 633
- Коппель Ейнарі** (1925-1978) актор XVI – 103, 106
- Коптілов Віктор** (1930-2009) письменник XIII – 365, 516; XVII – 350, 492
- Копштейн Арон** (1915-1940) поет XII – 587
- Корб'єр Трістан** (1845-1875) поет XIX – 399-401
- Кордун Віктор** (1946-2005) поет (КТМ) XVII – 48-51, 630; XVIII – 435, 502, 548
- Коренев Михайло** (1889-1980) режисер XVII – 41
- Кореневич Леонід** (1935 р.н.) письменник XI – 716
- Коренева Клавдія** (1902-1972) актриса ЦДТ XI – 184, 565, 598; XIII – 119
- Корець Мойсей** (1908-1984) фізик XIX – 17
- Корж Віктор**, поет (1938 р.н.) XII – 588, 589; XIII – 567; XIV – 701, 702; XIX – 301-305
- Коржавін (Мандель) Наум** (1925 р.н.) поет XII – 498, 500, 506; XVI – 499, 559; XVII – 181
- Коржев Гелій** (1925 р.н.) художник XIV – 642
- Корін Павло** (1892-1967) художник XII – 245
- Корінт Ловіс** (1858-1925) художник-експресіоніст XII – 109
- Коркошко Світлана** (1943 р.н.) актриса театру ім. І. Франка, потім МХАТу XI – 643; XII – 90, 227; XIII – 228, 491, 614; XIV – 14, 16-18; XV – 518; XVII – 79
- Корнелл Кетрін** (1898-1974) актриса, режисер XVII – 69, 382
- Корнель П'єр** (1606-1684) драматург XII – 354; XIII – 426; XIV – 546; XV – 234, 254; XVIII – 104, 559
- Корнієнко Антоніна** (1914-2003) XI – 267; XII – 45, 46, 87, 180; XIII – 370, 371; XIV – 19, 118, 138; XV – 26, 29, 51, 52, 255; XVI – 128, 255, 398; XVII – 248, 329; XVIII – 33, 70, 118; XIX – 392
- Корнієнко Марія** (1913-2003) інженер XI – 460
- Корнієнко Микола** (1915-1982) інженер XI – 52, 54, 56, 267, 755-757; XII – 45, 49, 50, 87, 90, 182, 256; XIII – 370, 371; XIV – 116; XV – 51, 52, 150; XVI – 256; XVII – 248; XVIII – 70, 142
- Корнієнко Неллі Іванівна** (1938 р.н.) актриса Малого Театру XIII – 69
- Корнієнко Неллі Миколаївна** (1939 р.н.) театрознавець (КТМ) XI – 19, 52, 54-56, 66, 67,

87-92, 99, 101-105, 127, 132, 134-137, 145, 150, 161-166, 174-178, 182-187, 190, 191, 193, 210-215, 223, 224, 245, 247, 248, 255, 257, 262, 263, 266-268, 272, 275, 281, 283, 291-408, 419, 421, 427, 436-439, 444, 453, 454, 456, 459, 461, 462, 469, 470, 499, 502, 505, 509, 510, 513-518, 525, 527, 528, 532, 533, 542, 543, 553, 556, 562, 563, 587, 588, 590, 591, 597, 614, 618, 620, 621, 624, 626, 627, 630, 634, 638, 642, 645, 646, 651, 653, 654, 657, 662-664, 678, 702, 704, 706, 710, 751; XII – 17, 42, 46, 50, 51, 53, 55, 57, 69, 73, 81, 82, 84, 85, 88, 91, 101-103, 151, 181, 184, 205, 209, 221, 239-241, 255, 256, 272, 278, 279, 282, 2305, 308-312, 315, 338, 339, 341, 343-345, 358, 359, 362, 363, 381, 384, 385, 399, 434, 437, 442-448, 472, 485, 495; XIII – 45, 47, 50-55, 60, 69, 81, 133, 150, 162, 184-186, 199-201, 219-221, 227, 236, 255-261, 277, 287-289, 291, 293-303, 347, 351, 357, 359, 371, 389, 415-426, 470, 475, 480, 482, 483, 485, 502, 557, 560, 566, 569, 575, 576, 581, 586, 587, 591, 592, 598, 601-610, 612, 614, 616, 629; XIV – 18, 19, 37, 42, 43, 45, 46, 49, 50, 81-84, 85, 116, 149, 152, 153, 168, 169, 171, 209, 210, 219, 241, 252, 257, 260-262, 275, 277, 305-308, 311, 312, 316, 317, 320-322, 326, 327, 339-341, 406, 410, 454, 472, 473, 493, 501, 506,

507, 571, 574, 581, 611, 661-667, 672-675, 678, 683, 684, 689, 690-693, 696, 699, 711, 714; XV – 8, 11, 13-15, 16-24, 29, 30, 48, 54, 59, 84, 85, 91, 99, 107, 150, 189, 211-216, 242-249, 255, 264, 266, 267, 269, 275, 278, 282, 284, 285, 322, 323, 332, 342, 346, 352, 353, 361, 367, 370, 387, 419, 424, 440-446, 476-478, 480, 482, 484, 525-527, 531-534, 548, 553, 557, 578, 582, 586, 587, 600; XVI – 7, 8, 10, 55-58, 61, 88, 98, 99, 101, 107, 108, 128, 129, 130, 131, 146, 149, 150, 174, 179, 203, 204, 252, 255, 256, 259, 260, 262, 276, 282, 318, 333, 339, 341-343, 345, 349, 350, 443, 451-454, 460, 461, 464, 495, 507, 517-521, 533, 556; XVII – 28, 52, 81, 90, 118, 126, 183, 253, 304, 305, 314, 323-350, 353, 354, 389-393, 394-405, 400, 421-423, 426, 434-439, 466, 470-478, 485, 488-492, 494, 503, 510, 512, 524, 526, 528-533, 540, 542, 543, 545, 546, 553, 570, 571, 585, 617, 633, 656, 675; XVIII – 7, 14-16, 26-30, 51-54, 67-70, 72-75, 118, 119, 123-125, 136-144, 148-150, 165-169, 177, 178, 181-186, 193, 194, 211, 247-249, 256, 262, 296-298, 306-309, 313-315, 328, 342, 356-359, 366, 374, 376, 379, 399, 412, 413, 420, 432, 433, 444, 458-462, 468, 478, 480, 491, 492, 498, 501-503, 510-513, 524, 526, 535, 550, 560; XIX – 10, 12, 18, 27, 28, 31-33, 39, 125, 126, 130-133,

154, 155, 167-170, 176-178, 230, 231, 244-247, 270-273, 281, 282, 288, 289, 307, 340, 342-344, 363, 364, 373, 374, 377-381, 389, 392, 398, 403, 406, 411-413, 418, 429, 440, 451, 452, 472, 473, 539

Корнієнко Олекса (1919-2003)
драматург XV – 555

Корнієнко Олександр (1942 р.н.) XI – 460

Корнієнко Павло (1912-1993)
працівник Кабміну XI – 460;
XIX – 133

Корнієнко Тетяна (1941 р.н.)
XI – 460

Корнійчук Олександр (1905-1972) драматург XI – 17, 18, 24, 35, 38, 44, 48-50, 56-59, 66, 92, 114, 117, 118, 121, 123, 147-149, 211, 309, 463-465, 467, 616, 660, 698, 751; XII – 90, 226, 273, 365, 438, 469, 527, 528, 569, 587; XIII – 56, 80, 402; XIV – 36, 241, 397, 419, 496, 544-547, 649, 702, 704; XV – 53, 76, 79, 90, 142, 153, 179, 186, 189, 194, 195, 208, 236, 274, 287, 365, 424, 509, 517, 518, 555, 674, 712, 713; XVI – 108, 166, 257, 258, 308, 359, 531, 532; XVII – 79, 151, 210, 211, 382, 385, 437, 438, 517, 590, 603, 606, 684, 707, 708; XVIII – 69, 181, 182, 136, 439, 446, 467, 473; XIX – 18, 131, 269, 372, 376, 429, 430

Корнілов Володимир (1928-2002) поет, перекладач XIII – 241-243, 409, 652, 722

Корнілов Лавр (1878-1918) генерал XIV – 722

Корнілова Єлена (1938 р.н.) актриса Театру на Таганці XI – 121; XII – 14

Корнфельд Пауль (1889-1942) драматург, **загинув** у гетто в Лодзі XVIII – 233, 238, 553, 556, 558, 560

Корнюшин Федір (1893-1938) секретар Київського окружкому КП (б)У, **розстріляний** XVI – 166

Коровицький Іван (1907-1991) літературний критик на еміграції XII – 38; XIV – 648

Коровін Костянтин (1863-1939) художник XIII – 601

Корогодський Зиновій (1926-2004) театральний режисер XV – 479, 480

Корогодський Роман (1933-2005) критик (КТМ) XI – 87, 374; XII – 26, 426; XIII – 277; XIV – 410, 490; XVI – 9; XIX – 415-418

Короленко Володимир (1853-1921) письменник XII – 58; XIII – 403; XV – 261; XIX – 116

Королюк Тамара, актриса, телеведуча XIX – 308, 385

Корольков Геннадій (1941-2007) актор ЦДТ XI – 125, 127, 278, 526, 549, 565; XIV – 497; XV – 8, 423

Корольов Сергій (1907-1966) конструктор ракетної техніки XIII – 133; XIX – 315

- Корольчук Олександр** (1883-1925) актор XVIII – 472, 623;
- Коротич Віталій** (1936 р.н.) письменник XI – 9, 93, 423, 443, 699, 707, 751; XII – 49; XIII – 59, 183, 282, 291, 567, 573, 582; XIV – 212-215, 263, 701, 704; XV – 241, 266, 710; XVI – 177, 462, 505, 533; XVII – 26, 88, 201, 258, 330, 331, 394, 399, 434, 475, 477, 490, 494-496, 505-509, 524, 526, 545, 610, 635, 657, 673, 710; XVIII – 69, 70, 152, 188, 346, 347, 349, 413, 432, 531, 540, 547; XIX – 27, 414, 439, 457, 459, 478, 462, 466, 468, 478
- Коротницький Ярослав**, провокатор XII – 30; XIV – 726
- Коротченко Дем'ян** (1894-1969) партійний діяч, голова президії ВР УРСР XV – 739; XVI – 375-396; XVIII – 462-465
- Корпанюк Семен** (1894-1970) різьбяр XVII – 597
- Коррадіні Енріко** (1865-1931) письменник XII – 671
- Корреджіо Антоніо** (1489-1534) художник XI – 235
- Корсун Володимир** (1933 р.н.) письменник XVIII – 717
- Корсун Олександр** (1818-1891) поет X – 387
- Кортес Ернан** (1485-1547) конкістадор XIV – 135, 136
- Корунець Ілько** (1922 р.н.) перекладач, літературний критик, лінгвіст XIII – 366, 516; XVIII – 343-351
- Корунова Тетяна** (?-1971) актриса Театру на Таганці, перша дружина О. Калягіна XI – 121, 595
- Корчак Януш** (*Ерш Хенрік Гольдшміт*) (1878-1942) педагог, письменник, **страчений** гестапо XI – 98, 550, 551; XIII – 111; XIV – 276, 588, 591; XVI – 433; XVIII – 394
- Корчак-Чепурківський Овксентій** (1857-1947) епідеміолог, академік XII – 694
- Корш Федір** (1852-1923) театральний діяч XVII – 19
- Коршикова Валентина** (1934 р.н.) художник XI – 379
- Коршилов Микола** (1944 р.н.) актор Московського театру оперети XV – 264
- Коряк** (*Блюмштейн*) **Володимир** (1889-1939) критик, **розстріляний** X – 381, 417-419; XIV – 199, 206; XV – 44, 554, 637; XVI – 228; XVIII – 646-648, 551, 653, 655, 666, 668-687; XIX – 284
- Кос-Анатольський** (*Кос*) **Анатолій** (1909-1983) композитор XI – 731; XVII – 594, 600, 601, 602
- Косарев Олександр** (1903-1939) комсомольський діяч, **розстріляний** XVII – 200

- Косач Ольга (Пчілка Олена)** (1869-1903) мати Лесі Українки XIV – 29, 646
- Косач Юрій** (1909-1990) письменник XII – 211, 535
- Косач-Борисова Ізидора** (1888-1980) сестра Лесі Українки, **репресована** XVI – 473; XVII – 90, 319, 671; XVIII – 149, 152, 250, 356, 374, 400, 461, 522; XIX – 453, 455, 466
- Косач-Кривинюк Ольга** (1877-1945) лікар, сестра Лесі Українки XVII – 178
- Косигін Олексій** (1904-1980) державний діяч XI – 628; XII – 82, 160, 161, 366; XIII – 138, 567, 624; XIV – 258; XVI – 183, 281; XVIII – 21, 76, 402, 408; XIX – 10, 11, 347
- Косинка-Стрілець Григорій** (1899-1934) письменник, **розстріляний** XVI – 419, 428; XV – 44, 161; XVIII – 188, 658, 666; XIX – 468
- Косів Михайло** (1934 р.н.) критик XI – 636; XII – 70; XIII – 121, 127, 213, 438, 476, 540; XIV – 720, 732, 738, 751; XVI – 27; XIX – 211, 237, 238-242, 269
- Косідовський Зенон** (1898-1978) письменник XV – 586, 587
- Косіор Володимир** (1893-1937) XI – 367
- Косіор Єлизавета** (1895-1938) XI – 367
- Косіор Йосип** (1893-1937) нарком, **розстріляний** XI – 366
- Косіор Казимир** (1896-1938) нарком **розстріляний** XI – 366
- Косіор Станіслав** (1889-1939) партійний діяч, **покінчив життя самогубством** у Лук'янівській в'язниці XI – 366, 394; XII – 166, 707; XIII – 711; XVI – 61
- Космодем'янська Зоя** (1923-1941) партизанка, **страчена** фашистами XVIII – 558; XIX – 354
- Косовський Володимир** (1923-2000) поет XVII – 697
- Костельник Гавриїл** (1886-1948) священник, філософ, **вбитий** XVI – 396
- Костенко (Пахльовська) Оксана** (1956 р.н.) поетеса, критик XVIII – 542
- Костенко Анатоль** (1908-1997) письменник, **репресований** XVI – 543
- Костенко Ліна** (1930 р.н.) поетеса XI – 9, 13, 66, 82, 253, 263, 265, 345, 561, 706, 755; XII – 29, 210; XIII – 121, 132, 136, 183, 212, 282, 438, 501, 573, 581; XIV – 150, 213, 215, 360, 546, 663, 701, 716, 743, 754; XV – 121, 169, 192, 467, 519, 551, 725, 730; XVI – 303, 441, 462, 563-574; XVII – 394, 422, 647, 710, 711, 715; XVIII – 13, 34, 312, 462-466, 539, 542, 547
- Костерін Олексій** (1896-1968) письменник, правозахисник XVIII – 291

Костецький (Мерзляков)

Ігор (1913-1983) псевдонім – Корибут Юрій) письменник XI – 684-690, 692, 693, 696, 697, 699, 700, 706; XII – 17, 22, 29, 30, 32-41; XVI – 83, 85; XVIII – 23

Костецький Володимир

(1905-1968) художник XVIII – 414

Костирева Галина, актриса театру Ю. Завадського XII – 412; XIV – 9

Костів Микола, репресований
XVI – 22

Костнер (Кестнер) Еріх (1899-1974) письменник XIV – 114

Костов Стефан Лазаров

(1879-1939) болгарський драматург XVI – 473, XVIII – 72; XIX – 451

Костомаров Віталій (1930

р.н.) мовознавець, академік, експерт-обвинувач Даниеля й Синявського XIII – 648

Костомаров Микола (1817-

1885) історик, письменник XII – 679, 680; XIII – 122, 241, 279, 730; XIV – 421; XVII – 352, 382; XIX – 58

Костомаров Рудольф, актор

ЦДТ XI – 269, 278; XV – 423, 624

Костомолоцький Олександр

(1897-1971) актор театру Ю. Завадського, музикант, художник XII – 412; XIII – 127, 303, 502; XIV – 9; XVII – 272; XVIII – 33, 290, 291

Коструба Теофіл (1907-1943)

історик, перекладач XII – 15

Костюк Григорій (1899-1982)

психолог, академік АПН СРСР XV – 735

Костюк Григорій (1902-2002)

критик і літературознавець, член «Пролітфронту» XVI – 228

Костюк Степан, референт про-

воду ОУН по зв'язках з Україною (Мюнхен) XIII – 561

Костюк Юрій (1910-1995) те-

атральний критик XI – 17, 37, 689; XIV – 339; XV – 92; XVI – 109, 523, 528-532; XIX – 541

Костюченко Іван (1910-1983)

актор XI – 75, 115, 116, 131, 144

Костюченко Олег (1930-1990)

художник XI – 114

Костюченко Петро (1925-

1992) письменник, графік XVII – 331; XVIII – 456

Костянтин VII Порфіро-

родний (або *Багрянородний*) (905-959) імператор Візантії XIV – 167

Костянтин Великий (274-337)

перший імператор Візантії XIV – 167

Костянтин II, король Греції

XVI – 413

Косухін Ігор (1933-1994) актор

XI – 309; XII – 156

Котермак Юрій з Дрогобича,

мислитель, астроном, математик (бл. 1450-1494) XIX – 315

Котко (Любченко) Кость

(1896-1937) письменник XII – 574; XVI – 422

- Котлубай Ксенія**, актриса театру Вахтангова (1890-1931) XV – 415
- Котляревський Іван** (1769-1838) письменник X – 386, 393, 396, 419; XI – 8, 232-234, 344; XII – 267, 522; XIII – 480, 524, 530, 531, 629; XVI – 272; XVII – 151, 549, 604, 682; XVIII – 63, 386, 529; XIX – 11, 537
- Котмайер Елізабет** (1902-1983) поетеса, перекладач, дружина Ігоря Костецького XI – 684, 689, 694, 700; XII – 19, 28, 29; XVIII – 23
- Котова Анна**, актриса Московського театру оперети XIV – 552; XV – 264
- Котовський Григорій** (1881-1925) комдив XII – 361; XIV – 672-674; XVI – 289; XVIII – 58, 60, 532
- Коуард Ноел Пірс** (1899-1973) актор, драматург, композитор XII – 204
- Кофф Григорій**, політкаторжанин XI – 353
- Кох Богдан** (1925-1996) актор театру ім. М. Заньковецької, **репресований** XI – 167; XVIII – 437, 478; XIX – 312
- Кох Еріх** (1896-1986) нацист XII – 364
- Кох Іван** (1901-1979) майстер сценічного фехтування XVII – 78
- Кохан Григорій** (1931 р.н.) кінорежисер XVII – 320, 618
- Коханенко (Кохан) Євген** (1891-1955) актор і режисер XVII – 468; XIX – 72
- Коцко Адам** (1882-1910) студентський діяч, **загинув** під час демонстрації XVIII – 66, 67
- Коцовський Володимир** (1860-1921) вчитель, поет XVII – 689, 690
- Коцюба (Коцегуб) Гордій** (1892-1939) письменник **розстріляний** XII – 118, 122, 577; XV – 44; XVI – 221, 228; XIX – 284
- Коцюбинська Ірина** (1899-1977) юрист, філолог, письменниця, громадська діячка, дочка М. Коцюбинського XIV – 182
- Коцюбинська Михайлина** (1931-2011) літературознавець XI – 66, 639, 706; XIII – 216, 477; XV – 32, 33, 35, 483, 595, 596, 735; XVI – 400, 523-528; XVIII – 182, 531, 540, 546; XIX – 11, 81, 84, 210-222
- Коцюбинська Оксана**, дочка М. Коцюбинського, дружина В. Примакова XV – 22, 23
- Коцюбинський Михайло** (1864-1913) письменник X – 387-389, 393, 394, 408, 409, 419, 422; XI – 335, 631, 706, 722, 723, 749; XII – 212, 577; XIII – 365, 446, 449, 477, 584; XIV – 104, 182, 183, 572, 738; XV – 22, 709, 737; XVI – 288, 295, 297, 347; XVII – 49, 115, 636; XVIII – 63, 542, 566, 660, 684; XIX – 565

Коцюбинський Юрій²² (1896-1937) головнокомандуючий військами УНР, **розстріляний** XIV – 183; XV – 692; XVI – 347

²² Одна з найзагадковіших і найдраматичніших доль. Син Михайла Коцюбинського, пішов фактично проти України, проти культури. Суровцева вважала його людиною талановитою від уродження, але з комплексом неповноцінності. Уже 18-річним юнаком він вступає в більшовики. Далі війна, він прапорщик, як Микола Куліш, ув'язнений XVI – отже, герой XVI – і в 1917 р. він комендант червоногвардійців у Петрограді. Зразу ж його направляють на Україну, і Ленін призначає його командувачем військових сил республіки. 1922-й рік XVI – Австрія, повпред СРСР, потім XVI – Варшава, теж дипломат. З 1933 року очолює український Держплан, підтримує розвінчання Скрипника, плямує посмертно Хвильового, але це його не рятує. Після вбивства Кірова й на початку планового погрому української верхівки XVI – вивели з ЦК й з уряду. 1935 року XVI – арештований у Москві. Везуть до Києва, де його допитує особисто Мехліс, «трійка» визнає його «троцькістом» XVI – висилка нібито на 5 років. Через рік XVI – пересуд і 5 років концтраку. Але далі його почали готувати на «матеріал» для широкі «змови». Коли змову підготували, і він під катуваннями все підписав XVI – і участь у вбивстві Кірова, і підготовку замаху на Сталіна, суд (Військова Колегія Верховного суду СРСР, Ульянов) присуджує йому смертну кару XVI – 8 березня 1937 року XVI – того ж дня розстріляли. Дорого заплатив Юрій Михайлович Коцюбинський за свої ілюзії. Між тим «вели» його давно, XVI – Надія Віталіївна розповідала, що її вербували стежити за ним і доносити ще з 1927 р. (на нього, на Михайла Левицького і на Володимира Ауссема (1882-1936). Старий Ауссем застрелився, сина й дружини розстріляли 1937 року.

Кочар (Габріелян) Рачія (1910-1965) письменник XI – 314

Кочевський Віктор (1923-2005) поет, перекладач XIII – 364; XVII – 267

Кочерга Іван (1881-1952) драматург XI – 48-50, 123, 154; XII – 212, 559, 560; XIII – 219, 258, 401; XIV – 488, 573; XV – 161, 194; XVI – 531; XVII – 437; XVIII – 144, 164, 473, 712; XIX – 389, 436

Кочергін Едуард (1937 р.н.) театральний художник XII – 64; XIII – 225; XV – 548

Кочетов Всеволод (1912-1973) письменник XII – 273; XIV – 641; XVII – 186, 480; XVIII – 83

Кочин Микола (1902-1983) письменник XIII – 605-608

Кочубей Юрій (1932 р.н.) дипломат, літературознавець XVII – 195

Кочур Андрій (1933 р.н.) син Г. Кочура (КТМ) XV – 363; XVIII – 28, 29, 53

Кочур Григорій (1908-1994) перекладач, **репресований** XI – 443, 499, 639, 640, 730, 731, 746; XII – 16, 29, 306, 432, 456, 494, 510; XIII – 159, 364, 366, 427, 477, 516, 592, 593, 601; XIV – 210-218, 357, 411, 472, 475, 476, 546, 663, 670, 675, 700; XV – 10, 81, 85, 148, 186, 265, 347, 363, 417, 426, 483, 529, 708, 709; XVI – 57, 260, 273, 275, 317, 407, 458, 461, 465,

475, 476; XVII – 176, 183, 261, 265, 266, 273, 314, 350, 382, 394, 491, 546; XVIII – 13, 16, 26, 70, 74, 125, 137, 143, 148, 186, 323, 330, 340, 351, 449, 457, 460, 531, 538, 543; XIX – 32, 69, 131, 132, 155, 163, 167, 168, 176, 178, 243, 272, 273, 288, 300, 340, 399, 441, 449, 451

Кошачевський Семен (1909-1991) актор XI – 116

Кошеверов Олександр (1874-1921) актор, режисер XVII – 452

Кошевський (Скляр) Кость (1895-1945) актор, режисер XI – 123; XVII – 646; XVIII – 473

Кошелік Роман, репресований XVI – 17

Кошелівець (Ярешко) Іван (1907-1999) критик XII – 314, 315; XVII – 271

Кошиць Олександр (1875-1944) диригент, композитор, співак (тенор) XII – 97; XV – 386; XVIII – 584

Кошовий Олег (1926-1943) молодогвардієць, закатований гестапо XIX – 354

Кошон П'єр (1371-1442) суддя на процесі Жанни Д'арк XVI – 15, 256

Крабб Джордж (1754-1832) поет XII – 7

Кравцев Іван (1918-1966) філолог, русифікатор XIII – 488; XV – 691; XVII – 647

Кравців Богдан (1904-1975) письменник XI – 683, 861; XIII – 619, 623; XIV – 251, 253, 264, 359-380; XV – 119-142; XVII – 283, 689, 701

Кравцов Іван (1937-2010) актор XV – 53

Кравченко Євген (1907-1975) драматург, гуморист XV – 555

Кравченко Євген (1938-?) актор XI – 29; XII – 47; XIII – 565

Кравченко Уляна (Шнайдер Юлія) (1860-1947) поет XVII – 689, 699

Кравчук Анатолій (1934-2000) актор XIX – 438

Кравчук Лариса, дочка Петра Кравчука XV – 713, 733

Кравчук Михайло (1892-1942) математик, академік АН УРСР, **репресований, помер в Магаданському таборі** XII – 677, 709; XVII – 525; XIX – 315

Кравчук Петро (1911-1997) громадський діяч в Канаді, публіцист XIV – 139; XV – 651-755; XVI – 259; XVII – 478; XVIII – 220, 221, 550, 561-570

Крайківський Пантелеймон (Дяцько, Дрешен, Гарасим) (1891-1944/45) лідер КПЗУ, **страчений** групою УПА X – 438

Крайниченко Володимир (1925-1964) режисер XI – 116, 118, 148, 149; XV – 87, 88, 170

- Крамаренко Андрій** (1897-1976) актор XVIII – 473
- Крамаренко Лев** (1888-1937) художник-кубіст XII – 399
- Крамер Стенлі** (1913-2001) кінорежисер XI – 761
- Красаускас Стасіс** (1929-1977) графік XIII – 57
- Красенко Василь**, кіноактор XII – 139
- Красицький Ігнаці** (1735-1801) поет XVIII – 63
- Красівський Зиновій** (1929-1991) поет, **дисидент, репресований** XIX – 10
- Красін Віктор** (1929 р.н.) економіст, правозахисник, **репресований** XV – 485
- Красінський Генріх** (1804-1876) англійський письменник, автор драми «Гонта» X – 394; XV – 453
- Красношеева Надія**, асистент з руху в театрі Ю. Завадського XIV – 8
- Красовський Єжі** (1925 р.н.) режисер XVIII – 370; XIX – 173
- Краузе Юрій** (1884-1959) журналіст, драматург, театральний критик (1936 р.н.) XVI – 434-436
- Крачковський Ігнатій** (1883-1951) арабіст, академік XIX – 253
- Крашевський Юзеф** (1812-1887) письменник XVIII – 63; XIX – 155, 164-166
- Краюшкін Євгеній** (1942-1993) **загинув** біля Білого Дому XVI – 330
- Кржавич Дмитро** (1926-2005) скульптор XII – 213; XVII – 597
- Крег Гордон** (1872-1966) художник, режисер XI – 602; XII – 515; XV – 174, 181, 580, 403, 548, 627-632; XVI – 587; XVII – 199, 414; XVIII – 7, 14, 72, 74, 109, 124, 143, 167, 246, 313, 550, 637; XIX – 416, 418, 452
- Крег Патрік**, поет XVIII – 18, 23
- Крейцвальд Фрідріх Рейнгольд** (1803-1882) лікар, поет, письменник, митець, громадський діяч, друг і послідовник Ф. Фельмана XIV – 25
- Кремер Ізабелла (Іза)** (1887-1956) солістка опери XVII – 116
- Кремер Поль** XVII – 116
- Кренкшоу Едвард** (1909-1984) романіст, критик, дипломат, літописець гестапо XVIII – 145, 146; XIX – 347, 348
- Крепелін Еміль** (1856-1926) психіатр XII – 451
- Крестинський Микола** (1883-1938) більшовик, **розстріляний** XI – 367; XVIII – 418
- Кретон Мішель** (1942 р.н.) актор XII – 466
- Кречет Василь** (1886-1939) актор XII – 582, 583; XIX – 673
- Кречетов Федір** (1740 – після 1801) публіцист, просвітитель, **репресований** XIV – 285
- Кречетова Римма** (1930 р.н.) критик XII – 315, 316

- Кржевецький (Кривецький) Борис**, режисер XIX – 673
- Кривенко Михайло** (1921 р.н.) художник XVII – 709
- Кривенюк Михайло** (1871-1944) швагер Лесі Українки, філолог, громадський діяч, **репресований, загинув** під колесами поїзда XVIII – 385
- Кривицька Леся** (1899-1983) актриса XIV – 402; XVII – 602, 603, 604, 679
- Кривін Фелікс** (1928 р.н.) письменник XI – 65; XVI – 174
- Криворуков Іван** (1883-1938) **репресований** XI – 355
- Крига Іван** (1886-1967) актор, режисер, художник театру XIV – 334; XVII – 319, 542, 544
- Крижанівський Л.Ф.**²³ (?-1934) **розстріляний** XVI – 346
- Крижанівський Степан** (1911-2002) письменник XI – 682, 683; XV – 652, 715; XVII – 179, 180; XVIII – 564
- Крижанівський Федір**²⁴ (?-1938) **розстріляний** XVI – 346
- ²³ Розстріляний у так званій «польській справі» (1934) «трійка», – пішло під кулю понад тридцять, в тому числі Понятовський, Зелінський, Волін-Вернер-Торчинський. Є у мене в списку Леонід, геолог (1973-1939) директор інституту мінералогії, але треба перевірити, вмер власною смертю чи відповідно до української радянської традиції...
- ²⁴ Член Української Трудової партії, член Центральної Ради, діяч кооперативного руху. Суджений на процесі СВУ, одержав три роки. 1933 року повертається до Києва – 1938 року його знову «вираховують» – і розстрілюють.
- Крижевський** (1884-1938) **репресований** XI – 355
- Крижицький Георгій** (1895-1975) режисер, театрознавець XVII – 93, 104-109, 421; XVIII – 374
- Крик Френсіс** (1916-2004) біофізик, лауреат Нобелівської премії XII – 402; XV – 130
- Крикливець**, слідчий УКДБ X VIII – 321; XIX – 141
- Криленко Володимир** (1886-1938) **розстріляний** XI – 367
- Криленко Микола** (1885-1938) **розстріляний** XI – 367
- Крилов Іван** (1769-1844) байкар XII – 355; XV – 299; XVII – 317, 548, 662
- Крилов Микола** (1879-1955) математик, академік АН СРСР XII – 677, 685, 695
- Крилова Людмила** (1938 р.н.) актриса театру «Современник» XV – 447
- Кримова Наталя** (1930-2003) театральний критик XI – 146, 284, 465, 589, 616, 710; XII – 42, 329; XIII – 154, 484; XIV – 686; XV – 557; XVI – 61-77, 103, 557; XVII – 485; XVIII – 189, 211, 212, 262, 295, 525
- Кримський Агатангел** (1871-1942) письменник, академік, **репресований** X – 408, 422; XI – 710; XII – 685; XIII – 364, 601; XV – 44, 64; XVII – 527, 689, 699; XIX – 242, 251-257

- Криницька Лідія** (1898-1996)
актриса XI – 116; XIV – 337, 549;
XVI – 583; XVII – 78, 252, 320;
XVIII – 96; XIX – 458
- Кринкін Геннадій** (1937-2008)
актор XI – 466; XIII – 97; XV – 315
- Крип'якевич Іван** (1886-1967)
історик, академік XVI – 263
- Криса Олег** (1942 р.н.) скрипаль
XVII – 598
- Кривецький Абрам** (1912-
1982) кінооператор XII – 142-150
- Кривецький Василь** (1901-
1978) художник XII – 126
- Кривецький Василь Григо-
рович** (1873-1952) архітек-
тор, маляр, мистецтвознавець
XVI – 578; XVII – 459; XVIII – 584
- Кривецький Олександр**
(1896-1956) професор-дерма-
толог, кузен Іллі Еренбурга,
близький знайомий В. Чистя-
кової XVIII – 152; XIX – 466
- Кривецький Федір**
(1879-1947) художник XVI – 578
- Криштальський Олег**
(1930 р.н.) піаніст, педагог
XVII – 598, 599
- Криштальський Ярослав,**
директор «Нового театру» у
Нью-Йорку XV – 226
- Крилик (Васильків) Осип**
(1898-1941) діяч КПЗУ, разом
з Турянським керував україн-
ською національною опозиці-
єю 1928 р., **загинув** в таборах
X – 438
- Кріппс Річард** (1889-1952) по-
сол в СРСР XVII – 296
- Крісті Агата** (1891-1976) пись-
менниця XVII – 652
- Крісті Григорій** (1908-1973)
режисер, театрознавець XVII –
421
- Крітенко Юрій** (1938-1997) ак-
тор (КТМ) XII – 159; XIII – 346, 347;
XV – 53; XVII – 74; XIX – 263, 300
- Кріцберг Лазар** (1899-1950) ре-
жисер XVII – 41
- Крлежа Мирослав** (1893-1981)
письменник XII – 363, 388
- Кріль Георгій** (1893-1932) кіно-
режисер, учень Мейєрхольда
XVII – 40
- Кромвель Томас**, лорд, пра-
витель Англії (1485-1540) XI –
551; XVIII – 530; XIX – 278
- Кроммелінк Фернан** (1888-
1970) драматург XII – 515, 519;
XVIII – 694, 695, 711; XIX – 683,
685
- Кронін Арчибальд Джозеф**
(1896-1981) письменник XV –
442-444
- Кропивницький Марко** (1840-
1910) батько українського теа-
тру X – 395; XI – 124, 154, 500,
554, 598, 735; XII – 515, 522;
XIII – 59, 622; XIV – 156, 572;
XV – 194, 199, 204, 276; XVI –
285, 286, 301; XVII – 76, 307, 312,
389 XVIII – 161, 162, 369, 445,
471, 581, 626, 703; XIX – 71, 542

- Кропоткін Петро** (1842-1921) князь, революціонер, анархіст XVII – 108
- Кроссбі Гаррі** (1900-1929) поет, США XIX – 188
- Кротевич Євген** (1884-1968) письменник XIV – 27
- Кроуфорд Джим** (1948-2002) літературознавець XI – 676
- Кроче Бендетто** (1866-1952) філософ XI – 604
- Крузе Жерар** (1909-1978) ясновидець XVI – 492
- Круглий Лев** (1931-2008) актор XII – 315, 372, 375, 477;
- Кружков Володимир** (1905-1991) філософ, академік XVIII – 560
- Крупник Ілля** (1915 р.н.) письменник-фантаст XIII – 409, 722
- Крупник Семен** (1928-?) актор оперети XI – 714
- Крупп**, металургійна фірма, заснована 1811 р. XIV – 676
- Крупська Надія** (1869-1935) XI – 343; XII – 239; XIII – 51, 53; XVII – 177; XVIII – 418, 442, 561
- Крупський Костянтин** (1838-1883) польський повстанець XI – 511
- Крутікова Ніна** (1913-2008) літературознавець, доктор філологічних наук XIV – 686
- Круть**, капітан УКДБ XVIII – 209
- Кручковський Леон** (1900-1962) письменник, драматург XIV – 160, 546
- Крушельницька Володимира** (1903-1937) лікар, актриса театру Л. Курбаса на Соловках, дочка А. Крушельницького, **розстріляна** XV – 187
- Крушельницька Лідія** (1915-2009) актриса «Нового театру» у Нью-Йорку XII – 194; XV – 226; XVIII – 116
- Крушельницька Марія** (1934 р.н.) піаністка, онука Антона Крушельницького XVII – 599
- Крушельницька Соломія**, співачка (сопрано) (1872-1952) XVI – 578; XVII – 598, 599; XVIII – 247, 380; XX – 346
- Крушельницький Антін** (1878-1937) письменник, **розстріляний** XI – 177; XIII – 122; XIV – 646; XV – 44, 187; XVI – 109; XVII – 28, 124, 136, 284, 433, 448, 478, 531, 538, 606, 609, 616, 699
- Крушельницький Іван** (1905-1934) поет, художник, драматург, декоратор, мистецтвознавець і літературний критик, син А. Крушельницького, **розстріляний** XV – 44
- Крушельницький Мар'ян** (1897-1963) актор і режисер XI – 19, 27, 29, 59, 109, 118, 122, 123, 144, 148, 161, 164, 221, 245, 308, 326, 453, 418, 500, 601, 626, 635, 753, 756; XII – 46, 116, 197, 212, 247, 255, 345, 495 552; XIII – 49, 50, 69, 148, 150, 185,

- 223, 233, 249, 252, 372, 401, 406, 481, 568, 569, 629; XIV – 21-36, 43, 48, 56, 107, 145, 147, 148, 162, 172, 218, 241, 258, 277, 315, 316, 323, 326, 337, 402-406, 412, 420, 437, 484, 488, 506, 548, 642, 545, 567, 579, 651, 652, 675; XV – 12, 49, 76, 80, 81, 86, 87, 89, 94, 95, 103, 158, 183, 186, 188, 190-194, 202, 224, 240, 274, 279, 400, 433, 434, 468, 477, 488, 489, 517, 522, 524, 525, 541, 537, 544, 577, 580; XVI – 22-24, 55, 56, 76, 108, 158, 159, 179, 224, 252, 255-260, 263, 277, 279-282, 298-311, 316, 317, 321-324, 332, 397, 451, 537, 560, 580, 582; XVII – 27, 80, 209, 214, 275, 326, 365, 379, 403, 569, 588, 590, 591, 633, 660, 661, 667, 684; XVIII – 17, 51, 100, 105, 107, 121, 141, 147, 143, 151, 324, 328, 342, 362, 364, 368, 380-388, 396, 436, 447, 473, 514, 516, 696; XIX – 7, 19, 64-66, 70-72, 109, 125, 155, 175, 176, 243, 244, 271, 301, 317, 321, 373, 391-393, 411, 412, 429-431, 451, 465, 684, 688; XX – 338, 343
- Крушельницький Михайло** (1869-1959) батько М. Крушельницького XVIII – 381
- Крюба Анжела** (1940 р.н.) дружина Е. Крюби XVII – 398
- Крюба Еміль** (1935 р.н.) літературознавець, професор Сорбони XI – 636, 639, 755; XII – 306, 420; XIII – 170-181, 364, 368, 583-585; XV – 265, 417; XVI – 400, 458; XVII – 27, 183, 261, 267, 319, 350, 398, 546; XVIII – 7, 149, 248, 329, 458-460; XIX – 131, 344, 380
- Крючков Євгеній**, актор ЦДТ XI – 269, 565; XIV – 600; XVI – 351
- Ксенофан Колофонський** (кін. 6 XII – поч. 5 ст. до н.е.) поет, філософ XII – 259
- Ксенофонт** (біля 430-355 р. до н.е.) письменник, історик XVII – 176
- Ксіргу Маргарита** (1888-1969) актриса XIX – 188
- Кторов (Вікторів) Анатолій** (1898-1980) актор МХАТУ XI – 98; XVII – 432; XVIII – 33
- Кубійович Володимир** (1900-1985) географ, голова УЦК, редактор «Енциклопедії українознавства» XIII – 207, 208
- Кубланов Борис** (1905-?) львівський естетик XVIII – 370-373
- Кубрик Стенлі** (1928-1999) кінорежисер XI – 761
- Куган Джон Леслі (Джекі Куган)** (1914-1984) кіноактор XVII – 70
- Кутель Олександр (Ното Ночис)** (1864-1928) театральний діяч XI – 711; XVI – 609
- Кудін Вячеслав** (1925 р.н.) науковець, ректор театального інституту XI – 183, 342; XIII – 168, 363, 499; XIV – 228; XV – 746; XIX – 131, 309, 450

- Кудінов Михайло** (1922-1994)
поет, перекладач XV – 40
- Кудлик Роман** (1941 р.н.) поет
XI – 86, 93; XIV – 684, 701; XV – 353; XVIII – 438; XIX – 237, 240
- Кудрицький (Береза-Кудрицький) Павло** (1896-1926) режисер школи Л. Курбаса, трагічно **загинув** XIII – 79; XIX – 688, 695, 696
- Кудрявцев Іван** (1898-1966) актор МХАТ XIV – 512
- Кузенков Володимир** (1940 р.н.) режисер XV – 345, 346
- Кужик Гнат, репресований**
XVI – 16;
- Кузмін Михайло** (1875-1936)
поет XV – 578; XVII – 22
- Кузнецов Борис** (1903-1984)
письменник, філософ, історик XVIII – 129
- Кузнецов Євген** (1899/90-1958)
театрознавець XVI – 163; XVIII – 257
- Кузнецов Ісай** (1916-2010) драматург XVIII – 413
- Кузнецов Олексій** (1905-1950)
секретар ЦК ВКП (б), **розстріляний** XV – 584
- Кузнецов Павло** (1878-1968)
художник XII – 440
- Кузнецова Ольга** (1935 р.н.)
театрознавець XVIII – 375
- Кузнецов Анатолій** (1929-1979)
письменник, драматург, автор роману «Бабин Яр», **загинув** в еміграції в автокатастрофі XIV – 346-349, 350, 356, 690, 709, 710; XV – 93, 94, 370
- Кузнецов Андрій**, письменник
XIV – 706-709; XV – 43
- Кузнецов Микола** (1911-1944)
агент НКВД, розвідник XVII – 279; XVIII – 164, 167
- Кузнецов Степан** (1879-1932)
актор Малого театру XV – 627
- Кузнецова (Савчук) Євгенія (Ївга)** (1913-1968) **дисидентка, репресована** XII – 70; XIII – 389, 409, 722; XIV – 718, 719, 740, 742, 750, 751, 763; XVI – 26; XIX – 307
- Кузнецова Ірина**, актриса Театру на Таганці XI – 595; XII – 13
- Кузнецова Н.**, актриса Театру на Таганці XI – 121, 616
- Кузовкін Олександр**, заступник голови Верховного суду УРСР XIV – 437
- Кузуб (Леонюк) Хома** (1892-1967) один з найжорстокіших керівників ГУЛАГу X – 439
- Кузякіна Наталя** (1928-1994)
критик XI – 16-19, 26, 35-51, 96, 464; XII – 238, 577; XIII – 400, 488; XV – 254, 265, 342, 418, 555; XVI – 523, 528-532; XVII – 344, 435, 476, 485, 503, 592, 618, 675, 714; XVIII – 16, 144, 149, 444, 499; XIX – 170, 211, 230, 231, 247, 440, 539

- Кузьма Роман (*Турянський, Лазаркевич, Задернівський, Комар, К-р.*) (1896 – **арештований** 1933 р. **розстріляний**, швидше за все, 1937, хоч офіційна дата – 1940) діяч КПЗУ X – 438
- Кузьменко Михайло (1862-1942) поет, **репресований** XVI – 166
- Кузьмич Володимир (1904-1943) письменник, **репресований** XI – 258; XII – 557, 571; XVI – 166
- Кузьміна-Караваєва (*Пиленко*) Єлизавета (1891-1945) мати Марія XV – 71
- Куйбишев Валеріан (1888-1935) партійний діяч XII – 652, 693, 708; XVIII – 442
- Кук Джеймс (1728-1779) мореплавець XIX – 295
- Кукель Мар'ян (1885-1973) військовик, історик, політик XIX – 423
- Кукольник Нестор (1809-1868) драматург XIV – 382, 385, 386, 389
- Кукринікси, карикатуристи:
Купріянов Михайло (1903-1991) Крилов
Порфирій (1902-1990)
Соколов Микола (1903-2000) XI – 543; XV – 468; XVII – 158
- Кукрицька Лариса (1933 р.н.) актриса «Нового театру» у Нью-Йорку, донька соратника С. Петлюри XII – 194; XV – 226; XVIII – 111
- Кулеба Григорій (1932-1990) поет XI – 35
- Кулеманова Олександра, індіаністка XVIII – 452-456
- Кулеша Микола (1898-1937) енкаведист, **розстріляний** X – 441
- Кулешов Аркадій (1914-1978) поет, перекладач XV – 623; XVIII – 327
- Кулешов Василь (1919-2006) літературознавець, професор, МГУ XIII – 276
- Кулешов Костянтин (1909-?) театральний художник XV – 370
- Кулешов Лев (1899-1970), кінодіяч XII – 126, 366, 367
- Кулик Іван (1897-1937) поет, сценарист, **розстріляний** XI – 258, 683; XII – 560, 567-569, 585, 586; XIII – 333, 364; XIV – 168, 177, 178, 206; XV – 44, 188, 365, 553; XVI – 422; XVII – 645, 646; XVIII – 670, 674, 680, 681, 684
- Куликовський Володимир, **репресований** XVI – 18
- Куліджанов Лев (1924-2002) кінорежисер XII – 273, 366, 359
- Кулієв Кайсин (1917-1985) поет XIV – 642
- Куліш (*Невель*) Антоніна (*Кулішиха*) (1892-1978) дружина М. Куліша XIII – 486; XVI – 184-202, 206-251, 339

- Куліш Антон**, перший секретар Сталінського райкому партії Києва, член бюро міськкому, **репресований** XVI – 166
- Куліш Володимир** (1917 р.н.) письменник, син М. Куліша XI – 165; XIV – 773, 774; XIX – 131
- Куліш Іва (Чарська)** (1927 р.н.) XII – 194
- Куліш Микола** (1892-1937) драматург, **розстріляний** X – 408, 410; XI – 16-18, 21, 24, 25, 34-46, 59, 69, 96, 119, 121, 165, 258, 343, 466, 506, 546, 552, 553, 606, 652, 706, 753, 755; XII – 14, 63, 64, 66, 166, 190-194, 212, 220, 231-238, 256, 282, 308, 416, 421, 422, 424, 447, 472, 494, 510, 515, 516, 519, 524-527, 560, 561, 563, 571, 577, 585, 589; XIII – 61, 86, 90, 91, 148, 219. 255-261, 292, 309, 325, 327-331, 354, 372, 390, 394-403, 474, 486-492, 569, 627; XIV – 12-15, 16, 18, 31, 43, 225, 274, 484, 487, 544, 547, 562, 572-574, 705, 766-774; XV – 11, 12, 23, 44, 60-62, 77, 103, 151, 169, 188, 192, 194, 201, 202, 231-239, 254, 256, 265, 278, 287, 417, 468, 480, 525, 555, 577, 578, 582, 490, 517; XVI – 11, 23, 54, 88, 89, 102, 184-202, 206-251, 254, 281, 282, 300, 305, 308, 309, 322, 345, 347, 466, 475-478, 504, 507, 521, 530, 535, 536, 578, 580; XVII – 16, 24, 55, 79, 81, 124, 135, 153, 137, 188, 209, 259, 260, 332-348, 354, 365, 377, 381, 404, 274, 470, 476, 478, 496, 497, 503, 529, 530, 531, 590, 512, 606, 618, 619, 620, 644, 646, 662, 666, 672, 678, 679, 685; XVIII – 11, 69, 99-109, 144, 149, 164, 248, 300, 326, 361, 427, 433, 434, 444-446, 461, 473, 477-480, 514, 655, 677; XIX – 10, 32, 65, 109, 113, 115, 127, 130, 131, 133, 170, 176, 211, 223, 237, 238, 242, 245, 263, 317, 321, 364, 372, 373, 384, 388, 389, 392, 436, 451, 458, 494, 538, 539, 541, 682, 689; XX – 3387, 343
- Куліш Ольга** (1916-?) дочка М. Куліша XIV – 773; XVI – 202, 227, 236, 245-247
- Куліш Пантелеймон** (1819-1897) письменник, перекладач, фольклорист, історик X – 406, 412, 416, 418, 422, 423; XI – 626; XII – 31, 428, 432, 530; XIII – 122; XIV – 705; XV – 624; XVII – 437, 438, 689, 690, 692, 697, 698, 699, 700, 702, 704; XVIII – 63; XIX – 314
- Кульбін Микола** (1866-1917) художник XVII – 32
- Кулько Павло**, **репресований** XVI – 17
- Кульчицька Олена** (1877-1967) художниця XV – 509; XVII – 596
- Кульчицький Михайло** (1919-1945) поет XI – 615; XII – 344; XV – 101
- Куманченко Поліна** (1910-1992) актриса XV – 517; XIII – 412; XIV – 399; XVI – 256; XVII – 426, 685

- Кун (Коган) Бела** (1892-1939) угорський більшовик, **репресований** XI – 367; XIV – 121, 655
- Кун Каролос** (1908-1987) режисер (Греція) XIV – 640
- Кундера Мілан** (1929 р.н.) прозаїк, драматург XIII – 106
- Кундзіч Олекса** (1904-1964) прозаїк, перекладач XIII – 366; XV – 623
- Кундрат Аделія**, філолог у Пряшеві («Дукля») XIX – 212
- Кунін Михайло** (1930 р.н.) художник театру «Современник» XV – 447
- Куніцин Георгій** (1922-1996) літературознавець XII – 91; XIII – 591
- Кунцевич Едуард** (1926 р.н.) скульптор XII – 215
- Куоннезін Веш (Сіра Сова, справді Арчибальд Беланов)** (1888-1938) індіанський письменник XIX – 481-494
- Купала (Луцевич) Янка** (1882-1942) поет, **вбитий** НКВД X – 395; XV – 200; XVIII – 528
- Купер Фенімор Джеймс** (1789-1851) американський письменник XIII – 369; XVIII – 63, 467
- Куперник Лев Абрамович** (1845-1905) адвокат і публіцист XIV – 28, 29
- Куприянова Маргарита** (1924 р.н.) актриса ЦДТ XI – 137, 278; XIII – 116; XV – 557, 558; XVI – 351, 432
- Куравльов Леонід** (1936 р.н.) кіноактор XII – 221, 319, 321; XIII – 591
- Курбанов Джумбай** (1906-1941) голова раднаркому Каракалпакії, **розстріляний** XVIII – 506
- Курбас Зенон** (1884-?) син Пилипа Курбаса XVIII – 62
- Курбас Лесь (Олександр-Зенон)** (1887-1937) режисер, **розстріляний** XI – 17-19, 23, 25, 27, 57-59, 65, 72, 88, 94, 99, 118, 127, 161, 164, 165, 173, 182, 245, 246, 255, 258, 282, 288, 289, 306, 307, 351, 358, 382, 420, 430-432, 452, 464, 479-493, 500, 546, 551-553, 558, 600, 602, 632, 720, 735, 736, 744, 754-760; XII – 63, 116, 118, 151, 166, 185, 196, 197, 212, 218, 226-229, 330, 333, 334, 378, 380, 381, 399, 408, 447, 448, 449, 494, 513-520, 523-529, 537, 524-527, 552, 546, 585, 603; XIII – 55, 60-62, 65, 67, 74-92, 149, 150, 168, 234, 249, 250, 261, 272-275, 324, 371, 391-395, 402, 403, 410, 412, 567, 569, 577; XIV – 18, 25, 32, 34, 43, 47, 56, 143, 147, 148, 160, 168, 169, 172, 177, 178, 251, 278, 316, 323, 324, 328-336, 336, 402, 406, 411, 414, 417-420, 472, 477, 484, 487, 487, 493, 543, 550, 562, 567, 572, 574, 642, 664, 675, 686, 689, 693-695, 702, 703, 762,

765; XV – 11, 44-46, 52, 54, 59, 76, 80, 81, 89-95, 99, 151, 154, 160-162, 169, 174, 178, 179, 181, 188, 191, 192, 194, 217, 222-230, 235, 236, 241, 254, 258, 265, 286, 287, 334, 354, 400, 417, 424, 425, 433, 434, 468, 480, 489-491, 524, 525, 528, 551-553, 555, 577, 578, 581, 582, 585, 596, 633, 636; XVI – 8, 23, 31, 32, 55-57, 88, 100, 102, 107, 128, 147, 150, 160, 174, 183, 220, 224, 228, 235, 242, 243, 253, 254, 259, 260, 263, 276-279, 281, 282, 284, 287, 298-303, 305-310, 317-322, 363, 397, 398, 436, 440, 441, 443, 453, 459, 460, 464, 466, 471, 472, 476, 504, 507, 532-537, 560, 578, 580, 582-589, 623, 631, 634; XVII – 2, 8-12, 15-16, 18, 20, 22, 24, 26, 51, 53-56, 58-60, 117-126, 135-136, 157, 161-169, 175-176, 183, 185, 188, 201, 206-207, 209, 250-251, 254-255, 258-261, 270, 286, 304-305, 308-310, 316-318, 323, 326-327, 330, 348, 349, 350, 365, 379-382, 385-386, 403-404, 406, 422-423, 435, 440, 443-463, 465-468, 475-479, 482, 484-491, 494-497, 504-505, 524, 528-531, 538-539, 541-544, 546-548, 569, 587-593, 606, 609-618, 630, 632, 643, 656, 659-666, 669-674, 684-685; XVIII – 16, 27, 58-67, 96-109, 141, 148-159, 161, 163, 166, 167, 170-177, 180, 181, 186, 221, 250, 255, 256, 262, 297-301, 306-309, 331, 340, 356, 358-362,

364, 365-369, 387, 389, 398-400, 413, 420, 444-448, 458, 462, 468, 472, 481-493, 502, 523, 526, 542, 553, 560, 570, 580-642, 609, 610, 612-618, 624, 680, 691, 696, 697, 711-713; XIX – 7, 8, 18, 28, 29, 31, 32, 66, 70-72, 106, 128, 131, 132, 168, 176, 211, 225, 231, 238, 244, 249, 259, 260, 271, 282, 287, 288, 300, 314, 315, 321, 345, 355, 364, 373, 392, 405, 416, 417, 435, 438, 440, 451, 455-480, 494-562, 668, 669, 674, 681, 684-691, 695, 696; XX – 338-372

Курбас Пилип (1836-1914) священник, дід Л. Курбаса XVIII – 62

Курбас Роман (1883-1944) адвокат, доктор права, громадський діяч XVIII – 62

Курилас Богдан (1917-1991) священник, поет XI – 690

Курилас Йосип (1870-1951) художник, син Б. Куриласа XVII – 596

Куриленко Йосип (1905-?) театрознавець XIV – 500

Куронь Яцек (1934-2004) історик, дисидент XIX – 424

Куропатенко Леонід (?-1985) театральний діяч XI – 710; XV – 95

Куропаткін Олексій (1848-1925) генерал від інфантерії XVII – 70

Куросава Акіро (1910-1998) кінорежисер XIV – 479

- Курочка-Армашевський Іван** (1896-1971) художник театру XV – 580
- Курчатов Ігор** (1903-1960) фізик, академік XIII – 201, 306; XIV – 91; XV – 250; XVI – 89
- Кусенко Ольга** (1919-1997) актриса XI – 721; XVIII – 370
- Кусман Григорій** (1891-1937) політкаторжанин XI – 356
- Кустодієв Борис** (1878-1927) художник XVIII – 324
- Куткін Володимир** (1926-2003) художник XI – 176; XII – 212, 213
- Кутузов Іван** (1885-1937) **репресований** XI – 368
- Кутузов Михайло** (1745-1813) фельдмаршал XI – 646; XIII – 468; XV – 287
- Кухаренко Яків** (1800-1862) письменник XVII – 682
- Куцевол Василь** (1920-2001) перший секретар Львівського обкому КПУ XV – 714, 716, 717, 719, 720; XVIII – 478, 569
- Кучер Василь** (1911-1967) письменник XIV – 418, 419; XV – 710, 711, 733, 747
- Кучкіна Ольга** (1938 р.н.) журналістка XIX – 33-38, 155, 156
- Кушев Євген** (1947-1995) **дисидент** XVII – 498
- Кушелєв Юрій**, кібернетик, кандидат наук XII – 356
- Кушкова-Шевченко Лідія** (*Людмила*) (1939 р.н.) актриса XI – 185, 325; XV – 53, 92, 93; XVII – 75; XVIII – 310-312, 450, 451
- Кушнарєв-Пример Роман** (1902-1937) драматург, **розстріляний** XII – 585
- Кушнір Василь** (1893-?) релігійний діяч на еміграції XIV – 490
- Кушнір Веніамін** (1926-1992) художник XII – 214; XIV – 327, 490, 491; XVII – 709
- Кушнір Галина**, дружина Веніаміна Кушніра XIV – 490
- Кушнір Михайло** (1897-1988) публіцист на еміграції XII – 535, 536
- Куц Олег** (1914-1984) бібліограф XIX – 383
- Кшесинська Матильда** (1872-1971) балерина, педагог XVII – 44
- Кшницький І.**, журналіст XII – 365
- Кюї Цезар** (1835-1918) композитор XI – 584; XV – 383, 384
- Кюла Пансо Марі Лійз** (1924 р.н.) естонська театральна художниця XVI – 69
- Кюхельбеккер Вільгельм** (1797-1846) письменник XVIII – 125, 191

Л

Ла Малена (1877-1956) танцівниця XIX – 185

- Ла Терца П'єр Луїджі**, дипломат, драматург XII – 229
- Лабінський Микола** (1936 р.н.) театрознавець (КТМ) XI – 282, 288, 298, 303, 406, 720; XIII – 249, 404, 569; XIV – 420, 664, 686; XV – 59, 60, 490, 529, 551; XVI – 174, 287, 583, 587; XVII – 63, 350, 402, 435, 489, 494, 546, 615, 664; XVIII – 100; XIX – 168, 271, 494, 535, 537, 540-542
- Лавінський** (1893-1968) архітектор, скульптор, художник XVII – 63
- Лаврентьев Віктор** (1914-1986) драматург XIV – 496
- Лавренцов Борис** (1891-1959) письменник, драматург, перекладач XVII – 603, 606; XIX – 171, 172
- Лавріненко Юрій** (1905-1987) літературознавець, публіцист XI – 689; XII – 191
- Лавров Герман** (1929-1995) оператор XVII – 581
- Лавров Кирило** (1925-2007) артист XIII – 69; XV – 581, 593, 645; XVII – 633; XVIII – 134
- Лавров Петро** (1856-1929) філолог, академік XII – 686, 687
- Лавров Юрій** (1905-1980) актор XIII – 224
- Лавуазьє Антуан** (1743-1794) хімік XIII – 205
- Лагерлеф Сельма** (1858-1940) письменниця XVIII – 63
- Лагідзе Йосеб (Coco)** (1936 р.н.) комсорг театру Руставелі XIII – 101
- Лагранж** (1939-1963) актор (*Шарль Варле*) XI – 171, 172
- Лазарев Євгеній** (1937 р.н.) актор театру ім. В. Маяковського, емігрував з дружиною, актрисою Анною Обручєвою до США XV – 251, 343, 370; XVIII – 28, 29, 53, 189
- Лазарев Олександр** (1938-2011) актор театру ім. В. Маяковського XIII – 72; XV – 251, 343, 370; XVII – 587, 640, 641; XVIII – 25, 26, 72, 97, 134, 138, 189, 191, 353, 431, 432, 525
- Лазаревич Володимир** (1882-1938) **розстріляний** XI – 368
- Лазаревський Олександр** (1834-1902) історик XII – 690; XV – 550
- Лазаренко Віталій** (1912-1948) клоун XVII – 410
- Лазаренко Євген** (1912-1979) геолог-мінеролог, академік XV – 717
- Лазєба Семен** (1906-1986) графік XVII – 597
- Лазоришак Олександр** (1892-1945) директор «Березоля» XIII – 78, 84
- Лайвсей Флоренс Рендел** (1943 р.н.) канадська поетеса XV – 454
- Лакиза Іван** (1895-1938) літературознавець, критик, **розстріляний** X – 422, 424

- Лакірев Віктор** (1934 р.н.) актор
XIII – 487
- Лакло П'єр Амбруаз Франсуа** (1741-1803) письменник
XIV – 10
- Лакоба Нестор** (1893-1936) партійний діяч, **отруєний** Берією
XVII – 200
- Лакшин Володимир** (1933-1993) літературознавець XV – 527, 579
- Лалевич Валентина** (1918-?) художник театру XI – 625; XII – 372; XIII – 110
- Лалич Михайло** (1914-1993) письменник XV – 484, 485
- Лаллан Людовик** (1815-1898) археолог XIV – 166
- Ландау Лев** (1908-1968) фізик, лауреат Нобелівської премії
XIII – 201; XV – 251; XVII – 586; XVIII – 212; XIX – 15, 17
- Лансере Євгеній** (1848-1886) скульптор XI – 509
- Лансере Євгеній** (1875-1946) художник XI – 509
- Лану Арман** (1913-1983) письменник XVII – 181
- Лао Ше (Шу Ше-юй)** (1899-1966) письменник, **репресований** XVIII – 202
- Лао-Цзи**, китайський філософ VI-IV ст. XVII – 232, 233
- Лапицький (Михайлов) Йосип** (1876-1944) режисер опери XIX – 553
- Лапіашвілі Парнаоз** (1917-1994) художник театру XI – 643; XII – 227; XIII – 229; XIV – 225
- Лапіков Іван** (1923-1993) кіноактор XI – 157, 274; XII – 279
- Лапін Володимир** (1945-2005) поет, **дисидент** XII – 152, 153
- Лапін Сергій** (1912-1990) голова телебачення XII – 160
- Лапокниш Василь** (1905-1974) кінорежисер XVII – 709
- Ларионов Всеволод** (1928-2000) актор XI – 708
- Ларіна (Бухаріна) Анна** (1914-1996) дружина М. Бухаріна, **репресована** XVI – 597
- Ларіонов Михайло** (1881-1964) художник XII – 440
- Ларіонова Алла** (1931-2000) актриса театру і кіно XVI – 149; XVII – 480
- Ларош Герман** (1845-1904) музичний критик XI – 585
- Лассаль Фердинанд** (1825-1864) політичний діяч XIII – 123; XIV – 99
- Латишевський Віктор** (1899-1978) актор театру ім. В. Маяковського XV – 343
- Лауб Габріель** (1928-1998) письменник, журналіст XV – 263
- Лауренці Аніта**, актриса трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 444
- Лаутензак Генріх** (?-1919) драматург XIV – 86
- Лафарг Поль** (1842-1911) політичний діяч XIX – 399

- Лафонтен Жан** (1621-1695)
байкар XII – 355; XVIII – 267
- Лафтон (Лаутон) Чарльз**
(1899-1962) актор XIV – 90-91, 93
- Лахуті Абулькасим** (1887-1957)
поет XVIII – 528
- Лаціс Анні** (1892-1979) актриса
режисер, **репресована** XIV –
129, 145; XVIII – 153
- Лаціс Мартин** (1888-1938) один
з керівників ВЧК, **розстріля-**
ний X – 439, XI – 401; XVI – 28;
XVII – 498
- Лачинов Володимир** (1865-
1929) перекладач, актор, кри-
тик XV – 580
- Лашкова Віра** (1945 р.н.) дру-
карка, **репресована** у «справі
чотирьох» XIII – 718, 723; XV –
482; XIX – 60, 75, 77, 79, 94, 96,
98, 99, 102-104, 108, 321-326
- Ле (Мойся) Іван** (1895-1978)
письменник XIII – 60; XV – 509,
525; XVIII – 324, 650; XIX – 112
- Ле Корбюз'є (Жаннере)**
Шарль Едуар (1887-1965)
архітектор XVIII – 375
- Лебеденко Олександр** (1892-
1975) літературознавець XIII –
367
- Лебедєв Євген** (1917-1997) актор
театру і кіно XII – 426; XIII – 615;
XV – 582, 593, 639, 650; XVII – 633
- Лебедєв Олександр** (1928 р.н.)
літературознавець XIV – 356;
459-461
- Лебединець Михайло** (1888-
1934) письменник, **розстрі-**
ляний у «справі Косинки-
Фальківського» XV – 44, 637
- Лебедь Микола** (1909-1998) діяч
УПА XI – 402; XII – 314; XIII – 461,
560, 563
- Лебідь Ананій** (1898-1937) літе-
ратурознавець, **розстріляний**
X – 387, 388; XI – 401; XIV – 648
- Лебідь Дмитро** (1893-1937)
розстріляний XI – 401
- Лебідь Максим** (1893-1934) те-
атральний діяч, письменник,
розстріляний XV – 44
- Лебідь Михайло** (1899-1938)
розстріляний XI – 402
- Лев IV Мудрий** (866-912) імпе-
ратор Візантії XIV – 167
- Лев X (Джовані Медічі)** (1475-
1521) папа XI – 235; XVIII – 166
- Левада (Косяк) Олександр**
(1909-1998) драматург XI – 17,
49-51, 66, 463, 605, 660, 683; XII –
226, 365, 422; XIV – 419; XV – 194,
195, 208, 705; XVI – 438, 439, 531,
532; XVII – 707; XVIII – 28, 293;
XIX – 127, 435
- Левада Юрій** (1930-2006) соціо-
лог, філософ XV – 607, 608
- Леванберг Юдіта** (1957 р.н.)
художниця, вундеркінд XVII –
528
- Левандовський Михайло**
(1890-1938) командарм, **роз-**
стріляний XI – 280

- Левенталь Валерій** (1938 р.н.)
художник театру XIII – 72, 225;
XV – 279, 548
- Левинський Олександр** (1923-
1996) директор театру Сатири
XIV – 565
- Левитська Ірина** (1927 р.н.)
художник XII – 214
- Левитський Володимир**
(1854-1939) економіст, акаде-
мік АН УРСР, **розстріляний**
XII – 646; XVI – 173
- Левитський Микола** (1859-
1936) ліберальний народник,
педагог, **репресований** XVI –
173
- Левицька (Крушельницька)**
Галина (1901-1949) піаністка
XVII – 599
- Левицька Анастасія** (1898-
1955) співачка, меццо-сопрано
XVII – 257
- Левицька Віра** (1916-2004) ак-
триса XVIII – 117
- Левицький Василь** (1882-
1941) педагог, поет, **репре-
сований** (справа «Косинки-
Фальківського» 1934 р.) XVI –
173; XVII – 689, 690, 699
- Левицький Іван** (1850-1913)
письменник, бібліограф X – 408
- Левицький Іван** (1875-1938)
композитор XVI – 174
- Левицький Йосип** (1807-1856)
священик XVII – 688, 689, 691,
694, 703
- Левицький Леопольд** (1907-
1973) художник XIII – 722; XVI –
174; XVII – 596
- Левицький Михайло**²⁵ (1891-
1933) дипломат, **покінчив жит-
тя самогубством** XVI – 348
- Левицький Федір** (1858-1933)
актор XIX – 673
- Леві Володимир** (1938 р.н.) лі-
кар, психолог XV – 282, 283
- Леві Моріс** (1942 р.н.) актор
XII – 394
- Левідов Михайло** (1891-1942)
письменник, **розстріляний** XI –
9; XIII – 711; XVIII – 326, 327, 575
- Левін Еміль** (1938-1984) актор
«Современника» XVI – 494
- Левін Юрій** (1920-2006) літера-
турознавець XIII – 652
- Левін Юхим** (1935-1991) кіно-
критик XI – 466; XII – 70
- Левіне Ейген** (1883-1919) діяч
Баварської республіки, **роз-
стріляний** XIV – 87, 99
- Левінсон Бернгардт (Бо-
рис)** (1919-2002) актор театру
ім. В. Маяковського XV – 343, 362
- Левіт Солон** (1893-1943)
генетик, **розстріляний** XVI –
447
- Левіт Теодор** (1904-1942) пере-
кладач XVI – 164

²⁵ Галичанин, комуніст з 1918 р. Під час процесу СВУ висланий в Росію, де й застрелився як секретар Сорновського райкому партії. Або застрелили – йому ледве перейшло за сороківку. Нічим не хворів (хіба що марксизмом).

- Левітан Ісаак** (1860-1900) художник XVIII – 126
- Левітанський Юрій** (1922-1996) поет XIII – 409, 722
- Левітін Михайло** (1945 р.н.) режисер XV – 344; XVIII – 341
- Левітіна (Софієва) Софія** (1891-1957) драматург XII – 562; XVIII – 670
- Левченко Микола** (1900-1934) історик, етнограф, **арештований** у справі СБУ, після заслання **покінчив життя самогубством** X – 408, 422
- Левченко Микола** (1921-1979) драматург XIII – 123, 278-281
- Левчук Тимофій** (1912-1998) кінорежисер XII – 257, 368; XV – 705; XVII – 709
- Легар Франц** (1870-1948) композитор XII – 34
- Легентов (Щербачов) Віктор** перекладач XVII – 553; XVIII – 69, 141
- Лежава Андрій** (1870-1937) партійний діяч, **розстріляний** XI – 402, 403
- Лежнев (Альциулер) Ісай** (1891-1955) публіцист XII – 569
- Лезін Борис** (1880-1942) літературознавець, учень Потебні X – 383
- Лейбніц Готфрід Вільгельм** (1646-1716) філософ, вчений XVII – 217
- Лейкін Наум** (1922 р.н.) журналіст XIII – 150
- Лейн Марк**, юрист, дослідник убивства Дж. Кеннеді XIV – 643, 644
- Лейтес Олександр** (1899-1976) письменник, літературознавець XII – 584; XV – 554; XVI – 221
- Лекувнер Адрієнна** (1692-1730) актриса XVII – 361
- Лелюш Клод** (1937 р.н.) кінорежисер XVI – 339
- Лем Станіслав** (1921-2006) письменник XI – 761; XII – 170, 256, 281, 282; XIII – 237, 642
- Леметр Фредерік** (1880-1976) актор XII – 419
- Лемпорт Володимир** (1922-2001) скульптор XI – 381, 558; XII – 184, 185
- Ленау (фон Штреленау) Ніколаус** (1802-1850) поет XVII – 35
- Ленін (Ульянов) Володимир** (1870-1924) XI – 27, 67, 92, 105, 157, 359, 360, 364-366, 383, 384, 391-394, 404, 405, 414-416, 433, 446, 449, 451, 452, 496, 537, 539, 541, 545, 636, 672, 687, 716, 741; XII – 52, 53, 108, 144, 161, 166, 176, 180, 225, 226, 239, 240, 329, 333, 367, 413, 423, 424, 437, 438, 467, 474, 483, 503, 504, 506, 508, 552, 572, 660, 661, 668, 683; XIII – 50-54, 58, 84, 85, 110, 141, 142, 145, 150, 208, 214, 215, 247, 249, 264, 269, 275, 285, 287, 306, 362, 439, 443, 462, 486, 507,

- 519, 523-525, 529, 530-533, 539, 549-553, 591, 607, 608, 622, 623, 658, 664, 666, 681, 689, 713, 719; XIV – 48, 91, 123, 143, 195-197, 205, 207, 229, 264, 286, 348, 364, 406, 414, 454, 489, 503, 561, 569, 617, 620, 642, 653, 660, 703, 705, 721, 722, 756, 760; V – 9, 14, 15, 46, 54, 77, 100, 125, 126, 154, 188, 275, 310, 404-406, 428, 452, 518, 519, 536, 553, 577, 668, 679, 731, 736, 742, 745, 747, 749; XVI – 11, 12, 14, 15, 20, 21, 27, 28, 30, 108, 156, 181, 249, 279-282, 284, 345, 347, 359, 360, 376, 387, 439, 459, 505, 531, 533, 578; XVII – 39, 44-47, 69, 78, 114, 115, 155, 156, 177, 204, 238, 295, 300, 389, 498, 504, 527, 548; XVIII – 10, 27, 147, 178, 198, 216, 217-219, 289, 316, 318, 322, 412, 417-419, 442, 502, 505, 530, 560, 561, 650, 674, 677; XIX – 10, 109, 116, 136, 137, 141, 143, 151, 173, 181, 182, 212, 278, 279, 306, 326, 437, 538, 568, 571, 600, 697
- Ленкавський Степан** (1904-1977) політичний діяч, публіцист, один з ідеологів ОУН XIII – 560-563
- Ленч (Понов) Леонід** (1905-1991) письменник XVII – 115
- Леон II**, римський папа початку XVI ст. XI – 235
- Леон Макс**, журналіст «Юманіте», працював в Москві з 1958 по 1975 р. XV – 288
- Леон Марія Тереса** (1903-1988) письменник XIX – 206
- Леонідзе Георгій** (1899-1966) поет XIV – 297; XVIII – 528
- Леонов Євгеній** (1926-1994) актор XI – 605, 606; XII – 73, 278, 281, 305; XIII – 615; XIV – 667
- Леонов Леонід** (1898-1994) письменник XIII – 387, 658, 668, 671; XVI – 58; XVII – 151, 382, 391; XVIII – 528; XIX – 171, 216, 397
- Леонов Олексій** (1934 р.н.) космонавт XI – 210, 211, 747
- Леонтович Володимир** (1866-1933) письменник, громадський діяч XIV – 647
- Леонтович Микола** (1877-1921) композитор XVI – 462; XVIII – 714; XIX – 691
- Леонтович Михайло** (1903-1981) фізик, академік XV – 94
- Леонтьєв Олександр** (1903-1979) психолог XV – 378
- Леонтьєва Валентина** (1923-2007) диктор телебачення XIV – 143
- Леонюк Володимир, репресований** в 60-і роки XVI – 17
- Лепкий Богдан** (1872-1941) письменник X – 386; XI – 684; XIV – 572, 645, 728; XVII – 698, 690, 701, 702
- Леплевський Григорій** (1889-1939) чекіст, розстріляний XI – 394, 402
- Леплевський Ізраїль** (1894-1938) більшовик, 1938 року

- підняв хвилю арештів на залізничному транспорті, **розстріляний** X – 439
- Лермонтов Михайло** (1814-1841) поет X – 387, 395; XI – 20, 125, 127, 212, 382, 458; XIII – 68, 507, 674-676, 680, 681; XIV – 82, 83; XV – 304, 414, 542, 743; XVI – 50; XVII – 10, 42, 97, 692, 700; XVIII – 480; XIX – 314, 399
- Лернер Аллан Дж.** (1918-1986) поет, сценарист XI – 377, 378, 714
- Леру П'єр** (1797-1871) філософ XIV – 561
- Лерхе (Уварова) Галина** (1905-1980) танцюристка XIII – 90
- Лесич Ярослав (Кіришак Володимир)** (1909-1982) поет, перекладач XI – 689; XII – 21
- Лесів Ярослав** (1943-1991) священник, поет, **дисидент, репресований, загинув** в автокатастрофі XIX – 10
- Лесінг Готхольд Ефраїм** (1729-1781) драматург XIV – 713; XVIII – 651
- Лесков Микола** (1831-1895) письменник XI – 328, 329, 665; XIII – 337, 692; XIV – 525, 639; XV – 401; XVIII – 324
- Летюк Євген**, поет (1929-1976) XIV – 754; XVII – 710
- Летфтії Антоніна** (1945 р.н.) кіноактриса, емігрувала до Австралії XIV – 149
- Лехонь (Лех Серафимович)** (1899-1956) поет XIX – 423
- Лець Єжі Станіслав** (1909-1966) письменник XIV – 574-577, 714; XV – 347; XVI – 335
- Лешлі Карл Спенсер** (1890-1958) фізіолог (США) XIV – 556
- Лекарев Валерій** (1909-1971) актор театру Єрмолової XI – 309; XII – 158; XVI – 360, 361; XVII – 479
- Либединський Юрій** (1898-1959) письменник XVII – 360
- Ливень Іван (Ключко або Ключок Іван Гаврилович)** XIX – 285
- Лизанівський Іван** (1892-1934) літературознавець, видавець, **розстріляний** X – 419; XV – 44
- Лизогуб Володимир** (1918-1996) режисер XIII – 59, 372, 392; XV – 87, 518; XVII – 631; XVIII – 474; XIX – 124, 231
- Лизогуб Яків** (1675-1749) генеральний бунчужний XVIII – 548
- Лиман Леонід** (1922 р.н.) поет, емігрував до США XIV – 182
- Линьов Жозеф** (1938 р.н.) скульптор XII – 214
- Липа Іван** (1865-1923) письменник, громадський діяч X – 412; XVII – 689, 699
- Липа Юрій** (1900-1944) громадський діяч, письменник, поет XII – 209
- Липинський Вячеслав** (1882-1931) політичний діяч, історик XII – 209, 530

- Лисенко Андрій** (1845-1910) брат М. Лисенка, батько актриси Наталі Лисенко XIX – 317
- Лисенко Василь** (1921-1993) журналіст з «Вітчизни» XV – 158, 266, 342, 516, 518, 520, 522, 524, 525, 553; XIX – 451, 452
- Лисенко Георгій** (1910-1994) кінорежисер XV – 705
- Лисенко Микола** (1842-1912) композитор XII – 431, 473, 543; XIII – 74, 249; XIV – 27-29, 388, 594, 766; XV – 334, 382-387, 615, 657; XVI – 150-153; XVII – 71, 62, 319, 433, 466, 490, 545, 564, 598, 599, 601, 663, 709; XVIII – 154, 483, 484, 542, 569, 624; XIX – 54
- Лисенко Михайло** (1906-1972) скульптор XI – 721
- Лисенко Наталя** (1884-1969) кіноактриса XIV – 594
- Лисенко Остап** (1885-1968) музикознавець, викладач, син М. Лисенка XIII – 249; XV – 334, 534; XIX – 54
- Лисенко Трохим** (1898-1976) «академік» XII – 425, 504, 658, 708; XIV – 594; XV – 509; XVI – 341
- Лисенко Юрій (Георгій)** (1910-1994) кінорежисер XVII – 709;
- Лисик Євген** (1930-1991) театральний художник XI – 651; XII – 214; XIII – 137; XV – 548; XVI – 91, 92; XVII – 533; XVIII – 165
- Лисицин Петро** (1877-1948) селекціонер, академік XVI – 447
- Лисняк Володимир** (1927 р.н.) актор, режисер «Нового театру» у Нью-Йорку XII – 194, 537; XV – 226; XVIII – 109, 117
- Литвин (Бондаренко) Римма** (1937 р.н.) режисер (КТМ) XIII – 325, 326, 481
- Литвин Борис** (1933-2007) актор, режисер (КТМ) XIII – 325; XV – 52; XVI – 345; XVIII – 510-512; XIX – 342, 386
- Литвин Микола** (1943 р.н.) письменник, співак, кобзар, композитор (КІМ) брат кобзаря В. Литвина (КТМ) XIII – 441, 442
- Литвиненко Катерина** (1921-1997) актриса театру ім. І. Франка XIII – 401, 492; XIV – 15
- Литвиненко Таїсія** (1935 р.н.) актриса Львівського театру ім. М. Заньковецької XIII – 565; XVIII – 437; XIX – 10, 237, 241, 312, 436
- Литвиненко-Вольгемут Марія** (1892-1966) співачка (лірико-драматичне сопрано) XIII – 90, 480, 481; XVIII – 473
- Литвини, брати, кобзарі: Василь** (1941 р.н.) **Микола** (1943 р.н.) XVI – 447, 476
- Литвинов (Валлах) Максим** (1876-1951) міністр закордонних справ XI – 539

- Литвинов Павло** (1940 р.н.) фізик, **дисидент, репресований** XIX – 110
- Литвинович Надія** (1907-1994) педагог ЦДТ XI – 101, 136, 566, 570; XII – 414; XIII – 271, 627; XIV – 276, 577, 578; XV – 423; XVI – 94, 179, 340
- Литинський Григорій** (1905 р.н.) театральний критик, **репресований** XVII – 680
- Литовський Осаф** (1892-1971) XVIII, драматург, критик – 325, 326
- Литовченко Іван** (1921-1996) художник XII – 213, 215; XVII – 710
- Лихачов Дмитро** (1906-1999) літературознавець, академік, **репресований** XVI – 524-528
- Лихо Ніна**, актриса XIII – 393
- Лиходід Микола** (1940 р.н.) поет XI – 86
- Лихоносов Віктор** (1936 р.н.) письменник XV – 369
- Лі Бо** (*Лі Тай-бо*) (701-762) китайський поет XIII – 365
- Лі Вів'єн** (1913-1967) кіноактриса XVIII – 370
- Лі Да Чжао** (*Шанхай*) (1888-1927) один з засновників КПК, **репресований** XIV – 482
- Лі Харпер Нелл** (1926 р.н.) письменниця XIII – 248
- Ліанозов Степан** (1873-1949) нафтовий магнат, меценат, політичний діяч XV – 404
- Ліберберг Йосиф** (1897-1937) помічник Постишева, **розстріляний** XVI – 543
- Лібкнехт Вільгельм** (1826-1900) батько Карла Лібкнехта XII – 669
- Лібкнехт Карл** (1871-1919) політик XVIII – 127
- Лібович Олександр**, інженер-землемір, **репресований** XVI – 14, 365, 375, 389
- Ліванов Борис** (1904-1972) актор XII – 90; XVI – 58
- Ліванов Василій** (1935 р.н.) актор XVI – 184
- Ліванов Михайло** (1907-1986) фізіолог, академік XII – 453
- Лівій Тит** (59 до н.е.-17 н.е.) історик XIX – 25
- Лівшиц** (псевдонім – *Жаданов*) **Лев** (1920-1965) театрознавець, літературознавець, **репресований** XI – 61, 62, 87, 121, 128, 134, 142, 144, 146, 150-152, 216, 250, 254, 293; XIV – 488, 489
- Лігуоро Рина де** (1892-1966) кіноактриса XII – 118
- Лідер Данило** (1917-2002) театральний художник, **репресований** XIII – 398, 402, 415; XIV – 13, 16
- Лідерс Олександр** (1790-1874) граф, генерал-ад'ютант XI – 534
- Лідін Володимир** (1894-1979) письменник XVII – 498

- Лідов Михайло** (1926 р.н.)
доктор фізико-математичних наук XVIII – 354
- Лієпа Маріс** (1936-1989) артист балету XI – 616, 621
- Ліліенталь Отто Карл-Вільгельм** (1848-1896) німецький інженер, один з піонерів авіації XIII – 469
- Ліллє Леконт де** (1818-1894)
поет XVI – 264; XVIII – 308; XIX – 399
- Ліндберг Чарлз** (1902-1974)
льотчик XIV – 109
- Ліндер Макс** (1883-1925)
кіноактор XIV – 229
- Ліницька Любов** (1866-1924)
актриса XVIII – 472
- Лінкевич Віра** (1892-1981) перша дружина Г. Нарбути XIII – 362
- Лінкольн Авраам** (1809-1965)
президент США XIX – 11
- Лінней Карл** (1707-1778) натураліст XV – 282
- Лінь Бяо** (1907-1971) маршал, соратник Мао, оголошений на XX з'їзді КПК ворогом народу, **загинув** в автокатастрофі XIV – 479, 483
- Ліоте Юбер** (1854-1934) маршал XVIII – 55
- Ліппі Філіппо** (1406-1469) художник XVIII – 18
- Лісняк Юрій** (1929-1995) перекладач XIV – 139
- Лісовий (Свашенко) Петро** (1891-1943) письменник XVI – 228
- Лісовський Роберт** (1893-1982)
графік XVIII – 477; XIX – 379
- Ліст Ференц** (1811-1886) композитор XII – 207; XV – 453; XVIII – 172
- Літко Анатолій** (1934-2008) режисер XI – 211, 473; XIV – 146; XV – 367
- Ліфшиць Михайло** (1905-1983)
філософ XI – 417, 443; XII – 586
- Ліцканович-Оглоблина Олена** (1920-2007) актриса XIX – 405
- Лішанський Юхим** (1905-1982)
режисер XIV – 334
- Ллойд Гарольд** (1893-1971) кіноактор XII – 115
- Ллойд Джордж** (1863-1945)
прем'єр-міністр Великобританії XIV – 650; XVII – 70
- Лобанов Андрій** (1900-1959)
режисер XIV – 174; XIX – 61
- Лобановський Борис** (1926-2002) мистецтвознавець XVII – 618
- Лобачевський Микола** (1792-1856) математик XVII – 607
- Лобода Андрій** (1871-1931) літературознавець, фольклорист, академік X – 391
- Ловинеску Хорія** (1917-1983)
румунський драматург XVI – 58

- Ловрич Мар'ян** (1915-1993) актор XII – 388
- Логвин Григорій** (1910-2001) мистецтвознавець XVIII – 539; XIX – 92
- Логвин Юрій** (1939 р.н.) письменник, графік, його син (КТМ) XII – 213, 214; XV – 347, 428; XVII – 526; XVIII – 542, 548
- Логвиненко Михайло** (1921 р.н.) письменник, літературний критик XI – 16, 35, 46-51, 705; XIII – 207, 208; XIV – 419; XV – 733, 734; XVII – 713
- Логвинов Михайло**, актор ЦДТ IV XI – 278; XIV – 627, 632, 709; XVI – 351
- Лозинський Михайло** (1880-1937) юрист, **розстріляний** XIV – 484
- Лозинський Михайло** (1886-1955) перекладач XI – 746; XII – 261
- Лозієв П.** (1894-1981) професор, сходознавець XIX – 253
- Лозовський (Дридзо) Соломон** (1878-1952) **розстріляний** XI – 402
- Лозовський Лесь** (1901-1922) художник, **вбитий** XVI – 462
- Лой Нанні** (1925-1995) актор, режисер, сценарист XIII – 356, 361, 374, 376
- Лойола Ігнацій** (1491-1556) засновник ордену єзуїтів XIV – 760
- Лойтер Наум** (1890-1966) режисер, драматург XVII – 41
- Лолова Тетяна** (1934 р.н.) болгарська актриса XVI – 474
- Ломінадзе Вісаріон** (1897-1935) **репресований, покінчив життя самогубством** (?) XVI – 100
- Ломницький Тадеуш** (1927-1992) актор XII – 426; XIV – 172; XIX – 355
- Ломов-Оппоков Георгій** (1888-1937) більшовик, **розстріляний** XI – 402; XVIII – 419
- Ломоносов Михайло** (1711-1765) вчений, історик, поет, драматург, художник XIII – 205, 365; XIV – 242; XV – 282; XVI – 335, 365; XIX – 11
- Лонген Еміль Артур** (1885-1936) режисер XVIII – 338
- Лонгинов Михайло** (1823-1875) літератор XIV – 462, 463
- Лондон Джек** (1876-1916) письменник XIV – 44; XVIII – 468, 684; XIX – 224, 380
- Лопатинський Лев** (1868-1914) актор, письменник XIX – 314
- Лопатинський Фауст** (1899-1937) його син, режисер школи Л. Курбаса, **розстріляний** X – 439, XII – 515; XIV – 765; XV – 161, 273, 274; XVI – 436; XVII – 484, 663; XVIII – 156, 625, 640, 698; XIX – 66, 237, 243, 282, 545, 674, 688; XX – 341

- Лопатін Герман** (1845-1918) по-ліичний діяч XVIII – 192
- Лопе Фелікс де Вега Карпіо** (1562-1635) драматург XII – 380; XIV – 546; XV – 204, 234, 254, 296, 627; XVIII – 559; XIX – 186
- Лопухов Олександр** (1925-2009) художник XII – 258; XVII – 708
- Лоракіпанідзе Нателла** (1925 р.н.) критик XIII – 162; XV – 433
- Лорен Софі** (1934 р.н.) кіноактриса XI – 670, 671; XVII – 523, 524
- Лоренц Іван** (1890-1942) дипломат XI – 402
- Лоренц Конрад** (1903-1989) зоолог XIII – 238
- Лорка Вінсента**, мати Гарсія Лорки XII – 376, 377
- Лосський Володимир** (1874-1946) співак XII – 454
- Лось Федір** (1908-1980) історик, професор XIII – 59
- Лотман Юрій** (1922-1993) літературознавець, семіотик XIV – 379
- Лотоцька Наталія** (1938-2007) актриса театру ім. І. Франка XIII – 373; XV – 518; XVII – 679; XVIII – 136
- Лотце Рудольф Герман** (1871-1881) філософ X – 383
- Лоу Фредерік** (1901-1988) композитор XI – 378, 714
- Лоуелл Роберт** (1917-1977) поет XIV – 296, 706
- Лоусон Генрі Арчібальд** (1867-1922) письменник XIV – 611; XV – 11, 265, 418, 490, 596; XVI – 107, 474-476; XVII – 26, 184, 672; XVIII – 249, 330, 331, 461; XIX – 260, 344, 380
- Лубківський Роман** (1941 р.н.) поет XI – 700; XIII – 129-132, 365; XIV – 701; XV – 262; XVI – 360, 505; XVII – 50; XVIII – 475, 531, 548
- Луговий Ігор**, заарештований біля пам'ятника Шевченку XVI – 47, 511
- Луговський Володимир** (1901-1957) поет XI – 211; XII – 304
- Лужський (Калужський) Василь** (1869-1931) актор XV – 332
- Луїк Війві** (1946 р.н.) поет XIV – 25
- Лук Олександр** (1928-1982) кібернетик XIV – 554
- Лук'яненко Євген** (1939 р.н.) журналіст, працівник ЦК КПУ XV – 748
- Лук'яненко Левко** (1928 р.н.) юрист, дисидент, політичний діяч, репресований XII – 457; XV – 540; XVI – 13, 15, 16, 43, 365, 368, 371, 372, 375-396; XIX – 348
- Лук'янов Сергій** (1910-1965) актор театру ім. Вахтангова XII – 231
- Лук'янова Тетяна** (1939 р.н.) актриса Театру на Таганці XI – 121, 595; XII – 14; XV – 605; XVI – 430

- Лукач Георг** (1885-1971) письменник XI – 417
- Лукаш Микола** (1919-1988) перекладач XI – 272, 299, 746; XII – 16, 278, 456; XIII – 159, 365, 367, 368, 415; XIV – 47, 475, 476, 546, 700; XV – 257, 323-330, 709; XVI – 7, 78-85, 273, 316; XVII – 176, 273, 382; XVIII – 12, 69, 186, 112, 330, 340, 531, 541, 543; XIX – 182, 193, 299-301
- Лукашевич Магда** (1926 р.н.) актриса ЦДТ XI – 269; XV – 8; XVI – 352
- Лукашенко Олександр** (1954 р.н.) політичний діяч XVI – 327
- Лукін Володимир** (1737-1794) драматург XVIII – 560
- Лукін Олександр** (1901-1975) чекіст з 1918 р. XVIII – 164
- Лукіянович Денис** (1873-1965) письменник XIII – 122; XV – 583; XVIII – 69
- Луковська Ірина**, автор листа про «Гусяче перо» XIV – 456, 457
- Лукомський Владислав** (1882-1946) історик, геральдист XVI – 578
- Лукрецій Кар Тит** (90-55 до н.е.) римський поет і філософ XIII – 160
- Лулло Джорджо де** (1921-1981) актор, режисер XIV – 441
- Лумумба Патрис-Емері** (1925-1961) прем'єр-міністр Конго, **вбитий** в результаті заколоту XIV – 407; XVI – 332; XVII – 92; XVIII – 298
- Луначарська Ірина** (1918-1991) журналістка XVI – 437; XVIII – 128, 467
- Луначарський Анатолій** (1875-1933) критик, драматург, партійний діяч XI – 65, 123, 681, 457, 539; XII – 232, 260, 329; XIII – 138, 256, 486; XV – 231, 306, 627; XVI – 36, 96, 181, 262, 437, 438; XVII – 44, 105, 155, 156, 158, 160, 390, 393; XVIII – 125, 128, 129, 180, 181, 560; XIX – 8, 682
- Лунгін Семен** (1920-1996) драматург XI – 102, 106, 110, 111, 120, 126, 136, 137, 139, 184, 215, 282, 289, 294, 309, 324, 327, 337, 338, 340, 351, 442, 456, 503, 505, 506, 525, 547-549, 554, 566, 568, 569, 571, 590, 703; XII – 71, 91, 153, 222, 255, 325, 327, 357, 367; XIII – 119, 388, 389, 409, 722; XIV – 347, 582-584, 589, 593, 679; XV – 8; XVI – 556; XVII – 287; XVIII – 224, 516
- Лунгіна (Лунгіна-Маркович) Ліліанн** (1920-1998) перекладачка, дружина С. Лунгіна XIII – 409, 722; XVII – 287; XVIII – 224
- Лунін Микола** (1888-1953) мистецтвознавець, літературознавець, чоловік Анни Ахматової, **репресований** XIII – 684
- Лупиніс Анатолій** (1937-2000) **дисидент, репресований** (КТМ) XVI – 380

- Лупій Олесь** (1938 р.н.) письменник XIII – 567; XVI – 409
- Лурія Олександр** (1902-1977) психолог XV – 378-381
- Луценко Олександр** (1911-2001) актор XI – 68; XVI – 477
- Луців Лука** (1895-1984) літературознавець X – 395
- Луців Юрій** (1931 р.н.) диригент XVII – 598
- Луцький Остап** (1883-1941) поет, критик, **репресований** XV – 44
- Луцький Юрій** (1919-2001) літературознавець, син Остапа Луцького XVI – 233; XVIII – 34
- Луцький Юрій** (1935 р.н.) працівник ЦК КПУ, театрознавець XIV – 500; XVII – 434
- Луцьків Василь** (1936 р.н.) зав. клубом, **репресований** XII – 456-460, 465; XVI – 14-16, 365, 371, 379, 381, 383, 385, 389, 397
- Лученко Юрій** (1941 р.н.) актор ЦДТ XI – 277, 565; XIV – 600, 632; XV – 103, 422, 557, 558; XVI – 349
- Лучицька Катерина** (1889-1971) актриса XVII – 319, 444
- Лучко Клара** (1925-2005) кіноактриса XIII – 566
- Лучук Володимир** (1934-1992) поет XIV – 701; XVIII – 531
- Лю Шао-ци** (1898-1969) китайський політичний діяч XI – 358; XVI – 59, 165; XVII – 316
- Лю Ши-Кунь** (1939 р.н.) піаніст XVII – 244
- Любарєва Олена** (1916-1992) літературознавець, автор листа проти Даніеля і Синявського XIII – 276
- Любарт (Колишко) Варвара** (1897-1967) актриса XVII – 603, 604; XVIII – 439, 473
- Любарти**, литовські князі (XIV ст.) XI – 707
- Любимов Юрій** (1917 р.н.) засновник і керівник Театру на Таганці XI – 121, 560, 595, 600, 601, 614, 616; XII – 13, 14, 42, 91, 318, 344, 386, 415, 434, 462, 465, 495; XIII – 111, 235, 571, 598, 615, 616; XIV – 88, 89, 91, 545, 570, 669; XV – 25, 102, 169, 181, 184, 200, 308, 313, 409, 419, 428, 549, 557, 596, 602-614; XVI – 305; XVII – 417, 379, 380; XVIII – 179, 294, 444; XIX – 267, 306
- Любищев Олександр** (1890-1972) професор, біолог XIV – 653-661
- Любченко Аркадій** (1899-1945) письменник XII – 571; XVI – 216, 217, 219-222, 225, 228, 237; XVIII – 660
- Любченко Микола** (псевдо – *Кость Котко*) (1896-1934) письменник, **розстріляний** XV – 44
- Любченко Панас** (1897-1937) боротьбист, згодом – секретар ЦК КП (б)У **репресований, по-**

- кінчив життя самогубством**
XVI – 543; XVIII – 290
- Любчик Василь** (1913-1987) художник XVII – 597
- Любшин Станіслав** (1933 р.н.) актор Театру на Таганці XII – 13
- Людвиг Еміль** (1881-1948) письменник XII – 329, 330
- Людкевич Станіслав** (1879-1979) композитор XIV – 381; XVI – 578; XVII – 594, 598, 599, 600, 601
- Людмилін Анатолій** (1903-1966) диригент XIII – 164
- Людовік XV Бурбон** (1710-1774) король Франції XIII – 426
- Людовік XIV Бурбон** (1638-1715) король Франції XVII – 35, 46, 226
- Людовік XVI Бурбон** (1754-1792) король Франції XVI – 495
- Людовік XVIII** (1755-1824) XIV – 654
- Люксембург Роза** (1871-1919) XI – 415; XII – 543, 668; XIII – 90; XIV – 99; XV – 694, 739; XVIII – 127, 675
- Лютер Мартин** (1483-1546) реформатор церкви XI – 235; XVIII – 166, 225, 390
- Люце Володимир** (1903-1970) режисер XVII – 41
- Лягущенко Геннадій** (1923-2002) працівник мінкультури України XI – 248; XIII – 325, 369; XVI – 358, 402; XVIII – 511, 512; XIX – 124, 131
- Лядов Костянтин** (1820-1871) диригент, скрипаль, композитор XV – 384
- Лякіна Тамара** (1939 р.н.) актриса XIII – 630
- Ляндрес Семен** (1907-1968) журналіст, **репресований** у справі Бухаріна, батько Юліана Семенова XI – 540; XV – 368
- Лясота Ірена, дисидентка**, президент Інституту Демократії Східної Європи у США XIX – 424
- Лятошинський Борис** (1894-1968) композитор, диригент, педагог XII – 41; XVII – 672; XIX – 260
- Ляшенко Іван** (1927-1998) музикознавець XI – 314
- Ляшенко Лука** (1898-1976) письменник, кінорежисер XI – 15
- Ляшко Олександр** (1915-2002) партійний діяч XV – 654; XVIII – 566
- Лященко Аркадій** (1871-1931) історик літератури, **репресований** X – 391, 401
- Львов-Анохін Борис** (1926-2000) режисер XI – 158, 506, 513, 517, 547, 560, 590, 600, 605, 606, 614, 616, 622, 623, 624, 626, 628, 633, 635, 640, 641, 645, 652, 669, 710, 752; XII – 43, 49, 80, 83, 86, 87, 91, 161-164, 195-197, 255, 256, 280, 304, 329, 419, 422, 434, 442, 462, 495; XIII – 92, 109-111, 475, 487, 614; XIV – 17, 402, 586, 665, 666; XV – 8, 200, 480; XVI –

54, 92, 287, 493, 556, 557; XVII – 357; XIX – 13, 34, 93, 316, 433

Львовський Михайло (1919-1994) драматург XIV – 551, 680, 682; XV – 264

М

Ма Си-Цун, композитор XVII – 238, 241, 242, 244

Маврін Сава (1744-1809) гвардії капітан-поручник, який арештував Пугачова, потім сенатор XIV – 280

Магалашвілі Тенгіз (1927-1985) режисер XIII – 92, 93, 97

Магар Володимир (1900-1965) режисер XI – 706

Магат Олена (1900-1976) актриса театру Л. Курбаса XIII – 79, 570 XIV – 324; XVI – 536; XVII – 530

Магеллан Фернан (1470-1531) мореходець XVIII – 469

Маглакелідзе Мзія (1936 р.н.) актриса XIII – 100

Магнус Енденсбергер Ганс (1929 р.н.) німецький письменник XIII – 252

Мадач Імре (1823-1864) поет XIII – 602; XVII – 382; XIX – 299-301

Мадзіні Джузеппе (1805-1872) італійський політик, письменник, філософ XVI – 30

Маєр Карл Гайнц (1890-1945) славіст X – 380

Мажуга Юрій (1931 р.н.) актор XI – 100; XII – 100-103, 484; XIV – 172

Мазад Фернан (1863-1939) поет, перекладач Шевченка XIX – 383

Мазаріні Джуліо (1601-1661) кардинал XII – 481

Мазаччіо (1401-1428) художник XII – 264

Мазе Яків (1859-1924) московський раввин XII – 62

Мазепа Іван (1644-1709) гетьман України XI – 344; XII – 29, 543, 545, 546; XIV – 224, 349, 350, 572; XVI – 13, 508; XVIII – 540; XIX – 58, 60, 540, 543, 676

Мазіна Джульєтта (1921-1994) актриса театру і кіно XIII – 375, 376; XVII – 357

Мазур Курт (1927 р.н.) диригент «Коміше опер» XII – 245

Мазуркевич Веслава (1926 р.н.) польська кіноактриса XVII – 51

Мазуркевич Олександр (1913-1945) критик XI – 636

Мазуров Кирило (1914-1989) партійний діяч XII – 366

Майборода Георгій (1913-1922) композитор XI – 292, 721; XIII – 212; XIV – 312, 718-720, 723; XVII – 708

Майборода Платон (1918-1989) композитор XI – 100; XIII – 121, 212; XIV – 716

Майдан І. (1890-1938) псевдонім Дмитра Загула, поета, **репресованого** X – 406; XIX – 285

- Майков Аполон** (1821-1897)
поет X – 421
- Маймонід Мойсей** (1135-1204)
філософ XI – 691
- Майн Рід** (*Рід Томас Майн*)
(1818-1883) письменник XIII – 368; XVIII – 468
- Майоров Сергій** (1903-1973)
режисер XVII – 41
- Майстренко Іван** (1899-1984)
публіцист, політичний діяч,
український есер, **репресований** XVIII – 288-290, 537
- Майський** (*Булгаков*)
Михайло (1889-1960) письменник XII – 584; XVI – 221, 229; XVIII – 654
- Майський Іван** (1884-1975) дипломат, історик XI – 539
- Майфет Григорій** (1903-1975)
літературознавець, **репресований** X – 383, 399
- Мак Клюр Віктор** (*Том Мак-Уолтер*) (1887-1963) письменник, історик XVIII – 83, 84
- Макар'єв Леонід** (1892-1975)
режисер XI – 600
- Макаренко Андрій** (1896-1968)
письменник, актор театру Л. Курбаса XIV – 333
- Макаренко Антон** (1888-1939)
педагог XI – 112; XIII – 668
- Макаренко Микола** (1912-1982)
кінорежисер XVIII – 311, 312
- Макарій** (1648-1675) **Антіохійський** патріарх XII – 681
- Макаров Анатолій** (1939 р.н.)
літературознавець XIII – 376-382; XV – 154, 347-353, 560, 561, 565-576
- Макарова Людмила** (1921 р.н.)
актриса БДТ XV – 639, 642
- Макаровський Михайло**
(1783-1846) письменник XVII – 690
- Макарушка Остап** (1867-1931)
філолог XVII – 689, 700
- Макарчук Генадій** (1930-1999)
режисер XI – 92; XIII – 403; XIV – 147
- Макдональд Дуайт** (1906-1982)
американський редактор і політичний діяч XIII – 262; XIV – 168; XV – 106
- Макіавеллі Ніколло**, (1469-1527) письменник, політичний діяч XI – 307, 541; XIV – 123; XVII – 290, 292, 298, 300; XIX – 20-27, 56, 57, 66, 68
- Маківчук Федір** (1912-1988)
письменник XIV – 650, 651; XV – 272; XVII – 607; XVIII – 53, 221
- Маккарті Джозеф**, сенатор (1908-1957) XI – 538; XV – 470, 475
- Маккарті Мері Тереза** (1912-1989) американська письменниця, публіцист, театральний критик XIII – 262
- Макміллан Гарольд** (1894-1986)
прем'єр-міністр Великобританії XII – 510
- Маковей Осип** (1867-1925)
письменник XIV – 645-647; XVII – 178

- Маковський Сергій** (1877-1962) мистецтвознавець XVIII – 200
- Макогон Іван** (1907-2001) скульптор XIX – 438
- Максименко Володимир** (1913-1994) актор театру ім. М. Заньковецької XVII – 679; XVIII – 437; XIX – 237, 242
- Максимів Зенон**, художник по костюмах «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226
- Максимов (Міхеєв) Володимир** (1932-1995) письменник, **дисидент** XVI – 362, 399
- Максимов Володимир** (1932-1995) письменник XI – 605
- Максимов Олексій**, актор (1899-1965) XVII – 604
- Максимова Віра** (1936 р.н.) театральний критик XII – 88, 475-478
- Максимова Катерина** (1939 р.н.) балерина XII – 197
- Максимович Карло (Саварин)** лідер КПЗУ, належав до шумськістів, **репресований**, після 1934 р. доля нез'ясована X – 438
- Максимович Микола** (1914-1981) електротехнік, ректор ЛДУ XV – 717
- Максимович Михайло** (1804-1873) фольклорист, природознавець XVII – 178
- Максимчук Святослав**, актор театру ім. М. Заньковецької (1936 р.н.) XI – 21; XVIII – 438; XIX – 436
- Маланчук Валентин** (1928-1984) заступник міністра освіти, згодом секретар ЦК КПУ XI – 656, 668, 706; XII – 436, 437, 456, 466, 472; XV – 76, 711, 714, 749
- Маланюк Євген** (1897-1968) письменник, літературний критик XII – 209, 211, 212; XV – 578; XVII – 594
- Малахівська Марія** (1873-1928) матір М. Крушельницького XVIII – 381
- Малашенко Всеволод** (1925-1996) інспектор Міністерства культури СРСР XII – 90, 205, 273; XIII – 60, 123, 485, 613, 614; XIV – 327; XV – 211; XVI – 349, 350; XVII – 324, 353, 354; XVIII – 68
- Малеванна Лариса** (1939 р.н.) актриса XIII – 627; XVIII – 191
- Малевич Казимир** (1878-1935) художник XI – 382
- Маленков Георгій** (1901-1988) партійний діяч XI – 541, 544; XII – 425; XIV – 658; XV – 369, 584
- Малиновська Маргарита** (1941-1983) критик, **покінчила життя самогубством** XI – 706; XV – 154, 266, 277; XVI – 400; XIX – 114, 115, 117-124
- Малиновський Йоаникій** (1868-1935) історик права, академік XII – 687, 688
- Малиновський Олександр** (1915-1976) архітектор XIX – 395

- Малиновський Олексій** (1762-1840) письменник X – 385
- Малиновський Родіон** (1898-1967) маршал СРСР XV – 580; XVI – 106
- Малиновський Роман** (1876-1918) провокатор XI – 359
- Малисевич Василь**, агент розвідки ЗЧ ОУН XIII – 561, 563
- Малишевський Ігор** (1936 р.н.) письменник XV – 525; XVIII – 74; XIX – 452
- Малишко Андрій** (1912-1970) поет XI – 60-63, 697, 698; XIII – 212, 446; XIV – 716, 718; XV – 347, 520, 710, 733; XVI – 24, 31; XVII – 29, 77, 707; XVIII – 542; XIX – 113
- Малишко І.**²⁶, художник XVII – 597
- Малишко Микола** (1938 р.н.) художник XII – 214, 257
- Малиш-Федорець Марія** (1885-1960) актриса XVII – 470, 610, 611; XIX – 463
- Малікова Ірина** (1945 р.н.) актриса ЦДТ XVIII – 507
- Малкіна-Дейч Євгенія** (1919 р.н.) літературознавець XVI – 465
- Малларме Стефан** (1842-1898) поет XII – 217; XIX – 186, 188, 340, 399, 444, 447
- Маловічко Іван** (1909-1937) поет, письменник, **розстріляний** XII – 554
- Малхасяну Степан** (1857-1947) вчений XI – 370
- Малюгін Леонід** (1909-1968) драматург XII – 368, 411; XIV – 172, 455, 563, 569; XVII – 315
- Малютін (Ітін) Яків** (1886-1964) актор XVII – 42
- Малявіна Наталя** (1937 р.н.) актриса XI – 309
- Маляр Володимир** (1941 р.н.) актор XI – 71, 75, 95, 115, 141, 143, 147, 148, 150, 514, 628, 703; XII – 105; XIII – 565; XIV – 665-667; XV – 53; XVI – 130
- Маляров Михайло** (1909-1984) заступник генпрокурора СРСР XVI – 329; 391
- Мальро Андре** (1901-1976) письменник XI – 730
- Мальцев (Пупко) Єлізар** (1917-2004) письменник XIII – 686
- Мальцев Микола** (1927 р.н.) режисер XIV – 157, 158
- Мальцева Тамара** (1929 р.н.) актриса, дружина М. Мальцева XIV – 157, 158
- Мамайсур Борис** (1938-2003) поет (КТМ) XI – 93; XII – 210, 546; XIII – 573; XVIII – 717; XIX – 83
- Мамбетов Азербайджан** (1932-2009) режисер XII – 438
- Мамлін Геннадій** (1925-2003) драматург XII – 97
- Мамонтов (Мамантов) Костянтин** (1869-1920) генерал-лейтенант XIII – 662

²⁶ Ще одна помилка статті Мельничук-Лучко. Мова могла б іти про братів Малишків XVII — Миколу, монументаліста (1938 р.н.) і Петра, графіка (1941 р.н.).

- Мамонтов Яків** (1888-1940) драматург XIII – 258, 401; XIV – 573, 766; XV – 236, 636; XVII – 437; XVIII – 473, 712 XIX – 284, 676, 682
- Манайло Федір** (1910-1978) художник XI – 336
- Манастирський Антон** (1878-1969) художник XVII – 596
- Манастирський Вігольд** (1915-1992) художник XVII – 596
- Манафова Веселана** (1911-1990) письменник XVII – 331, 353, 354
- Мандельштам Осип** (1891-1938) поет, **репресований, загинув** у таборі XI – 390, 474; XII – 261, 264 XIII – 138, 155, 182, 653, 687, 707, 711, 729, 731; XIV – 508, 547, 594; XV – 577; XVI – 146, 440, 450, 513, 514, 591; XVII – 109, 385, 485; XVIII – 167
- Мандичевський Іван** (1854-1925) громадський діяч X – 385
- Мане Едуард** (1832-1883) художник XVII – 272
- Манжура Іван** (1851-1893) поет, етнограф X – 389, 423
- Манн Генріх** (1871-1950) письменник XII – 669; XIV – 114
- Манн Томас** (1875-1955) письменник XI – 358; XIII – 238; XIV – 112; XVI – 437; XVIII – 153, 293, 294
- Манн Юрій** (1929 р.н.) літературознавець XIII – 280; XVI – 439
- Мансурова Цецилія** (1897-1976) актриса XI – 288, 298; XIII – 65, 69
- Мантезі Джанні**, актор трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 442, 444
- Мануїльський Дмитро** (1883-1959) партійний діяч XII – 108, 109, 114; XVIII – 505
- Мануйлович Софія** (1892-1971) актриса театру Л. Курбаса, режисер, одна з основоположниць Молодого театру XI – 758, 759; XVI – 320; XVII – 454, 542; XVIII – 154, 610, 625
- Манцоні (або Мандзоні) Алессандро** (1785-1873) драматург XVIII – 543
- Манцу Джакомо** (1908-1991) італійський скульптор XIII – 207
- Маняк Володимир** (1934-1992) письменник, **загинув** в автокатастрофі XIII – 640
- Маньяні Анна** (1908-1973) актриса XIV – 437-445, 451-454; XV – 94, 95
- Мао Цзе-дун** (1893-1976) китайський партійний і державний діяч XI – 347, 348, 357, 358, 536; XII – 160, 502; XIV – 302, 318-320, 473, 479-483; XV – 33, 80, 81, 253, 262, 263, 271, 272, 275, 432, 578; XVI – 59, 86, 87, 498, 499; XVII – 90, 91, 241, 242, 243, 244, 427; XVIII – 76, 403, 405, 407, 409-411, 430; XIX – 19, 228-230, 261, 403

- Мар'ямов Олександр** (1909-1972) письменник, критик XII – 108, 553; XVI – 431
- Мар'яненко (Петлішенко) Іван** (1878-1962) актор театру Л. Курбаса XI – 123, 148; XIII – 79, 85, 148; XIV – 18, 335, 400, 488, 545; XV – 12, 386, 433; XVI – 259, 277, 537; XVII – 124, 183, 209, 312, 319, 380, 445, 463, 478, 480-484, 486, 489, 531, 588, 569, 606; XVIII – 100, 151, 160, 364, 368, 472, 486, 584; XIX – 460, 463, 465, 535, 546, 547, 558, 673
- Маран Рене** (1887-1960) письменник XIX – 287
- Марат Жан Поль** (1743-1793) XI – 280, 388; XIII – 343; XVII – 358, 434
- Марголін Самуїл** (1893-1953) режисер XIV – 767
- Марджанішвілі (Марджанов) Костянтин (Коте)** (1872-1933) режисер XII – 116; XIII – 327; XV – 181, 627, 633; XVI – 220, 221, 587; XVII – 403, 452, 477, 683, 684; XVIII – 472, 611
- Маренко Григорій** (1894-1935) **розстріляний** XIV – 594
- Маресьєв Олексій** (1916-2001) льотчик-герой XVI – 364
- Марецька Віра** (1906-1978) актриса XI – 589; XII – 72, 206, 212, 305, 313, 358, 411, 434, 435, 473, 495, 615, 616; XIII – 48, 49, 148, 203, 224, 235-237, 241, 313, 345, 353, 354, 470-474, 484, 485, 497, 498, 502-512, 516, 554-557, 570, 571, 576, 587, 597, 613, 627; XIV – 9, 11, 22, 25, 26, 241, 251, 308-311, 318, 357, 358, 437, 438, 495, 563, 564, 566, 604; XV – 8, 61, 63, 76, 81, 182-185, 253, 286, 287, 354-357, 411-415, 480, 423, 428; XVI – 88, 545-556, 558, 560, 561; XVII – 426, 427; XVIII – 15, 33, 121, 168-170, 341, 352, 396, 536, 537; XIX – 30, 345
- Марецький Григорій** (1900-1937) брат В. Марецької, **розстріляний** XIII – 237
- Марецький Дмитро** (1901-1937) брат В. Марецької, **розстріляний** в один день з Бухарінім XIII – 237
- Марієнгоф Анатолій** (1897-1962) поет-імажиніст XVII – 61
- Марінеті Філіппо Томмазо** (1876-1944) письменник, футурист XI – 778; XIII – 378; XVI – 402; XVIII – 234
- Марітен (Maritain) Жак** (1882-1973) філософ XI – 691
- Марк Аврелій** (121-180) римський імператор XVIII – 6
- Маркеліні, топограф** XVI ст. XIII – 334
- Маркелія Людмила** (1935 р.н.) актриса XI – 309
- Маркитан П.Ф.** (1887-1937) боротьбист, **розстріляний** XVIII – 289

- Маркіна Едуардо** (1879-1946)
драматург, автор тексту гімну Іспанії XII – 380
- Маркіш Перец** (1895-1952)
письменник, **розстріляний**
XI – 417; XIII – 409, 711, 722;
XVI – 597
- Марко Вовчок** (*Вілінська Марія*) (1833-1907) письменниця X – 387, 393
- Марков Георгій** (1911-1991)
письменник XVII – 188; XVIII – 85
- Марков Леонід** (1927-1991)
актор театру Ю. Завадського XIX – 274-277
- Марков Павло** (1897-1980) театрознавець XIV – 642; XV – 415
XVI – 163; XVII – 1, 9, 11, 12, 15;
- Марковський Михайло** (1869-1947) літературознавець X – 387, 388, 391, 392, 394, 408, 410, 411, 415, 421; XIV – 648
- Марконі Гульєльмо** (1874-1937)
маркіз, підприємець, один з винахідників радіо, лауреат Нобелівської премії XIII – 205
- Маркс Карл** (1818-1883) X – 413, 418; XI – 67, 77, 343, 392, 449, 672; XII – 480, 501, 508, 668, 706; XIII – 172, 177, 217, 285, 515, 551, 566, 607, 656, 659, 673, 674; XIV – 99, 109, 114, 123, 133, 168-171, 178, 315, 351, 609, 620, 703; XV – 305, 536, 740; XVI – 27, 30, 256, 326, 414, 595, 629; XVII – 232, 234, 345, 527, 608; XVIII – 34, 218, 326, 385, 557; XIX – 20, 109, 210, 221, 538-571
- Маркусь** (*Марко*) **Василь** (1922-2005) академік, юрист, політолог XIII – 207, 208
- Марло Крістофер** (1564-1593)
драматург XI – 676-678; XVIII – 309
- Марр Ніко** (*Микола*) (1864-1934) академік, лінгвіст XIV – 246, 249; XVII – 527
- Марсо Марсель** (1923-2007)
актор-мім XII – 206, 417; XIV – 604; XV – 269
- Мартель Рене** (1893-1976)
історик, публіцист, співавтор книжки про І. Мазепу XIX – 383
- Мартин Карл Гейнц** (1888-1948) режисер XVIII – 230, 234-236
- Мартиненко Володимир** (1923-1988) секретар посольства України в Канаді XVIII – 563
- Мартиненко Олександр** (1935-1991) інженер, **дисидент, репресований**, XII – 70; XIII – 157, 213, 412, 476; XIV – 718-720, 740-742, 750, 751, 763; XVI – 26
- Мартинов Леонід** (1905-1980)
поет, перекладач XIV – 642
- Мартинов Микола** (1816-1876)
офіцер, письменник, який убив на дуелі Лермонтова XIV – 83

- Мартинов Олександр** (1816-1860) актор XI – 580
- Мартич Юхим**
(*Фінкельштейн Мордух*)
(1910-1981) письменник XI – 760; XIII – 410-412; XVII – 268
- Марті Хосе** (1853-1895) письменник XI – 461
- Мартін Карл Гейнц** (1888-1948) режисер XVIII – 230, 234, 235, 236, 238
- Мартін Пол** (1938 р.н.) міністр закордонних справ Канади XVIII – 355
- Мартіне Марсель** (1887-1944) драматург, письменник XVII – 62
- Мартіні Джамбатіста** (1706-1784) композитор, музичний діяч XIV – 38, 385
- Мартов** (*Цедербаум*) (1873-1923) меншовик XI – 453
- Мартович Лесь** (1871-1916) письменник X – 419
- Мартон Микола** (1934 р.н.) актор XI – 29
- Марунчак Іван** (1905-1938) військовий інженер 2-о рангу, **розстріляний** XVI – 100
- Маруняк Ірина**, концертмейстер в «Коміше опер» XII – 246
- Марусенко**, львівський КДБ XVI – 375
- Марусик Петро** (1947 р.н.) перекладач XVI – 405
- Марфієвич Микола** (1898-1967) поет XV – 188
- Марцевич Едуард** (1936 р.н.) актор XIII – 71; XV – 508; XVII – 640; XVIII – 53, 189, 526; XIX – 224
- Марцинкявічус Юстинас** (1930 р.н.) поет XIV – 103
- Марціал Марк Аврелій** (бл. 40-102) поет XI – 443
- Марціал** (бл. 40-104) римський поет XVI – 466
- Марчак Микола**²⁷ (1903-1938) **розстріляний** XVI – 346
- Марченко Геннадій** (1932 р.н.) художник XIII – 333
- Марченко Дмитро**, секретар Постишева, русифікатор XVIII – 287, 288
- Марчук Іван** (1936 р.н.) художник XII – 214; XIV – 409; XV – 254, 347, 359-361; XVI – 463
- Маршак Самуїл** (1887-1964) поет XI – 666; XIV – 541; XV – 323-325, 514; XVI – 78-80, 83, 398; XVII – 415; XIX – 217
- Масанов Іван** (1874-1945) філолог, бібліограф XIV – 342
- Масенко Степан**, громадський діяч на еміграції, брат поета Тереня Масенка XVII – 681

²⁷ Страчений як учасник усіх змов, які тільки вдалося вигадати, аж до спроби вбивства Хрущова особисто. Марчак був з молодшої генерації, його призначили заступником голови Раднаркому УРСР уже в 1937 році, коли вистріляли всіх старших отож він мав блискавичну кар'єру як на свої 34 роки. Важко катований, він учинив спробу самогубства не дали, почали катувати ще страшніше і він обмовив усіх, кого йому називали отже й себе. Розстріл.

- Масенко Терень** (1903-1970)
поет XV – 153, 238, 239; XVI – 228
- Масленников Іван** (1905-1936)
доцент Горьківського педін-
ституту, **розстріляний** XIV –
594-595
- Маслова Євгенія, дисидентка**
XIV – 472, 611
- Маслович Василь** (1793-1841)
письменник X – 421
- Маслюченко (Губенко) Вар-
вара** (1902-1983) актриса,
дружина О. Вишні XIII – 363;
XV – 81; XVI – 223; XVIII – 473
- Масляк Володимир** (1858-
1924) письменник XVII – 689,
691, 697, 698
- Масоха Петро** (1904-1991) кіно-
актор XI – 409; XII – 136-142,
519; XIII – 60-62, 74-92, 250,
412; XIV – 334; XV – 12, 154, 555;
XVI – 320; XVII – 157, 468, 542,
544, 661, 674; XVIII – 696
- Масперо Гастон Шарль** (1846-
1916) єгиптолог XIV – 534
- Масс Володимир** (1896-1979)
естрадний автор XIII – 409, 722
- Мастрояні Марчело** (1924-
1996) кіноактор XI – 670, 671;
XIII – 207, 359
- Масютко Михайло** (1918-2001)
дисидент XII – 30, 69, 426-428;
XIII – 204-206, 412, 513, 523-
554, 626; XIV – 433, 458, 718,
719, 728, 743, 749-751, 754-758,
761, 762, 670, 740; XV – 540;
XVI – 9-22, 26-29, 40, 89, 377;
XVII – 115; XVIII – 208
- Матвеева Новелла** (1934 р.н.)
поетеса, бард XI – 302; XIII – 72;
XV – 41, 526
- Матвієйко Мирон** (1914-1984)
керівник служби безпеки ЗЧ
ОУН XII – 534; XIII – 562, 563
- Матвієнко Антоніна**, викладач
КДУ XIII – 435-439, 447, 457,
458, 463, 464, 479; XIV – 730,
737, 738
- Матвійчук Микола** (1904-1993)
філолог, літературознавець
XIII – 529; XIV – 755
- Матєв Павел** (1924-2006) поет
XVII – 558; XVIII – 298
- Матісс Анрі** (1869-1954) худож-
ник XIII – 383; XVII – 445; XVIII –
172
- Матковський Григорій** (1860-
1920) режисер театру М. Са-
довського XVII – 441; XVIII –
483
- Матросов Олександр** (1924-
1943) рядовий XIV – 252; XVIII –
558
- Матулівна Ніна** (1902-1944)
письменниця, режисер, **ре-
пресована** XIV – 405
- Матюшенко Опанас** (1879-
1907) матрос з «Потьомкіна»
XII – 90
- Мах Ернст** (1838-1916) фізик, фі-
лософ XII – 474; XV – 154
- Махачек Мирослав** (1922-1991)
режисер XVII – 25

- Махнач Леонід** (1933 р.н.) режисер XIV – 345
- Махно (Міхненко) Нестор** (1888-1934) політичний діяч, анархіст XII – 546; XV – 238; XVII – 313; XVIII – 286, 674; XIX – 428
- Махновець Леонід** (1919-1993) літературознавець XI – 682; XVI – 528
- Махова Тетяна** (1923-1993) актриса Театру на Таганці XII – 13
- Маца Іван** (1893-1974) мистецтвознавець XVIII – 257
- Мацегора Григорій** (1934 р.н.) художник XII – 215
- Мацієвська Лідія** (1889-1955) актриса XVIII – 473
- Мацкевич Антоніна** (1910-?) режисер з лабораторії Л. Курбаса XIV – 160
- Мацкевичус Атанас** (1828-1863) XI – 506
- Мацкін Олександр** (1906-1996) театрознавець XVIII – 178-181
- Маццоні Антоніо** (1717-1785) композитор XIV – 385
- Мацько, суддя** XIV – 734, 741-743, 743, 748, 761
- Мачадо Антоніо** (1875-1939) поет XIX – 188
- Машаду Жоакін** (1839-1908) письменник XVII – 383
- Машкін Михайло** (1926-1971) композитор XVII – 601
- Маштаков Петро** (1872-1942) філолог X – 388
- Машталір Микола** (1932 р.н.) **репресований** в 60-і роки XVI – 16
- Маяковський Володимир** (1893-1930) поет, **покінчив життя самогубством** XI – 67, 363, 383, 392, 432, 442, 443, 504, 554, 555, 614, 667; XII – 263, 352, 422; XIII – 136, 172, 231, 263, 285, 387, 439, 449, 515, 567, 589, 649, 656, 662, 666, 672, 680, 684, 687, 688, 690, 709, 721; XIV – 317, 412, 414, 495, 546, 695, 699, 712, 720, 766; XV – 25, 77, 81, 102, 158, 250, 251, 299, 300, 343, 346, 361, 405, 420, 469, 508, 543, 546, 547, 562, 576; XVI – 54, 58, 147, 148, 180-183, 252, 256, 290, 293, 364, 397, 421, 422, 425-427, 429-431, 451, 513, 534, 536; XVII – 55, 64, 65, 69, 94, 101, 111, 116, 16, 179, 196, 271, 272, 382, 406, 418, 450, 471, 499, 505, 512, 529, 530, 551, 552, 571, 572, 607, 632, 663, 667; XVIII – 10, 22, 29, 73, 135, 189, 212, 296, 305, 306, 355, 378, 397, 447, 504, 516; XIX – 8, 61, 132, 171, 172, 414
- Мгебров Олександр** (1884-1966) актор, режисер XVII – 53
- Мдівані Буду (Полікарп Гургенович)** (1877-1937) партійний діяч, **розстріляний** XVIII – 506
- Мдівані Георгій** (1905-1981) драматург XIV – 146; XV – 369

- Мегик Петро** (1899-1992) художник XVII – 595
- Медведев Армен** (1938 р.н.) кінокритик, кінодіяч XVII – 51
- Медведев Дмитро** (1898-1954) командир партизанського загону XVII – 279
- Медведев Жорес** (1925 р.н.) геронтолог, письменник, **дисидент** XVI – 341, 348, 444-447; XVIII – 500
- Медведев Рой** (1925 р.н.) публіцист, **дисидент** XVIII – 500
- Медведев Юрій** (1920-1991) актор XVI – 430
- Медведик Петро** (1925-2006) історик мистецтва, краєзнавець XIV – 218, 219, 224, 339, 566; XV – 434, 435, 488, 489; XVI – 150; XVIII – 380-388, 499; XIX – 65, 66, 69, 70, 237, 243, 246
- Медвідь Любомир** (1941 р.н.) художник XII – 214
- Медічі Катерина** (1519-1589) королева Франції XI – 541; XII – 602; XIX – 23
- Меєрович Ілля** (1906-1986) композитор, диригент XV – 343; XVIII – 30, 138
- Межелайтіс Едуардас** (1919-1997) поет XI – 211; XIII – 57; XVIII – 528, 533
- Меженко (Іванів) Юр** (1892-1969) бібліограф X – 381, XI – 775; XIX – 285, 286
- Меїр (Мабович) Голда** (1898-1978) V-й прем'єр-міністр Ізраїлю XVI – 499
- Мей Лан-фань** (1894-1961) актор XV – 633; XVII – 131
- Мейє (Meillet) Антуан** (1866-1936) франц. мовознавець XI – 227
- Мейєрович Ілля** (1906-1986) композитор XVII – 587, 641
- Мейєрхольд Всеволод** (1874-1940) режисер XI – 23, 25, 163-165, 191, 334, 382, 392, 416, 458, 539, 546, 600, 602, 631, 755; XII – 116, 185, 196, 333, 334, 351; XIII – 77, 80, 89, 103, 138, 371, 492, 501, 577, 627, 711; XIV – 18, 56, 112, 169, 178, 278, 335, 488, 510, 527, 543, 565, 594, 642, 695; XV – 54, 60, 100, 174, 181, 273, 287, 311, 312, 354, 355, 527, 577, 603-605, 612, 627, 633; XVI – 88, 148, 149, 184, 307, 460, 504, 534, 536, 587, 631; XVII – 1, 2, 8-12, 16-19, 20-24, 28, 31-42, 51-53, 56, 58-70, 117-120, 124, 127, 130-135, 156-174, 182, 188-198, 200, 204-207, 271, 272, 310, 327, 330, 359-366, 379, 402, 407-416, 420, 421, 446, 452, 457, 476, 482, 485, 497, 504, 529, 530; XVIII – 109, 133, 167, 180, 224, 290, 328, 366, 367, 713; XIX – 9, 61, 225, 368, 390, 417, 556, 683, 684; XX – 338, 357

- Мейлах Борис** (1909-1987) професор, літературознавець XII – 448; XIV – 379; XIX – 211
- Мейтус Юлій** (1903-1997) композитор XIV – 484, 567, 594; XV – 231, 233; XVI – 108; XVII – 601, 708
- Мелвіл Герман** (1819-1891) письменник XII – 7
- Мелетій Смотрицький** (1578-1633) філолог, церковний діяч X – 389
- Мелех Микола** (1928 р.н.) філолог, **репресований** XVI – 16
- Мелік'ян М.**, філолог XIII – 619, 622
- Меліков Аріф** (1933 р.н.) композитор XII – 438
- Мелік-Пашаєв Олександр** (1905-1964) диригент XIV – 530
- Мелкова Поліна** (1911-1985) перекладач XV – 528
- Меллер Вадим** (1884-1962) театральний художник XI – 19, 59, 382, 484, 552, 553; XII – 126, 525, 553; XIII – 402; XIV – 765; XV – 76, 161; XVI – 92, 228, 235; XVII – 121, 255, 259, 380, 403, 482, 684; XVIII – 100, 102, 473, 695, 701; XIX – 246, 417, 681, 684; XX – 342
- Меллер Ракель (Франциска Маркес Попес)** (1888-1962) зірка мюзікхоллу XVII – 69
- Мельник Андрій** (1890-1964) військовий і політичний діяч, генерал, після вбивства Є. Коновальця – Голова проводу ОУН XIII – 461, 478; XIV – 266, 614, 620
- Мельник Михайло** (1957 р.н.) актор, режисер, директор театру «Крик» XIX – 406
- Мельник Степан**, журналіст XI – 432; XII – 120, 118-122
- Мельников Костянтин** (1890-1974) архітектор XVIII – 375, 376
- Мельников-Печерський Андрій (Павло)** (1818-1883) письменник XIII – 150-153
- Мельничанський Григорій** (1886-1937) **розстріляний** XI – 402; XIII – 443, 444, 458, 478, 462
- Мельниченко Володимир** (1932 р.н.) художник XI – 741; XII – 213
- Мельничук Оксентій**, «поет» від КГБ XI – 529; XIV – 725, 726
- Мельничук Тарас** (1938-1995) поет, **репресований** 1972 р. XIX – 280
- Мельничук Юрій** (1921-1963) письменник XIII – 461; XVII – 594 XVIII – 142
- Мельничук-Лучко Леонтин** (1927-2001) театрознавець XVII – 593-607, 677; XVIII – 53, 142, 313, 412, 436, 437; XIX – 105, 125, 126, 178, 238
- Мельхиседек (Значко-Яворський Малхиседек)** (1716-1809) ігумен XII – 688
- Мельчук Ігор** (1932 р.н.) лінгвіст, професор Монреальського університету XIII – 721

- Менакер Олександр** (1913-1982) артист естради XI – 333
- Менандр** (бл. 313-бл. 291 до н.е.) поет-комедіограф XIII – 159
- Менгеле Йозеф** (1911-1979) лікар-садист з СС XVII – 93
- Менглет Георгій** (1912-2001) актор Театру Сатири XIII – 236; XVII – 512, 513
- Менделе-Мойхер-Сфорим** (*Шолом*) (1835-1917) письменник XI – 417; XII – 36; XIV – 504
- Мендельсон Моріс** (1904-1982) письменник XI – 6
- Менкуш** (*Заневчик*) **Ярослава** (1923 р.н.) **дисидентка, репресована** XII – 70; XIII – 389, 544; XIV – 740, 743, 750; XVI – 26
- Менотті Джанкарло** (1911-2007) композитор і режисер XVIII – 19
- Ментеспен** (*Монтеспан*)
Француза (1641-1707) маркіза, фавотринка Людовіка XIV, що запроторила свого чоловіка герцога Мортмара до Бастилії і мала великий вплив при дворі XVII – 46
- Менухін Іегуді** (1916-1999) скрипаль, диригент XVII – 70
- Мен-Цзи** (372-289 до н.е.) філософ XVII – 232
- Менцінський Модест** (1875-1935) співак (драматичний тенор) XVIII – 247
- Меншикова Зінаїда**, ВТО XI – 122, 216, 294; XIV – 460, 649; XV – 433; XIX – 224
- Меньє Костянтин** (1881-1905) бельгійський художник, скульптор-реаліст XIII – 493
- Меньковська Валерія** (1922-2004) актриса ЦДТ XI – 181, 268, 278, 565, 569; XIII – 612; XIV – 638
- Меньшутін Андрій**, письменник, критик, **дисидент** XIII – 653
- Мердок Айріс** (1919-1999) британська письменниця XIII – 262
- Мережковський Дмитро** (1866-1941) письменник X – 414; XIII – 673; XVI – 440
- Мерзін Леонхард** (1934-1990) естонський актор XVI – 105
- Мерзлікін Микола** (1936-2006) режисер XI – 248, 249, 420; XIII – 326, 403, 415, 499; XV – 52, 85, 95, 96, 148, 187, 265, 282, 342, 362, 363, 366, 418, 419, 425, 427, 490, 528; XVI – 57, 58, 318, 400, 459, 506; XVII – 2, 184, 327, 350, 382, 399, 492, 631; XVIII – 14, 50, 51, 74, 98, 99, 149, 249, 296, 298, 329, 356, 358, 458, 510, 511; XIX – 133, 163, 178, 230, 247, 249, 259, 273, 288, 342, 343, 378, 385-391, 398, 415, 418, 430-432
- Мерзлікін Микола** (1945-2007) кіноактор XVII – 51
- Мері Євгенія** (1918-1991) художник XVII – 597
- Меріме Проспер** (1803-1870) письменник XII – 34, 515; XVII – 35; XVIII – 696; XIX – 185

- Меркадер (Донес) Рамон** (1914-1978) убивця Троцького, агент НКВД XI – 449; XIV – 36; XVII – 436
- Меркуров Сергій** (1881-1952) скульптор XIV – 540
- Мерошевський Юліуш** (1906-1976) заступник Єжі Гедройца («Культури») XIX – 426
- Мерц Йоган**, політкаторжанин XI – 354
- Мерщій Людмила** (1941 р.н.) актриса XI – 675; XIX – 390, 391
- Мессерер Борис** (1933 р.н.) художник XI – 310; XII – 154; XV – 447, 548
- Мессінг (Pannonort) Аїда**, дружина В. Месінга XIII – 522;
- Мессінг Вольф** (1889-1974) мнемотехнік, гіпнотизер, естрадний актор XIII – 468, 516, 520-522; XVI – 149, 598
- Местечкін Марк** (1900-1981) режисер цирку XVII – 41
- Местечкін Григорій** (1929-2005) мистецтвознавець XII – 412; XIII – 333
- Метаксас Іоаніс** (1871-1941) генерал, диктатор Греції XVI – 411
- Метастазіо П'єтро** (1698-1782) поет, драматург XIV – 39, 386
- Метерлінк Моріс** (1862-1949) драматург XI – 182; XIII – 365, 495, 600; XIV – 63, 546; XVI – 535; XVII – 21, 124, 135, 382, 433, 447, 476; XII – 21, 379
- Метерніх Клеменс** (1773-1859) канцлер Австрії XVIII – 422
- Метлінський Амвросій** (1814-1870) поет, етнограф XVII – 690; XIX – 270
- Метченко Олексій** (1907-1985) філолог, літературознавець, професор МГУ XIII – 276
- Мефодій** (815-885) просвітителі XIX – 56
- Мехіас Ігнаціо Санчес** (1891-1934) тореро XIX – 188
- Мехліс Лев** (1889-1953) помічник Сталіна XIV – 486; XVI – 60, 309, 347; XVIII – 419, 505; XIX – 93
- Меццофанті** (1771-1848) кардинал XVII – 527
- Мечніков Ілля** (1845-1916) біолог XI – 496
- Мешкіс Броніслав** (1928-1985) режисер XI – 246; XVI – 475, 476; XVIII – 474
- Мешко Оксана** (1905-1991) громадська діячка, **дисидентка**, **репресована** XII – 54; XVIII – 123
- Мешкова Людмила** (1938 р.н.) художник XII – 215
- Мещерський Володимир** (1839-1914) князь, белетрист XV – 567
- Мещеряк Микола**²⁸, перекладач XVII – 526
- Мжаванадзе Василь** (1902-1988) генсек КП Грузії XIX – 112

²⁸ Увійшов в історію скандальними доносами в ЦК КПУ та КГБ на Г. Кочура, М. Лукаша й інших перекладачів, яких систематично звинувачував у націоналізмі. Керівники спілки назвали його божевільним, але жодних заходів не вжили, і доноси тривали ще кілька років

- Мигаль Тарас** (1920-1982) публіцист XV – 262; XVI – 204; XVIII – 142, 543
- Мигальов**, свідок на процесі В. Чорновола XIV – 423, 425, 426, 433, 434
- Мигдал Аркадій** (1911-1991) фізик-теоретик, академік XV – 94
- Микитенко Іван** (1897-1937) драматург, **репресований, покінчив життя самогубством** XI – 46, 123, 258, 380, 683, 760; XII – 63, 166, 421, 519, 558, 560, 566, 569, 571, 585; XIII – 80, 258, 401; XIV – 115, 147, 206, 562, 573; XV – 13-15, 45, 194, 195, 242, 457, 555; XVI – 228, 240-242, 377, 422, 530; XVII – 313, 388, 422, 423, 437, 470, 531, 539, 548, 589, 603, 606, 643, 644, 646; XVIII – 28, 101, 122; XIX – 114, 418, 691
- Микитенко Олег** (1928 р.н.) літературознавець, син І. Микитенка XI – 94, 755; XIV – 664; XV – 15, 242; XVIII – 14, 74, 143, 331, 473
- Микиша Михайло** (1885-1971) співак (драматичний тенор) XV – 386
- Микола I** (1796-1855) цар XI – 346, 511; XII – 508; XV – 635; XVI – 287; XVII – 564
- Микола II**, цар (1868-1918) XI – 631; XIII – 525, 550, 552; XV – 385; XVII – 46, 70, 294, 564; XVIII – 135, 174, 193, 216
- Миколаєнко (І. Мартинюк)** **Ілько**, чоловік Малиш-Федорець XIX – 463
- Миколайчук (Николайчук)** **Іван** (1941-1987) кіноактор (КТМ) XI – 64, 99, 276, 335, 724, 727, 747, 750; XIII – 576; XIV – 229; XVIII – 426
- Микуліч Невенка**, актриса (Белград) XII – 388
- Милецький Абрам** (1918-2004) архітектор XI – 741
- Милутка Євген** (1946 р.н.) художник XVII – 261
- Мілютин Володимир** (1884-1937) більшовик, **розстріляний** XVIII – 418
- Минко Василь** (1902-1989) драматург XI – 760; XII – 554; XIII – 219; XV – 385, 710; XVII – 603, 606, 712; XVIII – 330
- Минько Олекса**, **репресований** в 60-і роки XVI – 16
- Миргород Дора (Теодора)** актриса, дружина І. Мар'яненка XI – 719, 758; XVII – 257, 319, 320
- Мирлас Олександр**, **репресований** в 60-і роки XVI – 17
- Мирний (Рудченко) Панас** (1849-1920) письменник X – 387, 388, 419; XI – 692, 751; XVII – 177; XVIII – 63, 684; XIX – 221
- Миров Лев**, актор естради (1903-1983) XVII – 630

- Миронов Андрій** (1941-1987) актор XI – 333; XIII – 566, 575, 592; XIV – 97, 228; XVII – 330, 512, 513
- Миронова Ліза** (1929-?) художниця XI – 742
- Мирославський (Винников) Костянтин** (1890-?) антрепренер, драматург, артист XIX – 542
- Мисик Василь** (1907-1983) поет, **репресований** XII – 554; XIII – 365; XIV – 408, 475; XV – 154, 333; XVI – 169-173, 273, 283-285, 400; XVII – 176, 267
- Мислівечек Йозеф** (1737-1781) композитор XIV – 385-387, 389
- Мисько Еммануїл** (1929-2000) скульптор XI – 276; XVII – 597
- Митницький Едуард** (1931 р.н.) режисер XI – 71, 108, 109; XV – 578; XVII – 274, 275
- Митридат VI Євпатор (Великий)** (132-63 до н.е.) тиран XVI – 488, 489
- Митрович Жарко**, актор, (Белград) XII – 388, 394
- Митрофанов Борис** (1920-2004) актор XVI – 478
- Митрофанов Володимир** (1929-1999) письменник-перекладач XIII – 368
- Митрофанов Лев** (1927 р.н.) драматург XIV – 160
- Михайличенко Гнат** (1892-1919) письменник, **розстріляний** XIII – 82, 84; XIV – 177, 765; XV – 44, 634; XVII – 312, 447; XVIII – 620, 640; XIX – 285
- Михайлів Юхим** (1885-1935) художник, **репресований** XVII – 617
- Михайлов Іван** (1889-1938) політкаторжанин, **розстріляний** XI – 354
- Михайлов Костянтин** (1910-1994) актор театру Завадського XII – 411, 412; XIII – 241, 409, 510; XV – 415; XVII – 315
- Михайлов Микола**, московський маляр, **репресований** XVIII – 492; XIX – 473, 673
- Михайлов Михайло** (1934-2010) філософ, **дисидент, репресований** XIV – 302-304; XVI – 338; XVII – 280
- Михайлов Олег** (1933 р.н.) письменник, критик, літературознавець XIII – 722
- Михайлов Олександр** (?-1996) диригент, загинув XIV – 681
- Михальченко Ірина**, артистка балету московської оперети XIV – 552
- Михник Адам** (1946 р.н.) історик, публіцист, **дисидент** XIX – 424
- Миць Юрій** (1909-1966) театральний художник XIV – 157
- Мишкін Віктор**, диригент ЦДТ XIV – 708; XV – 8
- Мишкова Нінель** (1926-2003) кіноактриса XII – 365; XIII – 576
- Мізері Світлана** (1933 р.н.) актриса театру ім. В. Маяков-

- ського XV – 251, 343; XVIII – 140, 212, 510
- Мізиненко Віктор** (1903-1976) актор XI – 116; XVI – 261
- Мізіано Віктор**²⁹ (1957 р.н.) школяр XIX – 359
- Мізінова Ліка** (1870-1937) акторка і співачка, педагог, подруга А. Чехова, героїня п'єси Л. Малютіна «Насмешливое мое счастье» XIV – 172, 568, 569; XV – 285
- Мізюн Григорій** (1903-1963) драматург XVII – 604
- Мікава Микола** (1910-1997) письменник XIV – 243-249, 258
- Мікаелян Карен** (1883-1941) драматург XI – 242
- Мікеланджело Буонаротті** (1475-1564) скульптор XV – 563; XVI – 160; XVII – 177; XVIII – 23
- Міккаль Бенно**, актор театру Ванемуйне XVI – 105
- Мікоян Анастас** (1895-1978) голова Президії Верховної Ради СРСР XI – 293, 451, 628; XIV – 658; XV – 585; XVIII – 442, 466
- Мілан Айваз**, актор (Белград) XII – 388
- Міланський Амвросій** (бл. 340-397) один з батьків церкви XI – 691
- Міллер Артур** (1915-2005) драматург (США) XII – 204 XII – 196; XIII – 207, 209, 255, 262, 413; XIV – 440, 546, 706; XV – 66-75, 78; XVII – 182, 382, 499, 677, 678; XVIII – 16, 413, 488, 538; XIX – 127, 131, 132, 245
- Міллер Всеволод** (1848-1913) академік, фольклорист, археолог, етнограф XIX – 252
- Міллер Гергард** (1705-1783) історик, археограф XII – 602; XVIII – 238
- Мілліоті Єлена** (1937 р.н.) актриса театру «Современник» XIII – 588, 612; XIV – 581; XV – 447
- Міллє Джон Стюарт** (1806-1873) філософ, економіст XIV – 760
- Мілош Оскар** (1877-1939) поет XIII – 708
- Мілош Чеслав** (1911-2004) поет, есеїст, Нобелівський лауреат XIX – 423
- Мілошевич Мата** (1901-1997) актор, режисер XII – 363, 379, 388
- Мілчевський Мартин** (1600-1651) композитор XIX – 160
- Мілюков Павло** (1859-1942) політичний діяч XII – 58; XIII – 524; XVII – 366
- Мілютенко Дмитро** (1899-1966) актор XI – 99, 123; XIII – 59, 67, 167, 183, 184, 212, 225,

²⁹ В покажчику є прізвище дев'яти школярів, які писали тоді відгук на мою виставу. Всім їм було по 10-11 років. Оин з них, а саме Віктор Мізіано — сьогодні відомий теоретик сучасного мистецтва, редактор «Художественного журналу» в Москві, тричі відповідальний за російський павільйон на Венеціанській Бієннале. Наводжу як приклад користності раннього захоплення театром.

- 391; XIV – 705; XV – 222-226, 517, 537, 567; XVI – 537; XVII – 380, 590; XVIII – 100, 105, 107, 329, 364
- Мілютенко Ілля**, актор, режисер, син Д. Мілютенка XIII – 67
- Мілютін Микола** (1889-1942) XI – 403
- Міляєва Людмила** (1925 р.н.) мистецтвознавець XVI – 165
- Мільєран Олександр** (1859-1943) соціаліст XVII – 47
- Мільтініс Юозас** (1907-1994) режисер XII – 329
- Мільтон Джон** (1608-1674) поет XIII – 366
- Мільцінер Джо** (1901-?) сценарграф XII – 348
- Міндсенті Йожєф** (1892-1975) угорський політичний діяч, **репресований** XIV – 654, 658
- Мінін Кузьма** (?-1616) народний герой XIV – 524; XVIII – 213
- Мінкус Людвиг** (1826-1917) композитор XVII – 601
- Мінц (Бренер) Ісаак** (1896-1990) історик, академік, КПЗУ XVIII – 289
- Мінц Борис** (1921-1998) журналіст XVII – 603
- Мірбах Вільгельм** (1871-1918) граф, дипломат, **вбитий** XV – 21, 23
- Мірза-Авак'янц (Дворянська) Наталя** (1889-1937) історик, професор Київського університету, **розстріляна** X – 439
- Мірингоф Михайло**, ретроград, працівник управління культури в Москві XV – 184
- Міртов Олексій** (1886-1966) професор, лінгвіст XII – 699
- Мірус Борис** (1928 р.н.) актор театру ім. М. Заньковецької XI – 168; XVIII – 437; XIX – 263
- Містенгетт Жанна Буржуа** (1873-1956) зірка Паризького мюзік-холлу XVII – 69
- Містраль Габрієла** (1889-1957) поетеса XV – 519
- Містраль Фредерік** (1830-1914) поет XV – 519; XIX – 442
- Мітін Марк** (1901-1987) філософ, академік XVIII – 419, 560
- Мітрідат Понтійський** (III ст. до н.е.) цар XVII – 527
- Мітрохін Дмитро** (1883-1973) графік XVIII – 27
- Мітта Олександр** (1933 р.н.) кінорежисер XI – 590; XII – 368; XVI – 340, 452, 463; XVII – 576, 580; XVIII – 134, 189, 304, 305, 500
- Міхалков Сергій** (1913-2009) поет XI – 283, 616; XII – 368; XIII – 514, 557, 587, 732; XIV – 152; XVII – 186; XVIII – 134, 224; XIX – 406
- Міхельсон Іван** (1740-1807) генерал від кавалерії XIV – 284, 534

- Міхневич Петро** (1901-1993) актор XVII – 604
- Міхновський Микола** (1873-1924) політичний діяч XII – 545; XIX – 12
- Міхоелс (Вовсі) Соломон** (1890-1948) актор, режисер, **вбитий** НКВД XI – 25, 110, 333, 402, 416, 500, 710, 762-774; XII – 228, 315; XIII – 522, 728 XIV – 335, 690; XV – 627, 633; XVI – 24, 304, 535; XVII – 475, 504, 662; XVIII – 323, 555; XIX – 428; XX – 338
- Міхоелс Ніна** (1927 р.н.) професор, режисер, викладач XV – 550; XVII – 386, 405, 431, 432, 529
- Міцкевич Адам** (1798-1855) поет XI – 687; XVI – 48; XVIII – 63, 309, 323; XIX – 420, 421
- Мішель Анатолій** (1884-1936) директор інституту Червоної професури, **розстріляний** XIV – 594
- Мішин Микола** (1945 р.н.) студент XVI – 276, 279, 441; XVII – 326, 327, 394, 422, 437, 438, 440-463
- Мішкін Віктор**, диригент ЦДТ XVI – 99
- Мішле Жюль** (1798-1874) історик XVI – 598
- Мішо Анрі** (1899-1984) поет, художник XVII – 184, 263; XIX – 449
- Мнишенко**, співробітник КДБ XIII – 121
- Мо Ді** (479-400 до н.е.) філософ XII – 499
- Мова (Петров) Денис** (бл. 1860-1922) співак, актор XVII – 305-310
- Мова-Лиманський Василь** (1842-1891) письменник XVII – 689, 690, 691, 692, 701
- Мовсесян**, майстер художнього слова, актор Л. Курбаса XIV – 324
- Мовчан Павло** (1939 р.н.) поет XI – 86, 93, 381, 445, 547; XII – 90, 96, 210; XIV – 139-142; XV – 370; XVI – 164-169; XVII – 656, 666; XIX – 133, 271
- Могила Петро** (1597-1647) політичний і церковний діяч XII – 661
- Могилевський Григорій** (1905-1964) кінооператор XII – 150
- Могилянська Лада (Ліда)** (1899-1937) поетеса, донька М. Могилянського, **розстріляна** XV – 44; XVIII – 28
- Могилянський Михайло** (1873-1942) письменник, літературознавець, **репресований** X – 381, 387, 388, 395, 405, 406, 412, 420, 423; XIV – 647; XVIII – 677
- Могильний Віктор** (1937 р.н.) заарештований біля пам'ятника Шевченку XVI – 47, 511
- Модрекелі Мікел**, композитор X ст. XIV – 244, 248

- Моем Сомерсет** (1874-1965) письменник XIII – 368
- Можаєв Борис** (1923-1926) письменник XV – 102, 579; XIX – 306
- Можейко Яків** (псевдонім *Я. Савченка*) XVIII – 600-610
- Мозжухін Іван** (1889-1939) кіноактор XII – 115
- Мозолевський Борис** (1936-1993) поет, археолог (КТМ) XVII – 608
- Моїсі Сандро** (1880-1935) актор XIII – 83, 522; XVI – 438; XVII – 119; XIX – 668
- Мойсєєв Ігор** (1906-2007) балетмейстер XII – 438; XIII – 588
- Мокеєв Іван** (1928-2000) актор XII – 65
- Мокренко Анатолій** (1933 р.н.) співак (баритон) XIII – 568; XVII – 533
- Мокрієв Юрій** (1901-1991) письменник XV – 555; XVII – 437
- Мокульський Стефан** (1896-1960) театрознавець XI – 326
- Молодцов Генадій**, актор ЦДТ XI – 269, 278; XIV – 600
- Молостова Ірина** (1929-1998) режисер XI – 498, 499, 501-503; XVI – 98; XVII – 709
- Молотов (Скрябін) Вячеслав** (1890-1986) партійний і державний діяч XI – 357, 359, 415, 416, 541, 544; XII – 164, 165, 425, 509, 645, 652, 653, 693; XIV – 126, 641; XV – 428; XVI – 94; XVII – 296; XVIII – 442, 506
- Мольєн Роже** (1931 р.н.) актор театру Жана Вілара XV – 436
- Мольєр (Жан Батист Поклен)** (1622-1673) актор, драматург XI – 170-173, 728; XII – 355; XIII – 258, 426; XIV – 158, 473, 511, 513-515, 521, 544, 546, 630, 711; XV – 46, 183, 234, 254, 438, 583; XVI – 89, 225, 316, 316, 628, 629, 631; XVII – 12, 35, 37, 177, 196, 208, 306, 307, 382, 455, 463, 604; XVIII – 101, 267, 363, 374, 489, 558, 638; XIX – 673, 675, 676, 682; XX – 343
- Мольнар Ференц** (1878-1952) драматург XVI – 156
- Момот Іван** (1905-1931) критик, літературознавець, **розстріляний** XVI – 225; XVII – 646; XVIII – 650
- Монастирський Петро** (1915 р.н.) режисер XIII – 164
- Монгайт Олександр** (1915-1974) археолог, доктор історичних наук XIII – 721; XVII – 212
- Монк Джордж** (1608-1669) англійський генерал XIV – 660
- Моно Габріель** (1894-1912) історик XIX – 383
- Монро Мерілін (Норма Джин Бейкер)** (1926-1962) американська кіноакторка, співачка, поп-ідол, **покінчила життя самогубством** XIII – 413; XIV – 326; XV – 72, 73
- Монтале Еудженіо** (1896-1981) поет XVI – 402, 404

- Монтан Ів** (*Іво Ліві*) (1921-1991) кіноактор XI – 730, 736; XII – 493
- Монтанеллі Індра** (1909-2001) італійський журналіст, історик XIII – 318
- Монтегюс** (*Брунсвік*) **Гастон** (1872-1952) шансонье, виконавець політичних сатиричних куплетів XVII – 69
- Монтес'є Шарль Луї** (1689-1755) письменник, просвітник XIV – 387
- Моңфлері** (*Закарі Жакоб*) (1610-1667) актор XI – 728, 735
- Монюков** (*Франке*) **Віктор** (1924-1984) режисер XI – 590
- Монье Анрі** (1799-1877) драматург XI – 512
- Моор** (*Орлов*) **Дмитро** (1883-1946) художник XVI – 163
- Мопасан Гі де** (1850-1893) письменник X – 409; XIV – 63, 524; XV – 261; XVI – 57, 107, 225, 459; XVII – 26, 268; XVIII – 461
- Мор Томас** (1478-1535) письменник, державний діяч XI – 546, 692; XV – 448-451; XVIII – 494
- Моравія Альберто** (1907-1990) італійський письменник XIII – 207, 252, 310
- Моргунова Наталя**, літературна частина ЦДТ XI – 137
- Мордань Володимир** (1937 р.н.) поет XIII – 567; XVII – 201
- Мордвинов Микола** (1901-1966) актор XI – 127, 244, 308; XIII – 211, 504, 506, 510; XV – 413; XIX – 276
- Мордкін Михайло** (1880-1944) артист балету, балетмейстер XIV – 594
- Мордмиллович Еріх** (1903-1968) театральний художник, **репресований** XIII – 373; XVII – 204
- Мордовцев Данило** (1830-1905) історик, письменник XIV – 29
- Мордюкова Нонна** (*Ноябрина*) (1925-2008) кіноактриса XVII – 182, 643
- Морзе Самюел** (1791-1872) художник і винахідник XI – 68; XVIII – 487
- Моріак Клод** (1914-1996) письменник, сценарист, літературознавець, журналіст XIII – 584
- Моріак Франсуа** (1885-1970) письменник, батько К. Моріака XIII – 252, 584; XIX – 100
- Моріц Юнна** (1937 р.н.) поетеса XIII – 282, 291, 409, 581, 722; XIV – 26; XV – 485; XVI – 177, 178
- Мороз Валентин** (*старший*) (1936 р.н.) історик, **дисидент**, **репресований** XII – 23, 70; XIII – 183, 476; XIV – 458, 474, 719, 735, 737, 741, 750; XVI – 27, 40, 77; XVII – 115, 284; XVIII – 208, 303, 318, 340, 464; XIX – 138, 139, 152, 404
- Мороз Валентин**, поет (1938 р.н.) XI – 675; XII – 23, 70

- Морозенко Павло** (1939-1991) актор XVII – 593
- Морозов Павлик** (1918-1932) піонер XVII – 504
- Морозов Сава** (1862-1905) фабрикант, меценат, **покінчив життя самогубством** XVIII – 178
- Морріс Леслі** (1904-1964) генсек КП Канади XV – 703, 746
- Морської С.А.**, актор театру ім. В. Маяковського XV – 343
- Моруа Андре** (*Еміль Ерзог*) (1885-1967) письменник XII – 6; XIV – 700; XVIII – 54, 55
- Москвін Іван** (1877-1946) актор, режисер XVII – 19, 173, 361, 477; XVIII – 374
- Мостель Зіро** (1915-1977) актор, США XV – 303
- Мотиль Володимир** (1927-2010) кінорежисер XIII – 222; XVII – 593
- Мотяшов Ігор** (1932 р.н.) критик XV – 527
- Моцарт Вольфганг Амадей** (1719-1787) XI – 130, 460; XIV – 101, 226, 369, 381, 385, 390; XV – 129, 130, 282, 624; XVI – 631; XVII – 35, 194, 702; XVIII – 19, 132, 133, 480, 650
- Мочалов Павло** (1800-1848) актор XVI – 494; XVII – 106; XVIII – 51;
- Мочульський Михайло** (1875-1940) літературознавець, критик X – 395, 396, 423
- Мрожек Славомир** (1930 р.н.) прозаїк, драматург XII – 170, 282, 283-303, 471, 47; XIV – 546; XV – 581; XVII – 382; XVIII – 69, 167, 294, 295; XIX – 271, 316, 389
- Музика Володимир** (1926-2004) скульптор XVII – 597
- Музика Ярослава** (1898-1973) художник, **репресована** XII – 213; XVIII – 30
- Музичка Андрій** (1886-1966) літературознавець, **репресований**, висланий в Росію X – 394, 403, 409-411; XIV – 646
- Мукасян Карп** (1925-1991) актор театру ім. В. Маяковського XV – 343; XVIII – 138
- Мульгатулі** (*Едуард Деккер*) (1820-1887) письменник XVIII – 63
- Мунбліт Георгій** (1904-1994) прозаїк, драматург XIII – 315
- Муне-Сюлі Жан** (1841-1916) актор-трагік XIV – 580; XVII – 35, 37
- Мунт** (*Голубєва*) **Катерина** (1875-1954) актриса XVII – 21
- Мур Генрі Спенсер** (1898-1986) скульптор XI – 561; XVIII – 19
- Мурав'їов Михайло** (1796-1866) граф, «вешатель» XI – 508
- Муравйов Микита** (1796-1843) декабрист XVII – 565
- Муравйов Михайло** (1880-1918) політичний авантюрист XI – 414, 417, 557

- Муравйова Олена** (1867-1939) співачка, педагог XV – 334, 386
- Муравйов-Апостол Сергій** (1803-1826) декабрист, **страчений** XVII – 565
- Мураделі Вано** (1908-1970) композитор XIII – 566; XVIII – 554
- Муралов Микола** (1877-1937) військовий діяч **розстріляний** XI – 403
- Муранов Матвій** (1873-1959) партійний діяч XVIII – 419
- Муратов Ігор**, поет (1912-1973) XI – 19, 21, 63, 72, 82, 121; XII – 400-405, 564, 565 XIII – 59; XIV – 366; XV – 20-24, 128, 130, 333; XVI – 154, 155, 157-159, 440; XVII – 480-485
- Мурашко Олександр**, художник (1875-1919) XIII – 383; XVI – 578
- Мурашко Павло**, літературознавець, **дисидент**, **репресований** XIV – 472; XVII – 304, 510, 512; XIX – 211
- Муріна Тамара** (1946 р.н.) актриса ЦДТ XIX – 307, 411
- Мусабеков Газанфар** (1888-1938) партійний діяч, **розстріляний** XI – 451; XVIII – 506
- Мусатов Андрій** (1900-1936) літературний критик, **розстріляний** XIV – 594
- Мусієнко Віктор** (1908-1962) актор з Луцька XV – 81; XVI – 280
- Мусін-Пушкін Олексій** (1744-1817) історик, археограф, академік X – 385
- Мусоргський Модест** (1839-1881) композитор XI – 521, 584; XV – 384, 385; XVII – 601
- Муссінак Леон** (1890-1964) письменник XVIII – 26
- Муссоліні Беніто** (1883-1945) диктатор XI – 609; XII – 336; XIII – 186; XIV – 265, 266; XV – 430; XVI – 360; XIX – 15
- Мусульбас Іван** (1895-1937) боротьбист, **розстріляний** XVIII – 289
- Муха Макар** (1906-1990) художник XI – 210
- Мухин Михайло** (1894-1973) критик, перекладач, шкільний товариш Рильського XIV – 155
- Мушак Юрій** (1904-1973) перекладач, літературознавець XIII – 159
- Мушинка Микола** (1936 р.н.) фольклорист, літературознавець XII – 547; XIV – 670
- Мушкетик Юрій** (1929 р.н.) письменник XIII – 567; XVII – 707
- Мюзам Еріх** (1878-1934) німецький поет, драматург, публіцист, **загинув** в концтаборі XIII – 273; XIV – 87, 99
- Мюллер Фрідріх** (1779-1849) веймарський канцлер XVII – 439
- Мюнцер Томас** (1490-1525) проповідник XI – 388

- Мюссе де Альфред** (1810-1857) письменник XVIII – 267
- Мякий Віктор** (1918-1982) директор театру XI – 553; XIII – 250, 326, 481
- Мяков Андрій** (1938 р.н.) кіноактор XI – 338; XVI – 494; XVII – 564, 567
- Мяльтон Александер** (1901-1974), актор театру Ванемуйне XVI – 105
- Мясников Тимофій**, козачий сотник, сподвижник Пугачова, **страчений** XIV – 282
-
- ## Н
-
- Набоков А.**, кореспондент ТАСС, автор дописів проти Даніеля і Синявського XIII – 263, 704
- Набоков Володимир**, письменник (1899-1977) XVIII – 202; XIX – 114
- Набополасар**, вавилонський цар, правив у 626-605 рр. до н.е. XV – 586, 587
- Навроцький Борис** (1894-1943) літературознавець, **репресований** X – 382, 399, 400; XIV – 645
- Навроцький Василь** (1864-1941) громадський діяч XVII – 177
- Навроцький Олександр** (1823-1892) письменник XIII – 366; XVII – 691
- Нагель Отто** (1894-1967) художник XII – 108
- Нагібін Юрій** (1919-1994) письменник XIII – 409, 644, 722
- Нагнибіда Микола** (1911-1985) поет XII – 585; XV – 733
- Нагробний Йосип, репресований** XVI – 17
- Надеждина Тетяна**, актриса ЦДТ (1931 р.н.) XI – 112, 277, 526, 549, 565, 571; XIV – 599, 600; XV – 8
- Надежін Микола** (1804-1856) критик, естетик, **репресований** XIV – 463, 464
- Надемський Михайло** (1892-1937) кіноактор XII – 141, 144
- Надсон Семен** (1862-1887) поет XVII – 94
- Надтока Борис** (1941 р.н.), **репресований** XVI – 18
- Надь Імре** (1896-1958) голова Ради Міністрів Угорщини, **розстріляний** XIV – 655; XIX – 353
- Назаревський Олександр** (1887-1977) бібліограф, мовознавець XIII – 159
- Назаренко Іван** (1909-1986) директор інституту історії партії XV – 700, 704, 705
- Назарук К.П.**, голова Львівського обласного суду, суддя у справі М. Масютка XIII – 548; XVIII – 322, 463, 466; XIX – 143
- Назарчук Микола** (1906-1942) актор XIV – 400

- Названов Михайло** (1914-1964) актор XI – 727
- Назімова Алла** (1879-1945) актриса XVII – 69
- Найдаков Василій** (1928-1997) театрознавець XVIII – 369
- Накоряков Микола** (1881-1970) більшовик XII – 568
- Налепинська-Бойчук Софія** (1885-1937) гравер, професор, **розстріляна** XIX – 453
- Наливайко Дмитро** (1929 р.н.) літературознавець XII – 494
- Наливайко Северин** (?-1597) керівник повстання, **страчений** XII – 426; XIV – 573; XV – 321; XIX – 513
- Нансен Фрїтьйоф** (1861-1930) норвезький полярний дослідник, вчений-зоолог XII – 19; XVI – 161
- Наполеон I Бонапарт** (1769-1821) імператор Франції XI – 180, 452, 458; XII – 218, 330, 363, 505; XIV – 86; XVII – 195, 198, 504; XVIII – 415, 420, 421; XIX – 21, 26, 58, 59, 278
- Направник Едуард** (1839-1916) диригент, композитор XI – 586
- Нарбут Володимир** (1888-1944) поет, брат Георгія Нарбута XIX – 128, 133, 224, 379
- Нарбут Георгій** (1886-1920) художник-графік XI – 432; XIII – 362; XV – 552; XVI – 574-578; XVII – 617, 618; XVIII – 253, 307, 413, 462, 477
- Нарбут Данило** (1916-1998) театральний художник XIV – 21
- Нардулі Ніко** (1927-?) поет XVI – 404
- Нардуччі Вергілій**, автор п'єси про Марусю Чурай XV – 456
- Наріньяні Семен** (1908-1974) письменник XV – 249
- Наркір'єр Федір** (1919-1997) літературознавець XVIII – 55
- Насер Гамаль Абдель** (1918-1970) президент Єгипту XVIII – 408
- Наталушко Микола** (1935 р.н.) актор Закарпатського театру XIII – 556
- Науменко Володимир** (1852-1919) літературознавець X – 423
- Наумов Володимир** (1927 р.н.) кінорежисер XVIII – 536; XIX – 29
- Наумов Наум**, критик XII – 72, 478-483, 486; XIII – 335, 337, 338, 341-344
- Небесний Володимир** (1924 р.н.) член ОУН, розвідник XIII – 561, 563
- Неборячок Федір** (1919-2002) літературознавець XIII – 204, 207, 523; XIV – 755; XVIII – 437, 479
- Невель Всеволод**, брат Антоніни Куліш XVI – 191
- Невель Михайло**, брат Антоніни Куліш XVI – 192
- Невель Петро**, брат Антоніни Куліш XVI – 191, 213

- Неврлий Мікулаш** (1916 р.н.) літературознавець XV – 555
- Невський Володимир** (1876-1937) XI – 403
- Негода Микола** (1928-2008) письменник XVI – 600-606
- Негрі Ада** (1870-1945) поетеса XII – 267
- Недашківська Раїса** (1943 р.н.) актриса театру і кіно XI – 99, 276, 751; XIII – 576; XIV – 229; XVII – 182, 643
- Недашковський Олександр** (?-1992) **загинув** XVI – 330
- Недзвідський Андрій** (1908-1984) літературознавець XI – 733; XIX – 548
- Недоля (Гончаренко) Леонід** (1897-1963) поет, письменник XII – 116; XV – 45
- Неєр Карола** (1900-1942) актриса, **репресована** XIV – 125
- Незвал Вітезлав** (1900-1958) поет XI – 538; XII – 497; XIX – 105
- Незельонов Олександр** (1845-1896) історик літератури X – 411
- Незлобін Костянтин** (1857-1930) антрепренер XVII – 68
- Нейман Борис** (1888-1969) літературознавець X – 422
- Нейман Матвій (Мойсей)** (1900-1978) актор ЦДТ XI – 136, 268, 467, 566, 569, 573; XIV – 565, 566; XVI – 352, 432
- Неймарк Анна** (1906-1961) критик XVII – 446
- Нейрат Отто** (1882-1845) філософ XI – 190
- Некрасов Віктор** (1911-1987) письменник, кінодраматург XI – 83, 120, 289, 338, 465, 708; XII – 90, 208, 212, 255, 464; XIII – 154, 160, 233; XIV – 85, 347, 703, 710; XV – 94, 95, 142; XVII – 94, 142, 404, 480, 497, 710; XVIII – 84
- Некрасов Геннадій** (1918-1987) актор театру Завадського XIII – 354; XIV – 563
- Некрасов Микола** (1821-1878) поет XI – 382, 613, 734; XII – 431; XIV – 548; XIX – 57, 444
- Некрасов Сергій**, актор театру «Современник» XV – 447; XVII – 567
- Некрасова (Мотовилова) Зінаїда** (1879-1970) матір Віктора Некрасова XVII – 497
- Некрасова Анна** (1913-2004) режисер ЦДТ XI – 269, 342, 566; XIII – 558; XIV – 581; XV – 30; XVI – 348; XVIII – 30, 140, 211, 508, 516, 527; XIX – 18, 128, 167, 248, 272, 272, 307, 319, 392, 404-406
- Некрич Олександр** (1920-1993) історик, доктор наук XII – 504, 508; XIII – 154, 162, 209, 210
- Нелідов Анатолій** (1879-1949) актор XVII – 68, 69
- Нелідов Іван** (1905-1936) доцент Горьківського педінституту, **розстріляний** XIV – 594-595

- Неллі Володимир** (*Неллі-влад*) (1895-1980) режисер XI – 71; XIII – 65, 224, 225, 402
- Неллі Рене** (1908-1980) поет, філософ XIX – 442
- Нельсон Гораціо** (1758-1805) адмірал XVIII – 530
- Немезіан Марк Аврелій**, римський поет другої половини III ст. XVI – 275
- Немирович Іван** (1928-1986) редактор, поет XIII – 437
- Немирович-Данченко Володимир** (1858-1943) режисер XI – 335, 377, 465, 519, 621; XII – 333; XIII – 71, 508 XIV – 70, 73, 74, 74, 76, 77, 78, 174, 494; XV – 100, 312, 415, 594; XVI – 98, 363; XVII – 65, 156, 163, 386, 392; XVIII – 178, 179, 496
- Немоляєва Світлана** (1937 р.н.) актриса театру ім. Маяковського XV – 362; XVIII – 189, 212
- Ненашев Володимир**, режисер (1923 р.н.) XI – 71; XII – 100
- Непомнящий Валентин** (1934 р.н.) літературознавець, пушкініст XII – 173; XIV – 341, 578; XIX – 128
- Нерадовський Петро** (1875-1962) художник-графік XVI – 578
- Нерваль Жерар де** (*Лабрюні*) (1808-1855) поет XIX – 399
- Нероденко Володимир** (1933 -2006) етнограф КТМ XI – 374, 638, 604, 682; XV – 254; XVIII – 165
- Нерон Тіберій Клавдій** (42 до н.е.-37 н.е.) римський імператор XVI – 360; XIX – 20
- Неру Джавахарлал** (1889-1964) прем'єр-міністр Індії, сподвижник М. Ганді, **вбитий** XI – 665; XII – 331 XIII – 123; XV – 190
- Неруда Пабло** (1904-1973), поет, лауреат Нобелівської премії XII – 263, 376
- Нестеровський Петро** (1914-1998) критик, драматург XVIII – 553
- Неуважний Флоріан** (1929-2009) літературознавець XVII – 666
- Неустроєв Володимир** (1911-1986) р, літературознавець, професор МГУ, один з авторів листа проти Данієля й Синявського XIII – 276
- Нефед Володимир** (1916-1999) театрознавець XVIII – 369
- Нечерда Борис** (1939-1998) поет (КТМ) XI – 93, 191, 265, 675 XII – 210; XIII – 1183; XIV – 139, 149, 224, 231, 701; XVIII – 34-48, 89; XIX – 83
- Нечеса Павло** (1891-1969) директор кіностудії XII – 590
- Нечкіна Міліца** (1901-1985) історик, академік XVII – 407
- Нечуй-Левицький** (*Левицький*) **Іван** (1838-1918) письменник

- менник X – 402, 408; XV – 697; XVIII – 63, 684
- Нещадименко Харитина** (*Рита*) актриса «Березоля», **покінчила життя самогубством** (1890-1926) XVIII – 472; XIX – 546, 697; XX – 341
- Нежний Ігор** (1892-1968) адміністратор МХАТу XV – 49
- Неізнаний Ернст** (1925 р.н.) скульптор, графік, філософ, **дисидент** XVIII – 84
- Нижник Ігор** (1935 р.н.) XIV – 701
- Никифор з Криниці** (*Дровняк*) (1900-1968) художник-примітивіст XVII – 303
- Николаєв Юрій** (1905-1998) професор XIX – 266
- Николайчук Іван** (див. Миколайчук Іван) XVII – 533
- Никон** (1605-1681) патріарх XVI – 538
- Никонов Михайло** (1911-1964) театральний директор, чоловік В. Сперантової XVII – 420
- Никшич Снежана**, актриса XII – 389, 394
- Нисневич Юра**, школяр XIX – 358
- Нізамі** (XII ст.) поет XI – 695
- Нікеев Володимир** (1936 р.н.) театрознавець XIII – 569; XIV – 338, 339, 404, 405
- Нікітенко Валерій** (1940 р.н.), актор Театру Комедії, XIII – 71
- Нікітін Петро** (1936р.н.) актор XIII – 565
- Нікітченко Віталій** (1908-1992) генерал-полковник, голова КГБ УРСР XIII – 121, 459, 476, 479, 513, 596 XIV – 458, 731; XVII – 657; XVIII – 303, 317, 462-466
- Нікіщіхіна Єлизавета** (1941-1997) актриса театру і кіно XIII – 487, 609
- Ніко Клод** (1925 р.н.) актор театру Жана Вілара XV – 436
- Ніковський Андрій** (1885-1942) громадський діяч, літературознавець, **репресований** X – 402; XIII – 324 XIV – 646-648; XV – 45, 636; XIX – 541
- Ніколаєв Петро** (1924-2007) літературознавець, доцент, зав. кафедри теорії літератури МГУ, автор листа проти Данієля і Синявського XIII – 276
- Ніколаєва Ганна** (1922-2003) актриса театру Російської драми XIII – 235, 576
- Ніколаєва Ольга** (1911-2001) актриса театру ім. Ермолової XI – 309; XII – 155
- Ніколаєнко Галина** (1909-1992) викладач марксизму-ленінізму, парторг театального інституту XI – 596, 599; XIV – 494, 495, 500; XV – 275
- Ніколаї Бруно**, (1926-1991) італійський композитор XIV – 443

- Ніколаї Серджіо**, актор трупи
Фр. Дзефіреллі XIV – 443, 444
- Нікольсон Вільям** (1872-1949)
художник-гравер XV – 629
- Ніконов Михайло** (1911-1964)
директор театру XI – 360, 382
- Ніксон Річард** (1913-1994) 37-й
президент США XIV – 658
- Нікулін Валентин** (1933-2005)
актор «Современника» XVII –
564
- Нікулін Лев** (1891-1967) пись-
менник, сценарист XI – 659
- Нікулін Юрій** (1922-1997) ак-
тор, клоун XIII – 591 XIX – 405
- Нікуліна (Пащинська) Ольга**
(1939-2008) XII – 95
- Нісендер Микола** (1903-1936)
декан Горьківського педінсти-
туту, **розстріляний** XIV – 594-
595
- Німенко Андрій** (1925-2007)
скульптор, поет, КТМ XI – 667;
XII – 213; XIV – 327, 562
- Нінкі Аве** (1914-1997) актриса
трупи Фр. Дзефіреллі XIV –
441, 449
- Нірод Федір** (1907-1966) худож-
ник театру XV – 364; XVIII – 473
- Ністер (Пінкас Каганович)**
(1884-1950) письменник XII –
576
- Ніфонтова Руфіна** (1932-1994)
актриса XIII – 566; XV – 468
- Ніцше Фрідріх** (1844-1900) поет
і філософ XI – 691; XII – 244;
XIII – 81; XIV – 123, 487, 536;
XVI – 331; XVII – 214; XVIII – 633;
XIX – 22
- Ніщинський Петро** (1832-1896)
композитор, філолог XIII – 230;
XVII – 458
- Ноай Анна** (1876-1933) поетеса
XIX – 69, 72
- Нобель Альфред Бернхард**
(1833-1896) шведський хімік,
інженер, засновник премії,
винахідник динаміту XII – 30;
XIV – 379; XV – 371
- Новаківський Олекса** (1872-
1935) маляр XVII – 433
- Новаліс** (1772-1801) поет і філо-
соф XI – 690; XII – 260, 327
- Новачинський Адольф** (1876-
1944) письменник XIX – 423,
424
- Новиков Анатолій** (1896-1984)
композитор XI – 711
- Новицький Михайло**, літера-
турознавець, академік, **ре-
пресований** у 1937 році на
Соловки (1892-1964) X – 386,
387, 389, 423; XII – 689, 690
- Новицький Олекса** (1914-?)
письменник XI – 639; XIII – 365
- Новицький Святослав**, поста-
новник фехтування у «Новому
театрі» Нью-Йорку XV – 226
- Новицький Славко**, фотограф
«Нового театру» у Нью-Йорку
XV – 227
- Новиченко Леонід** (1914-1996)
літературознавець, академік

- XI – 41, 75, 80, 82, 682, 683; XIII – 129, 133; XIV – 193, 360, 408; XV – 120, 257, 733, 740; XVI – 426, 428, 438; XVII – 149, 180, 713; XIX – 113, 476
- Новіков Євгеній** (1937 р.н.) актор ЦДТ XI – 105, 122, 129, 159, 160, 166, 277, 565, 571, 573; XIV – 47, 48, 454, 455; XV – 7, 8; XVI – 357; XIX – 224, 321, 434
- Новіков Микола** (1744-1818) просвітитель, письменник, репресований XIV – 285
- Новогрудський Олександр** (1911-1996) кіносценарист, драматург XIV – 345, 570
- Новожилова Галина** (1922 р.н.) актриса ЦДТ XI – 565, 572, 596, 598; XII – 90, 180, 205; XIII – 60, 119, 613, 614; XIV – 632; XV – 8, 47, 557, 703; XVI – 464; XIX – 319
- Новомеський Лацо** (1904-1976) словацький поет XIII – 365
- Новоселицька Лілія** (*Шошана*) (1920-1998) театрознавець XI – 90, 343, 350, 351, 469, 594
- Новоселицька Ніна** (1926 р.н.) театрознавець XI – 469, 515, 516, 594, 636; XII – 46, 47, 101; XIII – 614; XVII – 249; XVIII – 136, 137, 142, 538; XIX – 131, 133, 169, 245, 272
- Новотний Антонін** (1904-1975) генсек ЦК КПЧ XII – 170; XVIII – 467; XIX – 403
- Ногін Віктор** (1878-1924) партійний діяч XI – 356; XVIII – 418
- Номгарт К.**, секретар редакції газети «Жизнь», плагиатор XIV – 342
- Номис** (*Матвій Симонов*) (1823-1901) етнограф XVI – 396; XVII – 178
- Норд Бенедикт** (1901-1965) режисер XI – 98, 116, 148, 149; XII – 535; XV – 52, 170
- Нордау** (*Зідфельд*) **Макс** (1849-1923) письменник XII – 306
- Носенко Олекса** (1910-1980) письменник XV – 750
- Носов Андрій** (1814-1899) меценат XVIII – 178
- Нотман** (*Енрітон*) **Генріх** (1889-?) режисер XVII – 40, 41
- Нудьга Григорій** (1913-1994) письменник, фольклорист, літературознавець XV – 370, 451-463
- Нурджанов Нізам** (1923 р.н.) театрознавець XVIII – 369
- Нусберг Лев** (1937 р.н.) художник, автор кінетичних об'єктів XVI – 89
- Нусінов Ілля** (1920-1970) драматург XI – 102, 106, 110, 111, 136, 137, 139, 215, 282, 309, 324, 327, 338, 340, 351, 353, 447, 456, 506, 547, 548, 571, 703; XII – 71, 153, 198, 222, 325, 327, 357, 367; XIII – 119, 154, 277, 409, 722;

XIV – 486, 582-584, 589, 593; XV – 8, 83, 585; XVI – 54; XVII – 235, 287, 497; XVIII – 516; XIX – 17

Нусінов Ісаак (1889-1950) критик, літературознавець, лінгвіст, батько Ілли Нусінова, **репресований, помер в тюрмі** під час слідства XI – 110, 416, 417; XIII – 711

Нятко (Табачникова) Поліна (1900-1994) актриса XI – 123; XVII – 663; XVIII – 473

Ньютон Ісаак (164-1727) математик XI – 650, 717; XII – 244; XV – 282; XVIII – 130, 530

О

О'Генрі (Вільям Сідні Портер) (1862-1910) письменник XVI – 422, 423; XIX – 224

О'Кейсі Шон (1880-1964) драматург XIII – 344, 345 XIV – 546; XVII – 382; XVIII – 370; XIX – 193, 194, 196, 202, 206

О'Нейл (О'Ніл) Юджін Гладстон (1888-1953) драматург XVII – 361

Обер Даніель Франсуа Еспрі (1782-1871) композитор XVII – 601

Оболенський Валеріян (1887-1938) економіст, академік, **розстріляний** X – 441

Оболенський Сергій (1908-1980) князь, редактор ж-лу «Возрождение» XVIII – 401-412

Оболяев Степан (Єр'оміна Курка) відставний солдат, у якого Пугачов жив XIV – 282;

Оборін Лев (1907-1974) піаніст XIV – 642; XVII – 158

Образцов Сергій (1901-1992) актор, режисер лялькового театру XII – 83; XIV – 47, 312, 313, 454, 570, 687, 688; XV – 78; XVII – 423, 424; XVIII – 224

Образцова Анна (1922-2003) театральний критик XIV – 95

Обручева Анна (1938 р.н.) актриса ЦДТ XI – 268, 565; XIV – 625; XV – 12; XVI – 351; XVIII – 28; XIX – 307

Обюртен Віктор (1870-1928) письменник XII – 210, 518; XVII – 270, 445; XVIII – 632

Овалов (Шановалов) Лев (1905-1997) письменник XIII – 603, 612

Ованесов Віталій (1940 р.н.) актор ЦДТ XI – 110, 125, 127, 136, 215, 327, 381, 566, 569-571; XIII – 72, 116; XIV – 344, 345, 577; XV – 8, 558; XVI – 351, 432; XVIII – 304

Ованесян Рачія (1919-1997) поет XVIII – 532, 534

Оверман Лі (1854-1930) сенатор XV – 406

- Оверчук Анатолій** (1910-1999) скульптор XVII – 597
- Овідій Публій** (43 до н.е.-біля 18 н.е.) поет XIII – 159; XVI – 466
- Овсяннико-Куликовський Дмитро** (1853-1920) літературознавець XV – 545
- Овчаренко Анатолій** (1937-2007) актор XIII – 565
- Овчаренко Федір** (1913-1996) хімік, академік АН УРСР, секретар ЦК КПУ з ідеології XV – 653, 714, 722; XVIII – 565
- Овчаренко Фелікс** (1932-1971) журналіст XIX – 94, 104, 108
- Овчаров Григорій** (1904-1993) літературознавець, **репресований** XII – 575, 577, 578 XVII – 313
- Овчинніков Реджинальд** (1926 р.н.) історик, літературознавець XIV – 279-291
- Овчиннікова Люсьєна** (1931 р.н.) актриса XV – 370
- Огарьов Микола** (1813-1877) XI – 510, 535; XIII – 621
- Огієнко Іван** (1882-1972) мовознавець, історик, культурний діяч, митрополит Іларіон XII – 29, 687; XIV – 195
- Оглоблін (Мезько) Олександр** (1899-1992) історик XII – 28, 29
- Оглоблін Володимир** (1915-2005) режисер XV – 52, 186, 189, 366, 367; XVIII – 181; XIX – 405
- Огнев Володимир** (1923 р.н.) критик XIII – 409, 722
- Огоновський Омелян** (1833-1894) філолог, громадський діяч XIV – 645; XV – 456
- Одарченко Петро** (1903-2006) літературознавець XVI – 233
- Оден Уїстен Х'ю** (1907-1973) американський поет XIII – 262
- Одрехівський Василь** (1921-1996) скульптор XVII – 597
- Одрехівський Іван** (1923-1994) різьбяр по дереву XVII – 597
- Одрехівський Михайло**³⁰, різьбяр по дереву XVII – 597
- Ожегов Сергій** (1900-1964) мовознавець XII – 274
- Ожешко Еліза** (1841-1910) письменниця XIX – 11
- Озерний Михайло** (1929-?) **дисидент, репресований** XIII – 121, 240, 433-466, 470, 476-479, 513, 516; XII – 70; XIV – 718, 720, 724, 728-732, 735, 737-739, 746-748, 750-753; XVI – 27
- Озеров (Гольдберг)** (1914-1996) **Лев**, поет XI – 83; XII – 420, 421, 425; XIII – 221, 323, 499; XIV – 325, 326, 341, 690, 710; XV – 334, 467; XVI – 293, 441, 556; XVIII – 13, 324

³⁰ Знову помилка у Мельничук-Лучко; насправді Павло, родоначальник династії (1899-1973) (Л.Т.)

- Озерський (Зебницький) Юрій** (1896-1937) політичний діяч, **розстріляний** XII – 692; XIX – 552, 553, 691
- Околітенко Наталя** (1939 р.н.) письменниця XVII – 525
- Окуджава Булат** (1924-1997) поет, бард XI – 152, 302, 313, 314; XIII – 221, 222, 224, 409, 501, 644, 722; XIV – 641; XV – 41; XVII – 583, 668, 676; XVIII – 191, 500
- Облі Едвард** (1928 р.н.) письменник XVII – 382
- Олдінгтон Ричард** (1892-1962) письменник XIII – 666
- Олдрідж Айра** (1805-1867) актор XI – 735
- Олег**, князь київський (?-912) X – 391
- Олександр I** (1777-1825) російський імператор XVIII – 421; XIX – 59
- Олександр II** (1818-1881) російський імператор XI – 345, 346, 534; XIII – 279; XIV – 486
- Олександр Македонський** (356-323 до н.е.) XI – 690, 692; XIV – 170; XV – 388-399; XVI – 339
- Олександр Невський** (1221-1263) князь XVII – 65, 505-509
- Олексенко Степан** (1941-2006) актор театру ім. І. Франка (КТМ) XII – 227; XIII – 325, 491; XV – 518; XVI – 261; XVII – 78-80; XIX – 308, 376
- Олененко Юрій** (1934-2010) актор, міністр культури XIV – 580
- Оленів Павло** (1898-1964) актор Малоого театру XIII – 383
- Оленін Борис** (1903-1961) актор театру Завадського XIII – 508; XV – 414
- Оленський** (див. Павло Халєбський) XII – 681, 682
- Оленюк М.** делегат ТООУК (Канада) один із засновників газети «Робітничі вісті» XVIII – 215-220
- Олесь (Кандиба) Олександр** (1878-1944) поет X – 406; XII – 210, 524; XIII – 74; XIV – 201, 572, 573; XV – 446; XVI – 309; XVII – 444, 450, 453, 454, 455, 568; XVIII – 62, 63, 156, 584, 619, 623, 628; XIX – 563-606, 675, 676, 682
- Олеша Юрій** (1899-1960) письменник, сценарист XII – 425; XIV – 231, 509, 531; XV – 237; XVII – 158, 204, 206, 406, 497
- Олицька Катерина** (1900-1974) **репресована** XVII – 314
- Олицький Дмитро** (1905-1937) чоловік Н. Суровцової, **розстріляний** XVII – 314
- Олів'є Лоренс** (1907-1989) актор, режисер XII – 77, 199-205; XVIII – 494
- Олівер Сюзен** (1932-1990) актриса XI – 750

- Олійник А., розстріляний**³¹
XVI – 42
- Олійник Борис** (1935 р.н.) поет
XI – 93; XII – 210; XIII – 567, 573,
582; XIV – 701; XV – 484; XVII –
186, 201
- Олійник Леонід** (1913-1996)
театральний діяч XV – 399;
XVIII – 434
- Олійник Степан** (1908-1982)
письменник XII – 419; XIV –
669; XV – 733
- Олялін Микола**, актор (1941-
2009) XVIII – 191, 192
- Ольбрахт Іван** (*Каміл Земан,
Зета*) (1882-1952) чеський
письменник, учасник руху
опору XVIII – 335, 337, 338
- Ольга** (бл. 890-969) княгиня, дру-
жина князя Ігоря X – 391; XIV –
349
- Ольденбург Сергій** (1863-1934)
сходознавець XIX – 253
- Ольжич Олег** (*Кандиба Олег*)
(1907-1944) поет, археолог,
син Олександра Олеся XII –
211; XV – 45, 578
- Омелянович-Павленко Ми-
хайло** (1878-1952) генерал-
полковник військ УНР XVI – 61
- Омельчук Олексій** (1911-1981)
актор театру ім. Франка XIV –
569; XV – 364, 518; XVI – 280
- Онацька Віра** (1897-1968) ак-
триса театру Л. Курбаса, гро-
мадська діячка, режисер
XVIII – 154
- Онацький Євген** (1894-1979)
журналіст XVIII – 89
- Онеггер Артюр** (1892-1955)
композитор XI – 314
- Онисін Іван** (1887-1938) педагог,
розстріляний XVII – 312
- Онишкевич Лариса** (*Залесь-
ка*) (1935 р.н.) театрознавець
XVII – 694
- Опалова Євгенія** (1900-1985)
актриса XI – 739; XVIII – 121
- Опанасенко Володимир**
(1937-2000) режисер XI – 751;
XIII – 67, 568; XIV – 146, 160, 161;
XV – 89, 187, 205; XVI – 345, 506;
XVIII – 136, 511. XIX – 124, 131
- Опітц Мартін** (1597-1639) поет
XVII – 227
- Опорков Геннадій** (1936-1983)
режисер XIII – 627
- Оппенгеймер Роберт** (1904-
1967) фізик XV – 409
- Орахелашвілі Мамія** (1881-
1937) партійний діяч, **розстрі-
ляний** XI – 403; XVIII – 506
- Орбелі Леон** (1882-1958) фізіо-
лог, академік XV – 379

³¹ 6.X.1966 року Рівненський обласний суд засудив до розстрілу А. Олійника за участь у повстанні проти сталінської сваволі на Західній Україні у 1945-47 рр. У 1945-47 рр. А. Олійникові минуло ще повних 18-ти літ. До того ж у 1947 р. його було засуджено на 25 років ув'язнення. І от після 19-річного ув'язнення його засудили за те саме ще раз, і на цей раз до розстрілу. (З клопотання С. Караванського)

- Орбеліані Сулхан-Саба** (1658-1725) князь, грузинський письменник, вчений, політичний діяч XIII – 98, 99
- Орвелл Джордж** (*Ерік Артур Блер*) (1903-1950) письменник XIII – 344; XIX – 22
- Орданська Лариса** (1911-1983), актриса XI – 309
- Орджонікідзе Серго** (*Григорій*) (1886-1937) політичний діяч, **покінчив життя самогубством** XI – 356, 403, 415; XII – 239, 240, 507; XIII – 285; XV – 216, 368; XVIII – 442, 505
- Ординський Любомир**, член ОУН, член УГВР, розвідник XIII – 562
- Орел В.**, педагог, **репресований**³² XVI – 36
- Орел-Степняк Микола**, театральний діяч XVIII – 584
- Орест Михайло** (*Зеров*) (1901-1963) літератор XI – 629, 689, 696; XVII – 314
- Орженцький Роман** (1863-1923) економіст, академік XII – 689, 699
- Орленев Павло** (1869-1932) актор XI – 744; XVII – 105-107
- Орлик Пилип** (*Филип*) (1672-1742) гетьман України, автор першої української Конституції XIV – 753
- Орлівна Галина** (1895-1955) письменниця, актриса XV – 45
- Орлов Володимир** (1908-1985) літературознавець XV – 578
- Орлов Даль** (1935 р.н.) сценарист XIV – 570
- Орлов Дмитрій** (1903-1955) актор, режисер XVIII – 366; XV – 362
- Орлов Микола**, актор ЦДТ XI – 268, 269, 278, 564; XIV – 600; XVI – 352
- Орлов Наум** (1924-2003) режисер XI – 69, 246, 553, 732, 734; XII – 238, 469; XIII – 402; XIV – 12, 16, 170, 704; XV – 89, 186, 201; XVIII – 164
- Орлов Олексій Григорович** (1737-1808) граф XIV – 39, 386, 387
- Орлов Юрій** (1893-1966) академік XIV – 660
- Орлова Віра** (1918-1994) актриса театру Маяковського XV – 343, 362; XVIII – 139
- Орлова Любов** (1902-1975) кіноактриса XVII – 431-433
- Орлова Марина** (1924-2006) актриса ЦДТ XI – 138, 565; XVIII – 7
- Орлова Раїса** (1918-1989) літературознавець, письменниця, правозахисниця XIII – 162, 209, 409, 722; XIV – 57; XV – 66-75
- Ороніус Фінеус**, картограф XVIII – 469

³² Педагог В. Орел за те, що організував у школі музей Т.Г. Шевченка, виселений з Кубані. (З клопотання С. Караванського)

- Ороско Хуан** (1893-1949) художник XII – 124
- Орочко Анна** (1898-1965) актриса XIX – 554
- Ортега-і-Гассет Хосе** (1883-1955) філософ XIV – 10; XVII – 214; XIX – 188
- Ортолог Теофіл** (псевдонім *Мелетія Смотрицького*) XVII – 177
- Орхан Велі Каник** (1914-1950) поет XII – 497
- Осадчий Михайло** (1936-1994) журналіст, **дисидент, репресований** XII – 23, 70; XIII – 121, 127, 389, 476, 513, 515, 543, 596, 597; XIV – 423, 427, 429, 430, 432, 434-436, 475, 616, 670, 718, 720, 730-733, 735, 743, 748, 750-752, 755; XVI – 26, 382; XVIII – 321; XIX – 139, 142, 153
- Осадчий Т.Ф.**, директор театрального інституту в Києві, **репресований** XV – 535
- Осадчий Тарас** (1966 р.н.) син М. Осадчого XIV – 670
- Осадчий Тихін** (1866-1945) економіст XVI – 396
- Осборн Джон** (1929-1994) драматург XII – 73, 76, 204, 205, 541; XIV – 546; XVII – 382; XVIII – 496
- Освальд Лі Харві** (1939-1963) вбивця Джона Кеннеді XIV – 644
- Осика Леонід** (1940-2001) кінорежисер (КТМ) XIV – 148, 150, 153, 155, 163, 410, 562, 705; XVI – 340, 434-436; XVII – 201; XVIII – 17, 98, 99, 192
- Осинський Вадим** (1912-1937) **репресований** XI – 404
- Осинський Валеріан** (1887-1938) **репресований** XI – 403
- Осінчук Роман** (1902-?) лікар XII – 545
- Осмоловська Джемма** (1938 р.н.) актриса ЦДТ XI – 178; XV – 8
- Осмяловська Катерина** (1904-1997) актриса театру ім. І. Франка XVIII – 473
- Оснач Василь**, зав. сектором ЦК КПУ XV – 694, 703, 727, 729, 734, 736
- Осокін Михайло** (1903-1995) композитор XI – 657; XII – 172, 173, 197, 239; XIII – 116, 128, 323, 351, 352, 514, 629; XIV – 52, 579, 626, 636, 706; XV – 47, 516; XVI – 313, 432
- Осповат Лев** (1922-2009) літературознавець XII – 329, 330, 376; XIII – 409, 722
- Остаде Адріан Ван** (1610-1685) художник XI – 235
- Острик Михайло** (1927-1987) критик XVII – 180; XIX – 211
- Островський Григорій** (1929-2007, мистецтвознавець XV – 156
- Островський Микола** (1904-1936) письменник XI – 16, 709; XII – 434, 565; XIII – 567, 597,

- 668; XVII – 132, 272, 329, 330, 381, 413, 512, 532; XVIII – 31, 165, 426, 508
- Островський Олександр** (1823-1886) драматург X – 395; XI – 126, 463, 582, 734; XII – 463, 468; XIII – 80; XIV – 242, 252, 544; XV – 194, 273, 299, 625; XVII – 134, 210, 604; XVIII – 459, 553
- Остроградський Михайло** (1801-1862) математик XIX – 314
- Остриця Яків** (?-1641) гетьман Запоріжжя, повстанець, **вбитий** XIX – 513
- Остужев (Пожаров) Олександр** (1874-1953) актор XII – 199; XV – 80; XVII – 18, 19
- Осьмачка Тодось** (1895-1962) письменник XI – 493, 684, 690; XII – 17; XVIII – 188; XIX – 468
- Отроковський Володимир** (1892-1918) поет, історик літератури X – 399
- Отрошенко Валентина** (1948 р.н.) поетеса XIV – 37, 701; XIX – 27, 39-42, 54
- Отрошенко Сергій** (1910-1988) художник XII – 188, 189
- Отрюх Леонід** (1930 р.н.) поет, режисер, учень М. Крушельницького XIII – 49
- Оттані Бернардо** (1736-1827) композитор XIV – 385
- Оттон** (32-69) римський імператор (династія Оттони) XI – 692
- Отченашек Ян** (1924-1979) чеський письменник XIV – 563; XVII – 315
- Оффенбах Жак** (1819-1880) композитор XI – 283, 520; XVIII – 324
- Охлопков Микола** (1900-1967) режисер XI – 288, 298; XII – 91, 333, 345-347, 352-355, 422, 463; XIII – 73, 392, 515; XV – 25, 148, 149, 181, 185, 192, 251, 370, 508; XVI – 148, 149, 184, 307, 439, 550, 556, 559; XVII – 41, 362, 572; XVIII – 98, 190, 153, 328, 365, 526; XIX – 8, 61
- Охлупін Ігор** (1938 р.н.) актор театру ім. В. Маяковського XV – 251, 343; XVII – 587, 640; XVIII – 97, 431
- Охріменко Вади** (1900-1940) м, письменник, сценарист, **покінчив життя самогубством** XV – 44
- Ошеровський Матвій** (1920-2009) режисер оперети XI – 513, 521, 522, 713; XVI – 506

П

- П'єцух Вячеслав** (1946 р.н.) письменник XIII – 654
- П'яні Лоренцо**, актор трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 443
- П'янов Володимир** (1921-2006) письменник XV – 733; XVI – 595; XVII – 620

- П'ясецький Лев**, актор Молодого театру XVIII – 640
- П'ятаков Георгій (Юрій)** (1890-1937) політичний діяч, розстріляний XI – 404, 412, 413, 414, 417; XIII – 550, 551; XIV – 122, 655; XV – 14; XVII – 498
- Паавель Вольдемар** (1919-1992) естонський актор XVI – 112
- Павдман Арнольд** (1918-?) режисер оперети XI – 521
- Павленко (Танюк) Галина** (1930 р.н.) XI – 132, 168, 210, 223, 267, 326, 663; XII – 182, 473; XIII – 371, 581; XIV – 19, 43, 116, 138, 275, 410; XV – 51, 267; XVI – 127, 128
- Павленко Алек** (1960 р.н.) син Г. Павленко XIV – 275; XVI – 127
- Павленко Василь** (1894-1967) XVI – 127
- Павленко Маня** (1925-2000) сестра О. Павленка XVI – 127
- Павленко Марія** (1896-1967) мати О. Павленка XVI – 127
- Павленко Марія** (1944 р.н.) поетеса XIII – 516
- Павленко Оксана** (1895-1991) художник XVII – 617
- Павленко Олег** (1933-1989) голова колгоспу на Чернігівщині XI – 619; XII – 473; XV – 51; XVI – 128
- Павленко Петро** (1899-1951) письменник XI – 38; XIII – 666
- Павленко Сергій** (1955 р.н.) історик, журналіст, племінник Л. Танюка XI – 210, 619; XVI – 127
- Павлик Михайло** (1853-1915) письменник XVI – 396; XVIII – 385
- Павличко Дмитро**, поет (1929 р.н.) XI – 64, 66, 423, 461, 640; XIII – 131, 439, 440, 567, 573; XIV – 25, 312, 365, 367, 410, 484, 701, 704, 706; XV – 126, 129, 262, 365, 483, 657, 690, 733-735; XVI – 173, 285, 314, 315, 400, 449, 605; XVII – 50, 195, 202, 203, 261, 262, 284, 635; XVIII – 134, 342, 346-349, 459, 501, 532, 539, 546-548, 569; XIX – 176, 219, 273, 439, 457, 478
- Павличко Ярослава** (1948 р.н.) поетеса XVIII – 501
- Павликовський Тадеуш** (1862-1915) режисер XVII – 433, 455
- Павло VI (Іоанн Павло VI)** (1897-1978) папа XIX – 313
- Павло I** (1754-1801) імператор Росії XII – 28; XIV – 721
- Павло Халебський** (бл. 1627-1669) арабський церковний діяч, мандрівник XII – 681, 682
- Павлов Іван** (1849-1936) фізіолог, академік XII – 119, 449, 451; XIV – 354, 556; XV – 166; XVI – 103, 492; XVII – 296, 297, 363; XIX – 24, 225
- Павлова Кароліна** (1807-1893) поетеса XVII – 100

- Павлова Софія** (1928-1991) актриса театру Єрмолової XI – 309; XVII – 479
- Павлова Тетяна** (1932-1985) театрознавець XVI – 103
- Павлова Феодосія**, молодша сестра Омеляна Пугачова XIV – 280, 285, 287
- Павлович (Вельтман) Михайло** (1871-1927) сходознавець XIX – 253
- Павловський Мечислав** (1921-1989) народний мастер XVII – 597
- Павлюк Антін**³³ (1899-?) письменник XIX – 283
- Павлюк М.М.**, перекладач, шевченкознавець XIII – 366
- Павлюх-Гузарева Ольга**, перекладач XVII – 689, 691, 702
- Павлюченко Н.І.**, шахтар XII – 316, 543, 546
- Павнд Езра** (1885-1972) поет XI – 684, 689, 694; XII – 21, 22
- Падалка Іван** (1894-1937) художник школи Михайла Бойчука, **розстріляний** X – 441
- Падве Єфим** (1938-1991) режисер XIII – 224
- Падеревський Ігнацій Ян** (1860-1941) піаніст, диригент, композитор, політик XII – 47, 48
- Падлевський Зигмунт** (1835-1863) польський повстанець XI – 506
- Паж Женевьев** (1930 р.н.) актриса театру Жана Вілара XV – 436
- Пажитнов Леонід** (1930 р.н.) філософ XIX – 228, 261
- Пазенок Віктор** (1934 р.н.) комсомольський працівник XI – 105
- Пазоліні П'єр Паоло** (1922-1975) кінорежисер, письменник XIII – 356, 359; XIV – 697-699; XVI – 403
- Пайпс Річард** (1923 р.н.) історик, радянолог XIX – 349
- Паладзескі Альдо**, поет XVI – 402
- Палажченко Олексій** (1924-1979) письменник XVII – 532; XVIII – 371
- Паламарчук Дмитро** (1914-1998) перекладач, **репресований** XI – 499; XII – 15, 16; XIV – 670; XV – 326-330; XVI – 81, 82, 85; XVII – 351
- Паламарчук Леонід** (1922-1995) мовознавець XIX – 232-237
- Паламарчук Хома** (?-1937) його батько, **розстріляний** XII – 15
- Палієвський Петро** (1932 р.н.) критик XIII – 222, 308; XVII – 186
- Палієнко Микола** (1869-1937) юрист, академік XII – 646
- Палладін Олександр** (1885-1972) біохімік, академік XII – 650, 677
- Палленберг Макс** (1877-1934) актор XVIII – 98, 166, 244

³³ Галичанин. Виїхав в 1932 р. до УРСР, розчарувався, полишив поезію. Помер невідомо де після 1967 року.

- Паляруш (Поляруш)**, працівник львівського КДБ XII – 458; XVI – 16, 373
- Пальярані Еліо**, поет (1927-?) XVI – 404
- Панаєв Іван** (1812-1862) письменник, мемуарист XIII – 280
- Панасьєв Микола** (1918 1980) актор театру ім. І. Франка XIII – 401; XIV – 17; XV – 518; XVI – 108
- Панич Юліан** (1931 р.н.) актор XII – 66
- Панів Андрій** (1899-1942) письменник, **репресований** XV – 45; XVI – 228; XIX – 288
- Панін Петро** (1721-1789) граф, генерал-аншеф XIV – 285
- Панков Павло** (1922-1978) актор БДТ XV – 594, 642
- Панова Віра** (1905-1973) драматург XVII – 324
- Пансо Володимир** (1920-1977) режисер XI – 710; XII – 462, 465; XIV – 496; XVI – 61-77
- Панушка Ярослав** (1872-1958) художник XVIII – 338
- Панфьоров Федір** (1896-1960) письменник XIII – 367
- Панч (Панченко) Петро** (1891-1978) письменник XI – 683, 760; XIII – 59, 372, 411; XIV – 162; XVI – 221, 225, 228, 229; XVII – 645; XVIII – 652-654
- Панченко Любова** (1938 р.н.) художниця XII – 214
- Панченко Микола** (1924-2005) поет XIII – 409, 722
- Панченко Михайло** (1888-1938) письменник XVI – 228
- Панькевич Юліан** (1863-1933) художник XV – 188
- Папандреу Андреас** (1919-1996) грецький державний діяч XVI – 59, 412
- Папанов Анатолій** (1922-1987) актор Театру Сатири XIII – 592 XIV – 97, 228, 273; XVII – 512, 513
- Папарук (Тичина) Лідія** (1900-1975) дружина і секретар П. Тичини XVI – 290
- Папатамасіу (за чоловіком Мавроматі) Аспасія (Анфіса)** (1918 р.н.) актриса XIV – 438, 439, 451, 640, 699, 711-713, 714; XV – 94, 95; XVI – 99, 252, 256, 410; XVII – 357
- Папен Франс фон** (1879-1969) юнкер, дипломат, промисловець, нацист XIV – 133
- Паперний Зиновій** (1919-1996) письменник, доктор філологічних наук XIII – 108, 721; XV – 249; XVII – 114
- Папуашвілі Давид** (1942 р.н.) актор XIII – 100
- Параджанов Сергій (Параджанян Саркіс)** (1924-1990) кінорежисер XI – 52, 53, 335, 630, 631, 642, 722, 726, 727, 729, 741; XII – 23, 24, 52, 54, 70, 365, 368, 369; XIII – 121,

- 122, 212, 574, 584; XIV – 148, 164, 410, 642, 649, 675-678, 697, 699, 705, 716; XVI – 435; XVIII – 536
- Парасенко Валентин** (1936 р.н.) моряк XI – 563
- Парашук Михайло** (1878-1963) скульптор XVII – 526
- Парвус (Гельфанд)**
Олександр (1869-1924) політик, соціал-демократ XI – 27
- Парра Олександр** (1943 р.н.) актор (КТМ) XI – 605; XV – 52; XIX – 263, 273, 307, 342, 364, 387, 398
- Партицький Омелян** (1840-1895) мовознавець XVII – 691, 695, 696
- Пархоменко Володимир**, історик, **репресований** у справі СВУ, **висланий** з України X – 391
- Пархоменко Михайло** (1910-1983) літературознавець XII – 238; XVIII – 371-373
- Пархоменко Олександр** (1886-1921) полководець часів громадянської війни XIII – 372
- Пархомовська Олена** (1907-1985) перекладач XIII – 367
- Парцалев Георгі** (1925-1989) болгарський актор XVI – 474
- Пас Октавіо** (1914-1998) поет, дипломат, посол Мексики в Індії XVIII – 19, 22
- Паскаль Блез** (1623-1662) математик, філософ XIII – 134; XVI – 483
- Паскаль II** (?-1118) Римський папа XII – 231
- Пассовер Олександр** (1840-1910) адвокат XI – 762
- Пастер Луї** (1822-1895) мікробіолог XV – 283
- Пастернак (Лур'є) Зінаїда** (1898-1966) дружина Б. Пастернака XIV – 298
- Пастернак Борис** (1890-1960) поет XI – 24, 61, 62, 83, 84, 160, 161, 383, 687, 693, 695; XII – 28, 49, 365, 399; XIII – 263, 645, 648, 695, 707, 723, 731; XIV – 293, 298; XV – 12, 240, 241, 258; XVI – 162, 357, 513; XVII – 94, 421, 540; XVIII – 146
- Пастернак Євген** (1923 р.н.) син поета XIV – 298
- Пастернак Леонід** (1862-1945) художник, батько Б. Пастернака XVIII – 206
- Пастернакова Марія** (1897-?) хореограф XVII – 594, 602
- Патанджалі**, легендарний мудрець II ст. до н.е. XVI – 480
- Патик Володимир** (1929 р.н.) художник XII – 214; XVII – 596, 710
- Патон Борис** (1918 р.н.) академік, президент АН УРСР XV – 676, 677, 725
- Патон Євген** (1870-1953) академік АН УРСР, мостобудівничий XII – 677; XIII – 326, 346, 500, 501; XVI – 261, 416

- Паторжинський Іван** (1896-1960) співак (бас) XVIII – 473
- Патрик Джон** (1905-1995) драматург XVI – 545-556
- Патрикеева Ірина**, театральний критик XI – 590, 708, 709; XVI – 349, 353, 354
- Патрило Ісидор**, доктор богослов'я XI – 689
- Пауерс Гаррі Френсіс** (1929-1977) льотчик-шпигун XIII – 405
- Паулі Вольфганг** (1900-1958) фізик, лауреат Нобелівської премії XVI – 438
- Паулюс Фрідріх** (1890-1957) фельдмаршал XI – 610
- Пауль Натан**, автор книги про справу Бейліса XII – 59
- Паунд (Павид) Езра** (1885-1972) поет XVI – 404; XVIII – 22, 24
- Паустовський Костянтин** (1892-1968) письменник XI – 276; XII – 569; XIII – 348, 361, 644, 652, 725; XIV – 594
- Пахмутова Олександра** (1929 р.н.) композитор XIII – 597
- Пахомов Володимир** (1942-2007) режисер XVIII – 391-394
- Пац Міхал Ян** (бл. 1728-1782) політичний діяч XIX – 498, 521, 524
- Пацера Віталій** (1936 р.н.) композитор XVII – 712
- Пачеко Хосе Еміліто** (1939 р.н.) поет XVIII – 19
- Пачовський Борис**, художник-бутафор «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226
- Пачовський Василь** (1878-1942) поет XIV – 573, 720
- Пашич Петар**, художник (Белград) XII – 388, 393
- Педченко Віктор** (1926-1968) директор харківського театру ім. Т. Шевченка з 1966 по 1968 р.н XI – 11, 33, 67, 93, 121, 132, 617.; XII – 100; XIII – 390; XIV – 416, 666; XV – 366; XVIII – 69
- Пелевін Олександр** (1914-1970) актор XI – 708; XII – 315, 372, 375, 477
- Пеленський Євген Юлій** (1908-1956) літературознавець XIV – 647
- Пелех Петро** (1887-1961) психолог XVIII – 383
- Пелехатий Дем'ян** (1926-1994) диригент XVII – 599
- Пельтцер Тетяна** (1902-1992) актриса XIV – 257; XVII – 512, 513
- Пенфільд Уайлдер** (1891-1976) нейрохірург XII – 454; XIV – 558-561
- Пеньковський Олег** (1919-1963) полковник ГРУ, **розстріляний** XIII – 641; XIV – 430, 740
- Пепа Вадим** (1936 р.н.) журналіст XVII – 526
- Перацький Броніслав** (1895-1934) міністр уряду Пілсудського XII – 314

- Первомайський Леонід** (*Гуревич Ілля*) (1908-1973) поет
XI – 123, 256, 592, 649, 667, 683;
XII – 586, 587; XIII – 365; XV –
105, 153, 236; XVI – 228, 249,
350; XVII – 480, 643, 644, 646,
707; XVIII – 101, 363; XIX – 221
- Перевальський Василь** (1938
р.н.) графік XII – 214
- Переверзев Валеріан** (1882-
1968) критик XI – 417
- Переверзев Леонід** (1930-2006)
музикознавець XI – 302, 313
- Перегада Олександр** (1893-
1969) кінорежисер XVI – 320;
XVII – 27, 255; XIX – 456
- Перегадова Катерина** (1927-
2003) театральний критик, іс-
торик театру, дружина актора
М. Глузького XI – 710; XIII – 371;
XVIII – 369
- Перельмутер Вадим** (1943 р.н.)
письменник XVI – 103
- Перепадя Анатоль** (1935-2008)
перекладач XIII – 159; XIV –
475; XVI – 600, 606; XVII – 351;
XVIII – 143, 341, 345, 346, 461
- Перепелиця Петро** (1917-2005)
театрознавець XV – 63, 64;
XVII – 532, 614, 615; XIX – 537
- Перепьолкін Юрій**, колекціо-
нер XVIII – 247
- Пересаєнко Іван**, апаратник з
ЦК КПУ XV – 654, 656, 657, 694,
701, 703, 709, 715, 718, 720, 729,
736, 741, 742; XVIII – 566, 568
- Перетц Володимир** (1870-
1935) філолог, академік, **ре-
пресований** X – 380, 385, 386,
390-392, 400; 402, 416
- Перец Іцхак** (1851-1915) пись-
менник XIV – 504; XVI – 273
- Перікл** (490-429 до н.е.) афін-
ський стратег XIV – 462
- Перкатюк Йосип**, мовозна-
вець XVII – 526
- Пермяк Євген** (1902-1982) пись-
менник XV – 368
- Перов Євгеній** (1919-1992) ак-
тор ЦДТ XI – 125, 129, 136, 168,
268, 276; XIV – 576, 577, 581;
XV – 422; XVI – 352, 432
- Перс Сен-Джон** (1887-1975)
поет, лауреат Нобелівської
премії XI – 636, 639; XII – 261;
XIX – 442, 448; XVII – 266
- Персел Генрі** (1659-1695) ком-
позитор XII – 8; XV – 629
- Персій Авл Флакк** (34-62) рим-
ський поет XIII – 159
- Перуджино Пьетро** (*П'єтро
ді Кристофоро Вануччі*)
(1446-1524) художник XVI – 631
- Перфільєв Афанасій** (1731-
1793) сподвижник Пугачова,
страчений разом з ним XIV –
287
- Песталоцці Йоган** (1746-1827)
педагог XVIII – 120
- Пестель Павло** (1793-1826) де-
кабрист, полковник, **страче-
ний** XVII – 473, 564, 567

- Пестковський Станіслав**
(1882-1937) **репресований** XI – 404
- Петерсон Петерис** (1923-1998)
режисер, драматург XIV – 25
- Петефі Шандор** (1823-1849)
поет XI – 78; XV – 467; XVIII – 507
- Петіпа Віктор** (1878-1933) актор XVIII – 702; XIX – 554
- Петкер Борис** (1902-1983) актор МХАТу XVIII – 122
- Петкявічюс Вітаутас** (1930-2008) письменник XV – 710; XVI – 452, 476
- Петлішенко Марко** (1880-1938) брат Мар'яненка Івана, актор, **розстріляний** XVII – 312; XIX – 463
- Петлюра Симон** (1879-1926) політичний діяч УНР, **застрелений** агентом ГПУ XI – 21, 23, 361, 667; XII – 118, 123, 705; XIII – 623; XIV – 195, 349, 350, 614, 620; XV – 14, 287; XVI – 342, XVI – 342, 343; XVIII – 50; XIX – 428, 599
- Петніков Григорій** (1894-1971) видавець, Харків XII – 575
- Петрарка Франческо** (1304-1374) поет X – 393; XII – 234; XIII – 490; XIV – 17, 715; XVI – 146
- Петрашевич Галина** (1903-1999) скульптор XVII – 709
- Петрашевський Михайло**
(1821-1866), утопічний соціаліст XI – 9
- Петренко з Одеси**³⁴ XVI – 41
- Петренко Микола** (1925 р.н.)
поет XI – 94
- Петренко Пантелеймон** (1908-1936) перекладач XIX – 69
- Петрик В.** (псевдонім В. Стуса)
XIII – 593; XVIII – 177, 182; XIX – 184
- Петриненко Діана** (1930 р.н.)
співачка XI – 500
- Петрицька Лариса**, дружина А.Петрицького XVIII – 492; XIX – 473
- Петрицький Анатолій** (1931 р.н.) кінооператор, син Анатолія Петрицького XI – 659; XVIII – 492; XIX – 473, 478, 675, 676, 681
- Петрицький Анатоль** (1895-1964) живописець і театральний художник XI – 29, 123, 253, 255-259, 551, 742, 755, 759; XII – 215, 525; XIII – 402; XIV – 335; XV – 161, 637; XVII – 27, 157, 380, 459, 460, 462, 478, 529, 606; XVIII – 151, 122, 253, 255, 399, 415, 473, 492, 550, 635, 637; XIX – 286, 416, 417, 465, 473; XX – 343
- Петро I** (1672-1725) XI – 539, 683; XII – 504, 505; XIII – 624, 667;

³⁴ Як згодом з'ясувалося, під цим псевдонімом ховався письменник Іван Гайдаєнко, пишучи політичні опуси на замовлення КГБ.

- XIV – 470, 524; XV – 536; XVI – 391; XVII – 70, 449; XVIII – 83, 84, 216; XIX – 58, 60, 543
- Петро III** (1728-1762) російський імператор, жертва змови XIV – 282, 287, 290
- Петров (Катаев) Євгеній** (1903-1942) письменник XII – 19; XIII – 387; XIV – 509, 531; XV – 299, 543
- Петров Віктор** (псевдоніми *Домонтович, Віктор Бер*) (1894-1969) письменник X – 382; XIII – 284, 564, 709
- Петров Іван**, (1926 р.н.) режисер XIII – 93; XVII – 177
- Петров Микола** (1840-1921) літературознавець, академік XVII – 696
- Петров Микола** (1890-1964) режисер XVII – 42
- Петрова (Крушельницька) Євгенія** (1902-1989) актриса «Березоля» XI – 249; XIII – 134, 185, 634; XIV – 107, 258, 317, 406, 567; XV – 158, 416, 418; XVI – 56, 108, 109, 260; XVII – 27; XIX – 411
- Петрова Поліна**, шевченкознавець XI – 225-241
- Петров-Водкін Кузьма** (1878-1939) художник XII – 440; XIV – 44
- Петровський Григорій** (1878-1958) партійний діяч XII – 123, 124, 565; XIV – 180; XV – 730
- Петровський Іван** (1901-1973) академік, математик, ректор МГУ XIII – 720
- Петровський Микола** (1894-1951) історик X – 391
- Петровський Мирон** (1932 р.н.), літературознавець XI – 356
- Петровський Федір** (1890-1978) академік, перекладач, античник XIII – 160, 538
- Петроній Гай** (?-66 н.е.) письменник XII – 217
- Петросян Тигран** (1929-1984) шахіст, чемпіон світу XIII – 556
- Петруненко Федір** (1879-1938) поет, **розстріляний** XIX – 287
- Петрусенко Оксана** (1900-1940) співачка (лірико-драматичне сопрано) XVIII – 58, 473
- Петрушак Микола**, член ЗЧ ОУН XIII – 561
- Петрушевич Антін** (1821-1913) політичний діяч, священник XII – 427
- Петрушевич Євген** (1863-1940) президент ЗУНР XIV – 484
- Петрушевська Людмила** (1938 р.н.) драматург XIII – 654
- Петухаускас Маркас**, професор, театрознавець XVII – 426
- Петухов Олексій** (1940 р.н.) актор театру ім. Франка XIX – 385

- Печеніжський Микола** (1925-1998) драматург XVI – 339, 349, 350
- Печников Геннадій** (1926 р.н.) актор, режисер ЦДТ XI – 105, 106, 125, 127, 129, 136, 181, 243, 268, 277, 342, 445, 454, 565, 566, 568, 596, 598, 571; XII – 180, 224, 220; XIII – 119; XIV – 456, 499, 500; XVI – 59, 348; XVIII – 30, 31, 508, 522
- Пешкова Єкатерина** (1876-1965) перша дружина М. Горького, працювала в «Товаристві допомоги політичних в'язнів», яке діяло в СРСР на правах делегації «Міжнародного Комітету Червоного хреста» XVI – 251
- Певцов Іларіон** (1879-1934) актор XIII – 69
- Петніков Григорій** (1894-1971) поет, перекладач XV – 636
- Пилинська Марія** (1898-1976) письменниця XVII – 387
- Пилипенко Михайло** (1888-1953) актор театру ім. Франка XIX – 548, 549
- Пилипенко Наталя** (1898-1973) актриса театру Л. Курбаса XVI – 459, 473; XVII – 26, 258, 259, 318, 319, 466, 469, 487, 549; XVIII – 152, 258, 374; XIX – 455, 461
- Пилипенко Сергій** (1891-1934) письменник, чоловік Наталі Пилипенко, **розстріляний** X – 419; XII – 560, 566, 567; XIV – 177; XV – 44; XVI – 228; XVII – 89; XVIII – 671, 686; XIX – 691
- Пилипчук Павло** (1914-1990) вітчим В. Тітова XIV – 19; XVI – 281
- Пилипчук Ростислав** (1936 р.н.) театрознавець XIV – 37-41, 381-390, 652; XV – 488, 489, 583; XVI – 287; XVII – 435, 675; XVIII – 29, 436, 444, 446, 498, 499, 523, 524, 535; XIX – 155, 164-166, 246, 273, 362, 363, 412
- Пилявська Софія**, актриса (1911-2000) XV – 332
- Пильняк (Voray) Борис** (1894-1938) письменник, **розстріляний** X – 394; XIII – 388, 729; XV – 536; XVI – 513, 514, 591; XVIII – 663, 678, 679
- Пильчиков Микола** (1857-1908) вчений XII – 312, 313
- Пименов Юрій** (1903-1977) художник XV – 559
- Пипін Олександр** (1833-1904) літературознавець, академік XI – 731
- Пир'єв Іван** (1901-1968) кінорежисер XVII – 41
- Пирогова Людмила** (1939 р.н.) актриса Малого театру XIII – 579
- Писар Микола** (1928-1963) викладач театрального інституту у Києві, **покінчив життя самогубством** XIII – 168

- Писарев Дмитро** (1840-1868) критик XVII – 527
- Писарев Сергій** (1902-1979) правозахисник, двічі **репресований** XIII – 202, 574; XVIII – 664
- Писарська Марта**, поетеса XIX ст. X – 393
- Писемський Олексій** (1821-1881) письменник XV – 625
- Письменна Лариса** (1914-1992) письменниця XV – 208; XVI – 345; XVII – 383
- Піаніда Борис** (1920-1993) художник і мистецтвознавець XVIII – 414
- Піаф Едіт** (1915-1963) співачка XI – 71, 250, 375, 467; XVII – 357
- Півторадні Василь** (1910-1981) літературознавець XII – 597; XIX – 283-288
- Пігулович Зінаїда** актриса й режисер з режисерської лабораторії Л. Курбаса XVI – 363; XVIII – 256
- Підгайний Леонід** (1899-1950) літературознавець XVII – 616
- Підгайний Семен** (1907-1965) історик, письменник, **репресований** XVII – 312
- Підгірський Самійло** (1888-1945) адвокат, **репресований** XVII – 312
- Підгорний Микола** (1903-1988) державний діяч XI – 293, 624, 628; XII – 358, 366, 419, 473; XIX – 112, 290
- Піддубний Григорій** (1886-1937) журналіст, **розстріляний** XVII – 313
- Піддубний М.**³⁵ XVI – 243, 246
- Підкова Іван** (?-1578) козацький отаман **страчений** поляками XIV – 370
- Підмогильний Валер'ян** (1901-1937) письменник, **розстріляний** XI – 575; XV – 45; XVI – 228, 243, 246; XVII – 147, 149; XVIII – 188, 659; XIX – 468
- Підпалій Володимир** (1936-1973) письменник XI – 93; XIV – 150, 151; XVII – 201
- Підсуха Олександр** (1918-1990) письменник XV – 733-735
- Пій VII** (*Грегоріо Луїджі Барнаба Кьярамонті*) (1742-1823) Папа Римський XII – 260
- Пій XII**, (*Еудженіо Пачеллі*) (1876-1958) Папа Римський XII – 229
- Пікассо Пабло** (1881-1973) художник XI – 696; XII – 264, 440;

³⁵ Можливо, це все-таки у автора помилка, і йдеться насправді про Піддубного Григорія (справжнє прзвище Товмачів (1882-1942). Як подає про нього «Енциклопедія українознавства», т. 6, ст. 2079 «Журналіст, письменник і політичний діяч з Полтавщини. 1917 р. повертається з Австрії, член УПСР. 1919-20 рр., член Закордонної Української Компартії у Відні, з 1928 р. знову на Україні. 1935 р. засланий на Соловки, де й помер». Насправді він 1886 р. з Харківщини, розстріляний у Сандармосі 3 листопада 1937 р. в одному етапі з Курбасом і Кулішем.

XIII – 263, 358, 695; XIV – 369, 642, 682; XV – 130; XVI – 337; XVII – 130, 414, 445; XVIII – 89, 133; XIX – 185

Пілат-Понтій, шостий поркуратор Іудеї, правив нею з 26 по 36 р.³⁶ XIV – 527; XV – 255, 258

Пілінська Клавдія, актриса театру Л. Курбаса XVIII – 96, 300

Пілон Жермен (1535-1590) скульптор XI – 758

Пілсудський Юзеф (1867-1935) польський політичний і державний діяч XI – 431; XIII – 61, 81; XV – 481; XVIII – 106, 415; XIX – 426

Пільський Петро (1876-1941), критик, прозаїк, після Жовтня – білоемігрант XI – 359

Піменов Володимир (1905-1995) театральний критик XI – 463, 465; XVII – 426

Піменов Юрій (1903-1977) художник XII – 245; XIX – 68

Піндар (бл. 518-438/442 до н.е.) поет XII – 259

Пінський Леонід (1906-1981) літературознавець, філолог, мислитель-есеїст XIII – 409, 722

Пінтер Гарольд (1930-2008) драматург XII – 73, 76, 204, 538-541; XVIII – 496

Піньотті Ламберто (1926 р.н.) поет XVI – 404

Піонтек Люціяна (1899-1937) письменниця, **розстріляна** XV – 45

Піонтковський Андрій (1898-1973) юрист, професор XIII – 720

Піранделло Луїджі (1867-1936) письменник, драматург XII – 379; XVII – 69; XVIII – 242-244

Піранішвілі Нодар (1937 р.н.) актор XIII – 99

Пірі Рейс, турецький адмірал, картограф (1513 року карта) XVIII – 469

Піросмані (Піросманішвілі) Ніко (1862-1918) художник-примітивіст XV – 231; XVII – 303

³⁶ За однією з легенд, імператор Риму Калігула після доносу у справі Христа позбавив Понтія Пилата посади, через що той покінчив життя самогубством.

За іншою легендою, описаною в книзі І. Порфир'єва «Апокрифические сказания о новозаветных лицах и событиях по рукописям Соловецкой библиотеки» (1890), розповідалося, що імператор Тіберій, зцілювшись від «гнійного струпу» на лобі від носовичка Вероніки, де відбився образ Ісуса, розлютився на Понтія Пилата, який стратив такого талановитого цілителя. Цезар викликав його у Рим, і хотів віддати на смерть, але «Пілат, узнав об этом, сам умертвил себя собственным ножом. Тело Пилата было брошено в Тибр; но Тибр не принимал его; потом бросали в другие места, пока не погрузили в один глубокий колодец, окруженный горами, где оно до сих пор находится». Характерно, що за всіма легендами, останній притулок Понтія Пилата знаходиться в горах. Існує й відповідна гора Пилат у швейцарських Альпах. За цією традицією ішов і Булгаков у «Майстрі та Маргариті».

- Пірс (Перельмут) Пітер** (1910-1986) співак XII – 9, 253
- Піскатор Ервін** (1893-1966) режисер XII – 347; XIV – 100, 543; XV – 633; XVII – 450; XVIII – 110; XIX – 416
- Піскун Іван** (1910-1990) театрознавець, директор театрального інституту в Києві, **репресований, арештований** 1939 р. XIII – 412; XV – 490, 535
- Пітоєв Саша** (1920-1990), режисер XII – 417
- Пітоєва Кіра** (1939 р.н.) мистецтвознавець XVII – 434
- Піфагор** (бл. 580 до н.е.-бл. 500 до н.е.) математик XIX – 278
- Плав'юк Микола** (1927 р.н.) громадський діяч XV – 724
- Плав'юк Ярослав** (1932 р.н.) брат Плав'юка Миколи, громадський діяч на Івано-Франківщині XV – 724
- Плавильщиков Петро** (1760-1812) актор, драматург XVIII – 560
- Плавт Тит Макцій** (бл. 250-184 до н.е.) римський комедіограф XIII – 159
- Плаксі́й Борис** (1937 р.н.) художник XII – 214
- Планк Макс** (1858-1947) фізик XII – 668
- Пластов Аркадій** (1893-1972) художник XII – 438
- Платон Афінський** (бл. 427-347 до н.е.) філософ XI – 94; XII – 259, 266, 363, 509; XIII – 659; XIV – 246, 248; XV – 305, 389; XVI – 13; XVII – 580; XIX – 21
- Платонов (Климентов) Андрій** (1899-1951) письменник XII – 244, 275; XIII – 141, 731; XVI – 177, 513, 591; XVIII – 376-378
- Плахотнюк Ганна** (1942 р.н.) актриса XI – 605; XVIII – 438, 479
- Плахотнюк Микола** (1936 р.н.) **дисидент** (КТМ) XIV – 725, 737, 748
- Плахтін Іван** (1907-1985) мистецтвознавець, письменник XIII – 291, 297, 485, 576, 612; XIV – 81, 219-223, 257, 260, 261, 311, 312, 501, 696; XV – 26, 30, 531-534; XVI – 246, 262, 339, 341-343
- Плачинда Сергій**, письменник (1928 р.н.) XIII – 134, 585; XVI – 89
- Плевако Микола** (1890-1941) літературознавець, бібліограф, замордований на засланні в Казахстані X – 386, 387, 412, 421, 422, 425; XVII – 702
- Плевако Федір** (1842-1909) адвокат XI – 762
- Плеве Вячеслав** (1846-1904) фон, шеф жандармерії XII – 506
- Плевицька Надія** (1884-1941) естрадна співачка XVII – 70
- Плеханов Георгій** (1856-1918) філософ-марксист X – 381, 383; XII – 660; XV – 310

- Плигунов Олександр** (1904-1975) ректор КПУ, хімік XV – 711
- Плоткін Григорій** (1917-1986) письменник XI – 713; XII – 416; XVI – 506
- Плотников Володимир** (1873-1947) фізико-хімік, академік XII – 646, 677, 709
- Плотников Микола** (1897-1979) актор XII – 410, 599; XIII – 334
- Плужник Євген** (1898-1936) поет, **репресований**, помер на Соловках XI – 574-578; XIV – 754; XV – 45, 161, 192, 257, 554; XVI – 305; XVII – 136-155, 492; XVIII – 177, 187, 188, 250, 398, 476, 491, 660; XIX – 381, 384, 388, 389, 468, 472, 476
- Плущек Валентин** (1909-2002) режисер XI – 333, 590; XIII – 73 XIV – 564, 565; XV – 181; XVII – 31, 41, 330, 513
- Плющ Леонід**, (1939 р.н.) математик, **дисидент** XI – 658, 758, 759; XV – 142; XVII – 435
- Плятт Ростислав**, актор театру Ю. Завадського (1908-1989) XIII – 354, 502, 508; XIV – 22; XVII – 431-433; XVIII – 133, 396
- По Едгар** (1809-1849) письменник, драматург XII – 217; XIII – 387 XVII – 205; XIX – 340
- Победоносцев Костянтин** (1827-1907) вчений-правознавець, державний діяч XIII – 672; XVIII – 174
- Побуг-Малиновський Владислав**, історик XIX – 423
- Поваляев Борис** (1927 р.н.), актор московської оперети XIV – 552
- Поволоцький Леонід** (1900-1953) художник, архітектор, чоловік І. Авдієвої XVII – 259; XVIII – 90
- Погодін (Стукалов) Микола** (1900-1962) драматург XII – 467; XIV – 703, 710; XV – 169; XVII – 530, 603, 606
- Погодін Радій** (1925-1993) письменник XV – 49; XVI – 536
- Погорельцев Валерія** (1940-2010), актор Театру на Таганці XI – 121, 595; XII – 14
- Погребенник Федір** (1929-2000) письменник XV – 616, 735
- Погребняк Яків** (1928 р.н.) партійний діяч УРСР XV – 720, 723
- Погрібний Анатолій** (1942-2007) літературознавець, критик XV – 370; XVII – 352
- Погрібний Василь** (1895-1938) заступник командуючого Харківським округом, **розстріляний** XVI – 100
- Погружальський Віктор** (1925 р.н.) палій бібліотеки XI – 702; XII – 207, 208, 545; XIII – 205, 438-440, 452, 453, 460, 528, 535, 536, 543, 620 XIV – 432, 752, 753, 755; XV – 656; XVIII – 568

- Подвойський Микола** (1980-1948) політичний діяч XII – 239, 240; XIV – 183
- Подгаєцький Михайло** (*Мечислав*) драматург XVII – 198
- Поджіо Олександр** (1798-1873) декабрист XVII – 566
- Подобєдов Максим** (1897-1993) письменник XIII – 164
- Подолінський Сергій** (1850-1891) мислитель-соціолог, економіст, публіцист, громадський діяч XIX – 382
- Подуров Т.І.**, сподвижник Пугачова, **страчений** з ним 1775 р. XIV – 291
- Подчекаєв Володимир** (1938 р.н.) графік XII – 214
- Пожарський Дмитрій** (1578-1642) князь XIV – 524; XVIII – 213
- Поженян Григорій** (1922-2005) поет XII – 159
- Позняки** (*Познякови*) **Федір і Марія**, знайомі Гірняків XVII – 252, 256, 487
- Покальчук Володимир** (1897-1982) філолог, **репресований** XII – 163
- Покальчук Юрій** (1941-2008) письменник XVI – 31; XIX – 184
- Покора Микола**, **репресований** в 60-х роках XVI – 16
- Покора С.**, **репресований** в 60-х роках XVI – 379
- Покотило Михайло** (1906-1971) актор XI – 124
- Покрасенко Юрко**, **репресований** XVI – 18
- Покровська Алла** (1937 р.н.) актриса «Современника» XI – 466; XIV – 55
- Покровський Борис** (1912-2009) режисер опери XI – 590, 753
- Покровський Михайло** (1868-1932) історик, академік X – 416
- Покшишевський Вадим** (1905-1984) економіко-географ, доктор наук XIII – 162, 208
- Полевицька Єлена** (1881-1973) актриса XIII – 90 XVIII – 619
- Полевой Олексій** (1921-1972) кіносценарист, актор XIII – 106
- Полежаєв Олександр** (1804-1838) поет XV – 304
- Полетика Григорій** (1725-1784) історик, громадський діяч XI – 625; XVI – 396
- Полевой** (*Камтов*) **Борис** (1908-1981) письменник XI – 34; XIV – 92; XVII – 498; XIX – 294
- Полевой Микола** (1796-1846) перекладач XI – 83
- Полікарпов Дмитро** (1905-1965) партійний діяч XII – 273
- Полінська Віра** (1913-1994) актриса театру ім. М. Занковецької XIV – 671
- Полінський Г.**, актор театру ім. М. Занковецької XVIII – 437
- Поліцеймако Марія** (1938 р.н.) актриса Театру на Таганці XI – 121, 595; XVI – 430

- Поліщук Валер'ян** (1897-1937)
письменник, **розстріляний**
X – 405; XI – 683; XII – 405, 570,
573; XIV – 205, 206; XV – 45;
XVI – 243, 246, 421; XVII – 646;
XVIII – 27, 678; XIX – 286, 681;
XX – 343
- Поліщук Елеонора** (*Люція*)
(1927 р.н.), донька Валер'яна
Поліщука XVIII – 27
- Поліщук Клим** (1891-1937)
письменник, **розстріляний**
XII – 544, 573; XV – 635-637;
XVIII – 28; XIX – 283, 284
- Полоз Михайло** (1891-1937)
державний діяч, **розстріля-**
ний XVIII – 290
- Полозко** (*Полозок*) **Іван, ре-**
пресований XVI – 18
- Полонська Вероніка** (1908-
1994) актриса XI – 309
- Полонська Тамара**, хореограф
XII – 393
- Полонський Володимир**
(1893-1937) **розстріляний**
XVIII – 418
- Полонський Георгій** (1939 р.н.)
драматург XIII – 355
- Полотай Ангеліна**, літерату-
рознавець, хранитель відділу
рукописів Інституту літерату-
ри в Києві XVI – 285; XIX – 412
- Полтавець Віктор** (1925-2003)
художник XVII – 709
- Полторацький Олекса** (1905-
1977) письменник XI – 282, 760;
XII – 554; XIV – 335, 616, 700;
XV – 652, 653, 696, 713,
725, 740, 741; XVI – 56, 320,
415-428, 584; XVIII – 564, 565;
XIX – 538
- Полторжицька** (*Немченко*)
Тамара, актриса XI – 128, 183-
185
- Полуботок Павло** (1660-1723)
гетьман Лівобережної України
XVII – 449
- Полупарнев Володимир**
(1920-1992) актор ЦДТ XI – 136,
244, 268, 278, 566; XIV – 600,
632; XV – 358, 422, 492; XVII –
401; XVIII – 134; XIX – 273
- Полюх Ігор**, хормейстер і поста-
новник XIII – 574
- Поляков Анатолій** (1922-2005)
театрознавець XIV – 221-223;
XIX – 247, 305, 317
- Поляков Володимир** (1909-
1979) письменник XI – 605
- Поляков Ілля** (1896-1977) біо-
лог, член-кореспондент АН
УРСР XII – 658
- Полякова** (*Горячкіна*) **Єлена**
(1926-2007) театрознавець
XVIII – 369
- Полянкер Григорій** (*Гершл*)
(1911-1997) письменник, **ре-**
пресований XVIII – 323, 324
- Полянський Єгор** (1932-1999)
письменник XIX – 321, 326
- Поль Валері** (*Амбруаз Поль*
Туссен Жюль) (1871-1945)
поет, есеїст, філософ XVII – 265

- Померанц Григорій** (1918 р.н.) філософ XII – 498-509, 510; XVIII – 549
- Пономаренко Борис**, директор Київського театру опери і балету XIV – 312; XV – 746
- Пономаренко Євген** (1909-1994) актор XI – 670; XIII – 59; XV – 185, 205, 279, 518; XVIII – 358; XIX – 124
- Пономаренко Таїсія** (1925 р.н.) співачка XI – 500
- Понте де Лоренцо** (1749-1838) перекладач XVII – 35
- Понятовський (?-1934) розстріляний** у «Польській справі» XVI – 346
- Понятовський Станіслав II Август** (1732-1798) останній король Польщі XIX – 498
- Поп Олександр** (1688-1744) поет XVI – 631; XVIII – 130
- Попадін М.П.**, народний заповідач у справі М. Масютка XIII – 548
- Попелюх Валентина** (1938 р.н.) дружина В. Стуса XII – 241, 419
- Попель Світлана**, науковець XIV – 24
- Попенко Микола** (1930 р.н.) диригент XVII – 601
- Попеску-Гопо Йон** (1923-1989) кінорежисер XI – 668
- Попков П.С.** (1903-1950) Голова Ленради з 1939 р., **розстріляний** XV – 585
- Попов Андрій** (1918-1983) актор ЦТРА, режисер, син Олексія Попова XII – 462; XIV – 420, 422; XV – 318; XIX – 61, 265, 290, 392
- Попов Гаврило** (1904-1972) композитор XVII – 158
- Попов Іван** (1886-1957) драматург XIX – 437
- Попов Микола** (1890-1938) партійний діяч, секретар ЦК КП (б) України, **розстріляний** XVII – 313
- Попов Нейчо (Никола)** (1896-1959) актор, режисер XVI – 473
- Попов Олег** (1930 р.н.) клоун XVIII – 32, 214, 215
- Попов Олександр** (1859-1905) російський винахідник XIII – 205
- Попов Олексій** (1892-1961) режисер Театру Армії XII – 162; XIII – 93, 94, 109, 111; XIV – 338; XV – 169, 178, 369, 594; XVI – 536; XVII – 530; XVIII – 328
- Попов Павло** (1890-1971) літературознавець X – 388
- Попов Павло** (1892-1964) філософ, літературознавець XIV – 513, 516, 525, 533
- Попов, діяч Комінтерну, арештований** 1937 р. XIV – 121
- Попова (Бірман) Емма (Емілія)** (1928-2001) актриса БДТ XV – 592, 647
- Попова Любов** (1889-1924) художник театру XI – 382

- Попова Людмила** (1924-1996) театрознавець XI – 170, 628; XII – 84, 85, 180; XV – 53, 189
- Попова Людмила** (1931-2008) актриса XI – 21, 71, 95, 115-118, 127, 139, 140, 143, 144, 147-151, 168, 283, 325, 337, 453, 456, 461, 510, 514, 516, 629, 703; XIV – 416, 580, 665-667; XVI – 130, 131; XVIII – 181; XIX – 267
- Попович Євген** (1930-2007) перекладач XIII – 159; XVI – 584; XVII – 351
- Попович Михайло** (1930 р.н.) скульптор XII – 214
- Попович Павло** (1930 р.н.) космонавт XV – 714
- Поповський Марк** (1922-2004) письменник XIII – 409, 722; XVI – 340, 341, 444-447
- Поповський Олександр** (1897-1982) письменник³⁷ XVIII – 696
- Порик Василь** (1920-1944) командир партизанського загону в північній Франції, **розстріляний** XIII – 59
- Пороховщиков (Барабадзе) Олександр** (1939 р.н.) актор XVII – 512
- Порта Антоніо** (1925-?) поет XVI – 404
- Портер Кол** (1891-1964) композитор XVI – 506
- Порфіріус**, поет XVI – 404
- Поспелов Петро** (1898-1991) редактор «Правди» з 1940 по 1949 рр. XVIII – 560
- Поспелов Олег** (1927 р.н.) артист балету XVII – 604
- Постишев Павло** (1887-1939) партійний діяч, **розстріляний** X – 440; XI – 23, 394; XII – 166, 558, 569, 675, 707; XIII – 307, 711; XIV – 458, 616, 762; XVI – 61, 310, 521, 523, 543; XVII – 313, 388; XVIII – 287, 288
- Постоловська Тетяна** (1899-1938) дружина Постишева Павла, **розстріляна** XVI – 523
- Потебня Андрій** (1838-1863) польський повстанець XI – 506, 534
- Потебня Олександр** (1835-1891) мовознавець X – 382, 383, 398, 399, 401-403; XI – 227, 534, 693; XVI – 396; XIX – 233
- Потоцький Микола** (1595-1651) польський магнат, державний і військовий діяч XV – 453
- Потьомкін Григорій** (1739-1791) князь, правитель Малоросії XIV – 40, 387
- Потьомкін Павло** (1743-1796) граф, державний діяч і письменник, генерал XIV – 280

³⁷ Драматург середньої руки, згодом скандально прославився книгою «Законы рождения» (1941) апологетикою сталінського протеже Трохима Лисенка. Його син, дисидент Марк Поповський трохи виправив ситуацію «1000 днями з життя академіка Вавілова» (1966). (див рецензію у мене на цю книгу т.б, ст. 444-447).

- Почиталін Іван**, козацький, сподвижник Пугачова, **страчений** XIV – 283
- Почиталов Василь** (1902-1973) художник XVII – 272
- Пошивайло Людмила** (1943-2007) режисер XI – 105, 503
- Поштарук Данило** (1938 р.н.) актор XIV – 158;
- Поюровський Борис** (1933 р.н.) театрознавець XI – 87, 88, 95, 105, 118, 132, 133, 147, 152, 160, 166, 161, 216, 250, 254, 301, 506, 589, 614-617, 622, 623, 624, 626, 633, 640, 643, 652, 653, 701, 703, 704; XII – 15, 42, 49, 50, 55, 82-84, 100, 101-107, 180, 438, 442, 443; XIII – 55, 164-167, 201, 233, 373, 502, 568, 575, 591; XIV – 23, 46-48, 242, 243, 252, 312, 454, 455, 569, 604-609, 628, 630, 689; XV – 7, 8, 84; XVI – 88, 280, 453, 457, 464, 580; XVII – 324, 327, 328, 423-425, 471; XVIII – 144, 212, 500
- Прайс Дерек Джон де Солла** (1922 р.н.) фізик XVI – 484
- Пранайтіс**, ксьондз, який виступав у ролі експерта на процесі Бейліса, автор книги «Тайна крові у євреїв» XII – 62
- Превер Жак** (1900-1977) поет XI – 639; XV – 32-40; XVI – 338; XVII – 261; XIX – 449
- Предславич Леонід**, актор Молодого театру, режисер XVIII – 59; XIX – 674
- Презент Ісай** (1902-1969) політик Т. Лисенка XII – 504
- Преображенський Євгеній** (1886-1937) **репресований** XI – 404
- Преображенський Олександр** (1890-1963) диригент XIV – 384
- Преснецов Олексій** (1926-1993) актор театру ім. В. Маяковського XV – 343, 362
- Преснікова Євгенія** (1939 р.н.) актриса ЦДТ XI – 129, 159, 564; XVI – 351
- Преторіус Антон** (1560-1613) пастор, теолог XVI – 576
- Пржевальський Микола** (1839-1888) мандрівник XIV – 414; XVI – 179
- Приблудний (Овчаренко) Іван** (1905-1937) поет, **розстріляний** XVI – 166
- Привалов Борис** (1924-1985) письменник XIII – 613
- Придворов (Дем'ян Бедний)** (1883-1945) байкар XI – 347, 660
- Призван-Соколова (Вейсбрем) Марія** (1909-2001) актриса БДТ XV – 593
- Приймаченко (Примаченко) Марія** (1908-1998) художниця XI – 65, 210, 737, 740-743; XIII – 59, 372
- Примаков Віталій** (1898-1937) більшовик, **розстріляний** XI – 405; XIV – 112, 183; XV – 21-24, 369, 370

- Пришвін Михайло** (1873-1954)
письменник XIV – 516
- Прісовський Євген** (1933 р.н.)
критик XIV – 224, 232-246
- Прістлі Джон Бойнтон** (1894-1984)
письменник XVII – 382
- Пріцак Омелян** (1919-2006) історик, тюрколог XII – 27
- Прокоп Мирослав** (1915-2003)
публіцист, громадський діяч XII – 314, 315; XVIII – 34, 76-89
- Прокоп Христина**, актриса
«Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226; XVIII – 116
- Прокопенко Зиновій** (1918-1952)
драматург XVII – 603
- Прокопенко Микола** (1924 р.н.)
графік XII – 215
- Прокопович Теофан** (1681-1736)
письменник, церковний діяч X – 391; XVIII – 559
- Прокопчак Петро** (1903-1981)
журналіст, громадський діяч у Канаді XV – 651-654, 691, 713; XVIII – 562, 563, 565, 566, 568
- Прокоф'єв Олександр** (1900-1971)
поет XIII – 680
- Прокоф'єв Сергій** (1891-1953)
композитор XI – 25, 183, 314; XII – 504; XIII – 571; XIV – 52, 171; XVII – 601; XIX – 225
- Промислов Володимир** (1908-1993)
голова Москради XIII – 602
- Пронін Борис** (1875-1946)
актор, режисер, агент ЧК XVII – 20, 21
- Пронченко Михайло** (1902-1942)
поет, **розстріляний** XV – 45
- Пронюк Євген** (1936 р.н.)
філософ, **дисидент, репресований** XI – 604; XIV – 753, 737
- Пророков Борис** (1911-1972)
графік XVIII – 126
- Пророкова Софія** (1908-?)
письменниця, автор «ЖЗЛ» XVIII – 126
- Протазанов Яків** (1881-1945)
кінорежисер XIV – 229; XVII – 63
- Прохазка Ян** (1929-1971)
письменник, сценарист XII – 368
- Прохоренко Галина**, актриса
«Молодого театру» XVIII – 154, 625
- Прохоров Є.І.**, експерт обвинувач Даниеля й Синявського XIII – 241, 648, 730
- Проців Микола** (?-1962) **розстріляний** XVI – 17, 386
- Проців Михайло**, **репресований** XVI – 380
- Процінський Олег**, актор «Нового театру» в Нью-Йорку XVIII – 116
- Процюк Стефан** (1916-1984)
інженер-економіст XVIII – 89
- Прудкін Марк** (1897-1994)
актор МХАТу XIV – 512
- Прудон П'єр Жозеф** (1809-1865)
французький публіцист, економіст, соціолог XIII – 123

- Прус Болеслав (Гловацький Олександр)** (1847-1912) письменник XVIII – 63
- Пруслін Наум** (1877-1943) композитор, диригент XIX – 681
- Прут Йосиф (Оня)** (1900-1996) драматург XIV – 563
- Прюдом Сюллі** (1839-1907) поет XIX – 69, 399, 402
- Прядко Володимир** (1942 р.н.) скульптор, монументаліст XII – 214
- Псафас Димітріс** (1907-?) драматург XII – 381, 468
- Птоломей Клавдій** (90-бл. 160 р. н.е.) астроном XV – 389, 399; XVIII – 344
- Птуха Михайло** (1884-1961) статистик, академік XII – 689, 699
- Пуанкаре Раймон** (1860-1934) французький державний діяч, президент Франції XIII – 552
- Пугачов Дементій**, брат Омеяна Пугачова XIV – 280
- Пугачов Омеян** (1740/1742-1775) провідник повстання, **страчений** XI – 388; XII – 687; XIV – 279-291, 387; XV – 102; XVIII – 444, 512, 674; XIX – 21
- Пугачова Клавдія** (1906-1996) актриса театру Маяковського XV – 361
- Пуговкін (Пугонькін) Михайло** (1923 р.н.) кіноактор XI – 338
- Пудовкін Всеволод** (1893-1953) кінорежисер XII – 367; XVI – 183
- Пузина Константин**, театрознавець, редактор польського «Театру» XVIII – 370
- Пулавський Юзеф** (1704-1769) політичний діяч XIX – 498
- Пудюй Іван** (1845-1918) фізик XIX – 313, 314
- Пульвер Лев** (1883-1970) композитор XI – 500
- Пундик Павло, репресований** XVI – 18
- Пунін Микола**, мистецтвознавець, художній критик **репресований** (1888-1953) XVII – 358; XVIII – 308
- Пуришкевич Володимир** (1870-1920) лідер чорносотенців XII – 427, 660
- Путінцев Микола** (1911-2000) зав. літ. частиною ЦДТ XI – 136, 566, 572; XIV – 577; XV – 423; XVII – 656, 674; XIX – 94, 167
- Пуц Ісаак (Олександр)** (1933 р.н.) актор з Луцька XIV – 157
- Пуччіні Антоніо**, композитор XVIII ст. XIV – 385
- Пуччіні Джакомо** (1858-1924) композитор XVII – 601
- Пушкар Дмитро**, журналіст XVI – 326-331
- Пушкін Олександр** (1799-1837) X – 387, 396; XI – 20, 65, 110, 113, 158, 238, 306, 382-384, 417, 535, 659, 660, 733, 765; XII – 79, 97, 173, 183, 196, 206, 229, 239, 255, 256, 260, 261,

406, 407, 434, 581, 588, 591, 686;
 XIII – 324, 372, 426, 514, 566,
 569, 575, 600, 602, 629, 636,
 654, 667, 674, 675, 680, 681, 692,
 728; XIV – 23, 52, 125, 139, 200,
 252-254, 256, 279, 283, 341-344,
 355, 410, 420, 446, 462-464, 471,
 472, 475, 506, 519, 520, 529, 564,
 567, 570, 571, 577-579, 587, 589,
 593, 604, 609, 626, 627, 630,
 631, 638-641, 669, 679, 688, 706,
 711, 713, 714; XV – 8, 25, 31, 40,
 47, 48, 92, 98, 150, 282, 299, 304,
 355, 477, 482, 514, 516, 542,
 548, 600, 623, 737, 743; XVI – 58,
 91, 149, 156, 237, 273, 398, 399,
 412, 421, 422, 470, 513, 560;
 XVII – 15, 30, 31, 35, 94, 101, 174,
 356, 357, 382, 618, 656; XVIII –
 31, 68, 103, 144, 172, 186, 192,
 216, 315, 341, 448, 480, 502,
 560, 530, 553, 576; XIX – 9, 151,
 155, 182, 211, 275, 314, 318, 326,
 345, 391, 399, 410, 607-667

Пчілка Олена (*Косач Ольга*)
 (1869-1903) письменниця,
 мати Лесі Українки XI – 352,
 473; XIV – 29, 646; XVII – 671;
 XVIII – 63, 522; XIX – 250

Пшениця Неллі (1948 р.н.) ак-
 триса театру Ю. Завадського
 XIV – 22

Пюже П'єр (1620-1694) скульп-
 птор XI – 758

Р

Рабин Іцхак (1922-1995) бригад-
 ний генерал, Нобелівський
 лауреат, перший керівник
 держави Ізраїль, **вбитий** XVI –
 498; XIX – 8, 270

Рабічев (*Зайденишер*) **Наум**
 (1898-1938) партійний діяч,
розстріляний XII – 569

Рабле Франсуа (1494-1553)
 письменник XI – 652; XII – 448;
 XIII – 147, 387; XV – 255, 289-308;
 XVI – 528

Равель Моріс (1875-1937) ком-
 позитор XI – 315; XII – 197; XVII
 – 243

Равенських Борис (1914-1980)
 режисер XI – 503; XII – 97; XIII –
 566, 630; XIV – 57, 548; XV – 419;
 XVI – 58, 260, 579; XVII – 41, 190;
 XIX – 178, 179, 271, 393, 430-432

Рабицький Микола (1921-1997)
 режисер XIII – 224; XVIII – 164

Равич Микола (1899-1976) пись-
 менник XVII – 237

Равлюк Микола (1921-1993)
 письменник XVII – 713

Радек (*Собельсон*) **Карл** (1885-
 1939) партійний діяч, **розстрі-**
ляний XI – 415, 416, 446, 453;
 XIV – 122, 123

Радзикович Володимир (1886-
 1966) історик літератури XIV –
 572; XV – 11, 583

- Радчук Федір** (1899-1986) актор
XI – 116; XIV – 334; XVI – 174;
XVII – 124; XVIII – 443
- Раєвський Валерій** (1939-2011)
режисер XVI – 430
- Разговоров Никита** (1920-
1982) письменник, журналіст,
літературний критик, поет-
перекладач XII – 484-493; XIII –
335-344
- Раздольський Віталій** (1923
р.н.) драматург XVII – 111, 113
- Разін Степан** (1630-1671) про-
відник повстання, **страчений**
XI – 290, 382, 388, 636, 637; XII –
687; XIII – 337, 667, 701; XVII – 30,
97; XVIII – 444, 674; XIX – 21
- Разумний Володимир** (1924-
2011) філософ XII – 407-410;
XVII – 276
- Разумовський Дмитрій** (1818-
1879) священник, знавець цер-
ковної музики XIV – 39
- Райво Аддас** (1940 р.н.) актор те-
атру Ванемуйне XVI – 105
- Райзман Юлій** (1903-1994) кіно-
режисер XIII – 356
- Райкін Аркадій** (1911-1987) ак-
тор, артист естради, режисер
XI – 439; XII – 245, 329, 438, 579;
XIII – 470; XIV – 412
- Райніс (Плієкшанс) Яніс**
(1865-1929) поет, драматург
XII – 644; XIII – 365; XIV – 7; XVII
– 382
- Райнов Тимофій** (1888-1958)
філософ, філолог, учень По-
тебні X – 383
- Райс Емануїл** (1909-1981) літе-
ратор XI – 689
- Райт Френк Ллойд** (1869-1959)
архітектор XVIII – 375
- Райх Бернгард** (1892-1972) ре-
жисер, критик, **репресований**
XIV – 125, 129, 145; XVIII – 153
- Райх Зінаїда** (1894-1939) актри-
са, дружина Ф. Мейєрхольда,
по-звірячому **вбита** XVII – 8,
158, 204, 360, 366, 413, 416
- Райчев Петро** (1887-1960) спі-
вак (лірико-драматичний те-
нор) XVII – 392
- Ракітіна Єлена** (1935 р.н.) теа-
троснавець XIII – 72
- Раковський Віктор**, політка-
торжанин - 351
- Раковський Христіан** (1878-
1941) політичний діяч, **роз-
стріляний** XI – 352, 446, 453;
XVII – 498
- Ракоші Матіаш** (1892-1971) ген-
сек ЦК КП України, **репресо-
ваний** XIV – 654-656
- Ракса Пола** (1941 р.н.) польська
актриса XVII – 51
- Рамонова Тамара** (1921 р.н.) ба-
летмейстер XI – 732
- Раневська Фаїна** (1896-1984)
актриса XI – 160, 589; XII – 366;
XIII – 354, 508, 510; XIV – 26,
311, 563, 579, 604-609; XV – 60,
61, 80, 414, 415, 428; XVI – 545-
557; XVII – 426; XIX – 223
- Ранкович Александр (Лека
Марко)** (1909-1983) спо-
движник Тіто XVI – 165

- Рапай Микола** (1928 р.н.) скульптор XII – 215
- Раппопорт Іосиф** (1901-1970) актор, режисер XIV – 520
- Расін Жан** (1639–1699) драматург, поет XII – 354; XIV – 509; XV – 234, 254; XVIII – 104
- Раск Расмус Хрїстіан** (1787-1832) датський мовознавець XVII – 527
- Раскін Олександр** (1914-1971) письменник XII – 198; XV – 250
- Раскольников (Ільїн) Федір** (1892-1939) політичний діяч XI – 446; XV – 580; XVII – 235-237
- Распевакін Сергій** (1900-1936) викладач Горьківського педінституту, **розстріляний** XIV – 594-595
- Распутіна (Катаєва) Тетяна** (1943 р.н.) актриса МТЮЗу XII – 159
- Рассадин Станіслав** (1935 р.н.) письменник, літературний критик XIII – 409, 722
- Рассел Бертран** (1872-1970) математик, філософ XIII – 123; XVII – 302, 303; XIX – 278-280
- Рассел Джон** (1792-1878) граф, прем'єр-міністр Великобританії XVII – 303
- Растреллі Варфоломей** (1700-1771) архітектор XV – 372
- Ратенау Вальтер** (1867-1922) фінансист і промисловець XII – 669
- Ратміров (Тимківський) Андрій** (1884-1967) актор, режисер XVII – 604
- Рафа (Рафайл Стерлін)** (1918-1992) чоловік І. Луначарської XVI – 437
- Рафасель Санті** (1483-1520) художник, графік XII – 257, 261, 264; XIV – 390; XV – 282; XVI – 288, 426, 631
- Рахілло Іван** (1904-1979) письменник XV – 368, 369
- Рахманінов Сергій** (1873-1943) композитор XII – 197
- Рахманний (Олійник) Роман** (1918-2002) публіцист XII – 315; XIII – 205, 546, 551; XVI – 27, 334
- Рахья Ейно** (1885-1936) революціонер XV – 15
- Рачада (Зайцев) Іван** (1909-1993) драматург XI – 605, 606, 609-613, 631; XII – 340, 468, 469; XIII – 219; XIV – 18, 419, 496; XV – 101, 153, 242, 517; XVI – 477; XVII – 382; XIX – 436
- Рєбіндер Петро** (1898-1972) фізик, хімік, академік XII – 243, 244
- Рєвакович Тит** (1849-1919) організатор «Просвіти» у Львові X – 420
- Рєверді П'єр** (1889-1960) поет XIX – 442
- Рєвуцький Валеріян** (1911-2010) актор, театрознавець з Канади XII – 193; XIX – 246

- Ревуцький Дмитро** (1881-1941) музикознавець, фольклорист, літературознавець **розстріляний** X – 407; XVII – 689, 701, 702
- Ревуцький Левко** (1889-1977) композитор XI – 123; XIII – 59, 372; XVI – 578
- Реденс Станіслав** (1892-1940) чекіст, **розстріляний** XI – 430; XVI – 60, 61, 88
- Редько Володимир**, художник XII – 257
- Резерфорд Ернест** (1871-1931) фізик XII – 658; XVII – 234
- Резнікович Михайло** (1938 р.н.) режисер XI – 100, 124-126, 246, 603; XII – 184, 309-311; XIII – 93, 166, 231, 233, 234; XIV – 146, 172, 416, 455, 568, 569, 704; XV – 89, 95, 187, 202, 205; XVIII – 122; XIX – 63
- Резунова Людмила** (1938-2010) мистецтвознавець XI – 135, 146, 161, 182, 192; XVIII – 249, 297, 329, 356, 359, 380, 458; XIX – 131, 168, 344, 381
- Рейган (Гольдман) Рональд** (1911-2006) 40-й президент США XV – 467, 468
- Реймонт Владислав** (1867-1925) письменник XI – 740; XV – 199
- Рейнгардт Макс** (1873-1943) режисер XII – 10; XIII – 81, 522; XIV – 543; XV – 174, 633; XVI – 612; XVII – 69, 119, 379, 414, 442, 458; XVIII – 225, 231, 234, 235, 237, 240, 242-244, 246
- Рейно Л.** (1907-1985) генерал авіації XV – 565
- Рейх (Райх) Бернгард** (1892-1972) режисер, критик, **репресований** XVIII – 225-246
- Река Валентина** (1946 р.н.) співачка (мецо-сопрано) XVI – 99
- Реллей (Раллей) Уолтер** (1552-1618) письменник і мореплавець XI – 676
- Рем**, поплічник Гітлера, ліквідований ним під час «ночі довгих ножів» 30 червня 1934 р. XIV – 114, 133
- Ремарк Еріх Марія (Еріх Пауль)** (1898-1970) письменник XII – 669; XIII – 126, 666; XIV – 114, 474; XV – 574; XVIII – 194
- Рембо Артюр** (1854-1891) поет XI – 28; XII – 91, 306, 307; XIII – 364; XIV – 85, 369; XV – 130; XVIII – 26; XIX – 188, 447
- Рембрандт** (1606-1669) художник XII – 689; XVIII – 172, 663
- Ремезов Андрій**³⁸ (?-2000), свідок по справі Даниеля і Синявського XIII – 704
- Ремі Жан-Франсуа**, актор театру Жана Вілара XV – 436
- Ремізов Олексій** (1877-1957) письменник XIII – 387; XVI – 513
- Ремізова Олександра** (1903-1989) режисер, актриса XII – 411; XV – 285

³⁸ Передавав через А. Синявського свої твори за псевдонімом А. Шевцов. На суді виступив з «чистосердечним признанням» (Л.Т.).

- Реммеле Герман** (1880-1939) діяч Комінтерну, **розстріляний** XIV – 121
- Ренан Жозеф** (1823-1892) письменник XV – 223; XVIII – 132
- Ренар Жюль** (1864-1910) письменник XII – 274
- Рені Гвідо** (1575-1642) художник XII – 264
- Рентген Вільгельм** (1845-1923) фізик XII – 305
- Ренуар Огюст** (1841-1919) художник XVII – 272
- Ренцо Річчі** (1898-1978) італійський кіноактор XIII – 359
- Реньє де Анрі** (1834-1936) письменник, поет XVIII – 308
- Репринцев Володимир** (1950 р.н.) історик XII – 437
- Реріх Микола** (1874-1947) філософ, художник театру XI – 162; XVIII – 167
- Рестон Джеймс** (1909-1995) оглядач газети «Нью-Йорк» XVIII – 146
- Реформатська Надія** (1901-1985) філолог, літературознавець XIII – 409, 722
- Рехельс Марк** (1915-1975) режисер XIII – 224
- Рецептер Володимир** (1935 р.н.) актор БДТ XII – 207; XIV – 666; XV – 481; XVI – 340, 453, 457; XVII – 633; XVIII – 396; XIX – 405
- Решетников (Решетченко) Анатолій** (1923 р.н.) актор XIII – 233; XIV – 172
- Решетовська Наталія** (1918-2003) дружина О. Солженіцина XII – 308
- Резанов Володимир** (1867-1936) літературознавець X – 385, 392
- Репін Ілля** (1844-1930) художник XIII – 431; XVI – 179, 287; XVIII – 13, 126, 172
- Ржешевський Олександр** (1903-1967) кіносценарист XVII – 504
- Ржигя Вячеслав** (1883-1960) історик, літературознавець X – 391, 399, 401
- Рибак Натан**, письменник (1912-1978) XII – 416, 586, 587 XIII – 157, 207; XIV – 410; XV – 321, 525, 733
- Рибаков Михайло** (1929-2009) дослідник історії Києва XVIII – 643
- Рибаков Юрій** (1931-2006) театральний критик XII – 195, 329, 468, 598-600; XIV – 56; XV – 314-320; XIX – 18
- Рибалко Павло** (1894-1948) маршал бронетанкових військ XII – 147
- Рибачук Ада** (1931-2010) художниця XI – 649, 741; XII – 213
- Рибніков Михайло** (1886-1934) політкаторжанин XI – 354
- Рибніков Микола** (1930-1990) кіноактор XVI – 452
- Рибчинський Юрій** (1945р.н.) поет (КТМ) XV – 156, 211, 212,

- 277, 278, 284, 335, 357, 358, 574, 600, 601; XVI – 58, 129, 179, 318, 414, 415, 544; XVII – 570, 571; XVIII – 249, 297, 329, 356, 357; XIX – 307-310
- Рибчинський**, старший лейтенант охорони в мордовському таборі № 17-А XVIII – 207, 461
- Рижков Віталій** (1896-1977) біолог, член-кореспондент АН СРСР XII – 658
- Рижкова (Нестерова) Генрієтта (Рита)** (1934 р.н.) актриса XI – 158, 629; XIII – 487; XIV – 574
- Риков Олександр** (1895-1968) художник XVII – 38, 315
- Риков Олексій** (1881-1938) партійний діяч, **розстріляний** XI – 447; XVI – 285, 356; XVIII – 418, 442, 443, 505, 506
- Рикова Ніна** (1884-1938) дружина О. Рикова, **розстріляна** XI – 447
- Риленков Микола** (1909-1969) поет XIII – 348, 351
- Рилєєв Кіндрат** (1795-1826) поет, декабрист, **страчений** XVI – 597; XVII – 564, 567; XVIII – 191, 192
- Рильський Богдан** (1930-1991) син М. Рильського, директор музею XIV – 160; XVII – 268
- Рильський Максим** (1895-1964) поет, академік XI – 20, 26, 29, 42, 242, 273, 638, 640, 659, 695; XII – 16, 170, 238, 259, 267, 306, 334, 405, 557, 595; XIII – 188, 364-367, 444, 446, 570; XIV – 156, 212, 216, 218, 236, 372, 373, 390, 546, 564, 572, 594; XV – 12, 81, 133, 138, 192, 400, 446, 457, 555, 621-624, 702; XVI – 106, 264, 265, 268, 282, 305, 448, 449, 465, 578, 605; XVII – 137, 149, 268, 283-285, 382, 388, 506, 707; XVIII – 324, 528, 540, 561; XIX – 69, 113, 445
- Рильські**, брати, **Богдан** (1882-1939) та **Іван** (1880-1933) XVII – 268
- Римаренко Юрій** (1929-2006) філософ XV – 187, 188
- Римський-Корсаков Микола** (1844-1908) композитор XI – 65, 584; XV – 384, 385
- Риндін Вадим** (1902-1974) театральний художник XVII – 475
- Рипська (Соколова) Алла** (1944 р.н.) драматург, актриса XIX – 308
- Рипська Неоніла** (1918 р.н.) мистецтвознавець XVIII – 414
- Рифат (Хорозджу) Октай** (1914-1988) поет XVII – 553; XVIII – 56, 267, 277-283, 298
- Ричков Борис** (1934 р.н.) скульптор XVII – 709
- Ришковенко Валерій, репресований** XVI – 18
- Ріббентроп Іоахим фон** (1893-1946) XI – 539; XII – 124; XIII – 210; XIV – 126, 641; XVII – 296, 505

- Рід Герберт** (1893-1968) британський філософ, критик, поет, теоретик мистецтва XIII – 262
- Рід Джон** (1887-1920) журналіст XIII – 53; XV – 100, 402-407; XIX – 682
- Рід Дін** (1938-1986) співак XV – 40, 41
- Ріджуей Метью** (1895-1993) генерал армії США XV – 292
- Різниченко Василь** (1892-1938) бібліограф, **розстріляний** XIX – 284
- Ріккерт Генріх** (1863-1936) філософ XVIII – 664
- Рільке Райнер Марія** (1875-1926) поет XI – 182; XII – 244; XIII – 377, 592; XIV – 112, 218, 700; XV – 227, 229-331, 347; XVII – 101; XVIII – 59, 182; XIX – 188, 393
- Рінальдіні Рінальдо**³⁹ XVIII – 654, 664
- Ріпецький Нестор-Всеволод** (псевдоніми *Богдар Жарський, Всеволод Листвич*) (1919-1974) письменник, журналіст XII – 194
- Ріпко Олексій** (1907-1983) режисер XIV – 643; XVIII – 439; XIX – 435
- Ріппеліно Анжело Марія** (1923-1978), римський славіст, перекладач XVI – 408
- Рітенберґс Дзидра** (1928-2003) актриса XI – 606, 629; XII – 279, 281
- Ріттер Павло** (1872-1938) індолог XIX – 243, 253
- Ріхтер Святослав** (1915-1997) музикант XVIII – 18
- Ріцос Яніс** (1909-1990) поет, **репресований** XVIII – 23
- Річ Віра** (1936-2009) англійська перекладачка творів Шевченка XVI – 49
- Річард III** (1452-1485) король XI – 767
- Річард Сент-Віктор** (?-1173) філософ XI – 690, 691
- Річицький (Пісоцький Анатоль) Андрій** (1882-1937) критик, політичний діяч, **розстріляний** X – 418, 422; XVI – 228, 246
- Рішельє (Арман-Жан дю Плесси де Рішельє)** (1585-1642) кардинал XIX – 58
- Рішпен Жан** (1849-1926) письменник XIX – 399
- Роббінс Джером** (1918-1998) кінорежисер, хореограф XI – 713
- Роб-Гріє Алєн** (1922-2008) письменник XIX – 115, 118

³⁹ Прозивне ім'я розбійника як такого. 1797 року в Німеччині вийшов роман Християна-Авґуста Вульцїуса (1762-1827) родича Гете по сестрі «Рінальдо Рінальдіні, отаман розбійників», швидко перекладений іншими мовами. Хвильовий любив цитувати Гоголя, а у Гоголя є «Вообразите только то, что является вооруженный с ног до головы вроде Ринальдо Ринальдини и требует XVIII — продайте, говорит, все души, которые умерли!..»

- Робесп'єр Максиміліан** (1758-1794) один з лідерів французької революції XI – 280; XII – 507; XIII – 658; XIV – 10; XIX – 278
- Робсон Поль** (1898-1976) співак (бас) XIV – 651; XVIII – 366
- Ровинський Дмитро** (1888-1942) актор, режисер, **репре-сований** XIX – 674, 675, 678, 681
- Роговцева Ада** (1937 р.н.) актриса XI – 71, 100; XII – 376; XIV – 172, 568, 569, 574; XV – 53
- Родарі Джанні** (1920-1980) письменник XIII – 369
- Роден Огюст** (1840-1917) французький скульптор XI – 179; XIV – 46, 369; XV – 130; XVIII – 127, 541
- Роденбах Жорж** (1855-1898) письменник XII – 216; XIX – 399
- Родзевич Сергій** (1888-1942) літературознавець X – 399
- Родіонов Борис** (1912-1987) начальник управління культури Москви XIII – 471, 472; XVI – 431; XIX – 306
- Родіонов Михайло** (1907-1950) голова Ради Міністрів РСФСР, **розстріляний** XV – 584
- Родіонов Олексій** (1882-1938) політкаторжанин XI – 354
- Родіонов Юрій** (1934 р.н.) актор XIII – 69
- Родічев Федір** (1854-1933) російський політичний діяч XIII – 524
- Роднянська Ірина** (1935 р.н.) критик, літературознавець XIII – 652;
- Родченко Олександр** (1891-1956) художник XI – 382
- Рождественський Всеволод** (1918-1985) композитор XIV – 13, 16
- Рождественський Роберт** (1932-1994) поет XI – 212; XIII – 131; XIV – 232; XV – 710; XVII – 315
- Рожлапа Дайліс** (1932 р.н.), театральний художник XIII – 106
- Роза (Роуз) Реджинальд** (1920-2002) драматург XII – 309
- Розанов Василь** (1856-1919) філософ XII – 361; XIII – 654
- Розанова (Синявська) Марія** (1930 р.н.) мистецтвознавець, журналістка XIII – 654
- Роздольський Осип** (1872-1945) професор, перекладач XVII – 693
- Розенберг Альфред** (1893-1946) нацист XII – 480, 671
- Розенгольц Аркадій** (1889-1938) більшовик XII – 415
- Розін (Месіонжін) Мойсей** (1906-1976) актор, режисер з театру Російської драми XIV – 94
- Розов Віктор** (1913-2004) драматург XI – 73, 87, 88, 93, 102, 106, 114-117, 139-142, 146-148, 153, 219, 250, 340, 465, 573, 589, 703, 721; XII – 42, 77, 97, 100, 467, 475; XIII – 70, 166, 305, 355, 474, 507; XIV – 36, 147, 173,

- 417, 546, 459, 496, 563, 588, 589, 592, 640, 678, 679, 693; XV – 25, 47, 48, 78, 88, 103, 189, 346, 414, 481, 557, 558; XVI – 349, 353-355, 580; XVII – 274, 276, 315, 603, 606, 609, 633; XVIII – 515; XIX – 268, 275
- Розстальний Віталій** (1939-2005) актор XI – 276; XVI – 261; XVIII – 437
- Розумовська Юлія**, балетмейстер, дружина В. Василька XIII – 55
- Розумовський Кирило** (1728-1803) брат О. Розумовського, державний діяч, граф, останній гетьман України XIV – 387; XVI – 508
- Розумовський Олексій** (1709-1771) граф, генерал-фельдмаршал XVI – 508
- Рокицький Микола** (1901-1944) художник-бойчукіст, **репресований** XIII – 333
- Рокосовський Костянтин** (1896-1968) маршал XVI – 309
- Роллан Ромен** (1866-1944) письменник XI – 382, 539; XII – 122, 356; XIII – 138, 139, 182, 205, 488, 520; XIV – 12, 369; XV – 130; XVI – 624; XVII – 382; XIX – 210
- Ромадін Михайло** (1940 р.н.) художник театру і книги XIII – 72, 73; XIV – 681, 682; XV – 548, 549
- Романенко Олександр** (1895-1992) актор «Березоля» XI – 14, 719; XVII – 670; XVIII – 105, 107, 251
- Романенчук Богдан** (1906-1989) вчений літературо- і мовознавець, редактор, педагог, видавець, лексикограф XIV – 647
- Романицький Борис** (1891-1988) актор, режисер, театральний діяч XI – 605; XIV – 643; XV – 81, 192, 195; XVII – 603, 604, 665; XVIII – 437, 472, 473, 499; XIX – 436
- Романишин Михайло** (1933-2000) художник XII – 215
- Романов Михайло** (1896-1963) актор XI – 123; XII – 45, 212; XIII – 69; XIV – 249, 437; XV – 12; XVI – 254, 305; XVII – 432; XVIII – 121, 396; XIX – 392
- Романов Николай (Микола II)** (1868-1918) цар XIV – 722
- Романов Пантелеймон** (1885-1938) письменник, **розстріляний** XVIII – 684
- Романович-Ткаченко Наталя** (1884-1933) письменник XIX – 284, 285
- Романченко Микола** (1921-1991) письменник, редактор «Жовтня» XV – 718
- Романчук Юліян** (1842-1932) громадський діяч, письменник, видавець XVII – 691, 698
- Романюк С.М.**, хормейстер, директор театрального інституту в Києві, **репресований**,

- арештований** в Києві 1932 р.
XV – 535
- Ромашин Анатолій** (1931-2000)
актор театру ім. В. Маяковсько-
го XI – 122; XIII – 484, 515; XIV –
649; XV – 251, 343; XVII – 587,
607, 640, 641; XVIII – 97, 189,
193, 524; XIX – 224
- Ромашкін Петро** (1915-1975)
юрист XIII – 720
- Ромен Жюль** (1885-1972) пись-
менник XIV – 10; XIX – 287, 399
- Ромкін**, інженер, марксист, **ре-
пресований** XVI – 42
- Ромм Михайло** (1901-1971) кі-
норежисер XII – 367; XIII – 184,
236; XV – 66, 94, 95; XVI – 69, 77
- Рондіріс Дімітріос** (1899-1998)
режисер XIII – 229, 231
- Ронінсон Готліб** (1916-1991) ак-
тор Театру на Таганці XII – 13
- Ронсар П'єр де** (1524-1585) поет
XI – 85; XVIII – 390
- Роом Абрам** (1894-1976) кіно-
режисер, сценарист, актор
XII – 115; XVII – 189
- Росс Біл** (*Вільям*) лідер КП Ка-
нади XV – 629, 658, 691, 693,
701, 712, 713, 720, 721, 735,
739, 744, 749; XVI – 256
- Россельс Володимир** (1914-
1999) перекладач XIII – 366,
409, 722; XIV – 410, 411; XV –
352, 353
- Россі Ернесто** (1827-1896) актор
XI – 583; XIII – 211; XIV – 713
- Россіні Джоакіно** (1792-1868)
композитор XII – 242; XIV –
440; XVII – 601; XVIII – 324
- Россіхіна Ольга**, редактор ви-
давництва «Мистецтво» XIII –
568, 627; XIV – 32, 47, 325
- Ростан Едмон** (1868-1918) поет і
драматург XI – 28, 29, 88; XIII –
480; XIV – 546; XVII – 382
- Ростропович Мстислав** (1927-
2007) віолончеліст, диригент,
правозахисник XIV – 171; XV –
424, 428
- Рот Філіп** (1933 р.н.) письменник
XIII – 262
- Рота Ніно** (1911-1979) компози-
тор XIII – 357; XIV – 442
- Ротенштейн Анатолій** (1926-
1992) режисер XIII – 49; XIX –
437
- Роттер Альфред** (1886-1933) ди-
ректор театру, брат Ф. Роттера
XVIII – 239, 240, 242, 243
- Роттер Фрітц** (1888-1939) ди-
ректор театру, брат А. Роттера
XVIII – 239, 240, 242, 243
- Роттердамський Еразм** (1469-
1536) сатирик, богослов XI – 8;
XIII – 493; XV – 296
- Ротшильд**, фінансова група в
Західній Європі, банкіри, за-
сновник Майєр Амшель Рот-
шильд (1744-1812); династію
продовжили п'ять його си-
нів: Амшель, Соломон, Натан,
Кальман і Джеймс XIV – 99;
XVI – 363

- Рошаль Григорій** (1899-1983) кінорежисер XIV – 168, 169; XVII – 41
- Рошкевич Ольга**, перекладач, збирач фольклору, наречена І. Франка (1857-1935) XIII – 124
- Рошин (Гібельман) Михайло** (1933 р.н.) драматург XI – 641
- Ру Сен Поль** (1861-1940) поет, **застрелений** фашистами XIX – 448
- Рубакін Микола** (1862-1946) бібліограф XI – 65
- Рубан Василь** (1942 р.н.) поет XVI – 400
- Рубенс Пітер Пауль** (1577-1640) художник XI – 235
- Рубі Джек (Рубінштейн Джейкоб Леон)** (1911-1967) 1963 р. застрелив Лі Харві Освальда, учасник змови у вбивстві Д. Кеннеді XV – 186
- Рубін Абрам** (1903-?) режисер XVII – 41
- Рубінов Анатолій (Залманович Абрам)** (1924 р.н.) журналіст, публіцист, письменник XIII – 590
- Рубінчик Лена**, школярка XIX – 355
- Рубінштейн Антон** (1829-1894) композитор, піаніст XI – 585
- Рубінштейн Артур** (1886-1982) піаніст XI – 675, 676
- Рубінштейн Іда** (1885-1960) балерина, драматична актриса XVII – 66
- Рубльов Андрій** (бл. 1360/70-1427) іконописець XI – 274; XII – 509; XIV – 243; XVI – 337
- Рубчак Богдан** (1935 р.н.) поет XI – 696; XVII – 640
- Рубчак Іван** (1874-1952) актор, режисер XVI – 23, 300; XVII – 603, 602; XIX – 72; XX – 358
- Рубчаківна Ольга** (1903-1981) актриса, дочка Івана і Катерини Рубчаків, дружина Г. Юри XIX – 668, 669
- Рудакі (Абуабдуло Джафар ібн Мухаммад)** поет (бл. 858-941) XVI – 173; XVII – 221
- Руданський Степан** (1833-1873) письменник X – 405, 408, 422; XII – 34
- Рудаш Володимир** (можливо, *Рудаш Ласло*) (1885-1950) філософ XIV – 655
- Руденко Белла** (1933 р.н.) співачка XII – 529
- Руденко Лариса** (1918-1981) співачка (меццо-сопрано) XII – 529; XIV – 165
- Руденко Микола** (1920-2004) письменник, **дисидент** XV – 370
- Руденко Роман** (1907-1981) прокурор XVI – 15; XVIII – 291
- Руджієрі Руджієро Освальдо**, актор XIV – 438, 441, 442, 444, 449, 452, 453, 454
- Рудзутак Ян** (1887-1938) партійний діяч, **розстріляний** XI – 364, 447

- Рудик**, голова Львівського обласного суду XIV – 424, 426, 433, 436, 720; XVI – 14-16, 388, 389
- Рудко Михайло** («Залізник», «Квітень») стрілець ОУН-УПА XIII – 562
- Руднев Семен** (1899-1943) партизан, **застрелений** чекісткою XVIII – 371
- Руднева Ніна** (1923 р.н.) сценарист XIII – 355
- Руднев Семен** (1899-1943) партизан, **застрелений** чекісткою XVI – 222
- Рудницький Антін** (1902-1975) композитор, піаніст, диригент. Чоловік оперної співачки (сопрано) Марії Сокіл, батько піаніста Романа Рудницького XVI – 204; XVII – 594, 599, 600
- Рудницький Костянтин** (*Лев*) (1920-1988) критик, історик театру XI – 710; XIV – 18, 47, 675; XV – 48, 352; XVI – 88, 361, 463, 559; XVII – 585; XVIII – 139, 369, 525; XIX – 440
- Рудницький Михайло** (1888-1975) письменник, літературознавець XII – 432, 535; XIV – 494, 647; XVII – 443, 689, 702 XVIII – 437
- Рудницький Роман** (1942 р.н.) піаніст XVII – 270
- Рудницький Степан** (1877-1937) географ, академік, **розстріляний** XII – 674; XIX – 315
- Рудницький Ярослав** (1910-1995) славіст, мовознавець XI – 689
- Рудченко Панас** (див. Панас Мирний) XVII – 177
- Рудь Микола** (1912-1989) публіцист XVII – 707
- Ружевич Тадеуш** (1921 р.н.) драматург XII – 170, 281, 471; XIII – 415; XVIII – 20, 370; XIX – 355
- Ружицький Людомир** (1884-1953) композитор XVII – 601
- Рузвельт Едіт**, журналістка з «Вашингтон-Пост» XIX – 162, 348, 349
- Рузвельт Франклін** (1882-1945) 39-й президент США XVII – 292; XV – 404, 432; XIX – 111
- Рулін Петро** (1892-1940) театрознавець, **розстріляний** X – 386; XI – 735; XVI – 286; XVII – 531, 538; XVIII – 369; XIX – 413, 536-539
- Руліна Ірина**, дочка П. Руліна XVII – 532
- Руліна Лідія** (1893-1972), дружина П. Руліна, **репресована** 1937 р. і 1945 р. XVII – 532; XIX – 539
- Руммо Лінда** (1921 р.н.) естонська актриса XVI – 70
- Руммо Пауль Ерік** (1942 р.н.) поет XIV – 25; XVI – 123
- Румнев (Зякін) Олександр** (1899-1965) майстер пантоміми XIV – 604
- Румянцев Олексій** (1905-1993) редактор «Правди» XI – 357; XII – 152, 157; XIV – 383

- Румянцев Павло** (1894-1962) артист опери, режисер XVII – 421
- Румянцев-Задунайський** (1725-1796) граф, фельдмаршал XIV – 384
- Рунге Борис** (1925-1990) актор XIV – 565
- Рунніг Р.**, англійський посол при дворі Катерини II XIV – 288
- Руппель Карл Генріх**, дослідник творчості Лорки XIX – 186
- Русаков Іван** (1877-1921) лікар, герой громадянської війни XVIII – 376
- Русанівський Віталій** (1931-2007) мовознавець XIX – 232-237
- Русанов Василь**, театрознавець XIII – 569; XIV – 107, 420, 566; XIX – 411, 429-431
- Русин Іван** (1937 р.н.) геофізик, **дисидент** XII – 70; XIII – 121, 213, 476; XIV – 718, 719, 740-742, 750, 751, 754, 763; XVI – 26
- Русов Олександр** (1847-1915) етнограф, фольклорист XIV – 29; XVII – 178; XIX – 12, 382
- Русова (Ліндфорс) Софія** (1856-1940) педагог, громадська діячка XIII – 622; XIX – 382
- Руссо Жан-Жак** (1712-1778) філософ XIII – 139; XIV – 170, 387; XVI – 635; XVIII – 120; XIX – 356
- Рустанові Шота** (XII ст.) поет і державний діяч XIII – 97, 98, 365; XIV – 243-250, 258, 250, 642; XV – 27-30, 49; XVII – 684
- Рустам Сулейман** (1906-1989) азербайджанський поет-ашуг XIII – 163
- Рутберг Ілля** (1932 р.н.) актор, мім XIV – 420, 604; XV – 39; XVII – 359, 416, 423-425
- Рутковська Броніслава** (1880-1969) актриса XVII – 68, 69
- Рушковський Микола** (1925 р.н.) актор XI – 125; XII – 484; XIII – 235; XIV – 568
- Рюд Франсуа** (1884-1855) скульптор XI – 758
- Рюриков Борис** (1909-1969) критик XIII – 717
- Рютін Мартем'ян** (1890-1937) більшовик, **розстріляний** XI – 364, 394; XV – 585; XVIII – 418
- Рябікін Борис** (1925-2000), режисер оперети XI – 162, 169, 376, 513, 522
- Рябінін Микола** (1919-1992) скульптор XVII – 597
- Рябінін-Скляровський Олександр**, історик-архівист, **розстріляний** в 30-х роках X – 417
- Рябокляч Борис**, керівник хору «Жайворонок» КТМ XI – 29
- Рябушинський Володимир** (1873-1955) підприємець, меценат XVIII – 178
- Рядченко Іван** (1924-1997) письменник XV – 735; XVII – 532

Рязанов Давид (1870-1938) **репресований** XI – 447

Рязанов Ельдар (1927 р.н.) кінорежисер XIV – 97, 227, 272, 273; XIII – 591

С

С'єрра Мартінес (1881-1947) фон Грегоріо, письменник, директор театру «Еслава» XII – 379

Сааді (80 роки XII ст.-1292) перський письменник і мислитель XVI – 173; XVII – 221; XVIII – 182; XIX – 252

Саба Умберто (1883-1957) поет XVI – 403

Сабадаш Степан (1920-2006) композитор XVII – 601

Сабанєєв Леонід (1881-1968) музикознавець і критик XVIII – 707

Сабашникови, брати, видавці – Михайло (1871-1943) та Сергій (1873-1909) X – 385

Сабінін А.І. (1932-2001) актор Театру на Таганці XVI – 430

Саблін Ян (*Микитин Яків?*) (1902-1937) **репресований** і **розстріляний** на Соловках X – 439

Саблін Юрій (1897-1937) комдив, **розстріляний** XVII – 291

Саванаролла (*Савонарола*) Джіроламо (*Ієронім*) (1452-1498) домініканський монах, **страчений** XIX – 23

Савельєв Володимир (1937 р.н.) кінорежисер XIV – 229

Савельєв Максиміліан (1884-1939) партійний діяч, академік, **розстріляний** XVIII – 505

Савельєва Є.А., суддя на процесі Й. Бродського XIII – 727

Савельєва Людмила (1942 р.н.) кіноактриса XI – 660, 668

Савин Віктор (1907-1971) художник XVII – 596

Савицький Олександр, помічник режисера в «Березолі» XVIII – 490

Савицький Роман (1904-1974) композитор XVII – 601

Савич (*Дук'яненко*) Іван (1914-2000) письменник, **репресований** XI – 499

Савіна Ія (1936-2011) кіноактриса XIII – 355; XIV – 564

Савченко Володимир, режисер XI – 420; XVIII – 447

Савченко Володимир, **репресований** XVI – 18

Савченко Ігор (1906-1950) кінорежисер XI – 335; XIV – 648, 649

Савченко М. (1914-1982) драматург, актор XII – 416

Савченко Микола (1890-?) актор «Березоля» XVIII – 100

- Савченко Юрій** (1908-?) літературознавець, 1934 року **арештований** і засланий X – 400
- Савченко Яків** (1890-1937) поет, критик, **розстріляний** XI – 775; XIV – 200-202; XVI – 415, 418-420; XVIII – 633; XIX – 283, 285, 556, 681, 691-697
- Саган Франсуаза** (1935-2004) письменниця XIX – 100
- Садко (Блюм Володимир)** (1877-1941) театральний критик XI – 457
- Садовська Ганна** (1929 р.н.) член Гельсінської спілки, **політв'язень** ГУЛАГу XIII – 476; XIV – 751; XVI – 27
- Садовська-Барілотті Марія** (1855-1891) співачка, актриса, сестра Тобілевичів XVII – 307; XVIII – 470
- Садовський (Тобілевич) Микола** (1856-1933) актор, режисер XI – 29, 119, 352, 436, 481; XII – 33, 517, 520, 522; XIII – 77, 81, 384, 570, 577, 622; XIV – 29, 31; XV – 160, 188, 622, 625-628; XVI – 301, 307, 473, 537; XVII – 307, 441, 442, 445, 448, 449, 453, 469, 568, 611; XVIII – 155, 160, 162, 436, 446, 470, 472, 483, 590-602, 605, 618, 622-624; XIX – 71, 463, 668; XX – 346
- Садовський І.М.**, прокурор у справі М. Масютка XIII – 548; XIV – 761; XVIII – 316, 318, 322, 463, 466; XIX – 136, 138, 143
- Садовський Михайло** (1909-1977) актор, з династії російських Садовських XVII – 415, 416
- Садовяну Михайло (Михай)** (1880-1961) румунський письменник і політичний діяч XVIII – 153
- Садуль Жорж** (1904-1967) історик кіно XII – 130, 131; XIII – 585
- Саєнко Олександр** (1899-1985) художник XV – 370
- Сажин Зіновій** (1903-1968) актор ЦДТ XI – 136, 278, 566, 571; XVI – 352, 432
- Сазерленд Джек**, англійський журналіст, театральний критик XII – 73, 538; XV – 98, 409, 410
- Сазонов Валерій** (1940 р.н.) артист балету московської оперети XIV – 552
- Сазонова Ніна** (1917-2004) актриса XII – 221, 314
- Сайфулін Геннадій** (1942 р.н.) актор XII – 370; XIII – 72
- Сак Юрій**, перекладач XIII – 159
- Саккетті Ліверій** (1852-1916) історик музики XIV – 41
- Саксаганський (Тобілевич) Панас** (1859-1940) актор XI – 124; XII – 522; XIII – 570, 618; XIV – 29; XV – 225; XVI – 301, 307, 537; XVII – 9, 10, 22, 441, 305-310; XVIII – 160, 162, 470, 472; XIX – 71, 466, 541, 544, 545
- Саладін (Салах-ад-дін)** (1138-1193) єгипетський султан XIV – 166

- Салакру Арман** (1899-1989)
драматург XII – 417
- Салант Микола** (1915-1992) актор ЦДТ XI – 157, 549
- Салинський Афанасій** (1920-1993) драматург XI – 117, 149
- Салінас Педро** (1891-1951) поет XIX – 187
- Саллівен (Сюлліван) Артур** (1842-1900) композитор XII – 517; XIX – 463
- Салтиков Олексій** (1934 р.н.) кінорежисер XII – 281; XIII – 356
- Салтиков-Щедрін Михайло** (1826-1889) письменник XI – 8, 119, 328, 329, 344-348, 351; XII – 225; XIII – 196, 284, 286, 387, 518; XIV – 25, 528, 546; XV – 54, 238; XVII – 382, 589; XVIII – 169, 392
- Салулахт Ельмар**, естонський актор театру і кіно XVI – 105, 112
- Салюк Володимир** (1940 р.н.), режисер XVI – 493, 494
- Сальваторе Скилиро**, актор трупи Фр. Дзефіреллі XIV – 443, 444
- Сальвіні Томмазо** (1829-1915) актор XIII – 211; XVI – 280
- Сальєрі Антоніо** (1750-1825) композитор XIII – 182, 286; XIV – 369; XV – 130, 139, 624
- Сальнікова Наталія** (1923 р.н.) актриса ЦДТ XI – 268, 277, 564; XIV – 638, 708; XV – 422
- Самарін-Волжський Арнольд** (1878-1949) режисер, актор XIV – 771
- Самбук Ростислав** (1923-1996) письменник XIII – 60
- Самєн Альбер** (1858-1900) поет-символіст XIX – 443, 446
- Самійленко Володимир** (1864-1925) письменник XII – 267; XV – 456; XVI – 309, 467, 495; XVIII – 63
- Самійленко Ірина** (1938 р.н.) актриса Одеського театру Революції XIV – 574; XVIII – 311
- Самійленко Микола** (1917-2001), поет, **репресований** XII – 229
- Самійленко Поліна** (1888-1984) актриса Молодого театру Курбаса XI – 758; XIII – 85; XIV – 333; XVI – 472, 510, 585; XVII – 52, 444, 468, 469, 478, 492, 539, 606, 669; XVIII – 16, 96, 154, 254, 399, 401, 472, 585, 610, 624, 625; XIX – 230, 282, 543
- Самойлов (Кауфман) Давид** (1920-1990) поет XI – 616; XII – 385; XIII – 409, 722 XV – 485, 547; XVI – 559
- Самойлов Володимир** (1924-1999) актор XIII – 166
- Самойлов Євгеній** (1912-2006) актор XI – 409; XV – 370, 508; XVII – 419, 480
- Самоненко Ф.М.**, літературознавець, видавець поезій М. Гумільова X – 398, 400
- Самосуд Самійло** (1884-1964) диригент XVII – 195

- Самотос Іван** (1933 р.н.) скульптор XII – 215
- Самурський (Ефендієв) Нажмутдін, репресований** (1891-1938) XI – 447
- Самчук Улас** (1905-1987) письменник, голова МУРУ XII – 191, 364, 365; XIV – 572
- Сангвінетті Едоардо** (1930 р.н.) XVI – 404
- Санд Жорж (Аврора Дюдеван)** (1804-1876) письменниця XII – 417; XVIII – 54, 63
- Сан-Дені Мішель**, вихователь акторів XVIII – 496
- Сандлер Оскар** (1910-1981) композитор XI – 713, 714; XVI – 506; XVII – 601, 708
- Сандович Федір** (1897-1965) директор театру XV – 84; XVIII – 437, 478, 479
- Санін (Шенберг) Олександр** (1869-1956) XVII – 20
- Сано Секі** (1905-1967) японський режисер, стажувався у Мейєрхольда XVII – 41
- Сантіс Михайло** (1826-1879) композитор XI – 585
- Сапегін Андрій** (1883-1946) ботанік, селекціонер, академік XII – 658
- Сапак Володимир** (1921-1961) критик XI – 65, 710
- Сапронов Тимофій** (1887-1939) **репресований** XI – 447
- Сапунов Микола** (1880-1912) художник театру XVII – 21, 22, 33
- Сапфо** (бл. 630 до н.е-бл. 570 до н.е) поетеса з Лезбоса XIX – 27
- Сар'ян Мартірос** (1880-1972) художник XI – 368, 371, 539, 604; XII – 245, 477; XIV – 297; XVI – 453
- Саранчук Володимир** (1937 р.н.) режисер XIX – 406, 407;
- Сарду Віктор'єн** (1831-1908) драматург XII – 417; XV – 59; XVII – 382
- Саричев Юрій** (1936-1998) актор XIX – 308
- Саркісова Т.**, дружина режисера Петра Фоменка XIII – 114
- Саркісян Микола** (1911 р.н.) **репресований** XI – 155
- Сарнов Бенедикт** (1927 р.н.) критик, літературознавець XIII – 409
- Сарнов Бенедикт** (1927 р.н.) письменник XIII – 722
- Сароян Вільям** (1908-1981) драматург XVII – 382
- Сароян Уільям** (1908-1981) драматург XI – 312, 314, 557
- Сартр Жан Поль** (1905-1980) письменник XI – 34, 310, 561, 628, 631; XII – 472, 603; XIII – 134, 207, 255, 630, 634; XIV – 546; XV – 78, 370; XVII – 382; XVIII – 500; XIX – 22, 33, 295
- Сатановський Леонід** (1932 р.н.) актор XI – 605, 606; XII – 42
- Сауер Франта** (1882-1947) друг і помічник Ярослава Гашека XVIII – 336

- Сафонов Всеволод** (1926-1992) актор XVII – 480
- Сахаров Андрій** (1921-1989) фізик, академік, правозахисник, **репресований** XVII – 675; XVIII – 340; XV – 94, 95, 102, 250, 424, 428, 482, 509, 556, 609; XIX – 150-154, 156, 163, 410
- Сахарова (Вихирева) Клавдія** (1919-1969) дружина А. Сахарова XIX – 150
- Сахнін Аркадій** (1910-1999) письменник XIII – 313-321
- Сахновський Василь** (1886-1945) режисер, театрознавець, педагог XIII – 82; XIV – 526
- Сахновський-Панкеев Володимир** (1927-1979) театрознавець XII – 62; XV – 384, 432; XVII – 567
- Сац Наталія** (1903-1993) режисер, **репресована** XI – 524; XIV – 571; XVIII – 443
- Саченко Михайло** (1951-2006) поет, кінорежисер (КТМ) XII – 547; XVI – 408; XVII – 617, 618, 620-630; XVIII – 548
- Сачук Юрко, репресований** XVI – 18
- Сварник Іван** (1921-1988) письменник XI – 700, 701, 704, 753; XII – 14, 45; XV – 715; XVII – 328
- Сварог (Балан) Вадим, критик** XII – 33
- Свашенко Семен** (1904-1969) кіноактор XII – 140; XIV – 334
- Сведенборг Емануель** (1688-1772) філософ XII – 331; XIV – 369; XV – 130
- Свербеєв Дмитро** (1799-11876) автор «Записок» XIV – 462
- Свердлін Лев** (1901-1969) актор XVII – 407, 408; XVIII – 97, 190, 211, 328
- Свердлов Яків** (1885-1918) більшовик XI – 27, 94, 157, 242, 361, 394, 415, 422; XII – 50, 71, 239, 240; XIII – 51, 54, 362; XIV – 480, 706; XV – 159, 182; XVI – 311, 319; XVII – 65, 584; XVIII – 432, 442
- Сверстюк Євген** (1928 р.н.) літературний критик, **дисидент** (КТМ) XI – 9, 65, 66, 561; XII – 70; XV – 144; XVII – 304, 512; XVIII – 432, 541; XIX – 211
- Сверчков Дмитро** (1882-1938) **репресований** XI – 447
- Светлакова Маргарита**, редактор з Мінкультури СРСР XV – 345
- Светлов (Шенкман) Михайло** (1903-1964) поет XI – 284, 592, 596, 667, 745; XII – 304, 305; XIII – 108; XV – 40, 368, 369; XVI – 302, 348; XVII – 20, 404, 633; XVIII – 121
- Светлович Микола** (1889-1970) актор Малого театру XIII – 579
- Светов Фелікс** (1927-2004) критик, **репресований** XIII – 409, 722

- Свенціцький Іларіон** (1876-1956) філолог, мистецтвознавець XII – 550; XIV – 647; XIX – 161
- Свечников Анатолій** (1991-1981) композитор XI – 731
- Свидницький Анатоль** (1834-1871) письменник X – 408
- Свистунова Ася**, актриса XI – 74, 115, 140, 148, 211
- Свідзінський Володимир** (1885-1941) поет, живцем спалений чекістами X – 441, XIV – 365; XV – 44, 126
- Світлична Леоніда (Льоля)** (КТМ) (1924-2003) XI – 16, 89, 498; XII – 221, 496, 542, 544, 548, 550; XIII – 149, 334, 513; XIV – 37; XV – 265, 343, 484; XVI – 58, 459; XVII – 184, 288, 657; XVIII – 9, 10, 536, 539
- Світлична Надія** (1939-2006) правозахисниця, член УГГ, КТМ, **репресована** XI – 19; XII – 53, 54; XIII – 568; XIV – 324, 325, 718, 730, 761; XVIII – 462-465, 539, 542
- Світличний Іван** (1928-1992) літературний критик, **дисидент** (КТМ) XI – 16-18, 24, 35-46, 65, 66, 83, 89, 96, 105, 119, 120, 122, 166, 225, 243, 246, 311, 252, 303, 340, 345, 428, 472, 498, 500, 561, 600, 753, 755, 759; XII – 23, 24, 28, 54, 70, 79, 99, 168, 184, 207, 212, 429, 496, 497, 510, 543, 544, 547; XIII – 121, 184, 202, 213, 277, 334, 389, 476, 513, 518, 560, 564, 565, 568, 602; XIV – 24-26, 37, 47, 179, 231, 251, 258, 262-264, 271, 324, 457, 493, 581, 645, 661, 670, 674, 675, 683-685, 700, 701, 720, 723, 726, 728, 751; XV – 10, 12, 32, 40, 41, 32, 85, 93, 94, 148, 152, 153, 265, 282, 342, 419, 480-486, 596; XVI – 26, 58, 88, 89, 128, 259, 260, 263, 285, 317, 337, 350, 355, 400, 459, 584, 600, 606; XVII – 263, 268, 277, 285, 288, 313, 322, 325, 327, 347, 348, 358, 394, 398, 478, 503, 646, 647, 656, 657, 666, 667, 675-677, 711; XVIII – 8-11, 13, 16, 17, 33, 34, 56, 68, 69, 72, 141-144, 148, 149, 165, 177, 249, 262, 266, 270, 273, 297, 312, 313, 331, 340, 342, 356, 380, 432, 433, 435, 458-460, 462-466, 536, 539, 546; XIX – 28, 69, 129, 135, 151, 176, 211, 248, 272, 273, 289, 300, 316, 342, 378, 386
- Свіфт Джонатан** (1667-1745) письменник XI – 8, 9, 271, 348, 546; XIII – 369; XIV – 102, 111; XV – 282; XVII – 336; XVIII – 572-579
- Свобода Йозеф** (1920 р.н.) театральний художник XI – 283; XVII – 260
- Свобода Людвик** (1895-1979) президент Чехословаччини XIX – 439
- Свобода Мирослав** (1924-1942) син Л. Свободи, **розстріляний** у фашистському концтаборі XIX – 439

- Свободін Микола** (1898-1965)
актор МХАТУ XII – 78
- Свободін Олександр** (1922-1999) театральний критик XI – 465, 549; XIV – 473; XVII – 426
- Свободіна (Зенкевич) Софія** (1894-1970) перекладачка XII – 63, 236; XIV – 324, 674, 768, 769-772; XIX – 247
- Святослав** (1219-?) князь, брат Георгія Владимирського XIV – 167
- Святослав Великий** (942-972) князь Київський XIV – 349; XV – 218
- Себастьяну Михайло** (1907-1945) драматург XVI – 358
- Севера (Шигель) Іван** (1891-1971) скульптор XII – 215; XVII – 597
- Северіні Альдо**, поет XVIII – 298
- Северянин (Лотарєв) Ігор** (1887-1941) поет XI – 300; XVII – 94, 109
- Севрук Галина** (1929 р.н.) художник (КТМ) XI – 276, 561, 700; XII – 213; XIV – 327; XV – 254; XVIII – 539, 542
- Сегеді Ірина**, театральний критик XIII – 117-120, 201; XIX – 406
- Сезанн Поль** (1939-1906) художник XII – 440; XVI – 164
- Сезер Еме** (1913-2008) франкомовний письменник з Мартінікі XIX – 441
- Сейго Мич (Михайло)** (1914-1989) редактор журналу «Юкреніан кенедіен» XV – 692, 713; XVIII – 563
- Сека Муньос**, автор фарсів XII – 379
- Секст Емпірик**, давньогрецький лікар і філософ початку II ст. XIII – 159
- Селезенко Леонід** (1934-1993) хімік, КТМ XII – 25, 53, 54, 189, 241, 496; XVI – 263
- Селібер Валентин** (1920-2011) скульптор XI – 741; XVII – 711
- Селізбері (Солсбері) Гаррісон** (1908-1993) журналіст XVII – 279;
- Селін (Детуш) Луї Фердинанд** (1894-1961) письменник XIII – 666
- Селінджер Джером Девід** (1919-2010) письменник XIII – 115; XVII – 233
- Селіщев Іван** (1928 р.н.) художник XI – 731
- Селявко Дмитро** (1904-1984) інженер XI – 104, 109, 132, 591
- Селянський Остап** (1898-1945) лікар, батько Віри Вовк XVII – 639
- Сельвінська Тетяна (Тата)** (1927 р.н.) театральний художник XI – 69, 466; XV – 264, 346, 358, 402, 410; XVI – 443, 500; XVII – 359, 402, 422; XIX – 410, 415
- Сельвінський Ілля (Карл)** (1899-1968) поет, її батько XVI – 293, 562, 563; XVII – 272, 359; XVIII – 27; XIX – 415

- Семанюк Наталя**, дружина Марка Черемшини XV – 724
- Семдор (Гольдштейн) Семен (Семен Дорошенко)** (1888-1938) актор, режисер XI – 744; XVIII – 156, 157, 158;
- Семенко Михайло** (1892-1937) поет, **розстріляний** X – 406; XI – 433; XII – 22, 554, 573; XIV – 202, 700; XV – 45, 636; XVI – 184, 228, 422-424; XVII – 646; XIX – 284-287
- Семенов Сергій** (1893-1942) драматург XVIII – 327
- Семенов Юліан** (1931-1993) письменник XIII – 94; XVI – 578
- Семикіна Людмила** (1924 р.н.) художниця-шістдесятниця та майстриня українських народних строїв (КТМ) XI – 22, 88, 429; XII – 187, 188, 209, XII – 213, 214; XIII – 415; XIV – 327, 686; XVII – 709; XVIII – 140; XIX – 163, 249
- Семичастний Володимир** (1924-2001) партійний діяч XII – 161; XV – 692; XVIII – 467
- Семіль Малгожата**, театральний критик XIX – 374
- Семковський (Бронштейн) Семен**, (1882-1937) філософ, академік XI – 604; XII – 646
- Сенатович Оксана** (1941-1997) поетеса XIII – 516
- Сенгор Леопольд Седар** (1906-2001) поет Сенегал, XIX – 441
- Сенека Луцій Анней** (бл. 4 р. до н.е.-65 р. н.е.) XII – 591; XVI – 498; XVIII – 682;
- Сенж'є Густав**, художник театру XV – 436
- Сен-Жюст Луї Антуан** (1767-1794) політичний діяч XI – 280
- Сенкевич Генріх** (1846-1916) письменник XVIII – 63
- Сеннікова Раїса** (1922-2009) театрознавець XIV – 566
- Сен-Сімон Клод Анрі** (1760-1825) філософ XII – 481; XIV – 561
- Сент Бев Шарль Огюстен** (1804-1869) критик, поет XVIII – 655
- Сент-Екзюпері Антуан де** (1900-1944) письменник XI – 265, 272, 293, 298, 301, 631, 633, 652, 756, 757; XII – 483; XIII – 108; XIV – 563, 667; XVIII – 529, 530
- Сенченко Антон**, письменник, **репресований** XV – 45
- Сенченко Іван**, письменник (1901-1975) X – 407; XI – 16; XII – 340, 573, 574; XIV – 179; XV – 387-399, 457; XVI – 221, 225, 228; XVII – 284; XVIII – 660, 665-668, 673; XIX – 112
- Сеньків Микола**⁴⁰, **репресований** XVI – 22

⁴⁰ В 1947 році у п'ятнадцятирічному віці його, абсолютно неписьменного, засудив військовий трибунал Прикарпатського округу до 25 років ув'язнення на основі свідчень такого ж неповнолітнього свідка. (З клопотання С. Караванського)

- Сеньобос Шарль** (1854-1942) історик XIX – 383
- Сераковський Зигмунт** (1826-1863) польський повстанець XI – 506, 508; XIII – 280
- Серафим (Глаголевський Стефан)** (1763-1843) митрополит петербурзький XIV – 464, 469
- Серафимович (Попов) Олександр** (1863-1949) письменник XVIII – 129
- Сербиченко Олександр** (1890-1938) партійний діяч, **розстріляний** XI – 447; XVII – 313
- Сервантес Ауреліо Мартінес** (1889-?) злодій XVII – 579
- Сервантес Сааведра Мігель де** (1547-1616) письменник XI – 546, 693; XIV – 170; XV – 296, 492-508; XVI – 8; XVII – 34, 37; XVIII – 63, 167; XIX – 11, 185, 299
- Серветник Станіслав** (1928 р.н.) маляр-монументаліст XIII – 568
- Сергадєєв**, полковник, начальник слідчого відділу львівського КДБ XII – 458; XIV – 730; XV – 540; XVI – 16, 371, 373, 383, 385, 393; XVIII – 319; XIX – 140
- Сергачов Віктор** (1934 р.н.) актор «Современника» XIII – 590; XV – 447; XVII – 567
- Сергєєв Андрій** (1933-1998) письменник, перекладач XIII – 409, 722
- Сергєєва Інна**, журналістка XV – 488
- Сергієнко О. Г.**, адвокат у справі М. Масютка XIII – 548
- Сергієнко Олесь** (1932 р.н.) **дисидент** (КТМ) **репресований** XIV – 24, 749
- Сергієнко Петро** (1902-1984) актор театру ім. І. Франка XIII – 401, 491; XIV – 13, 15; XVI – 109
- Сергієнко Роллан** (1936 р.н.) кінорежисер XI – 466
- Сергій Радонежський** (бл. 1321-1391) церковний діяч XIX – 116
- Сердюк Лесь** (1900-1988) (старший) актор «Березоля» XI – 21, 89, 115-118, 148, 149, 719; XII – 90, 100, 387; XIII – 50; XIV – 18, 333, 400, 405, 411, 417; XV – 45, 81, 156, 161; XVI – 109, 174, 301, 318, 537, 583, 588; XVII – 124, 209, 252, 257, 317, 531, 539-544, 569, 588, 662, 663, 670, 673; XVIII – 100, 358, 364, 368, 473; XIX – 69, 72, 163, 688
- Сердюк Лесь** (1940-2010) (молодший) актор XI – 103, 141; XIV – 604; XV – 10; XVI – 261, 261, 472; XIX – 458
- Сердюк Юрій** (1938 р.н.) поет XVI – 204; XVII – 325, 326, 399, 423
- Серебровський Володимир** (1937 р.н.) театральний художник, головний художник МХАТу XIII – 72; XVI – 447

- Серебровський Олександр** (1884-1938) заступник наркома, **розстріляний** XI – 448; XVI – 447
- Серебряков Леонід** (1890-1937) **розстріляний** XI – 447
- Серебрякова Галина** (1905-1980) письменниця, **репресована** XIII – 566; XIV – 168, 169
- Серебрякова Зінаїда** (1894-1967) художниця XI – 509; XII – 440
- Середницький Антін** (1916-?) польський письменник, редактор XV – 555
- Серенсен Сергій** (1905-1977) механік, академік XII – 677
- Серна Данило**, актор (США) XVIII – 116
- Серов Валентин** (1865-1911) художник XVII – 66
- Серов Володимир** (1910-1968) художник, графік XII – 273
- Серов Олександр** (1820-1871) композитор XVIII – 324
- Серпілін Леонід** (1912-1973) письменник XIII – 121, 212; XIV – 716
- Серьогін Володимир** (1922-1968) льотчик, **загинув** з Ю. Гагаріним XIX – 433
- Сеф Роман** (*Роальд*) (1931 р.н.) поет XIII – 409, 722
- Сєдих Дмитро** (1910-1981) перекладач XV – 333
- Сиваченко Микола** (1920-1988) літературознавець XI – 682; XV – 727, 735
- Сигізмунд III Ваза** (1566-1632) король Речі Посполитої XVII – 177
- Сигізмунд-Август** (1520-1572) польський король XV – 320
- Сидоренко Василь** (1882-1938) політкаторжанин, **розстріляний** XI – 355
- Сидоренко Євгенія** (1893-?) актриса Молодого Театру XVIII – 472; XIX – 673
- Сидоров Євген** (1938 р.н.) літературний критик XVII – 580, 581, 585
- Сидоров Олексій** (1891-1978) мистецтвознавець, член-кореспондент АН СРСР XII – 438, 494; XVI – 163
- Сидоряк Семен** (1870-після 1947) педагог, громадський діяч, **репресований** XVIII – 382, 383
- Сизов Микола** (1916-1996) директор кіностудії XI – 623, 628, 642, 644, 662; XII – 100
- Сизоненко Олександр** (1923 р.н.) письменник XIV – 705
- Силич Владислав**, директор театру XV – 81
- Сильвестров Валентин** (1937 р.н.) композитор XIV – 148; XVII – 642, 712
- Симакович Вадим** (1903-1960) драматург XVII – 604, 607
- Симашкевич Міліца** (*Майя*) (1900-1976) художник театру XI – 553; XVIII – 701; XIX – 559

- Симеон Полоцький** (1629-1680) письменник, церковний діяч X – 392
- Симеонов Костянтин** (1910-1987) диригент XI – 498, 499
- Симоненко (Пісторадні) Людмила** (1937-1996) дружина В. Симоненка XV – 154
- Симоненко (Щербань) Ганна** (1908-1998) матір В. Симоненка XII – 49
- Симоненко Василь** (1935-1963) поет XI – 9, 13, 20, 26, 64, 75-83, 93, 175, 252, 427-429; XII – 49, 79, 152, 210, 543, 546, 547; XIII – 124-126, 438, 501, 528, 534, 535, 547; XIV – 215, 700, 753-755; XV – 333, 347-352, 516-520, 525; XVI – 282, 505, 574, 601-606; XVII – 271, 622; XVIII – 82, 87; XIX – 280
- Симонов (Станкевич) Павло** (1926-2002) психолог XII – 448, 449
- Симонов Євген** (1925-1994) режисер, син Рубена Симонова XII – 462; XV – 79, 514; XVI – 54
- Симонов Костянтин** (1915-1979) поет XIII – 160, 186, 276, 367, 666, 732; XIV – 85; XVI – 538; XVIII – 84; XIX – 354
- Симонов Микола** (1901-1973) актор XI – 308; XIV – 642
- Симонов Рубен** (1899-1968) режисер XI – 100; XII – 317, 374, 409, 598, 599; XIV – 495; XV – 192, 285-287, 344, 549; XVII – 174; XVIII – 50
- Симуков Олексій** (1904-1995) драматург XVII – 114
- Сингаївський Микола** (1936 р.н.) поет XIII – 582; XVII – 525, 532
- Синельников Микола** (1855-1939) режисер, антрепренер XIII – 90
- Синицин Костянтин** (1912-1970) актор XVII – 68, 69
- Синиця Григорій** (1908-1996) художник XII – 188, 189, 412; XIII – 333; XIV – 475; XV – 370; XVI – 337, 576
- Синиця Олександра**, директор краєзнавчого музею в Івано-Франківську XV – 725
- Синявська-Розанова Марія** (1930 р.н.) письменниця, дружина А. Синявського XIII – 718
- Синявський Андрій (Абрам Терц)** (1925-1997) літературознавець, письменник, дисидент XI – 549; XII – 228, 344, 365, 398, 399, 406, 472, 496; XIII – 46, 133, 137-146, 160, 164, 184, 189-198, 207, 236, 241-243, 252-254, 261-271, 274-277, 281, 282, 290, 303-306, 309-312, 323, 333-336, 341, 345, 361, 376, 388, 389, 403, 404, 407-409, 413, 427, 468, 516-519, 539, 568, 572-574, 582, 616, 630, 631, 634-638, 640; XIV – 21, 22, 27, 55, 422, 461, 472, 571, 675, 684, 688, 741; XV – 32, 93,

- 94, 401, 480, 485, 526, 745; XVI – 43, 285, 348, 357; XVII – 181, 185, 186, 276, 497, 513; XIX – 7, 14, 93, 108, 109, 134, 264, 319, 346, 347, 423
- Синявський Вадим** (1906-1972) журналіст, радіокоментатор XII – 44, 55, 57, 72, 90, 99, 228
- Синявський Олекса** (1887-1937) мовознавець, **загинув** на засланні X – 402
- Синьйоре (Камінкер) Симона** (1921-1985) актриса XI – 181, 730; XII – 493; XIV – 326
- Синькевич Юлій** (1938-2010) скульптор XII – 213
- Синько Ростислав** (1933-2010) скульптор, кінорежисер XII – 215
- Сиповський Василь** (1872-1930) історик літератури XV – 463
- Сирокомля Владислав (Кондратович Людвік)** (1922-1962) поет XII – 431
- Сирцев Сергій** (1893-1937) голова Раднаркому РСФСР **розстріляний** XVI – 100
- Ситник Алім** (1939-2008) режисер XVII – 77
- Ситник Костянтин (Кость)** (1926 р.н.) академік XI – 759; XV – 725
- Ситник Митрофан** (1881-1937) **розстріляний** X – 442
- Ситник Тимофій** (1886-1937) **розстріляний** X – 442
- Сіверс Яків (Яків-Іоанн)** (1731-1808) граф, Новгородський губернатор XIV – 288
- Сігал Кленсі** (1926 р.н.) британський письменник і сценарист XIII – 262
- Сідлецький Людвик** (псевдонім *Сава Крилач*) письменник, в роки терору з дружиною Вірою **покінчили життя самогубством** на поч. 40-х років XV – 44
- Сідней Філіпп** (1554-1586) письменник, державний діяч XVII – 310
- Сідур Вадим** (1924-1986) скульптор XI – 381, 389, 558, 590, 755; XII – 184, 185, 212, 279, 400
- Сікейрос Давид (Альфаро)** (1896-1974) художник XI – 27; XII – 124
- Сіліс Микола** (1928 р.н.), скульптор XI – 559; XII – 184, 185
- Сілоне Ін'яціо** (1900-1978) італійський письменник і політичний діяч XIII – 252, 310
- Сіменон Жорж** (1903-1989) письменник XVII – 526
- Сімович Роман** (1901-1984) професор, композитор XVII – 598, 599, 601; XVIII – 480
- Сімоні Павло** (1859-1939) літературознавець, історик, X – 385
- Сінклер Ептон Білл** (1878-1968) письменник XI – 155, 552;

- XII – 515, 518; XIV – 765; XV – 406;
XVI – 535; XVII – 529, 568, 685;
XVIII – 684
- Сінклер Льюїс** (1885-1950) письменник XI – 155; XVIII – 224
- Сіренко Ігор** (1940 р.н.), актор XIII – 630
- Сірий Ю. (Тищенко Юрій)** (1880-1953) видавець, публіцист, перекладач Тагора XIV – 407
- Січинський Денис** (1865-1909) композитор XVIII – 384
- Скаба Андрій** (1905-1986) ідеолог КПУ XI – 96, 162, 217, 242, 530, 668, 721, 759; XII – 437, 646; XIII – 148, 160, 396, 406; XIV – 264, 702; XV – 76, 579, 652, 653, 683, 691-695, 708, 710, 715-725, 729, 732-753; XVI – 108; XVII – 706-715; XVIII – 17, 70, 109, 564-566; XIX – 33, 128, 179, 231, 232, 245
- Сказинський Роман** (?-1934) публіцист, редактор, **розстріляний** у «справі Косинки-Фальківського» XV – 44
- Сказкин Сергій** (1890-1973) академік, історик XV – 94
- Скалацька Євгенія**, мати О. Вертинського XVI – 469
- Скалацький Кім**, журналіст, експерт-мистецтвознавець XV – 353
- Скалій Раїса** (1938 р.н.) театрознавець XIV – 161
- Скарга Петро** (1536-1612) проповідник-єзуїт XVII – 177
- Скибенко Анатолій** (1924-1981) актор театру Франка XIV – 17, 18, 23; XV – 12, 53; XVIII – 515; XIX – 290
- Скибневський Олександр**, (1903-?), театральний діяч XI – 73, 75, 91, 114-118, 138, 140, 146-151
- Скирда Людмила** (1945 р.н.) поетеса XI – 640; XIII – 189, 516; XIV – 663; XV – 265; XVIII – 459, 501, 531
- Скиталець (Петров) Степан** (1869-1941) письменник XVI – 285, 286
- Скліфосовський Микола** (1836-1904) хірург XI – 330
- Скляр Феофан** (1905-1979) літературознавець, перекладач XI – 682
- Скляренко Володимир** (1907-1984) режисер театру Курбаса XIII – 392; XIV – 567; XV – 181, 364; XVI – 537, 583; XVII – 531, 588; XVIII – 363, 474
- Скляренко Семен** (1901-1962) письменник XII – 41; XVII – 490
- Скобелев Матвій** (1885-1938) більшовик, **розстріляний** XI – 448
- Скобелев Михайло** (1843-1882) генерал XIII – 525, 530
- Скобелев Михайло** (1930-2006), художник театру XIV – 31
- Скобельський Петро** (1849-1912) історик, перекладач XVII – 689, 690

- Скобельцин Дмитро** (1892-1990) фізик, академік XVIII – 153
- Скобцева (Бондарчук) Ірина** (1927 р.н.) кіноактриса XI – 661
- Сковорода Григорій** (1722-1794) філософ X – 402; XI – 119, 274, 348, 604, 693; XII – 35, 41, 448; XIII – 439, 530; XIV – 211, 378, 382, 384; XV – 140, 575; XVI – 170, 289, 337, 395; XVII – 31; XVIII – 529, 549; XIX – 315; XX – 355
- Сколоздра Володимир** (1912-1980) скульптор XVII – 597
- Скорик Мирослав** (1938 р.н.) композитор XI – 315, 335, 729; XIV – 475; XVII – 533; XVIII – 165
- Скорик Михайло**, слідчий НКВД, **репресований** XVI – 247
- Скоропадський Данило** (1904-1957) син гетьмана Павла Скоропадського, політичний діяч XII – 190
- Скоропадський Павло** (1873-1945) гетьман XII – 705; XIV – 195; XVII – 456
- Скорульська Наталя**, балетмейстер (1915-1982) XI – 732; XV – 601
- Скорульський Михайло** (1887-1950) композитор XI – 731; XV – 601
- Скотелларо Рокко** (1923-1953) XVI – 409
- Скотт Вальтер** (1771-1832) письменник XV – 458
- Скофілд Пол** (1922 р.н.) актор XIV – 437; XV – 401, 448-451; XVII – 474; XVIII – 494-497
- Скочиляс Мирослав** (1935-1999) XIV – 475
- Скочок Павло** (1936 р.н.) журналіст, громадський діяч, **репресований** XIII – 43, 481; XIV – 718
- Скриган Янка** (1905-1992) білоруський письменник XIII – 365
- Скрипник Леонід** (1993-1929) письменник XII – 589
- Скрипник Микола** (1872-1933) політичний діяч, нарком освіти, **покінчив життя самогубством** XI – 258, 366, 448; XII – 166, 675; XIII – 331, 395, 406; XIV – 180; XV – 733; XVI – 223, 224, 228, 347, 424, 521; XVII – 55, 124, 286, 313, 498; XVIII – 287, 289, 506; XIX – 163, 254; XX – 353, 365
- Скрябін Олександр** (1872-1915) композитор XI – 650; XII – 197; XV – 49, 241; XVI – 92; XVII – 273; XVIII – 172
- Скульський Григорій** (1912-1987) письменник XV – 250, 253, 333, 346, 347, 358, 416, 422, 520, 521, 548, 578; XVI – 54; XVII – 401, 422, 643, 674-675; XIX – 249-251, 258

Скурлатов Валерій⁴¹ (1938 р.н.)
громадський діяч XV – 482, 424;

⁴¹ 1961 р. закінчив МГУ (ядерна фізика). Посилено вивчає марксизм. Ініціює створення Університету Молодого Марксиста. З подачі комсомолу призначений його ректором. В 1965 р., вступивши в КПРС, на замовлення секретаря московського комсомолу Василя Трушина створює «Статут звичаю» («Устав нрава») – щось на зразок проекту перетворення комсомолу на мілітарну організацію. При цьому в тексті статуту майже дослівно було використано тексти гітлерюгенду. А. Гінзбург відправив ротаторний примірник тексту за кордон. Вибухнув скандал, після якого Скурлатова виключили з партії, не допустили до захисту дисертації, а УММ закрили. Скурлатов вважає, що до цього спричинився секретар парткому інституту філософії Юрій Левада, майбутній соціолог. Насправді «верхи» як могли захищали В. Скурлатова, і кар'єра його в наступному стрімко пішла вгору. У 1968 р. його було відновлено в КПРС, він активізує роботу Палестинського товариства, бере активну участь у діяльності приснопам'ятної «Пам'яті». У 1986 р. знову виключений з КПРС за вияви великоросійського шовінізму. Але Центральна Контрольна Комісія КПРС поновила його через рік у партії. Під час «перебудови» зробив спробу створити Російський Національний Фронт, з якого його було згодом виключено із звинуваченням у фінансових махінаціях. («18 марта 1990 в кафе «Алиса» ... Скурлатов, «выпив изрядно коньяку и ударившись в воспоминания, ... рассказал, как он был когда-то рэкетиром КГБ и собирал дань с цеховиков в азиатских республиках» (цитата из «Решения чрезвычайной конференции Московской федерации Российского Народного фронта (РНФ) от первого апреля 1990 года»); Співпрацює з І. Глазуновим, В. Жириновським, А. Баркашовим, православними квазідоктринерами. Зазнавши невдачі в політиці, створює секту з оживлення предків «Панлог». Історія, як бачимо, повчальна.

XVI – 325-332; XVII – 185, 186;
XVIII – 34, 78-80, 86, 89

Скушанка Христина (1924 р.н.) режисер XVIII – 370; XIX – 355

Скюдєрі Жорж (1601-1667)
поет, драматург XI – 642

Слабченко Михайло (1882-1952) історик, правник, **репресований** X – 417

Слабченко Тарас (1904-1937)
історик культури, **арештований** на процесі СБУ 1929 р, вдруге – арешт у жовтні 1937 р. і **розстріл** X – 395

Славін Лев (1896-1984) драматург XIII – 409, 722; XVI – 58;

Славіна Зінаїда (1941 р.н.) актриса Театру на Таганці XI – 121, 595, 616; XII – 13, 344; XIII – 69, 70; XV – 100, 313; XVI – 58, 430; XVIII – 139

Славінський Максим (1868-1945) громадський діяч, **репресований** XVII – 689, 700, 703

Славінський Михайло (1925 р.н.) з НТС XIX – 76-78, 101, 322

Славський Юхим (1898-1991)
державний діяч, тричі Герой Соціалістичної праці XV – 556

Славутич Яр (Жученко Григорій) (1918 р.н.) літературознавець, поет XI – 689; XIV – 648; XV – 43

Сладкопєвцев Володимир (1876-1957) актор, письменник XIV – 594

- Сланський Рудольф** (1901-1959) чеський політичний діяч, **розстріляний** XIX – 402
- Слащев Яків**⁴² (1885-1929) генерал-лейтенант, монархіст XVI – 361
- Сліпий Йосиф** (*Сліпий-Коберницький-Дичковський*) (1892-1984) першоієрарх УГКЦ XVII – 285; XIX – 313
- Слісаренко (Снісар) Олекса** (1891-1937) письменник, **розстріляний** XI – 493, 727; XII – 558, 560, 586; XIII – 411; XV – 45, 635; XVI – 221, 228, 229, 243; XVIII – 654, 658; XIX – 285
- Сліченко Микола** (1934 р.н.) актор театру «Ромен» XII – 422; XIII – 252, 307, 325
- Слободян Наталя** (1923 р.н.) балерина XVII – 604
- Словацький Юліуш** (1809-1849) драматург XV – 453; XVII – 382; XVIII – 24, 63, 309, 436, 618; XIX – 676
- Слонимський Антоній** (1895-1976) польський поет, драматург, літературний критик XIII – 469; XIX – 426, 427
- Слонимський Михайло** (1897-1972) письменник X – 419
- Слупський Юрій** (1937 р.н.) кінорежисер XI – 276
- Слуцький Борис** (1919-1986) поет XII – 13; XIV – 754
- Сльозка Микола** (1928-2009) актор XVI – 477, 478
- Смаль-Стоцький Степан** (1859-1939) філолог, академік X – 400-402, 422; XII – 27-29
- Смедлі Агнес** (1890-1950) американська письменниця XII – 502
- Смерека (Баглий) Антоніна** (1892-1981) актриса «Березоля» XII – 197; XVII – 26; XVIII – 105, 107, 154, 156, 300, 585, 625; XIX – 470
- Сметана Бедржих** (1824-1884) композитор XVII – 601
- Смехов Веніамін** (1940 р.н.) актор Театру на Таганці XI – 121, 595; XII – 13; XVI – 430
- Смирницький Валентин** (1944 р.н.) актор XII – 221
- Смирнов Анатолій** (1894-1980) психолог XV – 371
- Смирнов Борис** (1908-1982) актор XII – 438
- Смирнов Василій** (1904/5-1979) письменник XIII – 732
- Смирнов Іван** (1881-1938) політкаторжанин, **розстріляний** XI – 448
- Смирнов Ігор** (1941 р.н.) політичний діяч Придністров'я XVI – 327

42 Після оголошення амністії вступив у перемовини з Дзержинським. Перейшов до більшовиків, викладав у військовій академії. Вбитий Лазарем Коленбергом нібито з помсти за брата, повішеного за наказу Слащева. Швидше за все, — планова акція ЧК.

- Смирнов Лев** (1911-1986) голова Верховного суду РСФСР XIII – 252, 261, 264, 304, 696, 699, 703, 712, 727-730
- Смирнов Олександр** (1877-1938) заступник голови Раднаркому, **розстріляний** XI – 448
- Смирнов Олексій** (1890-1942) актор, режисер XII – 227; XIV – 766; XVII – 37, 38, 40, 74; XVIII – 489; XIX – 675, 681
- Смирнов Юрій** (1938 р.н.) актор Театру на Таганці XI – 121, 595; XII – 14; XVI – 430
- Смирнова Віра** (1898-1977) письменниця, літературний критик, перекладач XIII – 113; XIV – 418, 419
- Смирнова-Іскандер Олександра** (1896-?) актриса, режисер XVII – 21; XVIII – 489
- Смілга Івар** (1892-1938) більшовик, **розстріляний** XI – 448; XVIII – 419
- Смільгіс Едуардс** (1886-1966) режисер XVII – 477
- Сміт Джордж** (1840-1876) дослідник з Британського музею в Лондоні XV – 586, 587
- Сміян Сергій** (1925 р.н.) режисер XIII – 148
- Смогитель Вадим** (1939 р.н.) композитор, КТМ, **репресований** XII – 70; XVIII – 166
- Смоктуновський Іннокентій** (1925-1994) актор XI – 549; XII – 212, 367; XIII – 591, 592; XIV – 95-99, 226-228, 272-274, 437; XV – 49; XVI – 64
- Смолич Олена** (1917-1989) дружина Ю. Смолича XII – 551-553; XIII – 569; XVIII – 542
- Смолич Юрій** (1900-1976) письменник, літературний критик XI – 23, 282, 683, 760; XII – 365, 551-568, 569, 597; XIII – 372, 403, 411, 560; XIV – 115, 251, 328-336, 350, 472; XV – 94, 95, 709, 734; XVI – 8, 56, 174, 221, 229, 319, 320, 589, 590; XVII – 183, 280, 465, 541, 606, 610, 613, 614, 663, 660; XVIII – 16, 101, 134, 434, 435, 446, 501, 541, 542, 546; XIX – 246, 462, 538
- Смоляк Віталій** (1915-1982) режисер XI – 211, 282, 473, 617; XII – 180, 387; XIII – 390; XIV – 146; XV – 87
- Смолярова Олександра** (1925 р.н.) актриса XI – 739
- Смольський Григорій** (1893-1985) художник XVII – 597
- Смородін Віктор** (1914-1990) кінооператор XII – 150
- Смотрицький Мелетій (Максим)** (1578-1634) письменник, ієрарх, церковний діяч X – 389, 397; XII – 31; XVII – 177
- Смуул Юхан** (1922-1971) драматург XII – 72, 88, 206, 313, 422, 435, 372, 605-644; XIII – 49, 236, 345, 353, 474, 484, 485, 497-499, 505, 511, 554-557, 613; XIV – 7,

- 8, 10, 24-26, 358, 495; XV – 185, 209, 249, 411, 413; XVI – 545-557, 561, 562; XVII – 334, 346, 382; XVIII – 168-170, 516, 537
- Снежницький Лев** (1910-1975) актор, театрознавець XVII – 417
- Сноу Чарлз Персі** (1905-1980) письменник XIII – 368
- Собачко (Собачко-Шостак) Ганна** (1883-1965) художниця XI – 210, 737; XII – 412
- Собінов Леонід** (1872-1934) співак XIII – 567; XVII – 62; XVIII – 715
- Собко Вадим** (1912-1981) письменник XI – 50, 467, 631, 727, 755; XII – 586; XIII – 236; XV – 76, 85, 274; XVI – 358, 359, 499; XVII – 382; XVIII – 365, 439
- Соболев Леонід** (1898-1971) письменник XIII – 732
- Соболев Юрій** (1887-1940) театрознавець X – 387; XIV – 772-773
- Соболев Всеволод**, актор Театру на Таганці (1939 р.н.) XI – 121, 595; XII – 14; XVI – 430
- Соболева Антоніна**, актриса ЦДТ XI – 269, 277, 565
- Совінський Леонард** (1831-1887) польський видавець і письменник XV – 453
- Содомора Андрій** (1937 р.н.) перекладач XIII – 159; XIX – 27
- Сокирко Володимир** (1892-1983) актор XVII – 604
- Соколов (Сахно) Анатолій** (1895-1936) доцент Горьківського педінституту, **розстріляний** XIV – 594-595
- Соколов Борис** (1889-1930) літературознавець, етнограф X – 392; XIX – 308
- Соколов Микола** (1906-1981) актор, режисер XIV – 94; XIX – 269
- Соколов Ніколас Брокс**, фігурант у справі Ю. Галанскова XIX – 60, 74-78, 100-104, 322
- Соколов П.В.**, народний засідатель у справі Даніеля і Синявського XIII – 252, 261, 699
- Соколов Сергій**, актор ЦДТ XI – 106, 129, 134, 269, 278, 324, 445, 454, 565, 566, 596, 598; XIII – 355; XVI – 351; XVIII – 508
- Соколова Віра** (1896-1942) актриса МХАТ XIV – 512
- Соколова Галина** (1940-1997) поетеса, актриса «Современника» XIII – 72, 575; XV – 447
- Соколова Т.**, артистка балету московської оперети XIV – 552
- Соколовська Софія (Олена)** (1894-1938) секретар одеського губкому, **розстріляна** XIX – 453
- Соколовський Олександр** (1895-1938) письменник, **розстріляний** XII – 166; XV – 45; XVI – 377
- Соколовський Олексій** (1884-1959) ґрунтознавець, академік XII – 697

- Соколянський Іван** (1889-1960) професор, дефектолог, **репресований** XVI – 240
- Сокольников (Бриліант) Григорій** (1888-1939) більшовик, **розстріляний** XI – 448; XVIII – 419, 505
- Сократ** (470-399 р. до н.е.) XI – 161, 163, 511; XII – 100; XIV – 246, 248; XV – 104, 389
- Соддатенко Іван** (1931-1991) комсомольський діяч XI – 162, 188, 250, 266; XIV – 165, 264; XVII – 398, 434, 435; XIX – 168
- Соленик Карпо** (1811-1850) актор XII – 522
- Солженіцин Олександр** (1918-2008) письменник, Нобелівський лауреат, **репресований** XII – 160, 227, 274, 278, 308, 509; XIII – 160, 161, 222, 223, 312, 709; XV – 428, 485, 527; XVI – 348, 356, 357, 512-517, 590-597; XVII – 181, 287, 313, 315; XVIII – 82, 86, 147, 412; XIX – 152, 410
- Солнцева Юлія** (1901-1989) кіноактриса XI – 409; XII – 131, 139, 1145, 146, 438; XVI – 544
- Соловей Еля** (1944 р.н.) літературознавець XII – 437
- Соловей Оксана** (1919-2004) перекладач XVII – 270
- Соловій Юрій** (1912-2007) художник із США XI – 684-686; XII – 17-22, 28-42; XVII – 595
- Соловійов Володимир** (1887-1941) режисер XII – 372; XVII – 37, 40, 41
- Соловійов Володимир** (1907-1978) драматург XVII – 383
- Соловійов Володимир** (1909-1968) актор театру Ленком XII – 372
- Соловійов Іван** (1910-1982) актор театру ім. М. Єрмолової XVI – 361; XVII – 479
- Соловійов Н.В.** (1903-1950) перший секретар Кримського обкому, **розстріляний** XV – 585
- Соловійов Олександр** (1890-1971) історик, філолог XVIII – 202
- Соловійов Юрій** (1933 р.н.) кіноактор XIII – 69
- Соловійова (Базилевська) Інна** (1927 р.н.) театрознавець XIII – 409, 722; XV – 370, 637-650
- Соловійова Анна** (1943-2009) актриса ЦДТ XIV – 600; XV – 422; XVI – 351
- Соловійов-Сєдой Василь** (1907-1979) композитор XV – 384
- Соловцов (Федоров) Микола** (1857-1902) антрепренер XVII – 452; XVIII – 472
- Сологуб (Тетерников) Федір** (1863-1927) письменник XI – 777; XII – 308; XIII – 194, 680, 681; XV – 578; XIX – 340

- Солод Юлія** (1938 р.н.) літературознавець XV – 621
- Солодар Цезар** (1909-1992) письменник XIII – 221; XV – 184
- Солодовников Олександр** (1904-1990) р, директор театру XI – 550; XII – 460, 461, 462, 465, 468; XIV – 52-55; XVI – 54, 149; XVII – 276, 517
- Солодуб Петро** (1893-1937) економіст, **розстріляний** у Сандармосі XII – 705
- Соложенкіна Світлана** (1940 р.н.) поетеса XII – 437; XIII – 382; XX – 4-11, 15
- Соломарський Ігор** (1935-2002) головний редактор видавництва «Мистецтво» XVI – 319; XVII – 435, 490, 612, 613, 615; XVIII – 16
- Соломарський Олександр** (1897-1980) режисер XVII – 613
- Соломаха Тетяна**⁴³, вчителька, партизанка часів громадянської війни, убита білогвардійцями XIV – 231
- Соломін Юрій** (1935 р.н.) актор Малоого театру XIII – 579
- Соломон** (965-928 р. до н.е.) цар лудеї XVI – 15; XVIII – 208, 218
- Соломон Юрій**, громадський діяч з Канади XV – 652, 658, 691, 692, 700, 702, 712, 718, 723, 733-736, 739, 740, 744, 749, 751; XVI – 256; XVIII – 564
- Соломонов Михайло** (1911-1987) критик XIII – 394, 396, 400
- Солоніцин Анатолій (Отто)** (1934-1982) кіноактор XI – 274
- Солоухін Володимир** (1924-1997) письменник XIV – 669; XV – 401, 527; XVIII – 83, 85, 147
- Солсбері Гаррісон** (1908-1993) американський журналіст, історик, письменник XIII – 318; XV – 474, 476
- Солтис Адам** (1890-1968) композитор, диригент XVII – 598, 601
- Сом Микола** (1935 р.н.) поет XIV – 350
- Сомов Вячеслав** (1910-1988) майстер художнього слова XV – 601; XVI – 544; XIX – 310
- Сорія Жорж**, французький поет, журналіст, драматург (1914-?) XIII – 510, 512
- Сорока Богдан** (1940 р.н.) графік XII – 214
- Сорока Микола** (1935 р.н.) письменник XVII – 525; XIX – 168, 170, 177, 315
- Сорока Михайло** (1911-1971) український повстанець, **репресований**, член ОУН, більш як 30 років був в'язнем радянських таборів, організатор

⁴³ В юному віці почала створювати червоногвардійський загін. Пізніше Зоя Космодем'янська обрала собі псевдо Тетяна, так звали її улюблену героїню Громадянської війни Тетяну Соломаху, яка потрапила в полон до білогвардійців і загинула після тортур. Відомо, що загинула вона в 20 років.

- руху спротиву в'язнів «ОУН-Північ» (КТМ) XVI – 22
- Сорока Олександр** (1901-1941) письменник, **репресований** XV – 44
- Сорокін Пітірім** (1889-1968) США, соціолог XV – 335
- Сорокін**, кагебешник XII – 171, 172
- Соррель Жан** (1934 р.н.), кіноактор XIII – 359
- Сосін Юзеф**, директор театру XII – 82, 88, 89, 411, 412; XIII – 46, 49, 241, 354, 471
- Соскіс Давид** (1866-1941) секретар Керенського XV – 404
- Сосницький Іван** (1794-1872) актор XVI – 494
- Сосновський Лев** (1886-1937) публіцист, **розстріляний** XI – 448; XVII – 335; XX – 339
- Соснора Віктор** (1936 р.н.) письменник XVI – 594-597
- Сосюр Фердинанд де** (1857-1913) XII – 420
- Сосунов Микола** (1908-1970) художник театру XI – 625; XII – 372; XIII – 110
- Сосюра Володимир** (1897/98-1965) поет XI – 26, 27, 60-63, 258, 683, 745; XII – 420-423, 473, 543, 555; XIII – 529; XIV – 206, 212, 217, 236, 754; XV – 12, 161, 555; XVI – 184, 221, 228, 241, 578; XVII – 284, 707; XVIII – 147, 528; XIX – 83, 287
- Сосюра Марія** (1910-1995) актриса, дружина В. Сосюри, **репресована** XII – 420; XVIII – 147
- Софія** (1657-1704) московська царівна XVII – 97
- Софокл** (бл. 496-406 до н.е.) драматург XI – 481, 638, 693, 728, 735; XII – 22, 227, 259, 361, 522; XIII – 159, 166, 228, 230, 365, 369, 391, 490; XIV – 143, 172; XV – 234, 254; XVI – 534; XVII – 305, 307, 308, 377, 456, 458, 529, 568, 677, 685; XVIII – 155, 163, 554, 625, 631, 633; XIX – 378
- Софроницький Володимир** (1901-1961) піаніст XVII – 158, 416
- Софронов Анатолій** (1911-1990) драматург XI – 604, 631; XII – 97, 190, 198, 226, 233, 241, 260-265, 268-273, 358; XIII – 354, 513, 631, 669; XIV – 161, 257, 563; XV – 77, 286; XVI – 559; XVIII – 214, 353, 354, 436, 557, 560; XIX – 13
- Софронов Василій** (1884-1960) актор XVI – 599
- Соффічі Арденго** (1879-1964) поет XVI – 402
- Сошальська Варвара** (1907-1992) актриса XIX – 397
- Спаак Катрін** (1945 р.н.), актриса XI – 750
- Спаак Поль Анрі** (1899-1972) соціаліст, генсек НАТО XIV – 658
- Спадавеккіа Антоніо** (1907-1988) композитор XI – 278; XIX – 18, 405, 407
- Спарк Мюріел** (1918-2006) британська письменниця XIII – 262

- Спартак** (?-71 р. до н.е.) вождь повстання рабів XI – 388; XII – 410; XIII – 359; XIV – 239
- Спасович Володимир** (1829-1906) юрист і письменник XI – 731
- Спаський Борис** (1937 р.н.) шахіст, чемпіон світу XIII – 556
- Спендер Стефан** (*Стівен*) (1909-1995) поет, критик XVIII – 19
- Спендіаров Олександр** (1871-1928) композитор XI – 313
- Сперанський Євгеній** (1903-1999) актор, режисер XVII – 423, 424
- Сперанський Михайло**, історик літератури, етнограф, академік X – 388, 390, 391
- Сперантова Валентина** (1904-1978) актриса XI – 99, 110-112, 126-130, 136, 137, 158-162, 167, 178, 179, 217, 243, 269, 278, 282, 322, 325, 333, 350, 356, 360, 375, 382, 418, 445, 454, 467, 525, 549, 564, 566-574, 590, 596, 597, 626, 704, 721, 752; XII – 43, 80, 81, 91, 97, 180, 220, 346, 357, 495; XIII – 118, 119, 203, 313, 502, 503, 514, 558, 602, 612; XIV – 437, 496, 497, 499, 500, 577, 579, 581, 627, 632, 638, 641, 678, 687, 688, 707; XV – 8, 47, 48, 81, 240, 492, 516; XVI – 348, 494, 556; XVII – 420; XVIII – 134, 140, 144, 211, 212, 216, 295, 353; XIX – 29, 30, 180, 246, 306, 318, 373, 391, 404, 414, 419, 432
- Спиридонова Алла** (1924-2007) критик XIV – 225, 567; XV – 184
- Спиридонова Марія** (1884-1941) політичний діяч, есер, **розстріляна** XI – 158; XIII – 162; XIV – 85; XVIII – 192
- Спіноза Бенедикт** (*Барух*) (1632-1677) нідерландський філософ XVI – 13; XIX – 56
- Срїблянський** (псевдо *Микути Шаповала*) (1882-1932) громадський діяч XVIII – 651
- Сроковский Єжі** (1910-1975) художник XIII – 112
- Ставцева Світлана** (1940 р.н.) театральний художник XIX – 155
- Стадник Йосип** (1876-1954) актор, режисер, театральний діяч, **репресований** XIV – 405; XVII – 441, 602; XVIII – 66, 67, 386; XIX – 64, 71, 72
- Стадниківна Стефанія** (1912-1983) актриса XVII – 602, 603; XIX – 480
- Стадникова Софія** (1888-1959) актриса, оперна співачка (сопрано) XIX – 71, 72
- Стаднюк Іван** (1920-1994) письменник XVI – 517-521
- Стайнбек** (*Стейнбек*) **Джон** (1902-1968) XI – 98, 473; XIII – 345; XIV – 292-297, 611, 706; XV – 184, 265, 417, 425, 469-476, 479, 490; XVI – 345;
- Стайрон Вілья** (1926-2006) м, американський письменник XIII – 262

Сталін (Джугашвілі) (1878/79-1953) XI – 39, 46, 47, 50, 79, 97, 157, 243, 258, 348, 352, 354, 357, 359, 382, 385, 391, 396, 403, 415, 416, 433, 443, 446, 451, 452, 467, 496, 535-542, 544-546, 544-546, 607, 612, 672; XII – 52, 160, 165-167, 175, 176, 225, 226, 239-241, 314, 337, 361, 421-425, 503-510, 528, 557, 652, 655, 660-663, 675, 692, 698, 702, 703, 707; XIII – 51, 54, 138, 139, 144, 210, 218, 305, 306, 348, 351, 440, 478, 496, 520, 522, 550, 551, 623, 624, 659, 670, 687-690, 728; XIV – 86, 123, 126, 177, 365, 412, 480, 481, 488, 489, 502, 503, 513, 517, 540, 641, 651, 656-658, 661, 684, 719, 721, 723; XV – 33, 62, 64, 126, 188, 320, 369, 468, 508, 536, 580, 584, 585, 656, 679, 745; XVI – 12, 14, 16, 21, 30, 59, 60, 94-96, 150, 183, 262, 281, 347, 350, 363, 360, 381, 382, 390, 450, 446, 447, 513, 516, 521, 523, 598; XVII – 91, 114, 242, 259, 273, 277-281, 285-302, 315, 405, 498, 524, 681; XVIII – 68, 76, 80, 82, 126, 135, 145, 147, 153, 193, 287-289, 316, 320, 326, 340, 411, 415-419, 430, 439-443, 505-507, 535, 559-561, 568; XIX – 15, 16, 19, 27, 58, 60, 111, 112, 137, 141, 162, 226, 228, 262, 290, 295, 347, 348, 352, 364, 402, 428, 429, 439, 543-602, 603

Станіславський Костянтин (1863-1938) актор, режисер, реформатор театру XI – 23, 98, 109, 163, 306, 335, 549, 561, 600-602, 621, 624, 632, 768; XII – 42, 43, 153, 333-335, 337, 371, 406, 421, 422, 449, 452, 461, 462, 465; XIII – 69, 77, 80, 82, 89, 109, 373, 487, 508, 587, 588, 591; XIV – 35, 56, 174, 175, 278, 302, 338, 339, 398, 400, 403, 494, 495, 500, 513-515, 543, 593, 688, 765; XV – 100, 157, 162, 174, 178, 181, 184, 201, 275, 287, 311, 312, 332, 354, 400, 577, 594, 604, 613, 631, 632, 633; XVI – 58, 98, 163, 255, 307, 443, 534, 535, 587; XVII – 20, 21, 69, 71, 120, 121-123, 134, 163, 167, 355, 361, 379, 392, 414, 417, 421, 529, 530, 591, 632, 662, 663; XVIII – 31, 180, 331, 332, 447, 496; XIX – 34, 538; XX – 350

Станіславський (Гжегош) Ян (1800-1907) художник XIII – 383; XIX – 355

Станіславський Василь, літературознавець (1870-1927) X – 389, 422

Станіславський Микола (1905-1970) режисер XIV – 156-159; XVII – 666; XVIII – 99-109, 231, 255, 297, 300, 302, 458, 478, 480, 482; XIX – 470, 472

Станіцин (Гезе) Віктор (1897-1976) актор, режисер МХАТУ XIV – 512, 519

- Станішевський Юрій** (1936-2009) театрознавець XI – 731; XVI – 287
- Станкевич Станіслав** (1928 р.н.) актор театру І. Франка XIII – 325, 398; XIV – 13
- Стариков Дмитро**, критик (1931 р.н.) XVI – 430
- Стариков Є.Б.**, заступник прокурора Львівської області XVI – 16, 370, 382, 383, 391
- Старинкевич Єлизавета** (1890-1966) критик XI – 17; XV – 9, 11, 12, 46; XIX – 317
- Старицька Марія** (1865-1930) актриса і режисер XI – 759; XIV – 29-31; XVIII – 483, 584
- Старицька Оксана** (1874-1941) дочка М. Старицького, **розстріляна** XV – 64, 65
- Старицька Софія** (1850-1927) сестра М. Лисенка, дружина М. Старицького, актриса XVII – 465
- Старицька-Черняхівська Людмила** (1868-1941) драматург XI – 481; XIII – 332; XIV – 28, 29, 155, 573, 648; XV – 44, 64, 65, 386; XVI – 56, 460; XVII – 671; XVIII – 111, 249, 258, 297, 461, 483, 519, 584; XIX – 54, 250, 480
- Старицький Михайло** (1840-1904) письменник XI – 153, 242, 352, 500; XII – 429, 431, 432, 436, 469, 515; XIII – 59, 22, 324, 332, 362, 366; XIV – 27-30, 44, 548, 572; XV – 10, 426, 456, 624; XVI – 529, 583, 588, 589; XVII – 81, 466, 490, 494, 545, 547, 604, 689-692, 695, 700; XVIII – 149, 152, 330, 331, 387, 445, 471, 482, 542; XIX – 54, 466
- Старовойт Маргарита** (1922 р.н.) графік XVII – 597
- Стасів (Калинець) Ірина** (1940 р.н.) поетеса, громадський діяч, **дисидент, репресована** XI – 252
- Стасов Володимир** (1824-1906) мистецтвознавець XI – 584; XII – 439, 440
- Стасова Олена** (1873-1966) партійний діяч XII – 239; XV – 156; XVIII – 419
- Стафф Леопольд** (1876-1957) поет, драматург, перекладач XIII – 365; XIV – 139
- Стаффорд Уільям** (1703-1876), музикознавець XIV – 41
- Стебер Шарль** (?-1944) літературознавець XIX – 383
- Стебницький Петро** (1862-1923) письменник, громадський діяч X – 389
- Стебун (Кацнельсон) Ілля** (1911-2005) літературознавець XI – 250
- Стеклов Юрій** (1873-1941) журналіст, **репресований** XI – 449
- Стельмах Богдан** (1943 р.н.) поет XVIII – 477; XIX – 63, 132, 311
- Стельмах Володимир** (1910-1974) театрознавець XVIII – 327

- Стельмах Михайло** (1912-1983) письменник XI – 69, 70, 100, 119, 149, 153, 162, 211, 721, 733, 734, 741; XII – 340, 416; XIII – 212; XIV – 146, 410, 490, 546, 547, 716, 718; XV – 46, 201, 287, 517; XVI – 24, 31, 475, 477, 520, 531; XVII – 75, 382, 385, 386, 707; XVIII – 323, 501; XIX – 105, 116, 216, 435
- Стенберг Володимир** (1899-1982) театральний художник XV – 550; XVII – 420
- Стенберг Георгій** (1900-1933) театральний художник XV – 550
- Стенберг Енар** (1929-2002) художник театру XI – 121, 378, 595; XIII – 578, 616; XV – 548, 549; XVI – 430
- Стендаль Фредерік** (псевдонім *Анрі Бейль*) (1783-1842) письменник XII – 262, 263; XIII – 316; XIV – 299; XV – 527; XVI – 269; XVIII – 63; XIX – 23
- Стенич (Сметанін) Валентин** (1898-1939) перекладач, **розстріляний** XV – 370
- Степаненко Аркадій** (1889-1938) діяч доби Центральної Ради, **розстріляний** X – 441
- Степаненко Рима** (1923-?) режисер, виключена з партії і звільнена з роботи за постановку п'єси М. Стельмаха «Кум королю» XIII – 123, 223, 228; XVIII – 164, 311, 434
- Степанков (Волощук) Кость** (1928-2004) актор театру ім. І. Франка XI – 29, 99; XII – 376; XIII – 373, 401; XIV – 15; XV – 41, 53, 399; XVI – 261
- Степанова Ангеліна** (1905-2000) актриса (МХАТ) XI – 98; XIV – 667; XVII – 431, 656
- Степанова Галина** (1912-2007) актриса ЦДТ XI – 269, 277, 463, 554; XII – 99, 414; XIV – 577; XV – 8; XVI – 7; XIX – 274
- Степанюк Борис (Борислав)** (1923-2007) поет, перекладач XV – 725
- Степась Степан** (1933-1999) режисер театру ім. Франка XIV – 569; XV – 279
- Степняк (Лакшин) Мирон** (1903-1946) літературознавець XIV – 647
- Степовий Годось, письменник, репресований** XV – 45
- Степовик Дмитро** (1938 р.н.) мистецтвознавець XVII – 526
- Степутенко Олексій** (1932 р.н.) актор московської оперети XIV – 552
- Стерлін Рафаїл** (1918-1992) хімік, чоловік І. Луначарської XII – 472; XVIII – 128
- Стерн Лоренс** (1713-1768) письменник XII – 31; XVIII – 577
- Стефанік Василь** (1871-1936) письменник X – 417; XI – 119, 529; XII – 259; XIV – 572; XV – 485; XVII – 399, 636; XVIII – 17,

- 63-67, 382, 462-465, 658, 660, 665, 666, 684; XIX – 221
- Стефаник Семен** (1904-1981) громадський діяч, голова Львівського облвиконкому, син В. Стефаника XV – 715, 749; XVIII – 569
- Стефаник Юрій (Ю. Гаморак)** (1909-1985) український громадсько-політичний діяч і письменник, журналіст, редактор, літературний критик, син В. Стефаника XIV – 646
- Стефанишин Володар**, актор «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226
- Стефанович Михайло** (1898-1970) співак, режисер XIV – 225; XV – 364; XIX – 269
- Стефенсон Джордж** (1781-1848) винахідник XVIII – 530
- Стеценко Кирило** (1882-1922) композитор, диригент XI – 432
- Стецюра Ірена**, адміністратор «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226
- Стецюра Михайло** (1915-1990) художник театру XVI – 543
- Стецюра Роман**, художник «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 183, 227
- Стецько Слава (Ярослава, Ганна)** (1920-2003) політична діячка, журналістка, дружина Я. Стецька XIII – 563
- Стецько Ярослав** (1886-1941) провідник ОУН XII – 314; XIII – 560, 561, 563; XIV – 613-624; XVIII – 355
- Стечишин Михайло** (1888-1964) громадський діяч, від 1905 р. у Канаді XVIII – 382
- Стешенко Іван** (1873-1918) літературознавець, громадський діяч, **застрелений** X – 421; XVI – 400, 461, 462; XVII – 690; XVIII – 482
- Стешенко Ірина (Орися)** (1898-1987) актриса, перекладач, онука М. Старицького XI – 14, 21, 23, 92, 138, 146, 182, 242, 310, 313, 467, 473, 497, 500, 514, 636, 659, 719, 720, 746, 755, 758; XII – 143, 187, 189, 190, 278, 419, 432, 473, 551; XIII – 59, 149, 159, 160, 223, 233, 332, 362, 369, 412, 516, 569, 585; XIV – 31, 44, 45, 251, 254, 262, 263, 278, 292, 324, 333, 336, 337, 406, 408, 472, 475-477, 546, 549, 571, 576, 577, 645, 646, 663, 664, 683, 700; XV – 8-12, 63-66, 81, 85, 95, 102, 148, 152, 186, 241, 264-266, 277, 282, 341, 417-419, 424, 427, 434, 469, 489-491, 528-530, 551-553, 596; XVI – 9, 32, 55-58, 78, 100, 107, 174, 260, 315-320, 344, 363, 451, 458-460, 461, 471-476, 533, 582-590; XVII – 2, 18, 25, 27, 28, 52, 88, 89, 90, 182, 184, 185, 249, 251, 259-263, 273, 275, 288, 313, 316-321, 324-327, 348-354, 382, 394, 399, 400, 434-436, 464-470, 477, 478,

- 485-494, 539-550, 569, 570, 590, 606, 609-612, 614, 639, 659-666-674, 677; XVIII – 7, 15-17, 28, 29, 53, 57, 67-72, 74, 90-97, 124, 143, 144, 136, 143, 144, 148-152, 177, 181, 186-189, 248-258, 296-302, 328, 356-359, 373, 374, 378, 380, 397-401, 413, 457-461, 474, 475, 479-494, 519, 531, 542; XIX – 12, 30-32, 54, 55, 107, 109, 116, 125-127, 129-133, 155, 163, 168, 176, 178, 231, 246-250, 259, 260, 270, 271, 281-283, 288, 339, 340, 342-344, 364, 376-381, 388, 398, 411, 439, 451, 454-481
- Шешенко Ярослав** (1904-1939) бібліограф, **розстріляний** XV – 65
- Стиль Леонід** (1921-1999) художник XII – 213, 214
- Стивенсон Роберт Луїс** (1850-1894) письменник XVIII – 578
- Стілик Лідія** (1938 р.н.) актриса XV – 92
- Стоковський Леопольд** (1882-1977) диригент XIII – 571
- Столипін Петро** (1862-1911) державний діяч Росії, **застрелений** XIV – 653, 660; XV – 368; XVII – 386
- Стольная Віра** (1920-2006) редактор видавництва «Искусство» XIV – 32; XVI – 259
- Стороженко Микола** (1928 р.н.) художник XII – 215
- Стороженко Олекса** (1805-1874) письменник XIX – 542
- Стравінський Ігор** (1882-1971) композитор XII – 196; XVIII – 133
- Стражеско Микола** (1876-1952) терапевт, академік XIX – 315
- Страйд Джон** (1936 р.н.) актор XII – 200
- Стрелкова Євгенія** (1899-1987) актриса «Березоля», дружина Б.Балабана XII – 197; XIV – 334; XVI – 279, 319, 320, 461, 585; XVII – 478, 539, 540, 606, 615; XVIII – 56, 57, 331, 523; XIX – 106
- Стрелкова-Балабан Слава**, дочка Б.Балабана і Є. Стрелкової (?-1987) XVI – 279
- Стреснер Альфредо** (1912-2006) президент Парагваю XV – 429
- Стрельчик Владислав** (1921-1995) актор БДТ XI – 661; XII – 90
- Стригун Федір** (1939 р.н.) актор, режисер XI – 29, 52; XVIII – 438; XIX – 237, 240, 436
- Стрижов Віктор** (1928 р.н.), режисер XV – 90, 197; XVI – 506; XVIII – 474
- Стрільців Павло**⁴⁴, перекладач, **арештований** 1972 р. XIII – 159;
- Стріндберг Август** (1849-1912) драматург XI – 119
- Стріндберг Юхан Август** (1849-1912) драматург XVII – 33, 446; XVIII – 235

⁴⁴ Його брат Стрільців Василь, дисидент, репресований (1929-2004).

- Строгович Михайло**, член-кореспондент АН СРСР, юрист (1894-1984) XIII – 720
- Строева Мар'яна** (1917-2006) театрознавець XIV – 675; XVIII – 369; XIX – 107
- Строката (Строкатова, Караванська) Ніна** (1926-1998) мікробіолог, **дисидент, репресована дисидент** XI – 499; XII – 384
- Струве Петро** (1870-1944) філософ, економіст, «легальний марксист» XII – 660; XIX – 11
- Стругацькі – брати Аркадій** (1925-1991) і **Борис** (нар. 1933 р.) письменники XI – 761
- Струкова Тетяна** (1897-1981) актриса ЦДТ XI – 269, 421, 422, 549; XIV – 593, 628, 714; XV – 31, 252, 358, 410; XVI – 443, 453, 499; XVII – 416; XVIII – 342, 375, 376; XIX – 432
- Струтинський Микола** (1920-2003) партизан, полковник КГБ XV – 45
- Струханчук Яків** (1884-1938) художник, **розстріляний** XIX – 545
- Студинський Кирило** (1868-1941) літературознавець, академік, **репресований** X – 397, 421; XIV – 645; XVII – 690
- Ступак Ярослав** (1943 р.н.) письменник, **дисидент** XIV – 408; XV – 109-119, 151, 152, 420, 469, 484-486; XVI – 94, 103; XVIII – 286
- Ступка Богдан** (1941 р.н.) актор XV – 52, 53, 363; XVIII – 437; XIX – 263, 436
- Стус Василь** (1938-1985) поет XI – 13, 66, 93, 704-706, 755; XII – 23-27, 29, 51-54, 184, 189, 212, 229, 241, 419, 472, 496, 497; XIII – 277, 573. 582, 594, 616; XIV – 24, 251, 253; XV – 484, 485; XVI – 263, 350; XVII – 422; XVIII – 177, 182; XIX – 81, 210-222, 263, 300
- Стученко Андрій** (1904-1972) генерал армії XV – 369
- Стюарт Дуглас** (1913-1985) австралійський письменник XII – 73, 76, 541
- Суворов Володимир** (1943 р.н.) актор «Современника» XVI – 494; XVII – 567
- Суворов Олександр** (1730-1800) фельдмаршал XIII – 431; XIV – 285
- Судейкін Сергій** (1882-1946) художник XVII – 21
- Судрабкалн Яніс (Арвід)** (1894-1975) литовський поет, академік XIII – 365
- Судьїн Володимир** (1938 р.н.) режисер XI – 136, 461; XIV – 671
- Сукарно Ахмед** (1901-1970) президент Індонезії XI – 409; XVI – 20
- Судейман Стальський** (1869-1937) поет-ашуг XVII – 259
- Сулержицький Леопольд** (1872-1916) режисер, художник і літератор, театральний діяч XIII – 110; XVII – 19

- Сулима Микола (1892-193?) мовознавець, **репресований** 1934 р. X – 402, 415
- Сулимов Володимир (1936 р.н.), актор театру Завадського XIV – 563
- Сумароков Олександр, драматург (1717-1777) XVIII – 559
- Сумбаташвілі Йосип (1915 р.н.) театральний художник XIV – 421, 422; XV – 317; XVI – 362; XVII – 479
- Сумцов Микола (1854-1922) етнолог X – 389; XI – 679, 736
- Сун Ят-Сен (*Сунь Ятсен, Сунь Ісянь*) (1866-1925) китайський революціонер XI – 357; XVI – 20
- Супруненко Микола (1900-1984) історик, академік XII – 677
- Суптеля Дмитро (1902-1970) драматург, режисер XI – 50
- Суразький Василь, письменник XVI ст. X – 392
- Суриков Василій (1848-1916) художник XVIII – 172
- Суріц Яків (1881-1952) дипломат XI – 539
- Сурков Євгеній (1915-1988) критик XVII – 426; XVIII – 365, 366
- Сурков Олексій (1899-1983) поет XI – 682; XII – 226, 273; XIII – 732; XV – 100; XVIII – 84
- Суров Анатолій, драматург (1910-1987) XIII – 669, 670; XVIII – 560
- Суровцев Юрій (1931-2001) критик XVI – 473, 474
- Суровцова Надія (1896-1985) громадська діячка, **репресована** XII – 227, 308; XV – 81, 709, 713; XVI – 347, 348; XVII – 313, 314; XVIII – 59
- Сусанін Іван (?-1613) селянин з Костроми, народний герой XV – 385; XVII – 309
- Суслов (*Резніков*) Онисим (1857-1929) антрепренер XV – 433
- Суслов Михайло (1902-1982) політичний діяч XI – 216, 271, 668; XII – 153, 221, 358, 366, 437, 466, 646; XIII – 138; XV – 684, 721, 742, 744, 753; XVI – 13, 256, 259, 281, 357; XVIII – 89, 467; XIX – 112, 152, 290
- Суслов Михайло (1939 р.н.) кінооператор XVI – 156
- Суслопаров Іван (1897-1974) генерал-майор XIII – 210
- Суханов Микола (1882-1940) більшовик, **розстріляний** XI – 449; XIV – 721
- Сухаревська Лідія (1909-1991) актриса XI – 605; XIII – 484, 631, 633
- Сушино-Хоменко Володимир (1900-1966) літературознавець, **репресований** XIV – 562
- Сушицький Василь, актор (1912-1991) XVIII – 438

Суховерко Рогволд (1941 р.н.)
актор «Современника» XVI – 494; XVII – 567

Сухово-Кобилін Олександр (1817-1903) драматург XI – 8, 549, 655; XIV – 528, 546; XVII – 382

Суходольський Олекса (1863-1936) актор, режисер, антрепренер XIV – 30

Сухомлинов Володимир (1848-1926) генерал від кавалерії XVII – 70

Сухомлинський Василь (1918-1970) педагог XIV – 276, 476; XVIII – 120; XIX – 144, 180

Сухорський Андрій (1929 р.н.) різьбяр XVII – 597

Сучков Борис (1917-1974) літературознавець XIII – 730

Сушицький Феоктист (*Теоктист*) (1883-1920) історик літератури X – 387, 392

Сушкевич Борис (1887-1946) актор, режисер XIII – 323

Сюдоров Макс фон (*Карл Адольф*) (1929 р.н.) кіноактор XI – 669

Сюлліван (*Саллівен*) Артур (1842-1900) композитор XVII – 611

Сюперв'ель Жюль (1884-1960) поет XVII – 263; XIX – 447, 448

Сядристий Микола (1937 р.н.) майстер мікромініатюри XI – 648; XVII – 50, 51

T

Табаків Олег (1935 р.н.) актор, режисер XI – 216, 284, 300, 516; XII – 280; XIII – 590; XIV – 55, 391-394; XVII – 567; XVIII – 134

Табачников Модест (1913-1977) композитор XI – 314

Табідзе Тиціан (1895-1937) поет, **розстріляний** XIII – 729; XIV – 44; XVI – 514

Тавакарашвілі Мамука, поет і композитор доби Руставелі XV – 28, 29

Тагер Єлена (1895-1964) літературний критик, поетеса, прозаїк, мемуарист, **репресована** XIV – 298

Тагліавіані Карло, професор Римського університету XVII – 527

Тагор (*Тхакур*) Рабіндранат (1861-1941) XI – 22; XII – 20, 317; XIII – 364; XIV – 262, 323, 407, 408, 474, 546, 642, 663; XV – 94, 95, 192; XVI – 305, 598; XVII – 124, 382; XVIII – 298, 379, 396, 449, 452-457, 461, 530; XIX – 178, 222, 243, 245, 288, 296-299, 362, 392, 451; XX – 343

Тадич Люба (1929-2005) актор (Югославія) XII – 364, 388

Таїров (*Корнблїт*) Олександр (1885-1950) режисер XI – 23, 119, 125, 164, 334, 377; XII – 116, 236, 422; XIII – 82, 371;

- XIV – 17, 335, 642, 769; XV – 54, 60, 61, 63, 174, 237, 287, 577, 633; XVI – 88, 102, 234, 307, 536; XVII – 39, 124, 130, 197, 360, 446, 530; XVIII – 180, 237, 308, 324-328, 368, 593; XIX – 128, 182
- Тайлер Уот** (?-1381) ватажок селянського повстання в Анолії, **вбитий** під час перемовин з королем XVI – 289; XVIII – 530
- Тактакішвілі Отар** (1924-1989) композитор XII – 227; XIII – 229
- Талалай Володимир**, художник театру (1908-1996) XII – 159
- Талалай Леонід** (1941 р.н.) поет XVII – 532
- Талаліхін Віктор** (1918-1941) льотчик XVIII – 558
- Талейран Шарль** (1754-1838) дипломат XI – 313; XIX – 59, 60, 66, 68
- Тализіна Валентина** (1935 р.н.) актриса театру і кіно XIII – 355, 510; XV – 415
- Тамар Марія**, актриса театру Жана Вілара XV – 436
- Тамара** (1184-1212) цариця Грузії XIV – 244, 245, 248
- Тамашин Л.** (1922-1964) театрознавець XVIII – 369
- Тамерлан (Тімур)** (1333-1405) XIV – 168; XIX – 30
- Тамм Ігор** (1895-1971) академик, фізик-теоретик XV – 94
- Таммур Ільмар** (1921-1989) естонський актор і режисер XIII – 345
- Танев Василь** (1897-1941) діяч болгарського робітничого руху, соратник Г. Димитрова XIV – 121
- Танюк (Кенігфест-Алексєєва) Наталія** (1900-1969) XI – 30, 52, 53, 222, 223, 253, 261, 264, 266, 325, 420, 587, 588, 593, 620, 663, 702; XII – 69, 87, 181, 183, 186, 207, 282, 306-308, 359; XIII – 292, 308, 580; XIV – 19-21, 51, 116, 138, 682; XV – 26-30, 267, 268, 278, 420, 478, 479; XVI – 128, 129; XVII – 104, 181, 329, 619, 620, 675; XVIII – 16, 29, 51-53; XIX – 170, 246, 258, 350, 351, 373, 374
- Танюк (Павленко) Галина** (1930-2009) педагог XI – 597, 619
- Танюк Микола** (1936-1968) XI – 31, 267, 268, 273, 307, 325, 326, 420, 645, 663; XII – 87, 173-175, 199, 351; XIII – 45, 47, 201, 371, 475, 482, 586, 627, 628; XIV – 19, 43, 51, 138, 241, 258, 274, 409, 474, 482, 506, 650, 689; XV – 25, 27, 29, 51, 267, 322, 420; XVI – 128, 364, 394; XVII – 77, 268, 282, 287, 304, 328, 329, 430, 439; XVIII – 16, 51-53; XIX – 175, 351, 374
- Танюк Оксана** (1964 р.н.) театрознавець XI – 19, 30, 31, 52-56, 83, 88-91, 97, 103, 109, 134, 145, 158, 161, 168, 169, 189, 214, 243, 245, 247, 254, 261, 264, 266, 271,

- 273, 283, 288, 292, 295, 296-298, 307, 310, 325-327, 337, 340-343, 348-350, 373, 374, 421, 427, 435, 453, 454, 456, 469-472, 499, 645, 510, 516, 525, 527, 531, 547, 562, 597, 618, 619, 622, 624, 626, 630, 636, 638, 643, 646, 653, 655, 657, 663, 664, 678, 704; XII – 46, 48, 51, 69, 80, 85-90, 171, 181, 183, 306, 358, 359, 366, 413, 455; XIII – 45-47, 292, 322, 326, 370, 371, 475, 482, 483, 560, 575, 586, 628, 629; XIV – 19, 42, 43, 49, 116, 241, 262, 322, 410, 473, 474, 506, 507, 665, 689, 714; XV – 26, 29, 50, 51, 58, 150, 322, 388, 421, 422, 477, 491; XVI – 128, 255, 282, 359, 398; XVII – 90, 188, 248, 304, 323, 349, 354, 394, 423, 435, 438, 470, 510, 571, 633, 668, 675; XVIII – 7, 9, 14, 33, 52, 53, 70, 73, 118, 119, 123, 124, 140, 141, 168, 177, 189, 213, 249, 510-512, 527, 535; XIX – 27, 125, 129, 130, 132, 144, 176, 177, 244, 246, 247, 258, 271, 351, 373, 374, 391, 392
- Танюк Стефан** (1901-1982) учитель XI – 54, 325, 326, 587, 588, 593, 663; XII – 87, 171, 183, 359, 455, 473; XIII – 201, 292, 370, 587; XIV – 21, 116, 139, 356, 357; XV – 150, 267, 268, 278, 420, 421, 574; XVI – 398; XVII – 323, 328; XVIII – 16, 29, 51-53; XIX – 31, 32, 107, 351, 411-413
- Тао Чжу** (1908-1969) член політбюро ЦК КП Китаю XVI – 59
- Тарабаринів Леонід** (1928-2008) актор театру ім. Т. Шевченка XI – 115, 116, 148; XIV – 648; XVIII – 181; XIX – 405
- Тарабукін Микола** (1889-1956) мистецтвознавець XVI – 164
- Таран (Гончаренко) Федір (Теодозій)** (1896-1938) боротьбіст, критик, **розстріляний** X – 423
- Таран Анатолій** (1940-1993) письменник XI – 340, 445; XV – 416, 417; XVI – 532, 533; XVII – 525; XIX – 269, 272
- Таранджи Джахід Ситки** (1910-1957) поет XVIII – 270
- Таранов Гліб** (1904-1989) композитор XVII – 708
- Таранушенко Стефан** (1889-1976) мистецтвознавець, етнограф X – 395; XVIII – 400; XIX – 478
- Таранченко Віктор** (1938 р.н.) скульптор XII – 214
- Тарапунька** (див. Тимошенко Юрій) XVII – 630
- Тарасенко Марія** (1909-1923) студентка, **розстріляна** чекістами XVIII – 118
- Тарасенко Олександр** (1928-1988) театрознавець, журналіст XV – 85-90
- Тарасов Павло** (1912 р.н.) працівник Мінкультури СРСР XI – 548, 641, 752, 753; XII – 273, 467
- Тарасова Алла** (1898-1973) актриса МХАТу XIV – 512

- Тарасова Т.**, актриса (Ленінград)
XII – 62, 65
- Тарівердієв Мікаел** (1931-1996)
композитор XII – 325; XV – 447
- Тарковський Андрій** (1932-1986)
кінорежисер XI – 274;
XIII – 722; XIV – 312
- Тарковський Арсеній**, поет
(1907-1989) XIII – 409, 644; XIV – 669
- Тарнавський Зенон** (1912-1962)
письменник XI – 691;
XVII – 594, 604
- Тарнавський Остап** (1917-1992)
поет, перекладач, літературознавець
XVII – 595;
XVIII – 109-117
- Тарнавський Юрій** (1934 р.н.)
письменник, поет XII – 18
- Тарновський Микола** (1894-1984)
письменник XIII – 122;
XV – 365
- Тарсіс Валерій**⁴⁵ (1906-1983)
письменник-сатирик, перекладач
XIII – 312-321, 352, 727;
XVIII – 82
- Тарханов (Москвін) Михайло**
(1877-1948) актор МХАТу
XIII – 90; XV – 332; XVII – 361;
XVIII – 374
- Тась (Могиллянський) Дмитро**
(1901-1938) поет, **репресований**
XV – 45
- Татаренко Леонід**, поет-пісняр
(1930-1999) XVII – 532
- Татаренко Олексій**, партійний діяч
(1915-?) XV – 739
- Татаринова (Пушкарська) Ніна**
(1916-1992) поетеса
XV – 283, 284
- Татлін Володимир** (1885-1953)
художник XI – 382; XV – 562-565;
XVII – 259; XVIII – 308; XX – 348
- Тацит Публій Гай Корнелій**,
історик (бл. 58-бл. 117) XIII – 159;
XVI – 135; XIX – 25
- Ташнер** (1898-1918) художник з
Дахау XV – 522
- Твардовський Олександр**
(1910-1971) письменник XII – 160, 273, 437, 505; XIII – 518, 645, 685;
XIV – 529; XV – 579; XVIII – 82, 84
- Твен Марк** (1835-1910) письменник
XI – 6-10; XIII – 44, 369;
XIV – 263, 476, 477; XVIII – 491;
XIX – 472
- Твердохліб Іван** (1899-1986) актор
XI – 68; XV – 81; XVI – 475, 476, 478;
XVII – 14; XVIII – 473
- Тверської (Кузьмін-Караваєв) Костянтин**
(1890-1940) актор, режисер XVII – 40
- Тебальді Джузеппе (Тео Бальді)**
(1650-1727) композитор XIV – 385
- Тейлор Елізабет** (1932-2011) кіноактриса
XIV – 441
- Теккерей Вільям** (1811-1863)
письменник XI – 8

⁴⁵ Відомий доносами в НКВД. За вказівкою Хрущова запроторений у 1962 р. до психлікарні, позбавлений громадянства СРСР, висланий за кордон.

- Телешова Єлізавета** (1892-1943) артистка, режисер XIV – 606
- Теліга Олена** (1907-1942) поетеса, **розстріляна** в Бабиному Яру XII – 364, 365; XIV – 356; XV – 45, 104, 578;
- Тельнова**, доцент, викладачка медінституту XIII – 623; XIV – 618
- Тельнюк Станіслав** (1935-1990) поет, критик XI – 81, 83, 84, 93; XIV – 134-138; XV – 53; XVII – 616; XVIII – 527-535
- Темерін Олексій** (1923 р.н.) кінооператор XI – 412
- Темницький Володимир-Лука** (1879-1938) правник, літератор, громадський діяч XVIII – 385
- Темпест Пітер** (1914-1984) кореспондент «Morning Star» у Москві XIX – 410, 411
- Темушкін Олег** (1940 р.н.) доктор юридичних наук, помічник Генерального прокурора СРСР, державний обвинувач у справі Данієля й Синявського XIII – 252, 264, 270, 304, 649, 651, 696, 698
- Тен (Хомичевський) Борис** (1897-1983) письменник, перекладач XI – 639, 759; XII – 15; XIII – 59, 159, 365-367, 369, 516; XIV – 475, 546, 700; XVI – 273; XVII – 176, 382, 689, 702; XVIII – 186, 531
- Тен Іполіт** (1828-1893) французький філософ і історик XIX – 66
- Тенета Борис** (1903-1935) письменник, **покінчив життя самогубством** у в'язниці XI – 575; XV – 44
- Тенін Борис** (1905-1990) актор XI – 605; XIII – 484, 631
- Теньєр (Тенріс) Давид**⁴⁶ (1610-1690) (молодший), художник XI – 235
- Теодоракіс Мікіс** (1925 р.н.) грецький композитор XVII – 440
- Теодорович Іван** (1875-1937) член Селянського Інтернаціоналу, **розстріляний** XI – 449
- Терехова Маргарита** (1942 р.н.) актриса XIII – 227, 355; XIV – 22, 574; XIX – 397
- Терешкович Максим** (1897-1939) актор, режисер, **репресований** XVII – 41
- Терещенко Маргарита** (1928 р.н.) режисер XIII – 49, 185, 569, 633; XIV – 107, 218, 219, 223, 258, 316, 337-339, 403-408, 566, 567; XV – 183, 184, 364; XVI – 107, 164; XVII – 28; XIX – 393, 411, 429-432
- Терещенко Марко** (1894-1982) режисер XIII – 82, 84; XIV – 765; XV – 636; XVII – 645; XVIII – 154, 472, 585, 591, 609, 625, 640

⁴⁶ В Росії ім'я цього фламандського митця писали як Теньєр.

- Терещенко Микола** (1898-1966) поет XIII – 365; XV – 635; XVIII – 69, 143, 154, 432, 433; XIX – 285, 682
- Терещенко Микола**, письменник, **розстріляний** у «справі Косинки-Фальківського» (?-1934) XIV – 408
- Терлецький Сидір** (1892-1953) актор, режисер XVII – 602
- Терниченко Т.** (1921 р.н.) актор театру ім. І. Франка XIX – 549
- Терновська Неллі** (1927 р.н.) актриса ЦДТ XI – 269, 278, 342, 564, 569; XII – 180; XIII – 612; XIV – 578; XV – 422; XVI – 351
- Тернюк Петро** (1908-1982) театральний критик XVIII – 69, 515
- Террі Елен Аліс** (1847-1928) актриса XV – 627, 632
- Терьохіна Олександра** (1916-1993) актриса театру ім. В. Маяковського XV – 343; XVIII – 139
- Тесла Никола** (1856-1943) вчений XII – 313
- Тесленко Архип** (1882-1911) письменник, **репресований** X – 402, 408
- Теслюк Михайло** (*Ернест*) діяч КПЗУ, **репресований** X – 438
- Теста Альберто**, хореограф, композитор XIV – 442, 443
- Тетмайер-Пшерва Казимир** (1863-1940) поет, письменник XVIII – 63
- Теш Курт**, художник «Коміше опер» (маски) XII – 246, 254
- Тибул Альбій** (бл. 50-19 р. до н.е.) римський поет XVI – 466
- Тиглівець Олекса**, **репресований** XVI – 16
- Тиглій Леся** (1946 р.н.) поетеса XI – 252; XVIII – 195
- Тименко Григорій**, поет-шістдесятник, **зник за нез'ясованих обставин** в 1967 р. (КТМ) XVIII – 35
- Тиміш** (1632-1653) син Б. Хмельницького XI – 737
- Тимків Микола** (1909-1985) різьбяр XVII – 597
- Тимковський Ілля** (1773-1853) письменник XI – 625
- Тимошенко Ніна** (1918-2009), актриса XI – 75, 116
- Тимошенко Юрій** (*Таранунька*) (1919-1986) артист естради XI – 467; XIII – 369, 370; XVII – 630
- Тимошин Валентин** (1929-1993) режисер, учень М. Крушельницького XIII – 49; XVIII – 311
- Тимченко Євген** (1866-1948) мовознавець, член-кореспондент АН СРСР XII – 684, 685
- Тимченко Жанна** (1935-1986) історик, **загинула** під час катастрофи на теплоході «Адмірал Нахімов» XVII – 524
- Тимченко Марфа** (1922-2009) народний майстер XI – 210

- Тинянов Юрій** (1894-1943)
письменник XI – 65; XII – 28, 278, 425; XIII – 181-183; XVI – 436; XVIII – 122, 125
- Тинянова Лідія** (1902-1984)
дитяча письменниця, сестра Ю. Тинянова, дружина Веніаміна Каверіна XIII – 409, 722
- Тирсо де Моліна** (1571-1648)
драматург XVII – 35
- Тисяченко (Саливон) Григорій** (1888-1927) бібліограф
X – 389;
- Титаренко Надія** (1903-1976)
актриса XVI – 583; XVIII – 696; XIX – 688
- Титаренко Олексій** (1915-1992) член Політбюро ЦК КПУ
XV – 739
- Титов Владислав**, письменник (1934-1987) XVII – 532
- Тихвінський Володимир** (1924-1988) письменник XIV – 47
- Тихий Іван** (1927-1982) художник XVII – 709
- Тихий Олекса** (1927-1984) вчитель, **дисидент**, **репресований** XVI – 18
- Тиховський Павло** (1866-1938)
літературознавець, бібліограф X – 395; XVII – 692
- Тихонов Вячеслав**, кіноактор (1928-2009) XI – 660
- Тихонов Микола** (1896-1979)
поет XIII – 732; XIV – 250; XV – 100; XVIII – 528
- Тичина Павло** (1891-1967) поет, академік X – 398, 406; XI – 20, 41, 42, 119, 258, 432, 683, 706, 755, 775-782; XII – 22, 118, 405, 420, 429, 566, 567, 571, 577; XIII – 160, 172, 188, 205, 236, 368, 411, 524, 529, 534, 536; XIV – 182, 205, 206, 212, 216, 218, 491-493, 572, 594, 685; XV – 45, 161, 169, 192, 424, 428, 554, 567, 635; XVI – 50, 108, 219-229, 243, 268, 283, 287-297, 305, 422, 418, 438, 440, 504, 505, 578, 605; XVII – 135, 137, 179, 284, 450, 580, 610, 616, 617, 630, 636, 644, 707; XVIII – 151, 489, 527-535, 541, 546, 547, 620, 638, 639; XIX – 113, 210-212, 218, 254, 280, 284-286, 462, 465, 681, 691; XX – 341
- Тишкевич-Азважинський С.П.**, директор театрального інституту в Києві, **репресований** XV – 535
- Тишлер Олександр** (1898-1980)
художник театру XIII – 345; XVII – 474, 475
- Тищенко Борис** (1939 р.н.) композитор XVII – 642
- Тік Людвіг** (1773-1853) письменник XIV – 369; XV – 130
- Тіме Єлизавета** (1884-1968)
актриса XVII – 41, 42
- Тінський (Перепелиця) Михайло** (1894-1948) актор, режисер XIX – 673, 675, 681
- Тін-шан**, співробітник НДУ мікробіології АН КНР XIV – 300

- Тірал Конвей** (1878-1938), кіно-актор XII – 126
- Тіто Йосип Броз** (1892-1980) XVI – 165; XVIII – 408
- Тітов Володимир** (1938 р.н.) XII – 95; XIV – 19; XVI – 430
- Ткаченко Іван**, літературознавець, **репресований** у 30-х роках (1892-?) X – 388, 395
- Ткаченко Семен** (1901-1968) директор театального інституту XI – 305, 599, 603; XIV – 488; XVI – 532; XIX – 290, 541
- Ткаченко Юлія** (1928-2008) актриса театру ім. І. Франка XIII – 401, 491; XIV – 14; XV – 518
- Ткаченко Юрій** (1935-2000) кінооператор XIII – 568
- Ткачова Наталя** (1916-2004), актриса театру Ю. Завадського XII – 411; XIII – 49; XIV – 9; XV – 182
- Ткачук Роман** (1932-1994) актор XVI – 99
- Тмогвелі Саргіс**, письменник XII ст. XIV – 247, 248
- Тобілевич (Карпенко-Карий) Іван** (1845-1907) драматург XII – 516; XV – 363, 528; XVII – 178, 604; XVIII – 363, 445, 560, 581, 625, 626, 698, 703; XIX – 71
- Тобілевич Софія В. (Дитківська)** (1860-1953) артистка, письменниця, фольклорист XVI – 495
- Товстоніс Віталій** (1883-1936) драматург, **репресований** XVIII – 386
- Товстоногов Георгій** (1913-1989) режисер XI – 71, 102, 126, 173, 181, 264, 589, 600-603; XII – 77, 49, 55, 184, 195, 207, 318, 351, 415, 426, 461, 463, 468; XIII – 63, 166, 189, 224, 233, 235, 305, 354, 518, 615; XIV – 484, 543, 548, 587, 591, 703; XV – 25, 62, 92, 93, 169, 178, 181, 200, 279, 357, 428, 432, 480, 580-582, 588-595, 638-650; XVI – 108, 305, 465; XVII – 324, 379, 632-635; XVIII – 134, 396, 462; XIX – 14, 265, 320, 405
- Тодорович Марко** (1929-2000), актор (Белград) XII – 389
- Тодоровський Петро** (1925 р.н.) режисер, оператор XII – 365; XIII – 568
- Тодорський Олександр** (1894-1965) генерал-лейтенант XVII – 291
- Тойнбі Арнольд** (1889-1975) історик XVII – 212, 213, 207, 218, 219, 242
- Тойнбі Філіп** (1916-1981) англійський журналіст, критик XIII – 262
- Токар Хаїм** (1889-1965) журналіст XI – 760; XVIII – 359-362
- Токарев Володимир** (1911-2003) режисер, драматург XII – 370; XIV – 173; XV – 363
- Толбузін Аркадій** (1920-1972) актор, сценарист XIII – 106
- Толлер Ернст** (1893-1939) драматург, **покінчив життя самогубством** XII – 515; XIII – 273;

- XIV – 87, 99, 128; XVII – 685; XVIII – 234, 242; XIX – 287
- Толмазов Борис** (1912-1985) актор XV – 361, 370; XVII – 641; XIX – 62
- Толмачова Лілія** (1932 р.н.) актриса XI – 284; XIII – 590; XVI – 354; XVII – 423
- Толопко Леон** (1902 р.н.) журналіст (США) XVIII – 564
- Толстих Валентин** (1929 р.н.) театрознавець, філософ XV – 308-314, 416, 427, 601-614
- Толстіков Василь** (1917-2003) секретар Ленінградського обкому КПРС XII – 195; XIII – 518
- Толстой Лев** (1828-1910) російський письменник XI – 320, 328, 329, 383, 384, 417, 438, 540, 546, 636, 687, 734; XII – 11, 259, 591; XIII – 82, 203, 205, 316, 319, 468, 524, 538, 656, 673, 678, 688, 689; XIV – 72, 85, 299, 546, 548; XV – 240, 241, 276, 304; XVI – 75, 262; XVII – 19, 35, 49, 151, 382, 442, 527, 604; XVIII – 103, 346, 530, 576, 618; XIX – 11, 251, 365
- Толстой Олексій** (1883-1945) письменник XI – 244, 276; XIV – 174, 594; XV – 315-321
- Толстой Олексій**, драматург (1817-1875) XII – 221; XIII – 276, 520, 522, 576; XVI – 381; XVII – 152, 382, 692, 701; XVIII – 558, 559; XIX – 428
- Толубеев Юрій** (1906-1979) актор театру і кіно XVII – 426
- Толченова Ніна** (1912-?), критик XV – 514-516; XVI – 280
- Тольятті Пальміро** (1893-1964) керівник італійської компартії XI – 176; XII – 171; XIII – 345; XVIII – 320; XIX – 141
- Тома Людвиг** (1867-1921) письменник XV – 522-524
- Томашевський Борис** (1903-1975) літературознавець X – 383
- Томашевський Генрік** (1919-2001) майстер пантоміми, Польща XVIII – 370
- Томлінсон Чарлз** (1927 р.н.) поет XVIII – 19
- Томський (Єфремов) Михайло** (1880-1936) **покінчив життя самогубством** XI – 449; XII – 509; XVIII – 442, 505, 506
- Томчук Іван** (1923-1992) кераміст XVII – 597
- Тоом Леон** (1921-1969) поет, перекладач, син Л. Тоом **покінчив життя самогубством** XII – 206, 313, 605; XIII – 202, 282, 291, 484, 582; XIV – 8, 24-26
- Тоом Лілія** (1890-1976) критик, перекладач XVIII – 685
- Топачевський Андрій** (1939 р.н.) письменник XV – 359-361
- Тополя (Тополінський) Кирило**, письменник першої половини XIX ст. XV – 455, 458
- Топорков Василій** (1889-1970) актор XII – 280, 448; XIV – 391, 519; XVII – 361

- Торвальдсен Бертель** (1770-1844) скульптор XI – 235
- Торміс (Рихович) Вельо** (1930 р.н.) естонський композитор XVI – 123
- Торре Гільермо** (1900-1972) письменник, критик XII – 381
- Тортельє Поль** (1914-1990) французький віолончеліст, композитор XIV – 171
- Тото (Антоніо Марія Джузеппе де Куртіс Гальярді Гріффо Фокас, герцог Компено ди Бізанціо)** (1898-1967) італійський комік XVI – 280
- Тоцький Іван** (1896-1957) співак XII – 590
- Трапшо Ірена** (1868-1958) актриса XIV – 405
- Траугурт Ромуальд** (1826-1864) XI – 506
- Тревор-Ропер (Тревор Роупер)** (1914-2003) британський історик XIV – 643
- Трентін'ян Жан-Луї** (1930 р.н.) актор XVI – 339
- Треньов Костянтин** (1876-1945) драматург XI – 660; XIX – 174, 682
- Трепов Дмитрій** (1855-1906) генерал-губернатор Петербурга («патронов не жалеть!») XVI – 387
- Третьак Василь** (1926-1989) співак (тенор) XI – 500; XIV – 226; XVI – 99
- Третьяков Сергій** (1892-1939) письменник, **розстріляний** XIII – 711; XIV – 112, 114, 125; XVII – 504
- Третьяков Роберт** (1936-1996) поет XIII – 183; XVI – 173
- Трифонов Юрій** (1925-1981) письменник XIV – 455
- Тріоле Ельза** (1896-1970) письменник XII – 466, 469, 479; XVII – 431
- Триска Євгенія**, художник по костюмах «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226
- Тронько Петро** (1915-2011) історик, академік XI – 61, 162; XV – 653, 714, 721, 739, 747, 749, 753, 761; XVII – 196, 478; XVIII – 565
- Тростянецький Арон** (1914-1986) літературознавець XVIII – 323
- Трофимов Микола** (1920-2005) актор БДТ XI – 660; XV – 594, 644
- Трохименко Карпо**, художник (1885-1979) XVIII – 415
- Троцький (Бронштейн) Лев** (1879-1940) XI – 23, 360, 364, 365, 394, 446, 449, 451, 545; XII – 55, 161, 240, 282, 423, 424, 425, 506; XIII – 145; XIV – 36, 722; XVI – 183, 356; XVII – 46, 47, 436, 498; XVIII – 76, 288, 418, 419, 440-442, 504
- Троянкер Раїса** (1908-1945) поетеса XII – 555, 556, 573; XVIII – 28

- Трубецької Сергій** (1790-1860) декабрист XVII – 564
- Трумен Гаррі** (1884-1972) 33-й президент США XIX – 352
- Трусов Іван** (1885-1936) журналіст, **розстріляний** XIV – 594
- Труш Адріана** (1878-1954) дружина Івана Труша, донька М. Драгоманова XVII – 319
- Труш Іван** (1869-1941) художник XVII – 596
- Трюффо Франсуа** (1932-1984) кінорежисер XI – 761
- Трясило (Федорович) Тарас**, гетьман запорізьких нереестрових козаків XVII ст. XIX – 514
- Тувім Юліан** (1894-1953) поет XVII – 584
- Тугай Жанна** (1937 р.н.) актриса XIX – 438
- Туган-Барановський Михайло** (1865-1919) економіст XII – 555, 699
- Тудор Степан** (1892-1941) письменник XIII – 312, 446; XVIII – 128
- Туз Валентина** (1931-1993) актриса XVI – 478
- Тулін Борис** (1938 р.н.) графік XII – 215
- Тулуб Зінаїда** (1890-1964) письменниця XII – 166; XV – 12, 45
- Тутьчинський Віктор** (1937 р.н.), актор «Современника» XIV – 55
- Туманов (Туманішвілі) Йосиф** (1909-1981) режисер опери XIV – 224
- Туманова Валентина** (1932 р.н.) актриса ЦДТ XI – 277, 357, 381, 389, 564; XIV – 344, 578; XV – 39, 423; XIX – 30, 307, 318, 356
- Туманян Ашхен** (1896-1962)⁴⁷, дружина А. Мікояна XV – 585
- Туманян Ованес** (1969-1923) письменник XI – 370; XVIII – 532
- Тумаркін Йосип**, збирач афоризмів XI – 343, 347, 348
- Туньйон Гонсалес Рауль** (1905-1974) аргентинський поет XIV – 313
- Тур (Гельц) Аріадна** (1915 р.н.) драматург XIV – 158
- Тур Валерій** (1940 р.н.), драматург XVII – 203
- Тур Петро** (1908-1978) драматург XIV – 158
- Турбін Володимир** (1927-1993) літературний критик, професор МГУ XIII – 276; XV – 608, 613
- Тургенев Іван** (1784-1845) письменник X – 392, 393, 395, 396; XI – 512, 549; XIII – 359, 675; XV – 304; XVI – 54, 55, 77, 147; XVII – 94, 438, 517; XVIII – 54, 63, 396; XIX – 11, 382
- Тургенев Олександр** (1784-1845) громадський діяч XIV – 471, 525, 546

⁴⁷ В т. 15 «Щоденників» на стор. 585 – після слів «арештували Зінаїду Дмитрівну...» треба читати далі «дружину Орджонікідзе».

- Турик Андрій, **репресований** в 60-і роки XVI – 18
- Турівський Казимир-Йосип (1813-?) польський письменник X – 393
- Туркельтауб Ісаак (?-1938) театрознавець, **розстріляний** XVIII – 705-716
- Турков Андрій (1924 р.н.) письменник, літературознавець, ЖЗЛ XI – 344, 346; XIII – 409, 722
- Туровська Майя (1924 р.н.) кінокритик XVI – 63
- Туровський Михайло (1933 р.н.), художник XII – 213
- Турок-Попов Володимир (1904-1981), доктор історичних наук XIII – 721; XV – 94
- Турчак Стефан (1938-1988) диригент XIV – 554; XVII – 598; XVIII – 480
- Турчиновський Ілля (1695-після 1746) письменник XIX – 158
- Тутишкін Андрій (1910-1971), режисер XI – 377
- Тухачевська Ніна (1900-1941) дружина М. Тухачевського, **розстріляна** XI – 449
- Тухачевська Світлана (1922 р.н.), донька М. Тухачевського, **репресована** XI – 396
- Тухачевський Михайло (1893-1937) військовий діяч, маршал, **розстріляний** XI – 394, 396, 449, 607-611; XII – 336, 543; XIII – 210, 711; XVI – 96, 373, 377; XVII – 291; XIX – 269
- Тухольський Курт (1890-1935) письменник XIV – 111
- Тушинський (*Оурелян*) Олександр XI – 183, 185, 342, 381, 389, 732
- Тхакумашев Нальбій (1938 р.н.) режисер XIII – 93
- Тюленін Сергій (1925-1943) молодоговардієць, **страчений** фашистами XVII – 641
- Тютчев Федір (1803-1873) поет XI – 20, 184, 659, 596, 598, 620; XII – 84, 222, 686
- Тютюнник Григорій (1931-1980) письменник, **покінчив життя самогубством** XIV – 195, 216; XVI – 538; XVIII – 311, 312; XIX – 112, 221
- Тюшка Осип (*Тишко Йосип*) (1908-1983) член Крайового проводу ОУН, очолював студентський відділ, відповідальний за підпільний журнал «Сурма», сидів в польських, німецьких тюрмах, концтаборі Саксенгаузен XIII – 562, 563
- Тягно Борис (1904-1964) режисер школи Л. Курбаса XI – 58, 553; XIII – 79, 87, 91; XIV – 545, 702; XV – 12, 81, 161; XVI – 300, 537; XVII – 157, 380, 531, 588, 604; XVIII – 473, 696, 697, 712; XIX – 688
- Тьоса Іван (1917-?), актор-комік з Волинського театру ім. Шевченка XIV – 157
- Тьютін Дороті (1930-2001) англійська актриса XIV – 446

У

- Уайльд Оскар** (1854-1900) поет, драматург XI – 518, 523, 684; XVI – 608; XVII – 517; XVIII – 240
- Уайт Едвард** (?-1967) підполковник, космонавт **загинув** під час вибуху «Аполлона» XV – 556
- Уайтлоу Віллі** (1932 р.н.), актриса XII – 200
- Уат Джеймс** (1736-1819) винахідник XVIII – 530
- Убийвовк Ляля** (1918-1942) підпільниця XI – 329
- Уборевич Ієронім** (1896-1937) командарм, **розстріляний** XI – 608;
- Уварова (Даніель) Ірина** (1932 р.н.) художниця, мистецтвознавець, **дисидентка** XI – 679, 681 XII – 49; XIII – 72, 376; XVIII – 294
- Уганов Микола** (1886-1940) партійний діяч, **розстріляний** XI – 449; XII – 509; XVIII – 418
- Угрюмов (Плюшков) Олексій** (1897-1968) письменник, емігрував в 1946 р. до США XVIII – 196-206
- Угрюмов Дмитро** (1909-1973) драматург XVI – 164; XIX – 62
- Удовиченко Петро** (1914-1992) історик, академік АПН, міністр освіти XV – 664, 701, 702, 703; XVIII – 548
- Уеллс Герберт Джордж** (1866-1946) письменник XVII – 300; XIX – 191
- Уескер Арнольд** (1932 р.н.) драматург XII – 541; XIV – 546; XVII – 382; XVIII – 496
- Уетс Ребекка (Сесілі Ендрюс)** (1892-1983) британська письменниця й журналістка, підписала листа на підтримку Данієля і Синявського XIII – 262
- Ужвій Наталя** (1898-1986) актриса XI – 104, 123, 552, 670; XII – 108; XIV – 165, 241; XIII – 148, 149, 224, 255; XV – 45, 185, 517, 746; XVI – 235, 309, 537; XVII – 207, 212, 380, 403, 540, 544, 569, 588, 610, 660, 661, 673, 684; XVIII – 100, 104, 107, 151, 300, 358, 362, 364, 368, 469-475; XIX – 124, 463, 465, 470
- Уїлсон Мітчел** (1913-1973) письменник XVII – 382
- Уїльям Карлос Уїльям** (1883-1963) поет, лікар XVIII – 21
- Уїсдом Норман** (1915-2010) актор XI – 750, 751
- Уїтмен Волт** (1819-1892) поет XI – 745; XIII – 365, 500; XIV – 293, 684; XV – 220; XVIII – 27, 529-533
- Уйгун (Атакузієв Рахматула)** (1905-1990) узбецький поет XIII – 719
- Українець** (псевдонім *Драгоманова*) XVII – 178

- Українка Леся (Косач-Квітка Лариса)** (1871-1913) X – 403, 404, 409, 410, 423; XI – 78, 80, 100, 125, 154, 344, 430, 692, 716; XII – 257, 267, 309, 403, 515, 518, 524, 577; XIII – 58, 166, 216, 233, 255, 365, 366; XIV – 165, 349, 367, 401, 416, 455, 504, 544, 572, 646; XV – 86, 89, 128, 160, 168, 189, 192, 204, 206, 226, 275, 446, 624, 625, 651, 654, 699, 707; XVI – 275, 305, 467, 473, 530, 580; XVII – 115, 381, 441, 444, 450, 456, 461, 466, 490, 527, 545, 553, 605, 636, 683, 708; XVIII – 9, 58-60, 63, 109-117, 149, 157, 162, 165, 172, 252, 356, 385, 436, 439, 461, 482, 483, 540, 553, 566, 611, 618, 623, 631, 635; XIX – 12, 127, 384, 388, 389, 417, 436, 437, 455, 539, 676, 681, 682
- Улагай Ігор**, перекладач Гете XVII – 689, 690, 702
- Уланова Галина** (1909-1998) балерина XVIII – 134; XIX – 405
- Улезко Микола**, перекладач Гете XVII – 689, 692, 701, 703
- Ульбріхт Вальтер** (1893-1973) XI – 176
- Ульріх Василь** (1889-1951) юрист, голова Військової колегії Верховного Суду XIV – 431, 486; XVI – 347
- Ульянов (Ленін) Володимир** XIV – 722
- Ульянов Микола** (1875-1949) художник XVII – 34, 177
- Ульянов Михайло** (1927-2007) актор театру ім. Вахтангова XI – 99, 156, 157, 156, 157; XII – 231, 317, 367, 410, 438, 599; XIII – 334; XV – 285, 286, 345; XVIII – 50, 134
- Ульянов Олександр**, народник (1866-1887) XI – 622
- Ульянова Інна** (1934-2005) актриса Театру на Таганці XI – 121, 595; XII – 13, 14
- Умалатова Сажі** (1953 р.н.) політик XVI – 325
- Уманець (Михайло Комаров)** (1844-1913) бібліограф, критик, фольклорист XVII – 178
- Уманський Моріц** (1907-1948) театральний художник XVIII – 473
- Уманцева Юлія** (1894-?) дружина М. Хвильового XVI – 238
- Унамуно Мігель де** (1864-1936) письменник, філософ XV – 104
- Унгаретті Джузеппе** (1888-1970) поет XVI – 402, 404, 406; XVIII – 20
- Уншліхт Йосип** (1879-1938) партійний діяч, **розстріляний** XI – 449
- Уолд Джордж** (1906-1997) біохімік, лауреат Нобелівської премії XV – 269, 416
- Уолп Бернард**, британський митець, підписав листа на підтримку Даніеля і Синявського XIII – 262

- Уоррен Ера** (1891-1974) голова комісії у справах вбивства Кеннеді XIV – 643
- Упіт Андрейс** (1877-1970) письменник XVIII – 528
- Уражцев Віталій** (1944-2008) політик XVI – 327
- Уралова Євгенія** (1940 р.н.) актриса XVII – 574
- Урбанович Павло**, режисер, чоловік М. Кнебель, **покінчив життя самогубством** XVII – 41
- Урбанський Євгеній** (1932-1965) актор XI – 158, 605-607; XII – 73, 279, 280, 281, 304, 367, 472; XIII – 587, 615
- Урбель Іда** (1900-1983) балетмейстер, педагог XVI – 123
- Урицький Мойсей** (1873-1918) більшовик, **застрелений** XIII – 51; XVII – 44; XVIII – 418
- Урнов Дмитро** (1936 р.н.) літературознавець XVIII – 572-579
- Усенко Павло** (1902-1975) поет XI – 683; XVI – 228; XVII – 532; XVIII – 650, 651, 661; XIX – 691
- Усієвич Володимир** (1896-1938) заступник голови управління кіно-фото-промисловості, **розстріляний** XIV – 549
- Успенський Гліб** (1843-1902) письменник XI – 328
- Успенський Лев** (1900-1978) письменник XI – 630
- Устинов Лев** (1923-2009) драматург XVIII – 392; XIX – 437
- Устинов Олексій** (1879-1937) **репресований** XI – 449
- Устиянович Микола** (1811-1885) священник, письменник, поет XVII – 689, 691, 695
- Устюгов Костянтин** (1918 р.н.) актор ЦДТ XIV – 632; XV – 422, 423, 558; XVI – 351
- Уткін Іосиф** (1903-1944) поет XV – 242, 243, 368, 369
- Уточкін Сергій** (1876-1915) один з перших летунів XVII – 70
- Утьосов (Вайсбейн) Леонід** (1895-1982) актор XI – 217; XVII – 512; XVIII – 33
- Уханов Костянтин** (1891-1937) партійний діяч, **репресований** XI – 450; XVIII – 418
- Ухтомський Олексій** (1875-1942) фізіолог, академік XII – 242, 449, 451, 452; XVI – 483
- Ушаков Костянтин** (1908-?) театральний діяч XI – 642, 652; XII – 100
- Ушаков Микола** (1899-1973) перекладач XII – 22
- Ушерович Саул** (1890-1936) літкаторжанин XI – 355
- Ушинський Костянтин** (1824-1871) педагог XIII – 155; XIX – 144

Ф

- Фабрі Дієго** (1911-1980) італійський драматург XIII – 252
- Фаворський Володимир** (1896-1964) художник XII – 245; XVI – 164
- Фадеев Олександр** (1901-1956) письменник, **покінчив життя самогубством** XI – 25, 542; XII – 333; XIII – 656, 678, 687; XIV – 538-541; XV – 12; XVI – 177; XVIII – 528; XIX – 291
- Фадеева Єлена** (1914-1999) актриса XI – 708
- Файзієв Латиф** (1929-1994) кінорежисер XIV – 649
- Файко Олексій** (1893-1978) драматург XIV – 535; XVII – 188
- Фаллада Ганс** (*Дітцен*) (1893-1947) письменник XIII – 666
- Фалле Рене** (1927-1983) французький письменник, сценарист XI – 729
- Фальк Роберт** (1886-1958) художник XII – 440
- Фальківський** (*Левчук*) **Дмитро** (1898-1934) поет, **розстріляний** XII – 166; XV – 44, 554; XVI – 174, 419
- Фалья Мануель де** (1876-1946) композитор XIX – 188
- Фарж Ів** (1899-1953) публіцист, художник XI – 443, 542
- Фаст Говард** (1914-2003) письменник XII – 493
- Фаст Говард** (1914-2003) письменник XIX – 290-295
- Фатеева Наталія** (1934 р.н.) кінноактриса XIII – 227
- Февральський Олександр** (1901-1984) театрознавець XVII – 42, 52, 56, 63
- Федін Костянтин** (1892-1977) письменник XIII – 402, 666, 678, 687, 732; XV – 369, 578; XVI – 177
- Федорів Михайло** (1867-1945) академік XII – 685, 709
- Федорів Роман** (1930-2001) письменник XV – 262, 725
- Федоров Василій** (1891-1971) режисер мейєрхольдівської школи XVII – 41; XIX – 556
- Федоров Георгій** (1917-1993) доктор історичних наук XIII – 162, 211, 721
- Федоров Никифор**, камердинер О. Пушкіна XVIII – 576
- Федоров Олександр** (1968-1949) поет, художник XV – 543
- Федорова Вікторія** (1946 р.н.) кіноактриса, донька Зої Федорової XII – 221
- Федорова Ірина** (1931-2010), етнограф XVII – 426
- Федоров-Ровенський Олексій** (1901-1989) керівник партизанського руху XVII – 195
- Федоровський Олександр** (1885-1939) археолог XIX – 254
- Федорцева** (*Сабат*) **Софія** (1900-1988) актриса «Березола», **репресована** XI – 553,

- 719; XII – 151; XIV – 333; XV – 11, 161; XVI – 58, 318, 460, 472, 537; XVII – 252, 257, 478, 588, 606, 611; XVIII – 152, 187, 250, 253, 256, 296, 330, 357, 398, 460, 502, 523; XIX – 377, 458, 463, 467
- Федорцева Володимира**, дочка С. Федорцевої XVII – 124, 531, 550, 671, 673; XVIII – 187, 250, 256, 398, 491, 494; XIX – 237, 243, 463, 467, 475
- Федорчук Віталій** (1918-1992) голова КДБ України XIX – 539
- Федотов Іван** (1900-1936) директор Горьківського педінституту, **розстріляний** XIV – 594-595
- Федотов Павел** (1815-1852) художник XII – 198
- Федр** (бл. 15 - бл. 70 до н.е.) римський байкар XIII – 159
- Федькович Юрій (Осун)** (1834-1888) письменник X – 395; XI – 747; XII – 432; XIII – 445; XVII – 694, 695, 696, 704; XVIII – 63, 381
- Фейхтвангер Ліон** (1884-1958) письменник XI – 539; XIII – 138, 316, 522, 631; XIV – 87, 100, 114, 121, 320; XVII – 382
- Фелліні Федеріко** (1920-1993) кінорежисер XI – 19, 53, 188; XII – 315; XIII – 207, 356-358, 374-376; XVII – 78, 575, 649; XIX – 258
- Фельдман Йосип** (1915-1941), письменник, **загинув** на війні XII – 584; XIV – 772, 773
- Фельдман Олег** (1938 р.н.) театральний критик XV – 345
- Фельзенштейн Вальтер** (1901-1975) актор, режисер XI – 592, 615; XII – 245, 250-252, 254
- Фельман Фридріх** (1798-1850) естонський лікар, доктор наук, громадський діяч, голова естонського наукового товариства, філолог, письменник і поет XIV – 25
- Феодор Іоанович** (1557-1598) цар, останній з Рюриковичів XII – 69; XIV – 173, 566, 579
- Феодосій Печерський** (1030-1074) ігумен Києво-Печерської лаври XI – 687
- Феокріт**, давньогрецький поет (кін. IV ст. - перша половина III ст. до н.е.) XIII – 160
- Феофан** (бл. 760-818), автор «Хронографа» XIV – 167
- Феофанов Юрій** (1925 р.н.) журналіст, юрист XIII – 243, 336, 337, 519, 640, 641, 697-704
- Ферарі Рахела** (1911-1994), актриса (Белград) XII – 394
- Фербенкс Дуглас** (1884-1939) актор, зірка німого кіно XVII – 70
- Фере Володимир** (1902-1971) композитор XVIII – 354
- Фере Шарль** (1852-1907) психолог, фізіолог XII – 450, 451
- Фермо Мішель**, драматург XVII – 324, 325, 402, 438

- Фернандель (Фернан Кон-
танден)** (1903-1971) актор
XVIII – 32
- Феррара Франко**, поет (1935
р.н.) XVI – 404
- Феррер Хосе** (1912-1992) кіноак-
тор, режисер XVIII – 115
- Ферреро Вілі** (1906-1954) ди-
ригент, вундеркінд XII – 216
- Фет (Шеншин) Афанасій**
(1820-1892) поет XIII – 130
- Фетисова Людмила** (1925-
1962) актриса XII – 153-156
- Фефер Іцик** (1900-1952) пись-
менник, **розстріляний** XVI –
228, 597; XVIII – 323
- Фехміу Бекім** (1936-2010), актор
(Белград) XII – 394
- Филимонов Сергій** (1926-
2003) актор XI – 125; XIII – 232;
XIV – 569
- Филипович Павло** (1891-1937)
поет, перекладач, літературоз-
навець, **розстріляний** X – 389,
393, 394, 398, 406, 417, 419, 421-
424; XIV – 647; XV – 45, 455-459,
463; XVI – 268; XIX – 69, 72, 285
- Фирін Аркадій**, автор збірки
поезій, плагіатор з Пушкіна
XIV – 342
- Фіалко (Фріче) Нонна** (1928
р.н.) актриса XIV – 157-159
- Фігнер Віра** (1852-1942) політич-
ний діяч XI – 359
- Фіголь Антон** (1919-2000) різь-
бяр XVII – 597
- Фіголь Михайло** (1927 р.н.) ху-
дожник XI – 737, 755; XII – 23,
213, 215; XIV – 490
- Фієвський Тадеуш** (1911-1987)
актор XIX – 173
- Філатов Володимир** (1975-
1956) офтальмолог XI – 161
- Філіп Жерар** (1922-1959) кіно-
актор XI – 730
- Філіпп** (382-336 до н.е.) батько
Ол. Македонського XV – 396
- Філіппо Едуардо де** (1900-1984)
актор, драматург, театраль-
ний діяч XI – 90, 670; XVII – 12,
81, 382
- Філіппов (Філістинський)**
Борис (1905-1991), поет-еміг-
рант XIII – 143, 196, 268, 708, 715
- Філлер Зиновій (Зорік)** (1932-
1982) актор «Современника»
XVI – 494
- Філон Александрійський**, фі-
лософ (бл. 25 до н.е. XVI – бл.
50 н.е.) XVI – 135
- Філянський Микола** (1873-
1938) поет, мистецтвознавець,
розстріляний X – 440, XV – 45
- Фільц Богдана** (1932 р.н.) ком-
позитор, з родини репресова-
них XVII – 601
- Фіндейзен Микола** (1868-1928)
музикознавець XIV – 383
- Фіницький Михайло**, поет
XVIII ст., закінчив Київську ду-
ховну академію XV – 453
- Фінкель Олександр** (1899-1968)
лінгвіст, перекладач XIII – 324

- Фінлей Френк** (1926 р.н.) актор XII – 200
- Фінн Павло** (1940 р.н.) сценарист XVII – 711
- Фірдоусі Абуль Касим** (940-1025) перський поет XIX – 252
- Фірсов Микола**, актор ЦДТ (1900-1974) XI – 136, 269, 278, 566; XIII – 558; XVI – 352
- Фітільов** (див. Хвильовий) XVII – 206
- Фітінгоф-Шель Борис** (1829-1901) композитор XI – 585
- Фіхте Іоганн Готліб** (1762-1814) філософ XII – 67
- Фіцджеральд Скотт Френсіс (Кі)** (1896-1940) письменник XVIII – 164
- Фіш Геннадій** (1903-1971) письменник XIII – 409, 722
- Флавій Веґецій Ренат Публій** (кін. IV-поч. Vст.) римський військовий історик XVII – 269
- Флавій Йосип** (38 – після 100) історик XVI – 135
- Фламаріон Каміла** (1842-1925) астроном XII – 226; XX – 346
- Флетчер Джон** (1579-1625) драматург XVI – 535; XVII – 530
- Флис Володимир** (1924-1987) композитор XVII – 601
- Флобер Гюстав** (1821-1880) письменник, драматург XI – 665; XIII – 258, 630; XV – 542; XVI – 145; XVIII – 63
- Флор Публій**, староримський автор кінця I пол. II ст. XVI – 275
- Флоренський Павел** (1882-1937) релігійний філософ, **розстріляний** XVI – 284; XVII – 485
- Флоринський Василь** (1888-1955) актор XVI – 279
- Флуранс Марі-Жан П'єр** (1794-1867) фізіолог, лікар XIV – 555, 556
- Фогель Рудольф** (1900-1967) актор «Мюнхен Каммершпіле» XV – 524
- Фокін Михайло** (1880-1942) балетмейстер XII – 196; XVII – 69
- Фольгоре Лючано (Омеро Веккі)** (1888-1966) поет-футурист, драматург XVI – 402
- Фольмеллер Карл Густав** (1848-?) письменник, мовознавець XVI – 610, 612
- Фоменко Петро** (1932 р.н.) режисер XI – 98, 121, 129, 168, 327, 348, 549, 550, 595; XIII – 92, 93, 111-117, 305; XIV – 32, 52, 278, 496; XV – 184; XVI – 559; XVIII – 31, 50, 68, 341, 353
- Фомін Альвіан**, актор ЦДТ XI – 269, 278
- Фомін Євген** (1910-1942) поет, закатований у гестапо XV – 45;
- Фомін Олександр** (1869-1935) ботанік, академік XII – 677
- Фоміна Юлія** (1907-1997) актриса XI – 75, 116
- Фонвізін Артур** (1882-1973) художник XIX – 404

- Фонвізін Денис** (1744-1792) драматург XVII – 151; XIX – 11
- Фонтенн Лінн** (1887-1983) американська актриса XVII – 69
- Форд Олександр** (1908-1980) кінорежисер XI – 740
- Фореггер (Грейфентурн) Микола** (1892-1939) режисер, балетмейстер XV – 627; XVI – 163; XVII – 189; XIX – 8
- Форестье Луї** (1892-1954) оператор XV – 83
- Форкатті (Людвигов) Віктор** (1846-1906) антрепренер, актор, режисер XIV – 30
- Форманюк (Кочур) Марія** (1941 р.н.) актриса ТЮГу в Києві XIII – 565; XIV – 164; XV – 363
- Форостецький Василь** (1919-1981) художник XVII – 597
- Форрегер (Грейфентурн) Микола** (1892-1939) режисер, балетмейстер XIII – 82
- Форрестол Джеймс** (1892-1949) міністр військово-морського флоту США XI – 538
- Фортіні Франко** (1917-1994) поет XVI – 403
- Фортунаті Франко**, композитор, член Болонської музичної академії XVIII ст. XIV – 385
- Форш Ольга** (1873-1961, письменниця) XIII – 249
- Фофанова Маргарита** (1883-1976) діячка революції XIII – 51
- Франк Анна** (1929-1945) автор щоденника, **загинула** в концтаборі XIV – 441
- Франк Сезар** (1822-1890) французький композитор XIII – 359
- Франк Филип** (1884-1966) фізик XII – 669
- Франко Зиновія** (1925-1991) літературознавець XI – 716; XII – 14; XIII – 477; XV – 655, 657, 691, 730, 735; XVIII – 569
- Франко Іван** (1856-1916) X – 380, 388, 394, 403, 406, 409-412, 419-425; XI – 39, 78, 123, 493, 511, 636, 643, 648, 683, 692, 706; XII – 41, 232, 257, 267, 306, 307, 400, 411, 426-428, 524, 530, 556, 577; XIII – 124, 159, 166, 203, 207, 228, 230, 233, 255, 332, 336, 392, 394, 445, 446, 449, 456, 477, 537, 573, 621-624; XIV – 12, 24, 83, 143, 154, 155, 370, 373, 404, 408, 438, 484, 504, 567, 572, 573, 618, 645-647, 669, 686, 715, 726, 735-738, 752-754; XV – 9, 60, 61, 86-89, 103, 122, 132, 138, 183, 191, 195, 327, 328, 364, 370, 386, 433, 456, 463, 578, 584, 616, 651, 654, 702, 703, 711, 717-719, 722, 725-727, 730, 737, 745, 746; XVI – 82, 83, 108, 253, 280, 304, 308, 318, 322, 332, 410, 427, 459, 467, 535, 580; XVII – 78-81, 115, 124, 177, 178, 210, 270, 377, 399, 447, 458, 466, 476, 527, 594, 596, 597, 600, 601, 605, 631, 632, 662, 685, 689-704; XVIII – 63, 136, 163, 165, 181, 306, 369, 371, 372, 378, 382-385,

- 388, 413, 447, 471, 510, 511, 530, 553, 565, 684, 685, 690, 708, 710; XIX – 12, 231, 252, 287, 245, 308, 376, 378, 380, 387, 392, 415, 476, 559; XX – 348
- Франко Петро** (1890-1941) педагог і письменник, син І. Франка, **розстріляний** XIII – 477
- Франко Тарас** (1889-1971) науковець XVIII – 541
- Франко Франциско** (1892-1975) верховний правитель Іспанії XI – 538; XIV – 266
- Франс Анатоль** (1844-1924) письменник XI – 417; XII – 361; XV – 283
- Франц Іосиф I Габсбург** (1830-1916) імператор XIII – 61, 81; XIV – 653, 726
- Франциск Ассізький** (1181-1226) святий, засновник чернечого ордену францисканців XI – 687; XVIII – 22
- Француженко (Вірний) Микола** (1923-2007) поет, прозаїк, критик у США XIX – 134, 263
- Французов Фелікс**, театрознавець XI – 637; XIV – 417
- Франько Дмитро** (1913-1982) актор XI – 727; XIII – 233, 235
- Фредро Олександр** (1793-1876) драматург XII – 468; XVII – 382
- Фрезер (Фрейзер) Джеймс** (1854-1941) дослідник історії релігії XVII – 69
- Фрейд (Фройд) Зігмунд** (1856-1939) психіатр XII – 47, 119; XIII – 172, 177, 520, 522; XIV – 114; XV – 367; XVI – 363; XVIII – 309
- Фрейліграт Фердинанд** (1810-1876) поет XII – 631; XV – 305; XVIII – 127
- Фрейндліх Аліса** (1934 р.н.) актриса XI – 465, 466; XIII – 69
- Фрейндліх Бруно** (1909-2002) актор, її батько XVI – 149
- Фрекса Фрідріх** (1822-1955) режисер, театрознавець XVI – 611-619
- Френо Андре** (1907-1993) французький поет XIII – 252
- Фрідріх Вільгельм III** (1770-1840) король XIV – 170
- Фрідріх I Барбаросса** (1125-1190) германський король та імператор Священної Римської імперії XIX – 22
- Фріче Володимир** (1870-1929) літератор, мистецтвознавець, академік АН УСРС XII – 262; XVIII – 560, 673
- Фріш Макс** (1911-1991) драматург XIII – 104, 207, 236; XV – 279; XVII – 382, 512; XVIII – 194
- Фролов Володимир** (1917-1994) театрознавець XI – 710; XIV – 675; XVII – 472-474, 666; XIX – 170-174, 355
- Фролов Геннадій** (1937 р.н.) актор «Современника» XIV – 32, 55; XV – 447; XVII – 567
- Фролова Клавдія** (1933 р.н.) літературознавець XVI – 437-440

- Фромм Еріх** (1900-1980) психолог, соціолог XIII – 598, 599
- Фрост Роберт** (1874-1963) поет XIV – 293; XVIII – 529
- Фрумкін Мойсей** (1878-1938) заступник наркомфіну, **розстріляний** XI – 450; XVIII – 418
- Фрунзе Михайло** (1885-1925) політичний діяч XV – 730; XIX – 235
- Фуженко Анатолій** (1936 р.н.) скульптор XII – 213
- Фук'є-Тенвіль** (1747-1794) діяч французької революції XII – 507
- Фукс Георг** (1886-1949) театральний діяч XIII – 81; XVII – 119
- Фульда Людвиг** (1862-1939) драматург XVIII – 240
- Фурер Веніамін** (1904-1936) партійний працівник XII – 586
- Фуртичев Яків** (1899-1936) зав. кафедрою філософії Горьківського педінституту, **розстріляний** XIV – 594-595
- Фурцева Катерина** (1910-1974) міністр культури СРСР XI – 215, 248, 290, 298, 398, 752; XII – 55, 56, 80, 81, 82, 83, 87, 88, 103, 248; XIII – 47, 138, 161, 408, 470, 511, 514, 556, 557; XIV – 241, 311, 312, 578, 687, 688; XV – 46, 48, 149, 423; XVI – 281; XVII – 472; XIX – 15, 29, 231, 265, 273, 319, 432
- Фусу Думитру** (*Дмитрій*) (1938 р.н.) актор XIII – 72
- Фучик Юліус** (1903-1943) журналіст XV – 100

X

- Х'юз Ленгстон** (1902-1967) письменник XI – 440; XII – 543
- Хазін Олександр** (1912-1976) поет, драматург XII – 579, 580
- Хайт Леонід** (1928 р.н.) режисер XI – 133
- Хайкіна Фрума**⁴⁸ (1997-1977)

⁴⁸Родом з Чернігівщини, з бідної єврейської родини, з перших днів революції пішла в ЧК, де швидко ушлявилась з одного боку кровожерливістю та садизмом, з другого боку – чесністю. Про неї писали Аверченко, Теффі, її ім'я фігурувало в революційних легендах; так, за однією з легенд, її було страчено в 1919 р. німцями, які були просто шоковані її садизмом. Очевидці згадували:

«Фрума Хайкіна небольшого роста, черненская, худенькая – смелый и энергичный командир – гроза буржуазии. Она жестоко расправлялась с врагами советской власти. Достаточно ей узнать чуждое настроение белогвардейца или буржуа-эксплуататора: «Расстрел!» – приказывала Фрума. И китайцы эту миссию выполняли безотступно».

Китайців під її орудою боялися навіть червоноармійці Щорса, бо і їх вона розстрілювала без суду і слідства.

«После оккупации Украины немцами, – згадує автор спогадів залізничник Федір Васеко, – в Унечу стали стекаться для отражения отряды красновардейцев. Унеча стала ареной борьбы. Ввиду близости фронта стали появляться переодетые офицера и генералы для эмиграции, каковых до 200 человек было расстреляно. В то же время в Унече появилась с отрядом китайцев некто Хайкина каковая своими суровыми мерами навела страх не только на спекулянтов и эмигрантов но и на Богунский полк красновардейцев (многих из солдат

расстреляла). Каковые востали, желая убить ее и китайцев, но она, бросив бомбу в отряд солдат бежала».

3 1918 р. вона стала дружиною Щорса.

Кілька подробиць з книги П. Храменка «Мои Клинцы»:

«По воспоминаниям моих близких и знакомых людей старшего поколения, после освобождения Клинцов от немцев и гайдамаков революционный порядок в посаде устанавливала жена Щорса – Фрума Хайкина (Щорс). Это была решительная и смелая женщина. Она разъезжала в седле на лошади, в кожаной куртке и кожаных штанах, с маузером на боку, который при случае пускала в дело. Ее называли в Клинцах “Хая в кожаных штанах”. В ближайшие дни под ее началом выявили всех, кто сотрудничал с гайдамаками (т.е. с гетманским режимом, правившим Украиной во время немецкой оккупации в 1918 г.) или сочувствовал им, а также бывших членов Союза Русского Народа (СРН) и расстреляли на Ореховке, на поляне за Горсадом. Несколько раз поляна обгалялась кровью врагов народа. Уничтожалась вся семья, не щадили даже подростков. Тела расстрелянных людей были похоронены слева от дороги на Вьюнку, где в те годы заканчивались дома посада. Так начиналась гражданская война!»

На початку осені 1918 року в газетах гетьманської України з'явилося повідомлення, що голову Унечинської ЧК «Раю Хавкіну» спіймали й повісили.

Сучасник розповідає (зі слів якогось німецького лейтенанта), що «конец Хавкиной был подстроен. Немецкие пограничные офицеры, возмущенные ее зверствами, решили положить им конец, и, выследив однажды, когда она с небольшим конвоем объезжала нейтральную полосу, перешли границу и взяли ее в плен, предъявив ей обвинение в том, что она поймана на украинской территории как шпионка. Ее отвезли в Новозыбков (протест большевиков, присланный из Унечи, остался без по-

следствий) военно-полевой суд мгновенно вынес смертный приговор, и Хавкину повесили на путях ст. Новозыбков, причем вместо виселицы на сенных весах. Перед смертью эта жестокая женщина безумно струсилась, отбивалась от солдат, пыталась бежать, так что ее пришлось на руках поднять до петли».

Амфітеатров записав у щоденнику:

«Погибла личность примечательная; сожаления, однако, ее смерть не вызывает, так как виселица, несомненно, наилучшая награда ее талантам. Хавкина занимала пост пограничного комиссара Чрезвычайки в Унече и отличалась 1) свирепостью, 2) честностью: она не присваивала себе ограбленных с проезжающих вещей, но, собрав достаточную их толику, отвезла в Москву и повергла к стопам Ленина (это было незадолго до покушения Каплан). В Москве были так удивлены, что долго не хотели верить: еще бы, нашлась честная чекистка! Свирепость Хавкиной при допросах лиц подозрительных достигла невероятных размеров: она, например, делала бритвой надрезы на теле допрашиваемых и поливала эти царапины одеколоном.

В Харькове сейчас живет одна дама, сын которой, 13-летний мальчик, до сих пор, хотя уже более месяца прошло с тех пор, как она в Харькове, не может оправиться от последствий хавкинского обращения. Перед отъездом из Москвы на вокзал кто-то привез этому мальчику небольшую французскую записку от его старой гувернантки. В записке не было ничего, кроме нескольких ласковых слов. Мальчик прочел записку и спрятал в сапог, забыв даже о ней. На границе в Унече им сначала повезло: Хавкина была в добром настроении и выпустила их почти без осмотра. Но, к несчастью, в последний момент она заметила листок, торчащий из голенища у мальчика. Заинтересовавшись, Хавкина извлекла листок и, так как по-французски не разумела, потребовала перевода. Мать

мальчика перевела. Но так как никто из большевиков, по незнанию языка, не мог подтвердить перевода, то Хавкина велела арестовать и даму и мальчика, а вечером на допросе потребовала настоящего перевода. Дама клялась и божилась, что перевод верный, Хавкина не верила и грозила «своими мерами», то есть пыткой. Так как дама, при всем желании, не могла убедить злодейку, то в результате началась пытка, утонченная и гнусная. Понимая, что мучение сына для матери будет тяжелее, чем самые горшие страдания, Хавкина, приказав крепко держать несчастную женщину, велела растянуть мальчика на скамье и пороть. Тщетно билась и умоляла о пощаде несчастная мать – мальчика беспощадно секли розгами, а потом сама Хавкина, в садистическом безумии, хрипло выкрикивая какие-то слова, с горящими глазами схватила тяжелую плетель и принялась стегать окровавленное тело мальчика. Насколько безжалостна была порка, показывает то, что после ее окончания голенища сапог несчастного мальчика были полны кровью. На другой день повторилось то же самое – мальчика секли на глазах матери, пока он не лишился чувств (между прочим, мальчик был крепкий, здоровый, сильный). На третий день Хавкина, призвав несчастных страдальцев, объявила, что, если они не дадут «настоящего перевода», она прикажет сечь мальчика шомполами, пока его не запорют насмерть, а потом велит расстрелять мать. Нервы матери не выдержали, она упала в обморок. Это и спасло их. Пока ее приводили в чувство, в комнате, где происходила расправа, явилась другая чекистка, подруга Хавкиной, до сих пор отсутствовавшая. Случайно оказалось, что она знает французский. Хавкина дала ей записку, она подтвердила правильность перевода – и Хавкина, не без раздражения, распорядилась освободить страдальцев..»

чекістка, дружина Щорса
XVII – 44, 45

Хайченко Григорій (1923-1984) театрознавець XIII – 577-579; XV – 432

Хайям Омар (1048-1122) видатний філософ XVIII – 267; XIX – 252

Хакслі Джуліан (1887-1975) біолог, філософ XIII – 262

Хакслі Олдос (1894-1963) письменник XIII – 344; XVII – 517; XVIII – 297

Халатов Артемій (1896-1938) репресований XI – 450

Халатов Віктор (1901-1969) (*Поросенков*) актор XI – 739; XIII – 224, 576; XVIII – 121, 122

Звичайно, розмови про її страту – легенда. Ф. Хавкіна надовго переживала свого чоловіка. Є підстави підозрювати і її у причетності до вбивства М. Щорса за наказом Троцького. Можливо, саме цим можна пояснити поспішне таємне перевезення нею труни з тілом М. Щорса з України в Самару; – поховання так само таємне, майже анонімне, без патологоанатомічного розтину, який міг би виявити, що постріл був не спереду, як це є у героїчному фільмі Довженка, а ззаду, в потилицю. Вдова пояснювала свій поспіх страхом перед петлюрівцями, які ніби то могли б учинити наругу над прахом ненависного їм Щорса. Екзгумація, проведена в 60-х роках, підтвердила – Щорс був застрелений з-заду з револьвера, відоме й прізвище чекіста, якому було доручено це зробити.

Фрума Хайкіна пережила всі репресії і, прибравши прізвище Ростова-Щорс, дожила в привілейованому урядовому Домі на Набережній у славі й шані до сивих літ, сприяючи легенді Щорса і його вірної соратниці

- Халимоненко Гриць** (1941 р.н.)
перекладач, сходознавець
(КТМ) XI – 710, 753; XVII – 400,
677; XVIII – 10, 56; XIX – 242
- Халтурін Степан** (1857-1882)
XI – 290, 388, 636
- Халютіна Софія** (1875-1960)
актриса XI – 97
- Хаммершельд Даг** (1905-1961)
генсек ООН XIV – 224
- Ханас Василь** (1941 р.н.) історик
XVI – 17
- Хандошкін Іван** (1747-1804)
композитор XIV – 388
- Хані Сусуму** (1928 р.н.) кіноре-
жисер XI – 671
- Ханін Ришарда** (1919-1994) ак-
триса XIX – 173
- Ханов Олександр** (1904-1983)
актор театру Маяковського
XII – 90; XIII – 630; XV – 362; XVIII
– 190, 212
- Ханпіра Ерік** (1927 р.н.), мово-
знавець XIII – 721
- Харабадзе Георгі** (1942 р.н.) ак-
тор XIII – 99
- Харитон Юлій** (1904-1996) фі-
зик, академік XIII – 306; XIV – 91
- Харитонов Борис** (1938 р.н.)
актор XI – 183
- Харитонов Віктор** (1937 р.н.)
актор XII – 65
- Харитонов Ілля** (1903-1950)
голова лєнінградського обл-
виконкому, **розстріляний**
XV – 585
- Харитонов Леонід** (1930-1987)
актор XI – 708; XII – 370, 371, 438;
XIII – 47, 55, 373, 374
- Харлампович Костянтин**
(1870-1932) історик церкви
XIV – 383
- Харлап Світлана** (1940 р.н.) ак-
триса ЦДТ XI – 184, 268, 565,
598; XIII – 119; XIX – 307
- Харріот Едвард**, математик,
сучасник Крістофора Марло
XI – 676;
- Харцієв Василь** (1865-1937)
мовознавець, **розстріляний**
X – 383
- Харченко Валерій** (1938 р.н.)
режисер XI – 139, 141, 146-148;
XIV – 411, 417
- Харченко Василь** (1910-1971)
режисер XI – 128; XIII – 148; XIV –
249, 316, 406; XV – 106, 150, 490;
XVI – 110; XVIII – 447; XIX – 548,
549
- Харчук Борис**, письменник
(1931-1988) XI – 16
- Хасбулатов Руслан** (1942 р.н.)
політик, домагався відновлен-
ня СРСР XVI – 327
- Хасевич Ніл** (1905-1952) худож-
ник, **вбитий** НКВД XII – 27
- Хатіскані Нана** (1931-2001) ре-
жисер XIII – 92, 93, 97, 98
- Хатунцева Маргарита** (1940
р.н.), актриса XII – 159
- Хачатурова Марина**, журна-
лістка XVII – 325, 434, 606

- Хачатурян Арам** (1903-1978) композитор XVIII – 165
- Хват Олексій** (1906-після 1990) слідчий XVI – 284
- Хвиля (Олінтер) Андрій** (1898-1937) партійний діяч, **розстріляний** XI – 58; XII – 560, 566; XIV – 562; XV – 45; XVI – 232, 236-240, 244, 251, 323; XVII – 206; XVIII – 28, 289, 364; XIX – 691
- Хвиля Олександр (Бресем)** (1905-1976) актор XI – 553
- Хвильова (Уманцева) Юлія** (1894-?) дружина М. Хвильового XVI – 238
- Хвильовий (Фітільов) Микола** (1893-1933) письменник, **покінчив життя самогубством** X – 394, 402; XI – 17, 18, 24, 25, 380, 486, 492, 493, 755; XII – 191, 209, 210, 424, 524, 535, 560-562, 566, 571; XIII – 372, 395, 411, 412, 531; XIV – 25, 207, 573; XV – 44, 554; XVI – 184, 219-229, 234, 238-240, 244, 245, 310, 347, 438, 440, 449, 450, 521; XVII – 55, 135, 206, 284, 313, 470, 484, 496, 497, 592; XVIII – 28, 645-688; XIX – 300; XX – 343
- Хвостов-Хвостенко Олександр** (1895-1968) театральний художник XVIII – 473
- Хейвуд Вільям** (1869-1928) американський профспілковий лідер XV – 402, 403, 406;
- Хейердал Тур** (1914-2002) етнограф, археолог XVII – 426
- Хейфец Леонід**, режисер (1934 р.н.) XI – 466, 590; XIV – 421, 422; XV – 314-320, 419; XVII – 31, 413; XVIII – 68, 144, 353; XIII – 92-97, 202; XIX – 265, 289
- Хеллман Ліліан** (1905-1984) драматург XIV – 546, 563; XVI – 593; XVII – 382
- Хемінгуей Ернест** (1899-1961) письменник, **покінчив життя самогубством** XI – 64; XII – 477; XIII – 666 XIV – 292, 520; XV – 528, 680; XIX – 183
- Хенкін Володимир** (1883-1953) актор XVII – 116
- Хепберн Одрі** (1929-1993) кіноактриса XI – 660
- Хижняк Анто** (1907-1993) н, письменник XII – 41; XVII – 603
- Хижняк Зоя** (1939 р.н.) актриса XI – 115, 148; XIV – 574
- Химич Юрій** (1928-2003) художник XII – 213, 214
- Хитренький Іван**, громадянський діяч з Канади XV – 652, 692, 713; XVIII – 564
- Хідоятов Абрар** (1900-1958) актор XV – 627
- Хікмет Назим** (1902-1963) поет XI – 212, 466; XIV – 412, 544; XVII – 130, 131, 381, 505-509; XVIII – 56, 153, 266, 529; XIX – 81
- Хільгер Густав** (1886-1965) німецький дипломат, співробітник германської амбасадки в Москві XVII – 296, 297

- Хіменес Хуан Рамон** (1881-1958) поет XII – 378; XIX – 188
- Хіндеміт Пауль** (1895-1963) композитор XIV – 101
- Хірошіге (Хіросіге) Утагава** (1797-1858) художник XVI – 576
- Хлебніков Велемир** (1885-1922) поет XII – 28, 575; XIII – 686; XIX – 217
- Хлопуша Афанасій** (1714-1774) сподвижник Пугачова, **страчений** XVIII – 444
- Хмарка Мар'яна**, поетеса, перекладач XII – 580
- Хмелик Олександр** (1925-2001) драматург XI – 340, 445; XV – 49, 362; XVI – 281, 334, 370; XVII – 382; XVIII – 393
- Хмельницький Богдан Зіновій**, (1595-1657) XI – 48, 49, 56, 57, 59, 68, 117, 121, 464, 737; XII – 420, 645, 661, 675, 687-689; XIV – 156, 349, 350, 649; XV – 531, 619, 620, 626; XVII – 481, 684; XVIII – 50, 192, 558; XIX – 25, 58, 116, 478, 514, 521
- Хмельницький Борис** (1940-2008) актор Театру на Таганці XI – 121, 595, 616; XII – 14, 344; XVI – 430
- Хмельницький Олександр** (1924-1998) художник XVII – 709
- Хмельницький Сергій** (1925-2003) поет, архітектор, археолог, свідок у справі А. Синявського XIII – 704
- Хмельов Микола** (1901-1945) актор МХАТ XIV – 512; XV – 332, 415; XVI – 363; XVII – 158; XVIII – 559
- Хмурий (Бутейко) Василь** (1896-1940) мистецтвознавець, **репресований** XII – 573
- Хобзей Кузьма, репресований (Унта)** XI – 499
- Ходасевич Володимир** (1886-1939) поет XV – 578
- Ходжаєв Файзулла** (1896-1938) партійний діяч, **розстріляний** XI – 450; XVIII – 506
- Ходкевич Сергій**, актор «Березоля», з 1922 року чоловік Софії Лор XVII – 257; XIX – 697
- Ходотов Микола** (1878-1932) актор XVII – 452; XVIII – 619
- Ходченко Павло** (1880-1967) письменник XII – 588;
- Хоєцький Єдмунд** (1822-1899) публіцист XIX – 382
- Хоїнський Криштоф**, драматург XVI – 493-497
- Хокусаї Касуцїка** (1760-1849) художник XIV – 564
- Холендро Дмитро** (1921 р.н.) драматург XIII – 355, 487
- Холін Ваня**, школяр XIX – 360
- Холїна Валентина** (1924 р.н.), актриса театру Ю. Завадського XII – 411; XIII – 128, 555; XIV – 9, 495; XV – 357
- Холл (Елістон Тревор) Адам** (1920-1995) письменник XVII – 52

- Холодний Микола** (1882-1953) мікробіолог, академік XII – 545, 646; XVI – 578; XIX – 82, 83, 154
- Холодний Микола** (1939-2006) поет XII – 210; XIII – 216, 573 XIV – 24, 724; XVI – 578;
- Холодов (Солдатов) Михайло** (1892 р.н.) актор актор XI – 278
- Холодов Юхим** (1915-1981) театрознавець XII – 453; XVII – 472
- Хольцман Томас** (1927 р.н.), актор (Зорге) XI – 622, 635
- Хом'як Ростислав**, асистент директора «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 227
- Хом'якович Омелян, репресований** XVI – 16
- Хоменко Іван**, священник, бібліст, перекладач (1892-1981) XII – 31
- Хоменко Юрій** (1939 р.н.) кінорежисер XI – 276
- Хомичевський** (1897-1983) поет, перекладач (див. Тен Борис) XI – 759
- Хомський Павло** (1925 р.н.) режисер XII – 144, 159; XIII – 567
- Хомяков Олексій** (1804-1860) письменник, філософ XIII – 223
- Хонелі**, поет, сучасник Руставелі XIV – 247, 248
- Хорава Акакій** (1895-1972) актор XI – 298; XVII – 683
- Хорол Віра** (1902-1966) викладач XIII – 480, 481, 488 XI – 596, 599
- Хорошун Антон** (1893-1970) актор XIX – 681
- Хорті Міклош** (1869-1957) державний діяч XIV – 654, 655
- Хорунжий Михайло** (1902-1986) викладач української мови, товариш Гр. Кочура з часів Ін ти, двічі **репресований** (СВУ) і після війни XVI – 461, 462
- Хосров Насір** (1003-1088) персидський поет XVI – 173
- Хоткевич Володимир** (1913-1982) син Гната Хоткевича, фізик XII – 558; XV – 584
- Хоткевич Гнат** (1877-1938) письменник, етнограф, **розстріляний** X – 395; XI – 119; XII – 432, 588; XIII – 82, 278; XIV – 153, 493; XV – 160, 583, 584, 614-620; XVI – 530; XVIII – 66
- Хоткевич Платоніда**, вдова Гн. Хоткевича, **арештована** 1946 р, ув'язнена на 10 років XII – 558; XIX – 453
- Хотченков Олександр** (1946 р.н.) актор театру і кіно XVI – 59; XVIII – 31, 508, 509
- Хохлов Костянтин** (1885-1956) режисер XV – 399; XVIII – 122
- Хохрякова Л.**, артистка балету московської оперети XIV – 552
- Хоххут Рольф** (1931 р.н.) драматург XII – 229; XV – 409
- Хренніков Тихон** (1913-2007) композитор XIII – 312
- Христинич Богдан** (1929-2007), **репресований** XVI – 17

- Христовий (Аргат) Микола** (1895-1937) діяч культури, **розстріляний** XII – 578; XIX – 551, 552
- Христос Ісус** XI – 610, 617, 672, 677, 687, 766; XII – 509, 561, 602; XIII – 467, 480, 659, 663, 664, 676 XIV – 64, 453, 527, 537; XV – 92, 96, 131, 143, 180, 255, 482; XVI – 134, 137, 144, 326, 564, 595; XVII – 642; XVIII – 23, 166, 200-205, 342, 673; XIX – 185
- Христюк Павло** (1880-1941) громадський діяч, **репресований**, помер на засланні XIV – 647, 657, 658, 719, 752
- Хрунов Євгеній** (1933 р.н.) космонавт XVI – 313
- Хрущов Микита** (1894-1971) політичний діяч XI – 14, 126, 176, 338, 348, 352, 416, 452, 464, 544; XII – 52, 160, 167, 175, 176, 198, 411, 425, 474, 495, 509, 708; XIII – 144, 218, 306, 345, 458, 623, 664, 669, 694; XIV – 36, 48, 146, 252, 349, 369, 475; XV – 556, 700; XVI – 94, 95, 280, 346, 357; XVII – 204, 276, 278, 281, 283, 608, 708; XVIII – 77, 82, 193, 217, 287, 404, 467; XIX – 111, 112, 262, 290-294, 301, 347, 348, 428, 439
- Худаш Михайло** (1925-2011) філолог, був у складі експертної комісії у справі проти М. Масютка XIII – 529; XIV – 755
- Хуртовина Толь**
(*М. Довголюк*) XIX – 287
- Хуцієв Марлен** (1925 р.н.) кінорежисер XII – 367; XIII – 356, 575; XIV – 649; XVI – 453; XVII – 182, 572-585; XVIII – 433
- Хюбнер Зігмунд** (1930 р.н.) польський театральний режисер XIV – 172

Ц

- Цабадзе Георгій** (1924-1986) композитор XVI – 506
- Цампієрі Доменіко** (1581-1641) архітектор і маляр XI – 235
- Цанев Стефан** (1936 р.н.), поет XVII – 553; XVIII – 298; XIX – 305
- Царьов Михайло** (1903-1987) актор, директор Малого театру XI – 249; XIII – 312; XV – 468; XII – 226, 273, 551, 552; XVII – 419, 426; XIV – 566; XVIII – 134, 353; XIX – 32
- Цвейг Арнольд** (1887-1968) письменник XII – 7, 10-12; XVIII – 233
- Цвейг Стефан** (1881-1942) письменник, драматург **покінчив життя самогубством** XII – 669; XIV – 128
- Цветаєва Анастасія** (1894-1993) письменниця, сестра М. Цветаєвої XIII – 162; XIV – 85
- Цветаєва Марина** (1892-1941) поетеса, **покінчила життя самогубством** XIII – 145, 162, 366, 413, 645, 677, 707; XIV – 85,

- 669; XVI – 591; XVII – 93-102, 357; XVIII – 308
- Цвіркунов Василь** (1917-2000) директор кіностудії ім. О. Довженка, чоловік Ліни Костенко XI – 720; XIV – 153; XV – 705; XVIII – 542
- Цеглинський Григорій** (1853-1912) письменник XIV – 573
- Цегляр Яків** (1912-2008) драматург XIII – 291, 297, 485, 612; XIV – 260, 261; XV – 532
- Цезар Гай Юлій** (102 чи 100-44 р. до н. е.) диктатор XII – 410; XIV – 170
- Цезар Октавіан (*Август*) Гай Юлій** (63-14 р. н. е.) імператор XI – 692
- Цейтлін Олександр** (1901-1962) літературознавець XVIII – 290
- Цейц Сергій** (1918-1994) актор театру Ю. Завадського XII – 411; XIII – 355; XIV – 9
- Цельсій Андерс** (1701-1744) астроном, фізик, метеоролог XVI – 484, 488
- Цепкало Валерій** (1965 р.н.) політик XVI – 327
- Церетелі Георгій** (1904-1973) академік, сходознавець XIV – 247; XV – 29
- Церетелі Іраклій** (1882-1959) лідер меншовиків, засланий до Сибіру, емігрував XIII – 525, 530
- Цеткін Клара** (1857-1933) політична діячка XI – 415
- Цетнерович Павло** (1894-1963) режисер-лаборант XVII – 41
- Цзян Чжао-Хе**, художник, **репресований** XIV – 483
- Цзян-Цин** (1914-1991) дружина Мао-Цзе-дуна, **страчена** XV – 432; XVI – 498, 499
- Цибульський Збігнєв** (1927-1967) кіноактор XV – 183
- Цигаль Володимир** (1917 р.н.) скульптор XIV – 642
- Циглер Карл** (1898-1973) хімік-органік XVII – 227
- Цимбал Василь**, драматург XII – 516
- Цимбал Сергій** (1907-1978) театрознавець XV – 279, 582, 588-595
- Цимбал Тетяна** (1908-1995) актриса XI – 427, 430, 438, 444, 716; XVII – 531, 532
- Цимбала Нестор** (псевдо) агент XVI – 378, 379
- Цимбаліст Віктор** (1931-1998) актор театру ім. І. Франка XII – 227
- Цинеман Фред** (1907-1997) кінорежисер, США XV – 448
- Цинковський Іван** (1919-1987) поет XI – 93
- Ципера Богдан**, член ОУН XIII – 561
- Ципко Олександр** (1941 р.н.) політолог XVI – 327
- Цирнюк Валентина** (1923 р.н.) редактор з відділу театрів мінкультури СРСР XIV – 577; XV – 344

- Цицерон Марк Тулій** (106-43 до н.е.) політичний діяч, речник, письменник XIII – 159; XV – 483
- Цишевський Валентин**, актор МХАТу, **загинув** на Соловках XVI – 543
- Цілле Генріх** (1858-1929) графік XII – 109
- Цінь Ші Хуанді**, імператор Китаю XII – 498-500
- Цмокаленко Дмитро** (1922-2007) письменник XII – 1451 364, 365; XV – 713, 746
- Цоппі Франческо**, диригент придворної капели в Петербурзі в 1756 р. XIV – 384
- Црноборі Марія** (1918 р.н.) актриса (Белград) XII – 364, 389
- Цьох Йосип** (1916-1991) професор ЛДУ, кафедрою журналістики у Львові, «експерт» від КДБ у справах львівських **дисидентів** XIV – 684; XV – 717
-
- Ч**
- Чаадаєв Петро** (1794-1856) філософ XI – 761; XIII – 287, 642, 727; XIV – 346, 348, 349, 355, 356, 417, 422, 459-471, 486, 487; XVI – 593
- Чабаненко Іван** (1900-1972) театральний діяч XI – 102, 265; XIII – 168, 250; XV – 103; XVIII – 514
- Чавчавадзе Ілля** (1837-1907) письменник, **застрелений** аген-ом охранки XV – 28
- Чаговець Всеволод** (1877-1950) театрознавець, журналіст XIII – 362
- Чайка Анатолій** (1941 р.н.) скульптор XII – 213
- Чайка Степан** (1902-1989) різьбяр XVII – 597
- Чайка Яків** (1918-1995) скульптор XVII – 597
- Чайковський Андрій** (1857-1935) письменник XVIII – 63; XIX – 315
- Чайковський Дмитро**, режисер XI – 740; XV – 199
- Чайковський Микола** (1887-1970) математик, громадський діяч, **репресований** XII – 97; XVIII – 384; XIX – 315
- Чайковський Модест** (1850-1916) лібретист XI – 314; XV – 623; XVII – 194
- Чайковський Петро** (1840-1893) композитор XI – 585, 589; XII – 207, 328, 462; XIII – 341, 580, 585; XIV – 171, 669; XV – 345, 384, 623; XVII – 70, 270, 601; XVIII – 19, 172
- Чаковський Олександр** (1913-1998) письменник XIV – 563
- Чаленич Дара** (1934 р.н.) актриса (Белград) XII – 394
- Чалий Богдан** (1924-2008) письменник XV – 534, 733, 749

- Чаліна Оля**, школярка XIX – 355, 360
- Чампі Ів** (1921-1982) кінорежисер XI – 669, 671
- Чан Кай-ші** (*Цзян Цзеші*) (1887-1975) голова гоміндану в Китаї XVIII – 440, 682
- Чандар Крішан** (1913-1977) письменник XII – 339, 341
- Чапаєв Василь** (1887-1919) учасник громадянської війни, командир дивізії XII – 367; XIII – 538; XV – 694
- Чапек Карел** (1890-1938) письменник XI – 34, 119, 731; XIII – 387; XIV – 160, 546; XV – 363; XVII – 382
- Чапленко Василь** (1900-1990) мовознавець XII – 32; XIV – 648; XVII – 594
- Чаплигін Микола** (1904-1953) актор Камерного театру XII – 234
- Чаплін Джеральдіна** (1944 р.н.) дочка Ч. Чапліна XV – 55-58
- Чаплін Чарльз Спенсер** (1889-1977) кіноактор, кінорежисер XI – 729; XII – 37, 45-47, 152, 189, 206, 471; XIII – 49; XIV – 127, 229, 437; XV – 55-58, 79, 96; XVII – 69, 130, 330, 517-524
- Чардинін Петро** (1878-1934) кінорежисер XII – 115; XIV – 229
- Чаренц** (*Согомонян*) Егіше (1897-1937) поет, **розстріляний** XI – 539; XVIII – 528
- Чаттертон Томас** (1752-1770) англійський поет XI – 729
- Чаушеску Ніколає** (1918-1989) правитель Румунії, **розстріляний** XII – 472
- Чаффі Роджер**, лейтенант, космонавт, **загинув** під час вибуху «Аполлона» (?-1966) XV – 556
- Чахрухадзе**, поет-одописець, сучасник Ш. Руставеллі, автор збірки «Тамаріоні» XIV – 247
- Чеботарєвська Тамара** (1921-1976) театральний критик XI – 465, 710; XIV – 272-274; XVII – 276
- Чеботарьов Володимир** (1921-2010) кінорежисер XVII – 480
- Чеканюк Вілен** (1932-2000) скульптор, художник КТМ XIII – 568; XVII – 709
- Чеканюк Юрій** (1938 р.н.) художник, архітектор XII – 214
- Чемберлен Невілл** (1869-1940) прем'єр-міністр Англії XI – 538; XII – 517; XVII – 299
- Чемоданов Микола** (1904-1986) професор, мовознавець, автор листа проти Данієля і Синявського XIII – 276
- Чендей Іван** (1922-2005) письменник XI – 335, 722; XIII – 59; XIX – 68
- Чень Бо-да** (1904-1989) політичний діяч, **репресований** XVI – 499;
- Чепік Михайло** (1920-1972), художник XII – 188, 189

- Чепурін Юлій** (1914-2003) драматург XVII – 315
- Чепурний Дмитро**, письменник, **репресований** XV – 45
- Червоненко Степан** (1915-2003) дипломат XV – 727
- Червяков Олександр** (1892-1937) **репресований** XI – 450
- Череватенко Леонід** (1938 р.н.) поет, мистецтвознавець (КТМ) XII – 543, 545; XIII – 592; XVI – 9, 264-276, 410; XVII – 136-155, 492; XVIII – 177, 182, 476; XIX – 155-161, 271, 273, 177, 343, 379, 380, 381, 388, 398, 476
- Чередник Марія**⁴⁹ (?-1937) українська комуністка, дружина командувача Української Військової округи, командарма першої ранги М. Дубового. Голова комісії, яка виключила М. Куліша з партії, **розстріляна** XVI – 241
- Чередниченко Дмитро** (1935 р.н.) поет, перекладач, XVII – 325, 326, 399, 423
- Черемшина (Семанюк) Марко** (1874-1927) письменник X – 406; XV – 724; XIV – 572; XVII – 636; XVIII – 63
- Черепанов Юрій**, журналіст «Известий» XVI – 454; XVII – 203
- Черепнін Микола** (1873-1945) композитор XII – 197; XV – 384
- Черкасенко Спиридон** (1876-1940) письменник XIV – 573
- Черкасов Микола** (1903-1966) актор XII – 329; XIV – 439
- Черкашин Роман** (1906-1993) актор, режисер, педагог XII – 100; XIV – 333, 400; XV – 82, 102, 103, 425; XVI – 174; XVII – 468, 540-542, 544, 587-592, 661, 666, 669; XVIII – 150, 151, 364; XIX – 465
- Черменьов Віталій**, режисер XIX – 62
- Черненко (Міносян) Наталя** (1941-2005) актриса XVIII – 437
- Черненко Іван**, директор ЦНБ АН УРС XV – 726, 727
- Чернецька Інна** (1894-?) балерина, мистецтвознавець XVI – 163
- Чернишевський Микола** (1828-1889) письменник XI – 290, 388, 636; XII – 660; XIII – 279, 350, 672; XIV – 177, 302
- Чернишов Андрій** (1920-1991) письменник, критик XI – 473; XIII – 332; XV – 426; XIX – 250, 343
- Чернишов Володимир**, **репресований** XVI – 18
- Чернишова Тетяна** (1927-1993) фахівець з античності, викладач КДУ XIII – 228-230, 369
- Чернов (Малощийченко) Леонід** (1899-1933) письменник XII – 573; XVI – 157, 228, 363
- Чернов Віктор** (1873-1952) засновник партії есерів XIII – 525, 530; XIV – 231
- Чернов Павло** (псевдонім *Романа Шпорлюка*) (1933 р.н.)

⁴⁹ Насправді Ніна Дмитрівна.

- історик з української діаспори XVIII – 537
- Чернова Аїда** (1937 р.н.) актриса Театру на Таганці XI – 121, 595; XVI – 430
- Чернявський Валентин** (1922-1965) секретар Волинського обкому КПУ XI – 267, 273
- Чернявський Микола** (1868-1946) письменник, **репресований** X – 411; XVII – 689, 690, 701; XV – 330, 331; XVIII – 48-50
- Чернявський Олександр** (1885-1936) політкаторжанин XI – 356
- Чернявський Юрій** (1938-2005) син В. Чернявського XI – 273; XIV – 21;
- Черняхівська-Ганжа Вероніка** (1900-1938) перекладач, поет, донька Черняхівського Ол., **розстріляна** XV – 45
- Черняхівський Олександр** (1869-1939) лікар-гістолог, підсудний на процесі СВУ XV – 64
- Черторизька Тетяна** (1919 р.н.) філолог XI – 233
- Черчіль Вінстон** (1874-1965) британський державний діяч XI – 67, 68, 159, 613; XII – 472, 510; XVII – 296; XIX – 352
- Чесляк Ричард**, актор (1937-1990) XVIII – 309
- Честноков Володимир** (1904-1968) актор XII – 438, 467
- Четвериков Володимир** (1940-2000) актор БДТ XVII – 426
- Чеханков Федір** (1939 р.н.) актор XIII – 72
- Чехов Антон** (1860-1904) письменник XI – 29, 154, 181, 417, 466, 745; XII – 471; XIII – 140, 249, 286, 403, 636, 656, 668, 669, 674, 688, 689; XIV – 63, 172-175, 242, 253, 440, 455, 528, 544, 546, 548, 568, 569; XV – 194, 261, 381, 385; XVI – 179, 273, 535; XVII – 69, 81, 124, 382, 411, 442, 443, 446, 447, 584, 604; XVIII – 63, 231, 267, 387, 496, 555, 651
- Чехов Михайло** (1891-1955) актор XII – 449; XIII – 83, 577; XIV – 56, 685, 686, 695; XV – 12, 192; XVI – 254, 305; XVII – 662; XVIII – 31
- Чехов Олександр** (1855-1913) (псевдоніми – *Агафонод Єдінцин* і *Александр Седой*) белетрист, брат драматурга А. Чехова XIV – 568
- Чехонін Сергій** (1978-1936) графік XII – 315
- Чечвянський (Губенко) Василь** (1888-1938) письменник, **розстріляний** XII – 577; XV – 45
- Чечель Микола** (1891-1937) громадський діяч доби УНР, інженер, дипломат, **розстріляний** X – 441
- Чечіна Надія** (1921-2011) правник, народний засідатель у справі Данієля і Синявського XIII – 252, 261, 699

- Чжан Де-Цюнь**, посол Китаю XIV – 628
- Чжоу Ень-Лай** (1898-1976) прем'єр КНР XIV – 479
- Чжоу Ян**, заступник зав. відділом пропаганди ЦК КПК XIV – 299
- Чжу Де** (1886-1976) заступник Голови КНР XIV – 482
- Чжуан-Цзи**, філософ IV ст. до н.е. XVII – 232, 233
- Чибірас Вітаутас** (1935 р.н.) литовський режисер XIII – 93
- Чибісова Світлана** (1927 р.н.) актриса XI – 75, 115, 116
- Чивіліхін Володимир** (1928-1984) письменник XIII – 597
- Чигирин Віталій** (1908-1941) письменник, **репресований** XV – 45
- Чижевський Дмитро** (1894-1977) філолог, славіст XIV – 645
- Чижевський Леонід** (1927-?) **репресований** XVI – 100
- Чижова Ірина** (1929 р.н.) майстер художнього читання дружина Б. Поюровського XII – 442, 443; XIV – 47, 454
- Чикаленко (Чикаленко-Келлер) Ганна** (1884-1964) журналістка XV – 104
- Чикаленко Євген** (1861-1929) громадський діяч XII – 684, 685; XVII – 178
- Чингіз Хан** (1155-1227) засновник Монгольської імперії XII – 498; XVI – 183; XIX – 19
- Чинкін Борис**, актор (1916-1977) XVII – 604
- Чирікова Зоя**, харківський драматург XIV – 648; XIX – 267-269
- Чиріков Євгеній** (1864-1932) письменник XVIII – 66
- Чирсков Борис** (1904-1966) кінорежисер XIII – 666
- Чистякова Валентина** (1900-1984) актриса, дружина Леся Курбаса XI – 23, 94, 282, 325; XII – 100, 116, 218; XIII – 88, 255, 263, 292, 384; XIV – 397-402, 416-420, 648; XV – 78, 81, 91, 107, 161, 180, 433; XVI – 157, 158, 235, 300, 363, 451, 461, 459, 537, 583, 585, 587, 589; XVII – 88, 124, 386, 403, 435, 443, 468, 478, 489, 494, 531, 539, 540-544, 546, 569, 588, 606, 660, 663, 673, 684; XVIII – 27, 57, 59, 100, 104, 107, 152, 300, 332, 362, 448, 473, 696; XIX – 66, 267, 268, 454, 470, 545, 674, 688, 697; XX – 338
- Чичибабін Борис** (1946-1992) поет XI – 21, 23, 24, 26; XII – 255
- Чічінадзе Гіві** (1934-1999) актор XIII – 99
- Чкалов Валерій** (1904-1938) льотчик, **загинув** XIV – 349; XV – 89
- Чмихало Євгенія** (як журналістка друкувалася під псевдонімом Ганна Квасик) (1929 р.н.) комсомольський працівник XI – 105

- Чомбе Моїз** (1919-1969) прем'єр-міністр Конго, **вбитий** XIV – 224; XVII – 92
- Чорна Ляля** (*Кисельова Надія*) (1909-1982) актриса XIX – 207
- Чорний Михайло**, кінооператор (1911-1985) XI – 64; XIII – 576
- Чорновіл** (*Антонів*) **Олена** (1937-1986) дружина В. Чорновола, **загинула** XVI – 9, 77, 89
- Чорновіл В'ячеслав** (1937-1999) політичний діяч, **репресований**, підступно **вбитий** XI – 93, 94, 246, 273, 457, 498, 500, 561, 600, 716; XII – 14, 23, 25, 52-54, 69, 70, 78-80, 143, 184, 205, 208, 212, 496; XIII – 121-123, 145, 149, 158, 163, 277, 470-597; XIV – 263, 324, 423-436, 457-459, 616-624, 670, 702, 716-764; XV – 53, 152, 275, 488, 539, 540, 651-657; XVI – 24-31, 89, 260, 337, 338; XVII – 182, 248, 277, 284, 321, 322, 326, 329, 348, 354, 355, 358, 398, 400, 402, 422, 440, 478; XVIII – 141, 165, 181, 213, 217, 248, 291, 302-304, 312, 315-322, 340, 355, 389, 462-468, 501, 562, 567-569; XIX – 11-14, 28, 80, 81, 109, 134, 136-143, 152, 161, 162, 263, 264, 345-349, 403
- Чорновіл Тарас** (1964 р.н.) син В. Чорновола XVII – 354; XVIII – 33
- Чорнооченко А. В.**, автор листа до М. Рильського XV – 622-624
- Чосич Добрица** (1921 р.н.) письменник XII – 364
- Чубар Влас** (1891-1939) партійний діяч, **розстріляний** XI – 450; XII – 166; XIII – 405; XIV – 180; XVII – 114, 200, 201; XVIII – 289; XIX – 453
- Чубар Володимир** (1933 р.н.) син Власа Чубаря, **арештований** 1950 р. XVII – 114
- Чубар Олександра** (1903-1938) дружина Власа Чубаря, **розстріляна** XIX – 453
- Чубар Олексій** (1929 р.н.) син Власа Чубаря, **арештований** 1948 р. XVII – 114
- Чубар Трохим**⁵⁰ (1891-1939) нарком місцевої промисловості, брат Власа Чубаря, **розстріляний** XVI – 346; XIX – 453
- Чубатий Методій**, учитель музичної школи, **дисидент**, **репресований** XIII – 454, 455-457, 513; XIV – 751
- Чубинський Павло** (1839-1884) етнограф, фольклорист, поет XI – 679; XIV – 746

⁵⁰ Виявився «учасником підготовки замаху на Хрущова» XVI — разом з братом всемогутнього Станіслава Косіора Казимиром. У перервах між підготовкою замаху вони хором «труїли худобу», зналися з троцькістами і виступали як натхненники «контрреволюційної молоді генерачії».

- Чубук-Олексієнко**, дружина
Л. Дубовика, співачка XVIII – 254
- Чудновський** (1890-1918) революціонер, учасник штурму Зимового палацу XV – 405
- Чужий** (*Кожич*) **Іван** (1889-1945) режисер XIV – 765
- Чукаєв Борис** (1912-?) актор ЦДТ XI – 269, 277; XV – 557; XVI – 351, 432
- Чуковська Лідія** (1907-1996) письменниця, **дисидентка** XII – 198; XIII – 241-243, 277, 351, 409, 634-638, 653, 722; XIV – 27, 486; XV – 240; XIX – 364-371
- Чуковський Корній** (*Корнейчуков*) (1882-1969) письменник XI – 411, 412, 745; XII – 22, 274, 380, 487; XIII – 221, 324, 409, 644, 652; XIV – 298; XVI – 52, 179; XVIII – 60, 84, 396, 397; XIX – 295, 345
- Чуковський Микола** (1904-1965) син Корнія Чуковського, письменник XV – 369
- Чулков Георгій** (1879-1939) письменник XIII – 678
- Чулюк-Заграй Олександр** (1934 р.н.) співак (бас) XI – 500
- Чумак Василь** (1901-1919) поет XI – 37, 432; XII – 577; XIV – 177, 181, 205; XV – 44, 554; XIX – 284
- Чумак Роберт** (1927-1984) актор ЦДТ XI – 278, 565, 569, 571; XIV – 600; XV – 584; XIX – 307
- Чумаченко Ігор** (*Гарик*) (1938 р.н.) актор XI – 141, 149, 504, 505, 516; XV – 53
- Чуперчук Ярослав** (1911-2004) керівник ансамблю «Галичина» при Львівському телевізійному заводі, фольклорист, хореограф XV – 717
- Чуприна Андрій** (1895-1938) повстанський отаман, **розстріляний** XI – 317
- Чуприна Володимир** (1926-1987) актор Луцького театру XIV – 157; XVIII – 134
- Чуприна Лука** (1893-1938) старший брат Чуприни Андрія, **розстріляний** XI – 318
- Чупринка Григорій** (1879-1921) **розстріляний** XV – 44
- Чурай Маруся** (1625-1653) легендарна поетеса XII – 429; XV – 370
- Чурбанов Вадим**, доктор філософських наук XVI – 340, 452; XVII – 28, 87, 324, 471; XVIII – 500
- Чурльоніс Мікалоюс** (1875-1911) художник XII – 440; XVI – 91, 92
- Чухонцев Олег**, поет (1938 р.н.) XV – 49
- Чухрай Григорій** (1921-2001) кінорежисер XII – 153; XIII – 356, 570; XIV – 165; XVI – 556; XVIII – 340, 536-538; XIX – 29, 32
- Чуцкаєв Сергій** (1876-1946) член комітету з працевлаштування трудящих євреїв, **розстріляний** XI – 450

- Чуча Олександр** (1924-1998)
драматург XVII – 603
- Чушкін Микола** (1906-1977)
театрознавець XVII – 360, 361
- Чхан Михайло**, поет (1926-1987)
XIV – 701
- Чхартішвілі Арчіл** (1905-1980)
режисер XIII – 97
- Чхеїдзе Микола** (1864-1926)
меншовик XII – 239
- Чхеїдзе Реваз** (1926 р.н.) кінорежисер XI – 670; XII – 231, 438; XIII – 99
- Чхиквадзе Віктор** (1911/12-2006) юрист, член-кореспондент АН СРСР XIII – 720
- Чюміна Ольга** (1864-1865) письменниця XV – 455

Ш

- Шабатура Стефанія** (1938 р.н.)
художник XII – 214
- Шабліовський Євген** (1906-1983) Директор інституту літератури ВУАН, шевченкознавець, **репресований** XIII – 207; XIV – 756; XV – 735; XIX – 13
- Шагайда (Шагадин) Степан** (1896-1938) актор «Березоля», **розстріляний** XII – 141, 519; XIII – 88; XV – 434; XVII – 469; XVIII – 362; XIX – 66, 69-72, 237, 243, 684, 688
- Шагал Марк** (1887-1985) художник XIII – 649, 690
- Шагінян Марієтта** (1888-1982)
письменниця XIII – 367; XIV – 381, 385, 389; XVII – 94
- Шакуров Сергій** (1942 р.н.) кіноактор XIV – 421; XV – 317
- Шаламов Варлам** (1907-1982)
письменник XIII – 654, 723
- Шалевич Вячеслав** (1934 р.н.) актор XI – 211; XIV – 495
- Шалуташвілі Надія** (1918-2011) театрознавець XVII – 403, 681-685
- Шаляпін Федір** (1905-1992)
кіноактор, син Ф.І. Шаляпіна XI – 279; XIV – 27-29, 31, 72, 161; XV – 710; XVI – 99; XVII – 34, 62, 69, 116, 659; XIX – 260
- Шаляпіна (Шаляпіна-Башкеєва) Ірина** (1900-1978) актриса, дочка Ф.І. Шаляпіна XIV – 161
- Шальнов Павло** (1926 р.н.) актор XI – 309
- Шаміссо Адальберт фон** (1781-1838) поет XVI – 564
- Шамо Ігор** (1925-1982) композитор XIII – 373, 393
- Шамота Микола** (1916-1984)
літературознавець, академік XI – 682; XIII – 133; XV – 727; XVI – 499; XVII – 713
- Шамрай Агапій** (1896-1952) літературознавець X – 382, 389, 407, 418; XIV – 645
- Шамфор Нікола** (1741-1794)
письменник XIII – 469

- Шанідзе Акакій** (1887-1987)
академік, філолог XIV – 247;
XV – 29
- Шапіро (Сухий) Н.**, КПЗУ
XVIII – 289
- Шапіро Адольф** (1939 р.н.) ре-
жисер XI – 106, 149, 282; XIII –
92, 93, 105-108; XIV – 417, 704;
XVI – 280
- Шапіро Майер**, США, підписав
листа на підтримку Даніеля й
Синявського XIII – 262
- Шаповал Микита** (1882-1932)
письменник XVII – 689, 692, 700
- Шаповалов Володимир** (1935
р.н.) актор XII – 47; XVII – 75
- Шапоренко Тамара** (1932-
1982) кінокритик XII – 325
- Шапорін Юрій** (1887-1966)
композитор XIV – 642
- Шапошникова Алла**, секретар
Московського МК КПРС XIX –
306
- Шапошніков Борис** (1882-
1945) маршал СРСР XVII – 293
- Шапошніков Володимир**
(1870-1952) хімік-технолог, ака-
демік XII – 677
- Шапс Олександр** (1911-1965)
режисер XIII – 355
- Шар Рене** (1907-1988) поет XIX –
442, 445, 446, 448, 449
- Шарден де Тейяр** (1881-1955)
філософ XVIII – 365, 366
- Шарик Павло**, актор «Нового
театру» у Нью-Йорку XV – 226
- Шарко Жан-Мартен** (1825-
1893) психофізіолог XII – 450
- Шарлахов Віктор**, актор Мало-
го театру (1898-1989) XIII – 579
- Шаталін Віктор** (1926-2003) ху-
дожник XII – 187-189
- Шатилов Микола**, критик, **дис-
идент, репресований**, зараз
у Празі XVI – 169-173, 283
- Шатілова Тетяна** (1947 р.н.) ак-
триса ЦДТ XIX – 307
- Шатрін Олександр** (1919 р.н.)
режисер XI – 251, 590; XII – 434
- Шатров (Маршак) Михайло**
(1932-2010) драматург XII –
438; XIII – 105, 110, 392, 409, 722;
XIV – 412, 414, 473, 569; XV – 189,
517; XVI – 156; XIX – 173
- Шатрова Єлена** (1892-1976) ак-
триса XI – 500; XIV – 252
- Шаумян Степан** (1878-1918)
більшовик XII – 509; XVIII – 419
- Шафран Аркадій** (1911-1983)
кінооператор XII – 150
- Шах Любов** (1913 р.н.) актриса
театру Російської драми XVII –
324, 355
- Шах-Азізов Костянтин** (1903-
1977) директор ЦДТ XI – 101,
102, 108-112, 136, 137, 158, 159,
162, 191, 192, 214, 218, 220, 221,
248, 251, 264, 265, 268, 275, 294,
301, 327, 333, 350, 357, 398, 436,
463, 469, 503, 505, 509, 516, 525,
531, 566, 573, 588, 589, 623, 624,
625, 626, 641, 644, 652, 673, 721,
752; XII – 14-17, 42, 55, 57, 71,

80, 83, 87, 91, 101, 102, 345, 346, 414, 422, 455, 456; XIII – 305, 503, 514, 515, 556, 558, 587; XIV – 17, 23, 252, 343, 345, 417, 479, 499, 570, 577, 640, 641, 688, 711; XV – 7, 31, 48, 52, 76, 77, 106, 149, 150, 158, 186, 188, 189, 250, 252, 286, 287, 358, 410, 416, 469, 480, 521, 578, 584; XVI – 59, 340, 363, 443, 464, 493, 499, 500, 581; XVII – 31, 324, 355, 329, 400-402, 417, 422, 438, 470, 551; XVIII – 30, 31, 68, 72, 133, 140, 144, 215, 353, 443, 507; XIX – 14-17, 28, 29, 67, 93, 128, 161, 163, 167, 178, 248-250, 266, 271, 272, 288, 306, 318-321, 372, 392, 406, 410, 414, 432, 433, 434

Шахматов Олексій (1864-1920) російський мовознавець, академік X – 412; XI – 227

Шахова Кіра (1926-2003) літературознавець XIX – 299

Шаховська Галина (*Ржепишевська*) (1908-1995) балетмейстер XI – 378

Шаховський Семен (1909-1984) літературознавець XIII – 204, 206, 221, 523; XIV – 755, 757; XIX – 14

Шаховської Олександр (1777-1846) князь, драматург XV – 455-462

Шахрай Василь (1888-1919) XVIII, політичний діяч, **розстріляний** – 34, 89

Шахт Ялмар (1877-1970) банкір, промисловець XII – 691

Шацкін Лазар (1902-1937) комсомольський активіст і теоретик, **розстріляний** X – 439

Шацька Ніна (1940 р.н.) актриса Театру на Таганці, вдова Л. Філатова XI – 121, 595; XVI – 430

Шашкевич Володимир (1839-1885) письменник XVII – 689, 690, 695

Шашкевич Маркіян (1811-1843) письменник XIII – 622; XIV – 367, 739; XV – 122, 129, 138; XVII – 600

Шаян Володимир⁵¹ (1908-1974) професор, філософ, поет, санскритолог, історик XI – 457; XIV – 155

⁵¹ Юнаком у часи німецької окупації мав зв'язки з ОУН і УПА (зберігся документ, написаний ним до проводу ОУН в 1943 р). В листопаді того ж року створив Орден, який мав на меті провадити боротьбу проти Німеччини і Московії, за духовне і фізичне визволення українського народу від чужинського поневолення... Наступ «червоних» і непевність становища примусила Шаяна евакуюватись на Захід. Своїм лицарям з Орденом, які залишались на місці, був даний наказ вступати до лав УПА, і більшість з них так і вчинили. Вірогідно, що саме вони утворили повстанську групу ім. Перуна, яка діяла між селами Грабине і Підзвіринець... Як пише дослідниця Галина Лозко: «Як в Україні, так і в еміграції вся наукова і політична діяльність В. Шаяна була призначена відданому служінню Україні». Науковий ступінь, звання професора В. Шаян отримав у травні 1947 року. Він частково переклав «Велесову книгу» і поклав початок її наукового вивчення.

- Швабінський Макс** (1873-1962) графік, живописець XIV – 313
- Швайцер Альберт** (1875-1965) теолог, філософ, музикант XII – 66-68, 257, 472, 474
- Шварц Діна** (1921-1998) театрознавець XII – 49, 184
- Шварц Євгеній** (1896-1958) драматург, сценарист XIII – 103, 106, 114, 387; XV – 548; XVII – 382
- Шварц Ісаак** (1923-2009) композитор XVII – 593
- Шведов Ігор** (1924-2001) актор, письменник XII – 340; XIII – 228; XIV – 157
- Швейцер Михайло** (1920-2000) кінорежисер XVI – 453
- Шверник Микола** (1888-1970) політичний діяч XI – 403; XVIII – 442, 507
- Шверубович Вадим** (1901-1981) театральний діяч, син В. Качалова XVIII – 180
- Швець Іван** (1901-1983) академік, енергетик, ректор КДУ XV – 711
- Шеаб Могамед**, поет, нащадок емірів Номадів, писав під псевдонімом Марсель, **покінчив життя самогубством** XVI – 406
- Шевальє П'єр**, французький офіцер, історик VII ст. XIII – 223
- Шевелів Борис** (1893-1938) літературознавець, **розстріляний** X – 387, 405
- Шевель Георгій** (1919 р.н.) партійний діяч УРСР XV – 654-656, 694, 704-716, 729, 732, 736-740, 742, 744, 747-749, 755, 756; XVIII – 566-568
- Шевельов (Шерех) Юрій** (1908-2002) лінгвіст, літературознавець XII – 191, 192, 194, 208-211, 212, 215; XIV – 705; XVI – 475, 476
- Шевирьов Іван** (1859-1920) ентомолог XV – 11
- Шевирьов Петро** (1863-1867) народоволець XV – 11
- Шевирьов Степан** (1806-1864) редактор ж-лу «Москвитянин» XV – 11
- Шевцов Іван** (1920 р.н.) письменник XIII – 138, 143, 279, 695; XVI – 449
- Шевченко Володимир** (1935 р.н.) актор XI – 29; XV – 53; XVIII – 311
- Шевченко Володимир Григорович**, полковник, потім генерал УКДБ у Львові XVI – 377
- Шевченко Г.І.**, заслужений артист УРСР XIV – 222, 223, 262
- Шевченко Іван (Іван Дніпровський, Кобзаренко)** письменник, перекладач (1895-1934) XVI – 195, 216, 219, 220-223, 228, 233, 234, 243, 244, 530
- Шевченко Іван**, письменник, **репресований** XV – 45; XVIII – 650

- Шевченко Йона** (1887-1940)
театральний критик, **репресований** XIII – 79; XVII – 444;
XVIII – 154, 585, 609, 617-621,
625, 627, 688-704
- Шевченко Сергій** (1898-1985)
мистецтвознавець, композитор X – 399
- Шевченко Тарас** (1814-1861)
X – 379, 384-389, 393-403, 417-
425; XI – 8, 10, 11, 24, 34, 41, 62,
64, 71, 78, 80, 87, 92, 108, 112-
116, 127, 139-142, 148, 152,
170, 213, 220, 221, 225-241,
292, 344, 411, 413, 427, 429,
546, 591, 636, 648, 649, 659,
694, 697, 698, 703, 716, 733,
735, 747, 748; XII – 21, 22, 28, 53,
79, 108, 144, 161, 185-189, 192,
229, 241, 257, 259, 400, 428,
515, 536, 542, 560, 686, 689;
XIII – 57, 58, 122, 127, 171, 207,
216, 278-281, 288, 289, 365,
366, 368, 372, 383, 389, 433,
446, 449-452, 458, 461, 464, 527,
531, 551, 597, 620, 623, 624;
XIV – 19, 26, 28, 29, 145, 156,
157, 162, 204, 214, 233, 236,
349, 350, 378, 381, 398, 432,
504, 649, 689, 704, 720, 728,
731, 737, 738, 746, 752, 753, 765;
XV – 65, 86-89, 103, 170, 190,
192, 195, 262, 333, 365, 383,
387, 446, 451, 458, 459, 463,
467, 487, 509, 550, 571, 615, 616,
635, 654, 678, 713, 737; XVI – 13,
23, 36, 47-54, 152, 177, 178, 254,
282, 287, 302, 308, 309, 317, 322,
336, 343, 419, 450, 454, 467,
472, 510, 511, 528, 580; XVII –
81, 114, 115, 121, 142, 187, 195,
196, 260, 376, 444, 450, 463,
481, 533, 548, 569, 587, 600,
605, 629, 636, 663, 682-686, 695,
696, 708, 709, 715; XVIII – 20, 23,
37, 38, 101, 125, 158, 159, 162,
165, 172, 323, 369, 383, 384,
448, 470, 480, 484, 485, 489, 507,
515, 529-533, 540, 541, 548, 553,
565, 595, 613, 615, 618, 638-640,
646, 667, 699, 704, 708; XIX – 10,
12, 112, 216, 221, 267, 268, 344,
364, 382-386, 389, 405, 414, 435,
448, 451, 494-549, 673, 683, 686,
694; XX – 355, 357-363
- Шевченко Федір** (1914-1996)
історик, редактор «Українсь-
ького історичного журналу»
XV – 735
- Шевчук Анатолій** (1937 р.н.)
письменник, **репресований**
XIV – 24; XV – 488
- Шевчук Валерій** (1939 р.н.)
письменник XI – 71; XIV – 475;
XV – 46, 486, 487, 583, 584, 614-
620; XVI – 29, 538; XVIII – 542;
XIX – 176
- Шейко Микола** (1939 р.н.) ре-
жисер XI – 10, 106, 126, 127,
132, 149, 214, 246, 281, 282; XIII –
157, 250; XIV – 479; XV – 89, 490;
XIX – 10, 11, 13
- Шейнер Крістоф** (1575-1650)
астроном-фізик XVI – 492

- Шейнін Лев** (1906-1967) письменник XII – 335-337
- Шекспір Вільям** (1564-1616)
 XI – 18, 27, 62, 185, 348, 358, 375, 385, 417, 546, 552, 561, 562, 593, 603, 615, 666, 676, 684, 690, 692, 695, 709, 717, 718, 728, 746, 754, 763; XII – 7, 10, 11, 16, 20, 31, 39, 77, 199, 201-203, 244, 248, 249, 263, 278, 332, 351, 356, 379, 417, 431, 432, 436, 468, 494, 515, 535, 538; XIII – 309, 389, 506, 710; XIV – 33, 96, 99, 100, 111, 158, 164, 170, 175, 225, 243, 299, 369, 402, 440, 441, 444, 446-448, 476, 477, 496, 544, 546, 666, 759; XV – 130, 194, 204, 234, 254, 257, 276, 287, 296, 307, 321, 324-330, 384, 468, 583, 624, 628, 641, 642, 672; XVI – 61-85, 103, 104, 152, 161, 162, 479, 535, 580, 629; XVII – 15, 26, 81, 124, 306, 318, 381, 382, 384, 408, 433, 444, 452, 461, 492, 529, 547, 604, 677, 673; XVIII – 63, 101, 179, 192, 230, 265, 340, 419, 478, 484, 488, 491, 494-498, 522, 530, 596, 613, 632, 636; XIX – 22, 29, 275, 355, 356, 391, 424, 437, 468, 472, 675, 676, 682
- Шелєпін Олександр** (1918-1994) державний діяч XII – 161; XV – 753; XVII – 186; XVIII – 78, 89; XIX – 112
- Шелєст Петро**, перший секретар ЦК КПУ (1908-1996)
 XI – 293, 624, 721, 759; XII – 153, 176, 241, 429, 437; XIII – 133, 202, 212, 308, 432, 565; XIV – 18, 457, 458, 752, 763, 685, 703; XV – 353, 651, 652, 654-656, 660, 661, 684, 696, 729, 730, 736, 737, 744, 750-753; XVI – 26, 46, 512; XVII – 705; XVIII – 16, 85, 303, 317, 462-467, 562, 564, 566, 568; XIX – 112, 137, 138, 152, 289, 345, 346, 403, 414
- Шелл Максиміліан** (1930 р.н.) актор XI – 750
- Шеллі Персі Біші** (1792-1822) англійський поет XI – 375, 746; XII – 260; XVII – 97, 672; XVIII – 54, 55, 172; XIX – 260
- Шеллінг Фридріх Вільгельм** (1775-1854) філософ XIV – 462
- Шелогін Михайло** (1897-1938) економіст, професор, **репресований** XI – 155
- Шелюбський Марко** (1891-1971) критик XI – 457, 553
- Шемет Володимир** (1873-1933) член «Братства Тарасівців», український посол до І Думи XI – 318
- Шенберг Арнольд** (1874-1951) композитор XI – 315
- Шенбом Вільям Зігфрід**, помічник режисера в «Коміше опер» XII – 245
- Шепаровичева Янка** XVIII – 187
- Шепель Матвій** (1868-1920) повстанець XI – 317

- Шепель Яків** (1896-1921) по-встанський отаман, полковник УНР XI – 317
- Шепілов Дмитро** (1905-1995) політичний діяч, економіст XVII – 405
- Шепілова Л.**, критик XII – 601-604
- Шептицький Андрей** (1865-1944) митрополит, граф XVII – 285
- Шеремет Микола** (1906-1986) поет XIV – 380
- Шерешевський Лазар** (1926-2008) перекладач XV – 378-381
- Шерідан Річард** (1751-1816) драматург XV – 282; XVIII – 577
- Шерстобитов Євген** (1928 р.н.) кінорежисер, сценарист XIII – 568; XIV – 162
- Шершеневич Вадим** (1893-1942) поет, імажиніст XVI – 164, 427
- Шестаков Віктор** (1898-1957) художник театру XVII – 158, 189
- Шестаков Всеволод**, доктор наук, математик, актор театру на Таганці XIV – 129, 130
- Шестопап Матвій** (1917-1986) науковець, публіцист, етнограф XII – 152; XIII – 216
- Шестопапов Володимир** (1938-2001) актор театру Російської драми XIV – 172, 604
- Шеуков (Шиуков) Олексій** (1893-1984) один з перших авіаторів, льотчик випробувач XV – 565
- Шеффер Нінель** (1925 р.н.) актриса ЦДТ XIV – 599, 600, 632
- Шеффер Пітер** (1926 р.н.) драматург XII – 204
- Шехурдін Олексій** (1886-1951) селекціонер XVI – 447
- Шешковський Степан** (1720-1794) слідчий, обер-секретар Таємної експедиції Сенату XIV – 285, 286
- Шидловський Роман**, польський історик театру XI – 738
- Шикеро (Шекера) Анатолій** (1935-2000) балетмейстер XI – 732
- Шиленко Борис** (1938 р.н.) кінорежисер XI – 276
- Шиманська Станіслава** (1920 р.н.) актриса в Одесі XVI – 478
- Ширвіндт Олександр** (1934 р.н.) актор, режисер XII – 82, 315, 375, 476, 478; XVI – 501; XVIII – 137, 148
- Ширінкін (Марк Захаров)** (1933 р.н.) режисер XVI – 559
- Ширяєв Опанас** (1883-1938) політкаторжанин XI – 353
- Шитова Віра** (1927-2002) журналістка, театральний критик XV – 637-650
- Шифферс Євген** (1934-1997) режисер XII – 62, 63; XIII – 65-67, 93, 255; XVII – 181, 406
- Шишкін М.** (1891-?) льотчик, планерист XV – 565
- Шишманов Іван** (1862-1928) літературознавець, фольклорист X – 393; XV – 354

- Шіллер Леон** (1887-1954) режисер XV – 633; XVIII – 178; XIX – 171
- Шіллер Фрідріх** (1759-1805) поет, драматург XI – 78; XII – 242, 362, 363, 452, 468, 516; XIII – 366; XIV – 111, 170; XV – 530, 583, 633; XVI – 84, 138; XVII – 209, 382, 433, 444; XVIII – 227, 233, 553; XIX – 676
- Шкарапута Микола** (1941 р.н.) монументаліст, КТМ XII – 214
- Шкловський Віктор** (1893-1984) письменник, літературознавець XI – 65, 327-329, 591, 693; XII – 361; XIII – 409, 642, 644, 722; XIV – 710; XV – 63, 245; XVI – 431; XVIII – 649, 663
- Шкловський Йосип** (1916-1985) академік, астрофізик XV – 556
- Шкляїв Валентин** (1895-1942) художник театру, **репресований** XI – 553; XVIII – 701; XIX – 559
- Шкляревський Олександр** (1897-1983) XV – 459, 460, 461
- Школьник Аркадій** (1916-1986) драматург XI – 24, 504; XII – 469; XIV – 666
- Школьников Валентин** (1927 р.н.), директор-розпорядник театру Московської Ради XIV – 563; XVII – 471
- Школьников Олег** (1947-1933) актор театру на Таганці, акробат, пантоміміст XIII – 354
- Шкробинець Юрій** (1928-2001) перекладач XIX – 299
- Шкрьоба Павло** (1909-1925) режисер XIV – 21
- Шкурат Степан** (1886-1973) кіноактор XII – 140, 141
- Шкуренки, Олександр і Олена**, акробати й повітряні гімнасти XII – 206
- Шкурлатов Валерій** (див. Скурлатов) XV – 482, 424; XVIII – 34, 78-80, 86, 89
- Шкурупій Гео** (1903-1937) поет, **розстріляний** XV – 45; XVI – 221, 419, 422, 424, 427; XVIII – 654; XIX – 286, 287
- Шлайфер Хенрік**, студент-економіст, **дисидент** XIX – 424
- Шлапак Дмитро** (1923-1995) літературознавець XI – 66, 755; XVII – 713
- Шлегель Август Вільгельм** (1767-1845) критик, перекладач XII – 253, 363
- Шлегель Кароліна** (1763-1809) письменниця, дружина А. Шлегеля XVIII – 542
- Шлепянов Ілля** (1900-1951) режисер і художник театру XVII – 41, 60
- Шліман Генріх** (1822-1890) німецький археолог XVII – 527, 528
- Шліхтер Олександр** (1868-1940) академік, політичний діяч XIX – 253

- Шляпніков Олександр** (1885-1937) політичний діяч, **розстріляний** XI – 450
- Шмаїн Лія**, дружина Шмаїна Ханана, режисера, учня Курбаса XIV – 323, 549
- Шмаїн Ханан** (1902 р.н.), режисер, учень Леся Курбаса Емігрував до Ізраїлю, дата смерті невідома XIV – 323, 331, 334, 336, 337, 406, 407, 549, 571; XVI – 57, 107, 319, 320, 585; XVII – 352, 353, 386, 489, 490, 539, 540, 615; XVIII – 331
- Шмальгаузен Іван** (1884-1963) біолог, зоолог, академік XII – 678
- Шмарінов Дементій** (1903-1977) художник XI – 273
- Шмераль (*Smeral*) Богумир** (1880-1941) один з організаторів КП Чехословаччини у 1921 р. XVIII – 335
- Шмига Тетяна** (1928-2011) актриса Московського театру оперети XIV – 552, 681, 682; XV – 264
- Шмігель Мирослав**, асистент директора «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 227
- Шмігель Надія**, режисер по костюмах «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 227
- Шмідт Василь** (1886-1940) **репресований** XI – 450
- Шмідт Дмитро** (1896-1937) комбриг, **розстріляний** X – 442
- Шмідт Петро** (1867-1906) лейтенант, один з керівників Севастопольського повстання 1905 р., **страчений** XIII – 162; XIV – 85
- Шмінець Василь** (1928-1989) режисер XVI – 359
- Шмуль Володимир** (1936 р.н.) **репресований** XI – 499; XVI – 17
- Шнейдер Ілля** (1891-1980) автор книги про С. Єсеніна, **репресований** в 50-х роках (Інта) XI – 459; XIV – 664
- Шнітке (*Катаєва*) Ірина**, піаністка, дружина Альфреда Шнітке XI – 358
- Шнітке Альфред** (1934-1998) композитор XI – 107, 128, 130, 215, 324, 327, 335, 342, 358, 526, 558, 566, 573, 589; XII – 184, 185, 220, 305, 317, 378, 412; XIII – 46, 65, 128, 473, 499, 502-504, 576; XIV – 8, 11, 420; XV – 416, 423; XVI – 98, 99; XVII – 132, 641; XVIII – 138, 292, 293, 323, 342, 354
- Шнітке Андрій** (1965 р.н.) син Альфреда Шнітке XI – 358
- Шніцлер Артур** (1862-1931) драматург XII – 669; XVI – 610; XVII – 21; XVIII – 240, 618
- Шовкопляс Юрій** (1903-1978) письменник XII – 597; XVII – 707
- Шоголів Василь** (1904-1987) поет XIV – 564

- Шолом-Алейхем (Рабінович)** (1859-1916) письменник XI – 417; XIII – 522; XIV – 504
- Шолохов Михайло** (1905-1984) письменник XI – 465; XII – 226, 273, 472; XIII – 286, 387, 407-410, 516, 634-638, 653, 678; XIV – 27, 486, 563; XVI – 449; XVII – 149, 315; XVIII – 528; XIX – 19, 276
- Шопен Фредерік** (1810-1849) композитор XI – 432; XII – 378; XIV – 242, 243; XVI – 238; XVIII – 106, 445, 479; XIX – 240
- Шопенгауер Артур** (1788-1860) філософ XI – 499; XII – 217
- Шопкін Матей** (1938 р.н.) поет XVII – 561
- Шостакович (Варзар) Ніна** (1906-1954) астрофізик, дружина Д. Шостаковича XVI – 98, 534
- Шостакович Дмитро** (1906-1975) композитор XI – 25, 314, 498, 500, 503-506; XII – 173, 504; XIII – 73, 571, 574, 616; XIV – 171; XV – 94, 95, 423, 428; XVI – 98, 99; XVII – 158, 272, 529; XVIII – 292, 293, 352; XIX – 225
- Шоу Бернард** (1856-1950) драматург XI – 377-379, 520, 523, 745, 754, 714; XII – 379, 468, 517; XIII – 138, 144; XIV – 345, 544, 546; XV – 104, 628; XVI – 164; XVII – 69, 273, 302, 381, 382, 431, 604; XVIII – 242, 243, 557, 635
- Шпедько Іван** (1918-1983) посол УРСР в Канаді XV – 651, 652, 713, 763; XVII – 196; XVIII – 562-564, 566, 570
- Шпенглер Освальд** (1880-1936) німецький філософ XIII – 81; XVII – 214, 216, 219, 220
- Шпет Густав** (1878-1937) філософ, мистецтвознавець, **розстріляний** XIV – 276
- Шпет Елеонора** (1905-1976) його донька, педагог, театрознавець XI – 566, 567, 570; XII – 173; XIV – 276; XVII – 423
- Шпол Юліан** (див. Яловий Михайло) (1892-1937) письменник, **розстріляний** у Сандармосі XIX – 286
- Шполянський Павло** (1889-1938) інженер, **розстріляний** XI – 155
- Шпор Людвіг** (1784-1859) диригент XIII – 571
- Шпотанський Януш** (1929-2001), сатирик, поет, перекладач XIX – 423
- Шрагін Борис** (1926-1990) філософ, **дисидент** XI – 120, 190; XIX – 228, 261
- Шраменко І.І.**, директор театрального інституту в Києві, **репресований** XV – 535
- Шредінгер Ервін** (1887-1961) фізик-теоретик XII – 667, 669
- Штайнер (Штейнер) Рудольф** (1861-1925) антрополог XII – 244; XIII – 65

- Штангей Володимир** (1895-1937) письменник, **розстріляний** X – 439, XV – 45
- Штейн Олександр** (1906-1993) драматург XI – 473, 751; XIV – 160, 593; XV – 361; XVII – 383; XIX – 172, 268
- Штейн Сергій** (1911-1977) режисер XI – 377, 378, 714; XII – 369, 370
- Штейнгель Володимир** (1785-1862) декабрист XVII – 566
- Штейнер Рудольф** (1861-1925) філософ XI – 732; XIV – 56; XX – 346
- Штепа Кость** (1896-1970) історик, був **арештований** 1938 р. XIX – 453
- Штепсель (Березін) Юхим** (1919-2004) актор естради XVII – 630
- Штерн Григорій** (1900-1941) воєначальник, **розстріляний** XVII – 315
- Штернгейм Карл** (1878-1942) драматург XVII – 450; XVIII – 231-233, 236, 238
- Штеффін Маргарет** (?-1941) одна з коханок Б. Брехта XIV – 127
- Штикало Дмитро** (1909-1963) журналіст, політичний діяч, член ОУН С. Бандери, **в'язень** польських тюрем і концтабору, **вбитий** XIII – 561
- Штикан Лідія** (1922-1988) актриса XVII – 426
- Штівельман Семен** (1915-2008) режисер оперети XI – 522
- Штірнер Макс (Каснер Шмідт)** (1806-1856) філософ XII – 218, 219, 236, 268; XVI – 355
- Шток Ісидор** (1908-1980) драматург XII – 198, 467; XIII – 170, 221, 513; XIV – 257; XIX – 163, 438
- Штокбант Ісаак** (1925 р.н.) режисер XVIII – 191
- Штрауб Агнес** (1890-1941) актриса XVIII – 238
- Штраус Франц-Йосиф** (1915-1988) політик XVII – 51, 52
- Штраух Максим** (1900-1974) актор XV – 100; XVI – 279; XVII – 362; XIX – 62
- Штрик Йозеф** (1923 р.н.) американський режисер XI – 749
- Штубіс Франц** (1890-1938) політкаторжанин XI – 353
- Штуль-Жданович Олег**⁵²

⁵² Навчався у Крем'янецькій духовній семінарії, у студентські роки вступив до Організації українських націоналістів. З середини 1930-х підтримував дружні стосунки з О. Телігою, що спричинилося до вибору дороги у політичному житті – після розколу ОУН належав до ОУН-М. Під час Другої світової війни 1939-1945 – один із найближчих соратників О. Ольжича. Брав активну участь у створенні партизанських загонів на Волині, представник ОУН-М при спільному штабі УПА Т. Боровця. З 1942 – член Крайового проводу ОУН-М, заступник Голови Крайового проводу. Наприкінці 1943 потрапив у полон до гітлерівців. До жовтня 1944 перебував у концтаборі Заксенхаузен. У повоєнний час мешкав у Парижі, згодом – у Торонто. У 1947 на Ве-

(1917-1977) український політичний і військовий діяч XIV – 614

Шуберт Франц (1797-1828) композитор XVII – 243, 702

Шуберт-Трайкова Габріель, солістка «Коміше опер» XII – 254

Шубіна Лідія (1930 р.н.) актриса XI – 309

Шуварська Надія, актриса, балетмейстер XVIII – 329

Шуварська-Шумилович Ірина XII – 21

Шуган Ігор, актор «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226; XVIII – 115

Шуган Роман, актор «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226; XVIII – 115

Шукшин Василь (1929-1974) письменник, актор, кінорежисер XII – 221, 274, 319-324; XIII – 236; XV – 261, 525, 526; XVIII – 444

ликому Зборі українських націоналістів обраний членом Проводу українських націоналістів. З 1948 був редактором офіційоу ОУН-М «Українське слово».

Після смерті А. Мельника 1.11.1964 призначений виконуючим обов'язки Голови ПУН-ОУН, а на VI Великому Зборі українських націоналістів у 1966 обраний Головою ПУН-ОУН. Був прихильником консолідації всіх українських національних сил на базі УНРади, став одним із співзасновників Світового конгресу вільних українців. Для ОУН доби Ш. характерними були суперечності між старшим та молодшим поколіннями, боротьба стратегій, наслідком чого стала т.зв. криза Я. Гайваса. Похований на кладовищі Баунд-Брук у США.

Шуленбург Фридріх-Вернер Ердманн Маттіас Йоган Бернхард Еріх фон дер (1875-1944) граф, німецький дипломат, посол Німеччини в СРСР, учасник заклоту проти А. Гітлера, **страчений** гестапо XIII – 210; XVII – 296, 297, 301

Шульгин Василь (1878-1976) монархіст XIII – 145; XIV – 721-723, 739; XV – 382; XVI – 151

Шульдіженко (Стахов) Олександр (1922-1988) художник XI – 658; XIV – 45

Шульженко Борис, генерал, заступник голови КДБ, чорна постать в історії України XIV – 723

Шульженко Клавдія (1906-1984) співачка XII – 639

Шульман Михайло, фахівець із захисту авторських прав у Києві XIX – 317, 318

Шумило Микита (1903-1982) письменник XI – 14, 719; XIII – 364; XV – 711, 733; XVI – 584

Шумський Олександр (1890-1946) нарком освіти, **репресований** XI – 486, 492; XII – 705; XV – 705; XVI – 217-219, 223; XVII – 498; XVIII – 288, 289; XIX – 691

Шумський Юрій (Шомін) (1887-1954) актор XI – 124, 122; XV – 275, 517; XVIII – 358, 473

Шумук Данило (1914-2004) **репресований** XVI – 18, 40

- Шумяцький Борис** (1886-1938) **репресований** XI – 450
- Шутов Іван**, письменник (1908-1978) XV – 231-239, 254
- Шутько Микола** (1927-2010) актор театру ім. І. Франка XIII – 397, 491; XIV – 15; XV – 518
- Шухаєв Василь** (1887-1973) російський художник, **репресований** XI – 540
- Шухаєва Віра**, лінгвіст, **репресована** 1937 р. разом з чоловіком XI – 540
- Шухевич Володимир** (1849-1915) етнограф XI – 679; XVI – 396
- Шухевич Роман** (1907-1950) генерал-хорунжий УПА XIV – 270
- Шюре Едвард** (1841-1929) французький письменник XIV – 56
- Шютц Людвиг**, німець, поліглот, знав понад 200 мов XVII – 526
- Щ**
-
- Щаранський Борис** (1904-1978) журналіст, батько Наташа Щаранського XII – 132, 133, 135, 136
- Щварц Євгеній** (1896-1958) драматург XI – 8
- Щеглова Ірина** (1938-1989) актриса театру Ю. Завадського XII – 411; XIII – 128, 555; XIV – 9; XV – 357
- Щеглова Софія** (1886-1965) літературознавець X – 391, 392, 399; XII – 691
- Щедрін Борис** (1939 р.н.) режисер Театру Завадського XIII – 128; XVII – 315
- Щедрін Родіон** (1932 р.н.) композитор XIII – 73
- Щекін-Кротова Тетяна**, актриса ЦДТ, потім секретар райкому партії у Москві XI – 590; XIX – 433
- Щелоков Василій** (1908-?) актор театру Ю. Завадського XII – 411; XIII – 555; XIV – 9, 495; XVIII – 291
- Щепкін Михайло** (1788-1863) актор XI – 124, 734, 735; XII – 520; XIII – 69 XIV – 35; XV – 178, 276; XVI – 494, 499
- Щепкіна-Куперник Тетяна** (1874-1952) перекладач XI – 99, 746
- Щербак Юрій** (1934 р.н.) письменник XIV – 475; XV – 370, 565, 571-575; XVIII – 542; XIX – 413
- Щербаков Дальвін** (1938 р.н.), актор Театру на Таганці XI – 121, 595
- Щербаков Костянтин** (1938 р.н.) театральний критик XV – 345; XVI – 95
- Щербаков Олександр** (1901-1945) партійний діяч XVIII – 418

Щербаков Петро (1929-1991)
актор театру і кіно XI – 284;

XIII – 590 XIV – 55; XV – 447

Щербатенко Юрій (1915-1994)
художник XVII – 597

Щербатов Михайло (1733-
1790) князь, історик XIV – 462

Щербатський Федір (1866-
1942) сходознавець XIX – 253

Щербицький Володимир
(1918-1990) генсек ЦК КПУ XII –
241, 415, 419, 437, 473; XIII –
212, 524 XIV – 752; XV – 739;
XIX – 306

Щоголів Яків (1823-1898) пись-
менник X – 387, 389, 404; XI –
530; XV – 620

Щорс Микола (1895-1919) вій-
ськовик, **застрелений** XII –
149; XIV – 162; XVIII – 371

Щукін Анатолій (1916-1983)
актор ЦДТ XI – 269, 277; XIV –
579, 627, 632, 638, 708; XV – 8,
47, 516; XVI – 432

Щукін Борис (1894-1939) актор
XIII – 86, 102, 509; XVI – 279;
XVII – 173, 174;

Щупак Самійло (1895-1942)
літературний критик, **помер**
у засланні X – 382; XVI – 228;
XIX – 556

Щурат Василь (1871-1948) поет,
літературознавець, академік
X – 386, 389, 397; XIV – 756;
XVII – 178

Ю

Ювенал (бл. 60 р. – бл. 140 р. н. е.)
римський сатирик XI – 9; XV –
305

Югов Олексій (1902-1979) пись-
менник XII – 275

Юдін Сергій (1891-1954) хірург,
батько актора С. Юдіна XIV –
660

Юдін Павло (1899-1968) філо-
соф, академік XII – 580, 581;
XIII – 730; XVIII – 419

Южин (Сумбатов)

Олександр (1857-1927) ак-
тор, драматург XVII – 62, 116;
XVIII – 178

Южин П.Ф., доцент, автор лис-
та проти Даніеля і Синявсько-
го XIII – 276

Юзефович Михайло⁵³ (1802-
1880) XIX – 539

⁵³ Російський діяч на Україні, завзятий во-
рог українства, куратор Київської шкіль-
ної округи (1846-1858) голова Київської
археографічної комісії (1857-1859) голо-
ва комісії для збудування пам'ятника Б.
Хмельницькому в Києві. Ініціатор анти-
українського царського указу (Емський
указ) 1876, який назвали «законом Юзе-
фовича». На донос Юзефовича 1876 р. у
Петербурзі скликано надзвичайну комі-
сію «для пресечення украинофильської
деятельности». На вимогу Юзефовича
закрито Південно-Західний відділ Гео-
графічного Товариства і газету «Киев-
ский Телеграф» (1876). Був також посе-
редником у виділенні царським урядом
субсидій для москвофильського «Слова»
у Львові. (Е.У., т. 10, ст. 3934).

- Юзовський Йосиф (Юзеф)** (1902-1964) театральний критик XII – 13; XIII – 323, 467-469; XIV – 242, 582, 606; XVIII – 496
- Юнас Лі** (1833-1908) норвезький письменник XVII – 287
- Юницький Анатолій** (1912-1976) актор з Луцького театру XIV – 157, 158
- Юноша Клеменс** (1849-1898) псевдонім польського белетриста Шанявського X – 395
- Юра Гнат** (1888-1966) актор і режисер XI – 17, 59, 123, 125, 479-493, 735, 744; XII – 525, 526; XIII – 148, 150, 167, 212, 390, 391, 393, 569; XIV – 21, 178, 333, 404, 545, 567, 580, 651; XV – 76, 89, 90, 185, 191, 279, 517, 578; XVI – 216, 217, 253, 308, 324, 495, 537; XVII – 10, 80, 124, 210, 211, 251, 379, 380, 404, 447, 448, 454, 466, 544; XVIII – 151, 156, 157, 369, 388, 444, 446, 470, 472, 553, 585, 609, 612, 628, 635, 640; XIX – 71, 246, 259, 260, 457, 465, 541, 549, 551, 553, 558; XX – 338
- Юра Терентій** (1884-1973) актор XVIII – 473
- Юрашис І.**, литовський режисер, емігрант XIII – 93
- Юрєв Костянтин** (1888-1938) **розстріляний** XI – 450
- Юрєв Ростислав** (1912-2002) кінознавець XVII – 572-578
- Юрєнева (Шадурська) Вєра** (1876-1962) актриса XV – 627; XVI – 163
- Юринєць Володимир** (1891-1937) філософ, **помер на засланні** XI – 604; XVIII – 646, 647, 683
- Юрій Долгорукий** (90-ті р.р. XI ст. – 1157 р.) князь XII – 415
- Юркевич Памфіл** (1826-1874) філософ XI – 693
- Юрський Олександр (Юра-Юрський)** (1895-1968) актор XVIII – 156
- Юрський Сергій** (1935 р.н.) артист XIII – 69, 71; XV – 581; XVII – 357; XIX – 183
- Юрчак Василь** (1876-1914) актор XVI – 300; XVIII – 386
- Юрчакова Ганна** (1879-1965) актриса XVIII – 387, 388
- Юрчишин Володимир** (1935 р.н.) графік XII – 214
- Юрьєв Валерій**, поет (1937-1980) XVI – 505
- Юрьєв Флоріан** (1929 р.н.) скрипковий майстер, мистецтвознавець, композитор, музикант, поет XI – 650, 651; XIII – 134-137, 585; XVI – 89, 90
- Юрьєв Юрій** (1872-1948) актор XVII – 42, 36
- Юсов Вадим** (1929 р.н.) оператор XI – 274
- Юсупов Фелікс** (1887-1957) князь XI – 629, 631

Юткевич Сергій (1904-1985) кінорежисер XII – 126; XIII – 92, 93, 102-104, 356; XIV – 129, 130; XVII – 41, 63

Юхвід Леонід (1909-1968) письменник XII – 579

Юхименко Іван (1892-1938) актор, режисер, **розстріляний** XVIII – 472; XIX – 676, 681

Юхтін Геннадій (1932 р.н.) актор XI – 727

Юшко Герман (1941 р.н.) актор «Современника» XVI – 494; XVII – 567

Я

Яблоновський Олександр (1870-1934) фейлетоніст XII – 112

Яблонська Галина (1928 р.н.) актриса театру Франка XIII – 50; XIV – 108

Яблонська Мар'яна (1938-1980) актриса, письменниця XV – 422

Яблонська Тетяна (1917-2005) художниця XI – 741, 742; XVIII – 414

Яблонський Михайло, актор «Нового театру» у Нью-Йорку XV – 226; XVIII – 116

Яблочкіна Олександра (1866-1964) актриса XII – 159

Яворенко Л. (псевдонім *Б. Грінченка*) XV – 332

Яворівський Володимир (1942 р.н.) письменник XI – 52, 86, 162, 217, 327, 399, 427, 429, 439, 525, 527; XII – 543; XIII – 56-58; XIV – 234, 676; XVIII – 286; XIX – 376

Яворницький Дмитро (1855-1940) історик, археолог XVI – 449

Яворський Матвій (1884-1937) історик, академік, **розстріляний** X – 416, 417; XII – 692; XIX – 315

Ягич Ватрослав (1838-1923) славіст XII – 518

Ягнич (Ягниченко) Юрій (1904-1994) театрознавець XIX – 376

Ягода Генріх (1891-1938) чекіст, **розстріляний** XVI – 60, 390, 515; XVIII – 418; XIX – 403

Ягодницький Віктор (1936 р.н.) архітектор XIX – 395

Ягункова Лариса, кінознавець XIII – 504-512; XV – 411-415

Язиков Микола (1803-1847) поет XIV – 355

Якимович Тетяна (1905-?) літературознавець XII – 494

Якір (Ортенберг) Сарра (1900-1971) секретар держлітвидаву, дружина І. Якіра, **репресована** XVI – 597

Якір Євгеній, живе в Ізраїлі XI – 616, 622, 642, 643, 662; XII – 49, 90, 414

- Якір Йона** (1896-1937) командарм, **розстріляний** XI – 608; XIII – 711; XV – 52, 578; XVI – 373, 535; XVII – 530
- Якір Петро** (1923-1982) історик XIII – 721; XV – 94, 95, 485; XVI – 597
- Якобсон Анатолій** (1935-1978) поет, перекладач XIII – 283-287, 652
- Яковенко Григорій** (1895-1948) письменник XV – 45
- Яковкін Авенір** (1887-1974) професор, астроном XVIII – 354
- Яковлев Кіндрат** (1864-1928) актор XVII – 20
- Яковлев Михайло**, автор розвідки про «Слово о полку Ігоревім» X – 399
- Яковлев Юрій** (1922-1996) письменник XIX – 144-150
- Яковлев Юрій** (1928 р.н.) актор театру ім. Вахтангова XIV – 455, 567, 568; XV – 285
- Яковлев Яків**, нарком землеробства, **розстріляний** (1896-1938) XI – 451; XVI – 444, 446
- Яковлева Варвара** (1884-1941) нарком фінансів СРСР, **розстріляна** XI – 451
- Яковлева Ольга** (1941 р.н.) актриса театру А. Ефроса XI – 98, 466, 629, 708; XII – 315, 370, 375, 476; XIII – 70
- Яковченко Микола** (1900-1974) актор театру ім. І. Франка XIII – 401; XIV – 17
- Якубенко М.**, головний редактор головної редколегії художніх видань Комітету по пресі XIII – 369
- Якубович Лук'ян** (1805-1839) поет XVIII – 191, 192
- Якубович Олександр** (1792-1845) декабрист XVII – 566; XVIII – 192
- Якубович Петро** (1860-1911) письменник XVIII – 192
- Якубовський Іван** (1912-1976) маршал СРСР XVIII – 406-408
- Якубовський Фелікс** (1902-1937) письменник, науковець, літературний критик, **розстріляний** X – 439, XVI – 166; XIX – 494, 547
- Якубський Борис** (1889-?) літературознавець, залишився за німецької окупації в Києві, дальша доля невідома X – 381-383, 388, 394, 398, 399, 400, 405, 407, 411, 417, 420, 421; XIV – 647; XVIII – 680
- Якунін Іван** (1915-1969) скульптор XVII – 597
- Якутович Георгій (Юрій)** (1930-2000) художник XI – 335, 631, 729, 741; XII – 26, 212; XIV – 327
- Якушенко Ігор** (1932 р.н.) композитор XI – 215; XII – 325; XVII – 431, 432
- Якушкін Іван** (1796-1857) декабрист XVII – 473, 566

- Яловий Михайло** (*Шпол Юліан*) (1892-1937) письменник, **розстріляний** на Соловках XIII – 411; XIV – 762; XV – 45; XVI – 225, 228, 236, 237, 363; XVII – 646
- Ялович Геннадій**, постановник, режисер (1937-2002) XVI – 502
- Ямпольський Стефан** (1906-1998) економіст, академік, директор інституту економіки АН УРСР XV – 727
- Ян Тамара** (1922 р.н.) письменниця XV – 527
- Янет Микола** (1893-1978) актор XI – 379
- Янівський Богдан** (1941-2005) композитор XVIII – 438; XIX – 237, 240
- Янковський Н.В.**, шахтар XII – 316, 543, 546
- Янковський С.В.** перекладач XI – 694
- Яннінгс Еміль** (1884-1950) актор XII – 126
- Яновицький Михайло** (1914-1997) заступник директора ЦДТ XI – 136, 158, 357, 509, 566, 628, 640, 641, 644; XII – 16; XIII – 203, 204; XIV – 252, 327, 577, 641, 688; XV – 416, 423; XVI – 356; XIX – 30, 306
- Янович** (*Курбас*) **Степан** (1862-1908) актор, батько Леся Курбаса XII – 514; XIII – 81; XX – 348
- Яновичева** (*Курбас*) **Ванда** (1867-1950) актриса, мати Курбаса XVII – 25; XIX – 454, XIX – 545; XX – 343
- Яновська Любов** (1861-1933) письменниця XIX – 284
- Яновський Юрій** (1902-1954) письменник XI – 48-50, 123, 433, 683, 706; XII – 119-122, 125, 126, 134, 560, 587; XIII – 258, 412; XIV – 115, 212, 649; XVI – 220, 221, 225, 228, 234, 244, 246; XVII – 437, 636; XVIII – 35, 324, 473, 528, 653
- Янушевич Ганна** (1907-1983) актриса XIII – 394; XV – 198
- Янчуков Олександр** (1910-1982) актор XVII – 604
- Яншин Михайло** (1902-1976) актор МХАТу XIV – 512; XVIII – 366
- Ярвет Юрі** (1938-1995) актор, режисер XVI – 65; XVII – 426
- Ярема Яким** (1884-1964) літературознавець XVIII – 385
- Яременко** (насправді *Єременко*) **Юрій** (1935 р.н.) львівський актор XIX – 312
- Яременко Василь** (1895-1976) актор театру ім. М. Заньковецької XIV – 24; XVII – 603, 604; XVIII – 437, 473; XIX – 379, 398, 436
- Яременко Василь** (1932 р.н.) літературознавець XI – 498; XIII – 401; XVIII – 249, 297, 356, 358, 380, 461

- Яременко Іван** (1918 р.н.) Чикаго, політичний діяч, адвокат XV – 735
- Яременко Микола** (1907-1978) викладач сценічної мови XVIII – 515
- Яремич Степан** (1869-1939) мистецтвознавець, художник XVI – 578
- Яремко Іван**, компанія «Євшан-зілля» у Чикаго XV – 737
- Яровинський Борис** (1922-2000) композитор, диригент XI – 473
- Ярослав Мудрий** (980-1054) великий князь Київський XI – 50, 97; XIV – 399, 412, 488, 489, 573; XV – 11, 91, 172, 192; XVI – 254, 281, 304, 470; XVII – 481
- Ярослав Осмомисл** (?-1187) галицький князь X – 399
- Ярославенко-Придун Степан** (1893-1937) ректор Херсонського інституту, **розстріляний** в лютому-грудні 1937 р. в Ленінграді, вивезений з острова восени 1937 р. (СЛОН) XVI – 129
- Ярославський (Губельман)** (1878-1934) більшовик XI – 352, 354, 356; XII – 509; XVIII – 442
- Яроцький Василь** (1887-1938) **розстріляний** XI – 451
- Яроцький Єжи** (1929 р.н.) режисер XIX – 172, 355
- Ярошенко Володимир** (1846-1898) художник XVI – 419
- Ярошенко Володимир** (1898-1937) драматург, **розстріляний** XII – 516; XIII – 88, 89; XV – 45, 635; XIX – 285, 682
- Ярхо Борис** (1889-1942) літературознавець, **репресований** XI – 693
- Ясениця Павел** (справжнє ім'я Леон Лех Бейнар) (1909-1970) польський письменник XIX – 423, 424, 426
- Ясенський Бруно (Артур Зісман)** (1901-1938) письменник, **розстріляний** XIII – 711
- Ясний Олесь (Юхим Гедзь)** (1896-1937) гуморист, **розстріляний** XVI – 228, 250
- Яснопольський Леонід** (1873-1957) економіст, академік XII – 690, 691, 698, 699
- Ястребов Ігор** (1931 р.н.) скульптор, син **репресованого** XVII – 709
- Ясулович Ігор** (1941 р.н.) режисер, актор XVI – 432
- Яхонтов** (1899-1945) артист естради XVII – 158
- Яцимирський Олександр** (1873-1925) філолог X – 388
- Яцишин Оксана**, дружина Р. Корогодського XI – 87
- Яцків Михайло** (1873-1961) письменник XI – 706; XVIII – 63, 622

- Яцкіна Галина**, актриса (1944 р.н.) XVII – 641
- Ячейкін Юрій** (1933 р.н.) письменник-гуморист XIII – 170
- Ячмінський Володимир** (1936 р.н.) актор XIII – 223; XIV – 145; XV – 53, 199
- Яшвілі Паоло** (1895-1937) грузинський поет, **розстріляний** XIII – 729
- Яшек Микола** (1883-1966) бібліограф X – 389, 423; XV – 554
- Яшен (Нугманов) Каміль** (1909-1997) узбецький письменник XIII – 719
- Яшин (Попов) Олександр** (1913-1968) письменник XIII – 645; XVI – 94
- Ященко Лариса** (1888-1980) перекладачка XIII – 367
- Ященко Леопольд** (1928 р.н.) музикознавець, фольклорист, диригент, композитор XIII – 601
- Ящук Павло** (1923 р.н.) кандидат філологічних наук, викладач журналістики ЛДУ XIV – 755

БЕГІЧЕВА (УРСАЛОВА) Ганна (1899-1985)

АКТРИСА, РЕЖИСЕР. ЗГОДОМ — ЖУРНАЛІСТКА, СПІВРОБІТНИЦЬ «ИЗВЕСТИЙ». З 1925 ПО 1927 РІК — РЕЖИСЕР-АСИСТЕНТ В «БЕРЕЗОЛІ» У 1928-1930 КЕРУВАЛА В МОСКВІ (РАЗОМ З В. ІНКІЖІНОВИМ) «УКРАЇНСЬКОЮ СТУДІЄЮ» В МОСКВІ. АВТОР ЦІКАВИХ СПОГАДІВ ПРО ХУДОЖНИКА В. ТАТЛІНА ТА ІН.

ЩЕ ОДНА СТОРІНКА З ЙОГО ЖИТТЯ

«КОМУ ПОВЕМ ПЕЧАЛЬ МОЮ...»

«ДН МИ БУДУ. ЛЕСЬ КУРБАС».

Таку телеграму одержав колектив московської української Студії 3 червня 1928 року. Одержав у Ржищеві, куди ми виїхали на вакації.

«Чекаємо його з великою радістю. Невже побачимо живого Курбаса?» — нотує в щоденнику вартувий Студії Юрій Юрив.

Українську драматичну театр-студію було засновано в Москві в січні 1928 року «Товариством друзів українського театру» при московському Українському Клубі (Тверська, 37, тепер Горького).

Ми зійшлися в самому серці Москви, поруч — всі найвідоміші театри, з Україною рахуються. Відіграв свою роль авторитет «Березоля» — це роки «Народного Малахія» та «Мини Мазайла», до Москви докочувалися всі харківські хвилі. До театру Гната Юри ставилися тут ввічливо — тоді як Курбасові злеті й критику московські театральні (половина яких — вихідці з Одеси та Харкова) переживали як своє особисте. Мейерхольд ставився до Курбаса ревниво, Таїров — переказували мені його актори, зокрема, Торстенсен — наводив акторам приклади з Курбасової практики. Виразним прихильником «Березоля» був Олексій Денисович Дикий, почасти українець. А зовсім недавно, вертаючись із-за кордону, Міхоелс проїздом через Харків бачив там «Малахія» з Крушельницьким, Гірняком і Чистяковою, — розповідав про виставу у піднесених тонах, із захватом, хвалив і Курбаса, і Куліша... А Зенкевич жалівся,

що Репертком не дає йому дозволу на переклад «Хулія Хурини» – що це, мовляв, за філологічні ігри навколо незрілого роману Еренбурга «Хуліо Хуреніто»? Хоч нічого спільного з романом там не було, крім назви (п'єса про двох авантюристів, один з яких видає себе за журналіста «Правди» Сосновського, інший – за члена Вірменського ЦК; і приїхавши до провінційного міста, вони примушують начальство шукати тут могилу міфічного Хуліо Хуреніто, – нова версія «Ревізора» Гоголя... Згадую все це лише для того, щоб зайвий раз підкреслити – Україна тих років не була, як це є зараз, на периферії театральної свідомости, московська театральна критика знала, що там, на Україні – «своя правда і воля», свій стиль і свій «Мейерхольд» – Лесь Курбас; хоч порівняння це кульгало на обидві ноги... Шкодували за тим, що «Березіль», про якого пишуть у Відні, Парижі й Берліні, не приїздить на гастролі до Москви, і за тим, що Курбасові кілька разів пропонували поставити щось у Москві – а він віднікувався й відкладав на потім...

Після піврічної навчальної праці Студія в повному складі (28 учнів і 9 педагогів) виїхала на літо до України. Оселились ми у 3-х верствах від Ржищева на території колишнього жіночого монастиря.

Високий берег Дніпра пишався стародавнім лісом, за ним горіла баня золотOVERХОГО собору, кругом якого, як дітлахи на футбольному полі, порозбігалися біленькі хати-кельї... Порівняння – футбольне, бо в нашій Студії були дві футбольні команди – «Зайці» і «Гайдамаки» (хлопці вперемішку з дівчатами!) – за назвами вистав Курбаса. І коли м'яч влітав у ворота «Зайців», хтось із «гайдамаків» неодмінно вигукував «Гонта в Умані»; коли ж програвали «Гайдамаки», «зайці» хором скандували: «Душка!» «Палікмахер!» «Шкварчить!»... То були веселі змагання, на кшталт театральних імprovізацій. До того ж про ці Курбасові вистави вони знали тільки з моїх переказів, – щоправда, тут я дуже викладалась, мене «несло»...

Рідні пісні, що вечорами неслися з округи, пташиний гомін, синя височінь неба, незорий простір рідного краю – все збуджувало до праці, що самоzagлиблення: на цій землі навіть ті, хто потрапив сюди вперше, почувалися українцями...

А позаяк жили ми в колишніх келіях і працювали в соборі, то нерідко виникав перед нами привид якщо не Сковороди, то ман-

дрівного філософа Хоми Брута. Перетворений на клуб собор все одно лишався духовною спорудою, там пахло козаччиною і Гоголем, а ще – молодим і дзвінким Тичиною в короткозорих окулярах, вірші якого були для нас запізним одкровенням. Тими віршами заразив нас молодий і ні на кого не схожий Борис Балабан, в «Березолі» просто «Петя» – він опинився серед нас випадково. Його розповіді про Курбаса розпалили апетит нашого чекання.

Система виховання актора, історія, музика, пластика, українська мова, гімнастичні вправи, купання на Дніпрі, спорт. Добре жилося тут «українським жителям Москви».

Ось сюди-то – до студійців, що жили тут комуну, і приїхав раптом Курбас, наш шеф і Вчитель. На честь якого ми й заснували нашу Студію, чого гріха таїти...

Телеграму одержали 3-го червня, а вже 4-го вартовий записує: «Сьогодні знаменита подія – приїхав Лесь Степанович Курбас. Так скоро його не чекали. Грали у волейбола – раптом іде хтось у брилику й вишиванці, непоказний, у супроводі хлопчика, як ото сліпі кобзарі колись ходили. Підійшов тихенько й стежить за грою. Ми й отетеріли – ніби Курбас! Схожий! Хто застиг на місці, хтось метнувся до його валізки – допомогти. Гра урвалася. Але він підняв руку, взяв м'яча, відійшов на місце, звідки подають – і дав красиву «свічку» надруге поле. Можна собі уявити, як ми грали! З'ясувалося, що він вправний гравець, чи не найкращий з усіх нас, молодих, і гострі подачі йому – дурне, і «тушить» незрівнянно, зрізаючи в самий кут...

Повели його до їдальні, він і питає – «А де ж Бегічева?» – А її на жаль, нема. «Чи не верхи бува, поїхала?»

А я справді поїхала верхи, я коней обожнювала й іще в «Березолі» гуртувала навколо себе амазонок – як він дізнався? Виявилось – все просто, він бачив мене здалеку, здогадався, що це я...

Хлопчик був Миколка з сусіднього села, взявся довести його до нас, і Курбас каже, Миколка багато цікавого встиг розповісти йому за дорогу – дав, каже, настанову – щоб я вночі сам не ходив, тут навіть вовки шастають! Миколу ми нагодували, і до вечора він був з нами – ніяк не хотів йти додому.

Ми гуртом пообідали, Курбас уважно дивився на довгий стіл, на запальну нашу комуну. Замислився. Він взагалі був схильний до

самотності на людях: щось там у ньому відбувалося своє, закрите. Затихли й ми всі. Пауза обіцяла бути незручною...

Вивела нас із тої раптової задуми наша красуня куховарка («єдина наймана сила»). Вона раптом сплеснула руками й під загальний шок майже по-справжньому заголосила:

– Ой, хто ж скаже, хто розкаже, чи ти, дочко, чи ти, пташко, чи ти, матінко Божа, куди, в який бік він од нас утікає і на кого ж мене, бідную, полишає?

Й відразу іншим голосом – майже чоловічим:

– Спокойно!

Курбас від несподіванки підвів очі, брови хаткою підскочили...

«Спокойно!» – була майже приказкова для Харкова репліка Кума-Гірняка з «Народного Малахія», а голосіння – ним починала виставу Малахіяєва дружина: «Заплакала, затужила у своєму домі на Міщанській, 37, мадам Стаканчиха Тарасовна...»

...– і розкотисто засміявся – не зареготав, бо реготу я від Курбаса ніколи не чула, – засміявся, весело й розкотисто:

– То ви, серденько, вже бачили нашу виставу? Ну й ну!

Ложки в усіх попадали на стіл – Студія сміялась, веселий настрої охопив усіх. Сміявся навіть малий Микола, нічого не розуміючи...

– З таким талантом – ви лише куховарка? – запитав її Курбас.

– Чому – лише? Я теж студійка! – гордо відповіла наша годовальниця Олеся. – Де вони знайдуть таку Солоху, як я?

Виник той невимушений настрої, коли здається, що всі вже давно знайомі. Курбас почав згадувати про їхню комуну часів Білої Церкви, і це потім увійшло в Тичини у поезію «Живемо комунною!», про їхні вистави й витівки, про смішного Януарія Бортника й постійно похмурого Фауста Лопатинського, про декламації та скрипку Михайля Семенка, про лобастого студента кооперативної школи Миколу Бажана, про закохану в театр Риту Нещадименко, яка два роки тому наклала на себе руки – «наша чи не найбільша втрата в «Березолі», це була актриса рівня Заньковецької чи Катерини Рубчакової!».

Артистичний, вродливий, сивина в чубі, – Курбас ніби переживав з нами свою молодість, мої безжурні студійці були для нього наче ті неофіти-молотеатрівці, з якими він вирушив у похід на твер-

диню старожитнього українського театру, який потребував нової крові, нової думки, нової любові...

Того дня «мертву годину» змінили на «живу». Гуртом блукали розлогою територією монастиря, слухали Курбасові розповіді про Межигір'я, де так само була колись Курбасова комуна. Хода його була летюча, жести – аристократично виразні, слово – натхненне й разом з тим по-людському просте й дохідливе, доступне моїй молодій студії. Вони закидали його запитаннями – про методику Далькроза, про біомеханіку Інкіжинова, який, – ми знали – ставить Курбаса вище за Мейерхольда, з яким теж колись працював. На тлі біленьких, наче лялькових, хаток, що визирали з вишневих садків, та величезних соняхів Курбасові європеїзми звучали особливо виразно, – і я подумала, що такий він і сьогодні – «Березіль» – на тлі традиційних українських театральних соняшників і вишневеньких садочків...

Про одне подумалось – чому він згадував Харитину, Риту Нещадименко. Я не завжди її розуміла, вона була скритної вдачі, без гальм на сцені, за Курбасом в огонь і воду – нам здавалось, вона була в нього безнадійно закохана. Згадка про Харитю навернула мене до думки про самотність Курбаса – у Валі Чистякової були інші захоплення...

Краєвид тішив серце й упокорював душу.

– Земля тут добра, смачна, от і росте, як у раю, – пояснювала черниця, що доживала тут віку. Курбас поцілував їй руку й перепросив за галас.

Ми пішли далі, й Курбас заперечив:

– Не само собою все робиться, – вони цю землю прикрашають, вона їм справді, як каже старенька, смакує... І земля це розуміє – віддячує їм плодами й хлібом. У містах наших живуть неправедно – намагаються зривати овочі з дерев, які ще не вирости. А тут природа психіку врівноважує, треба тільки добре її зрозуміти. Сьогодні українську природу силують, накидають їй революційний гвалт – це гріх, глибокий гріх. Не можна не рахуватись з селянином, зв'язок людини з ґрунтом може увірватися, як це вже було. Пригадуєте, яким голодом усе обернулось?

Увечері всі ми бігли згори до Дніпра. Курбас біг швидко, молододовипереджаючи хлопців. Враження було – розпростер руки – хоче злетіти – як планер! – від зустрічного потоку вітру.

Вітер в обличчя – отак би на місці Петрицького або Меллера я намалювала Курбаса.

Але той вітер виявився до нього надто немилосердним.

Уперше побачила Курбаса в 1921 році. Проїшла у нього вишкіл з майстерності автора. Працювала у 2-й Майстерні. Відбула режисерський стаж у Києві та Харкові. У 1926-1928 роках була режисером-лаборантом в поставах «Гайдамаки», «Седі», «Шпана», працювала у режштабі. Зустрічалася з Курбасом мало не щодня, один час навіть жила в їхній родині у Харкові. Але за всі ці роки не чула від нього такого безтурботного сміху, який так тоді вразив усіх нас. Ніби не було над ним хмар у Харкові, ніби не зраджували його ті, в кого він вірив, ніби не розганяли вже тоді ВАПЛІТЕ й не плели сіті навколо двох його товаришів і сподвижників – навколо Куліша й Миколи Хвильового...

«Харків, Харків, де твоє обличчя?» – співалося в одній виставі Курбаса. Співалося на весь Харків, на весь СРСР!..

Куди все це поділося? Терпіти не можу, коли співають «Розпрягайте, хлопці, коней, та й лягайте спочивать...»

Як то кажуть, приїхали! Може б, уже час перезапрягати? І не волів наших круторогих, а баских гайдамацьких коней?

Коли я жила у них на «віллі Жаткіна» (так називали березільський гуртожиток, – я не мала власного помешкання, я, і Курбас запросив мене до них, я жила в кімнаті з Вандою Адольфівною. Найсильніше враження – його бібліотека, до якої, між іншим, Валя не заглядала; постійно за книжками була Курбасова мама, – читала німецькою і французькою (Валя теж знала французьку, але вона була «метелик», а в бібліотеці її чоловіка переважали тексти п'єси, філософія і наші нові автори, Валеріян Поліщук, Хвильовий, поети, критика...).

Пригадую у них на полиці «Тартюфа Мольєра» (так було на обкладинці) у перекладі Володимира Самійленка зі вступом від Миколи Вороного – Курбас не раз говорив, що в нього руки сверблять на Тартюфа, Тартюф-Бучма, Оргон-Крушельницький, але Бронек постійно зникав у кіно чи в богему, і «Тартюфа» відклалося на наступну трьох річку.. Вивчав – у буквальному сенсі слова – вивчав Курбас єгипетську літературу, у нього був перший том-дослідження древньо-єгипетського письменника руки академіка

Б.А. Тураєва, який відразу по виходу його праці пішов з життя в Петрограді 1920 року – праця дореволюційна, пролетарськими ідеями не позначена: архаїчний період, тексти Саркофагів, розмова розчарованого з власним Духом, Хеопс і волхви, магічні ритуали, драма Осіріса, заупокійна література.

Якось Курбас кинув фразу, що заздрить Таїрову, якому можна подорожувати по епохах, а ми прикуті до своїх сучасних галер, «Молодого театру» з його мандрями по театральній історії не повториш. Чому? – перепитала я. І почула ґрунтовну відповідь – у Росії багато театрів і стилів, там кожен митець має своє поле, Євреїнов не був схожий на Мейерхольда, а Мейерхольд на Таїрова – кожен мав чин ората власне поле. В Україні – все інакше, ми на самому початку театральної диференціації, і ще не маємо право на аж таке відпочкування; театри Сходу, Єгипту, Іспанії, латино-американська фантастична примхливість та й навіть старі німці чи першофранцузи – справа далекого майбутнього, Україна неодмінно прийде до того, – якщо її не запряжуть у суто російську традицію «веры, царя и отечества», якщо не примусять пасти задніх, – «а наш міщанин дуже до того надається». Йшлося, я так розуміла, й про міщанина на «пролетарському Олімпі»...

Того дня він встиг привернути до себе серця трьох діток (сімейних студійців). Вони тулились до «доброго дядька», а він, соромлячись своєї ніжності, щось їм розповідав, ховаючись від дорослих. Побачивши мене, зніяковів: «Ось бачите, граюся з малими у крем'яшки й вибачаюся перед ними, що не захопив цукерок... Я не знав, що зустріну тут таких маленьких студійців»...

– Вам би двійко таких! – кинула я ніби жартома, але він лише похитав головою:

– Ні, це вже ви на себе беріть, молодші. Я прикутий до театру такими ланцюгами, що їх не розбити. На все інше не маю ні часу, ні душевної снаги. Мистецтво – штука ревнива, воно боляче мститься кожному, хто хоче розділити любов до нього з чимось іншим. Я й за молодих літ розумів, що не судилось мені бути довгожителем, – родинний затишок, купа дітей за столом... Ви мої діти, всі разом: ну та це річ очевидна...

Після вечері – знову на Дніпро. Розповідь іншої черниці – сюди вислали хворих і немощних, вмирати. А потім приїздили й

бачили, що приречені на смерть люди долали свої хвороби, міцніли духом і тілом – їх лікувала сама земля. Повітря, бджоли, Дніпро...

Довго сиділи на горі – співали. У моїх студійців були гарні голоси. Курбас тихо підспівував красивого тембру баритонем.

– Шалено люблю спів. На жаль, не маю голосу, хоч колись навіть співав оперету. Було таке: забув слова – й татакою саму мелодію. Та-та-та-та й та-та-та... І що – ? Публіка вирішила, що так і треба. А от на слух не скаржусь, хвалити Бога, музика – моя стихія. Мій відпочинок.

І – по паузі, мені:

– Це – коли музика для себе. Музика має бути самотністю, нею не можна ні на кого тиснути.

Мої студійці, начитані театральною Москвою, почали розпитувати про Далькроза, це якось само собою викотилося – з музики.

– Точніше говорити – Жак-Далькроз, у нього подвійне прізвище, а звали його не Жаком, – Емілем. Власне, не розумію, чому про нього пишуть якось в минулому часі – він живий-здоровий, працює. До театральної справи він має стосунок невеликий, за фахом – піаніст, композитор, педагог. Я його бачив у Відні – він давав концерт, фортепіанний – багато хто сприйняв це як скандал. Звикли – піаніст грає пальцями на клавішах; а тут був концерт тіла, унікальна пластика виконавської «мімодрами»! На мене це справило враження **чуда**, більше я таких піаністів не бачив, хоча чув Рахманінова й інших геніїв... Суть Жака-Далькроза була саме в грі усім тілом, усім своїм єством – цілковите перевтілення в музику.

І розповів, що вчився той у Антона Брукнера, потім у майстерні Комеді Франсез – йому не смакувала чиста музика, його захопила стихія ритму, власне тілесний вияв ритміки, свобода фізичного самовияву актора через ритміку й музику. Якщо ви справді цікавитесь цим, треба прочитати його роботи, де він поринає в історію мистецтва. Розумієте, – пояснював Курбас, – Жак-Далькроз не був людиною мистецької оргії, йому чужа була акторська богемність, самовияв «надлюдини» за Ніцше, тоді такий модний, руйнівництво. Він, якщо хочете, прихильник гармонії – це зблизило його з художником Аппія. Суть його кредо – «Розум зроджений матерією», отож має народитись «Живе мистецтво», на

перетині поезії, пластики, симфонічної музики, яке навертатиме людину до самої себе.

Не переповідатиму «від себе» складних побудов Курбаса, записалося вкрай мало, пригадую тільки, що для Далькроза найвагомішим з композиторів був Бах, – в тому сенсі, що всі інші твори мають лише початок, – лише шедеври Баха не знають ні початку, ні кінця.

Ні від кого більше я нічого подібного не чула... Під час нашого вишколу Лесь Степанович до теоретичних викладів не вдавався, він більше репетирував з нами, – в тих уроках були часом посилення на інших авторів, але частіше на Штейнера, ніж на когось іншого. У цій ржищівській розмові відчувся мені й відголосок його колишнього захвату Штейнером – там теж ішлося про пошук гармонії стихійного й упорядкованого, наука автора про те, як тримати себе в руках, контроль волі над тим самим «нутром», яке було ознакою «школи» натуралістичного театру. Розповідав він щось і про школу Далькроза, яка заміняла його учням церкву й Бога... Це теж було чисто Курбасове...

А потім зайшла розмова про українську пісню, яка аж ніяк не схожа на пісню французьку, німецьку чи російську. «Вам у Москві важко буде зберегти стиль і музичність рідної мови, але без цього вашого театру не буде. Я чув багато славетних світових співаків. Але ні в кого не було такої сердечної теплоти, як у Філумени Лопатинської, Соломії Крушельницької, Миколи Карповича Садовського... Якщо ви **оце** відгадаєте й понесете в Росію – театр народиться. Але для цього треба **стати** українцем, а не грати українця, захотіти піднести його, а не дражнити хохла, як це роблять заїзджі українські гастролери. Мовляв, є російський театр, якому все можна – і Вахтангова, і Мейерхольда, і Таїрова, і проби закордонної автури, а є «національні театри», які зобов'язані давати «національну романтику» й усе ті ж осточортілі всім фарси, де українця виставляють на посміховисько... Так діла не буде: або голову на плаху за своє уродzone, або геть зі сцени!»

Уже стемніло, як пішли до Собору. Курбас сів за фортепіано. Заграв. Звуки, зникаючи десь у високій бані Собору, довго відлунювали, і його музика здавалась таємничо-прекрасною. Кого він грав – не знаю. Може, то була його імпровізація...

Горіли дві лампи. Суворі лики святих – наче оживали й дослухалися до Курбасових мелодій, – скорботних, протестно-палких й пейзажно-ніжних. Може, це були різні автори, – не знаю. Але мені таки здається, що то була Курбасова музика, музика його життя...

Може, йому й справді слід було стати фаховим музикантом? Чарував би слухачів і жив би собі безтурботно... От і Рильський якось сказав мені: «Я був би кращим композитором; ніж поетом. Це лише затаєне бажання, а життєві закони ведуть людину своїми шляхами...»

Раптом він стих. Руки на клавішах... Які ж виразні в нього руки... Голову схилив. Втомився – чи просто повернувся до дійсності після того імпровізованого раювання...

Мовчали й ми. Бо що можна було висловити словами, яких ніколи не добереш у такі хвилини?

Тихенько розійшлися. Відбій цього вечора був о 12-й ночі замість десятої – святковий день, – Курбас, Собор, музика...

Вийшли з храму останніми. Курбас узяв мене за руку:

– Ганнюсю, невже ви можете спати в таку загадкову ніч? Ходімо.

Ми пішли – вгору, на берег Дніпра... Дуга могутньої ріки, зоряний порох летючими іскрами миготів у просторах Всесвіту, тепла Курбасова долоня.

– Ганю, чи часто дивитесь на небо? – запитав.

– Ні, – призналась я.

– А чому?

– Часу немає. Заїдає каламуть.

– Ось! Саме така! Заїдає каламуть. Нам усе ніколи. Ніби те, чим ми щоденно заклопотані, і є життя. Треба, треба дивитись у небо! Бо там ми можемо побачити свою душу... Дід мій, парох, мріяв зробити з мене священика. А я змолоду марив – про астрономію. Зорі вивчав за Фламаріоном. Лише у Відні я зрозумів, що всі релігії світу – фантастична романтика людства в порі його юності. Потяг до прекрасного, пошук істини... Почав слухати лекції з історії, філософії, багато думав про виникнення світу, про людську природу... І дійшов висновку: наука – річ нестала, постійно міняє свої істини, свої форми... Згоджуються на одному – приходить якийсь Копернік чи Галілей – і все йде в інший бік. Лише

мистецтво – явлення вічності. «Vita brevis – ars longa» – геніально! Мої батьки актори. Вони влили мені вогонь любови до штуки, і я зрадив дідові сподівання. Не вийшло з мене священика. Хоч теології не полишив, правду кажуть – без Бога ні до порога. Мама дуже боялася, що я піду в театр, батьковим шляхом – він був великий актор, але скінчив трагічно, розчарувався у сцені... Десь ви знайдете у Франка, що Степан Янович був першою силою на галицькому театрі – це так. Але що являв собою цей галицький театр? Затиснутий поміж двома імперіями, латаний-перелатаний, генії якого мусили грати в стодолах і клунях...

– Харків – зараз – за вас? – спитала я якомога обережніше.

Курбас задумався.

– За нас. Є величезна сила, яка – за нас. Але її ось уже кілька років поспіль підрізають і послаблюють. Комусь хочеться, щоб нас не було.

– Нас – березильців?

– Нас – українців. Ми їм потрібні лише в малоросійському соусі, як пампушки – з часником під вареники й горілку. Не хочу вас лякати, мабуть, я говорю дикі речі, але я все менше й менше вірю в ті ліки, що їх прописує Україні Москва. Часом від них відгонить отрутою. Ми їм потрібні не як нація, – а як хліб та сало... Як глина й пісок для цегли, з якої вони збудують нову всесвітню казарму. Я не політик, але розумію, чому розумних постійно замінюють дурнями. Бо там, нагорі, не хочуть бачити розумніших за себе. А це в перспективі – здичавіння й нова Руїна...

Приблизно такий текст я вже чула – від Татліна...

Раптом Курбас спитав:

– Чи знаєте ви, де Касіопея?

Я не знала, де Касіопея.

– От і я не знаю. А хотілося б дожити до того часу, коли ми знатимемо. Ну, може ваші студійці доживуть. Дай Боже... Дай Боже нашому теляті та вовка з'їсти.

Про вовків ми більше не говорили. Навіть на безлюдному Дніпрі це було небезпечно...

Тієї ночі віконце і Курбасовій келії світилося до третіх півнів.

Я поцікавилась; чим він був такий захоплений уночі.

– Знаєте, Ганнусю, я сюди й вирвався на пару день, щоб дещо перечитати. У Харкові не дадуть, і щоденка ломить голову. А такі

книжки, що я взяв із собою, треба читати на свободі. «Вдали от шума городского...»

– Покажете?

– Завтра. Перед від'їздом. Ви мені нагадайте.

Я – нагадала. Він уже склав валізу, але розпакував її й витяг дві книжки, більшу й меншу. Більша була – «Вопросы теологии», перший випуск 1907 року, С-Петербург – з Курбасовим підписом на титулі, яким він мітив усі свої книжки. Друга – так само з підписом – Мих. Ал. Чехов «Путь актера», Akademia, Ленінград, 1928, зовсім ще новенька.

Потім я дістала цю книжку, присвячену пам'яті Олени Блаватської, видану за часів її послідовниці Анні Безант, переказ статей якої і склав збірку.

Ось оглав цієї книги, який дещо проливає світло на суть Курбасового зацікавлення теософією.

«С Востока свет» – О.П. Блавацька.

Теософия и новая психология.

Лекция I. Расширенное Сознание.

Лекция II. Механизм Сознания.

Лекция III. Подсознание и Сверхсознание. О.П. Блавацька.

Необходимость перевоплощения. (Учение о перевоплощении в связи с современными эволюционными теориями.). А. Безант.

Карма. П.Н. Батюшков.

Лекция доктора Штейнера «Культура пятой Арийской Расы» и предисловие Е.П. Блаватской к ней.

Теософия и современная наука.

Искание Бога Анни Безант.

О Символизме.

Противоречит ли Теософия Христианству? А. Безант.

Христос. А. Безант.

Преддверье. Лекция А. Безант. Глава I. Очищение.

О некоторых затруднениях во внутренней жизни. А. Безант.

Силы мысли (по книге А. Безант).

Про М. Чехова він мені сказав:

– Знаете, Ганю, я дивився Михайла Чехова кілька разів.

Спочатку він справив на мене враження, звичайно, гарного актора, але на середньо-європейському рівні, якщо можна так сказати.

Львівський у Мейерхольда, той же Захава, наші Крушельницький з Гірняком, не кажучи вже про Бучму в Гіггінсі – були для мене вищого класу, ніж він. Але поступово я зрозумів, що помиляюсь – в ньому є геній, – попри посередні вистави, в яких його змушено грати. Він людина духа, це відчувається. Хоч увесь їхній театр – поки що не проявлена студія, там нема єдиної владної руки. І ось перечитав його книжечку – зрозумів, що він не лише говорить про власну систему, він її має – для себе, але має, живе нею. Звідси й майже неймовірна акторська техніка. Трагедійного сенсу майстер. Схильний до філософії. І явно захоплювався Штейнером...

Цю книжечку я в нього випросила, він не без жалю віддав, я обіцяла повернути – і не повернула. Так вона й залишилась у мене – як пам'ять про Леся Курбаса. І про Михайла Чехова, який у мене так само у великому фаворі. Шкода, таких книг не читав Бучма – це б його розтривожило, і він не перейшов би з висот свого таланту до корнійчуківського гнатоюрівства, царство їм усім небесне...

Леся Танюк передав мені виписку з лекції свого вчителя Мар'яна Крушельницького від 18 травня 1959 року. Наведу її повністю – тут для мене йдеться про спадкоємність найвищих театральних ідей. Втім, зробіте висновок самі.

«М. Крушельницький:

– Мені зрозумілий той акцент, який роблять сьогодні на Михайлові Чехові. Я його бачив і вважаю за феномена. Досі важко збагнути, як він міг так гарно грати Гамлета з таким хрипким і маленьким голоском, інші найскладніші ролі. Певний час про нього писали й говорили мало, переважно – лайливо, він проходив по категорії «зрадник», «емігрант» – як Грановський, як Блавацький і Гірняк. Між тим це був крупний митець, схильний до офісофлення театру. Для мене він цікавий насамперед тим, що йшов не в руслі тих на напрямків, які прокладали з одного боку Станіславський, з іншого – Мейерхольд. Він йшов третім шляхом, і я сказав би, цей третій шлях був ближчий до методики Леся Курбаса, до школи «Березоля»... Перш за все тому, що Чехов віддавав перевагу розвитку психологічної акторської техніки через увагу до сценічного інстинкту, до інтуїції митця. До того, що сидить у нас в крові, у генах, у пам'яті. Але це не мало нічого спільного з тією грою

«нутром», яку так люблять сьогодні в українському театрі. «Нутро» Михайла Чехова в усіх його характерах-образах було освітлене м'яким і приємним інтелектом. Він увесь світився на сцені! Духовний зміст твореного ним образу завжди вселяв у глядача захват і подив — як можна так філігранно все знати, все відчувати й так відточити у подачі? Головне диво було в тій легкості, з якою цей блискучий актор імпровізував найскладніші речі. Він належав до тих щасливих художників, які п'яніють від близькості з глядачем, як від коханої жінки, — «хвилина і стихии вольно потекуть!..». Він написав кілька оригінальних книг, одна з них — німецькою і потрапила до мене, про роботу актора над собою. Це унікальне явище, щоб актор міг так оформити теорію своєї творчості, свого підготовчого процесу, як це зробив М. Чехов. Там чимало ідеалістичного, але в природі акторської праці матеріалістичне в його примітивному розумінні не конче виражає все: тут є сила непізнаних таємниць, як непізнані досі сугестія, гіпноз тощо. Для Чехова виплекане у фантазії, фантастичне живе реальним життям. Він закликав до свободи сценічної творчості, до звільнення від заданості, коли актор силкується будь-що вигадати собі те-то й те-то, нав'язати собі якесь рішення, просто заради того, щоб виконати певні ідеологічні настанови. Образ мусить «получитись»! Його не можна запрограмувати як дитину — кого бажаєте, хлопчика чи дівчинку? Хлопчика? Добре, зайдіть через 276 днів, буде вам хлопчик. Михайло Чехов закликав — спочатку народити роль в уяві! Повністю, відчувати в цілому й оформити її у внутрішній дії, а вже потім знайти шляхи перенесення цього духовного ескіза на сценічний папір. Виховувати можна тільки вміння переносити, себто здатність до фізичного втілення вже існуючих в уяві елементів. Мало хто помічає, що головна недосконалість акторського фаху в тому, що нафантазуєш одне — а перенесеться — інше: шлях змінює остаточний наслідок, або — засоби змінюють мету. М. Чехов знав таємницю такої «неточності».

Курбас говорив про Михайла Чехова як про актора-поета, у творчості якого поєдналося відчуття деформації нового мистецтва з вольовим прагненням до гармонії мистецької імперії. Він мав рацію.

Творчість і значення Чехова обумовлені логічно й послідовно тим, що уявляли з себе наші 20-30-ті роки, коли влада намагалась примітивно підпорядкувати всі художні завдання утилітарній «злобі дня». В цьому сенсі Чехов був «штатський» чоловік; це й стало за одну з

причин його неповернення з Німеччини. Ясно, лишиш він тут, його спіткала б доля Мейерхольда, Таїрова, Курбаса, Ахметелі, Міхоелса чи Зускіна. Але й за кордоном він не зміг себе належно виявити. Цей крок став першим кроком його великої трагедії...

Головний принцип він узяв з Штейнера — «Не те, що існує, спричинює до творчості, а те, що може існувати», тобто не справжнє, але — можливе! Здорово?! Словом, дивимось, що Лесь (жест у мій бік) зайде до мене і я передам йому на тиждень-другий книгу Чехова... В рукописі. І ви її самостійно проробите... Відповідальний — повторюю — товариш Танюк. Домовились?»

Але перед тим ще був Курбасів вишкіл — він чотири години провів з моїми студійцями й викладачами — вони показували йому свої етюди, він їх розпитував, робив зауваження, просив показати знову. Давав власні етюди на імпровізацію, індивідуальні й групові — в цьому не було якогось виняткового характеру, студійці мої щойно вчилися ходити, слово на сцені давалося їм важко — але про ті вправи з Курбасом ми говорили потім з ними довго; його неодмінним проханням до них було, аби вони грали «від себе», не накидаючи собі жодних характеристик і характерностей. Про двох студійок Лесь Степанович мені потім сказав, що з ними діла не буде — і не помилився; уже після нового року ми їх відрахували. Він мав чуття на театральне обдарування: власне, говорив він небагато, і йшлося не про сюжет етюда чи сценки, а власне про душу виконавця, якщо можна так сказати, про достовірність сценічного буття — про те, що Станіславський потім й назвав «я в запропонованих обставинах»...

По обіді, коли верталися з Дніпра, Курбас спитав:

— Але все ж таки, Ганнусю, розкажіть, як вам вдалося — в Москві? Як це все сталося?

Як це сталося? Я розповіла йому, як усе почалося.

Як уже я казала, Курбаса вперше я побачила 1921 року в муздрамінституті імені Лисенка, де слухала його лекції; вони були маломовні, але глибокі думкою. Не нав'язуючи власних переконань, він привчав студента мислити самостійно, не спираючись бездумно на авторитети, — треба самому докопатись до всього, пережити серцем. Ми не знаємо могутності психічних сил людини, — казав він нам, — вони затаєні десь у глибині — і справа актора виявити ці

сили. Театр і є спроба оволодіння тим, чим обдарувала нас природа, не розкриваючи перед нами своїх таємниць — театр підказує людині причини й наслідки певних дій і вчинків, проводячи людину через випробування умовною реальністю — для пізнання реальності безумовної.

Ось записана мною в ті часи його фраза:

«Геній — фанатик у роботі. Це людина, котра ясно бачить конечну мету своєї ідеї і йде до неї навіть крізь тортури. Штука в тому, що вона й не вважає це тортурями — настільки потужний в ній гарт осягнення мети. Жертвницьке життя — норма генія. Наша з вами мета — знайти засоби виразу й творення рідної культури, заваленої хламом чужих впливів і силювань, відкопати закопану Україну, знаки якої є у вас в крові й у ваших генах. Але це небезпечна археологія, і ви самі добре розумієте, чому. Йдеться не про систему показу зовнішніх рис України (натуралізму), а про прикмети її новітньої суті ось куди має бути спрямований наш мистецький фанатизм».

І з іншої лекції:

«Нам з вами треба стати культурними й освіченими майстрами, щоб вивести наше відстале — завдяки історичним умовам — мистецтво на височінь, поставити його в ряд з першокласними європейськими театрами. Та й, скажу я вам, і ці театри для нас — не межа, а лише тимчасовий орієнтир: отак, як Київська Русь була колись цивілізаційним центром Європи — за часів, коли на місці Парижа була ще манюня Лютеція, а король не знав розпису й міг ставити лише хрестика — Анна навчила його письму, — так і ми мусимо дати найвищій світовій зразки театрального майстерства...».

Він заохочував нас до музеїв і виставок, ми ходили на всіх гастролерів, слухали поетів і брали участь у диспутах; для нашої освіти Курбас не шкодував нам найкращих книжок з своєї бібліотеки. Коли до Москви приїхав Сандро Моїссі, Курбас домігся поїздки чи не цілого факультету до Москви. Окремо посилав він до Москви нас — Дубовика, Бегічеву, Діхтяренка й Міхневича на 10 днів у найкращі театри Москви, а потім на п'ятиденку до Пітера (зима 1923).

Тоді ми вперше побачили «Синю птицю» й «Весілля Фігаро» у МХТ, «Принцесу Турандот» у театрі Вахтангова. Бачили «Потоп» Бергера у постанові Сулержицького, де Фрезера грав Михайло Чехов,

і його ж Калеба у «Цвіркуні на пічці». Ходили в Малий Театр, бачили Міхоелса й Зускіна. Моїссі я бачила і в Макбеті, і в Гамлеті: за пластикою Моїссі був чистий Курбас, він нас вразив і в «Гайдамаках», і в репетиційних показах...

Особливе враження на мене справила вистава Вахтангова в театрі «Габіма» «Гадібук». 90 відсотків глядачів не знали древню єврейську мову — але **гра**, але люди на сцені — вражали. Так я усвідомила, що найголовніша в театрі мова — це мова акторської майстерності.

Після Москви ми досконально переповідали Курбасові й студентам свої враження. Він уважно слухав: «Мої симпатії на боці Вахтангова, його метода мені найближча. Метода яскравої театральності й сценічної метафори. Це театр, близький до методи образного перетворення».

І ще сказав:

— У Москві небагато євреїв, а мають аж два театри. А українців — столиці півтора мільйона — і що ж? Просвіщають їх Гаркуни-Задунайські. Ні, Москві потрібен — не для нас, для них самих — культурний український театр. Я гадаю, там мав би бути і грузинський театр, і вірменський — це ж не «лапотная Русь» а столиця союзних республік. Хоча про що ми говоримо...

Отоді й закарбувалося на серці — оце: «...та про що ми говоримо...». Мовляв, нездалі ми до істинного діла, навіть власного театру в Москві не можемо створити.

І я вирішила: буде в Москві Український театр! Імені Леся Курбаса!

Відбувши стажування в «Березолі», я приїхала до Москви. І переконалась — про Курбаса, про Березіль там знали і не лише з офіційних рецензій, яких було не густо.

Ми знали, що Скрипник двічі розмовляв з Курбасом про гастролі «Березоля» в Москві — він переконував режисера, що харків'янам є що показати, так вважають найвидатніші російські режисери й критики. Але Курбас усе відкладав гастролі до Москви, пояснюючи, що треба довести «Березіль» до кондиції. Мати в репертуарі 2-3 шедеври (так висловлювався тоді Курбас!).

З «українською культурою» москвичі знайомились за аматорськими виставами трупи Олексієнка, що ставили старі водевілі з

гопачком та чаркою це була профанація української театральної ідеї. Але московські міщани радо сприймали це за норму. Курбаса це ображало.

З властивою молодості відвагою я пішла до Станіславського в Леонт'євський провулок. Додому – в театрі побачення не домоглась. Прийняв він мене привітно й ласкаво, уважно й терпляче вислухав. Відповів, що, звичайно, в Москві не знають по-справжньому української культури.

– Я это и о себе. Знаю и читал Сковороду, люблю Тараса Шевченко, видел Садовского и Заньковецкую – великолепные мастера. Я очень ценю талантливый украинский народ, люблю ваши степи, до сих пор почему-то обидно именуемые тут Малороссией, люблю вашу историю, люблю выдающегося украинца Гоголя, который утер многим нос, показав нам наши мертвые души... Об украинском характере много слышал от Суллержицкого, без которого не было бы Художественного. Кстати, в нашей труппе много выходцев из Украины, это актеры легкой возбудимости, отзывчивой души – именно то, что надо подлинному театру.

Завершив тим, що радий моему несподіваному візитові і хоче знати мету мого приходу.

Я тільки-но відкрила рота, щоб сказати про студію, як він раптом – те, від чого мені забило дух:

– Вы тут, барышня, осторожно произнесли слово «Курбас». А ведь о нем знаю. Слышал только хорошее. Ну и читал тоже. Произнесли осторожно – а могли бы посмелее. Если бы знали, как восторженно говори мне о Курбасе Анатолий Васильевич Луначарский. А его вкусу можно доверять. Да он ведь и земляк ваш, тоже украинец.

Тут я вже зовсім осміліла й випалила:

– Константин Сергеевич, помогите нам открыть в Москве украинский театр-студию! А Леся Степановича Курбаса мы уговорим быть нашим шефом.

– Вы с ним знакомы?

– Я его ученица. Я была лаборантом в его режиссерском штабе.

Станіславський уважно подивився на мене. Підвівся з стільця.

– Гм... А почему бы и нет?

Кинулась йому на шию. Він по-дитячому зніяковів, мило взяв мене за плечі й повів до їдальні пити чай.

Марія Петрівна, дружина, дочка й сам Станіславський радились, як мені допомогти.

— Надо найти покровителей... Меценатов же нет — отменили. Создать в Москве общество друзей украинского театра. Сочинить устав... Но прежде всего следует найти опытного организатора. Который бы отлично ладил со всеми и был вхож в инстанции...

Тут, за родинним столом посивілого патріарха мистецтва справу було вирішено.

Костянтин Сергійович зателефонував Луначарському.

— Анатолий Васильевич, хочу вам напомним наш разговор о Курбасе. К Вам сейчас придет одна красивая украиночка... У нее преинтереснейшая идея. Она сама вам расскажет.

До Луначарського летіла як на крилах. Чекати не примусив. Прізвище Курбаса було найкращою перепусткою. Радо й зацікавлено побалакав. Порадив досвідченого організатора, який свого часу організовував театр Вахтангова Н.О. Тураїва.

Діло пішло. Від Луначарського до Р. Пельше, до Ф.Н. Петрова, до Стучки, до Мейерхольда, до Татліна, якого знала ще по Києву. До Цюрупі, якого добре знав Тураїв, до Бубнова. І — диво дивне! — всі були за «український театр у Москві!»

Знайшли й «покровителів» — ними стало правління українського клубу в Москві. 27 січня 1928 року провели перше організаційне зібрання, на якому заступник наркома освіти Приходько зробив доповідь про необхідність створення у Москві культурно українського театру для московських українців.

Отак моя божевільна на перший погляд ідея знайшла підтримку — вона була на часі.

Ми створили «Товариство друзів українського театру в Москві». Виробили й затвердили статут. Навіть домоглися грошей на утримання студії. Бубнов відпустив 20 000 карбованців на рік.

До складу товариства увійшли: А. Луначарський, К. Станіславський, В. Пельше, Ф. Петров, В. Поляков (член президії ВУЦВІКу), Юрій Славинський (голова профспілок ЦК), В. Пакогон (Раднарком СРСР), Петровський, Гринько, Ф. Конон, П. Тичина, Курбас, М. Чирков та інші.

Постпред С. Янський поїхав до Скрипника й повернувся з першим «збоєм» – студію нарекли не іменем Курбаса, як ми хотіли, а іменем Скрипника. Це нас не розхолодило – це навіть підвищувало наш статус. Надрукували афішу про прийом до Студії. Для бажаючих з інших міст – організували гуртожиток – в невеличкому особнячку на П'ятницькій число 7...

Художнім керівником запросили Валерія Інкіжінова, який перед тим поставив у «Березолі» «Седі» й «Мікадо» і вів курс режисури.

Директор Тураїв їздив у Харків до Курбаса, який погодився стати нашим мистецьким шефом... Станіславський і Мейерхольд (біомеханіка – Ірина Хольд і акробатика - Маков) виділили для студії своїх педагогів по техніці тіла: рух, жест, голос. Навчальні заняття почали в Українському клубі, де нам виділили окремі кімнати. У березні Інкіжинов запросив Мейерхольда, була цікава загальна розмова, з якої ми дізналися, що Мейерхольд запрошував Курбаса ставити у них «Джиммі Хігінса», і Курбас не дав згоди.

– Я був у нього на виставах – і в Києві ще, і потім у Москві: типовий експресіоніст. Якщо прибрати деякі «але» він дуже вплинув на театральний поступ.

– «Але» – якого плану?

– Як би вам пояснити... Він надто часто доводить, що він більшовик. І це не запал юнацтва, він у партію вступив уже після п'ятидесяти, якщо не помиляюсь. Розумний чоловік, але не розуміє, що художник – партія – антиномії. До якої партії належав Бетховен? Чи той же Шевченко? Вони самі були партія... А тут партія нерідко бере його в обценьки – ухилився, не так зрозумів злобу дня, нагорі вирішили одне, а ти мудруєш інше. Але самою природою свого дару він – стремить до волі, до свободи, вважаючи себе арійцем в режисурі, якому дозволено кпити з інших, не арійців. Він мені на повному серйозі розповідав після однієї вистави, що в Москві проти нього змова, яку очолив Таїров, і Таїров хоче його вбити! Це нормальна реакція на конкурента? То ж бо... Втім, жінка Гната Петровича Юри застерігала від мене Мар'яненка, – мовляв, Курбасові актори хочуть вбити Гната Юру, із заздрості до його успіху у публіки. Мар'яненко прибіг схвильований – це треба зупинити. – Що зупинити? – питаю. – Та підготовку вбивства, це

ж не театр, тут кров натуральна! Ледве його, довірливого, заспокоїв, що це ахінея, наснилося горопашній Рубчаківні, Ольга Іванівна пішла не в батьків, старий Рубчак був скеля і мудрець...

Але повернусь до дня останнього, до 5 червня.

Урочисто зійшлися студійці в клубі. Було сонячно й святково. Курбас прийшов останній – сорочка наопаш, брилик в руці. Передивився мімодрами учнів – приблизно те, чого він навчав нас в інституті, а потім у «Березолі». Вправи на увагу. На розвиток уяви. Дехто показав вправи на фіксацію. Кинув оком на наші схеми записів мізансцени.

Після конкретних зауваг, повторів і, я б сказала, сердечного знайомства зі студійцями (він умів задавати несподівані запитання, відповіді на які розкривали вдачу студійця) – висновки. Я записала через п'ятье на десяте:

– Ядро для створення театру у вас є. Любов до мистецтва теж є, бажання праці – є. Якщо вас не роз'їсть скепсис і практицизм – будете майстрами. Бійтесь духовного ожиріння – на салі мистецький пиріг не спечеш.

– Про систему говорити не буду, її власне, також, у сформульованому вигляді, нема. Дещо Ганна Олексіївна може взяти з протоколів станції фіксації та систематизації досвіду МОБу. Правда, треба зробити поправку на те, що там забагато ідеології – тобто злови дня – нам тоді здавалось, що без ставки на сучасне, революційне, нове – не обійдешся. Сьогодні, по десяти з гаком роках після революції, я б зробив поправку: ми ставили не на абстрактну революцію в дусі Троцького, а на конкретну українську революцію. А це – небо і земля; національна революція відроджує духовні сили поневоленої нації, а революція інтернаціональна – їх знищує, плануючи уселюдський кооператив на паях, – хто скільки паїв відкусить, стільки і його. А проте в тих протоколах є багато слушного саме в плані естетики театрального дійства, у плані акторського вишколу. Руки не доходять переглянути все й відредагувати – ближче до мистецького начала, без гонитви за конкретикою ідеології. Якщо ж говорити про класи, то ми з вами є представники класу мистецтва – це зовсім не в тій площині, що пишуть про робітників і селян, про прошарок інтелігенції: інтелігенція не прошарок, а основний шар земного плононосіння, знищуючи цей

грунт, держава підрізає себе під корінь. Є щось вкрай небезпечне в тому, що дурням дають більше влади, ніж розумним. Але я іншої думки: якщо розумні не хочуть ходити під дурнями, вони мусили б це якось дати дурням знати. Ми поставили про це «Народного Малахія» – гвалт, буча, скандали, політичні ексцеси. Але «Березіль» твердо стоїть на платформі розумних, і в цьому наше майбутнє, якщо ви зрозумієте до кінця те, що я кажу..

Було в його виступі і про суто сценічні речі – скажімо, дуже цікаво говорив він про ритм як про фактуру вистави, як про певну категорію фактури. Прозвучала і його дефініція акторської майстерності – «Актор є людина, яка вміє тривати в наміченому уявою ритмові», тобто перевтілення не через зовнішню подобу, а через знаходження й відчуття певного ритму – явища, людського пережиття, взаємин на сцені тощо.

– Актор – це своєрідне активне, наступальне й мисляче начало, воля до перетворення. Від «акт» – д-я. Тобто чинник насамперед діяльний, самокерований.

– Неактор – істота без здатності перевтілення, тобто форма, адекватна самій собі – залізом, камінь, дерево, шовк, світло. Не новий стан матеріалу, а тільки сировина, тобто людина у своїй незавершеності, бо істинність людини – у здатності до пережиття нею інших станів, інших життів: що більше таких перевтілень людина матиме, тим більше вона актор, тобто митець. Не актором є все видиме, аж до моря й степу – але все це може бути матеріалом театру, бо актор може стати й перетворенням моря чи степу, – на свій лад...

Говорив Курбас і про амплу, на якому не слід зациклюватись, бо актор може тридцять років здаватися бездарним, а на 31-й прорізатись як герой, тобто знайти своє істинне амплу.

Курбас розповів, що одного разу Іван Олександрович Мар'яненко, якого він дуже шанує, актор могутнього жару й сповнений бажання навіть у зрілі роки вчитись і оволодівати нашою системою, запитав його, чи не є механізація фактури згубна для актора, бо вона робить з актора якогось смоктунчика нових ідей – без опертя на його душевну самовитість? Курбасові, сказав, що йому дуже сподобався цей мар'яненківський вислів про самовитість актора, але він пояснив Мар'яненкові, що механізація фактури в

розумінні нашої акторської школи є застереження актора від несамовитості чуттєвого виразу; іншими словами, актор не має розчинятися в ролі, він все одно повинен відчувати, де є він сам, а де є матеріал, яким він користується, творячи таку-то фактуру. Саме це дає поштовх до найризикованіших рішень. І я нагадав Мар'яненкові, що козачок у тій сцені з Гайдамаків, де Гонта ховає своїх дітей – народився саме з середини актора, якому на пробі раптом чомусь мугикалося – перед монологом Гонти – щось на кшталт козачка. Ми лише підхопили те, що народилося поза нами, через відсторонення від реальності, тобто через механізацію фактури – і вийшло рішення не традиційне, двосічне. Механізація фактури – це просто безконечно досконаліша форма, досконалий принцип впливу на глядача, аніж звичний раніше Мар'яненкові давній метод гри переживання, гри нутром, гри виключно виходячої від інтуїтивності, навіть найденної випадковості.

Тут наша гостра на язик куховарка й заразом чи не найзавзятіша студійка Олеся, як їй здалося, «підрізала» Леся Степановича:

– Але ж ви щойно самі визнали, що веселий козачок у сцені поховання дітей Гонти був наслідком «раптово знайденої випадковості»?

– Молодець! «Запитаннями Кума заплутаю – не втече!». Ні, моя дитинко, тут нема суперечності. Коли ви на сцені абсолютно віддаєтесь нутру, як тільки почуття у вас бере верх і ви перестаєте себе контролювати, – ви втрачаєте зв'язок з глядачем, перестаєте розуміти, як саме ви на нього впливаєте, що він відчуває від вашої гри. Коли я робив роль, граючи не своє переживання, а своє уявлення, коли я цю стадію роботи перейшов – усе стало на своє місце. Імпровізації ж під час репетиції – кисень, без якого проба неможлива. Тобто ми говоримо про різне, в різних регістрах. Ви мене розумієте?

Не думаю, що всі його розуміли. У виступах Курбаса головними були не слова, а радше жести, вираз очей, інтонація, яка часто суперечила змістові сказаного, надавала йому іншої тональності, – через те записи його промов здебільше неадекватні. Я потім опрацювала його «Протоколи» – на жаль, він їх так і не відредагував, йому було не до закріплення власних постулатів; живе життя завжди виявлялось важливішим за вчорашні знахідки й помилки.

Сам Курбас не дуже любив слово «система» стосовно свого досвіду. Та й вдома у Станіславського, коли я тоді до нього прийшла, я не вживала цього терміну, десь уже просочилося перед тим у пресі, а може на якомусь диспуті, що ще 1924-року, коли кожен режисер пошикував цим терміном, Станіславський занотував для себе: «Отречься от своих учеников, сделавших математику из системы». Чи щось у такому дусі. Курбас теж дуже боявся одерев'яніння термінів, перетворення пошуковства на карбування постулатів — він був антидогматик по суті, вічний блукалець у світі нового...

Пригадую, Курбас у цьому сенсі висловив пієтет перед Вахтанговим, якого не встигли законсервувати, «хоч і пробують»...

Мене це потішило — бо й мої симпатії були на боці цього великого майстра, а доля склалася так, що я навіть мешкала в колишньому кабінеті Вахтангова у так званій «Мансуровській студії».

Ось ще деякі фрагменти його висловів — уже в записах моїх студійців, хто що встиг:

— Не забувайте про закон мотивації вчинків — будь-яка аналогічність має свою приховану логіку, для кожного вчинку треба знайти внутрішній —ікт — розрив ядра, мікроспалах, з якого потім і народжується преображення.

— Перетворити духовно роджений в уяві образ не у звичайну реальність, а у реалістичність театру. Знайти для цього знаки чи символи, які геніально вміли знаходити Леонардо да Вінчі, Мікель-Анджело, Рубльов, Скворода. Геніальне життя — як комбінація цих символів.

— Віддасте 75 відсотків Студії — будете талановиті, а всі 100 — геніальні, одержимі — як кажуть на Сході, якими були Гомер, Руставелі, Шевченко, Шіллер, Франко, Леся... При цьому не забувайте, що **норма** реальної віддачі пересічної людини — 5-10 відсотків. Через те й маємо такий театр, таку культуру, таку державу.

— Що таке культурна людина? Це людина, яка поставила себе в певні етичні рамці, обмежила свої егоїстичні бажання, людина самовиховання й самопізнання. І найперший чин — пізнати в собі родове, правічне, — те, частину якого ми іменуємо сьогодні національним. Людина, яка клопіт і ризик існувати поза культурою — це ще не людина. Я про культуру в найширшому цивілізаційному

сенсі – знання, пережиття, Бог, природа, пошук невідомого, мандри розуму, талант любові й негідь до мсти.

– Ви входите в щасливу державу – театр, який гармонійно поєднує всі мистецтва. Не забувайте, о справді «весь світ – театр, і люди в нім – актори»... І не лякайтесь цього, бо найголовніше – як це розуміти.

– Людина стремить у безсмертя, а мистецтво і є безсмертя. Віки змели десятки й сотні найпотужніших колись народів і держав – а їхні мистецькі творіння збереглися до нашого часу. У творенні вічних цінностей і є призначення людини.

– Людство багато потерпає від недотеп. Недотепи бачать вихід з перманентних криз, які переживає людство, у заборонах. Не можна нічого ніколи забороняти – я про мистецтво: в кожному прояві є свій геній і свій гандж. Декаданс, імпресіонізм, футуризм, кубізм, експресіонізм, дадаїзм, акмеїзм – не можна нічого відкидати й заперечувати апріорі; людство має через все це перейти, інакше воно приречене на буркотливе старіння. Сучасний театр у деяких своїх вимірах стає бурмакою – не потрапте у цей капкан.

– Ще на світанку наших потуг у нас народилось чудове гасло: «В театрі не сміє бути стоячої води! Скептиків – у шию» напишіть це гасло на своїх прапорах.

І прощаючись, закінчив своїм незмінним, таким рідним – теплим:

– Доброї роботи!

Випроводжали дорогого гостя увечері; сіли на два дуби й попливли до Ржищева. Співали свій студійний марш – музику написав друг нашої студії і товариш Курбаса Глієр. На пристані вишикувались і пропустили Леся Степановича, як на параді.

А коли пливли, він зауважив мені, що нас слід подбати про мову студійців, дуже вона збіднена, функціональна.

– Давайте їм, Ганю, більше поезії, вони мають відчутти смак української мови, спілкуватися нею в побуті, а не лише на сцені, треба творити нею, писати про неї реферати, конспектувати прозу; я вам пришлю кілька словників, у нас уже є...

І друга тема – преображення. Хтось із студійців запитав: «Що таке перетворення?». Він з посміхом відповів: «Ну от... На цьому мене всі намагаються піймати... Але це те, що ви зрозумієте лише

на вершині свого мистецтва. Перетворення – це преображення, тіло переходить у дух. Життєвий факт підноситься до рівня суспільної необхідності, набуває перетвореної форми. Перетворення – творча знахідка, осяяння, відкриття – народження символу, метафоризація бруталної реальності. Ну та це вам ще зарано, то вже вища алгебра культури, а ви ще й звичайної математики не осягнули».

Не знаю, як там хто вважає, а для нас ця зустріч стала преображенням самих студійців. Вони ніби почули від Курбаса вступну лекцію перед тим, як розчинити для себе браму мистецтва.

Я та ще двійко педагогів поїхали з Курбасом до Канева на могилу Шевченка, якого Курбас усім серцем любив і повторював, що він досі не відкритий, бо замацаний брудними руками й зведений в кращому разі до образу страдницького дядька в кожусі – «для простонародья»; тоді як це геній світового масштабу, рівня Шекспіра, Данте й Гете...

Все здавалося якнайкращим, все віщувало добро, якби не випадок, який засмутив Курбаса. В Каневі біля Тарасової могили до нього підійшов юродивий, який, як переконували тутешні, «передрікав долю». Курбас дав йому п'ять карбованців, щоб купив собі чоботи – той був босий. А дурник йому сказав:

– Не хочу твоїх грошей. Сховай їх. Ти сам бідний будеш і босий помреш. Не бався в церкві – бо згинеш в монастирі.

Я хотіла Курбаса розрадити, – не звертайте, мовляв, уваги, він і нашим студійцям, коли ми сюди приїздили, пророкує, що розлетимося як білі птиці. Але хмарина смутку залягла йому на серце.

Між тим так воно й сталося. Коли Курбаса посадили на Соловках в ізолятор, з нього зняли ще справні чоботи, і він так справді і загинув – босий. І так само в монастирі – соловецькому..

Про Канів можна писати окрему статтю. Там тоді ще не було пам'ятника, стояв високий білий хрест на могилі. Курбас довго стояв біля нього – мовчки. Недалеко від могили була проста хата, вбрана рушниками. На столі лежала книга з записами відвідувачів. Нам показали запис Івана Франка, Лесі Українки... Курбас написав

декілька слів, глибоко змістовних, зараз точно не пригадаю. Ходили на могилу Ликери Полусмакової, яку недалеко від могили Шевченка поховав¹... Він розповів нам, як довго проганяв Ликеру, але потім пожалів її і поховав уже старенькою. Ця трагічна любов дуже схвилювала Олександра Степановича – «за життя б йому пізнати принаймні частину тієї любови, мертвому нічого не треба».

Врізалась у пам'ять й ще одна кинута Курбасом фраза:

– Але ж Господи, як він мало прожив – сорок сім років! Маю в запасі принаймні шість...

Розстріляли Курбаса у рік його п'ятидесятиріччя. Потім вигадували, навіть у фальшивій довідці Валі, що вмер він своєю смертю десь уже за німців, 1942-го. Ні вона, ні я в це не вірили...

Після від'їзду Курбаса студійців наче підмінили. Працювали з запалом, на одне завдання приносили три або й п'ять. Стали більше читати, десятки запитань. Ми тричі виїздили усім складом на полігон, де командиром частини був капітан Говоров, – нині маршал. Одержали від нього подяку й обіцянку дружби – в Москві. Двічі давали концерти в сільських клубах. Була низка цікавих диспутів – усе йшло до само становлення й самостояння.

У МОСКВІ

Наприкінці вересня Студія повернулась до Москви, натхненні Курбасом діти зробили гарні мімодрами на фізичну фіксацію – перша ступінь акторської школи. Свої роботи показали Художній Раді, художньому керівникові Інкіжинову. Мали високі оцінки. Все йшло якнайкраще. За наміченим трьохрічним планом вишколу та ще й в умовах столичної конкуренції Студія могла вирости в цікавий театр.

Одержали помешкання для проб – прийдешніх вистав – колишній театр «Летючої миші» – Гнездиновський провулок. Почали готувати фрагменти з «Гайдамаків» та з Лесі Українки. Створили власну хорову капелу. Запросили туди Голованова, Глієра. Студійцям підвищили стипендії. Добре відремонтували гуртожиток. Ох, як же добре марилося – про будучину нашої справи!

¹ Ганна Олексіївна забула прізвище сторожа. Це Іван Ядловський, який помер лише в 1933 році. Ликера Полусмак померла 1917 р. в богадільні, її поховали на Каневській горі, але не на Чернечій (Л.Т.).

Але раптом грянув грім. Почалося з подачі плану майбутнього репертуару:

1. «Гайдамаки» за Курбасом.
2. «Лісова пісня» Лесі Українки.
3. «Запорожець за Дунаєм».
4. «Наталка-Полтавка» (був хор і всі актори – співучі).
5. Принцеса Турандот.
6. Театр Клари Газуль.
7. «Хулій Хурина» Миколи Куліша.

При цьому «Хулія Хурина» брався ставити в ексцентрично-музичному ключі сам Інкіжинов, віддаючи на мене українську класику й хори. На «Принцесу Турандот» претендував Борис Балабан, один з найвиразніших у курбасівському вишколі, ексцентрик і штукар. Ідею «Театру Клари Газуль» підкинув Фауст Лопатинський, під час одного із своїх приїздів з кіногрупою – у нас був постійний зв'язок з Україною, живий і швидкий. На читку «Хулія Хурини» обіцяв приїхати Микола Гурович власною персоною, була в нього тут і пассія, з якою він підтримував контакт. А якби не дозволили «Хулія Хурину», Зенкевич запропонував ще одну Кулішеву п'єсу, нову – «Зона» з політичного життя, – втім, її теж потім заборонили, навіть до друку.

Наш план було повністю забраковано. Постпред С. Янський запропонував орієнтуватись на репертуар Малого і МХАТу. Його фраза: «Нам у Москві бракувало тільки харківських проблем» обурила Інкіжинова й студійців. Ми розуміли, що репертуар МХАТу не має жодного стосунку до української культури, гаряче доводили, що станемо жалюгідними епігонами, переконували боязке українське керівництво, що Станіславський та Немирович-Данченко – москвичі – чекають від нас власне українського репертуару – постпред був неблаганний: «Ми в чужій державі. Це Росія, а не Україна. Не можна лізти зі своїм уставом в чужий монастир».

Вимоги С. Янського порушували права вихователів і студійців, обмежували Статут Студії. Працювати за таких умов було неможливо, а брати репертуар МХАТ мислячі люди не могли, щоб не стати посміховиськом для Москви...

Керівник і викладачі відмовились від роботи, написали протестного листа до «Товариства друзів театру», але все було марно. Директора Тураїва постпред С. Янський фактично усунув з посади

через залаштункові махінації, весь тягар боротьби за шлях Студії ліг на мої плечі. Була я ще молода, щоб розібратися в цій заплутаній ситуації. Лише 29 років. Хоч Курбас у 29 років очолював «Молодий театр» – предтечу всього театрального українського пореволюційного поступу.

Я знову кинулась до Станіславського. Він одверто розсердився, пообіцяв ужити заходів, але потім сказав, що з ним говорили обурливо й по-дилетантськи. «Он не понимают, что такое театр – их на пушечный выстрел нельзя подпускать к театру». Постпред був брутальний, втручався в сценічне виховання акторів, відміняв мої розпорядження.

Я поскаржилась Луначарському – він умив руки. Очевидно, і він, і Бубнов уже знали якусь нову «лінію», в якій українського театру в Москві не має бути.

Я пішла зі Студії. Разом зі мною протестно написали заяви про вихід одинадцять студійців. Інші відійшли раніше.

Так безславно закінчилося життя нашої Студії.

На художнього керівника перед моїм відходом запросили Смишляєва, далекого від української культури. Працювати йому було ні з ким. Він приєднав до Студії водевільну групу Олексієнка, яка заробляла гроші по клубах – і все пішло по накатаному шляху: Малоросія, гопак да чарка, хохла можна поблажливо поплескати по плечу, але далі передпокою не пустити. Незабаром і Смишляєв залишив цю малоросійську «трупку», бо фактично Студії вже не існувало, а переучувати старих акторів йому було ні до чого.

За розпорядженням постпредства терміново випустили «Наталку» й «Запорожця» – в гротескному плані. Москвичі цих вистав не сприйняли – «Це не український театр, а якийсь дикий цирк». Це справді був глум над українськими шедеврами – Наталка в спідниці кльош, співаючи «Віють вітри», танцювала фокстрот всуміш з танго. А запорожці, голі до пояса, в широких штаних і «європейських» циліндрах танцювали щось мавп'яче – це мали бути посли до турецького султана.

Московська еліта, яка бачила таких гігантів як Заньковецька, Садовський, Затиркевичка, щиро обурювалися такою профанацією.

Ми, колишні студійці, розбрелися по театрах і пішли в кіно, написавши перед тим критичного листа Скрипникові, де виклали все

як є. Нас підтримали своїми підписами провідні російські актори.

Скрипник надіслав розпорядження театр закрити.

P.S.

Прочитала про Курбаса в 4-му «Театрі» – й ахнула!

Нарешті сказано про нього те, що треба. І так, як треба! Навіть краще, ніж можна сьогодні – Неллі Корнієнко ніби говорить до людей завтрашніх, а не до звичайно сьогоднішніх. Подзвонила Дейчам і Козловському, щоб не пропустили... Була чутка, що «Театр» притісняють, редактора хочуть зняти, а вони не побоялись таке утнути! Таку публікацію! В Союзному журналі! Першу – за всі ці роки. Я вірила, що дочекаюсь... Правда, розбавили для годиться Юрою-Піменовим, – всім сестрам по сергах...

Для Йосипенка і К^о – удар під дих – чекай доносів. Але якщо друкують таке, то їхній час явно минає...

Курбас не пропав, не міг пропасти. Є такі моменти в історії, коли найвагоміше із старого раптом безстрашно виблискує в окремих людях і вибухає відкриттям. Стаття Корнієнко саме такий момент – для театру. Поворотний! І не тільки для театру. «Теперь пойдет уж музыка не та!!!».

Дай Боже їй здоров'я, бо мудрість він їй уже дав, я бачу. І звідки воно в них береться? Вони ж Курбаса не бачили? А пишуть так, ніби...

ТЕАТРАЛЬНЫЕ МЕМОАРЫ

МИХ. АЛ. ЧЕХОВ

ПУТЬ АКТЕРА

ACADEMIA

ТЕАТРАЛЬНЫЕ МЕМУАРЫ

СУДЬБЫ ТЕАТРА И ТЕАТРАЛЬНЫЙ БЫТ
В ОСВЕЩЕНИИ ДЕЯТЕЛЕЙ СЦЕНЫ

СЕРИЯ КНИГ
ПОД ОБЩЕЙ РЕДАКЦИЕЙ
П. П. НОВИЦКОГО и Евг. КУЗНЕЦОВА

IV

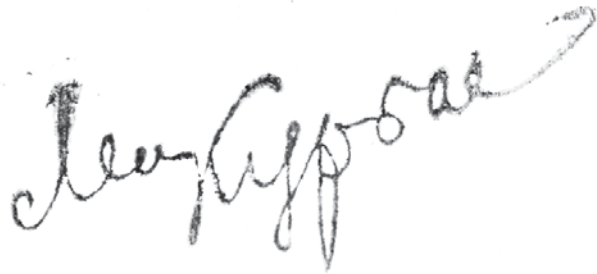
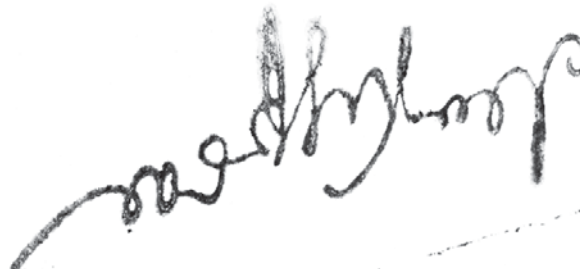
«А С А Д Е М І А»

ЛЕНИНГРАД

1 9 2 8

Мих. Ал. ЧЕХОВ

ПУТЬ АКТЕРА

«АСАДЕМІА»

ЛЕНИНГРАД

1928

Обложка работы
В. М. ХОДАСКИ

Отдельные выпуски серии
нумеруются в порядке выхода их в свет.

Ленинградский Областлит № 52781.

Тираж 6.200 экз.

2-я типография Транспечати НКПС. Ленинград, ул. Правды, 15.

ПРОБЛЕМА АКТЕРА

(О записках М. А. Чехова)

1

Автобиографические записки М. А. Чехова не имеют узко-исторического значения. Конечно, история Художественного театра и I Студии не сможет обойтись без ценных исторических и бытовых материалов, которыми наполнены записки. Но значение их неизмеримо шире. Они представляют собою захватывающе интересный человеческий документ, историю души замечательного русского актера. И кроме того, они глубоко поучительны и современны. Они представляют исключительный интерес для разрешения самых острых проблем современного театра.

Главным работником театра, его творческим субъектом, основным производителем театральных ценностей является актер. От его понимания и истолкования замысла и сюжета драматического произведения, общего задания театра и намерений режиссера зависит физиономия театра. Актер выражает эпоху. Особенности и культурные свойства актера, его интеллектуальный и моральный кругозор, его философские и политические воззрения, степень активности его мировосприятия и связанности его с живой действительностью являются фундаментом, основой для истолкования того материала, который дает актеру жизнь, среда, драматург.

Наша эпоха требует от актера не только совершенного и всеобъемлющего технического мастерства. Наша эпоха требует, чтобы актер стоял на уровне современной политической, философской и художественной мысли, на уровне современной культуры. Актер не только должен в совершенстве владеть своим телом и голосом,—он должен в совершенстве владеть культурным материалом эпохи. Он не может, не должен быть односторонним узким ремесленником одного замкнутого в себе искусства, он должен знать и понимать всю область современной художественной культуры. Он должен принимать активное участие в общем политическом и художественном движении эпохи. Без такого актера не может быть никакого современного театра.

Поэтому понятно, что страстная исповедь одного из самых величайших актеров нашего времени, занимающего виднейшее место в системе советского театра, должна представлять первоклассный интерес.

2

М. А. Чехов прошел школу Достоевского. Он пережил «безысходную тяжесть» пессимистического мироощущения, жгучее чувство стыда и отчаяния, презрение к людям и разочарование в себе. Он пережил мучительное созерцание смерти и близко заглянул в глаза самоубийству. Он с страстной обреченностью ускорял свою жизнь, чтоб изжить ее поскорей и погибнуть. Беспокойство, неуравновешенность, незаконченность и неустроенность, таково обычное состояние его души. Не застывшая тишина успокоения, а смута, не нормальное течение жизни, а болезненный бред, лихорадочная обостренность чувств, исключительность переживаний, тревога неумолчной стихии живут в его душе и созданных им образах. Жить—значит гореть в неумолчной тревоге и смуте души, вечно искать, вечно быть неудовле-

творенным и безумным, содрогаться от ужаса перед неразгаданной стихией мира и до конца бороться с этой неразгаданностью. Поэтому с такой страстной враждой встречает Чехов легкое и простое разрешение противоречий и противоположностей, которыми наполнены мир и жизнь человеческой души. Его раздражает «прямолинейная правдивость» успокоенных людей, видящих четкие контуры мира; он не верит «прямым и простым психологиям».

Его игра—мучительное самоисследование, обнажение сложности и противоречивости, болезненной утонченности страстной и тревожной души. Чехов всегда играет человека, обреченного гибели, находящегося во власти чуждых ему стихий, страшных и роковых вне его лежащих сил. Чувство катастрофы, роковой обреченности, неизбежной гибели—основной источник его трагического пафоса.

Имя Чехова связывают с Е. Б. Вахтанговым и Александром Блоком. Да, Чехов — типичный и тончайший представитель того поколения русской интеллигенции, которое было полно предчувствиями величайших потрясений и катастроф, которое обреченно металось между двух миров—между постыдной ложью старого мира и стихийными силами революции.

3

Записки М. А. Чехова имеют тенденцию показать, что мрак и отчаяние, презрение к людям, цинизм и эгоистический асоциальный индивидуализм его прошлой жизни связаны с его прежним материалистическим пререлигиозным мирозерцанием, с преодоления которого началась для него новая просветленная жизнь. Правда, и в период духовного возрождения непрежнемому оставались необъяснимыми и ничем неискуемыми бессмыслица человеческих страданий и господство слепого случая в жизни.

Но если результаты биологических процессов оставались безотрадными, выход можно было найти в самих этих процессах, открывавших новую животворящую энергию в глубинах человеческого духа. Прозрение началось с «ощущения возможности творчества внутри самого себя». Внутри открылся источник неиссякаемой духовной энергии, способный создавать миры и системы. Высшая и радостная сила, находящаяся в пределах человеческой личности, независимая от «природного предрасположения», могла внутри себя самой получить величайшее удовлетворение и оправдание. Все дело в том, чтоб овладеть этой творческой энергией и перенести ее внутрь, на самого себя, чтобы там преобразить старую и утвердить небывалую новую жизнь. Чехов четко противопоставляет творчество в н у т р и с е б я творчеству в н е с е б я. Творчество, по его убеждению, должно идти из глубин подсознательной жизни художника, который должен объективно относиться к себе самому и не вмешиваться в работу подсознания. Просветленное сознание художника в творчестве познает существующие творческие силы мира, познает закономерность и справедливость мирового порядка, которых раньше художник не видел, не чувствовал, отсутствие которых едва не погубило его сознание. С этого времени была преодолена болезнь, и в жизни и творчестве художника «заговорило здоровье».

Самый процесс художественной работы получил совершенно иной смысл и характер. Чехов рассказывает много интересных вещей о своих методических принципах. Он совершенно отрицательно относится к принятым системам постановки голоса, дикции, пластики и движения. Материалистическое воспитание актера, разработка психофизического материала актера на основе рефлексологии и точного естествознания им радикально отвергается. К анатомии и физиологии звука надо идти, по его мнению, от жи-

вого языка и живой речи, а не наоборот. Надо почувствовать «живую душу буквы», звука, слова. В движении самое главное — сосредоточить внимание к своему телу и внутри. Тут «нужна выработка как бы некой эстетической совести», внутренняя сосредоточенность, духовная собранность человека.

4

Самотворчество художника, его одержимость разлитой в мире творческой энергией устанавливает новую радостную связь актера с публикой. Но это не чувство товарищества, солидарности, духовного растворения личности в массе, не сорадование и сострадание, основанное на преодолении личной исключительности и переполнении души чувствами и переживаниями других людей, не выражение в себе коллективных надежд, стремлений и страстей, а иступленное самоотречение, принесение себя в жертву, жертвенный отказ от личности. В период своей болезни и пессимистических настроений Чехов боялся человеческой толпы и задыхался от человеческого присутствия. Когда он ехал однажды в поезде в Москву, ему показалось невыносимым пребывание среди пассажиров, и он выскочил на ходу из вагона на полотно железной дороги. Теперь он жертвенно отдает себя публике, духу времени, эпохе. И в этом находит неутоленную радость самоотречения.

Печальна эта радость и трагично это приятие жизни. В нем чувствуется вознесенная экзальтация, натянутая струна, которая может оборваться. Блок так же принял и благословил жизнь, и в этом приятии было не одно лишь страстное и скорбное упоенье, но и принятие ответственности за всех, страшный жертвенный подвиг. «За мученье, за гибель — я знаю—все равно: принимаю тебя». Поэтому он и

перегорел в величайшей муке («и враждой, и любовью она изжила и сгорела она, та душа»).

Жизни не нужно жертвенного отказа от личности. Не жертвы и отречения она требует, не пассивной жалостливой любви, но свободного и полного слияния личности с активной и строящей жизнь частью человечества.

Живой человек борется, страдает, ненавидит, и любит. Актер, который «любит всякую публику» и «всякой публике» приносит себя в жертву, заботится не о живых людях, врагов которых надо уметь ненавидеть и сокрушать, а о спасении собственной души. И какая гордыня в этом жертвенном отказе от себя в пользу «духа времени» и эпохи! Выход найден не в жизнь и не к живым людям, а к своей собственной душе, просветленной присутствием творческих сил мира и справедливости для всех. Духовное богатство и полнота найдены не вне себя, не в зараженности другими людьми, живым человеком сегодняшнего дня, а внутри себя, в принесении себя в жертву нечеловеческому миру. Недаром М. А. Чехов признается, что в этот период просветления ему стали «не так чужды религиозные настроения».

5

Да, глубоко связаны жизнь и профессия актера. Мы получаем замечательный, я бы сказал—трагический, документ, дающий нам действительные знания об интереснейшем актере и значительном театре нашего времени.

6

Записки М. А. Чехова исключительно интересны в части, касающейся мастерства и театрального воспитания актера. Как бы мы ни относились к философии Чехова—художника и человека, мы должны

признать в нем великого актера, обладающего исключительным в истории театра трагическим мастерством. Его сценический опыт подлежит тщательному и внимательному изучению. Повторять его не надо, поучиться у него необходимо. Некоторые его замечания должны стать лозунгами актерской культуры. Его протест против дилетантизма, необразованности и невежества, культивируемого в театральных профшколах, должен быть услышан. Его призыв к научному изучению вопросов формы и стиля должен быть претворен в жизнь. Мы должны повторить и всячески подчеркнуть его мысль: «Нельзя быть культурным актером, оставаясь некультурным человеком». Мы непросто мало обращаем внимания на художественное и политическое воспитание нового молодого актера. Между тем как в строительстве нового театра главная ставка должна быть поставлена на подготовку такого актера. Именно актер выражает лицо современного театра и эпохи.

Изумительная техника Чехова - актера и его система игры (учение о предощущении целостности образа, предопределяющей все частности и детали, о внутренней собранности актера и т. д.) должны быть рассмотрены и исследованы в особой работе.

7

Как художник и человек, Чехов находит выход из трагизма жизни и искусства не в общественном, но личном плане. Его жертвенность является выражением той же самой роковой индивидуалистической обреченности, которая однажды испепелила его душу. Его представления о материализме поверхностны и наивны. Он смешивает механический, физиологический, индивидуалистический, вульгарный мещанский материализм с диалектическим, коллективистическим, динамическим материализмом пролетариата.

12

Книга его талантлива и правдива. Она выражает его художественное и философское миропонимание с исключительной чистотой и искренностью. Это не простая автобиография. Это—исповедь. В ней с потрясающей силой поставлена проблема актера.

ПАВЕЛ НОВИЦКИЙ.

4 ноября 1927.

Трудно писать свою биографию в тридцатилетнем возрасте, когда жизнь далеко не окончена, и многие душевные силы только начинают свое развитие и выступают в сознании как зародыши, как семена будущего. Но если есть более или менее ясное сознание этих зарождающихся душевных качеств и если есть некоторое понимание того направления, в котором пойдет развитие, больше того: если есть воля к развитию в этом направлении, тогда можно набросать картину жизни, схватывающей не только прошлое и настоящее, но и идеальное будущее. Пусть этот идеал и не осуществится именно так, как его ждешь, пусть, но тогда он будет верной картиной того, что в настоящем переживает душа, рассматривающая самое себя.

Пять-шесть лет тому назад, я переживал жгучий стыд! Я не переносил себя как актера, я не мирился с театром, каким он был в то время (таким он остался еще и теперь).

Я точно и ясно сознавал, что именно в театре и в актере выступает как уродство и неправда.

Как громадную, организованную ложь, воспринимал я театральный мир. Актер казался мне величайшим преступником и обманщиком. Вся театральная жизнь представлялась мне сферой огромных размеров, и в самом центре этой сферы, как искра, вспыхивала ложь. Искра вспыхивала в то время, когда зрительный зал был наполнен публикой, а сцена актерами. Между сценой и зрительным залом вспыхивала ложь! В громадной же сфере театральной жизни шла непрерывная работа, кипучая работа: книги о театре, об актере, о режиссере, «искания», «опыты», студии, школы, лекции, критики, суждения, обсуждения, диспуты, споры, восторги, очарования и разочарования, гордыня, великая гордыня и рядом с ней деньги, чины, преклонения, страх... громадные здания, рассеянные по всей территории страны, штаты, и среди них лица почтенные, полупочтенные и совсем не почтенные... все это живет, движется, волнуется, кричит (громко кричит!), стремительно летит с различных точек периферии сферы к ее центру и там разрешается вспышкой, искрой, ложью!

В этой общей картине я различал с величайшей ясностью все детали и частности.

Я видел неправду, но еще не видел правды. С отвращением смотрел я на себя, участника этого великого фарса, и с ужасом на самый фарс. Выхода не было.

В большом масштабе развернулось во мне и передо мной то, что я пережил в детстве и что позволю себе вспомнить здесь. В первом классе гимназии я проявлял необыкновенное рвение к учению. Мой недельный отчет блистал пятерками. Я был в восторге от своих успехов и от самого себя. И наконец, мне было поручено заниматься французским языком с моими товарищами одноклассниками. Я увлекся преподаванием и перестал учиться сам. Прошло некоторое время. Моих учеников вызывали к доске, они ошибались, но я был все еще вне подозрения. Но вот однажды был вызван и я с тем, чтобы показать ученику своему, в чем он ошибся, написав на доске «vous êtes». Я вышел и гордо написал «wu zet»! Учительница замерла! Произошло нечто для меня непонятное и страшное. Я полетел в пропасть. Не только для учительницы и для товарищей моих, но и для меня самого вскрылась правда обо мне. «Wu zet»! Вот чем казалась мне моя деятельность в театре пять-шесть лет назад: я сгорал от стыда, но не знал, как написать правильно эти два коротеньких слова. Вершина моего отчаяния и была переломом во

мне как в художнике и как в человеке. С этой вершины я и попробую бросить взгляд назад и вперед и постараюсь связать мое прошлое с будущим.

— Михайло! — так называл меня мой отец, — Михайло, иди грядки полоть! Все в игрушки играешь! Э-эх, маленький!

Но я действительно был маленький и никак не мог понять, за что укоряет меня отец и почему мне нельзя играть в игрушки.

— «Бросай все: — иди полоть»!

Я слишком хорошо знал, что значит «полоть»! Это значит сидеть согнувшись между грядок несколько часов подряд не разгибаясь, мучаясь от боли в спине и плача от бессильной злобы на отца за прерванную игру и за боль в спине и в ногах. Физическим здоровьем в детстве я не отличался и был чрезмерно чувствителен ко всяким телесным страданиям. Но отца я боялся и возражать ему не смел. Отец никогда не бил меня и не этого я боялся в нем. Меня ужасала сила его глаз и его громкий голос.

Сам же отец не знал, что значит страх и препятствия. И ему действительно все покорялось. Его громадная воля и физическая сила производили неотразимое впечатление не только на одного меня. Я думаю, что он,

сажая меня на несколько часов между грядками, не мог представить себе, что это может быть трудным занятием. Сам он полагал по много часов без видимого утомления.

Но я не только боялся отца, я уважал его и даже благоговел перед ним. Часто он, не взирая на мою молодость, излагал мне удивительно завлекательно и понятно всевозможные философские учения, сопоставляя и критикуя их. Я с восторгом слушал его рассказы. Эрудиция его была поистине удивительна: он великолепно ориентировался не только в вопросах философии, но и в медицине, естествознании, физике, химии, математике и т. д., владел несколькими языками и в 50-ти летнем возрасте, кажется, в 2—3 месяца, изучил финский язык.

Но... он был слишком большой оригинал в жизни, и это помешало ему использовать свои знания и громадную жизненную энергию скольконибудь систематически и в какомнибудь определенном направлении. Он органически не выносил ничего обыкновенного, привычного, трафаретного. Он не мог, например, иметь одни карманные часы, как все люди, он имел их 14 или 15, при этом часы не должны были оставаться в металлической оправе, как обыкновенные часы, — нет, оправка снималась с них и они обдывались тоненькими дощечками, тщательно и искусно

пригнанными друг к другу. Стенные его часы были ужасны. Они состояли из пробок, прутьев, мха, древесных лишаяв и пр., вместо гирь висели бутылки, наполненные водой, и рядом с ними стояли на полу великолепные высокие старинные часы из красного дерева, оставленные им в неприкосновенности, очевидно, из уважения к их возрасту.

Мука моя происходила оттого, что я привлекался почти ко всем новым изобретениям отца, в качестве его ближайшего сотрудника. Однажды, мне было приказано большой палкой вертеть в бочке старые газеты, постепенно подливая в них воду и превращая их в густую кашу. Изобретение заключалось в том, что эта бумажная каша раскладывалась толстым слоем на полу его кабинета и в высохшем виде должна была представлять собой род линолеума.

Здесь имелась в виду и дешевизна. Он не мог помириться с тем, что люди платят деньги за то, что можно сделать самому и при том дешево. Работа с растиранием газет длилась несколько дней. Затем размазывание бумажной каши по полу и, наконец, окраска ее в яркий красный цвет и... снова сдирание и соскабливание с пола треснувшего и покоробившегося «линолеума».

В перерывах между изобретениями я жадно играл, спешил и волновался.

У меня и сейчас еще осталось стремление как можно скорее сделать то, что мне нравится, что доставляет удовольствие. Мои игры были ограничены не только временем, но и пространством. Весь двор нашей дачи (мы жили за городом круглый год) был занят огородом и курятником. Куры были у отца самых разнообразных и необыкновенных пород и такой нежной организации, что не переносили зимних холодов и доставляли много забот и волнений отцу. Отношения его с курами были так сложны и интимны, что их трудно было разгадать. Когда петух ухаживал не за той курицей, которую намечал для этой цели отец, то со двора раздавались крик и брань, петух удирал от отца, взывая о помощи, весь курятник приходил в возбуждение, и разгневанный отец удалялся к себе в кабинет. Когда же наступало время «заряжать инкубатор» (яйца высиживались, конечно, искусственным способом), то приходило в движение все население дома. Прислуга кипятила воду, брат носил эту воду в комнату с инкубатором, я следил за градусником и лампой, а отец раскладывал на сетку яйца, помечая на них числа, породы и пр. И когда через три недели вылуплялись цыплята, то мать моя и я должны были, изображая курицу-наседку, делать: «тю-тю-тю», ударяя пальцем по столу перед самым носом

цыпленка, отец же изобретал в это время всевозможные приспособления, которые, опускаясь сверху на спинки всего большого семейства новорожденных цыплят, должны были сжимировать для них пушистый животик наседки.

Несколько раз в год у меня было и счастливое время, когда я мог играть сколько мне было угодно—это было время отъездов отца. Впрочем, отец никогда не уезжал, он внезапно исчезал, и через несколько дней после его исчезновения мать получала письмо или краткую телеграмму: «я—в Крыму», «я—на Кавказе». Он любил путешествовать и умел это делать. Он никогда не брал с собой вещей. Через плечо перекинут небольшой баул от фотографического аппарата, в бауле немного белья и в руках палка—так отец исчезал из дома.

Мои игры всегда были страстны. Всюду вносилось преувеличение. Если я строил домик из карт, то это был не домик, а колоссальная постройка, занимавшая почти целую комнату, ходули строились такой высоты, что если бы мне случилось упасть с них, то вероятно я не отделался бы только ушибами. Игра в пожарных также принимала грандиозные и опасные размеры. Но вместе с тем и далеко не отличался храбростью.

Радостны были для меня исчезновения отца, но печальны его возвращения. Печальны

потому, что отец возвращался больным. Он страдал тяжелыми, изнурявшими его физически и нравственно, приступами запоя. Его исчезновения были мучительной борьбой с приближавшимися припадками. Его колоссальная воля задерживала наступление болезни надолго, но болезнь всегда побеждала его и он, сгорая от стыда и мучаясь за мать и за меня, с болью в голосе тихо говорил:

— Мать, пошли, милая, за пивом.

Мать никогда не возражала, и не уговаривала его, она знала и видела, как мучился он сам. И тут судьба (а может быть и он сам) подшутила над ним: он был автором книг на тему «Алкоголизм и борьба с ним». Известный в то время профессор О., лечивший алкоголиков гипнозом, много раз предлагал отцу свои услуги.

— Оставьте, голубчик,—с усмешкой отвечал отец,—ничего у вас не выйдет.

Но О. настаивал, и однажды отец согласился на опыт гипноза. Отец и О. сели друг против друга и, если мне не изменяет память, О. быстро задремал под взглядом отца.

Одним из последствий моего пребывания с отцом в периоды его болезни было и то, что я научился пить.

В первые дни своей болезни отец ходил по притонам и ночным чайным той дачной местности, где мы жили, беседовал с жуликами,

ворами и хулиганами и раздавал им деньги. Популярность его в их кругу была очень велика. Они любили и уважали его. И не только за его деньги, но за те беседы, которые он вел с ними. Часто приходилось мне и матери слышать от проходивших мимо дачи местных хулиганов:

— Желаем здравствовать! Не беспокойтесь, вас не тронем!

И нас действительно никогда не трогали.

В отце моем жил дух протеста против общественных устоев того времени. Но и этот протест выражался в нем своеобразно и носил характер бунтарства. Он подавал, например, демонстративно на улице руку городовому, чтобы тем вызвать возмущение и негодование сильных мира сего, а к высокопоставленным лицам ездил в костюме совершенно для этого неподходящем.

С наступлением болезни отца, моя душевная жизнь принимала несколько иной характер. С одной стороны я страдал за отца и мать, с другой радовался тому вниманию, которое оказывал мне отец во время своей болезни. Он рассказывал мне много удивительных вещей, причем рассказы его становились неотразимо увлекательны. Он умел писать и говорить просто, сильно, красочно, умно, завлекательно, и когда нужно—остроумно. Антон Павлович Чехов говорил про него:

— Александр гораздо способнее меня, но он никогда ничего не сделает из своего таланта—его погубит болезнь.

Часами просиживал я около отца и слушал его рассказы о звездном мире, о движении и строении планет, о знаках Зодиака и пр. Он знакомил меня со всевозможными явлениями и законами природы, иллюстрируя их самыми неожиданными и красивыми примерами. Религиозных тем мы не затрагивали никогда, ибо отец мой был атеистом и мировоззрение его было материалистическим. Он привил мне любовь к знанию, но все мои попытки изучения философских систем или отдельных наук никогда не носили систематического характера и были не больше, как вспышками увлечения. Мне много приходилось и приходится страдать от неумения систематически работать. Почти все мои знания были усвоены быстро, страстно, но поверхностно. И только после пережитого мною разочарования в области театра, и после некоторых осложнений в душевной жизни, я впервые, хотя и поздно, начал понимать необходимость строгой, систематической работы в той области, которую действительно желаешь постигнуть. И поскольку я прежде ценил в других то, что обыкновенно называют «непосредственностью», «талантливостью» и т. д., постольку теперь меня ужасает эта «талантли-

вость», если она не хочет приобретать культуры путем упорного, настойчивого труда. В наши же дни, когда темп жизни нельзя назвать иначе, как «бешеным» темпом, всякая «непосредственность» и «талантливость», не желающая иметь дело с дисциплиной труда, обречена на отставание и смерть.

Просиживая с отцом, иногда целые ночи, я не только слушал его рассказы, но и смотрел, как он рисует карикатуры. Меня приводила в восторг его способность в нескольких штрихах дать не только сходство изображаемого им лица с оригиналом, но и его внутренний характер и случайное настроение. Он рисовал себя самого в здоровом и больном виде, мою мать, меня и наших знакомых. И любовь к карикатурам осталась во мне навсегда. Я долго занимался ими и думаю, что это сыграло не малую роль в моем актерском развитии.

Впрочем, чувство смешного было во мне всегда сильно развито и, к счастью, не угасло до сих пор. Юмор дает познания, нужные для искусства и вносит легкость в творческую работу. Юмор же, направленный на самого себя, избавляет человека от слишком большой самовлюбленности и честолюбия. Он научает ценить вещи в себе и вне себя по их истинному достоинству, а не в зависимости от личных склонностей, симпатий, и антипатий че-

ловека. Художнику же совершенно необходима такая объективность. Сила юмора заключается еще и в том, что он поднимает человека над тем, что его смешит. И то, что осмеяно, становится объективно понятным настолько, что его уже легко можно сыграть на сцене. Актер (и художник вообще), умеющий только серьезно смотреть на жизнь и на себя самого, едва ли сможет быть хорошим, или по крайней мере, интересным художником. Замечательно, что люди, умеющие смеяться, сразу узнают друг друга, понимают друг друга с пол-слова и часто становятся друзьями. И, конечно, серьез людей, одаренных чувством юмора, гораздо серьезнее и глубже постоянного серьез людей, не знающих, что такое юмор. Великое счастье в том, что юмору можно научиться. И в театральных школах должен быть класс, в котором преподавался бы юмор.

Но на ряду с чувством юмора природа наградила меня и смешливостью. Но это едва ли достоинство. Смешливость долго мучила меня на сцене. Я не только хохотал сам, но и заражал моих партнеров. Смешливость на сцене вообще очень распространена среди актеров, и бороться с ней трудно. Часто бывало достаточно малейшего пустяка для того, чтобы я начал безудержно смеяться. Иногда впечатление, рассмешившее меня, держалось в моей

памяти несколько дней подряд, и я все снова возвращался к нему и хохотал, присочиняя какие нибудь новые подробности и детали. Неоднократно попадал я в неловкие положения, благодаря моей смешливости. Однажды, беседуя по важному делу с одной почтенной дамой, я почувствовал, что мне угрожает опасность внезапно засмеяться. Я испугался этой опасности и сделал внутреннее усилие предупредить смех, но было поздно. Я вдруг расхохотался и так сильно, что не мог произнести ни одного слова в объяснение или оправдание своего поступка. Дама смутилась, покраснела, но продолжала излагать свое дело. Я был почти в отчаянии, но хохотал все сильнее и сильнее. Наконец, бедная моя собеседница, со слезами на глазах, спросила меня, почему я смеюсь над ней. Я не мог ответить. В соседней комнате сидел в это время один из моих учеников (это было в то время, когда я имел свою драматическую школу). Ученик мой поспешил ко мне на помощь. Он, зная мою смешливость, пытался объяснить даме истинную причину моего поведения, но слова его складывались так, что можно было подумать, что я ненормальный человек. Это насмешило меня еще больше. Дама вскочила и бросилась к двери, но запуталась в портьере и ударилась лбом о косяк. Со мной сделалось что то невероятное. Я уж не пытался сдерживать

своего отчаянного смеха. Дама ушла, не изложив своего дела, а я сидел разбитый, угнетенный и сгорал от стыда. Смешливость на сцене оскорбляет публику, и я неоднократно бывал виноват перед ней в этом смысле.

Часто видел я своего отца за письменным столом. Я видел, как он, нарезав длинные полоски бумаги, исписывал их мелким, красивым почерком. Я видел, как он правил корректуры, и видел его статьи напечатанными в газетах и журналах. Все это волновало меня и я решил однажды стать писателем. Я нарезал себе большое количество длинных листов бумаги, сел за стол и начал писать. Темы у меня не было никакой, но это не смущало меня. Я обмакнул перо в чернильницу и сразу начал: «Он ходил по комнате»... Тут я остановился и сам заходил по комнате, ища следующей фразы. Прошло некоторое время, и я с изумлением понял, что повидимому мне не хватает чего то существенного для того, чтобы сейчас же стать писателем. Подождав еще немного и перебрав в уме несколько фраз, которые могли бы служить продолжением первой, я отложил перо и с грустью собрал бумагу приготовленную для большого сочинения. Потрясение от этой неудачи было так велико, что я долго не возобновлял попыток к писательству. Но прочитав однажды у Достоевского жизнеописание одного из его ге-

роев, где Достоевский описывает детство, юность и зрелый возраст действующего лица, я почувствовал, что мне открылся секрет писательства. Я немедленно принялся за работу. Я начал писать о том, как некая старушка жила в детстве, как она училась, как ее выгнали из гимназии, как она влюбилась, как разлюбила, и еще целый ряд подробностей ее жизни, и как наконец она стала старушкой. Сочинение вышло длинным и было написано таким же мелким почерком, как у отца. Я торжествовал, волновался и чувствовал себя счастливым. Я просил мать прослушать мое длинное сочинение. Она терпеливо прослушала все до конца и сказала мне, что все это хорошо, но пожалуй не очень интересно. Я помню, как сжалось от боли мое сердце! Почему же у Достоевского интересно, а у меня нет? Почему? Ведь он тоже описывает детство и всю дальнейшую жизнь своего героя! Я не мог разрешить этого вопроса и снова отказался от мысли стать писателем.

Мои первые попытки «представлять» протекали, как это всегда бывает в таких случаях, в домашней обстановке. Моя мать и нянька были постоянными моими зрителями, они же были и теми героями, которых я изображал во всех возможных и невозможных положениях. Отец никогда не интересовался особенно моими «представлениями», хотя я часто изо-

бражал и его самого. Вообще в нашей семье долго не поднимался вопрос обо мне, как о будущем актере. Да и сам я, выбирая себе будущую профессию, как это обычно делают дети, мечтал быть пожарным или доктором и никогда не думал об актерстве. Пожарное дело привлекало меня, вероятно, потому, что отец мой сам был пожарным-любителем. Над его кроватью висел особый телефонный аппарат, извещавший его о пожарах и он часто уезжал на пожары днем и ночью.

Постепенно круг моих зрителей расширялся, устраивались «спектакли» на балконе, где я уже читал рассказы Горбунова, играл сценки из Диккенса, пополняя их эпизодами собственного сочинения и внося элемент пикантности. Отец мой всегда называл вещи своими именами, и я с детства привык к известному роду слов, не видя в произнесении их ничего, что могло бы быть предосудительным. И очень долго я не мог понять столь пугавшей всех разницы между двумя родами слов. Уже будучи взрослым, я с большим трудом отучал себя от недозволенного лексикона слов. В детстве же я видел в этих словах, и в связанных с ними понятиях, только смешной оттенок, который и занимал меня. Я долго не мог понять, почему люди краснели, слыша от меня какое нибудь недопустимое по их мнению выражение, и был искренно убежден, что они

сами примышляют к произнесенному мной слову что то такое, что заставляет их краснеть и ужасаться. Позднее мне казалось, что это происходит от того, что все люди, и в особенности, женщины, просто развратны.

Мои семейные выступления на балконе приобретали все большую и большую популярность, и, наконец, мне удалось уговорить одного из любителей дачного кружка допустить меня на местную клубную сцену. Восторгу моему не было конца. Преимущественно мне давали роли всевозможных водевильных старичков. Мне было все равно, репетирую я или играю при публике, ибо, выходя на сцену клуба, я совершенно забывал себя и окружающую обстановку и отдавался тому стихийному чувству, которое, как основное настроение, сопровождало меня на сцене не только в детские годы, но и в позднейший период моей жизни, до тех пор, пока я не пережил внутреннего перелома и разочарования в театре. Вместе с потерей этого чувства я потерял и убедительность для публики и внутренний импульс к творчеству.

Ощущение и даже предощущение целого, вот то основное самочувствие, которое я утерял в период душевного кризиса. Я обязан этому ощущению тем, что мне никогда не приходила в голову мысль о том, что роль или рассказ, или просто имита-

ция когонибудь может не выйти. Сомнение в этом смысле было мне незнакомо. Когда мне предстояло сыграть какуюнибудь роль, или, как это бывало в детстве, выкинуть какуюнибудь более или менее эффектную шутку, меня властно охватывало это чувство предстоящего целого, и в полном доверии к нему, без малейших колебаний, начинал я выполнять то, что занимало в это время мое внимание. Из целого сами собой возникали детали и объективно представляли передо мной. Я никогда не выдумывал деталей и всегда был только наблюдателем по отношению к тому, что выявлялось само-собой из ощущения целого. Это будущее целое, из которого рождались все частности и детали, не иссякало и не угасало, как бы долго ни протекал процесс выявления. Я не могу сравнить его ни с чем, кроме зерна растения, зерна, в котором чудесным образом содержится все будущее растение.

Как много страданий выпадает на долю тех актеров, которые недооценивают в своей работе этого изумительного, основного для всякой творческой работы — чувства. Все детали и частности роли распадаются на тысячи мелких кусков, являя собой хаотический беспорядок, если их не скрепляет чувство единого целого. Как часто актеры, имея перед началом работы это предощущение буду-

щего, не имеют при этом достаточной смелости для того, чтобы довериться ему и терпеливо ждать. Они выдумывают и вымучивают свои образы, изобретая характерность и искусственно сплетая ее с текстом роли и с выдуманными жестами и нарочитой мимикой. Они называют это работой. Да, конечно, и это—работа, тяжелая, мучительная, но не нужная. В то время, как работа актера в значительной мере заключается в том, чтобы ждать и молчать не «работая»... Но это разумеется не может относиться к работе провинциальных актеров, творческая жизнь которых протекает в особой, своеобразной и бесконечно тяжелой обстановке.

Как мощный порыв несло меня это «чувство целого» сквозь все трудности и опасности актерского пути. Оно сопровождало меня и в театральной школе и дальше. Я не могу сказать, чтобы я учился театральному искусству в школе. Нет, я созерцал моих прекрасных преподавателей: М. Г. Савину, В. П. Далматова, Б. С. Глаголина, В. В. Сладкопевцева, Н. Н. Арбатова и других. Я не помню сейчас почти ничего из того, что я слышал от них в качестве теоретических руководящих правил, но я помню их самих. Я учился не у них, но им самим. И это происходило потому, что описанное выше чувство давало мне единый образ их самих в их не-

постижимой талантливости. Полу-сознательно пребывал я в театральной школе. Я восторженно созерцал и восторженно играл, но ничему не учился. Теоретические предметы (история искусств, история театра, фонетика и пр.) были мне чужды, и я отвечал на экзаменах только «в подсказку» или по «шпаргалке». Уроки по постановке голоса сместили и раздражали меня. Три года в театральной школе пронесли для меня, как сон. Я был весел и смел только тогда, когда что-нибудь изображал, но так как я почти постоянно что-нибудь «изображал», то моим основным настроением была веселость. Я буквально не мог сказать «словечка в простоте». Иногда целые дни протекали для меня как непрерывный спектакль. Очень поздно, уже после того, как я поступил в МХАТ, К. С. Станиславский объяснил мне, как скверно и вредно для актера непрерывно «представлять» в течение почти целого дня. И когда я по совету К. С. Станиславского стал бороться с привычкой «представлять», я почувствовал, как много сил было непроизводительно потрачено раньше и как они стали крепнуть и концентрироваться при экономном их использовании. Кто не знает актеров, которые до глубокой старости не могут побороть привычки «играть» в жизни! Эти актеры с годами почти теряют свою личность, они заглушают такой «игрой» сотни

труднейших жизненных вопросов, минуя их решения и задерживая этим свое человеческое развитие. И взгляд у таких актеров не бывает вполне нормальным и всегда в них проглядывает непроработанная и не осознанная боль и тоска. Их душа бывает запущена, смутна и ненормально молода. Я и сейчас не вполне свободен от такой «игры в жизни», но зато каждая такая, хотя бы минутная, «игра» отзывается во мне мучительной, почти физической болью. Как вредно быть на сцене, «как в жизни», так же вредно быть и в жизни, «как на сцене».

Моя уверенность и смелость в творческом состоянии, благодаря постоянным шуткам и фокусам, которые я проделывал, часто переносились мной и в жизнь. Так, например, я был твердо уверен, что обладаю громадной физической силой. Я бросился однажды на гимназического товарища своего, с намерением повалить его и избить на глазах других товарищей. В успехе я был уверен. Товарищ мой был много выше меня ростом и действительно обладал некоторой физической силой, но уверенность моя, имевшая полное право существования в области фантазии, превратилась здесь в жалкую самоуверенность. Я был избит. Товарищ мой долго вертел меня по полу вниз головой и потом, как диск, швырнул меня в угол залы. Так научился я различать сме-

дость на сцене и в жизни. Тоже было и с голосом. И тут уверенность перешла в самоуверенность. Я сорвал его и уже после этого понял, что сила голоса на сцене и в жизни— вещи разные, и их не нужно путать.

С самого раннего детства и до двадцативосьмилетнего возраста, я имел одного неизменного друга—это была моя мать. Ее любовь принадлежала мне нераздельно, я был единственным ее сыном (у отца были еще два сына от первого брака).

У меня не было никаких тайн от матери. Я приносил ей все свои горести, радости, удачи, и неудачи. С одинаково неподражаемым вниманием и серьезностью относилась она как к моим детским домашним «спектаклям», так и к серьезным работам над ролями, когда я уже был актером-профессионалом. Ни одна роль не была приготовлена мной без участия матери. Она почти не делала мне замечаний по поводу той или иной роли. Она как то по своему отражала свое впечатление, и я понимал ее с полу-слова, с полу-намёка.

Моя внутренняя жизнь была связана с внутренней жизнью матери так крепко, что я совсем не нуждался в том, чтобы она давала мне какие бы то не было устные наставления или правила поведения в жизни. Я сам пони-

мал многое из того, чего хотела от меня мать, и мы почти не тратили слов на обсуждение тех или иных житейских случайностей.

В 13—14-ти-летнем возрасте я был необыкновенно, катастрофически влюбчив. При первой же встрече с какой-нибудь девочкой я непременно влюблялся в нее, не взирая на ее внешность. Внутренние ее качества мне были не важны. Впрочем, я всегда отыскивал в ней какую-нибудь черту, которая приводила меня в восторг. То мне нравились ее брови, то улыбка, то какое-нибудь движение, то полнота, то худоба. Но я мог влюбиться и потому, что мне нравилось ее платье. Я влюбился однажды в очень маленькую девочку за то, что она сыграла на рояле одним пальчиком какую-то детскую песенку. Словом, мне было все равно, за что влюбиться и как оправдать свою «любовь». Последней целью моей влюбленности всегда была — свадьба. С первой же встречи я твердо решал жениться. И, приняв это решение, я уже ни на минуту не отходил от своей будущей жены. Но браки мои расстраивались обычно по двум причинам: или я намечал себе сразу несколько невест, и тогда брак был невозможен технически, или я до такой степени ни на шаг не отходил от своей будущей жены, что она, стесненная мной в каждом своем поступке, не выдерживала лишения свободы, и пряталась.

лась от меня. Я страдал и ревновал ее ко всему и ко всем. Однажды я влюбился в девочку, которая была старше меня и очень страдала в своей домашней обстановке. Она не любила своих родителей и постоянно убегала из дома. Любовь моя встретила, наконец, взаимность и затянулась на много дней. Я целовал ее буквально с утра до вечера и вдруг заметил, что она—курносенькая. Я на минуту огорчился, задумался, но вдруг вспомнил, что и у меня курносый нос, обрадовался и сделал ей предложение. Она согласилась, и я буквально упал к ней на колени... со страха и отчаяния. Я не знал, что мне делать. Я не знал, как надо жениться, и что придется делать после свадьбы. Только смутно чувствовал я, что жениться придется надолго, на всю жизнь! Я готов был расплакаться от отчаяния, но взял себя в руки, встал, и сказал ей—«я сейчас»...—вышел из комнаты и бросился к матери. Быстро и как умел я рассказал ей о своем несчастье, уже не скрывая своего отчаяния. Выслушав меня, мать пошла к моей бедной невесте и сказала ей... я не знаю, что она ей сказала, но бедная девочка, убитая горем, ушла домой. История о моем несостоявшемся браке, быстро разнеслась по всей дачной местности, и я долго был посмешищем своих товарищей. — «Жених, жених идет!»—кричали мне на улице. Но я все

сносил безропотно, чувствуя свою вину и сгорая от стыда.

Единственной причиной, омрачавшей мои отношения с матерью, было то, что, несмотря на мой возраст, я довольно много пил. Пить я научился во время моего пребывания с отцом в периоды его болезни. Я чувствовал, как тяжело матери видеть меня пьяным, и как тяжесть эта возрастала, когда болел отец, и мы оба просиживали ночи за пивом. Зная, как страдает от этого мать, я все же не мог побороть страсти к опьянению, и моя безмерная любовь к матери стала приобретать оттенок боли. Не будучи в состоянии отказаться от вина, я старался как бы загладить свою вину тем, что искал фактов, которые, как мне казалось, могли быть неприятны матери, и уничтожал их. Когда мне не удавалось находить таких фактов, я, незаметно для себя, начинал их выдумывать. В моем сознании слагались картины возможных для матери неприятностей, и я принимал конкретные меры против вымышленных опасностей. Не знаю, была ли тому виною только моя нечистая перед матерью совесть, или же вообще моя чрезмерная, почти ненормальная любовь к ней побуждала меня со страхом думать о могущих возникнуть опасностях, но моя фантазия рисовала все более страшные и беспокойные

картины возможных катастрофических событий. С годами фантазия моя изощрялась в этом направлении все больше и больше. Любовь к матери превратилась в сплошную боль и страх за нее. У меня образовались десятки всевозможных примет, которые выполнялись мной в целях предохранения матери от опасностей. Чувство страха росло и становилось моим основным настроением. Оно распространялось уже не только на мать, я стал бояться целого ряда вещей, которые казались мне опасными потому, что наступление их могло, путем очень длинного и сложного ряда событий, привести в конечном счете к последнему событию и причинить страдание матери. Я замкнулся в круг определенных представлений и не мог, да и не хотел выходить из этого круга, хотя пребывание в нем доставляло мне много мучений. Первые признаки накопления в моем сознании гнетущих представлений появились еще в детстве, полного развития они достигли во мне, когда мне было уже 24—25 лет. Я заболел нервным расстройством.

Влияние на меня отца и влияние матери были настолько различны, что я жил как бы в двух семьях. Прямота, простота, и даже грубость отца уравнивались для меня нежностью и лаской матери, и странным образом уживались во мне оба эти влияния.

Я не чувствовал дисгармонии между тем, что меня, с одной стороны, заботливо охраняли от всяких вредных влияний, с другой стороны, — предоставляли полную свободу действий. С муфтой в руках и с провожатым ходил я в гимназию, и рядом с этим получал от отца «три рубля на...» Я мог возвратиться поздно ночью домой... не один, и мог быть нежно и платонически влюблен. Я рано узнал женскую любовь, но никогда не опускался до грубого разврата. Много противоположностей уживалось во мне, но я долго не мог примирить их во вне. Самой тяжелой и мучительной противоположностью для меня были отец и мать. Я боялся этой «противоположности». Мне всегда казалось, что вот-вот что то произойдет между ними такое, с чем не смогут справиться и они сами. Я буквально следил за их жизнью и был всегда в напряжении и в готовности вступить во что то, что должно было произойти и чего я ждал с тоской и тайно от всех. Особенных внешних причин к моему беспокойству не было, ибо отец был почти всегда нежен с матерью, и ссоры у них были редки и весьма сдержанны.

Жизнь в контрастах и противоположностях, в стремлении примирить эти противоположности во вне, изживание противоположностей внутри, и наконец, мое увлечение

в юношеском возрасте Достоевским, все это создало во мне некоторое особое ощущение по отношению к окружающей жизни и к людям. Я воспринимал доброе и злое, правое и неправое, красивое и некрасивое, сильное и слабое, больное и здоровое, великое и малое, как некие единства. Я не требовал от доброго человека только хороших поступков и не удивлялся злой мимике на красивом лице, не ждал примитивной правды во что бы то ни стало от человека, словам которого привык верить и как то понимал его, если он лгал. Наоборот, меня раздражала прямолинейная «правдивость», «искренность до конца», беспредельная «поэтическая грусть» или «презрение к жизни без малейшего просвета». Я не верил прямым и простым психологиям, чувствуя за ними самодовольный лик эгоизма. Обидное чувство возникало во мне, когда я видел такого эгоиста, носящего маску прямолинейного «оптимиста», «пессимиста», «романтика», «мудреца», «простодушного» человека и пр., я видел, что это различные формы одного и того же сентиментального эгоизма, который надевает маску в надежде обмануть и обворовать недалеких людей. И те, кто верили им, и находили радость в общении с «масками», были мне так же неприятны, как и сами «маски». Ни те, ни другие не знали, что такое чув-

ство «человечности». Они не знали, что быть человеческими, это значит уметь примирять противоположности. Но все это жило во мне, как инстинкт и не оформлялось в сколько-нибудь ясных мыслях. И позднее, в работе своей над ролями, я не мог в воображении своем увидеть изображаемого мной героя, как примитивную «маску». Или я видел его, как более или менее сложное существо, или не видел совсем.

Правда, когда мне теперь случается в жизни встречать такую «маску», я понимаю, что она есть не более, как временное состояние развивающегося сознания человека, и она уже не причиняет мне таких страданий, как в молодости. Я научился понимать, что раздражение против людей, ненависть к ним и непримиримая с ними борьба являются, по большей части, результатом неверного представления о неизменности человеческого характера. Еще и теперь я часто узнаю в себе то самочувствие, которое я испытал, когда мне было лет 6—7, когда меня, закутанного в башлык, отправляли гулять, и я случайно увидел себя в зеркало и возмутился при виде своей фигуры, закутанной в башлык. И теперь мне знакомы подобные ощущения, но они уже не могут иметь надо мной такой власти, как в детстве. Все то, что жило во мне, как страх, уверенность, любовь, страсть,

нежность, грубость, юмор, душевная мрачность и проч., все это было пронизано страстностью, кипевшей во мне. Страстность моей натуры не только усиливала все эти качества, но она комбинировала их в причудливые рисунки и формы. И когда я теперь оглядываюсь назад на все это, я понимаю, что, благодаря моей страстности, я буквально ускорил свою жизнь, то есть, я изжил все, что было во мне, гораздо скорее, чем мог бы это сделать, если бы не обладал такой страстностью. Правда, я стремительно несся к душевному кризису, даже к нервной болезни, но теперь, миновав остроту опасного момента, я чувствую благодарность к судьбе за скорое, хотя и мучительное, решение вопроса моей жизни.

Однажды, во время своих скитаний по петербургским ночным чайным, я забрел в «подвал», пользовавшийся известной популярностью. Он был весьма чисто и изящно обставлен. Войдя туда, я увидел большую кутящую компанию. Было душно, шумно, и в воздухе стоял туман. Изредка раздавался пронзительный свист. Мне показалось, что эта компания имеет какой то особый характер. Я стал приглядываться. Действительно: лица кутящих были не совсем обыкновенными для «ночного подвала». Интеллигентные,

благообразные, хорошо одетые люди, с умными, но пьяными и утомленными лицами. Казалось, что все они были связаны между собой каким то общим центром, вокруг которого и группировались их странные фигуры. В их позах и жестах сквозила тщеславная, крикливая гордость и подчеркнутая независимость. Было видно, что эти люди не столько действительно кутят и веселятся, сколько подделывают под какой то стиль. Их разнузданность была неестественна и стеснена жаждой слиться с тем стилем, к которому они, видимо, стремились. Из центра их группы раздался пронзительный свист, и несколько тарелок подлетело к потолку. Тарелки летели красиво и было видно, что они пущены ловкой рукой. «Стилизованные» люди ловили их с криком, и на их лицах была видна угодливость, хотя они и пытались держать себя независимо и свободно.

Я стал искать разгадки, стал искать того центра, вокруг которого они группировались. В центре сидел человек с пьяным опухшим лицом, с запекшейся около уха кровью. Мокрые пряди волос прилипали к его лбу. Выражение лица его было жутко. Сквозь смех видна была злоба и презрение. Свист исходил от него. Бросая тарелку, он, повидимому, несколько не думал о том, что она может попасть в голову кого либо из ок-

ружавших его людей. Иногда тарелка летела не кверху, а прямо в лицо одного из его сотоварищей. Вся компания производила жуткое и тяжелое впечатление. В центральной фигуре я узнал А. И. Куприна. Но какая разница между ним и окружавшей его компанией! Я не знаю, что переживал Куприн, что заставляло лицо его искажаться болью и злобой, но я знал, что это было что то для него серьезное, глубокое и настоящее. Вся же компания толпившихся около него людей была пошлой и скверной карикатурой на «тоскующую и пьяную душу». Они наслаждались своеобразной близостью к Куприну, покупая ее ценой лжи и гаерства.

Должно быть я слишком внимательно глядел на всю эту компанию и слишком полно воспринял ту атмосферу, которая содалась вокруг них, но только мне вдруг стало невыносимо тяжело и страшно. Я выбежал из «подвала» и побежал по Михайловской улице к Невскому проспекту. На улице был туман и начинало светать.

— Какой вы чистый, чистый, милый!— услышал я вдруг около себя.

Я обернулся и увидел одну из тех «масок», которые ищут прямых психологий. Глубокое впечатление произвели на меня слова «маски». Я никогда не опускался до того, чтобы искренне считать себя «чистым». Но в эту

минуту, когда обострилось мое восприятие, я особенно ярко и глубоко пережил всю ложь «прямых и простых» психологий. Я понял, как далека от меня истинная чистота сердца, как трудно она достижима, и как «маски» способны опошлить самые лучшие стремления и цели человеческой души.

По окончании театральной школы я поступил в Малый Суворинский Театр, где и пробыл полтора года. Б. С. Глаголин принял во мне большое участие, и в первый же год я получил роль «Царя Федора» и целый ряд других ролей. Впервые отец мой обратил на меня внимание, как на актера, после представления «Царя Федора». После спектакля он похвалил меня и даже поцеловал.

Исполнение «Царя Федора» было связано для меня еще с одним переживанием: я впервые узнал, что такое театральные интриги. После второго представления «Царя Федора» на сцену, при открытом занавесе подали громадный лавровый венок с лентами. Венок предназначался мне, но я долго не мог понять этого и отстранялся от капельдинера, протягивавшего мне венок. В зале аплодировали. Я взглянул на надпись ленты и увидел, что венок действительно предназначался мне. В это же мгновение я почувствовал боль в

левой руке. Артистка Д., игравшая царицу Ирину, сильно сдвинула мою руку и страшным голосом прошептала:

— Сам, сам поднес себе венок!

Она кланялась публике и больно давила мне руку. Я совершенно растерялся. Тут же на сцене я пытался объяснить ей, что я ничего не знал о венке, но она шептала злым голосом:

— Хорош! Сам себе поднес такой венок!

Занавес закрыли, и Д., дрожа от злобы и указывая на меня, кричала о моем неприличном поступке с венком. Актеры молча слушали ее, а я стоял, как подсудимый в центре актерской группы с громадным венком в руках.

Главным режиссером театра в то время был Арбатов. Его трудоспособность была поразительна. Он не только ставил пьесы в театре, преподавал в школе и целыми ночами работал у себя дома, но он успевал также проводить сложные и ответственные работы на стороне. Одной из таких его работ было создание цикла исторических спектаклей. Николай II пожелал познакомиться с этим циклом, и целый ряд спектаклей был организован в Царском Селе. Одна из зал дворца была превращена в сцену, на которой и происходили спектакли. Я помню, как нас, участников этого цикла, долго учили пра-

вилам поведения во дворце. Правил этих оказалось такое количество, что запомнить их не было никакой возможности. Мы были запуганы, растеряны и встревожены. Все правила и наставления, полученные нами от какого то, специально приезжавшего для этой цели, генерала, были забыты как раз в то время, когда они были нужны больше всего, т. е. в присутствии самого царя, беседовавшего с нами после представления. Одна молодая актриса, делая реверанс, села на клавиши рояля, актер, не расслышав вопроса, обращенного к нему одним из членов царской фамилии, стремительно выскочил вперед с криком: «что вы сказали?», нарушив этим тишину, царившую в комнате, а я на вопрос царя «как вы приклеиваете нос?» — быстро снял его и почти крикнул: — «а вот как, ваше величество!». Получилась неловкость, но царь не рассердился и спросил меня, не хочу ли я на императорскую сцену. Я не сумел ответить, как следует, за что меня потом часто укоряли товарищи. Николай протянул мне руку в белой перчатке, и я пожал ее, запачкав липкой мастикой, снятой с носа.

Часы пребывания на сцене были для меня истинным душевным отдыхом. На время я забывал свои гнетущие мысли и погружался в творческое состояние, целиком захваты-

вавшее меня. Однажды мое обостренное нервное состояние привело к неожиданному результату. Это было в гастрольной поездке, которую совершала труппа Малого театра. В одном из городов, когда гастрольный спектакль приближался к концу, среди актеров распространился слух, что соседнее с театром здание горит. Я играл в этой пьесе китайца. Окончив свою роль, я вышел со сцены и увидел, что здание, стоявшее против театра, действительно пылает. Я испугался и бросился бежать по улице, по направлению к вокзалу. Я бежал в гриме и в костюме китайца, с развевавшейся сзади косой. За мной гнался театральный портной.

— Господин Чехов, — кричал он, — хоть брючки отдайте!

Я, не останавливаясь, бежал все дальше. Наконец, портной стал догонять меня. Тогда, я быстро остановился, снял с себя широкие китайские шаровары и, оставив их на месте, побежал дальше.

Актеры знали некоторые мои слабости и часто подшучивали надо мной. Впрочем, шутки их были почти всегда невинны.

Мастерство Б. С. Глаголина, как режиссера и актера, производило на меня неотразимое впечатление. Когда я увидел его в роли Хлестакова, во мне произошел какой то сдвиг. Мне стало ясно, что Б. С. Глаголин

играет Хлестакова не так, как все, хотя я никогда и никого не видел в этой роли до Б. С. Глаголина. И это чувство «не так, как все» возникло во мне без всяких сравнений и аналогий, непосредственно из самой игры Б. С. Глаголина. Необычайная свобода и оригинальность его творчества в этой роли поразили меня, и я не ошибся; действительно так, как играл Хлестакова Б. С. Глаголин, не играл его никто. Когда, позднее, мне пришлось самому исполнять эту роль, я узнал в себе влияние Б. С. Глаголина. К. С. Станиславский, ставивший «Ревизора», вел меня в направлении, отчасти совпадавшем с тем, что жило во мне, как впечатление от Хлестакова Глаголина.

Н. Н. Арбатов своими постановками научил меня ценить тонкость и четкость сценической работы. Под его влиянием я начал, впервые, ощущать, какое значение имеет на сцене четкая форма. Правда, все его постановки были задуманы исключительно в плане натуралистическом и бытовом, т. е. в плане, по существу своему, не допускающем никакого стиля (а без стиля нет искусства), но тогда меня не волновали вопросы такого рода, и я воспринимал в постановках Н. Н. Арбатова форму, как таковую. Н. Н. Арбатов любил и понимал форму. Иногда он приглашал меня к себе, и я мог наблюдать, как

искусно и тонко создавал он свои прекрасные макеты. Вся обстановка его кабинета была сочетанием гармоничных форм. Форма лампы и форма стола были в строгой гармонии, книжные шкафы, мебель, самые книги, все было гармонично по форме и цвету. Он просиживал ночами за тонкой искусной работой, отыскивая формы макетов, карточек для записи недельных занятий, рисунков для матерчатых переплетов и т. д.

Как жаль, что русские актеры, в большинстве своем, до сих пор еще мало любят и ценят форму. Правда, им трудно искать ее. Им не хватает специальной для этого подготовки. Что же касается театральных школ, то преподавание в них велось, да и теперь ведется, без всякого плана и системы. Преподавателями бывают прекрасные актеры, но плохие теоретики по вопросам психологии актерского творчества. Они не заботятся о том, чтобы дать молодому актеру методы, при помощи которых он научился бы сознательно владеть своим творчеством. Обычно ученики имитируют своих преподавателей, но не получают от них знаний принципиального порядка.

Почему такую неотразимую силу имеет так называемая система Станиславского? Потому, что она дает молодому актеру надежду практически овладеть основными силами своей

творческой души. Теми силами, которые являются обобщением всех частных творческого процесса. Актеры, не знакомые в принципе с вопросом формы и стиля, стараются или пользоваться старыми, уже отжившими формами, или остаются без всякой формы, выбрасывая со сцены сырой материал, в виде страстей и аффектов, называя их темпераментом. Актер постепенно научается любить дилетантизм, принимая его за свободу. Но как губительна для него эта «свобода»! Она приводит к разнузданности не только на сцене, но и в жизни. Я помню, как эта «свобода» проявлялась в некоторых актерах даже такого дисциплинированного театра, как Малый Суворинский Театр. Они рубили бутафорскими шпагами предметы в своих уборных, скатывали с лестницы большие корзины для костюмов, сажая на них пожилых и малопочтенных статистов (однажды, после такой шутки один из статистов был отправлен в больницу), изощрялись в изобретении мелких шуточек над своими товарищами. И все это, без таланта, без блеска, без юмора, без ловкости, единственно из чувства «свободы».

Со временем актеру станет ясно, как глубоко связаны его жизнь и профессия. Он поймет, что нельзя быть культурным актером, оставаясь некультурным человеком. Как часто приходится слышать от актеров: «зачем мне

знать, что такое форма, стиль и проч.? Если я талантлив, мой талант подскажет мне и верный стиль и нужную форму. Теоретические знания способны только убить во мне мою непосредственность». Но знания бывают двух родов, и актер, говорящий таким образом, имеет в виду только один род сухих, интеллектуальных знаний. И здесь он прав. Истинные, живые знания, которых не достает актеру, совсем другого рода.

Я на примере поясню эту разницу ¹⁾. Возьмите готический стиль. Готический собор. Вы видите его формы, изучаете, запоминаете зрительное впечатление от них и привыкаете к ним настолько, что для вас становится невозможным спутать их с какими нибудь другими формами. Возьмите греческий храм и точно также подробно изучите и запомните его формы. Вы будете отличать эти два стиля друг от друга и от всякого другого. И на этом вы можете остановиться и сказать себе: я знаю, каков стиль греческого и готического храмов. Но такое знание мертво и интеллектуально. Актер вправе сказать: «мне не нужно его». Но можно пойти и дальше в изучении

¹⁾ Нижеследующая мысль о двух стилях, принадлежит не мне и приводится здесь, лишь как показательный пример. Кроме того, она была прочитана мной давно и я не помню точной ее формулировки.
Прим. автора.

этих двух стилей. Можно ли представить себе готический собор пустым, не наполненным молящимися? Нет. Он тогда только будет завершен в своей архитектуре, в своем стиле, когда вы увидите в нем толпу молящихся, с руками молитвенно сложенными вместе. Тогда вы переживете стремление вверх, идущее из внутренних покоев готического собора. Наоборот, греческий храм вы лучше поймете, если представите его себе пустым. По ощущению грека—в нем обитает бог. В нем может не быть ни одного человеческого существа, и все таки он будет совершенным произведением греческой архитектуры. Вот другое постижение стиля. Сила такого постижения в том, что оно перестает быть интеллектуальным и возбуждает в душе художника творческие силы, которые в состоянии воспитать его так, что он сам перестанет мириться со своим творчеством, поскольку оно проявится в нем, как лишенное стиля и формы. Актер-художник поймет, что стиль есть то, что он вносит в свое произведение, как самое драгоценное, как то, из за чего в конце концов стоит творить. Он поймет, что натурализм не есть искусство, ибо художник ничего не может привнести от себя в натуралистическое «произведение искусства», что задача его при этом ограничивается умением более или менее точно скопировать

«натуру» и в лучшем случае привести в новое соотношение то, что существовало и существует без него во вне. Он поймет, что заниматься натуралистическим искусством это быть не более, как фотографом «натуры». И безотраднa будущность натурализма в театре. Оставаясь в пределах узких тем и задач, натурализм принужден будет искать все более и более жгучих комбинаций фактов, комбинаций способных подействовать на нервы зрителя с большей силой, чем это было сделано вчера и позавчера. Он придет к необходимости давать своему зрителю ряд «сильных ощущений», способных вызвать нервное потрясение ценою патологических эффектов. На сцене появятся картины жутких видов смерти, физических мучений, кровавых убийств, раздражающих душу катастроф, патологических душевных расстройств, сумасшествий, животных криков, воплей и выстрелов. Все это будет вершиной достижения натуралистического «искусства», но и концом его.

В качестве наследия—натурализм оставит после себя огрубевшую потерявшую художественный вкус и нервно-расстроенную публику. И много времени понадобится для того, чтобы снова оздоровить ее.

Моя служба в Малом театре заставила родителей переехать на зиму в город. Болезнь

отца усиливалась, перерывы между приступами болезни становились короче, а самые приступы тянулись все дольше и дольше. Однажды мне сказали, что отец будет жить отдельно от нас с матерью. Я не знал истинной причины, вызвавшей это обстоятельство. В моей душе появилось новое чувство—я стал догадываться, что такое одиночество и старость. Когда мы с матерью приходили к отцу в гости, я старался разгадать, что чувствует отец. Было ясно, что и отец и мать принесли какую то жертву ради меня и оба страдают. Но с матерью был я, отец же оставался один. Я стал как то по новому ощущать присутствие отца. Привыкший уважать отца и благоговеть перед ним, я заметил, что в душе моей зарождалось к нему чувство жалости. Это чувство обижало меня, но я не мог изгнать его из своего сердца. Мне было неудобно, приходя к отцу, здороваться с ним, как со знакомым, я не знал, что говорить, что делать, о чем спрашивать его. Мне стало казаться, что отец как бы умер наполовину. Моя тайная и сложная внутренняя жизнь стала еще тяжелее. Внешне же я становился все грубее и грубее. Я стал больше пить и часто играл в пьяном виде. Однажды, начав спектакль в нетрезвом состоянии, я не мог его окончить и очнулся у себя в уборной один, больной и разбитый. Как и когда окончился спектакль, я не знаю,

Отношения с женщинами становились все грубее и примитивнее. И чем хуже я вел себя, тем сильнее и больше любил мать и жалел отца. Но, что бы я ни делал, я попрежнему ничего не скрывал от матери. Во мне начала проявляться еще одна черта—презрение к людям. Оно ожесточало меня и потому облегчало общение с внешним миром. Мне становилось легко с человеком, которого я презирал, но зато, как бы в противовес этому, я привязывался к некоторым людям с особой силой. Люди делились для меня на немногих, которых я любил, и на всех остальных, которых презирал. Мое материалистическое настроение сильно способствовало этому. Этические чувства упирались в материю и отпадали как ненужные. Физическое здоровье мое становилось все хуже и хуже, и начинал развиваться туберкулез легких.

Однажды, во время гастролей Московского Художественного театра, меня послали к О. Л. Книппер-Чеховой, как к родственнице с визитом. Я не умел себя держать в обществе выдающихся людей и просил освободить меня от этой тяжелой обязанности. Мои просьбы не привели ни к чему, и я отправился с визитом. Меня одели получше и я явился к О. Л. Книппер-Чеховой. Она приняла меня

ласково и сделала вид, что не замечает моей неловкости. (Я кажется зацепил ногой за ковер и ударился локтем о легонький, изящный столик.) Разговор мучительно прерывался, и я с тоской глядел на ее прищуренный и лукавый глаз. Наконец, она спросила меня:

— Почему ты не хочешь перейти в наш театр?

Я изумился ее вопросу.

— Я не смею мечтать об этом, — ответил я ей искренно и на этот раз без смущения. О. Л. Книппер-Чехова засмеялась и сказала:

— Я поговорю о тебе с К. С. Станиславским, приходи сюда завтра.

Не помня себя, я выбежал от О. Л. Книппер-Чеховой. На другой день я снова был у нее. Меня принял А. Л. Вишневский. Он расцеловал меня и сказал:

— А ты знаешь, что твой отец бил меня?

— За что? — спросил я, не понимая, о чем идет речь.

А. Л. Вишневский рассказал, что он учился в школе вместе с моим отцом, и там они дрались, будучи одноклассниками. А. Л. Вишневский произвел мне предварительное испытание, предложив прочесть сценки из «Царя Федора». На следующий день я должен был явиться в театр к самому К. С. Станиславскому. Меня одели еще лучше, чем накануне. Воротничек был так узок, что я задышался в

нем. В театре меня встретил сам К. С. Станиславский. Увидев его величественную фигуру и седые волосы, я перестал что либо соображать и чувствовать.

— Нам очень приятно иметь в театре племянника Антона Павловича, — сказал мне К. С. Станиславский, протягивая руку.

В моем сознании неотступно звучало одно единственное слово: «Станиславский, Станиславский». Он был безмерно обаятелен и нежен. Я прошел по его приглашению в одно из фойе театра и сел рядом с ним на красном диване. Он задал мне ряд вопросов, на которые я отвечал механически, почти не понимая их смысла.

— Ну, теперь прочтите мне чтонибудь из «Царя Федора», — сказал, наконец, К. С. Станиславский.

Мне вдруг захотелось убежать. Раздался треск, воротничек лопнул и краями впился мне в щеку. Я замер, вернее умер! Еще минута, и мне стало все все-равно. Я прочел К. С. Станиславскому отрывок из «Царя Федора» и монолог Мармеладова. К. С. Станиславский сказал мне несколько ласковых слов и объявил, что я принят в Художественный театр. Он велел мне отправиться к В. И. Немирович-Данченко, чтобы договориться обо всех вопросах, связанных с поступлением в Художественный театр.

В эти же торжественные для меня дни К. С. Станиславский пригласил меня к обеду. Я явился к нему в гостиницу и застал там О. Л. Книппер-Чехову, М. П. Диллину и В. И. Качалова. Я был смущен до последней степени. Когда же увидел, что около накрытых приборов лежат невиданные мною доселе ножички и вилки особого рода, я почувствовал себя окончательно несчастным человеком. Даже радость, рожденная во мне честолюбием, совершенно угасла. Я проделал за обедом труднейшую умственную работу, соображая, как и чем следовало есть поданные блюда.

В театре я был зачислен сразу в филиальное отделение. Это была переходная стадия между сотрудником и артистом труппы. В этом отделении были тогда: Б. М. Сушкевич, Е. Б. Вахтангов, В. В. Готовцев, Г. М. Хмара и А. Д. Дикий.

Первыми моими ролями были: бессловесный «актер» и «оборванец» в сцене бунта в «Гамлете». Никогда я не испытывал такого волнения как при исполнении этих ролей. В качестве «оборванца» я с таким вдохновением был бутафорским топором по железной двери, что со стороны можно было подумать, что именно на мне держится весь спектакль. К. С. Станиславский следил за моим актерским развитием и не мало времени уделил мне, знакомя меня с начатками своей «системы».

Вскоре он дал мне роль Мишки в «Провинциалке» и сам занимался со мной этой ролью. В год моего поступления, в театре ставился «Мнимый больной» Мольера. Я, вместе с моими новыми товарищами, участвовал в интермедии, изображая одного из докторов. Наша задача заключалась в том, чтобы быть смешными, и нам предоставили полную свободу в отыскании средств, которыми можно было бы насмешить публику. Задача эта увлекла всех. Мы изощрялись в изобретении смешных приемов речи, смешных интонаций и пр. Вся наша уборная и многие актеры из других уборных устроили тотализатор, ставя по 20 коп. на того, кто сегодня больше всех насмешит публику. Казалось, все средства были использованы. Наконец, я изобрел заикающегося доктора. Актеры, ставившие на меня 20 коп., выиграли. На следующем спектакле на меня было сделано наибольшее число ставок. Я, заикаясь, проговорил свои слова. Следующим говорил А. Д. Дикий. И вдруг мы слышали неясные и непонятные звуки. А. Д. Дикий собрал почти все, что было выдуманно до сих пор в качестве комических приемов, и с необыкновенным темпераментом и быстротой, кашляя, чихая и заикаясь, произнес свои слова. Он побил рекорд и насмешил не только публику, но и всех нас, стоявших с ним вместе на сцене. Однако, после такого неужи-

данного выступления А. Д. Дикого, нам было запрещено дальнейшее развитие своих ролей в этом направлении. К. С. Станиславский боялся дальнейшего шага, которого можно было ожидать уже не иначе, как с большой тревогой.

В этом же году К. С. Станиславский начал свои педагогические эксперименты с молодыми силами театра. Из этих экспериментов образовалась впоследствии 1-ая Студия МХАТ. Е. Б. Вахтангову было поручено заниматься с нами системой К. С. Станиславского. Увидев среди своих учеников и меня, Е. Б. Вахтангов сказал:

— С этим актером Малого театра я не буду заниматься.

Я огорчился, но не надолго, так как Е. Б. Вахтангов стал заниматься и со мной. Занятия вел сам К. С. Станиславский, Л. А. Сулержицкий и Е. Б. Вахтангов. Упражнения и этюды носили характер импровизаций. Работали и над инсценированными рассказами. В это же время Болеславский, по своей инициативе, взялся за постановку «Гибели Надежды». Работа была готова через несколько месяцев. К. С. Станиславский просмотрел работу, одобрил ее и предложил нам пригласить родных и знакомых и показать им работу.

— Возьмите с них по рублю, — сказал он, — и вы окупите расходы.

Так мы и сделали. Это было первым нашим самостоятельным выступлением перед публикой, в то время, когда Студии, как таковой, в сущности еще не было.

Истинными создателями Студии, как молодого театра, как учреждения—были, главным образом, Б. М. Сушкевич и В. В. Готовцев. Они раньше всех поняли и почувствовали, что из занятий К. С. Станиславского может родиться серьезное, театральное дело, и положили не мало труда на то, чтобы возникла студия. Я помню, как В. В. Готовцев, больной, с высокой температурой, ходил среди рабочих, ремонтировавших помещение для Студии, и с любовью следил за ходом работ, давая распоряжения и входя в детали строительной техники. В. В. Готовцев, юрист по образованию, сделался вдруг архитектором и проявил глубокое и неожиданное понимание в вопросах строительства! Это может случиться только с человеком, вдохновленным какой нибудь идеей. В. В. Готовцев не жалел своих сил. Приблизительно в это же время он работал в «Обществе содействия устройству фабричных, заводских и деревенских театров». Он ставил там спектакли. Учреждение, известное ныне под именем дома Поленова, и есть то учреждение, возникновению которого не мало способствовал В. В. Готовцев и отчасти Б. М. Сушкевич. Кроме того, В. В.

Готовцев много работал среди крестьян, ставя спектакли и руководя различными рабочими театральными кружками.

Я помню, как внимательно приглядывался Б. М. Сушкевич к нашим попыткам создать Студию. Держась несколько в стороне, он, со свойственным ему умом и дальновидностью, взвешивал и оценивал то, что происходило. У большинства из нас не было и мысли о возможности возникновения театра. Но вот, Б. М. Сушкевич, решив что то про себя, вдруг переменялся и начал активно действовать. Л. А. Суллержицкий, он, В. В. Готовцев, Болеславский и Е. Б. Вахтангов принялись за организацию дела, и мы быстро почувствовали, что возникает новый театр. Мы, со своей стороны, помогали делу, которое они создавали, руководимые самим К. С. Станиславским. За «Гибелью Надежды» последовала работа Е. Б. Вахтангова «Праздник мира», «Сверчок на печи» в постановке Б. М. Сушкевича и целый ряд постановок, которые и составили репертуар вновь возникшего театра — Студии МХАТ. Студия возникла буквально из пламенного горячего стремления всех нас. Здесь мало было расчетов, мало практических соображений, здесь была единая молодая воля и почти полное отсутствие колебаний и сомнений. Мы беспреслововно и с радостью подчинялись нашим

старшим товарищам. Они вели нас умно и вдохновенно. Л. А. Суллержицкий был тем человеком, в присутствии которого нельзя было мыслить бессердечно или предаваться заботе о своих личных интересах. Его морально-общественный авторитет был велик не только потому, что он прекрасно и пламенно говорил по вопросам театра и совместной в нем жизни и работы, но главным образом потому, что делал то, о чем говорил. Мы видели его горячую душу и острый, сердечный ум больше, чем слышали. Л. А. Суллержицкий знал секрет всякого водительства и управления. Он знал, что человеку, желающему вести других людей к определенной цели, нужно прежде всего следить за самим собой и быть строгим к себе самому. Он знал, что ведомым нужно предоставить при этом полную свободу и тогда они сами пойдут за своим руководителем. Так и поступал с нами Л. А. Суллержицкий. Он знал и еще один секрет. Он заключался в ясном понимании мысли о том, что руководить — значит служить руководимым, а не требовать услуг с их стороны. Его художественный авторитет был также силен, как и моральный. Его художественное влияние проявлялось во всех постановках Студии, самостоятельных же постановок в Студии он не брал.

Мои старшие товарищи неоднократно предлагали мне принять участие в строительстве и ведении студийной жизни, но мне мешала неуравновешенность и мрачность моего душевного состояния. Пессимистические идеи и настроения овладели мной настолько, что я не мог понять, зачем в конце концов нужно все то, что с такой любовью и заботой делается вокруг меня. Но рядом с этим я сам принимал участие в жизни Студии, гонимый силой того творческого настроения, которое к тому времени я еще не успел утратить в полной мере. Во мне боролись два эти чувства, две силы, и я помню, как занимала Е. Б. Вахтангова эта моя двойственность. Я помню, с каким интересом он прислушивался к тем моим фразам, в которых грубо и остро выражалось иногда то одно, то другое настроение моей души. Умно улыбаясь и покачивая головой, глядел он на меня, ничего не говоря и я до сих пор не знаю, какие мысли слагались в нем, под влиянием моих странных и подчас нездоровых суждений. Я привязался к Е. Б. Вахтангову и смею думать, что и его отношение ко мне было достаточно теплым и дружеским.

Помимо нашей совместной театральной работы, где он был моим учителем, мы, несмотря на его занятость, неоднократно проводили вместе часы в разговорах и шутках.

Шутки наши всегда носили особый характер. Обыкновенно Е. Б. Вахтангов изобретал какой-нибудь «трюк», и мы разрабатывали его часами, изошряясь все более и более в ловкости и легкости выполнения его. «Трюки» бывали обычно не сложны. Нужно было, например: изобразить человека, который, желая опустить спичку в пустую бутылку, опускает ее мимо горлышка. Он не замечает этого и изумляется, видя спичку на столе и полагая, что спичка чудесным образом прошла сквозь донышко бутылки. Такой или подобный этому «трюк» повторялся нами десятки раз, пока мы не достигали виртуозности в его исполнении. Но, бывало и так, что, начав игру с «трюка», Е. Б. Вахтангов увлекался образом изображаемого им человека, и образ этот становился увлекательным и сложным существом. В таких случаях я обыкновенно был уже только зрителем и очень любил такие вдохновенные минуты Е. Б. Вахтангова. Игра с подобными «трюками» крайне полезна для актерского развития, и ее надо включать в программы театральных школ. «Трюк» никогда не удастся, если он сделан тяжело. Легкость—непременное условие при его выполнении.

Вскоре после поступления в МХАТ—я получил приглашение играть в кино. Я был

польщен и взволнован. Получив от меня принципиальное согласие, человек, пригласивший меня, вдруг вдохновился и приступил к переговорам о моем гонораре. Он решительно взмахнул в воздухе обими руками и, наступая на меня, быстро загнал меня в угол комнаты. Там мы оба остановились, и он начал:

— Вы подумайте: что дает вам экран? Славу! Вы делаетесь знаменитым! Вас все знают! И кто это делает? Экран! Вы понимаете? Вы получите, кроме того, 13 рублей! Соглашайтесь и кончено!

Но для меня было «кончено» уже в ту минуту, когда человек взмахнул руками и начал наступать на меня. Я согласился. Человек мгновенно исчез.

Картина готовилась к 300-летию дома Романовых. Часть кино-съемок должна была происходить в одном из небольших городов России. Два дня езды по железной дороге и двое суток пребывания в ужасных номерах в маленьком городке. Была зима, и стояли крепкие морозы. По приезде на место съемки нас гримировали и одевали в холодном, похожем на сарай, помещении. Актеры держали себя развязно, много пили, кричали и ухаживали за премьером. Премьер был седой человек с опухшим лицом и с признаками гениальности: он, например, боялся лестниц и

его водили по ступенькам под ручки, а он, слегка вскрикивая, закрывал руками глаза. В первый день съемки меня поставили на высокой горе. Аппарат был установлен внизу под горой. Я изображал царя Михаила Федоровича. Когда я показался в воротах, я услышал несколько отчаянных голосов, кричавших снизу от аппарата:

— Отрекайтесь от престола! Скорей! Два метра осталось! Скорей! Отрекайтесь!

Я отрекся, как умел.

Слева около себя я увидел нашего премьера. Он был одет священником и вел меня под руку, произнося при этом довольно неприличные слова. Съемка длилась долго, и я замерзал все больше и больше. После съемки обедали, много пили, премьер рассказывал анекдоты, и всем, кроме меня, было весело. Ночь в грязной гостинице я провел плохо и на другой день, выйдя на съемку, чувствовал себя ничтожным и несчастным. Съемка началась с того, что полиция отгоняла местных жителей, которые, увидев наши необыкновенные цветистые костюмы, пришли к нам с прошениями, в которых были изложены их нужды. Когда просители были разогнаны, началась съемка. Меня посадили на лошадь, верхом, и велели медленно проехать в ближайший лесок. Я еще с утра, спасаясь от холода, захватил с собой галоши. Когда мне

было приказано сесть на лошадь, я незаметно спрятал свои галоши под костюм и с ужасом думал, что их могут отнять у меня. Но к счастью галош моих никто не заметил. По соответствующей команде я медленно поехал по направлению к лесу. И вдруг одна моя галоша медленно поползла под костюмом и выпала на снег. Я замер. Через минуту вторая галоша последовала за первой. Я ждал скандала, крика и выговора. Но, к удивлению моему, никто не заметил моего несчастья, и после съемки я нашел обе свои галоши. Съемка становилась мучительной, и я готов был убежать от своих благодетелей, отказавшись и от обещанной мне славы и от 13 рублей.

Вечером администрация кино давала торжественный ужин полицмейстеру и прочим видным чиновникам города. Полицмейстер был весьма красивым и представительным мужчиной с лихо закрученными усами и орденами на груди. Ужин начался торжественными речами. Из речей следовало, что полицмейстер и есть то самое лицо, от которого зависит, зависело и впредь будет зависеть всякое кино-предприятие, всякий художественный и материальный успех кино в России и, наконец, самое русское искусство вообще как то находится в руках полицмейстера. Полицмейстер не оспаривал своего влияния на все русское искусство и, поднимая бокал,

благодарил администрацию кино за... за все вообще и выражал готовность и впредь... Словом, полицмейстер выражал свои мысли далеко не так ясно и отчетливо, как администрация кино. Но странным и неожиданным образом торжественность перешла в любовь, и многие в слезах обнимали друг друга. По рукам ходили фотографические карточки, и все присутствующие подписывали их, неизвестно для кого и зачем. Полицмейстер подписал карточку, на которой был изображен чей то памятник.

Вдруг поднялся некто, маленького роста с рыжими и жиденькими волосами, и тонким голосом прокричал приветствие полицмейстеру, называя его чуть не на «ты» и готовясь броситься к нему с поцелуями. Полицмейстер нахмурился, за столом произошло небольшое замешательство, но маленького, рыженького человека уже нельзя было остановить. Он был в экстазе. Его вывели из за стола. По его уходе за столом послышались спорящие голоса: одни были за удаление рыжего человека, другие против. Полицмейстер мрачнел. Администрация смутилась, и, наконец, стало известно, что маленький рыженький человек лежит в бассейне с рыбками в большой зале гостиницы, и что он очень пьян. Это как будто успокоило всех, но полицмейстер все же быстро уехал.

На другой день я был в Москве. Съемка не была еще окончена, но я наотрез отказался от дальнейшего в ней участия, и вместо меня был нанят другой актер, которого, как и меня, посадили на лошадь и приказали ехать в ближайший лесок, но только снимали его сзади, чтобы не показывать его лица, которое ни в какой мере не было похоже на мое.

Таково было мое первое выступление в кино.

С поступлением в МХАТ я, один, без родителей, переехал в Москву. Но связь моя с домом, разумеется, не прерывалась. Ежедневно, иногда дважды в день, писал я матери из Москвы, и так же часто писала мне мать. Отец был на юге. Мать писала, что он возвращается через Москву и просила меня встретить его на вокзале и повидаться с ним. Он ехал со своим сыном. Войдя в вагон, я застал его в тяжелом положении. У него начинался рак горла, и он знал об этом. Еще до поездки своей на юг, он, только что оправившийся от своей обычной болезни, должен был пойти к доктору—его беспокоило какое то неприятное ощущение в горле. Доктор, осмотрев отца, предложил ему операцию, не называя болезни. Но отец потребовал от док-

тора, чтобы тот сказал ему, какова его болезнь. И так как отцу покорялись все, то и доктор не смог ему отказать и сообщил ему, что у него рак горла. Возвратившись домой, отец сообщил об этом матери и немедленно решил уехать на юг, отказавшись от операции. Он рассчитывал на благотворное климатическое влияние. Так говорил он сам, но он был настолько сведущ в медицине, что, разумеется, не мог серьезно рассчитывать на это. Он понимал, что дело во времени, и что в конце концов болезнь неизлечима. В первый раз он выехал из дома не один. Он явно боролся с тоской от сознания близости смерти. Он снова начал пить, и эта его болезнь тянулась непрерывно в течение ряда месяцев, пока развивалась раковая опухоль.

По окончании первого сезона в МХАТ'е я вернулся домой и все мы переехали на нашу дачу, за город. Отец быстро слабел, но не терял сознания. Он точно описал мне картину своей предстоящей смерти и, кажется, даже определил день, в который он должен будет умереть. Мы по очереди дежурили ночами около него. Он стал впадать в бредовое состояние.

— Как обидно,—сказал он мне однажды,— я прожил такую длинную жизнь и что же вижу перед смертью? Какие то поезда с гусями! Как обидно глупо!

У него не было страха смерти. И даже, когда он страдал, задыхаясь от опухоли, я замечал на его лице следы раздражения, но никогда не видел страха. Он ужасно мучился. Опухоль медленно душила его. Не будучи в состоянии ничем помочь отцу, я вместе с тем не мог отойти от него и не мог оторваться от созерцания картины ужасающих человеческих страданий. Я в первый раз видел так близко смерть. Я следил, как дыхание отца становилось все короче и короче, как широко раскрывался рот, ища воздуха, я уловил момент, когда глаза его перестали видеть. Агония длилась несколько часов, но в эти часы для меня, как и для отца, не было времени. Наконец, лоб его пожелтел, и желтизна быстро прошла по всему лицу. Он умер.

Как неверно мы, актеры, изображаем на сцене смерть! Мы слишком много внимания уделяем тем физиологическим процессам, которые, как нам кажется, и дают картину смерти. Но это неверно и нехудожественно уже по тому одному, что натуралистическое изображение физических предсмертных мучений человека не может быть искусством. Мы не должны мучить публику, задыхаясь или корчась перед ней в судорогах агонии. Кроме боли и отвращения, мы ничего не вызовем в ней такими приемами. И чем точнее изобразим мы физическую муку уми-

рающего, тем дальше будем мы от картины смерти, как она должна выступать в искусстве. Смерть на сцене должна быть показана, как замедление и исчезновение чувства в времени. Актер, играющий смерть, должен в этом месте так построить ритмический и метрический рисунок своей роли, чтобы публика, следя за ним, чувствовала замедление времени и незаметно пришла к той точке, где замедленный темп как бы на секунду останавливается. И эта остановка даст впечатление смерти. При этом публика должна быть освобождена от необходимости наблюдать грубые и нехудожественные приемы, изображающие физиологические процессы умирающего человека. Конечно, для такой задачи нужна высокая актерская техника. Нужно, чтобы актер научился не только чувствовать сценическое время, но и владеть им. Он должен научиться владеть темпом. Как часто вместо темпа приходится видеть на сцене спешку. И чем больше актер спешит на сцене, тем медленнее кажется его игра.

Чувство сценического пространства также не знакомо актеру. Он не различает правой стороны от левой. Не различает во всей полноте авансцены и глубины, прямых и кривых линий, по которым он ходит. Он не научился еще «рисовать» своим телом фигуры и линии в сценическом пространстве. А вместе

с тем актеры любят сделать подчас «широкий и красивый» жест рукой. В них живет в это время инстинктивное чувство пространства. Но почему же они не хотят сделать широкого, красивого и выразительного жеста всем телом? Значительная часть вины ложится здесь на привычку актера мимировать. Он прежде всего стремится вложить свою выразительность в мимику и тем убивает выразительность тела. При мимике тело замирает и застывает. Жест тела переходит в жест лица, становится мелким и подчас жалким. Уж не говоря о том, что лицо актера просто не может быть видимо всем зрительным залом, оно, кроме того, никогда не даст такой выразительности, какая свойственна телу в целом. Глаза актера, вот то, что имеет право на максимальную выразительность, но глаза только тогда будут действительно выразительными, когда все тело актера, исполненное волей, рисует в сценическом пространстве свои формы и линии. Если тело живет, то глаза с необходимостью наполняются смыслом и выразительностью. Делясь впечатлением от спектакля, публика говорит: «какие у него, или у нее, были глаза в этой сцене!», но она не говорит: «какой рот», или: «какие щеки», «какой подбородок». Тело в пространстве и ритмы во времени — вот средства актерской выразительности.

После смерти отца, мы с матерью переехали в Москву. Мне было 21 год, и я должен был призываться на военную службу. Мое душевное состояние было тогда уже очень тяжелым. Я почти терял равновесие в присутствии большого числа людей. Это развилось потом в боязнь толпы. Призывные дни были для меня нестерпимо мучительны. Кроме того, меня угнетала возможность быть призванным. Л. А. Суллержицкий понимал мое душевное состояние. В день призыва он объявил мне, что пойдет меня провожать на призывной пункт. Я был поражен и потрясен его вниманием. Его присутствие действовало на меня успокаивающе, и я не имел мужества отказаться от его предложения. Впрочем, я уверен, что он во всяком случае пошел бы со мной, и мне не удалось бы его уговорить. Моральные импульсы были в нем так сильны, что он покорялся им, не считаясь с внешними препятствиями и кажущимся «здравым смыслом». Рано утром я расстался с Л. А. Суллержицким у дверей громадного здания, в котором происходил осмотр новобранцев. Толпы возбужденных и заранее озлобленных людей собирались около дверей здания и медленно, давя друг друга и ругаясь, входили в самое здание. Бесконечное число грязных комнат, холодный каменный пол, окрики солдат, направлявших нас то туда, то

сюда, толчки и брань. Каждый из нас тосковал по ком то, оставленном дома. Часы проходили в бестолковой сутолоке. Нас, партиями, то загоняли в какую нибудь комнату и запирали надолго, то снова выпускали и снова запирали, казалось, без всякого смысла и порядка. Я с тоской смотрел на толпу моих однолеток и не мог понять, существует ли у распорядившихся нами солдат план и система, убавляемся ли мы численно или нет. Начался ли где нибудь осмотр? Сквозь окна было видно, как проливной дождь мочил толпу женщин, старых и молодых, ожидавших своих братьев, мужей и сыновей. Наконец, нам велели раздеться. Мы побросали свои платья на полу и голые простояли еще несколько часов. Поздно вечером я попал на комиссию. Врачи были измучены до последней степени. Они кричали на нас, впиваясь в нас руками и пронзая на мгновение трубками спину и грудь. Я еле держался на ногах и тупо ждал приговора. Вдруг я услышал: «Три месяца!» Отсрочка! Мечта моя осуществилась! Отсрочка! Все мучительные и сложные картины, которые рисовались в моем сознании и группировались около матери, все побледнели, и я почувствовал, что еще три месяца жизни дарованы мне. Еще в течение часа искал я свое платье. Было совсем темно, когда я вышел на улицу. Дождь лил попрежнему. У меня кружилась

голова от счастья. Я бросился бежать, жадно вдыхая свежий воздух.

— Миша!— услышал я тихий и ласковый голос.

Я обернулся. Около меня стоял Л. А. Суллержицкий, весь мокрый от проливного дождя. Я остолбенел. Весь день Л. А. Суллержицкий не отходил от призывного пункта и ждал меня в толпе родных, оплакивавших своих единственных... Кто же был я ему, Л. А. Суллержицкому? Брат? Сын? Я был всего только одним из его учеников!!!

Как все истинно добрые люди, Л. А. Суллержицкий любил иногда казаться сердитым, строгим и даже грозным. Он завел в Студии толстую книгу, в которую каждый из нас мог записать свои мысли. Однажды Л. А. Суллержицкий сам записал в эту книгу ряд удивительных мыслей о рабочих, об их тяжелой жизни в современных условиях и в связи с этим о необходимости внимательного отношения к нашим театральным рабочим. Я, прочитав эту статью, вдохновился ее содержанием, но увы, не нашел ничего лучшего, как излить свое вдохновение в ряде карикатур, которыми и иллюстрировал статью Л. А. Суллержицкого. Вечером, придя в Студию, я услышал громовой крик. Л. А. Суллержицкий

искал виновника иллюстраций и, казалось, готов был растерзать его на месте.

— Это оскорбление! — кричал он издали, приближаясь к нам, — кто, кто смел сделать это?!

Разгневанный Л. А. Суллержицкий показался в дверях, ища свою жертву.

— Кто сделал это? Говорите сейчас же! Кто?

— Это я...—ответил я в ужасе. Пауза.

— Ну так, что же такого,—ласково и спокойно сказал вдруг Л. А. Суллержицкий,—ну нарисовали! Ну и что же? Да ничего!

Л. А. Суллержицкий обнял меня и готов был утешать, как будто виноват был он, а я привлекал его к ответу. Такова была злопамятность Л. А. Суллержицкого.

Его художественное чутье и чувство правды были поразительны. Он делал удивительные вещи; беря, например, начало какогонибудь незнакомого ему рассказа, он погружался в его образы и затем говорил, как по его мнению должен автор развернуть рассказ и как должны будут, в течение рассказа, действовать его герои. Его интуитивные прозрения были верны. Когда он вел какуюнибудь репетицию, он очень долго заставлял актеров работать над двумя-тремя первыми фразами текста. Он не мог репетировать всей вещи в целом, если не найдено самое начало, от которого он мог бы

исходить, органически развивая все дальнейшее. Он одинаково чувствовал и комизм и трагизм сценических положений, и мы многому научились от него в этом отношении. Л. А. Суллержицкий прекрасно рисовал. Многие из бутафорских вещей в наших постановках были сделаны им. Я помню, однажды, как поздно ночью мы сидели с ним на полу и разрисовывали пальто для роли «Калеба» из «Сверчка на печи». Пальто должно было быть старым и грязным. Л. А. Суллержицкий развел жидкий кофе и рисовал грязь на разостланном на полу пальто. Однажды он сказал мне:

— Знаете, Миша, что мне хочется нарисовать?

— Что?—спросил я.

— То, — ответил серьезно и задумчиво Л. А. Суллержицкий, — то, чего не видно.

Я не понял, о чем идет речь, и Л. А. Суллержицкий разъяснил мне:

— Когда вы смотрите на какойнибудь предмет, то вы видите его ясно и определенно. Предметы, лежащие рядом, для вас уже плохо видимы. И чем дальше в стороны, тем хуже видите вы окружающие предметы. Вы их собственно уж не видите. А где границы, где вы действительно перестаете видеть? Вот мне и хочется нарисовать, как человек не видит окружающих предметов, как они постепенно

исчезают из поля его зрения и из его сознания.

Кажется, Л. А. Суллержицкий сделал однажды попытку нарисовать то, чего не видно.

Иногда, он подолгу проводил время, прислонившись головой к стене, закрыв глаза и тихонько напевая какойнибудь мотив. При этом он слегка отстукивал по стене пальцами и ладонью руки такты и метрические узоры мотива. Не раскрывая глаз, он медленно переходил к другой стене, и там повторялось тоже самое, через минуту он переходил на новое место и т. д.

Что происходило в это время в его душе?..

От нас, разумеется, не скрылась эта его особенность. И Е. Б. Вахтангов, имитируя на вечеринках своего любимого Л. А. Суллержицкого, изображал именно эту черту. Он делал это очень смешно. Но, однажды, после смерти Л. А. Суллержицкого, когда мы вспоминали его и рассказывали друг другу свои о нем впечатления, Е. Б. Вахтангов вдруг встал и изобразил Л. А. Суллержицкого у стены, напевающего мотив с закрытыми глазами. Но результат был неожиданный.

Нам не только не стало весело, мы вдруг почувствовали близость Л. А. Суллержицкого, и многие из нас испугались. Е. Б. Вахтангов перестал изображать, и мы в молчании разошлись. Л. А. Суллержицкий страдал болезнью

почек и часто приходил на репетицию бледный, с опухшим лицом, с трудом передвигая ноги. Но через четверть часа его нельзя было узнать, он вдохновлялся, болезнь была забыта, и он бегал, показывая нам, как надо играть, и хохотал вместе с нами, как юноша.

Однажды, это было в гастрольной поездке театра, Л. А. Суллержицкий объявил нам, студийцам, что сегодня после спектакля мы все должны собраться у него в номере, что он имеет нам сказать что то очень важное и серьезное. Весь день Л. А. Суллержицкий имел сосредоточенный вид, и мы были заинтересованы и даже встревожены предстоящим разговором. О чем будет речь, мы не могли догадаться. Вечером, окончив спектакль, мы быстро разгримировались и отправились в гостиницу, где остановился Л. А. Суллержицкий. Там, около дверей его номера, уже ждали наши товарищи, не участвовавшие в сегодняшнем вечернем спектакле. Дверь в комнату Л. А. Суллержицкого была закрыта. И мы ждали, когда Л. А. Суллержицкий выйдет к нам и впустит нас к себе. Но дверь не открывалась. Прождав довольно долго, мы решились постучать. Ответа не последовало, и мы тихонько отворили дверь. В номере было темно. Очевидно, Л. А. Суллержицкого еще не было дома. Мы тихонько вошли в номер и зажгли свет.

— Кто там? — раздался вдруг испуганный крик.

Мы обернулись и увидели Л. А. Суллержицкого. Он раздетый сидел на кровати, испуганно кутаясь в одеяло. Вид у него был заspanный.

— Кто это? Что надо? — кричал он на нас.

— Мы к вам, Леопольд Антонович.

— Зачем? Что случилось?

— Вы вызывали нас...

— Когда? — Л. А. Суллержицкий протер глаза и вдруг захохотал. — Голубчики мои, забыл! Ей богу забыл! Идите домой! в другой раз!

Уходя мы слышали, как заливался хохотом Леопольд Антонович.

Театр совершал гастрольную поездку по южным городам России. Мы с Е. Б. Вахтанговым условились жить вместе, в одном номере гостиницы. Не помню, что задержало меня в Москве, но я должен был приехать в тот город, куда направился театр, одним днем позже. Приехав в чужой город, я с вещами подошел к извозчику и сказал ему адрес гостиницы, в которой остановились наши актеры.

— Вы племянник Антона Павловича Чехова? — вдруг неожиданно, наклонившись ко мне, спросил извозчик.

— Я!—ответил я с изумлением.

— Пожалуйста-с!

Я был так поражен, что даже не пытался разгадать, что значило это происшествие. Денег с меня извозчик не взял. У дверей гостиницы меня встретил швейцар.

— Вы племянник Антона Павловича Чехова?

— Я!

— Пожалуйста-с!

Меня провели в большой номер. Там сидел Е. Б. Вахтангов и хохотал. Его проделка удалась блестяще. Мы поселились вместе с Е. Б. Вахтанговым. Несмотря на наши дружеские отношения, наша совместная жизнь протекала не без некоторых осложнений. Виной тому был я. Я увлекался в то время Шопенгауэром и имел постоянно отсутствующий и мрачный вид. На лице моем было написано, что я знаю нечто такое, чего не знает никто, не читавший Шопенгауэра. Это повидимому раздражало Е. Б. Вахтангова. Он чувствовал неестественность моего поведения. Я целыми днями лежал на кровати с томами Шопенгауэровских сочинений в руках. Е. Б. Вахтангов достал две мандолины и выучил меня играть по нотам. Мы играли с ним дуэты, но пессимизм мой не убавлялся, и Е. Б. Вахтангов имел в моем лице тяжелого и скучного сожителя. Но тяжесть наших

отношений еще больше усилилась, когда я купил на улице у какого то оборванного человека большую черную таксу, заплатив за нее рубль. Такса оказалась больной, и все мое внимание было сосредоточено на ней. Е. Б. Вахтангова раздражала моя такса. Она скулила дома и в театре, куда я брал ее с собой.

И вот, в результате наших натянутых с Е. Б. Вахтанговым отношений, у нас как бы сама собой возникла игра особого рода. Она называлась игрой в «ученую обезьяну». Заключалась она в том, что мы каждое утро по очереди варили кофе. При чем тот, кто варил кофе, и был «ученой обезьяной». Он вставал с постели первым и на четвереньках должен был проделывать все, что связано с приготовлением кофе. Тот же из нас, кто не был в это утро «обезьяной», имел право бить обезьяну за все, что казалось ему достойным наказания. Обезьяна должна была безропотно сносить все побои и ждать следующего утра, когда обезьяной становился другой, и когда можно было отомстить за все нанесенные обиды. Легко догадаться, что с каждым днем наши актерские темпераменты разгорались все больше и больше. Пускались в ход коврики, свернутые в трубку, стулья и т. п. Но мы терпели все. Никто из наших товарищей не знал об этой игре в «ученую

обезьяну». У нас образовалась своя этика, обязывавшая нас не только терпеть, но и хранить молчание. Наши накопившиеся страсти разразились, наконец, небольшой катастрофой. Не помню, кто из нас был на этот раз «ученой обезьяной», но «обезьяна» взбунтовалась, и начался жестокий бой. Один из ударов Е. Б. Вахтангова пришелся мне по лицу и выбил зуб. Оставшимся осколком зуба я буквально распорол себе язык, но бой не прекратился, и через несколько секунд мне удалось зажать голову Е. Б. Вахтангова у себя под мышкой, и я крепко сдавил ее. Пользуясь его беспомощным положением, я решил немного передохнуть. Случайно взгляд мой упал на лицо моей жертвы: Е. Б. Вахтангов почернел и задыхался. Я отпустил его. Бой кончился, и вместе с ним окончилась и наша «вражда». Я долго не мог есть, мой рот распух, и Е. Б. Вахтангов заботливо ухаживал за мной. Потом, когда я спросил Е. Б. Вахтангова, почему он не сказал мне, что он задыхался, когда я сжал его голову, он ответил, что в первую минуту он не хотел просить пощады, так как до сих пор никто из нас не делал этого, но потом он уже не мог ничего сказать, так крепко сдавил я его шею. Но, как ни странно, как ни трудно поверить этому, но наши бои, несмотря на всю грубость их, были вовсе не так грубы! Помимо

спортивного характера, в них было много веселья и молодого задора, о которых теперь приятно вспомнить. Такие, больше, чем интимные отношения наши, не мешали мне смотреть на Е. Б. Вахтангова, как на старшего товарища и учителя в театральном деле.

Е. Б. Вахтангов был знатоком «системы» К. С. Станиславского. На его занятиях «система» оживала, и мы начинали понимать ее действительную силу. Педагогический гений Е. Б. Вахтангова творил в этом смысле чудеса. И, уча нас, Е. Б. Вахтангов сам развивался с необыкновенной быстротой.

— Ты знаешь, — говорил он мне незадолго до смерти, — я могу теперь постичь любое театральное положение, любую сценическую идею так же легко, как взять с полки книгу.

И он, действительно, рождал свои театральные мысли буквально на наших глазах. Сами собой складывались афоризмы в его речи, когда он говорил о театре с нами или со своими студийными учениками.

Его режиссерский талант известен всем по его постановкам. Но это всего лишь одна сторона: другая заключалась в том, как проявлялся режиссерский гений Е. Б. Вахтангова в его работе с актерами во время процесса постановки пьесы.

Проблема взаимоотношений режиссера и актера сложна и трудна. Можно читать де-

сятки лекцій на эту тему, но они не приведут ни к чему, если у режиссера нет особого чувства актера. И этим чувством в совершенстве обладал Е. Б. Вахтангов. Он сам говорил о нем, как о чувстве, которое бывает, когда человека берут за руку и осторожно и терпеливо ведут его туда, куда нужно. Он как бы незримо становился рядом с актером и вел его за руку. Актер никогда не чувствовал насилия со стороны Е. Б. Вахтангова, но и не мог уклониться от его режиссерского замысла. Выполняя задания и замыслы Е. Б. Вахтангова, актер чувствовал их, как свои собственные. Эта удивительная способность Е. Б. Вахтангова снимала вопрос о том, кому принадлежит решающий голос в трактовке роли: актеру или режиссеру. И надо радоваться, что вопрос этот еще до сих пор не решен «теоретически», иначе деспотичные режиссеры и упрямые актеры дурно использовали бы любое решение его. Е. Б. Вахтангов решал вопрос практически. И это решение заключалось в человечности самого Е. Б. Вахтангова, в его умения проникать в чужую душу и говорить на ее языке. Во многом можно убедить человека, если начать говорить с ним на его языке, на языке его души. Е. Б. Вахтангов умел делать это. Он никогда не был сентиментален с актерами, и актеры никогда не мешали его замыслам

своими прихотями и упрямством. Для того, чтобы стать режиссером типа Е. Б. Вахтангова, надо научиться человечности и внимательному отношению к людям вообще. Здесь снова сходятся вопросы искусства и вопросы морали.

Е. Б. Вахтангов обладал еще одним незаменимым для режиссера качеством: он умел показывать актеру то, что составляет основной рисунок его роли. Он не показывал образа в целом, он не играл роли вместо самого актера, он показывал, играл схему, канву, рисунок роли. Ставя «Эрика XIV» он показал мне таким образом рисунок роли самого Эрика, на протяжении целого акта пьесы, затратив на это не более двух минут. После его показа мне стал ясен весь акт во всех деталях, хотя их Е. Б. Вахтангов и не коснулся. Он дал мне основной, волевой каркас, на котором я мог распределить потом детали и частности роли. У него была особая способность показывать. Два несравнимых между собой психологических состояния переживает человек, если он только показывает или если выполняет сам. У человека показывающего есть известная уверенность, есть легкость и нет той ответственности, которая лежит на человеке делающем. Благодаря этому показывать всегда легче, чем делать самому,

и показ почти всегда удается. Е. Б. Вахтангов владел психологией показа в совершенстве. Однажды, играя со мной на бильярде, он демонстрировал мне свою удивительную способность. Мы оба играли не важно и довольно редко клали в лузы наши шары. Но вот Е. Б. Вахтангов сказал:

— Теперь я буду тебе показывать, как нужно играть на бильярде!—и переменяв психологию, он с легкостью и мастерством положил подряд три или четыре шара. Затем он прекратил эксперимент и продолжал игру по прежнему, изредка попадая шарами в цель.

Благодаря этой удивительной способности Е. Б. Вахтангова, на его репетициях очень мало разговаривали. Вся работа протекала в показах, в демонстрировании образов и т. д. Он прекрасно понимал, что если актер много говорит о своей роли, то это значит, что актер ленится и оттягивает момент настоящей репетиции. Актеры и режиссеры должны выработать особый рабочий язык. Они не имеют права рассуждать друг с другом в процессе работы. Они должны научиться воплощать свои мысли и чувства в образах и перебрасываться этими образами, заменяя ими длинные, скучные и бесполезно-умные разговоры о роли, о пьесе и пр. Я твердо верю, что такое время настанет, когда актеры

поймут, что их муки и терзания, связанные с их профессией, происходят в большинстве случаев от их нехудожественных методов при разработке художественных произведений.

Наконец, у Е. Б. Вахтангова было и еще одно удивительное качество: сидя на репетициях в зрительном зале, он всегда чувствовал зал как бы наполненным публикой. И все, что происходило перед ним на сцене, преломлялось для него через впечатление воображаемых зрителей, наполнявших зал. Он ставил пьесу для публики, и потому его постановки были всегда так убедительны и понятны. Он не страдал той режиссерской болезнью, которая так распространена в наши дни и которая побуждает режиссера ставить спектакль исключительно для себя самого.

Режиссеры, страдающие этой болезнью, лишены чувства публики и почти всегда подходят к своему искусству чисто интеллектуально. Они страдают особой формой умственного эгоизма.

Я счастлив, что судьба позволила мне довольно долгое время работать с Е. Б. Вахтанговым. Воспоминания о нем, как о мастере сцены, дают мне теперь много знаний, говорящих о правде театрального дела.

Моя нервная напряженность, которую я так искусно скрывал до сих пор от внешнего мира, достигла, наконец, таких размеров, что в целом ряде моих поступков стала проглядывать наружу. Я вдруг спрашивал когонибудь из моих товарищей, не слышит ли он, например, того особенного шума, который слышу я сам в эту минуту, и по лицу товарища догадывался о том, что он не только не слышит его, но и не понимает, о чем собственно я его спрашиваю. Я слишком часто подходил к окнам и с тревогой глядел на улицу. Или вдруг, во время спектакля чувствуя потребность вернуться домой, я начинал так быстро играть свою роль, что это обращало на себя внимание моих партнеров. Однажды, идя по улице, я был особенно сильно захвачен чувством гнетущего страха и в ужасе озирался кругом, собираясь бежать. В это время меня встретил Б. М. Сушкевич. Он взял меня за руку и с легкой иронией, громко и ясно, сказал:

— Что вы?—и подождав немного, также громко и четко повторил:

— Ну, что вы?

Услышав его ясный, здоровый и спокойный голос и почувствовав в нем нотку иронии, я пришел в себя и сконфуженно продолжал свой путь. Я только теперь понимаю, каким могучим средством является ирония

для таких «больных», каким был в то время я.

Я помню, как однажды я пришел к профессору Ганнушкину и привел с собой одного своего друга, который, как и я, начал ощущать приступы страха. Я считал себя специалистом в этих вопросах и, оставив друга в приемной профессора Ганнушкина, вошел к нему один с тем, чтобы изложить ему, в чем собственно заключалась болезнь друга. Профессор Ганнушкин внимательно выслушал меня и весьма деликатно, но с глубокой иронией, произнес несколько слов по адресу своего невидимого пациента. Я в точности передал другу слова профессора, и они подействовали на него чудесным образом. Мы оба были сконфужены до чрезвычайности, а друг мой исцелился от своих страхов.

Как бы то ни было, но о моем душевном состоянии мои товарищи уже догадывались. Я изощрялся в изобретении всевозможных приемов, которыми пытался скрывать свои переживания. Как раз в это время в моем сознании с особенной ясностью складывалось стройное материалистическое мировоззрение. Я уже достаточно хорошо разбирался в идеях «исторического материализма». Я познакомился с основными положениями учения Маркса, читал Энгельса, Каутского и других писателей этого направления. Но ясность моего

мировоззрения не спасала меня от душевных страданий. Учение Дарвина, в которое я был буквально влюблен, доставляло мне вместе с радостью и много страданий. Я видел в нем, рядом со строгой закономерностью и мудростью природных законов, целую область жизни, которая шла под знаком случая. Случай, как тяжкий кошмар, преследовал меня всюду. Стройная система идей «исторического материализма» также не спасала меня от случая. Мудрость мирового порядка встречалась в моем сознании с бессмыслицей случая. И чем больше вживался я в материалистическое мировоззрение, тем ярче и мучительнее разворачивалась передо мной бездна с царящим в ней случаем.

Я стал искать спасения в этических философских учениях. Ницше возбуждал мою волю, но не мог, разумеется, закрыть разверзавшейся передо мной бездны. Вл. Соловьев казался мне верующим, но лишенным действительных знаний. Я требовал от него доказательств существования потустороннего мира и добра, но он не мог дать мне этих доказательств. Впоследствии я понял, что доказательства, которых я требовал от него, должны были быть доказательствами чисто материалистическими, т. е. такими, которые по существу своему не могут быть доказательствами в области волновавших меня в то время вопросов.

Я изыскивал случаи всюду и везде. Я пытался подвести их под какую нибудь закономерность, ища в ней спасения. И мне, конечно, всегда удавалось сделать это, мне было ясно, что если я на улице поскользнулся, упал и сломал себе ногу, то весь этот процесс легко разложим на сложнейшую закономерность. Но эта закономерность была не той, которую так мучительно искал я. Религиозные вопросы не успокаивали меня. Я рассматривал их, как область настроений, область веры, и оставлял в стороне. Несмотря на презрение к людям, которое я заботливо воспитывал у себя в душе, находя в нем облегчение и отдых, несмотря на это презрение, я чувствовал в глубине души что то похожее на любовь или жалость как раз к тем именно людям и существам, которых я сильнее всего старался презирать. Но мне нечего было делать с этим подобием любви, таившимся в моей душе. Мое сознание не позволяло мне любить потомков обезьяньего рода, которые, как пузыри на воде, появляются в мире только затем, чтобы исчезнуть, не оставив после себя ничего, кроме подобного себе существа. Пусть это существо будет совершеннее и умнее своего предка, пусть оно победит случай, болезнь, смерть, пусть оно задушит себя механизмом чудовищной цивилизации, пусть наслаждение земными ра-

достями достигнет величайшего напряжения, пусть!—но я не хочу служить такой унижительной, сладострастной цели обезьяньих потомков.

Так рассуждал я, впадая в круг хорошо известных всем пессимистических настроений и идей. Когда я вспоминал о том, что солнце, как говорит наука, рано или поздно погаснет, и мир наш застынет и умрет, меня охватывала радость и покой, когда же я читал о том, что солнце не погаснет, как говорит та же наука, не погаснет потому, что летящие на него осколки планет возмещают потерю солнечного тепла, во мне поднималось глубокое возмущение против всего обезьяньего рода, жаждавшего вечного сладострастия.

Наконец, я стал самостоятельно искать выхода из невыносимого душевного состояния моего. Я писал длинные сочинения по вопросам этики, но сочинения эти были собранием жестоких и злых мыслей. Играл я на сцене в этот период моей жизни с отвращением, механически, во мне почти совсем угасло чувство художественной цельности, о которой я упоминал выше. Механически и машинально жил я на сцене и вне сцены. Ужас бессмыслицы жизни и призрак случая терзали меня. Все мое внимание сосредоточилось исключительно на матери. В это время ей было 60 с лишним лет. Она часто болела, и я холодел от ужаса, думая о том,

что она может умереть. Я не представлял себе жизни без матери. Только она была тем, что удерживало меня в жизни. Я твердо решил, что вместе с ней умру и я. Мысль о самоубийстве медленно и закономерно развивалась и крепла во мне. Я уже обдумал и способ самоубийства. Мне где то удалось достать браунинг и я держал его заряженным в своем письменном столе. Я огрубел невероятно. В моих словах и поступках проявлялся цинизм. По-прежнему были далеки от меня религиозные настрояния. Но вместе с тем я часто заставлял себя в горячей молитве за мать. Обстановка, в которой я жил, была несприятна и запущена. Мать уже не могла заниматься уборкой нашей квартиры, я же сам не обращал на свое окружение никакого внимания. Однажды, во время представления «Потопа», в антракте я подошел к окну и увидел на площади небольшую толпу людей. Нервы мои были напряжены до крайности—я не выдержал и, быстро одевшись, ушел со спектакля. Спектакль остался неоконченным.

Так начался острый период моего нервного расстройства. В течение целого года я почти не выходил из дома. Дни Октябрьской революции я воспринимал уже больным, страдая от сердечных припадков.

Восприятия моих чувств обострились до крайности: мне казалось, например, что я мог

слышать на любом расстоянии. Я направлял свой обострившийся слух в разные пункты Москвы и воспринимал уличный шум и голоса толпы. Это доставляло мне не мало мучения, так как я в сущности, как бы, никогда не оставался один и не испытывал тишины, которой так жаждал. Даже во время сна я не переставал слушать. Потянулись бессмысленные, тяжелые и однообразные дни. О театре я забыл совершенно. Я не думал, что мне придется снова вернуться к нему. Вообще представление мое о будущем было туманно и завершалось мыслью о самоубийстве. Иногда ко мне приходил В. С. Смышляев, он играл со мной в шахматы, или пытался учить меня игре на скрипке, но я оказался неспособным учеником. Иногда я сознавал, что нервы мои напряжены и расстроены, в остальное же время мне казалось, что люди, окружавшие меня, не понимают всего ужаса и бессмыслицы человеческой жизни и считают меня нездоровым только потому, что я имел смелость увидеть эту бессмыслицу и не бежал от нее в красивый обман теоретических измышлений рассудка. Эта мысль повергала меня в глубокое уныние. Я не видел никакого исхода. Все, что я удержал в своем сознании из темных мыслей, с которыми познакомился, читая философские и другие сочинения, — все эти мысли подбирались мной так, что кар-

тина мира рисовалась мрачной, тяжелой и беспросветной. Я думал о «мировой душе», мне казалось, что она сошла с ума, и поэтому наш мир гибнет в мучениях. По инициативе К. С. Станиславского и Студии, ко мне был приглашен консилиум врачей.

— Что вы читаете?—спросил меня один из них.

Среди перечисленных мною авторов был и Шопенгауэр.

— Но ведь Шопенгауэр не знал, как следует, даже физиологии; и все его рассуждения не имеют особой цены,—заметил врач.

Услышав такой отзыв о любимом своем философе, я очень огорчился и упрямо решил впредь заниматься его философией. Консилиум развлек меня, и мне вдруг понравилось быть больным. Несмотря на постоянный гнетущий страх и другие ощущения, я стал смотреть на себя с некоторой объективностью. По целому ряду причин мне не удалось в полной мере провести лечения, предписанного врачами, и я оставался почти в том же положении.

Решив навсегда порвать с театром, я стал думать о способе добывания средств к дальнейшему существованию. Я должен был избрать такое занятие, которое позволяло бы мне оставаться дома, так как на улице я выходить не мог. Я решил вырезать из дерева

шахматы и продавать их. Одна шахматная игра была сделана и продана за сто рублей. Ее купил человек, хорошо знавший все обстоятельства моей жизни. Он купил их у меня лишь для того, чтобы поддержать меня материально. Этим и кончилась моя новая профессия. Купленные у меня шахматы были подарены А. Б. Гольденвейзеру и в настоящее время находятся у него. Я стал думать о переплетном ремесле, но и это занятие не привилось, хотя переплетать я научился. Я перепробовал таким образом ряд ремесел, но все одинаково безуспешно.

Я продолжал пить и под влиянием вина писал различные сочинения на невероятные темы. Я описывал, например, очень подробно и пространно, мгновение за мгновением, состояние человека, попадающего под колеса трамвая. Прочитывая написанное, я с ужасом видел, что это похоже на бред, в котором нет ни малейшего смысла. Спиртные напитки были тогда запрещены, и я невероятно страдал без алкоголя. Вопрос о добывании средств к существованию становился все острее. Один из моих друзей дал мне однажды совет открыть театральную школу и таким образом получить постоянный заработок. Мысль эта показалась мне неосуществимой. Но настоящие друзья заставили меня, наконец, объявить о приеме учеников во вновь открывшуюся Сту-

дню. Экзаменуя приходивших ко мне учеников, я отбирал себе состав будущей моей Студии. В моей запущенной и неуютной комнате протекали первые уроки. В. С. Смышляев был также преподавателем моей Студии, и мы по очереди занимались с своими учениками. Четыре года существования «Чеховской Студии», как ее называли ученики, сыграли в моей жизни большую роль. В эти же годы медленно начало восстанавливаться мое здоровье.

С первой же встречи со своими учениками, я почувствовал к ним нежность. Моя предстоящая педагогическая деятельность с первых шагов получила верное направление. Меня охватило то изумительное предощущение целого, которое я почти утерял в последнее время. В этом целом заключалась вся идея будущей школы. И в течение последующих четырех лет это целое развивало из себя частности и образовывало то, что ученики назвали «Чеховской Студией». Были и ошибки в жизни «Чеховской Студии» и крупные ошибки, но теперь я радуюсь этим ошибкам,—они многому научили меня и моих учеников. Я никогда не готовился к урокам: приходя в школу, я каждый раз заново был охвачен идеей целого и тут же на месте прочитывал в целом, какие частности должны

быть выявлены сегодня. Я никогда не позволю себе сказать, что я преподавал «систему» К. С. Станиславского. Это было бы слишком смелым утверждением. Я преподавал то, что сам пережил от общения с К. С. Станиславским, что передал мне Л. А. Сулержицкий и Е. Б. Вахтангов. Как понял и пережил я сам то, что воспринимал от своих учителей, так передавал я это и своим ученикам. Все преломлялось через мое индивидуальное восприятие и все окрашивалось моим личным отношением к воспринятому. Со всей искренностью должен я сознаться, что никогда не был одним из лучших учеников К. С. Станиславского, но с такой же искренностью должен сказать, что многое из того, что давал нам К. С. Станиславский, навсегда усвоено мной и положено в основу моих дальнейших, до известной степени самостоятельных опытов в театральном искусстве.

Мои ученики, помимо того, что передавал им я, — занимались непосредственно и с К. С. Станиславским и Е. Б. Вахтанговым. Правда, Е. Б. Вахтангов читал моим ученикам всего лишь две лекции, но он затронул в них целый ряд самых существенных вопросов: о трагедии и водевиле, о «решении» сценических задач и проч. Занятия моих учеников с К. С. Станиславским длились в течение целого года: несколько студий (Вахтанговская, Армянская,

Габима и Чеховская), объединившись, занимались с К. С. Станиславским «системой», последовательно проходя как «работу актера над собой», так и «работу актера над ролью». Для практического прохождения работы над ролью К. С. Станиславский остановился на «Венецианском купце» Шекспира, задумав осуществить эту постановку объединенными силами всех перечисленных студий. Работа над пьесой была уже начата, но затем занятия прекратились, в виду отъезда К. С. Станиславского с МХАТ'ом в заграничную поездку (гастроли).

Своеобразной особенностью программы наших студийных занятий было минимальное количество «технических» предметов: постановка голоса, дикция, декламация, пластика, очень модная в те годы акробатика—все эти предметы или совсем отсутствовали в нашем расписании занятий или занимали в нем второстепенное место. Мое отношение ко всем этим предметам было почти отрицательное. Совсем нельзя сказать, что мы мало стремились заниматься всеми этими «техническими» предметами. Наоборот: «Чеховская Студия» видела в своих стенах многих из лучших в то время преподавателей и преподавательниц. Мы испробовали три или четыре различных «системы» постановки голоса, столько же систем дикции и т. д., и никогда

ни меня лично, ни моих учеников не покидало чувство неудовлетворенности. Неудовлетворенность бывала тем больше, чем с большим рвением принимались мы заниматься голосом или дикцией, пластикой или ритмикой. Этот неразрешенный вопрос всегда был очень тяжелым, так как, не удовлетворяясь ни одним из «технических» предметов, я в то же время всей душой ощущал огромную важность «техники» на сцене. Только позднее упорная работа и искания в этом направлении помогли мне разобраться в этом вопросе и разрешить его.

Здесь не место подробно останавливаться на вопросе о слове и жесте. Об этом должна быть речь в другой моей книге, специально посвященной всем вопросам актерского искусства. Но все таки вот вкратце, в чем оказалось разрешение вопроса.

Подход к слову и к овладению им (в дикции, постановке голоса и т. д.) неправилен прежде всего потому, что этот подход ведет актера от анатомии и физиологии (аппарата речи) к живому слову. Между тем, как истинный путь лежит в обратном направлении: от живого языка, от живой речи, от звучания каждой из букв и звуко-сочетаний к так называемым резонаторам, связкам, легким, диафрагме. Артикуляция, с которой обычно начинает актер, это есть

последнее, чему он должен научиться. Никакие внешние приемы не научат актера правильно художественно и выразительно говорить, если он прежде не проникнет в глубокое и богатое содержание каждой отдельной буквы, каждого слога, если он не поймет и не почувствует живую душу буквы, как звука. Он научится, например, произносить букву «Б», когда поймет, что звук ее говорит о закрытости, замкнутости, о защите, ограждении себя от чего то, об углублении в себя. «Б»—есть дом, храм, оболочка и т. д. В «Л» живет иное: в нем слышится жизнь, рост, произрастание, раскрытие, силы пластики, формы, текучей воды и многое, многое. И если актер захочет узнать жизнь всех букв, если захочет слиться с их душевным содержанием, тогда он узнает, как нужно их произносить, тогда он с любовью задумается над тем, какую форму должны принять его язык и его губы, когда через них хочет высказать свою душу буква. Речь, живая речь должна быть запелляционным учителем актера в области слова. Актер должен глубоко почувствовать разницу между гласными, выражающими различные внутренние состояния человека, и согласными, изображающими внешний мир и внешние события (в слове—гром, например, «грм» имитируют гром, а «о»—выражает потрясение человека, его стремление понять,

осознать стихию). Актер должен глубоко почувствовать музыкальность и пластичность речи. Область движения в актерском искусстве столь же сложна и столь же мало и дилетантски разработана, и тут нужен художественный подход, и тут нужна выработка особого глубокого внимания изнутри к своему телу, к своим движениям, нужна выработка как бы некой «эстетической совести». Актер должен знать, что каждое его движение не только имеет ту или иную цветовую окраску, но, кроме того, определено звучит.

Все эти и подобные им соображения, детально продуманные и практически проработанные, разъяснили мне ту неудовлетворенность, которая получалась у нас в «Чеховской Студии» от обычных методов работы над словом и жестом.

На ряду с внутренней дисциплиной, царившей у нас в Студии, мы жили в атмосфере свободы. Но где кончалась область свободы и начиналась область дисциплины, сказать трудно. У нас не было «начальства». То уважение к себе, которое я встречал со стороны учеников, не было «уважением подчиненных». До известной степени мы все были друзьями. У нас не было установленных мер наказания за проступки, но у нас было выбранное лицо, перед которым ученики отвечали за свои погрешности. Они отвечали

перед этим выбранным человеком, как перед отцом, и должность его называлась «Отец Студии». Как могущественна была эта должность! «Отец», оставаясь товарищем каждого из нас, был вместе с тем и нашей совестью. Я уже не говорю о том, как преображался тот, кому выпадало на долю стать «Отцом Студии». Следы того высокого подъема, который переживал он, оставались в нем надолго, если не навсегда. Товарищи, бравшие на себя заботу о жизни и делах Студии, постоянно менялись в своем составе, и возникал отбор наиболее способных к тому или другому роду административной деятельности. У нас не было должности администратора, инспектора, хозяйственника, заведующего финансами и пр. Все эти задачи обслуживались особыми способами. Группа лиц, следившая в данное время за жизнью Студии, призывала к себе кого либо из своих товарищей и говорила ему: вот какие задачи стоят перед Студией, вот, что ждет своего исполнителя, вот какие вопросы являются насущными, создайте должность, которая могла бы обслужить перечисленные вам нужды Студии. И студиец, получивший это задание, создавал свою новую должность. Разумеется, созданная вновь должность была очень и очень похожа на должность «инспектора», «завед. группой», «зав. постановочной частью» или «завед.

финансовой частью», но это сходство было только внешним. Создавший заново свою должность, похожую, например, на должность «зав. фин. частью», был воспламенен своим творчеством, и должность его становилась вдохновенным, живым и интересным делом. Деловые заседания наши протекали живо, интересно, организовано и точно. Мы не имели понятия о скучных, организационных вопросах. Заседания по хозяйственным вопросам были также интересны, как уроки и репетиции. Мы никогда не смущались тем, что существует ряд принятых и установленных правил и привычек, связанных с ведением всякого рода учреждений. Мы все начинали сначала, и это вдохновляло нас и спасало от скуки и апатии «хозяйственников»-профессионалов.

Творческая жизнь Студии поддерживалась и тем, что ученики никогда не пользовались наемным трудом. Все обслуживалось самими учениками, все вплоть до мытья полов. Они делали это с радостью, и часто рабочих рук оказывалось больше, чем того требовали обстоятельства.

Занятость В. С. Смышляева скоро отвлекла его от педагогической деятельности в моей Студии, и я остался один. Уроки наши часто затягивались на много часов, и время пролетало незаметно. Среди первых учеников,

пришедших ко мне, были В. Н. Татаринов, ныне режиссер Московского Художественного Академического Театра Второго, и В. А. Громов, также работающий теперь во МХАТ 2-м, в качестве актера и начинающего режиссера. Они сразу привлекли мое внимание и не только оправдали возложенное на них доверие, но и во многом были творцами в вопросах мудрого ведения Студии и поддержания ее творческой атмосферы. Под их влиянием я должен был отказаться от некоторых привычек, усвоенных мною в детстве. Они, например, боролись с моим неумением отличать остроумное от чрезмерно пикантного. Проницательный ум В. Н. Татаринова часто предугадывал и предупреждал ошибки в нашей совместной студийной жизни, а В. А. Громов, обладая юмором, очень близким по характеру моему, оздоравливал атмосферу Студии, если она из серьезной и дружественной становилась сентиментальной.

Весь первый период студийной работы протекал в выполнении всевозможных этюдов. Громадное количество этих этюдов составило целый «задачник». Студийцы собирались преподнести его самому К. С. Станиславскому, так как преподавание К. С. Станиславского строилось в то время на этюдах. Часто этюд разрастался в сложное и длинное сценическое действие. Мы разыгрывали его несколько дней

подряд, при чем для этой цели пользовались всей квартирой, в которой я жил, и даже выходили на двор и на улицу. Мы любили пространство и не стесняли себя в нем. Я не отдавал себе тогда ясного отчета в том, что собственно происходило в душах учеников во время наших занятий. Теперь я понимаю это. Мне ясно, что ученики переживали то чувство целого, о котором я не раз упоминал. Оно вызывалось всем укладом нашей студийной жизни, оно пронизывало все наши этюды и упражнения, оно объединяло нас в дружное товарищеское общество. Словом, это чувство было то, чему, сами того не подозревая, учились студийцы в первый период пребывания в Студии.

Мало по малу мы приближались во второму периоду нашей жизни, мы приближались к созданию публичных спектаклей. Наши «вечера» возникали почти исключительно путем импровизации. Посили они юмористический характер и выполнялись легко. Я часто принимал в них участие, заменяя кого либо из учеников. Вечера были нашим торжеством и радостью. Ничто не смущало нас при их устройстве: ни отсутствие достаточного для этой цели помещения, ни примитивность технических приспособлений. Мы умели все помещаться в крошечной комнате, представлявшей одновременно нашу единственную

артистическую уборную и декоративный склад. Нас спасала колоссальная организованность, которую мы выработали специально для наших «вечеров». В то время, как одни из нас гримировались для предстоящей картины, другие одевали их в соответствующие костюмы, третьи выносили со сцены только что использованные декорации, четвертые вносили на сцену новые, при чем каждый двигался по точно установленному ему пути, без шума и без малейшей торопливости. Мы буквально делали чудеса в этом отношении. Картины сменялись молниеносно и с такой же чудовищной быстротой преображались сами исполнители. Я не могу забыть того чувства счастья, которое испытывал я в такие часы.

Меня мучает театр, в котором так много людей исполняют так много функций, с лицами равнодушными, скучными, с полным отсутствием интереса к своей работе и к работе своих соседей.

Театр никогда не встанет на правильный путь, если он не захочет отказаться от ненужной сложности и от разлагающего равнодушия наемных работников. Театр мыслим только, как единый и живой во всех своих частях организм. И такой театр может и должен возникнуть современем. Его создадут люди, которые будут способны «служить» а не «выслуживаться», работать, а не

«зарабатывать», любить живой организм театра, а не мертвую «организацию» в театре. Люди, которые поймут, что творить можно всюду и всегда, и что нельзя живой творящий организм заковать в мертвые формы рассудочной техники.

Наша Студия была свободна от всего этого.

Ее участники не считали времени и не боялись тратить сил. Они по опыту знали, что энергия, затраченная ими на общее дело, с избытком вернется им из этого же дела. Они знали, что безвозвратно пропадает только то усилие, которое затрачивается в общем деле для своих личных целей. Почти все мои ученики имели службу и приходили в Студию, утомленные и измученные, но студийная атмосфера оживляла их и поднимала работоспособность. Даже в 19-м и 20-м годах, когда страна переживала голод, трудоспособность учеников не понизилась. Они черпали свои силы из вдохновенной атмосферы Студии. После тяжелого трудового дня они ели принесенную кемнибудь пшеничную кашу без масла и соли, и если доставали немного муки, то обед их пополнялся несколькими лепешками, похожими на кусок обгоревшего дерева. На обязанности учеников лежала также пилка дров.

Единый порыв объединял их всех, никто не жаловался на трудность и тяжесть жизни,

мрачных настроений не существовало, была общая для всех жизнь. И художественные темы изживались в едином порыве всем составом студийцев. Возникал, например, вопрос: о воспитании чувства правды, и все студийцы погружались в него. Появлялась тема, гласившая об актерской фантазии, и на время жизнь Студии шла под знаком фантазии. Также творились и наши «вечера», также перешли мы и к работе над сказкой, которая должна была быть нашей первой работой, строго построенной на тех творческих принципах, которые занимали нас все это время. Я убежден, что сказка, как форма художественного произведения, таит в себе глубокие и мощные возможности для развития дарований молодых, начинающих актеров. Она возбуждает творческую фантазию, она поднимает сознание художника над натурализмом, она чудесным образом сплетает трагизм и юмор, она воспитывает чувство художественного стиля, требует четкой и точной формы и не допускает внутренней художественной лжи, которая так легко проникает на сцену.

К этому времени состав преподавателей Студии пополнился из состава самих учеников: В. А. Громов и В. Н. Татаринев стали преподавателями не только «Чеховской Студии», но играли руководящую роль и в жизни

московского Пролеткульта. В. Н. Татаринов был инструктором I Центральной Студии и членом коллегии Тео Пролеткульта, а В. А. Громов вел Курскую Студию. Студийный опыт они несли в Пролеткульт, опыт же Пролеткульта несли в «Чеховскую Студию». Когда, путем ежегодных экзаменов, пополнился состав Студии, студийцы сотворили особую должность, назвав ее «нянькой». На обязанности «няньки» лежало художественное воспитание определенного количества молодых студийцев. Воспитанники могли со всеми волновавшими их вопросами обращаться к своим «нянькам» (няньками были и мужчины). В трудных случаях «няньки» советовались друг с другом и сообща разрешали вопросы.

Условия студийной жизни заставили нас думать о приобретении такого помещения, которое позволило бы развернуть студийную работу шире и удовлетворить жаждущих поступления в состав учеников. Осенью мы обычно экзаменовали около 200 человек, неизменно страдая при этом от отсутствия помещения. Мы должны были получить звание Государственной Академической Студии от Наркомпроса. Наркомпрос назначил день просмотра Студии. До этого дня оставалось две недели—мы должны были показать целый спектакль, который мог бы рекомендовать нас, как готовый театральный коллектив.

Весь наш предыдущий репертуар казался нам с этой точки зрения неудовлетворительным. Решено было взять сказку Толстого «Первый винокур» и «Шемякин суд» Н. А. Попова. Я объявил ученикам: если они смогут дать мне две недели ежедневных занятий и четыре ночи для репетиций, то спектакль будет готов. Ученики согласились, и в назначенный срок мы показали спектакль, в котором все декорации (7 картин), костюмы (около 40), вся бутафория, все было сделано и раскрашено самими учениками в эти две недели стремительного и вдохновенного труда. Мало того, мы успели точнейшим образом срепетировать монтировку, т. е. перестановку картин, при чем мы достигли того, что самая сложная перестановка проходила у нас в 50 секунд. На спектакль были приглашены члены Наркомпроса, во главе с А. В. Луначарским. Просмотр спектакля состоялся в помещении «Габима». Спектакль имел успех. Наркомпрос признал за нами право на существование и дал нам звание, а вместе с ним и права, которых нам так не доставало.

Оглядываясь теперь на всю историю «Чеховской Студии», я вижу, с одной стороны, те вдохновенные импульсы и те важные начинания в области актерского творчества, которые только теперь осознаю в полной мере. Но, с другой стороны, так же ясно встают

передо мной все крупные и мелкие недочеты Студии, как в области художественной, так и в области хозяйственно-организационной. Эти уроки, этот опыт прошлого, сплетаясь со всем тем, что принесли с собою последующие годы моей актерской работы, наполняют меня уверенностью, что теперь я мог бы организовать Студию еще более совершенно и действенно. Весь организм театра в целом, начиная от самых примитивно-технических вопросов и кончая самыми ответственными художественными вопросами, все, начиная от простейшей поделки и кончая сложнейшей работой режиссера,—все это могло бы стать предметом изучения и творческого созидания в этой новой Студии.

Студийная жизнь захватывала и волновала меня, но пессимистические идеи и мрачные настроения были мне свойственны попрежнему. Однажды мне попалась на глаза одна из распространенных в то время книг из цикла литературы об индийских йогах. Я прочел ее внимательно, но без особого интереса. Однако, при чтении ее я не обнаружил в себе того внутреннего протеста, который возникал у меня раньше при чтении книг подобного содержания. Душа моя была так утомлена безысходной тяжестью своего мироощущения, что

не искала уже выхода и не надеялась на иное отношение к жизни. Мне уже не нужно было защищать своего мрачного мировоззрения. Оно окрепло и сформировалось окончательно. Серьезных возражений я не боялся, и философия погов была воспринята мной вполне объективно, без надежды на новое миропонимание, но и без малейшего внутреннего сопротивления. Беспристрастие мое сыграло известную роль. Я стал холодно и спокойно думать о том, что было заложено в основе индуесской философии. Мне удалось понять, что основной нотой погизма является творчество жизни. Творчество жизни! Вот та новая нота, которая постепенно проникала в мою душу. Я стал осторожно оглядываться на свое прошлое и присматриваться к настоящему. Разве не было творчества жизни в процессе созидания и ведения «Чеховской Студии»? Разве студия МХАТ не была создана К. С. Станиславским, Л. А. Суллержицким и нами самими? Почему же я до сих пор понимал под творчеством только то, что делалось на сцене? Область творчества стала для меня, расширяться но я был еще очень далек от того, чтобы принять жизнь, чтобы взглянуть на нее новыми глазами. Вопросы смысла жизни и цели творчества попрежнему были неразрешимы. Бесмыслица человеческих страданий и случайности жизни все еще имели

для меня решающее значение. И то, что как расширенная тема «творчества» медленно проникало в глубины моего сознания, уживалось рядом с тем строем мыслей, который сохранился во мне всей предыдущей жизнью.

Наконец, еще одна мысль, одно ощущение стало овладевать мной. Это—ощущение возможности творчества внутри самого себя. Творчество в пределах своей личности. Смутно угадывал я разницу между человеком, творящим вне себя, и человеком, творящим в себе самом. Я не мог тогда понять этой разницы с ясностью, с какой она выступает передо мной теперь. По опыту я знал только об одном виде творчества: вне себя. Мне представлялось, что творчество не подвластно воле человека и направление его зависит исключительно от так называемого «природного предрасположения». Но вместе с мыслью о само-творчестве у меня, естественно, возник волевой импульс, как бы некий волевой порыв к овладению творческой энергией с тем, чтобы перенести ее во внутрь, на самого себя. Но все эти ощущения были слабы, мимолетны и почти не поддавались учету. Воля моя в сущности спала, и я был внутренне слаб, как всякий человек, проходящий стадию изнуряющего пессимизма. И все таки, в самой глубине моей души, стала всныхивать по временам безотчетная радость. И радость

эта сокликалась с теми счастливыми моментами, которые были знакомы мне раньше, как актеру и как участнику в жизни «Чеховской Студии». Но чем чаще вспыхивали во мне новые радостные ощущения, тем злее мстил за себя пессимизм. Он обострял подвластные ему мысли и все яснее ставил перед моим сознанием свои невыносимые вопросы о цели, о смысле и пугал меня неразрешимостью вопроса жизни без нахождения закона справедливости, которая одна только может бороться с жестокостью и бессмыслицей случая. Но справедливости я не находил нигде, и мои вспышки радости беспомощно погасали, не будучи в состоянии оправдать себя перед силой рассудочной мысли.

Я заметил в себе и еще нечто новое. Тот душевный подъем, та способность к забвению, которые я переживал в состоянии опьянения и ради которых я собственно пил, перестали быть теми, какими знал я их прежде. Что то мешало состоянию моего опьянения. Что это было, я, разумеется, не знал, да и не хотел знать. Я констатировал скуку в своей пьяной душе и внутренне морщился. Мне было обидно. Прежде вино делало меня остроумным, веселым, легким, пронизательным, смелым и пр., теперь же ко всему этому присоединился налет скуки и портил веселость, портил остроумие и пронизательность, дававшие мне прежде

успокоение и радость. О, как бы я огорчился, если бы ктонибудь мог сказать мне тогда, что собственно происходило со мной в действительности! Я терял радость пессимизма! Я изживал его. Я мучительно страдал бы от обиды, если бы мне сказали, что пессимизм— есть особый вид радости, что потому и длительны муки пессимизма, что за ними скрывается глубокая радость, и человек бережет эти муки и любит их. И счастье мое, что никто не сказал мне об этом: было бы слишком обидно и безрадостно тяжело сознавать, что идея бессмыслицы жизни, с которой сжился, которую любишь всей душой, всем существом, что эта идея и есть тот смысл жизни, которым живет человек в период пессимизма. У пессимиста нельзя вырывать смысла его бессмыслицы. Это жестоко, грубо и бесполезно. Ему надо показать другой смысл и предоставить ему право самому отказаться от прежнего смысла и добровольно принять новый. Моя душа изживала свой пессимизм и готовилась к принятию этого нового смысла. Глубокие страдания пессимизма есть путь к изживанию его, а тайная радость пессимизма есть охрана страдающей души от катастрофы, от самоубийства. Очень небольшой процент пессимистов кончает самоубийством. Говорят, что, когда Шопенгауэр

уже в старости своей получил, наконец, признание своей пессимистической философии, он радовался тому, что человек может жить до 100 лет!

Когда благополучно кончается мучительный период пессимизма, и человек восстает от него и возвращается к жизни, первое, что он начинает понимать,—это смысл страданий. И я, по мере изживания своих мучений, начинал постигать их смысл. Теоретическая мысль о бессмыслице страданий вне меня превращалась постепенно в ощущение смысла страданий во мне. Я погрузился в страдания одним существом и восстал из них другим. Все мысли, мучившие меня в течение нескольких лет, забыты, все заменены другими. Все они были без сущности, без веса, без самодовлеющей правды. Они были «надстройкой» над страданием души, и только само это страдание было сущностно и только оно одно принесло плод. Как ясно мне теперь, что прошлые страдания мои дали мне силы и право на многие радости, на многие узнания в области искусства и жизни. Но только теперь понимаю я это так ясно, что могу объективно говорить о себе самом. Только теперь. Тогда же в мучительном длинном процессе восстания из пессимизма все казалось иначе. Тогда, например, постепенно осознавалось различие между мыслями и

настроениями. Медленно догадывался я о том, что мрачные, но попрежнему все еще стройные, мысли мои протекают в моей голове, как особая, до известной степени самостоятельная жизнь, и рядом с ней идет жизнь, выражающаяся в тяжелых настроениях, в приступах страха и пр., — жизнь расстроенных нервов. Правда, тяжелые мысли расстраивали мои нервы, а расстроенные нервы порождали тяжелые мысли, но все же они протекали отдельно друг от друга, я различал жизнь мыслей и жизнь «нервов». Мне становилось понятным, что «нервы» можно и нужно лечить теми средствами, которыми обладает для этого наука, но что с мыслями надо поступать иначе. Я понимал, что можно иметь здоровые, крепкие нервы и носить в то же время в сознании ошибочные мысли.

Мое душевное единство стало в этом смысле распадаться, и я получил некоторый доступ к самому себе. Мне предложили обратиться к В. П. Каптереву и попробовать пройти у него курс лечения гипнозом. Я согласился и предоставил Каптереву свои нервы. В пять сеансов были достигнуты значительные результаты. Я стал почти без страха выходить на улицу. Новое ощущение легкости посетило меня. Я мог бы сравнить его с чувством, когда с плеч человека снимается тяжесть, которую он долго носил на себе и успел к ней

привыкнуть. Нервы мои стали успокаиваться. Новые же мысли, постепенно притекавшие ко мне, все чаще и чаще вспыхивали радостью в моей душе. И воля моя стала медленно просыпаться. Моя здоровая душевная сущность, которая так упорно боролась все эти годы с наносными внешними влияниями, стала, наконец, видимым для меня самого образом, одерживать победу над всем мрачным и гнетущим, что залегло толстым слоем на поверхности моей души. Мое инстинктивное недовольство театром стало принимать ясные очертания и слагалось в конкретные мысли. Я начинал уяснять себе достоинства, скрытые возможности и пути театра. Моя пробуждавшаяся воля требовала от меня определенных действий, направленных на оздоровление театра. Правда, я попрежнему страдал от театральной лжи и от самодовольного равнодушия театрального мира, но страдание это уравновешивалось надеждой на возможность обновления и перерождения театра. И снова охватило меня чувство целого и в этом целом жил будущий театр. И как это бывало всегда, — целое зерно начало расти, пускать корни, давать стебель и раскрывать листья. Я работал над вопросом театра в самом широком смысле этого слова и собирал и отбирал приходивший ко мне материал, пока целое не распустилось в пышный прекрасный цветок.

Но, повторяю, процесс моего возвращения к жизни протекал медленно, мое познание театральных истин требовало большого труда, и бодрое радостное настроение приходило ко мне постепенно, пока не созрел и не оформился ответ на вопрос о смысле и цели жизни. Многие привычные настроения мои становились мне чужды. Я заметил, например, что вовсе нет надобности стараться презирать людей, как я делал это раньше. Я смешивал прежде человека с его поступками и вместе с поступками презирал и самого человека. Теперь, я стал отделять человека от его поступков и даже временных черт его характера и на них изливал свой гнев, оставляя в стороне самого человека. Мне стало легче быть с людьми.

Однажды вечером меня позвали к телефону. Звонили из Студии МХАТ. Я не помню, кто именно говорил со мной, но мне был задан вопрос: не хочу ли я такого то числа выступить в «Потопе». Вопрос был неожиданным. Не успев обдумать предложения, я почти нечаянно ответил: «хочу». Этим хочу я мгновенно убил в себе целый ряд мыслей и намерений, которые были связаны с идеей оставления театра. Я снова стал играть. Но мое «хочу» нанесло непоправимый вред «Чеховской Студии». Я все меньше и меньше времени мог отдавать своим ученикам, и это

постепенно привело «Чеховскую Студию» к гибели.

Незадолго до смерти Л. А. Суллержицкого, мы заметили в нем некоторое беспокойство и чрезмерную возбужденность, которые быстро сменились затем упадком сил. Он стал апатичен и ко многому равнодушен. Казалось, что он погрузился в какие то мысли и чувства, о которых не хотел поведать окружающим. В таком состоянии он пришел однажды ко мне очень поздно вечером. Выйдя к нему навстречу, я увидел перед собой странную фигуру. Плечи его были опущены, рукава совершенно закрывали руки и шапка была накинута на глаза. Он глядел на меня молча, улыбаясь. Во всей его фигуре была необыкновенная доброта. Я удивился и обрадовался приходу Л. А. Суллержицкого. Я предложил ему раздеться, но он не трогался с места, Я снял с него пальто, шапку и мягкие рукавицы, и провел его в комнату. Я спросил его, не хочет ли он покушать.

— У меня есть овощи. Хотите, Леопольд Антонович? — (Л. А. Суллержицкий не ел мяса.)

Он почти не понял моего вопроса и вдруг, невнятно, но радостно, начал рассказывать что то, чего я не понял. Удалось уловить только ту радость, которая волновала его во

время рассказа. Затем он умолк. Просидев у меня около часа, он ушел, попрежнему светло и загадочно улыбаясь. Это было мое последнее впечатление о живом Л. А. Суллержицком. Вскоре я опять увидел его, но уже в гробу, с серьезным и добрым лицом. Он умер 17/30 декабря 1916 года в тяжелых мучениях.

После смерти Л. А. Суллержицкого вся тяжесть ведения Студии легла на плечи Е. Б. Вахтангова, Б. М. Сушкевича, В. В. Готовцева и Хмары. Но Е. Б. Вахтангов успевал вести не только Студию МХАТ и свою Студию (ныне Театр им. Вахтангова), но и ставить пьесы на стороне. Я не имел уже возможности общаться с ним вне театра, и наши дружеские отношения приобрели другой характер. Он приглашал меня иногда на свои работы вне нашей Студии и показывал мне их, спрашивая совета. Я внимательно следил за его художественным ростом и решил вести запись всего, что он давал окружающим его людям в своих изумительных мыслях, а иногда и целых речах. Один я не мог выполнить этой задачи—мне мешала моя занятость, и я обратился к некоторым лицам из III Студии с предложением записывать на репетициях мысли, высказываемые Е. Б. Вахтанговым.

Мне пришлось готовить одновременно две больших роли: Эрика XIV с Е. Б. Вахтанговым и Хлестакова с К. С. Станислав-

ским. Мой рабочий день делился на две части — утром я репетировал «Ревизора» в Художественном Театре, днем переходил в Студию и работал над «Эриком XIV». Е. Б. Вахтангов каждый день спрашивал меня о ходе репетиций в Художественном Театре, и я должен был рассказывать и даже показывать ему, как идет работа над Хлестаковым. Он часто смеялся и был повидимому доволен.

Но вот настал день закрытой генеральной репетиции «Эрика». Е. Б. Вахтангов с несколькими товарищами сидел в зрительном зале. Раздвинулся занавес, и начался первый акт. Е. Б. Вахтангов не сделал мне ни одного замечания. Второй и третий акты прошли так же без замечаний. Редкий случай! Я плохо понимал, что происходило на сцене. Это была первая репетиция в костюмах и гримах. Такие репетиции называются, обыкновенно, «адовыми». Они отличаются тем, что актеры теряют всякое самообладание, затрачивают массу ненужных сил, волнуются, нервничают и плохо играют. По окончании репетиции я поинтересовался мнением Е. Б. Вахтангова, но странным образом не мог его узнать. И только после следующей репетиции мне сказали, что по окончании предыдущей репетиции Е. Б. Вахтангов совершенно убитый сидел в зрительном зале. Его убила моя игра.

Она была до такой степени плоха, что Е. Б. Вахтангов стал думать об отмене «Эрика». Было решено дать мне еще одну репетицию. Я провел ее удачнее первой, и мне открыли смысл таинственного молчания и убийственного замысла Е. Б. Вахтангова. Когда перед постановкой «Эрика» в нашем Художественном совете—распределялись роли этой пьесы, то Е. Б. Вахтангов закрыл мне ладонями уши и сказал громко, чтобы я мог услышать: «я прошу дать мне возможность дублировать Чехову в роли Эрика». Ему очень хотелось сыграть эту роль, для него были сшиты костюмы, но болезнь его не позволила ему осуществить желание. Играть он любил, но играл очень мало. Репетировал он всегда интереснее, чем играл. Я помню одну из репетиций «Сверчка на печи», когда Е. Б. Вахтангов репетировал роль Текльтона с таким вдохновением, какого я никогда не видел в нем потом, в течение всего длинного ряда спектаклей. Может быть, он был тогда в самочувствии режиссера, и о-казы вавшего, как нужно играть Текльтона?

Однажды Е. Б. Вахтангов зашел в МХАТ на один из спектаклей «Ревизора». Он захотел посмотреть 2-й акт из за кулис. Моя игра произвела на этот раз на него особенно выгодное впечатление. Он вошел в зрительный зал и просидел весь спектакль до конца.

Он был очень доволен мной, и я рассказал ему причину моей сегодняшней удачи. Заключение она в следующем: у меня всегда была страсть к медицине. Я любил и люблю докторов, в особенности же хирургов. Один известный московский хирург, с которым я имею удовольствие быть знакомым, внял моим мольбам и допустил меня на одну из своих операций. На меня надели белый халат и под видом студента провели в операционную. Я был в необыкновенном волнении и жадно следил за всеми приготовлениями к операции. Настроение в операционной комнате приводило меня в трепет. Больного принесли, положили на стол и захлороформировали. Я не спускал с доктора глаз. Наконец, он взял скальпель и смелым, красивым ударом разрезал больному живот. Со мной что то случилось в это мгновенье. Во мне вспыхнул необыкновенный творческий порыв. Я понял искусство еще с какой то стороны! Искусство хирурга как бы перелилось в меня, и я затрепетал от прилива творческих сил. Покровы живота больного были уже вскрыты, и я увидел прекрасные голубоватые кишки. Никогда я не думал, что они так красивы! Живые, голубоватые эластичные кишки! Как зачарованный я следил за движениями хирурга. Он уверенно и смело работал во вскрытой полости живота своего пациента. Вдруг я заметил, что лицо

хирурга меняется. Я замер. Он бросил несколько отрывистых слов людям, окружавшим его. Они молча задвигались, и на лицах их появилась особенная сосредоточенность. Было ясно, что операция становилась сложней и опасней. Я сгорал от любви к спящему пациенту и к великому художнику, стоявшему передо мной в белом халате. Я видел, как он с чудовищным вниманием щупал биение пульса в каком то внутреннем органе больного и затем быстро вонзал кривую иглу, на расстоянии миллиметра от пульса. Я стоял, затаив дыхание. Снова мертвая пауза, и снова вонзается игла рядом с бьющейся жилкой. Ловким движением перевязаны концы нитки, и орган приготовлен к ампутации. Через минуту еще теплый и неизвестный мне орган человеческого тела был передан мне, и кто то шептал мне на ухо непонятные слова, давая объяснения по поводу того, что я держал в руках. Полость живота пациента очистили от крови и быстро зашили покровы. Я был опьянен, вдохновлен, очарован! Какое искусство! В чем сила этого искусства? Не в том ли, что хирург творит, имея перед собой трепещущую жизнь человека? Не в том ли что в его творчестве решается подчас вопрос жизни и смерти его пациента? Где научился он такому чудовищному вниманию? Разве он делал годами упражнения на внимание, как делаем их мы—актеры?

А откуда ловкость его рук, точность, смелость и красота движений? Разве он учился нашей актерской пластике? Откуда же у него такое блистательное умение владеть своей душой в творческие минуты? Откуда? От чувства жизни, которая в его руках, в его власти. Жизнь! Чужая жизнь — вот источник его творческой силы. Эта жизнь научила его пластике, вниманию, силе, ловкости, легкости, смелости!

Почему же мы—актеры, творцы, годами тренируемся в ловкости, легкости, пластике и не постигаем их даже в половину той силы, которая блещет в творчестве того, перед кем бьется жизнь? Потому, что для нас, для актеров, все мертво в нашем искусстве, все холодными глыбами обступает нас: декорации, костюмы, гримы, кулисы, рампа, зрительный зал с его ложами—все! Кто же убил все это вокруг нас? Мы, мы сами! Мы не хотим понять, что от нас самих зависит, живет или умирает вокруг нас наш театральный мир. Краски... разве они не могут жить? Могут! Взгляните на красную краску: она кричит и радуется, она возбуждает волю, она звучит, в ней слышится «ррррр». Синяя краска, напротив, спокойна, она углубляет сознание, благоговейные чувства рождает в душе... взгляните на желтую—она излучается в стороны, не знает границ, из центра сияет

лучами и не позволяет обвести себя контурной линией, зеленая краска, напротив, любит контур, границу и стремится к тому, чтобы его ограничили. (Письменный, карточный стол ограничен краями и покрыт большей частью зеленым сукном. Это приятно для глаза, но попробуйте ломберный стол покрыть желтым сукном, ограничьте лучи желтой краски краями. Что увидит ваш глаз?) Краска живет, и актер должен знать ее жизнь. Он играет на красочном фоне и не знает, не чувствует, какая кричащая дисгармония живет в зрительном зале, когда он, например, играет лирическую сцену на красном фоне, или философствует на желтом, или изображает гнев на синем. Он надевает костюмы, не справляясь с характером своего героя. Он не умеет одеться для роли, его одевает художник по своему вкусу, но не по закону гармонии красок и душевных переживаний героя. А формы на сцене? Их жизнь? Снова произвол художника. Как часто мы видим на сцене острые ломаные линии, среди которых играют сцены, насыщенные волевыми импульсами, и это звучит уродливо. Воля требует круглой, кривой и волнистой формы, и только мысль гармонирует с острым углом и с прямой или ломанной линией. А линия человеческого профиля? Знает ли актер, какое действие производит на зрителя его профиль

и фас? Он играет, стараясь, например, показать публике душевные, моральные качества своего героя, и поворачивается к публике профилем, разрушая впечатление, ибо профиль говорит об уме, вызывает чувство гордости мыслью, и только фас может настроить публику так, что она захочет узнать нечто о моральной стороне души изображаемого актером героя. И свет, и пространство, все, все вокруг актера хочет жить, хочет гармонично созвучать с ним. Но актер не дает себе труда оживить свое окружение, он сам лишает себя радости истинного творчества. Он не хочет возбудить свою фантазию и предпочитает жить и работать в мертвом холодном склепе своей сцены. А как мы, актеры, относимся к публике? Наполненный зрительный зал мы не чувствуем так, как он того достоин. Мы и партнера считаем зачастую лишь за аксессуар, нужный нам для наших целей. Мы убили наше окружение и умираем в нем сами. Но мы же должны его и воскресить. В этом задача будущего театра. Мы тогда только поднимемся к настоящему творчеству и вместе с собою поднимем театр, когда, как хирурги, будем отвечать за жизнь нашего спектакля, за жизнь нашего театра.

Виденная мною операция вдохновила меня чрезвычайно и в течение всего спектакля я хранил свое вдохновение и подъем. И Е. Б.

Вахтангов почувствовал мое особенное состояние в этот вечер и остался на весь спектакль.

Уже во время постановки «Эрика» Е. Б. Вахтангов почувствовал себя плохо. Он должен был даже временно уйти из постановки совсем, и его в течение целого месяца заменял Б. М. Сушкевич. Затем он снова вернулся, но болезнь мучила его попрежнему, и он страдал от болей в желудке и часто принимал морфий. Однажды, я шел с ним из III Студии. Он возвращался домой, не окончив репетиции. Он медленно шел, согнувшись от боли. Впрочем, он никогда не жаловался на свои физические мучения. И на этот раз он, кажется, уговаривал меня идти домой и не провожать его. Но вид у него был скверный, походка неуверенная, и я проводил его до самого дома.

— Мишечка, как мне хочется жить! — говорил он мне в последнее время, — посмотри, вот камни, растения, я чувствую их по новому, по особенному, я хочу их видеть, чувствовать, хочу жить среди них!

Но мысли о смерти у него, повидимому, не было. Он просто хотел жить. С каждым днем он менялся все больше и больше. Лицо его желтело, и характерная худоба быстро проступала на шее около ушей и заостряла плечи. Он подходил к зеркалу, глядел на себя и... не видел признаков близкой смерти.

— Смотри,—говорил он,—видишь, каким сильным выгляжу я. Руки! Мышцы! А ноги какие сильные! Видишь?..

Мне было мучительно в такие минуты.

— Дай мне руку, — он брал мою руку и заставлял прощупывать большую раковую опухоль в области желудка,—чувствуешь возвышение? Это шрам, оставшийся от операции. Так бывает. Ведь бывает? Правда?..

Я соглашался.

В Студии шел «Шотт». Е. Б. Вахтангов играл Фрезера. Игра его была больше, чем великолепна. Все его партнеры буквально любовались им. Но все думали про себя, что это последний спектакль с Е. Б. Вахтанговым. Так и было—он играл в последний раз. Почему он играл так великолепно? Потому, что отстаивал свою жизнь. Снова жизнь, чувство жизни создало творческое состояние. Неужели все мы, художники, только тогда способны почувствовать жизнь, когда она в опасности или когда угасает совсем? Неужели мы не пробьемся к чувству жизни, пока мы здоровы и сильны? Пусть здоровье говорит в нас, а не болезнь. Право не так трудно оглянуться на себя, здорового, полного сил и сказать себе: я здоров.

К Е. Б. Вахтангову был приглашен консилиум. В моем присутствии профессора осмотрели Е. Б. Вахтангова. После совещания

профессоров я вошел к ним в комнату и понял все...

— Как определяете вы срок? — спросил я их.

— Четыре—пять месяцев,—ответили мне.

Е. Б. Вахтангов ждал меня внизу. Я вышел к нему и, может быть, в первый раз солгал перед ним. Он обрадовался и повеселел. Вскоре он слег совсем и больше уже не вставал. Интерес его к жизни Студии МХАТ повысился чрезвычайно. Он расспрашивал обо всем, что происходило в Студии, и стал подозрителен—ему казалось, что мы скрываем от него что то. Студия готовилась в это время к своим заграничным гастролям. Е. Б. Вахтангов не допускал и мысли о том, что он может не быть участником этой поездки. Он пригласил к себе фотографа, встал с постели и снялся, желая иметь фотографические карточки, нужные для получения заграничного паспорта. Фотография жестоко и неприкрыто отразила близкую смерть, но Е. Б. Вахтангов и на этот раз не понял ее. Срок поездки приближался, и мы, студийцы, буквально не знали, что нам делать с Е. Б. Вахтанговым. Мы считали себя не вправе сказать ему истину об его трагическом положении и не находили средств убедить его в невозможности отъезда за границу. Но болезнь шла быстрым темпом, и Е. Б. Вахтангов

скончался 29 мая 1922 года. При его смерти я не присутствовал.

В тяжелые голодные годы заболела моя мать. Она лежала в нашей холодной, неотапленной квартире. Она тихо стонала днем и ночью. За ней нужен был умелый и сложный уход, и мне с трудом удалось устроить ее в больницу. Я приезжал к ней почти каждый день и видел, как она гасла. Рассудок ее слабел, и она заговаривалась. Умерла она без меня, и я с трудом нашел ее в морге, среди трупов, которые лежали на столах, на полу, в причудливых позах, обнявшись, с распухшими лицами, с раскрытыми глазами. В Москве свирепствовала эпидемия тифа, и умерших не успевали хоронить. С невероятным трудом удалось организовать подобие похорон. Кладбище представляло собой ужасную картину. В могилы опускали людей без гробов, завернутых в тряпки, иногда связанных по два и прикрепленных веревкой к доске. С момента смерти матери я как бы потерял способность чувствовать. Мне стало в каком то смысле не важно, умерла она или нет. Я не мог осознать ее смерти и был странно спокоен. Мысль о самоубийстве не приходила мне в голову. И я пережил потерю матери в тупом равнодушном состоянии. Могила ее быстро

затерялась, и теперь я не знаю, где покойся ее прах.

Ко времени заграничной поездки театра мои художественные идеалы уже оформились с достаточной ясностью. Потребность осуществления их достигла своего предела. Я стал беседовать с товарищами по вопросам искусства, и во многих из них встречал понимание и сочувствие. Мы много и горячо говорили о реорганизации Студии. Со смертью Е. Б. Вахтангова Студия потеряла своего художественного руководителя, который мог бы повести ее по новым, живым путям. Эта потеря беспокоила меня. Еще при жизни Е. Б. Вахтангова Б. М. Сушкевич и я почти сговорились вести Студию туда, куда укажет нам талант Е. Б. Вахтангова. Но смерть его не позволила нам осуществить идею строгого выявления «лица Студии». Я стал думать о себе, как о художественном руководителе театра. Часть товарищей поддерживала меня в моей мысли, другая же часть смотрела на меня с некоторой опаской. И они были правы по своему. Еще так недавно я являлся перед ними в качестве мрачного, порой необузданного и несдержанного человека, говорящего самые противоречивые мысли, человека, не желающего сдерживать своих порывов и пр. Кроме того, я продолжал еще в то время

пить и часто бранил театр, не мотивируя своих слов. Все это вызывало в моих товарищах некоторое недоверие ко мне. Я не мог объяснить им, что во мне живут две самостоятельных души, из которых одна развивается, крепнет и возрастает, другая доживает свои дни. Но многие товарищи мои видели обе души и начинали прислушиваться к голосу той из них, которая тайла в себе мысли и импульсы, направленные к обновлению и укреплению театра.

За границей я встретил И. Н. Берсенева и быстро сошелся с ним. Наши длинные и частые разговоры привели к тому, что я полюбил И. Н. Берсенева. Меня поразила его энергия, его острый ум,—ум, который видел окружающую жизнь и толковал ее далеко не шаблонно. Его административный талант как раз и является результатом умения видеть факты в их внутренней сущности. Мне же посчастливилось увидеть И. Н. Берсенева тем особым способом, каким, в сущности, всегда должен актер смотреть на окружающих его людей. Способ этот заключается в том, что я мысленно вычитаю известную часть душевного содержания человека и рассматриваю только оставшуюся часть. Я, например, вычитаю мыслительное содержание говорящего человека и слушаю не то, что он говорит, но исключительно—как он говорит. Тут сразу

выступает искренность или неискренность его речи. Больше того, становится ясным, для чего он говорит те или иные слова, какова цель его речи, истинная цель, которая зачастую не совпадает с содержанием высказываемых слов. Человек может очень умно и логично доказывать свою мысль, но если вычесть ее, вычесть высказываемую им мысль, то внезапно может обнаружиться, например, глубокая нелогичность его души в это время. Ктонибудь высказывает, например, ряд мыслей, которые кажутся мне нечестными мыслями. Я готов возмутиться и даже назвать человека нечестным, но вот удалось вычесть рассудочное содержание его мыслей, и он предстает, как человек величайшей честности, человек, честно говорящий нечестные слова. Но бывает и наоборот. За вычетом честных мыслей вскрывается нечестная душа. Присмотритесь к жестам, к походке человека, как выразительно говорят они о его воле или безволии. Послушайте, как неубежденно говорят люди убедительные слова. Слово человека имеет смысл и звук. Слушайте смысл, и вы не узнаете человека. Слушайте звук и вы узнаете человека.

И. Н. Берсенев привлек к себе мое внимание и я предложил ему войти в нашу Студию и работать в ней в качестве актера и администратора. Мне было ясно, что И. Н. Берсенев

нужен театру именно в эту минуту. Я не ошибся в своем выборе. И. Н. Берсенев многое сделал для жизни театра. Много ночей провели мы с Б. М. Сушкевичем, обсуждая вопрос о реорганизации Студии. Были у нас и горячие споры, но никогда не было ссор и мелких личных недоразумений. Собирались мы по два и по три, отдельными группами и все вместе и обсуждали вопрос о дальнейшей художественной и административной жизни Студии. Б. М. Сушкевич одобрил мою мысль о приглашении И. Н. Берсенева, и, по возвращении нашем в Москву, И. Н. Берсенев стал активным участником нашей работы.

Я помню два ночных заседания. Я пытался нарисовать перед студийцами картину той новой жизни, о которой я думал все это время. Я предлагал себя в качестве руководителя. Мне задавались сотни вопросов, делались бесчисленные возражения. Я пытался отвечать, как умел, и мучился от мысли, что если мои товарищи не захотят принять всех моих предложений, то придется отойти от театрального дела вообще, ибо я не мыслил себе лучшего театра, лучших актеров и лучших товарищей, чем те, с которыми я работал в Студии МХАТ.

Две ночи длились наши больше чем горячие споры. К концу второй ночи В. В. Готовцев встал и сказал, обращаясь ко всем:

— Чем мы рискуем, если дадим Чехову попробовать осуществить его мысли конкретно? Ничем! Если мысли его не жизнеспособны, мы всегда сможем отказаться от них!

Я и, кажется, все мы были обрадованы предложением В. В. Готовцева.

Это был правильный выход. Я объявил, что беру художественное руководство в свои руки на год. Мне казалось, что в течение года многое можно сделать в смысле повышения актерской театральной техники, но неопытность моя жестоко обманула меня. Уже несколько лет веду я работу в театре, и до сих пор не могу сказать, чтобы мне удалось достичь очень заметных результатов в области актерской техники. Поставленная мною художественная задача едва ли скоро найдет свое полное завершение, так как жизнь театра сложна и требует большого труда в областях! не имеющих прямого отношения к актерскому творчеству. Быстрый рост нашего театра за последние годы потребовал особого напряжения сил со стороны Дирекции. Годовой бюджет театра поднялся со 100 почти до 400 тысяч, значительно увеличилась труппа театра, а также и технический персонал. С огромным удовлетворением отмечаю я, что силы, затраченные Дирекцией на всю сложную административную работу, принесли прекрасные результаты. (Это отмечено и соответ-

ствующими учреждениями, которые нашли деятельность Дирекции вполне удовлетворительной, а театр в финансово-хозяйственном отношении окрепшим и выросшим.)

Первое, что я решил сделать в задуманном мною плане, была постановка «Гамлета».

Я стоял перед трудной задачей: у меня не было исполнителя роли Гамлета. Себя самого я не считал вполне пригодным для этой роли, но выбора у меня не было. С большим внутренним мучением ради осуществления задуманного плана, я решился взять на себя исполнение Гамлета. Но моя тяжесть возросла, когда я понял, что все внимание мое обращено на постановку в целом, на развитие начатков новой актерской техники, на проведение соответствующих актерских упражнений, служащих развитию этой техники, а никак не на роль Гамлета, не на себя самого, как актера. Все это очень осложняло мое самочувствие. Одним из первых упражнений на репетициях «Гамлета» были мячи. Мы молча перебрасывались мячами, вкладывая при этом в свои движения художественное содержание наших ролей. Нам медленно и громко читали текст пьесы, и мы осуществляли его, бросая друг другу мячи. Этим мы достигали следующих целей: во первых, мы освобождали себя от необходимости говорить слова раньше, чем не возникали внутренние

художественные побуждения к ним. Мы избавляли себя от мучительной стадии произнесения слов одними губами без всякого внутреннего содержания, что бывает всегда с актерами, начинающими свою работу с преждевременного произнесения слов. Во вторых, мы учились практически постигать глубокую связь движения со словом, с одной стороны, и с эмоциями,—с другой. Мы, постигали закон, который проявляется в том, что актер, многократно пределавший одно и то же волевое и выразительное движение, движение, имеющее определенное отношение к тому или иному месту роли, получает в результате соответствующую эмоцию и внутреннее право на произнесение относящихся сюда слов. От движения шли мы к чувству и слову. Конечно, все эти и подобные им упражнения, делались нами далеко не совершенно и в недостаточном количестве. Кроме того, нас постоянно отвлекали теоретические рассуждения по поводу смысла и значения того или иного упражнения. Но как бы то ни было, первая попытка была сделана, и к моей величайшей радости я увидел, что актеры довольно охотно шли на новые и непривычные для них методы работы. Но зато сам я, как исполнитель роли Гамлета, далеко отстал от своих товарищей. Даже в день первой публичной генеральной репетиции, я, стоя в гриме и костюме у себя

в уборной, мучился той специфической мукой, которая известна актеру, когда он чувствует, что не готов для того, чтобы явиться перед публикой. Если актер правильно готовит свою роль, то весь процесс подготовки можно охарактеризовать, как постепенное приближение актера к тому образу, который он видит в своем воображении, в своей фантазии. Актер сначала строит свой образ исключительно в фантазии, затем, старается съимитировать его внутренние и внешние качества. Так было и со мной, во время работы над ролью Гамлета. Я построил мысленный образ Гамлета, увидел его внешний и внутренний облик, но не смог съимитировать, так как внимание мое было отвлечено общими заданиями. Я и сейчас вижу замечательное лицо моего воображаемого Гамлета, лицо с особым желтоватым оттенком кожи, с удивительными глазами и несколькими чудесно расположенными морщинами на лице. Как не похож на него тот Гамлет, которого я играю, и как мучительно сознавать это!

В «Гамлете» же была сделана первая проба совместной работы трех режиссеров («Гамлета» ставили Смышляев, Татаринов и Чебан). Задача оказалась трудной, но идея ее тем не менее показалась мне, после сделанной нами попытки, безусловно верной и желательной. Идея в общих чертах заключается в том, что режиссеры,

имея одну общую задачу и постоянно влияя друг на друга своими художественными замыслами и образами, стараются разрешить свои художественные противоречия и несовпадения тем, что сопоставляют в своей фантазии эти образы и дают им самим свободно воздействовать друг на друга. Они выжидают результатов столкновения этих образов и мечтаний. И если режиссерам действительно удастся сделать это в чистой, безличной, жертвенной форме, то результат выступает, как новая прекрасная творческая идея, удовлетворяющая всех режиссеров и соответствующая индивидуальности каждого из них. Такой результат всегда оказывается выше пожеланий, высказанных каждым режиссером в отдельности, однако такого способа работы можно достичь только в том случае, если режиссер больше заинтересован постановкой и ее будущим, чем самим собой и своим будущим.

После генеральной репетиции «Гамлета», К. С. Станиславский сказал мне, что хотя ему и нравится многое в моем исполнении роли Гамлета, но что я все таки, по его мнению, не трагик в смысле амплуа, и что я должен избегать чисто трагических ролей. К. С. Станиславский был, конечно, прав — у меня нет настоящих «трагических» данных, но я, тем не менее, думаю, что если бы мне удалось сыграть Гамлета таким, каким является он

моему воображению, я сумел бы до некоторой степени — и, может быть, в своеобразной форме — передать трагизм Гамлета.

Гораздо легче чувствовал я себя в роли Аблеухова в «Петербурге» А. Белого. И хотя внимание мое также, как при работе над Гамлетом, отвлекалось задачами общего порядка, мне все же удалось уделить достаточно времени и на самого себя. Я и все мы, участники этого спектакля, искали подхода к ритмам и метрам в связи с движениями и словом. Попытки наши оказались весьма несовершенными для публики, но нам, актерам, они дали очень много, и я надеюсь, что попытки проведения новых технических приемов, слегка намеченные в постановке «Петербурга», найдут свое развитие в одной из дальнейших наших работ. Постановка «Дела» шла в несколько ином плане, и в задачи ее не входило дальнейшее развитие актерской техники, но, тем не менее, я лично попробовал и в ней, в пределах своей роли, использовать кое что из театральных приемов, служащих к облегчению работы и к легкости выполнения. Я попытался проработать тему имитации образа. Я созерцал образ Муромского в фантазии и на репетициях имитировал его.

Я не играл, как это обычно делаем мы, актеры, а я имитировал образ, который

сам играл за меня в моем воображении. Эта несовершенная попытка моя привела, однако, к тому, что я при изображении на сцене Муромского остаюсь до некоторой степени в стороне от него и как бы наблюдаю за ним, за его игрой, за его жизнью и это стояние в стороне дает мне возможность приблизиться к тому состоянию, при котором художник очищает и облагораживает свои образы, не внося в них ненужных черт своего личного человеческого характера. Когда я приступил к созерцанию образа моего Муромского, я к удивлению своему заметил, что из всего образа мне ясно видны только его длинные, седые баки. Я не видел еще, кому принадлежат они, и терпеливо ждал, когда захочет проявиться их обладатель. Через некоторое время появился нос и прическа. Затем ноги и походка. Наконец, показалось все лицо, руки, положение головы, которая слегка покачивалась при походке. Имитируя все это на репетициях, я очень страдал от того, что мне приходилось говорить слова роли в то время, как я еще не услышал говора Муромского, как образа фантазии. Но время не позволяло ждать, и мне пришлось почти выдумать голос и говор Муромского. Однако, много радости испытал я и при том немногом, что удалось мне осуществить при спешной постановке «Дела».

Постановка «Гамлета» совпала с важным и значительным моментом в жизни студии МХАТ. Студия превратилась в Московский Художественный Академический Театр Второй и перешла в новое помещение на Театральной площади (Пл. Свердлова). В получении нашим театром нового помещения не малую роль сыграли энергия и такт И. Н. Берсенева. Маленький зрительный зал Студии на 175 чел. сменился залом вмещающим в себя 1350 чел. Это дало возможность театру исполнить свой общественный долг: Дирекции театра удалось довести посещаемость организованных зрителей до 110 тысяч и студенчества до 26 тысяч в сезон!!

Мое душевное равновесие крепло с каждым днем. Новые мысли проникали в мое сознание. Они давали мне силы, рождали уверенность в жизни и осмысливали мое пребывание в театре. Я пересмотрел свои прежние знания и легко отобрал из них то, что таило в себе зерна истины, и отбросил все, что разлагающе действовало на сознание и убивало волю. Я с удовольствием прочел, например, у одного из философов анекдотический рассказ о том, как учитель, объясняя своим ученикам Канто-Лапласовскую теорию о происхождении нашей солнечной системы, вращал в стакане воды капельку жира. Как

эта капелька от быстрого вращения разорвалась и отделила от себя ряд маленьких капелек. Учитель дал таким образом своим ученикам наглядную картину возникновения нашей солнечной системы с ее планетами. Ученики прекрасно поняли мысль своего учителя, но никак не могли догадаться, кто же вместо учителя вращал в мировом пространстве громадную мировую туманность?

Я далеко еще не освоился с новыми мыслями, притекавшими ко мне, но уже понимал то направление, в котором пойдет моя дальнейшая внутренняя жизнь. Передо мной встала задача перевоспитания себя. Я знал, что чувства мои негармоничны, воля не воспитана, и мысли хаотично блуждают в сознании. Я знал, что от меня самого будет зависеть, останется ли моя душевная жизнь такой же, как и прежде, или изменится и подчинится моему «я». И, несмотря на тяжелое сопротивление, которое оказывал мне мой характер, я принялся за переработку своих душевных качеств. Мне уже не были так чужды религиозные настроения. Физическое здоровье мое стало поправляться. Интерес к науке возобновился, но я уже не мог отдаться ему за недостатком времени. Впрочем, я и раньше не мог должным образом пополнить пробела в своем образовании. Уже будучи актером

Художественного Театра, я пригласил к себе преподавателя математики, но наши уроки скоро кончились, и причиной тому было зеркало, висевшее в комнате. Мой преподаватель во время уроков не сводил глаз со своего изображения в зеркале, и это ставило меня в безвыходное положение. Я смотрел на него, а он на себя, и мои вычисления оставались без проверки.

Медленно менялась моя жизнь, и я заметил однажды, что около меня не осталось ни одного человека из тех, которые окружали меня в детстве и юности. Я вспомнил, как в молодые годы думал я с ужасом о том, как было бы страшно потерять когонибудь из своих близких, и вот я потерял их всех, но потерял и часть самого себя, каким я был раньше. Правда, в памяти моей вспыхивают иногда воспоминания раннего детства и даже младенчества, и я узнаю в них черты своего характера, известные мне и сейчас. Я помню, например, себя, сидящим на коленях у Антона Павловича Чехова (мне было тогда, вероятно, 6 или 7 лет). Антон Павлович нагибается ко мне и ласково спрашивает о чем то, а я смущаюсь и прячу от него свое лицо. Я хорошо помню это чувство смущения. Оно знакомо мне и теперь. Оно приходит ко мне внезапно, без видимых причин, и я смущаюсь и стесняюсь неизвестно почему, так же точно, как

это было со мной, когда я сидел на коленях Антона Павловича.

Помню и еще одно переживание. Это было в 1900 году. Мать разбудила меня утром и поздравила «с новым годом и с новым веком». Ее слова вызвали во мне необыкновенную радость. Чему я радовался я не знал, но радость моя относилась к чему то большому, что, как мне казалось, совершилось где то во вне, в пространстве, во времени, в мире... И теперь мне также знакома эта радость, но я уже знаю, к чему она относится. Я знаю теперь, что эта радость относится к творческим силам в мире, к гармонии и ритмам жизни, к великой справедливости, царящей в мире, к той справедливости, которую я так мучительно искал в период своего пессимизма, к той «закономерности», которой мне не хватало тогда.

Но рядом с переживаниями, знакомыми мне теперь, так же, как в детстве, я нахожу в себе такие переживания, которые выступают во мне, как противоположность моим детским переживаниям. Вот, например: чтобы ни желал я в детстве, в какую бы игру ни играл, мне был прежде всего важен результат, важен конец, было важно эффектное завершение. Я все делал торопливо, поспешно, с волнением стремясь к намеченному мной результату. Я почти не испытывал удовольствия от процесса

игры, спеша к ее завершению. Я помню, как долго я мучился, раздражался и волновался, когда мне пришла однажды в голову мысль о том, что можно так мелко нарезать бумагу, что она обратится в воду. Я изрезал громадное количество бумаги, совершенно измучив себя ожиданием результата. Так было в детстве. Теперь же при исполнении какой либо работы я почти всегда достигаю обратного настроения. Весь интерес мой направляется на процесс самой работы, результаты же ее являются для меня неожиданностью, и я предоставляю им существовать объективно, как бы отдельно от меня, не считая их своей ответственностью и не привязываясь к ним так, как делал это в детстве. И благодаря этому новому отношению к результатам своей деятельности, я заметил два новых момента в своей жизни. Я заметил, что результаты самых различных дел моих как бы сами собой складываются в стройную картину, в стройную мозаику, где каждый камешек в гармонии с другими дает цельный и осмысленный образ громадной картины. И еще я заметил одно: из сферы моей душевной жизни исчезла щемящая скука и пустота, которые мне приходилось переживать раньше в те мгновения, когда результаты были достигнуты, и я, так жадно стремившийся к ним, получал их в собственность и не знал, что с ними делать.

Они были мне не нужны и мучили меня, опустошая душу и рождая в ней скуку, тоску и апатию.

Постепенно крепло во мне самосознание, и я заметил, что в связи с этим понизилась моя утомляемость, которая так мучила меня раньше. Я утомлялся от массы внешних впечатлений, которым я позволял действовать на себя бесконтрольно. Я буквально был разорван самыми разнообразными и негармоничными впечатлениями. Мне было незнакомо чувство собранности, я не умел отстранять от себя ненужные впечатления. Реагируя на все, встречавшееся мне, я расходовал и истощал свои силы. Проходя по улице, я был буквально полон содержанием вывесок, уличным шумом и грохотом, лицами и случайными речами прохожих. Я страдал от этой разорванности, но не знал, как с ней бороться. И только некоторая степень самосознания избавила меня от муки душевного хаоса. Я попрежнему вижу вывески, слышу уличный шум и т. д., но эти впечатления уже не пронизывают меня без моей воли и не утомляют, как прежде. Я стал допускать в свое сознание гораздо меньшее количество впечатлений, но зато, я нашел отношение к этим немногим впечатлениям. Мне, например, доставляет страдание надпись на вывеске, висящей над дверями столовой и

гласящей: «Уголок вкуса», или просто «Столовая Вкус», или русскими буквами «Люрс», с нарисованным рядом полу-львом, полу-тигром, и т. д. Все это мучает меня, но не истощает моих сил, ибо я сознательно отношусь и к «Люрсу», и к его портрету на вывеске, и могу посмеяться над ходом мысли того, кто придумал название «Люрс».

Я понял, что художник должен уметь получать впечатления.

Это значит уметь отбирать впечатления и искать отношения к ним. Но это не значит, что художник может бежать от гнетущих, тяжелых или даже жалких впечатлений, нет, он должен получать всякие впечатления и искать к ним ясного и сознательного отношения. Мне посчастливилось испытать величественный, душевный подъем при виде римских развалин, когда я был в Колизее, в Пантеоне, и среди обломков Форума. Я пережил глубочайшее потрясение в римских катакомбах, поражаясь мощи человеческого духа, я влюбился в Венецию, как в девушку; днем и ночью ходил я по ее узеньким улочкам-лабиринтам и тосковал от любви к ней. Много незабываемых впечатлений оставила в душе моей поездка по Италии. Но вот я снова в Москве, и здесь меня встретил «Люрс»! Что же должен был делать я с ним? Отвернуться с презрением? Нет! Я должен был

услышать и то, что в состоянии сказать «Люрс» о душе человеческой. «Люрс» такой же свидетель жизни человеческой, как и Колизей, как и Пантеон. Только не нужно бояться боли, причиняемой «Люрсом», и тогда он расскажет о многих замечательных вещах, о которых художнику нужно узнать.

Не могу удержаться от того, чтобы не сказать несколько слов об Италии, которая чудесным образом совмещает в себе величие и детскость, грандиозность и юмор, гордость и наивность.

Италия полна контрастов и неожиданностей. Она может развить художественный вкус человека до высочайших пределов, но может показать ему и такую безвкусицу, забыть которую едва ли скоро удастся. Я помню мрачную тюрьму на берегу Неаполитанского залива. Тюрьма эта производит тяжелое и гнетущее впечатление одним своим видом. Ее безнадежно толстые стены сложены из массивных каменных глыб. И тем ужаснее выглядят ее стены, чем ярче солнце, чем чище и прозрачнее воздух над заливом, чем веселее песни, хохот и ругань итальянцев, шныряющих по улицам. Тюрьма—это почти единственное место в Неаполе, откуда хочется поскорее уйти. Но желание уйти переходит в желание убежать, почти в чувство отчаяния, когда вдруг видишь, что около одной

из тюремных стен, вплотную примыкая к ней, уютится небольшое кабарэ. На эстраде выступают певцы, публика весело ест, пьет, глотает устриц и шутит с итальяночками, прислуживающими ей. Поют не только на эстраде, поют и за столиками, поют и на улице, около кабарэ, поют везде! Первая мысль, которая приходит в голову при виде этой картины: не слышат ли заключенные этих песен и веселого смеха? На стене, рядом с эстрадой, висит большое изображение Мадонны, разукрашенное цветами, лентами и залитое светом. Все это вместе сливается в одно хаотическое впечатление, разобраться в котором сразу нет никакой возможности.

Есть контрасты и в вывесках и в названиях различных предметов. Например, банк носит название «Банк Святого Духа». Вино — «слеза Христа». Филэ — «А-ля святой Петр». В магазинах продаются небольшие статуэтки, изображающие Христа с розовыми щеками и красивым кукольным лицом. В храме *St. Pietro in Vincoli* стоит фигура Моисея Микель Анджело, она огорожена решеткой, и к ней с трепетом подходят туристы, но выйдя из храма они могут тут же в маленькой лавочке, торгующей открытками, получить крошечную статуэтку, изображающую Моисея с идиотским лицом и непропорциональными руками и ногами. Даже Колизей из какой то

беложелтой массы, вершка в $1\frac{1}{2}$ величиной, можно получить в такой лавочке. Колизей не только не похож на настоящий, но в нем откровенно не хватает одной стены.

Я зашел в одну из маленьких старинных церквей во Флоренции. Осмотрев ее изумительные фрески и насладившись дивной красотой ее старинного стиля, я направился к выходу. У дверей мне преградила дорогу маленькая, сгорбленная старушка и, ласково улыбаясь, жестами пригласила меня вернуться в церковь. Я пошел за ней. Она подвела меня к большому стеклу, похожему на витрину магазина, и торжественно повернула электрический выключатель в стене. Витрина осветилась, и я увидел куклу, одетую в светлое платье. Это было изображение Мадонны. Я ужаснулся, но старушка радостно показывала мне на изображение, повидимому, приглашая меня повнимательнее рассмотреть фигуру. Она показала себе на грудь и потом снова на фигуру. И вдруг я увидел, что у Мадонны на груди приколоты булавкой маленькие дамские часики. Я понял, что это сделано для красоты и из уважения к Мадонне. Мне стало до слез жалко старушку. Я быстро поблагодарил ее, заплатил несколько лир за услугу и вышел. Я не был оскорблен за Мадонну, нет, Мадонна не страдает от того, что ее чтят простые души так, как умеют, от чистого

сердца, с любовью и верой, мне было жалко старушку, мне было жалко младенца в облике сгорбленного седого существа, едва волочащего ноги. Этот контраст почему то вызывал во мне слезы.

И при въезде на Капри меня встретила религиозная процессия. На высоких носилках несли изображение Мадонны с поднятыми руками. Процессия двигалась с пением, и скалы сотрясались от выстрелов ракет, и эхо носилось между скалами и сливалось в невыносимый, несмолкающий гул. Боже, как они стреляли! Я готов был сейчас же вернуться назад в Неаполь, но пароход отходил только на следующий день. Пол ночи я сходил с ума от стрельбы. Как сохраняют итальянцы в душе своей религиозное чувство при таком оглушительном грохоте? Это навсегда останется для меня загадкой.

Однажды, на пароходе, по дороге в Венецию, я наблюдал, как весело шутили друг с другом несколько итальянских рабочих. Они, громко хохоча, срывали друг с друга шапки и делали вид, что бросают их за борт.

Все пассажиры быстро приняли участие в их игре.

Хохотала вся палуба, все снова приходя в восторг от одного и того же приема с шапками. Но вот веселье достигло своего напряжения, и одна из шапок действительно поле-

тела в воду. Палуба затихла, и взоры всех устремились на обладателя шапки. Тот перегнулся через борт и некоторое время смотрел на свою уплывающую и может быть единственную шапку. Но когда он сел на свое место, его лицо просияло детской улыбкой, и он закатился громким смехом. Вся палуба снова захохотала. Ни следа обиды или огорчения. Потерять шапку гораздо веселее, чем это может казаться со стороны. Но игра этим не кончилась. Восторг товарищей того, кто сидел без шапки, выразился в том, что они стали пучками вырывать волосы с широкой груди своего радостно пострадавшего товарища. Хохот перешел в крик радости. Восторг попрежнему не сходил с лица человека без шапки и без волос! Я ничего не понимал и должен был искренно сознаться себе в этом. Если угодно, игра рабочих тоже была построена на контрастах.

А вот и еще впечатление. На палубе пархода стоит пианино. Некто подходит к нему и неумело, тихонько ударяет пальцем по клавише и робко оглядывается на публику. Публика молчит. Он ударяет еще и еще раз. Потом начинает импровизировать, ничуть не заботясь о гармонии. Через минуту он поет, ударяя как попало по клавиатуре пианино. Около него собирается толпа. Поют уже многие, поют мужчины и женщины. За пианино

сидит уже кто то другой и играет, а инициатор веселья, заломив шапку на затылок и потрясая черными кудрями, не помещающимися в широкополой шляпе его, дирижирует хором и кричит, и поет, и танцует. Разве это не Италия? Италия! Это солнце отражается в душах черномазых итальянцев, и поет, и кричит, и танцует в них! Это мы, приезжая в Италию, надеваем черные очки и слабыми, северными, холодными голосами говорим: «ах, какое солнце», а они, черномазые, размашистые и веселые, как черти, носят это солнце в себе и восторгаются его лучами, не с неба идущими к ним, а к небу идущими из них в их песнях и хохоте! Италия—школа радости, любви, смеха, школа особого способа жизни в присядку! Я собственными глазами видел, как шоффер большого автобуса ловил на улицах Рима, веселья ради, итальянку, гоняясь за нею всей своей громадной машиной. Я буквально выхватил итальянку из под колес автобуса, но мой «подвиг» был оценен, как участие в веселой игре, и шоффер вместе с итальянкой, хохоча, направились каждый своей дорогой. И жуют итальянцы весело и просто. В ресторанах нужно проверять счета—они подаются с расчетом на проверку. Как извозчик запрашивает с расчетом на скидку, так и камерьери (кельнер) пишет с расчетом на скидку!

Это в порядке вещей. И ни камерьери, ни посетителю не обидно, когда счет немного убавляется и оба довольные расходятся.

Извозчик также может не дать сдачи. Он долго не будет понимать вас, когда вы станете требовать сдачи, но если и поймет наконец, то подняв свою жилетку и указывая себе на живот, просто и убедительно скажет вам: *Volgio mangiare maccheroni!* и вы, конечно, откажетесь от сдачи.

Разумеется, все эти и подобные им впечатления не кажутся мне основными и важнейшими для Италии, но что они характерны для нее, в этом я не сомневаюсь. Я даже думаю, что одних впечатлений, связанных исключительно с красотами и величием итальянского искусства, римских развалин, катакомб и проч., было бы недостаточно для того, чтобы почувствовать и полюбить Италию такой, какова она теперь. Нравы, лица, голоса и смех итальянцев, это другой аспект того, что мы видим в их храмах, музеях и во всей их природе. Итальянцы любят показывать свои достопримечательности и любят давать длинные объяснения к ним, но их объяснения помогают понять их страну гораздо меньше, чем они сами, когда с них слетает вежливость перед иностранцами, и они остаются сами собой.

Едва ли найдется человек, которому однажды посчастливилось увидеть Италию и кото-

рый не почувствовал бы желания описать свои впечатления. Италия требует, чтобы об ней говорили, кричали и писали. Я также не свободен от этих желаний, но все же я считаю нужным воздержаться не только потому, что Италия описана многими талантливыми людьми, но и потому, что глубоко убежден в том, что описать ее все таки нет никакой возможности. Даже репродукции с итальянских картин и развалин становятся понятными и дорогими не раньше, чем собственными глазами увидишь все это.

Некоторое душевное равновесие и покой проникали постепенно во всю мою жизнь. Даже мои посещения призывных пунктов, которые повторялись аккуратно каждые три месяца, когда кончалась моя отсрочка, проходили для меня спокойнее, чем раньше. И чем спокойнее и крепче становилось мое душевное состояние, тем с большим удивлением оглядывался я на свои прежние поступки. Я переставал понимать их, и мне казалось, что я вспоминаю не о себе самом, но о каком то другом, постороннем мне человеке.

В один из первых призывных дней, когда я ехал на поезде в Москву (я жил за городом), мне показалось невыносимым пребывание среди пассажиров, и я выскочил на ходу из

вагона на полотно железной дороги. Теперь мне непонятен этот мой поступок. Я почти забыл то нервное напряжение, которое заставило меня тогда выскочить из вагона идущего поезда. И многое, многое кажется мне теперь чуждым и непонятным. Станным образом окончилось и мое пристрастие к вину. Однажды утром я проснулся от невыносимой душевной боли. Внезапный и неожиданный приступ нестерпимой тоски охватил меня еще во время сна, и я проснулся, стараясь разгадать причину испытываемых мной мучений. Такой сильной боли и таких терзаний совести я не испытывал еще никогда.

В самом страдании моем была как бы заключена и их причина—мне стало ясно, что причина заключается в вине. Я был поражен таким неожиданным и, казалось, ничем не подготовленным переживанием. Я перестал пить исключительно под влиянием этой, пережитой мною муки. Мои попытки вернуться к вину не удавались, потому что вино перестало доставлять мне с тех пор какое либо удовлетворение. Все это случилось само-собой и как бы помимо моей воли.

Когда мое сознание освободилось от ненормального воздействия алкоголя, я стал успешнее работать в области изыскания театральной правды. Я мог сравнить пребывание мое на сцене в трезвом и нетрезвом состоянии,

и мне открылся один важный момент. Актер, опьяняющий себя перед выходом на сцену, теряет незаметно для себя особое качество творческой объективности по отношению к самому себе. Он не в состоянии воспринять своей игры объективно, как бы со стороны. Он не знает, как он играет. Он ощущает возбуждение, которому и отдается, но он не свободен в этом возбуждении, он захвачен им и не может отвечать за результаты своего «творчества». А между тем актер, обладающий нормальным сознанием, должен во время игры на сцене «видеть» самого себя так же свободно и объективно, как видит его публика. Он должен сам получать впечатление от своей игры, как бы со стороны. Истинное творческое состояние в том именно и заключается, что актер, испытывая вдохновение, выключает себя самого и предоставляет вдохновению действовать в нем. Его личность отдается во власть вдохновению, и он сам любит результаты его воздействия на свою личность. Это знает всякий художник, всякий актер, испытавший истинное вдохновение. Эта объективность спасает актера от рассудочного и грубого вмешательства в свое творчество. Часто говорят, что творчество должно идти из глубин подсознательной жизни художника, но это возможно только в том случае, если художник умеет объективно относиться

к самому себе и не вмешиваться в работу подсознания своими грубыми мыслями и грубыми чувствами.

Тщетно художник ты мнишь,
Что творений своих, ты создатель...

или:

Пока не требует поэта
К священной жертве Аполлон...

Так говорят поэты о вдохновении и о связанной с ним объективности самого художника. Актер, ищущий своего «вдохновения» в вине, никогда не переживет истинного вдохновения. Он обрекает себя на жестокий самообман.

В умении относиться объективно к себе самому большую роль в моей жизни сыграла одна незначительная, казалось бы, черточка в моей судьбе. Заключается она в том, что я постоянно в пустяках попадаю в смешное положение. И смеяюсь над собой, я учусь быть объективным к самому себе. (Отличие мое от Елиходова заключается в том, что Елиходов не умеет смеяться над своими «несчастьями» и трагически относится к своей судьбе.)

Имея почетный билет для входа в кино, я был по недоразумению с криком удален из очереди входивших в кино граждан.

Часто, здороваясь или прощаясь с кем-нибудь, я не получаю ответного приветствия.

Иногда, от чрезмерной любезности в разговоре с мало знакомыми людьми, стараясь подобрать вежливые и приятные выражения, я говорю «спасибо» вместо «пожалуйста», «будьте здоровы», вместо «здравствуйте», «извините» — вместо «до свидания».

Однажды я сидел в гостях у Ф. И. Шаляпина и смущался. Пили чай. Я отпил из своего стакана и, не успев проглотить, заметил, что за столом воцарилась тишина. Боясь громко глотнуть, я задержал чай во рту. Все попрежнему молчали. Я чувствовал, что краснею, и что меня сейчас спросят о чем-нибудь, чтобы вывести из смущенного состояния. Я решился проглотить чай, но глотательное движение не удалось, и чай тоненькой струйкой, медленно, как из шприца, вылился на скатерть.

Все эти и подобные им пустяки могут иметь большое значение, если найти к ним правильное отношение.

Чем серьезнее относился я к театру, чем больше работал теоретически над вопросами новой актерской техники, тем сложнее становились мои отношения к публике. В прежнее время я чувствовал зрительный зал, как

единое недифференцированное существо, и трепетал перед этим существом, лица его одобрения или боясь его порицания. Но мало по малу, ко мне стали доходить из зрительного зала и другие ощущения. Я стал отличать состав публики. Мне было не все равно, кто сидит в зрительном зале. Я начал чувствовать волю зрителей, их желания, их настроения.

Зрительный зал имеет десятки оттенков и каждый вечер дает новые нюансы этих оттенков. Зал бывает добрым и злым, легкомысленным и серьезным, любопытным и равнодушным, благоговейным и распущенным. Но в общем настроении, царящем в зале, я различал и молчаливую борьбу, происходившую между отдельными группами. Все это раньше не доходило до моего сознания, и я играл так, как мне подсказывало мое настроение. Но с новым ощущением зрительного зала изменилась и моя игра. Я стал играть так, как того хотели сегодняшние зрители. Это мучило меня, потому что я чувствовал, что теряю самостоятельность и подчиняюсь чужому желанию. Мучение было тем сильнее, чем поверхностнее и легкомысленнее был настроен зрительный зал. В угоду ему, я начинал играть грубее и проще, почти разъясняя свою игру. Но воля зала бывала так сильна, что я не мог побороть ее. Каждый спектакль (в особенности в начале) был для меня

тяжелым испытанием. И передо мной встал вопрос, как выйти из этого тяжелого положения.

И я нашел ответ в новой актерской технике. Я понял, что зрители имеют право влиять на творчество актера во время спектакля, и актер не должен мешать этому. Та объективность, о которой я упоминал выше, и есть способ дать публике возможность влиять на актера и вносить в спектакль свой оттенок. Так бывает с актером всегда, если он действительно вдохновлен. И только тогда устанавливается контакт между публикой и актером, когда актер любит публику, всякую публику и, когда отдает ей свой сегодняшний сценический образ, позволяя этому образу делать все, что потребует от него вдохновение, в котором есть также и воля зрительного зала.

Можно пользоваться, например, советами и указаниями лица, которому доверяешь и мнением которого дорожишь, путем такой отдачи себя его влиянию. Я, например, часто пользуюсь указаниями А. И. Чебана, не беспокоя при этом его самого. Я мысленно сажаю его в зрительный зал во время спектаклей или репетиций и предоставляю ему действовать на меня. Я чувствую при этом, как меняется моя игра, как облагораживается она, и какая четкость выступает в моих жестах, словах и целых кусках роли.

Художественное чутье, вкус и мастерство А. И. Чебана, которому я беззаветно верю, как художнику, начинают действовать на меня или вернее во мне.

Актер, который «мнит, что творений своих он создатель», отстраняет от себя публику и вызывает в ней протест. Почему говорит поэт, что Аполлон требует его к священной жертве? Почему к жертве? Потому, что отдать себя вдохновению и через вдохновение публике, духу времени, эпохе и т. д.—значит принести жертву. Актер, любящий свой собственный произвол, свою личную волю в искусстве, не знает, о какой жертве идет речь в творчестве, и он никогда не в состоянии будет ответить ни эпохе, ни потребностям своего времени.

Как много в наши дни говорят «о созвучности с современностью», и как плохо понимают, в чем заключается эта «созвучность»! Как часто мне бросали упрек в том, что я играю «Гамлета», который не нужен нашей эпохе. Разве дело в «Гамлете» или в какойнибудь другой классической пьесе? «Гамлет» таит в себе неисчерпаемые богатства для нашей эпохи, и не в нем дело, дело в том, как и для кого играть «Гамлета».

Я помню один спектакль «Гамлета», когда аудитория наша состояла исключительно из учителей, съехавшихся в Москву со всего

РСФСР. Я помню, как жадно вбирала аудитория все, что происходило на сцене, и как много нового и своего внесла эта аудитория в спектакль. Я благодарен им, посетившим нас учителям, за те безмолвные поправки и изменения, которые они внесли в спектакль. Новая актерская техника, о которой я говорю— вот ключ к «созвучности с эпохой»— новый, глубокий актер, актер жертвенно отдающий себя аудитории,— вот ключ ко всякой современности. Классики, величие которых в том и заключается, что они далеко выходили за пределы своего времени и в своем творчестве затрагивали интересы грядущих эпох, эти классики оживут и заговорят с нами на нашем языке, если мы вместо того, чтобы душиить и гнать их—предоставим в их распоряжение новую технику, новое искусство, нового актера, могущего воплотить классика так, как хочет этого эпоха.

Новый актер узнает, поймет и учтет желание нового зрителя с его новым сознанием не раньше, чем научится путем новой техники жертвовать своим произволом, своей личностью. Никакие теоретические трактаты, никакие кабинетные измышления современных мыслителей от театра не найдут доступа в сознание актера. Актер не услышит и не поймет их, не знающих тайны современности. Актера нельзя уговорить быть

«современным», не указав ему актерского пути к тому, как стать современным. Не от теоретиков театра, но от самой публики, от живого зрителя, вечером, во время спектакля, должен услышать актер слово, звучащее из современности. Но для этого ему надо иметь орган, которым можно услышать это слово о современности, орган же этот есть новая актерская техника, которая научит актера жертве в искусстве, а не произволу в нем.

Сердце сжимается от боли за театр, когда видишь, как злобствующие «теоретики и знатоки современного театра» призывают общественность к жестокой и грубой расправе с театром! И как радуется сердце, когда знаешь, что «знатоков» и «теоретиков» театра, в сущности, не так много, и что истинные знатоки, любящие и понимающие театр, не позволяют и не позволят им погубить нарождающиеся молодые ростки действительно нового театра. И за это великая благодарность им, знатокам и терпеливым охранителям театра!

Мне ясно, что ближайшей задачей актера является—переработка себя самого, своей техники, своего актерского существа. Театр спасет не только новый репертуар, но и новый актер!

Я помню, какую радость доставил мне Моисси своими суждениями о технике, необ-

ходимой для настоящего актера. Я помню, с какой любовью объяснял он мне, как нужно ставить диафрагму и дыхание, и как обращаться с голосовыми связками и т. д. Он упирался пальцами мне в живот, а сам в это время кричал с восторгом, глядя на меня, как будто кричал не он сам, а я. Я видел как любит он технику, как ценит ее и какое громадное значение приписывает ей. И он прав бесконечно! Кому же нужна техника, как не русскому талантливому, пламенному и темпераментному актеру. Я был счастлив, когда узнал, что К. С. Станиславский с восторгом говорит о Моисси и предлагает молодым актерам учиться у него.

Велики обязанности актера перед публикой, но есть некоторые обязанности и у публики по отношению к актеру. Я часто замечал, что спектакль идет хуже, чем мог бы идти при сегодняшнем составе публики, только потому, что публика (или, вернее, некоторая часть ее) не слишком внимательна при самом начале спектакля. Момент, когда раздвигается занавес, есть момент, который актер всегда переживает особенно. Это момент, когда актер получает первую весть из зрительного зала, и часто весть эта бывает печальной вестью о том, что публика «не готова». Сознает это актер или нет, но он теряет нечто от своей силы, когда получает неблагоприятную весть

из зрительного зала. Публика может повысить качество спектакля своим участием в нем, но может и понизить его чрезмерным спокойствием своим и пассивным ожиданием впечатлений. Публика должна хотеть увидеть хороший спектакль, и она увидит его, если захочет. Спектакль состоит не только из актеров, но и из публики. С какой завистью смотрел я на публику, когда наблюдал ее в 1925 году, во время Международного шахматного турнира в Москве. В присутствии Ласкера, Капабланки, Маршала и других великих шахматистов, публика показала, какие силы она таит в себе и каких спектаклей может добиться, если захочет отнестись к Станиславскому, Мейерхольду, Москвину и другим с тем же вниманием, с каким она отнеслась к Рети, Торрэ, Боголюбову и т. д.

Многое хотелось бы мне сказать о связи публики и актера, но пусть эта тема войдет в содержание другой моей книги, специально затрагивающей вопросы театра, как такового.

Я много говорю о новой актерской технике. Но владею ли я сам этой техникой? Нет, еще не владею. Вот та пограничная черта, на которой стою я теперь и с которой бросаю взгляд на свое прошлое и на свое будущее. Я готовлюсь к принятию новой будущей техники, я жду и жажду ее. Немногие попытки овладения ею показали мне ее неизмеримые

глубины и ценности. Я смотрю вперед с надеждой и верой. Я покончил внутренне со всем старым в театре, и мне мучительно трудно доживать в этом старом и бороться с препятствиями, встающими на пути к новому. В сущности, я не сыграл еще ни одной роли так, как это нужно, и если бы меня спросили, какую из своих ролей я считаю наиболее удачной, я со всей искренностью должен был бы ответить: ту, которую я еще не сыграл.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК До книги М. Чехова

- Арбатов (Архипов) Микола**
режисер (1869-1926)
режисер – 32, 46, 50
- Бєлий Андрій** (1880-1934)
поет – 148
- Блок Олександр** (1880-1921)
поет – 7
- Боголюбов Єфим** (1889-1978)
шахіст України, помер в
ФРН – 94;
- Болеславський**
(*Стржезницький*)
Річард (1887-1937) актор,
режисер, помер в США – 64
- Брежнев (Павлицев) Іван**
(1889-1950) актор – 140-142,
150
- Вахтангов Євгеній** (1883-
1922) режисер – 7, 60, 62, 64,
66, 82, 84-94, 103, 127-129,
136, 139
- Вишневецький**
(*Вишневецький*)
Олександр (1861-1943)
актор – 58
- Ганнушкін Петро** (1875-1933)
педіатр – 94
- Глаголін (Гусєв) Борис** (1879-
1948) актор, режисер – 32, 46,
49, 50
- Гольденвейзер Олександр**
(1875-1961) піаніст, критик –
101;
- Горбунов Іван** (1891-1896)
актор, письменник, автор-
розповідач – 398
- Готовцев Володимир** (1885-
1976) актор – 60, 69, 127, 142,
143;
- Громов Віктор** (1899-1975) –
актор, автор книги «Михайла
Чехова» ЖЗЛ (1970) — 110,
114
- Далматов (Лущи) Василій**,
актор – 32
- Дарвін Чарльз** (1809-1882) – 94
- Дикий Олексій** (1889-1955)
актор – 60-62;
- Діккенс Чарльз** (1812-1870)
письменник – 29;
- Достоевський Федір** (1821-
1881) письменник – 6, 28
- Енгельс Фрідріх** (1820-1895)
– 94
- Кант Іммануїл** (1724-1804)
філософ – 150
- Капабланка Хосе Рауль** (1888-
1942) шахіст – 175
- Каптерев Петро** (1849-1922)
психолог – 123

- Каутський Карл** (1854-1938)
економіст, історик – 94
- Качалов (Шверубович) Василій** (1875-1948) актор – 60
- Кніппер-Чехова Ольга** (1868-1959) актриса – 57, 60
- Купрін Олександр** (1870-1938) – 47, 48
- Лаплас П'єр-Симон** (1749-1827) астроном, математик – 150
- Ласкер Еманюель** (1868-1941) – 175
- Ліліна Марія** (1866-1943) актриса – 60
- Луначарський Анатолій** (1875-1933) – 116
- Маркс Карл** (1818-1883) – 94
- Маршал Френк Джеймс** (1877-1944) шахіст – 175;
- Мейєрхольд Всеволод** (1874-1940) – 175
- Микола II** (1868-1918) цар – 47
- Мікеланджело Буонаротті** (1475-1564) – 158;
- Моїссі Сандро** (1880-1935) актор – 175
- Москвін Іван** (1877-1946) актор – 175
- Немирович-Данченко Володимир** (1858-1943) – 59
- Попов Микола** (1871-1949) драматург – 116
- Реті Ріхард** (1889-1929) шахіст – 175
- Романов Михайло** (1596-1645) – 69
- Савіна Марія** (1854-1915) актриса – 32
- Свердлов (Янкель) Яктив** (1885-1919) – 150
- Сладкопевцев Володимир** (1876-1957) – 32
- Смишляєв Валентин** (1891-1936) актор, режисер, помер від нападу стенокардії в ніч перед арештом – 99, 102, 109, 146
- Соловійов Володимир** (1853-1900) філософ – 95
- Станіславський Костянтин** (1863-1938) – 33, 50, 51, 58-62, 88, 100, 103, 104, 110, 118, 187, 147, 174, 175
- Сулержицький Леопольд** (1872-1916) режисер – 62, 64, 65, 77-84, 103, 118, 126, 127
- Сушкевич Борис** (1887-1946) режисер – 60, 63, 64, 93, 127, 135, 142
- Татаринов Володимир** (1879-1966) режисер – 110, 114, 115, 146
- Толстой Лев** (1828-1910) – 116

Торре Карлос (1905-1978)

шахіст – 94

Хмара Григорій (1883-1970)

актор, помер в Парижі – 60,
127

Христос – 158

Чабан (Чабанов)

Олександр (1886-1954)
актор – 170, 171

Чехов Антон (1860-1904)

письменник – 22, 84, 85, 152

Чехов Олександр (1855-1913)

письменник, брат А.П. Чехова,
батько Михайла Чехова – 16-
24, 72-74

Шаляпін Федір (1873-1938)

– 168

Шопенгауер Артур (1788-

1860) філософ – 85, 100, 121

КОМЕНТАР ДО КНИГИ:

Цього унікального видання нема в жодній з бібліотек України. Між тим, на мою думку, без нього неможлива українська театральна освіта європейського рівня. В наступних виданнях «Щоденників» я планую подати з такою ж освітньою метою переклад з його нью-йоркського видання 1953 року «To the actor. On the technique of acting», збережений мною у самвидавному рукописі.

Михайло Чехов, статті про якого не знаю з яких причин уже нема в останніх російських виданнях «БСЭ» — постать в театральній світовій культурі (та й не лише в театральній) майже легендарна. Племінник Антона Павловича Чехова, він народився 1891 року в Петербурзі, а помер 1955 року емігрантом у Каліфорнії — актором Голівуду й вихователем таких майстрів як Юл Бріннер та Грегорі Пек. Його книга про техніку актора давно стала світовим театральним підручником.

Ще до більшовицького перевороту 1917 року він увійшов у число найвидатніших акторів російського театру. Відколовшись після 1919 року від Станіславського, Чехов створив власну студію, яка стала МХАТом 2-м — з творенням власної системи й театральної школи. На відміну від «реалістичного» МХАТу Михайло Чехов, як і Лесь Курбас, суттю театру вважали перетворення, преображення — а не відтворення. Не випадково епіграфом до книги про техніку актора М. Чехов узяв постулат Рудольфа Штейнера: «Не те, що є, збуджує до творчості, але те, що може бути: не дійсне, але можливе». Авжеж, такий «немарксистський» підхід до «ленінської теорії відображення» не міг не перетворити М. Чехова на ізгоя. Навіть постсталінська ліберальна російська театральна енциклопедія (т. 5 ст. 754, 1967) констатує: «Однако... противоречия мировоззрения Чехова, связанные с увлечением антропософией, приводят его в 1928 году к его уходу из МХАТ 2-го. В том же году Чехов уехал за границу».

Далі в цій енциклопедії — цілковита радянська ахінея: за кордоном його талант, «відірваний від рідного ґрунту», не міг знайти собі застосування, спроби створити за кордоном театр кінчались невдачею, а ролі в кіно — прохідні. Як я вже казав, все це не так — у рік українського Голодомору він геніально зіграв головну роль у «Смерті Іоанна Грозного» О.Толстого в Ризі — і там же — на рівні потрясіння — Фому Опискіна, мав у США театр «Чехов-Плейєрс», керував «Екторі лабораторе» в Голівуді та багато іншого. Сьогодні методологія акторського виховання від Михайла Чехова — така ж складова театральних систем, як методології Станіславського, Мейерхольда, Курбаса, Арто та ін.

У серії «Театральні мемуари» книгу видала «Academia» — тут були друковані записки М. Щепкіна, Каратигіна, С. Жихарева, В. Давидова, Орленева, праця К. Станіславського. Створене при інституті історії мистецтв видавництво 1933 року було передане в «Головмистецтво», а 1938 року — закрито. Серед пояснень було й посилання на те, що «в деяких передмовах мали місце формалістичного плану», а видання книжки М. Чехова взагалі було потрактовано як «прорив ідеалістичної філософії у систему соціалістичних цінностей».

Автор передмови — Павло Новицький (1888-1971), відомий театральний критик, один час був завітом у театрі Завадського і в театрі імені Вахтангова. Вона полемічна, як і вся його творчість. Особливо в тій частині, де П.Новицький на догоду добі намагається рятувати свого героя від «песимізму», приписуючи йому «жертвенный отказ от личности». Проте на загал це стаття правдива й чесна.

Співредактор театральної серії — Євгеній Кузнецов (1900-1958) — театрознавець, згодом спеціалізувався на циркові й естраді й став засновником і редактором журналу «Советский цирк».

Обкладинку до книги виконала талановитий театральний художник Валентина Ходасевич (1894-1970), яка уславилась потім своїми постановками в ленінградській опері. Мене з нею познайомила Ганна Бегічева, вони приятелювали через Татліна, в майстерні якого вчилась Ходасевич. На жаль, роз-

мова була більше про Курбаса й Татліна — хоч і там прозвучала її думка про захоплення Курбаса Рудольфом Штейнером.

У своїх спогадах про Леся Курбаса Бегічева згадує, що Курбас опрацьовував цю книгу під час свого приїзду до її студійців у Канів — і залишив їй, прочитану. Так ця книга з автографом Курбаса потрапила до мене.

Бегічева ж звернула мою увагу на дві Курбасові NB — на берегах книги, зеленим олівцем — навпроти наступних фраз:

*«Смерть на сцене должна быть показана как замедление и исчезновение чувства **времени**. Актер, играющий смерть, должен в этом месте так построить ритмический и метрический рисунок своей роли, чтобы публика, следя за ним, чувствовала замедление времени и незаметно приплыла к той точке, где замедленный темп как бы на секунду останавливается. И эта остановка дает впечатление смерти» (ст. 75).*

«Я терял радость пессимизма! Я изживал его! Я мучительно страдал бы от обидь, если бы мне сказали, что пессимизм — есть особый вид радости, что потому и длительны муки пессимизма, что за ними скрывается глубокая радость, и человек бережет эти муки и любит их...» (ст. 121).

Для мене ця підкреслена Курбасом думка споріднена з його відомим записом у щоденнику 1926 року «Власне, все моє життя — це підйоми світлого стремління в чергу з ніччю безвілля, коли чернь моєї душі бере верх і править державою Леся Курбаса...» і т.д. А перечитуючи свої записи акторських лекцій Мар'яна Крушельницького, знаходжу багато спільного з тим, що читач знайде у Михайла Чехова. Для мене це теж елемент спорідненості школи Леся Курбаса з школою Михайла Чехова.

Щоб не бути голослівним, нагадаю слова Крушельницького про М. Чехова від 18 травня 1959 року (коли ще й самого прізвища актора не можна було вимовляти вголос!). Перед тим я показав йому етюд за Паустовським «Смерть людини» — у чорних ширмах, свічки, запнуті вікна, піаніст грає Шопена — і вмирає. Проаналізувавши нашу роботу, Мар'ян Михайлович без жодного пафосу сказав: «Смерть мусить бути світлою. Пригадуєте, як помирає довженківський дід в

яблуневому саду? Смерть прекрасна, коли вона є завершення певного циклу, коли вона природньо підводить ризику під прекрасним, чесним, мудрим життям. Фізіологи доводять, якби людина вмирала закономірною смертю, без хвороб і насильства, вона відчувала б надзвичайну радість смерті. Це був би найпоетичніший, найпрекрасніший акт її життя! В акті такої смерті було б найвище заспокоєння, психологічне блаженство. Навіть умираючий звір втікає від людей і від своїх і шукає місця, де б він міг залишитись сам-один. Там він і помре, самотній і гордий, і в цьому є великий закон природи. На цьому Гордон Крег будував свого «Гамлета», чим дуже й дуже збентежив Костянтина Сергійовича...»

І перейшов на Михайла Чехова:

«Мені зрозумілий той акцент, який роблять сьогодні на Михайлові Чехові. Я його бачив і вважаю за феномена. Досі важко збагнути, як він міг так гарно грати Гамлета з таким малим і хрипким голоском, інші найскладніші драматичні ролі. Певний час про нього писали й говорили мало, переважно — лайливо, він проходив по категорії «зрадник», «емігрант» — як Грановський, як Блавацький, як Гірняк... Між тим це був крупний митець, схильний до офілософлення театру. Для мене він цікавий насамперед тим, що йшов не в руслі тих напрямків, які прокладали з одного боку — Станіславський, з іншого — Мейєрхольд. Він ішов третім шляхом, і я сказав би, цей третій шлях був ближчий до методики Леся Курбаса, до школи «Березоля»...Перш за все тому, що Чехов віддавав перевагу розвитку психологічної акторської техніки через увагу до сценічного інстинкту, до інтуїції митця. До того, що сидить у нас в крові, у генах, в пам'яті. Але це не мало нічого спільного з грою «нутром», яку так люблять сьогодні в українському театрі. «Нутро» Михайло Чехова в усіх його характерах-образах було освітлене м'яким і приємним інтелектом. Він увесь світився на сцені! Духовний зміст твореного ним образу завжди вселяв у глядача захват і подив — як можна так філігранно все знати, все відчувати і так відточити у подачі? Головне диво було в тій легкості, з якою цей блискучий актор імпровізував найскладніші речі. Він належав до тих щасливих художників, які п'яніють від

близькості з глядачем, як від коханої жінки, — «хвилинка — і стиху вільно потекуть!..» Він написав кілька оригінальних книг, одна з них — німецькою — потрапила до мене, про роботу актора над собою. Це унікальне явище, щоб актор міг так оформити теорію своєї творчості, свого підготовчого процесу, як це зробив М. Чехов. Там чимало ідеалістичного, але в природі акторської праці матеріалістичне в його примітивному розумінні не конче виражає все: тут є сила непізнаних таємниць, як непізнані досі сугестія, гіпноз, тощо. Для Чехова виплекане у фантазії, фантастичне живе реальним життям. Він закликав до свободи сценічної творчості, до звільнення від заданості, коли актор силкується будь-що вигадати собі «те-то» й «те-то», нав'язати собі якесь рішення, просто заради того, щоб виконати певні ідеологічні настанови. Образ мусить «получитись!» — його не можна запрограмувати як дитину — кого бажаєте, хлопчика чи дівчинку? Хлопчика? Добре, зайдіть через 276 днів, буде вам хлопчик. Михайло Чехов закликав — спочатку народити роль в уяві, повністю, відчувати в цілому й оформити її у внутрішній дії, а вже потім знайти шляхи перенесення цього духовного ескізу на сценічний папір. Виховувати можна тільки вміння переносити, себто здатність до фізичного втілення вже існуючих в уяві елементів. Мало хто помічає, що головна недосконалість акторського фаху в тому, що нафантазуєш одне — а перенесеться — інше: шлях міняє остаточний наслідок, або — засоби змінюють мету. М. Чехов знав таємницю такої «неточності».

Курбас говорив про Михайла Чехова як про актора-поета, у творчості якого поєдналося відчуття деформації нового мистецтва з вольовим прагненням до гармонії мистецької імперії. Він мав рацію.

Творчість і значення Чехова обумовлені логічно й послідовно тим, що являли собою наші 20-30-ті роки, коли влада намагалась примітивно підпорядкувати всі художні завдання утилітарній «злобі дня». В цьому сенсі Чехов був «штатський» чоловік; це й стало за одну з його причин неповернення з Німеччини. Ясно, лишилась він тут, його спіткала б доля

Мейерхольда, Таїрова, Курбаса, Ахметелі, Міхоелса чи Зускіна...

Головний принцип він узяв з Штейнера — «Не те, що існує, спричинює до творчості, а те, що може існувати», тобто не справжнє, але — можливе! Здорово? Словом, домовимось, що Лесь (жест у мій бік) заїде до мене, і я передам йому на тиждень-другий книгу Чехова... В рукописі... І ви самостійно проробите... Відповідальний — повторюю — товариш Танюк».

Йдеться про той рукопис, що я його пообіцяв надрукувати в наступних «Щоденниках».

* * *

З епістолярії:

Шановний друже Лесю!

Маю велику втіху, читаючи Ваші твори, розширювати свої уявлення про події, які розгортались і на моїх очах, але сприймались мною відсторонено. Певна річ, у загальних рисах я знав про Вас і раніше, а отак детально, зблизька знайомитись доводиться вперше. Щойно закінчив читати 14-й том, етапи Вашого завоювання столиці Союзу. Сприймається як роман успіху. Маєте неабиякий талант приваблювати цікавих людей. Можна лише дивуватися й захоплюватись величезною кількістю персонажів, які оберталися на Вашій життєвій орбіті. Іменні покажчики — то особлива і також цікава частина Ваших книг. Що там говорити, багатющий матеріал Ви приготували для майбутніх істориків! Я закінчив читання листопадом 1966 року, але ж наступні події розвиватимуться по висхідній. Я сам собі заздрю: он про які цікаві речі мені ще пощастить дізнатись.

Дякую Вам за В.Чорновола. Після прочитання 14-го тому я зрозумів, які приблизні, поверхові знання були у мене про цю сміливу, розумну і безкомпромісну людину. Вірю, його героїчна і трагічна доля ще дочекається своїх гомерів, і Ваші книги стануть неоціненним матеріалом для художнього осмислення цієї видатної постаті.

Заставляють задуматись Ваші слова (с. 547) — вони ніби написані сьогодні: «Глядачів цікавить сучасна людина перш за все як виразник певного національно-психологічного комплексу громадянина України, цікавить розріз цієї проблеми... кого з героїв сьогоднішніх п'єс ми можемо назвати виразником нашої національної гідності, щоб цієї гідності не образити?» Гірко визнавати, що навіть через двадцять років незалежності ці слова все ще залишаються актуальними.

Прикро, але мушу зазначити, що в 14-му томі, як у ніякому іншому, допущено дуже багато граматичних помилок, подекуди по 2-3 на сторінці. Після 700-ї сторінки я деякі з них почав фіксувати. Наприклад, с. 701 — Д. Павличко названий Іваном; с. 791 — невірно вказана дата смерті А. Головка (1952 замість 1972); с. 721 внизу — «побачити порога» (ворога); с. 722 — «аримію» (армію), а нижче «но славу» (во славу); с. 723 «мистецтво знавець»; «Що» (Ще); с. 724 — «єзуїтом», «здається»; с. 727 — «пост» (поет), трохи нижче «а пошту» (арешту); с. 728 — «токи» (тюки); с. 730 — «на побачені», пропущено подвоєння «н»; с. 733 — «на пораді» (на нараді), нижче — «здається»; с. 740 — «знамениті слона» (слова); с. 741 — «повідомляють» (повідомляють); с. 744 — «більші на ряди» (наряди); с. 753 — «зупинюся на цьому» (на цьому); с. 755 — «засуджений на рік»; с. 757 — «Здоровета» (Здоровега); с. 758 — «Але ж де широко» (це широко); с. 760 — «Позбавлення полі» (волі); «до поста» (до поета), «санкцію на від праву»; «е Указ»; с. 762 — «як хона» (вона); с. 763 — «матеріально» (матеріальне); «мста» (мета); с. 764 — «Ви зволення»; с. 765 — «XXIII з'їзд» тощо.

Ще таке. Редактор моїх книг Іван Гнатюк сам унікав і мені радив уникати через немілозвучність вирази типу «Я зробив» і замінити їх «Я зробив би».

Сподіваюсь, Ви не образитесь за ці мої зауваження; видання Ваших книг ще буде тривати і тривати, тож може вони Вам знадобляться. Я розумію, що без помилок не буває не то що книги — жодної газети. Самому часто доводилось, та і зараз іноді доводиться редагувати різні речі і знаю, як буває прикро, коли вискакують помилки. Але без них, на жаль, не обходиться.

Завтра візьму в бібліотеці 15-й том, то ж свято триватиме.

*Низько кланяюсь
7 вересня 2011 р.*

Володимир Корсун.

* * *

Друже Володимире!

Спасибі за листа – зразу ж відписую, щоб не закрутитися. За тиждень маю здати у видавництво вичитану верстку 20-го тому – хоч 21-й уже лежить там більше місяця. Довелось змінити черговість: 10-й, 20-й, 30-й і т.д. – довідкові, покажчики за 9 попередніх – дуже багато технічного клопоту...

У липні-серпні мав проблеми – важкий крововилив, був тиждень кривий на одне око як сомалійський пірат; тепер бачу краце, але деякі моменти – бентежать.

А тепер уже анітрохи не жарти – тиждень тому дружині прооперували одне око, сьогодні – друге. Отож я більше там у Феофанії чи по аптеках; ніж вдома чи на роботі – ідіотизм в тому, що, наскільки я знаю, на цю клініку бюджет дав якісь там додаткові мільйони – а вакханалія триває! – все треба купувати самим, навіть те, чого нема в продажу. Ну та ще Мольєр сказав в одній комедії: «Для того, щоб сьогодні лікуватися, треба бути дуже здоровою людиною!» (І заможною! – додам я не без гіркою у сміху... Через що відкладене на видання книжок має почекати. З цієї причини довелось відкласти, зокрема, підготовлену книгу спогадів про Віктора Некрасова – 100-річчя! – але, але, але...).

А тут ще пішли кола навкруги наших спілок – Герман чи хтось там намагаються їх зліквідувати, мовляв, треба економити на культурі – насправді ж тому, що це – острівці української незалежності. То мусимо від оборони переходити у наступ, що й пробуємо робити. Добре хоч, досі не закрили моєї авторської передачі «Політика і мораль» на «Українському радіо» (я вже провів їх там понад триста – кожен четвер з 17 до 18). Хоч я кажу там все як є – не приховуючи свого ставлення до цієї окупаційної влади...

Мав три публікації – якщо Вам цікаво. Одна – в газеті «Порадниця» – не для вузького кола інтелігенції – але наклад біля 400 тисяч: ду-уже розлоге інтерв'ю-портрет. Другу публікацію дала «Україна молода» за 9-е серпня – на спростування пліток, запущених навколо мого прізвища у зв'язку з тим жажітно-пілабузницьким листом до Президента, якого, здається, ніхто не читав і не бачив увіч... Цю ж мою заяву передрукували 11 серпня «Літ. Україна» та «Слово Просвіти». Прочитайте, якщо не трапилося раніше.

Була ще розмова зі мною в «Газеті по-українськи» за 2-е вересня – трохи підкоротили, надто вже я гостро, кажуть, там висловився. Тому пересилаю копію оригіналу – хай хоч десь збережеться.

За помилки – тричі дякую. Чесно кажучи, після Вас я в тому тексті знайшов ще 12 помилок. Не було коректора, а дівчатам розбирати руку Чорновола з рукопису було непросто. Та й поспіх підводить. Отож, безумовно, спасибі за це. Чекаю наступних корект.

Усіх гараздів — і здоров'я.

Лесь Танюк

13 вересня 2011 року

ДО УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ З ПРИВОДУ ДЕЯКИХ НЕІНТЕЛІГЕНТНИХ ЗАБАВОК

Останніми днями, під час моєї хвороби і тривалої відсутності в Києві, у пресі й засобах масової інформації почало фігурувати моє прізвище у зв'язку з листом до Президента, з текстом якого я нарешті ознайомився сьогодні, повернувшись до Києва.

Вважаю за необхідне заявити, що зміст і тон цієї витриманої у лакейському стилі петиції до царя-батюшки мені чужі і суперечать моїм моральним принципам. Я згодний

з тим, що боротьбу з корупцією в Україні слід провадити найактивніше (згадаймо нереалізоване Чорноволове «Бандитам – тюрми!»), але не на словах і обіцянках-цяцянках, а реально. Тому що корумпованою є вся система нинішньої української влади, яка стала фактично окупаційною і втратила людську подобу. Божого й людського суду потребують суціль продажне судочинство, здирницький бізнес, фарисейство церковного життя так званого московського православ'я в Україні; корупція вразила науку, медицину, освіту, культуру, податкову й пенсійну системи – Україну неухильно ведуть до нової Руїни – через демонтаж її найвищих національних цінностей, через насадження рабства, повальну русифікацію і люмпенізацію.

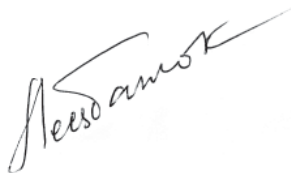
Стосовно ж конкретного листа, то мого підпису під ним **нема і не могло бути**. Мені зателефонували і спитали, чи не взяв би я участь у підписанні групового листа на захист Сергія Квіта та Ольги Богомолець.

Я, який завжди підписував правозахисні листи до Брежнєва, Косигіна, Щербицького, Горбачова та в найвищій міжнародній організації на захист демократії й оборону репресованих, – відповів згодою, але сказав, що мені потрібен текст листа. Більше до мене ніхто не телефонував.

Я глибоко обурений появою мого прізвища під текстом, який, як на мене, компрометує будь-яку порядну людину, людину честі.

Вважаю такі дії неприпустимими навіть у нашому вкрай корумпованому суспільстві і прошу оприлюднити цю мою заяву.

6 серпня 2011 р.
050-6789-623

Лесь Танюк

Тижневик «Порадниця»,
7 липня 2011 року

Додаток

ПОРАДНИЦЬКА ГОСТИНА З ЛЕСЕМ ТАНЮКОМ

Рідні про нього кажуть: це людина, наповнена любов'ю — до них, до людей, до рідної землі. І чи не вона, та любов, та небайдужість до всього, що діялося навколо нього в Україні, у світі, непохитність в обстоюванні власної патріотичної позиції, розуміння значення культури, мистецтва у розвитку людства, які лишалися непорушними попри всі заборони видавати книжки, ставити вистави, вільно жити й творити на батьківщині, — вели його по життю раз і назавжди обраною ще замолоду дорогою, дорогою, вільною для думки, для творчості. Бо, цитуючи героя нашої сьогоднішньої порадницької гостини, «Кожна горда душа так і живе — зберігаючи внутрішню свободу, ні на йоту не піддаючись на абсурд оточення».

Україна сьогодні — на порозі 20-річчя своєї незалежності, яку споконвіку здобувала у стражданнях і втратах. І хіба можна було не запросити в такі дні до слова людину, котра ту незалежність виборювала — і словом, і ділом.

Наш гість — Лесь Танюк, відомий український режисер, письменник, поет, публіцист, перекладач, громадський діяч, професор київського державного університету театру, кіно і телебачення ім. Карпенка-Карого, голова Національної Спілки Театральних Діячів України, Народний Артист України.

— Принагідно дозвольте подякувати вам, Лесю Степановичу, за ваші «Щоденники». Хоч кількадесят років тому ви й закидали собі, що забагато уваги в них приділяєте протокольній стороні свого життя, дозволю не погодитися з вами, тодішнім. Бо «Щоденники» виводять читача далеко-далеко за межі вашого «я». І нехай ви й не намагалися змальовувати, як пишете, портретну дійсність, але все то — яскраві, виразні начерки, ескізи, у яких зримо проглядається та ж дійсність, далеко не всім

відома й, можливо, зрозуміла. І — люди, люди — скільки імен, скільки особистостей, й можливість подивитися на них іншим, незавченим поглядом. А «Щоденники» вашого московського періоду читати починала з особливими почуттями, адже перші їх сторінки — то час моєї появи на світ. Цікаво було дізнаватися, чим він тоді жив, дихав...

— А ви бачили мої щоденники-оригінали? Ходімо покажу.

(Лесь Степанович запрошує нас із фотокором до сусідньої кімнати, де, здавалося, й сантиметра немає вільного від книжок. А серед них — акуратно вистрочені палітурки його виданих і ще не виданих «Щоденників»).

— Маю 217 власноруч оформлених, переплетених альбомів, томів на 60 вистачить, невдовзі вийде 20-й.

— *Що спонукало вас, ще зовсім молодого хлопця, вести записи? Чи для того, як радила мама, аби урівноважити своє «я», чи, як самі по тому писали, аби прив'язати його до пам'яті, до самооцінки вчинків, чи, аби перегорнувши їх за 5-10 років, зрозуміти щось у плині часу?*

— Батько жартував: ніколи не пиши щоденника, краще ходи до дівчат. Він був затятий волиняка, практично-прагматичний, хитромудро на все дивився. Вчитель української мови та літератури, — отже, битий був завжди. Батько вважав щоденники способом виявити інакомислячих. Пам'ятаєте, як у п'єсі Миколи Куліша «Мина Мазайло» дядько Тарас каже про те, що «їхня українізація — це спосіб виявити усіх нас, українців, і знищити, аби й духу нашого не було»?..

А писати щоденники мені порадила мама. Я в дитинстві був неврівноважений, гіперактивний, мав сім п'ятниць на тиждень, за все брався одразу. Хотів бути і журналістом, й актором, і режисером. І мама каже: «Сідай та роби щоденник. Коли вранці прочитаєш написане звечора, то побачиш, який дурний був учора, що було зайвого. А коли за місяць прочитаєш, то вже іронізуватимеш над тим усім». Отак і почав писати. Стало цікаво, все якось оформлялося у повні думки, за тиждень міг уже посперечатися із самим собою.

Спочатку це були суто особисті рефлексії. А згодом, оскільки вони торкалися того, що робив – а вже вчився у Києві, в театральному інституті у Мар'яна Крушельницького, почав записувати його лекції. Маю 239 унікальних для українського театру записів його лекцій, ще ніде окремо не виданих. У монографії про Крушельницького трішки їх цитую. Насправді ж – це перегляд всієї конструкції радянського театру в Україні, театру Гната Юри, театру Леся Курбаса. Це зовсім інша концепція, ніж те, чим жила тоді офіційна критика. Унікальний був чоловік. З філософською жилкою.

Записувати його мені допомагали однокурсники, потім зводив усе в одне ціле; став у нагоді і маленький магнітофон «Весна». На моєму життєвому обрії з'являлися й інші люди, котрі на мене впливали, їх теж хотілося для себе якось зафіксувати, внести у свій внутрішній світ.

Хіба, скажімо, можна було забути розповіді Ірини Стешенко, доньки Івана Стешенка, розстріляного у 1918 році більшовиками, внучки Михайла Старицького?

— *То — по «Щоденниках» пані Орися?*

— Ця жінка прожила майже сто років. Мала величезний діапазон знань, знала багато мов, була перекладачем, актрисою в театрі Курбаса. Така ж рефлекторна, як і я. За нею треба було записувати, бо життя її – унікальне. Це – рід Рюриковичів, вона – остання українська княгиня. Даруючи їй книжку своїх віршів, Іван Драч так і підписав: «Княгині – від смерда».

З пані Орисею я перебув багато часу. Вона розповідала мені про Курбаса, звела (заочно) з Гірняком. (Йосип Гірняк — видатний український театральний актор та режисер, помер в Америці. – *Авт.*). Хоч як це дивно, дуже боялася тієї влади, але всі листи Гірняка з-за кордону копіювала – і копії передавала мені на сховок. Я клеїв їх у щоденники – і вони збереглися –десь по сотні листів з кожного боку. Вони називалися Юзик і Юльця, Ромео і Джульетта. У листах говорять і про кохання, є і якісь ліричні, іронічні українські речі, але є і вся історія Курбаса та «Березолу»... Кривава історія.

— *А чи є в «Щоденниках» якісь раритети?*

— Є, і багато! Скажімо, коли у 1962 році Ліна Костенко віддала до друку «Зоряний інтеграл», їй книжку «зарізали». У 1963 році віддала вдруге – і знову «зарізали», остаточно. Після цього поетеса замовкла на довгі роки. Але та книжка поезій не пропала. Я пішов у те видавництво, де мав колег, нібито посидіти над її віршами, бо хочу писати статтю про Костенко – і перефотографував обидві збірки – і 62-го, і 63-го років. Ї обидві передмови, бо автори були різні. Зробив кілька фотокопій: одну віддав Чорноволові, другу – Стусові, третю – Льву Озерову у Москву для перекладу російською, одну лишив собі, а ще одна «бігала» самвидавом. Я цю збірку повністю, у двох варіантах, надрукував – у 5 томі.

— *Ліна Василівна знала тоді про існування копій?*

— Ні. Вона жила, як затворниця. Хоча при цьому їздила на політичні процеси, підписувала протести! листи. І за ті 17 років ми з нею не контактували. Якщо в пресі з'являвся її вірш – то я виписував. Отож в моєму щоденнику теж є Ліна за ці роки. А розповів їй про це лише потім, коли почав видавати «Щоденники».

— *В них так багато життєвих сюжетів, ліній життя.*

— Чи не вся Україна – неофіційна. Навіть якщо Бажан – офіційний, нам з Неллею (Неллі Корнієнко – дружина Леся Танюка, академік НАМУ, директор Центру ім. Леся Курбаса. – *Авт.*) він неофіційно розповідав у Москві досі нікому не відомі речі про Суровцеву (Надія Суровцева – громадська діячка, перекладач, багаторазово репресована. – *Авт.*), Петлюру. Той же Крушельницький на лекції розповідає про вбивство Бандери – у 1959 році! А ми ж тільки-но прийшли вчитися, шпана. Піднімає руку студент і каже: «Что это вы тут бандеровские сказки рассказываете?» І вже наступного року цього студента з нами не стало: на комсомольських зборах ми виключили його з інституту за аморальну поведінку... Можливо, за ним стояли високі інстанції, КДБ, він був тоді влада – нічим іншим, окрім «аморалки», зіпхнути його не могли. Так і рятували наше коло. Така собі саморегуляція.

— *В цьому колі з часом й зародився Клуб Творчої Молоді, що дав поштовх зародженню шістдесятництва?*

— Є така легенда, що шістдесятники – це лише поети, все зводиться до літературо-центристського начала. А це не так. Поети й письменники – індивідуалісти, вони прийшли в КТМ пізніше, через два роки, коли вже багато було зроблено, – у 1962 році. Я завжди нагадую, що Клуб Творчої Молоді – це не тільки письменницьке явище. Воно творче з усіх боків. Там навіть було немало людей з лікарського стану – Любомир Пиріг, наприклад, були кібернетики, як Льюня Плющ, філософ, математик, засуджений згодом до психіатрички. А першими були студенти з театального інституту і консерваторії; потім до них приєдналися художники, архітектори, кіношники – Параджанов, Осика, Ілленко. І якби не було такого мистецького казана, як КТМ, може, не було б і «Тіней забутих предків». Саме там вони познайомилися з художниками. Там зійшлися Дзюба, Драч, Параджанов, Миколайчук, Якутович – сузір'я талантів! Саме КТМ звів їх усіх до купи, дав їм аудиторію і нові установки. Дуже впливав на Параджанова Дзюба. Юра Ілленко був такий собі кремінець, не налаштований попервах на українське. Потім він із страшною силою давив у собі, як сам казав, «яничарство». А вже коли працював над «Білим птахом...», там виникла інша аура, хоч його і змусили доробити до фільму «позитивний фінал» у соцреалістичному стилі.

Навернення до українського коріння – це було характерно для всього Клубу. Наші дівчата – Алла Горська, Люда Семикіна, Галя Севрук були спершу російськомовні, й, власне, українська культура була нова для них. А для того, щоби зрозуміти якийсь явище, треба вийти за його межі. Вони сприйняли його, як новий космос – і стали його органічною частиною.

— *Як писав замолоду Танюк, неможливо пізнати себе, дивлячись лише в дзеркало.*

— От вони й подивилися на це явище збоку – і раптом побачили більше, ніж ми – всередині! Тоді й кинулися його вивчати, ходити до Івана Макаровича Гончара, читати заборонену літературу, оволодівати українською мовою. І якщо російська модерна еліта шістдесятників перебувала переважно під впливом американського та європейського модернізму, то в Укра-

їні це був вибух народницького інтересу. Почався своєрідний лікнеп: художники читали Світличного, Сверстюка, Дзюбу, відкриваючи для себе, що є не тільки колір чи лінія, а й щось глибше – філософія, національний ген, пам'ять.

А коли я читав, скажімо, реферат про творчість Косинки (Григорій Косинка – український письменник, перекладач доби Розстріляного Відродження. – *Авт.*), якого тоді майже ніхто не знав, запросивши на цю зустріч його дружину Тамару Стрілець, чи про Тодося Осьмачку, котрий значну частину свого життя провів у божевільні (яка врятувала його від Соловків і від розстрілу), катеємівці починали багато що розуміти про ці трагічні роки. А вечір пам'яті Курбаса, побувавши на якому, художники переконалися, яка це емотивна, колосальна річ для них! Приїхали всі учні Курбаса, його дружина Валентина Чистякова – і все згадують, згадують... Той вечір у Жовтневому палаці був унікальний! Ми його закінчили о 12-й ночі. Вийшли, аж раптом почалась така злива! Буря зламала величезний дуб біля виходу, і гілка вагою з кілька тонн перегородила його. Люди сприйняли це як Божий знак: тріщать старі окови. Почали вертатися до зали, і спогади продовжилися до ранку... Звісно, такі речі дуже впливали на художню натуру – вернісажі, спільні походи в театри, диспути, слухання віршів, музеї, відкриття. Тобто Клуб ставав місцем, де зустрічаючись, кожна людина живила іншу, наповнювала.

— *І все ж, Лесю Степановичу, хто поклав перші зернятка до Клубу Творчої Молоді?*

— У нашому театральному інституті виник такий собі напів-підпільний гурток «Зелена лампа», де ми читали чужі й власні вірші й до хрипу сперечалися, і Лука Григорович Сокирко, наш мовник, давав нам свої сердиті настанови. Там я провів перший у Києві вечір Василя Симоненка, і який вечір! Після того райком партії почав укотре виключати мене з інституту, бо хтось «настукав», що він читав «не такі» вірші. Прикрив мене Олександр Єлисейович Ільченко, автор книжки «Козацькому роду нема переводу», та й Крушельницький ще був живий.

Замислювались ми й над тим, чому не можна співати колядок, щедрівок, ставлять за це двійки, лають на зборах. Ми вирі-

шили відновити старі українські обряди, пішли в консерваторію, до першокурсниць. Української мови вони не знали, але пісні українські любили. А потім з'ясувалося, що вдома у дівчат є плахти, є коралі... Ми почали гуртом розучувати щедрівки, колядки. І першим вирішили привітати Рильського у нього вдома, в Голосієвому. Це було 31 грудня 1959 року. Хвилювалися, звісно, та Максим Тадейович гарно нас прийняв (було чоловік з десять). Теж співав і на роялі грав. А за ялинкою стояв його «стукач» Микола Кузьмич Йосипенко, доктор театрознавства, мракобіс, всюди, де міг, нищив пам'ять про Курбаса... Бачите, які полюси!

Співали новорічної ночі і на Хрещатику, заходили до письменників, композиторів. Зустрічалися таким гуртом – з театрального і консерваторії – ще й ще. І вирішили подібні зібрання зробити постійними. Так і виник Клуб Творчої Молоді. По суті, перші його організатори – Володя Загоруйко з театрального інституту, нині у Москві живе, Неллі Корнієнко і Корогодський, від художників та архітекторів був Ігор Ткачиков, від оперного театру – Женя Ганін (тепер десь в Америці). Як бачите, зовсім не ті прізвища, що у нас на слуху.

Другою нашою дією стало створення українського джазу. Ми дали притулок джазовій групі, хлопці приходили грати до нас у театральний чи в консерваторію. Це були несподівані імпровізації на теми джазу.

Якось, здається, в 60-му чи 61-му році, коли я читав котрийсь із своїх закритих рефератів в інституті, відчиняються двері – і заходить Алла горська, а за нею гурт молодих художників. Всі бурхливі. Колоритні, гострі. Ми чули, кажуть, що у вас тут наклювується щось творче – будьмо разом! Ми вам допомагатимемо оформлювати вистави – як же без художників? – а ви посприятуйте, аби про наші твори писали, щоб можна було їх виставляти.

Так народилася головна ідея: створити всеукраїнське об'єднання молодих людей з творчих спілок. Старші баняки дуже їх затирали. Я пішов по спілках. Оскільки це не мало ніякого формального характеру, жодних членських квитків – то було цікаво. Спілкування – як суть і як самовияв. У поетів з'явилася аудиторія, бо до того вони ні з ким не ділилися і свої вірші «закрив глаза читали», як писав Окуджава. А ще не було

тієї хвили, коли Вознесенський, Євтушенко читали у великих палацах – проте до нас вже доходило, що подібне має бути і в нас. Ця хвиля винесла наших блискучих поетів на самий гребінь, їхні вірші взялися читати уже й актори, композитори писали на їхні тексти музику, дівчата з консерваторії ті пісні співали, – вистави, виставки, фільми! Закипіло!

Паралельно з цим я почав створювати у Києві «Другий український театр». Йшлося про те, що цим новим театром у Жовтневому палаці керуватиме Крушельницький, я – головний режисер, головним художником буде Анатоль Петрицький, художник – Алла Горська. Йому сподобалися її роботи. Почали з «Матінки Кураж» – етюди, школа, тренаж, лабораторні проби... Вивчення Курбаса як практика. Та головна акторка Надія Лихо захворіла – Брехта довелось відкласти. А тут Дзюба друкує в «Літературній Україні» шалену поему Драча «Ніж у сонці!» Звісно, відразу хапаюсь за цей твір, інсценую, скликаю актив у майстерню Алли Горської на читання. Хтось мене лає, що дописую до Драча свої тексти, хтось навпаки – круто хвалить. Поема ж космічна, модерн, але для публіки її слід «заземлити». А є старе, є побутовий театр – Юри, Кропивницького, Карпенка-Карого. Дописую комедійні інтермедії. Запрошую Миколу Яковченка зіграти персонажів. З'являються нові герої – Остап Вишня, Лесь Курбас, які живими повертаються з Соловків і філософськи коментують те, що діється в українському театрі сьогодні. Головні ролі грають сім хлопців і сім дівчат – Сім кольорів райдуги і Сім звуків октави. Звучать веснянки. Потім ми взяли в роботу «Патетичну сонату» М. Куліша.

Ось так насправді виник Клуб Творчої Молоді. Ми не об'єднувалися у якусь організаційну структуру, і ніякого комсомолу там, як дехто пише, **не було**. Навпаки, коли комсомол почув про це, схвилювався, що таке щось у молодіжній культурі коїться, а він не знає! Тоді й доручили інструкторові міськкому комсомолу Неллі Корнієнко взяти над нами шефство, направити на шлях істинний, Вона добре зналася на мистецтві і відразу стала на наш бік. Споріднилася з нами. І коли нас почали ляяти, образилася: за що, вони ж все так гарно роблять! Звичайно, нам почали приписувати націоналізм.

А після того ж бурхливого вечора Курбаса у 1962 році, що мав великий резонанс, звісно, мене постановили виключити з комсомолу й інституту. Все це провести було доручено Неллі Корнієнко. Замість цього вона... вийшла за мене заміж. І до свого міськкому потім ані ногою. Словом, комсомол – це не так просто, там були і справжні люди.

Уже після того, як ми так «вибухнули», у 62-му вийшли на кін Драч, Дзюба, поети. Вони фактично не знали початку Клубу. Але їхнє явлення на обрії – явище космічне!!! У спілці їм слова не давали, хіба що можна було щось писнути. Тут – інший світ. Отоді й пішов політичний самвидав. Їх не друкують, але передають вірші мені, і ми друкуємо їх на 20-30 машинках!!! Розгос-лос! Так і пішло – вглиб і вшир!

Тобто можна сказати, що Клуб в українському варіанті почався з приходу художників, з появою такого потужного двигуна, як Алла Горська, а потім – з явою поетів. Усі секції (письменницька, музична, кіно, театральна) були численні – по 100-200 чоловік, а в художній – 1000!!! Звичайно, зі студентами приходили їхні друзі, приїздили з областей. Хвиля пішла далі, на периферію, час сам усе породив. Вічний бунт молодих.

— *Ви писали, що у Клубі не соромно було бути самим собою, тобто українцем. Минуло півстоліття. Як ви сьогодні почуваетеся українцем?*

— Скажу, що нічого кардинально не змінилося – для нас. Маю на увазі тих, хто тоді починав. Як почувалися українцями, так і є ними. Тільки гірко, що не маємо такого впливу на владу, як раніше. Усе ж таки ми починали цей процес і в 91-му, заборонивши КПРС. А потім усе почало спадати. Гроші виявилися для людей впливовішими за ідеї...

— *Можливо, 20 років української незалежності — ще занадто малий термін для творення нової держави? Та ще й з огляду на те, що для України цей процес віковичний.*

— Бачите, експресія українська почалася, по суті, у 25-му, коли Каганович почав здійснювати так звану «українізацію», щоб узяти стихію в руки. То був підйом. Були Хвильовий, Курбас, Зе-

ров, Куліш. Але вже у 26-му Сталін пише листа про Хвильового, з яким треба розправитися, і трактує українізацію, вивчення української мови всією інтелігенцією лише як засіб «для того, чтобы партия понимала рабочих». Винищувати почали петлюрівців, боротьбистів, потім пішли далі, і фактично українська культура закінчилась жахітним погромом – маємо епоху під назвою «Розстріляне Відродження». 20-і роки – це було Розстріляне Відродження. Шістдесятництво, вважайте, виникло у 57-му, 58-му роках. Хрущова зняли у 64-му, почалася маленька відлига. А далі – погром, арешти, тюрма, «арештоване Відродження».

Влада добре все пильнувала, лінія була зрозуміла, і в 63-му мене вже зняли з президентства Клубу. Вони нікого не могли посадити на моє місце, отож ми домовилися з Віктором Зарецьким, що оберемо його, а я допомагатиму. Тому ще два роки усе продовжувалося, як раніше, бо Віктор був чоловік активний, свідомий, блискучий художник, та ще й мав певний авторитет у партійних колах.

— *Щось би переписали, переінакшили у своєму житті? І видаючи «Щоденники», могли б дещо підретушувати, від чогось відмовитися, та, здається, не спокусилися?*

— Ні, сенс у тому, щоб давати все як є, як було. Друкуються навіть номери телефонів, які записані в моєму записнику. За тими номерами, за списками людей можна продумати, хто, де, з ким спілкувався. Я видаю все, що у щоденниках записано, що вклеєно. Це «Щоденники без купюр». Хіба що інколи пояснюю дещо, бо доводилося вдаватися до шифрування.

— *Розраховували на те, що ваші «Щоденники» колись читатимуть сотні, тисячі людей?*

— Ні. Це писалося для себе – і для Оксани (донька Оксана – театрознавець, драматург, працює в Національному центрі ім. Л. Курбаса. – Авт.). Для нашого дуже вузького кола. Згодом, десь у 1978 році, перечитуючи старі тексти, вже почав думати, що це якось треба було б видати після моєї смерті. Бо у самвидав такі речі заживо не можна пускати. По суті, через це й пішов з Верховної Ради, будучи вже депутатом 5 скликань. І

продовжив справу зі «Щоденниками». Перші три томи на мій ювілей видали без мене – «Слово. Театр. Час». Туди увійшли поезії, статті, матеріали про театр і уривки зі «Щоденників». І тут всі почали цікавитися: «А що, у тебе є такі «Щоденники»? Давай друкувати. Це дуже цікаво!!! Унікальні матеріали, літопис доби!» Розраховали, скільки то може бути – 60 томів лише до мого приходу у Верховну Раду. А я ж продовжую вести щоденник і понині...

— *Не шкодуєте, що пішли в політику? То не від того, процитую вас, що «коли поетові стає важко писати те, що хоче від Бога, він починає підміняти в собі поета політиком»?*

— Для мене це речі нероз'ємні. З «Щоденників» очевидно: уже на початку сімдесятих мене цікавили стратегічні проблеми розвитку України, розвитку світової культури – все це дуже переплетено. Якщо придивитися зокрема, кого я перекладав і чого саме цих авторів, а саме так – то все ж пов'язано з певними громадськими ідеалами.

— *Ви так довго чекали повернення в Україну...*

— І сталося то випадково. Їдучи до Москви, сподівався за 2-3 роки повернутися, а був нев'ізний в Україну років 20. Виручила біда. Бабахнув Чорнобиль – українська влада перелякалася, їй було не до мене. Драч не раз жартував, що 1986 року сталася надзвичайна подія: на хуторі Михайлівському обміняли Коротича на Танюка. Коротич поїхав у Москву, а Танюк до Києва. Якщо без жартів, то я розумів, що це єдиний момент, коли влада не зможе мені надто перечити. Уже почався її конфлікт з народом. Я відмінив усі свої московські плани, а там були гарні перспективи, міг уже й свій театр мати. Приїхав до Києва у перших числах травня, щойно вибухнув Чорнобиль. Очолив Молодіжний театр і побачив, наскільки він ненормально створений – не за талантами, а за дзвінками. Треба було якось об'єднувати акторів, я розумів, що коли вони не стануть громадянами в певному сенсі, то не буде ніякого театру, голови на плаху за Україну вони не покладуть. А світив же нам дух Курбаса!..

Поряд зі старими виставами почав ставити політичні хепі-інгги, які називалися «Київські театральні вечори». Туди приходила сама творча еліта – Ліна Костенко, Драч, Павличко, художники, найцікавіша інтелігенція. Будь-який вечір був так побудований, що їм доводилося воленс-ноленс ставати дійовими особами, не могли втерпіти, щоби не вставити своє слово. А вже був період, коли треба було говорити. І вони це робили блискуче! Це було своєрідне відтворення Клубу Творчої Молоді – на новому етапі.

Я поставив «Диктатуру совісті» Шатрова, наситивши її київським матеріалом. Ще в один твір Шатрова «увів» українських поетів з «Розстріляного Відродження», і ту виставу мені заборонили. Почав ставити «Мину Мазайла» – теж заборонили, хоча на її прем'єру у Львові вже були продані квитки! А дуже хотілося поставити Куліша у Львові, де мені у 1963 році «зарізали» його п'єсу «Так загинув Гуска». Всього разом тоді я поставив сім вистав (я про 60-і роки), і всі були закриті. Кисень перекривали і фактично мене виставили з України. І ось – нові заборони, тепер уже «перебудовчі».

При Молодіжному театрі ми створили «Клуб глядача» – то був казан, в якому кипіло українське вариво. Згодом з того варива виник Український культурологічний клуб. Коли його почали громити, ніхто інший, як Танюк, їм дав притулок, місце, де вони проводили свої вечори.

Вечір неокласиків, читаю вірші Стуса, якого ще заборонено було згадувати. Народ наполоханий: «Танюче, що ти робиш?! Зараз нас закриють!» Результат не забарився: мене зняли – у квітні 88-го. Тоді була опублікована стаття Ніни Андреевої «Не могу поступаться принципами». І бідолашний Радянський Союз перелякався, що корабель вже пішов назад. Почалися репресії, по Союзу зняли з півтори тисячі чоловік. Мене було важко зняти, адже я був головою Художньої Ради театру, вперше обраної демократичним шляхом. А рада – авторитетні люди – Драч, Жулинський, Юрій Щербак, Павличко... То що робить управління культури? Спочатку розганяє худраду, щоб було все «по закону», а тоді вже й мене зняли. І моя любя рада не вдарила кулаком об стіл, нікуди не пішла скаржитись – страх

і відчай у третій імперії. Колеги потім виправдовувалися: ти приїхав з Москви й туди можеш повернутися, а нам тут жити, дітей в університетах вчити.

— *Усе своє життя, виходить, пливли проти течії. Від Раїси Недашківської вперше почула вашу знамениту фразу: «Вітру не буде, треба гребти руками». Чи не втомлювалися, чи не хотілося вже попутного вітру, Лесю Степановичу?*

— І зараз хочеться, та де його знайдеш? От ми здійснили давню мрію – створили з дружиною Національний центр театрального мистецтва імені Леся Курбаса, 20 років вже існує. Єдиний такий Центр зі світовим визнанням, з ним хочуть співпрацювати у Європі, в Америці. Здавалося, держава мала би ним пишатися! Він єдиний займається фундаментальними дослідженнями, його працівники мали б отримувати таку ж зарплату, як в Академії наук. А їх дурять, що вони займаються прикладною наукою, отож оклади – по півтори тисячі максимум. Сьогодні юридично він не має права заробляти гроші, бо – на державному фінансуванні. Хоча платять третину зарплати і на комунальні, орендні платежі коштів не виділяють. Де взяти гроші? То що – закривати цей унікальний Центр? Хоча всі начебто ним і пишаються, от написали, що Неллі Корнієнко – прекрасний його директор. Але, окрім слів, нічого немає. Влада не захищає культуру. «Не до жиру, бути б живу», як кажуть?

— *А саме культуру ви зокрема наділяєте великими можливостями, стверджуючи, що у світі існує лише культура — і все інше. А неусвідомлення цього й заважає творенню нової України, бо тільки через культуру (цивілізація, освіта, духовна віра) можна змінити людину, а тоді й творити державу.*

— Ніщо в світі не існує, якщо воно неокультурене. Сам факт по собі нічого не вартий. Тільки пройшовши через культурне осмислення, він може залишитися в історії чи у свідомості людей стати реальністю. Не можна смажити курку з пір'ям. Життя – це і є та курка з пір'ям, а культура – осмислення суті, позбавлення курки від цього пір'я. Трагічна помилка марксизму – у визнанні домінанти матеріального над духовним. Схід тепер тому і

бере гору, що там ніколи подібного не було. У Китаї, Японії, Індії завжди домінувало духовне начало – традиції, віра, культ краси. Байдуже, три жменьки рису в тебе чи одна, головне – духовне багатство.

— *Брехт у «Матінці Кураж» переконував: спочатку хліб, мораль потім...*

— Я з цим сперечаюсь, це цинічна річ.

— *Але вона лишається домінуючою у нашому суспільстві впродовж віків.*

— На жаль, бо ми не зовсім розуміємо, що не може бути хліба насущного без хліба духовного. Фактично бездуховність – животіння. Чим можна сьогодні виправдати молодих людей, які крадуть, живуть на наркотиках, вбивають власних бабусь за 100 гривень їхньої пенсії, тобто за хліб матеріальний? Якби усвідомлювали щось Боже, то хіба крали, хіба вбивали б? Це тваринне існування людини – якщо спочатку хліб, а потім вже мораль...

— *І все ж сьогодні напевне важко звинувачувати наших громадян, які змушені думати спочатку про хліб, про елементарне виживання. Чи це — вибір кожного?*

— Безумовно. І можна їх звинувачувати. Село тільки тоді підніметься, коли там відродиться культура, етика і мораль. Чому сьогодні молодь тікає з села? Тому що дітей виховували без Бога, і вони не захотіли лишатися з батьками, орати свою ниву. Пішли на легкі хліби, а таких не буває. Ото й маємо пияцтво, розбещеність. Що таке наше безробіття? Невже людина не може дати сама собі раду?

— *Чи виросте з сьогоднішньої молоді суспільство, не орієнтоване винятково на споживацькі інтереси?*

— Виросте. Неодмінно. Наші діти будуть кращі за нас.

— *Бачите ці світлі очі?*

— Бачу і знаю багатьох дуже цікавих людей. Втім у молодих є одна дуже небезпечна проблема: хочуть все відразу, і – без великого труда. Але там, де все ж беруться за такий труд, діло

буде. Маю на увазі молодь, яка гуртується навколо Осипа Зінкевича, очолюваного ним видання «Смолоскип», молодь Києво-Могилянки, Український Католицький Університет. Молодь треба налаштовувати не на сьогоднішню – на вічність, на тисячоліття, на Україну. На молоду державу, яка ще своє покаже...

— Занадто сприятливий попутний вітер часом може й зашкодити, занести не туди... Ще у ранніх «Щоденниках» ви сумнівалися в існуванні колективної совісті суспільства. Чи розвіялися ваші сумніви майже півстолітньої давності, чи можемо говорити саме про колективну совість?

— Ні. Все це, на жаль, просто умовні абстракції – держава, суспільство в цілому, людність... Ми говоримо такі слова, як народ, нація, не розуміючи, що все це умовно. Народ різний: є такий, що йшов у ярмо, і такий, який клав голову на плаху за свободу. Коли дозріємо до ситуації, що народ матиме цілісне українське означення, тоді, ймовірно, можна буде говорити й про колективну совість. Сьогодні вона дримає...

Наведу приклад. Маленька Чехія, 300 років під німецьким пануванням, усі говорять німецькою мовою. Нарешті приходить час Яна Жижки, Гуса, потім – визволення – і за 20 років чехи перестають і бути німцями. Як так стається? Вступив у дію національний інстинкт бути чехами: дівчина не цілуватиметься з німцем; якщо замовлятимеш в ресторані німецькою – на тебе дивитимуться, як на зайду, і не обслуговуватимуть; чех – свій, німець – чужий.

Сталося абсолютне відторгнення чужого, того, що раніше було, нищило чеськість. І не в культурі справа. Німецька культура, Гете для чехів не зникає. Але своє стає домінантним: я – самоусвідомлююся, хто аз єсмь. Виникає проблема самостояння, прямиостояння. Сьогодні навіть мови немає про те, що вони були колись онімечені! Хоч ситуація була у них трагічна, Чехія – на межі окупаційного знищення...

З Україною інша ситуація. Вона майже ніколи не усвідомлювала себе як єдине ціле. Була Правобережна, Лівобережна, була Галичина, Таврія, Слобожанщина – триста років ішлося на повну колонізацію і провінціалізацію.

— Але ж, як писав Сенека, люблять Батьківщину не за те, що вона велика й багата, а за те, що своя. От би ще кожен, хто оспівується в тій любові, насправді бажав їй добра і процвітання та щось робив для того. Ваші думки про те, що недостатньо просто пишатися своєю національною приналежністю, «головне, що Україні від того, який я українець, що я для неї здійснив, чим її уславив, чим допоміг її відродженню», занотовані ще у 1968 році! Це досі звучить дуже актуально.

— У нас сьогодні часто все це виливається у розмови, у порожню українську риторичку. Пригадуєте, у того ж Миколи Куліша – фарсове: «Ви це серйозно чи по-українському?»

— *За часів незалежності заговорили про українську ментальність. Чи трансформувалася вона за ці 20 років?*

— Ментальність трансформується, українці помалу починають усвідомлювати себе єдністю. Україна дуже перспективна, це молода нація з молодими мізками. У неї все попереду – на відміну від Росії. Лев Гумільов у своїх дослідженнях стверджує, що за 400-річчя Росія пережила кілька моментів підйому і спаду. Момент кульмінації для неї минув, і велика нація починає розпадатися. А ми такої кульмінації ще не знали.

— *В українців попри все, як зазначають іноземці, і досі є серце.*

— Нація серця. Знаменитий вислів Памфіла Юркевича, автора української «Філософії серця». Так і є, що у нас немає такого розсудливого, поміркованого...

— *Зате є принцип «моя хата скраю», дотримуваний українцями за всіх часів і влад.*

— Не слід бачити в ньому тільки погане, лише егоїстичне. Якби не було цього принципу, може, ми не пережили б Голодомор, не вижили б під час війни.

— ?!

— Це – самоутримання малої молекули. Коли ви розумієте, що не можете вплинути на весь світ, не можете зняти Сталіна чи змінити Верховну Раду, ви захищаєте – себе, свою родину, свій хутір, свою мову, свою церкву, рідні могили. Якби так ко-

жен з нас захищав свій хутір через український філософський чин, тоді в Україні виникла б, так би мовити, зовсім інша духовна екологія. Отож для мене проблема «моя хата скраю» не є проблемою лише міщанства, якогось відсторонення від життя. (Чернець іде в скит і в самоспоглядання не тому, що він міщанин). Вона є проблемою необхідності самовиживання, себто такого-от закону саморегуляції. І саме це допомагає вижити на загальному безладі й у нелюдських умовах. Це не завжди страх, це щось інше.

У Росії трішки інша ментальність. Це країна місії: «Дрожи, но фасон держи!!!», «Москва – третій мир». Завойовницька, імперська політика іванів грозних та петрів, аби весь світ тримати в «ежових рукавицах». Але... надірвалися. По їхньому не вийшло, тому що забули своє. Торгують нафтою, газом, а на 80 відсотках території Росії газу немає.

Старий грецький принцип: «Тут Родос, тут і стрибай», а не говори, що ти колись можеш зістрибнути зі скелі, – це й український принцип. Кожен українець призвичаєний до свого «я». Він по-європейськи егоїст, захищає перш за все себе, свою дружину, дітей – тобто свою питому молекулу. Якби її сьогодні можна було розширити, скажімо, хоча б до рівня села – відновити в селі школу, церкву, відновити авторитет учителя, агронома, старійшини... Єдність цих інтересів і дає потім націю...

Гадають, Україна тиха та спокійна, тому її можна закабалювати. Це не так. Українці просто дуже боготерпеливі люди. Не сприймайте за погану філософію слова з Гімну: «Згинуть нашi воріженьки, як роса на сонці...» Комусь в тому вчувається пригнобленість. Та подумаймо глибше: йдеться про «не убий», про те, що ми не будемо убивати, різати, палити – сама історія винесе нашим ворогам вирок, вони зникнуть за законом природи – «як роса на сонці». Наша справа – лише посприяти цьому. Це ж абсолютний індуїзм! Китайці кажуть: «Облиште суєту, сядьте на березі і чекайте, коли по Хуанхе попливуть трупи ваших ворогів». Це Схід – так само глибока праукраїнська філософія. Я думаю, для України ще все попереду. Тому сьогодні так нею і цікавляться звідусіль, бо відчують – колись вона матиме велике значення! Як за доби Київської Русі.

— *Наприкінці сімдесятих ви вважали, що Україна не прорізалася на моральній карті світу. Чи може вона претендувати на своє місце на цій карті сьогодні?*

— По владі – ні, а по людському критерію – може.

— *Але влада змінюється.*

— У нас ще не було влади для людей. Нам з владою ніколи не таланило. В кожній було своє «але»...

— *Що Україні в усі ті століття, ці десятиліття заважало вирватися на волю, стати по-справжньому незалежною?*

— Найперше — несформованість, провінційна розпорошеність державницької філософії. Дуже мало людей в Україні мали чітке уявлення про місце України в світі – Європа, Росія, Польща, Азія, транзити, мова. Були одинаки, які клали голови у повстаннях. І ті не заходили далеко у своїх міркуваннях і прогнозах. Прочитайте про Богдана Хмельницького, Мазепу, почитайте Винниченка – йшлося здебільшого про федеративний устрій. Далеко не всі наші провідники були аж такими самостійними. Та, зрештою, на такій величезній території, як наша, це було й логічно. І лише наше століття перевело проблему української державності в реальність.

— *У розмовах про незалежність неодмінно впливає мовна тема. Небайдужі б'ють на сполох: треба захищати українську мову. А як, по-вашому, найкраще те робити?*

— Найперше, кожен на своєму рівні має сам говорити цією мовою. Мова – це мислення. Отож найважливіша проблема національної педагогіки – виховання Україною. Питання не тільки в тому, що мова – то зброя. Чому для мене це важливо? Дитина розвивається дуже органічно. Змалку їй треба виховувати у чіткому мовному варіанті. Рідна мова – це перший знак всотування світу. Як казав колись художник Григорій Синиця: «Чий хліб в перші роки їси, той ти і єси». То дуже важливо, що перші слова мусять бути слова твоєї мови, мови твоєї матері, бабусі, дідуся. Оті всі старі фотографії, родові спогади, ностальгія за старим началом... Це й тримає людей разом, єднає їх.

— *Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти й людина, — каже народна мудрість. Ви володієте багатьма мовами, ваша мама знала, здається, аж 8 мов, і дід...*

— Мама була, як я кажу, панського роду, знала багато мов. То була людина високої культури. Судилося їй бути на перетині цього... Була збита з ніг... У 30-і роки викладала іспанську мову у Якіра, для добровольців, які їхали в Іспанію. Коли почалися репресії, її шукали, і вижила лише завдяки тому, що була мною вагітна, то втекла з Києва у непомітний Жукин, де я народився. Старший мій брат, Микола, помер у психлікарні. Була сестра Галя, жила в Мені на Чернігівщині. Дуже добре знала німецьку мову, з дитинства концтабірного. Закінчила сільськогосподарський, та оскільки в селі не було мовника, пішла вчителювати. Багато людей, докторів наук мені казали, що вчилися в неї німецької мови. Першорядний фахівець!

Потяг до мов був у нашій родині в крові. А німецькою я став вільно говорити у концтаборі, куди ми потрапили всією сім'єю під час війни... Коли повернулися звідти, радянська влада заборонила нам жити у Києві, і ми переїхали спочатку до Білої Церкви, а потім на Волинь, в село, звідки родом батько.

— *Кожен з нас рано чи пізно оглядається на пройдене, прожите, пережите. Ви задоволені режисурою власного життя, побудованою його лінією, виконанням головної ролі?*

— Загалом – так. Незадоволений одним – що не виконав основної своєї місії...

— *Театральної?*

— Так. Починав як режисер, хоч був осяг широкий всього. 20 років перебування в Москві були важкими для моєї режисури. Хоч поставив я понад 50 вистав, серед них і такі, якими пишався Радянський Союз. Мої «Казки Пушкіна» ішли на сцені 33 роки, понад 3 тисячі вистав! Мене й закривали, і безробіття було політично вимушене, і не мої це були театри, не українські. І за цей час робив дуже багато іншого. Приїхав в Україну створювати свій театр, реалізовувати курбасівську школу – перекрили кисень. Слава Богу, нам з Неллі вдалося створити Національний центр Курбаса. (Кандидатську дисертацію Неллі

Корнієнко захищала за творчістю Курбаса, коли він ще був заборонений, потім стала доктором мистецтвознавства. – Авт.).

— *Чи збулися її давні «осяння» про театральне майбутнє України?*

— Практично все те, що бачу сьогодні в театрі, навіває на мене хіба що гумор. Те, що називають шедеврами, не є такими. На жаль, так звані успіхи є успіхами лише у фрагментарних речах: у того чоловіка, в іншого. А цілісного, системного піднесення немає. І у кожного є причини, щоб цього не було. Хтось має проблеми з приміщенням для театру, когось кінозйомки відривають від театру, хтось...

— *Твердження, що художник має бути голодним, сьогодні не є актуальним. Бажання жити не гірше, як інші, а то й краще (таке зрозуміле), гонитва за грішми, кон'юнктурищина приземлюють навіть високі таланти. Днями бачила телесюжет про російського актора Дюжева, котрий, виявляється, після свого шаленого успіху в серіалах тепер відмовляється від участі в абичому, очікуючи на свою, справжню роль. Навіть матеріальна скрута не змушує його розмінюватися на дрібні ролі. погодьтеся, сьогодні на таку позицію здатен далеко не кожен актор.*

— Значить, з Дюжева буде дужий актор. Дуже важливо зуміти виробити, вибудувати самого себе – всупереч цій меркантильній течії.

— *А боротися з нею і справжнім талантам, бува, не по силі. То чи варто всі театральні чи кіношні негаразди списувати лише на безгрошів'я у державній мистецькій касі? Звучать же нарікання і на слабку режисуру, драматургію.*

— Проблем більше, ніж ви називаєте... Але я б не сказав, що у нас слабка нова генерація. Просто вона не має підтримки держави. Держава не робить ставки на нове, нетрадиційне, на відкриття, на інноваційні проекти. От я вже втретє випускаю в інституті по 6-8 режисерів. Талановиті діти, надія завтрашньої сцени – а сьогодні на них попиту нема! У театрі, пояснюють, режисер не потрібен, потрібен «міцний директор», адміністратор

або багаторукий «митець», який спритно зможе ставити роки з десять одне і те саме, орієнтований на розважальні, прибуткові вистави. Себто там не потрібен великий серйозний талант. Істинний же театр має прагнути до високого мистецтва, виховувати глядача, не намагаючись догодити його низьким смакам.

— *Ще б хотілося, аби згадали, Лесю Степановичу, про тих гарних порадишників і друзів, котрих Бог послав вам у житті. Ви мали щастя спілкуватися, працювати з такими людьми — В'ячеслав Чорновіл, Микола Лукаш, Григорій Кочур, Андрій Сахаров, Володимир Висоцький, Василь Шукшин, Ролан Биков, Георгій Бурков, Михайло Єфремов... Хто залишив у вашій душі найглибші зарубки?*

— Крушельницький, Завадський, Дейч, Антоненко-Давидович, Стешенко, Гірняк, Марецька, й, звісно, усі названі вами.

— *А чи не змаліє наша духовна еліта з роками?*

— Ні. Це хвилеподібний процес. Це вулкани, які весь час викидатимуть розпечену лаву. І повірте мені, завтра на нас чекає стільки несподіванок, що годі й уявити.

— *Що ще хочеться сказати людям?*

— Я дуже хочу, щоб вони любили театр. Не тому, що його люблю я, а тому, що в театрі є основний стрижень існування людини, сенс до перевтілення. Кожній людині дано багато ролей, скажімо, жінка – вона дружина, мати, акторка, колега, сусідка і т.д. І чим більше таких ролей – тим людина багатша. Бо як ото ви про мови згадували, так і тут: скільки ролей граємо в житті, настільки ми люди. А грати треба перевтілившись, кров і плоть свою віддаючи. Я хотів би, щоб ми так і жили, приймаючи все через серце, бо українці – люди серця.

— *Дякую вам, Лесю Степановичу, за розмову. Хочеться побажати, аби ще довго-предовго мали можливість вести й видавати свої «Щоденники», записи «тих вчинків, в яких можна зізнатися не червоніючи».*

Провела гостину Тетяна Власюк.

Зміст

Від редакції	5
Світлана Соложенкіна	
НИ ДНЯ БЕЗ СТРОЧКИ.....	6
Дейч-Малкіна Євгенія Кузьмівна	
ЛИСТ ВІД Є. ДЕЙЧ	13
ПОКАЖЧИК	16
Бегічева Ганна	
ЩЕ ОДНА СТОРІНКА З ЙОГО ЖИТТЯ	338
Мих. Ал. Чехов	
ПУТЬ АКТЕРА.....	368
Іменний покажчик до книги Мих. Ал. Чехова ...	547
КОМЕНТАР ДО КНИГИ.....	550
З епістолярії 2012 року.....	555

Літературно-художнє видання

ТАНЮК Лесь Степанович

ТВОРИ

ЩОДЕННИКИ

без купюр

В 60-и томах

XX том

(довідковий)

Відповідальний редактор	<i>Л. Фурта</i>
Редакційна група	<i>В. Скачко, Т. Сінькова</i>
Комп'ютерна верстка	<i>Л. Фурти</i>
Дизайн обкладинки	<i>П. Фурти</i>

Підписано до друку 12.03.2012. Формат 84х108/32. Папір офсетний.
Гарнітура TextBook. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 30,56. Обл.-вид. арк. 31,5.
Наклад 500 прим. Замовлення №12-01

«Альтерпрес», 01025 Київ, вул. В. Житомирська, 28.
Свідоцтво про реєстрацію ДК №177 від 15.09.2000 р.
Надруковано в ТОВ «Альтерпрес», 04112 Київ, вул. Шамрило, 23